# G. COŞBUC

## OPERE ALESE
## IV

*Ediție îngrijită*
*și prefață de*
*GAVRIL SCRIDON*

## SCRIERI ÎN PROZĂ



„SCRIITORI ROMÂNI"
EDITURA MINERVA
*București, 1979*

DIN VOLUME

# *VERSURI ȘI PROZĂ*

1897

# VORBA ALUIA

## Zicători explicate

### 1. Nici în clin, nici în mînec

Aproape toţi rostim rău această zicătoare, din *mînec* făcînd *mînecă*. Deoarece *clinul* e o parte a hainei — îndoiturile sau aripile de dindărăt ale sucmanului ori ale anteriului — a fost uşor să amestecăm noţiunile *mînec* şi *mînecă*, crezînd că dacă vorbim de clin e natural să vorbim şi de mînecă. Dar zicătoarea n-are a face nimic nici cu clinul hainei, nici cu mînecile ei.

*Clin* e vorbă veche, de origine slavonă şi însemnează „povîrniş". Corespunde pe deplin neologismului „pantă". Ţăranul vorbeşte de „clinul dealului", de „clinul apei", etc. Orce drum din deal în vale e *clin*. *Mînec* e vorbă latinească şi înseamnă „a te scula de cu noapte ca să pleci la drum". Vorba aceasta începe să dispară ; ni se păstrează încă în proverbiile „cine mînecă nu întunecă". „Mînecatul de dimineaţă şi însuratul devreme nimănui nu strică" şi în locuţiunea „pe mînecate". Drumul ţăranului e pe dealuri, el mînecă deci, ca să urce dealul şi să scoboare iarăşi în vale pînă nu întunecă, pînă nu-l apucă noaptea. Prin asociaţie de idei, *a mîneca* e sinonim cu a urca dealul. *Mînec* e drumul la deal. În Bănat se numeşte orce suiş pe deal „mînecul dealului".

Deci zicătoarea are înţelesul : „n-am cu el de-a face nici pe drum la deal, nici pe drum la vale". Explicarea zicătoarei e asta : Cînd drumul la deal (mînecul) e greu şi boii nu pot urni carul, ţăranii înjugă patru şi şase boi, de la alte care, şi scot aşa pe rînd carele în deal. La vale (la clin) îşi împrumută lanţurile, ca să împiedece roţile. Ţăranul, fie cît de străin, cînd vede pe alt ţăran că nu-şi

poate scoate carul în deal, își desprinde boii și-l ajută. Un om care îl dușmănește, ori un tîrgoveț, trece pe lîngă țăran și-l lasă neajutorat în drum. Cu aceștia țăranul „n-are nici în clin, nici în mînec“, sînt oameni care nu fac cauză comună cu el : nu și-au prins niciodată boii la un jug, nici la deal, nici la vale.

## 2. La botul calului

Sînt frumoase zicătorile românului, cînd, făcînd aluziuni la temperamentul sau apucăturile unui om, vorbește de calul lui. Îngîmfatul „vorbește de pe cal“, omul sigur „vorbește din șea“, istețul „bate șeaua să priceapă iapa“, prostul „umblă să facă ușor calului“ *, cel conștiu de sine „știe cum să-și joace calul“ iar nevoiașul „a ajuns din cal măgar“.

„La botul calului“ e un tablou idilic. „A cinsti la botul calului“ însemnează a bea cel din urmă păhar. Țăranul „s-a cinstit“ destul cu finii și cu cumetrii, e gata de plecare, dar înainte de a încăleca, ținîndu-și calul de frîu, e silit să mai bea un păhar, cel din urmă „la botul calului“. „A bea la roată“ cu înțelesul de „a fi beut destul, a fi beat“ are aceeași origine : înainte de a se sui în căruță, stînd gata să puie piciorul pe butucul roții ca să se avînte, el mai bea un păhar. Am auzit și „a bea la toartă“, dar nu înțeleg expresiunea. Poate „toartă“ să fie născut din „roată“, ori poate are o explicare ; nu știu.

## 3. Cu cățel, cu purcel

„A plecat cu cățel, cu purcel“ însemnează : a plecat cu tot ce-a avut, cu toată casa, pentru totdeauna sau

---

* *Povestea vorbii :* Un țăran prost mergea călare ducînd pe umere niște desagi grei. Altul îl întreabă : „Ești prost, mă ? De ce duci desagii în spate și nu-i pui pe șea ?!“ Cela răspunse : „De ! nu sînt io calului destulă greutate, să-l mai încarc și cu desagii ? Las, să duc io desagii, ca să-i fie mai ușor calului !“ *(N. a.)*

pentru cîtăva vreme. Deci are și înțelesul : a te muta, a-ți schimba locuința.

Cățelul și purcelul nu sînt lucrurile cele mai de căpetenie la o gospodărie, ca să ajungă prin importanța lor proverbiale, nici nu sînt așa de nebăgate în seamă, încît să exprime noțiunea infimității, ca „firul de păr" și „firul de ață". Se aude în popor și altă zicătoarea : „a plecat cu vătrai și cu cociorvă". Asta o înțelegi mai lesne : vătraiul și cociorva sînt lucrurile cele mai ieftine și mai ușor de găsit. Cînd ai plecat luînd și pe aceste, ai plecat luînd tot „pînă și cuiul din părete".

Tabloul cu cățelul și purcelul e luat din viața nomadă a țiganilor de laie. Țiganii au o deosebită dragoste să crească purcei, iar cîte un cîne își țin, rogu-te, să le păzească tabăra. Purcelul și cățelul sînt toată averea acestor țigani : cînd se scoală satul asupra lor, ori îi urmăresc autoritățile, țiganii o rup la fugă lăsîndu-și, la primejdie, și căruțele și nevestele și copiii, dar cățelul și purcelul niciodată. Știu țiganii că numai aceste două dobitoace i le-ar lua românul, purcelul că-i frate cu slănina, iar cățelul că-i bun și el la casa omului. Dar cu căruțele hodorogite și pline de zdrențe și cu dîrloagele de cai ce să facă românul ? Prin sate vezi trecînd căruțele țiganilor încet și rînduite ; copiii „învăscuți, cum din mame-au fost născuți" alergînd pe marginea drumului, iar dinapoia căruțelor, fără excepție, legați de cîte o sfoară vine încet cățelul melancolic și purcelul flegmatic.

Felul de-a trăi și de-a gîndi al țiganului a dat românului cea mai bogată materie de satiră și glumă. Proverbial a ajuns țiganul în zicătorile : „Și-a mîncat omenia ca țiganul biserica", „s-a obișnuit cu răul, ca țiganul cu schinteile", „s-a înecat la mal ca țiganul".

### 4. Lasă-l în moarea lui

„Nu-i cunoști tu moarea lui", sau cum zice falș Creangă „n-ai băut din moarea lui", și tot așa de falș Ispirescu : „nu i-ai mîncat moarea" însemnează : nu-i cunoști firea și năravurile. Cînd lași pe om să facă ce știe, cum îl taie capul și-l trage ața, se zice că-l lași în moarea

lui. Același înțeles : a-l lăsa în *apele* lui, în *banii* lui, în *boii* lui.

Cuvîntul *moare* e latinescul *morem* (obicei, nărav ; la Cicero, „o tempora, o mores !“) și nu se mai întrebuințează în limbă decît în zicătoarea aceasta.

În Ardeal s-aude des „sînt mîncat de moarea lui“, o vorbă aproape stereotipă a femeilor care se plîng de traiul rău cu bărbații, ori a slugilor care se plîng de stăpîni. Expresia „a fi mîncat de moarea cuiva“ e croită după felul metaforelor : „sînt mîncat de necazuri, mîncat de griji, mîncat de rele“ etc. Confuzia zicătorii a produs-o omonimul *moare*. Cuvîntul *moare* (cu înțelesul *zeamă de varză)* a circulat mai des decît *moare* cu înțelesul de *nărav*, astfel noțiunea din urmă a omonimului a început să dispară, mai ales că vorba era strîmtorată și de sinonimele sale (nărav și obicei). De aici se explică de ce zicem „nu i-am beut moarea“ : credem că vorbim de zeamă de varză. O adevărată curiozitate e confuzia cu a „mînca moarea cuiva“. Românul a zis „m-a mîncat moarea lui Nicolae“, cîtă vreme era conștiu că *moarea* însemnează obicei ; perzînd însă această conștiință, n-a mai înțeles zicătoarea. A rămas zăpăcit. Cum adecă ? Moarea mă mănîncă pe mine, nu eu mănînc moarea ? A cătat deci să schimbe vorba, să-i dea înțeles logic, și-a zis : „am mîncat moarea lui Nicolae“.

Dealtfel și la Creangă și la Ispirescu se găsește zicătoarea corect redată în cîteva locuri.

### 5. Opt cu a brînzei

„Du-te opt cu a brînzei“ e o înjurătură : du-te unde vrei, că puțin îmi pasă, du-te măcar la dracul. Cu același înțeles : du-te pe unde și-a spart dracul opincile și pe unde și-a înțărcat copiii, du-te unde și-a dus mutul iapa și surdul roata și să te întorci cînd te-oi dori eu !

În povești se zice des : și s-a dus cîte zile-s într-un an“. În colinda plugușorului :

> Și s-a dus nenea Troian
> Cîte zile într-un an,

iar în vorbirea zilnică auzi zicîndu-se : s-a dus cîte zile-n postul mare, sau : cît ține postul mare. Zicătoarea „opt cu a brînzei“ spune tot același lucru. Postul-mare ține șapte săptămîni. Întîia săptămînă înainte de postul cel mare e numită săptămîna brînzei, căci în această săptămînă nu-i oprită brînza. Prin urmare, zicătoarea spune : du-te șapte săptămîni ale postului și opt cu săptămîna brînzei. Adaosul „și nouă cu a ouălor“, cum s-aude prin Muntenia, e falș. Poporul din alte părți nu cunoaște această întregire fără rost, căci o săptămînă numită a ouălor nu există. Chiar dacă pe undeva s-ar numi așa vro săptămînă, ea n-ar fi a noua înaintea Paștilor, ci tocmai a Paștilor, căci atunci se fac ouă roșii. Dar săptămîna Paștilor pretutindeni e numită „luminată“. Adaosul s-a născut, se vede, numai din pricina asonanței.

### 6. I-a suflat în borș

Înțelesul : a supăra pe cineva, a-l lua pe dinainte, a-i face în ciudă, a-l lăsa cu buzele umflate.

Am cetit undeva — nu-mi mai aduc aminte unde — că zicătoarea se explica așa : eu am o mîncare mai bună, tu ai borș ; eu nici nu mă uit la borșul tău, îl desprețuiesc și suflu în el.

Explicarea e cu totului tot neadevărată. E departe griva de iepure. Originea zicătoarei trebuie căutată în credințele și obiceiurile țăranului.

Mai întîi să lămurim o credință. „A sufla“ în zicătoarea noastră are înțeles propriu : a sufla în borș, cum sufli în foc ori în mîncarea ferbinte. „Suflarea“ omului e o putere fărmecătoare, căci „sufletul omului e de la dracul“ (suflet în înțeles fizic, aerul respirat). Dumnezeu are *duh* care învie și susține, omul are *suflet* care vrăjește și distruge, iar animalele au *bleasc :* duhul e spirit imaterial, sufletul e și spirit și materie, iar bleascul e numai materie (aer). Duplicitatea sufletului omenesc „a făcut-o dracul în ciuda lui Dumnezeu“, și e de înțeles mirarea satirului din poveste, care nu vrea să facă tovărășie cu omul și se sperie cînd vede că dintr-aceeași

gură omul suflă şi fierbinte, ca să-şi încălzească mînile, şi rece, ca să-şi răcorească ciorba. „A sufla peste voinici“ însemnează a-i răpune ; de aceea, în poveşti, dau vrăjitoarele povețe celor ce vreau să facă vrun rău vitejilor. „Unge-l cu unsoarea asta pe la gene şi suflă-i de trei ori peste ochi, că va adormi buştean.“ Baba, care se teme de cînii na-vede, n-aude, na-greul-pămîntului, dă voinicului trei fire şi-l roagă să sufle peste ele ; puterea cînilor a fost vrăjită şi degeaba-i sumuță stăpînul, căci ei nu se mişcă din loc. De obicei voinicii adorm cînd e primejdia mai mare, căci „suflă peste ei“ un vînt trimis de zmei, sau zmeii înşişi sînt vîntul. Şi caii au această putere — dar numai cei năzdrăvani : pe o nare suflă foc să înfierbinte baia feciorului de împărat, pe cealaltă suflă crivăț, ca să răcorească baia Ilenii Consinzenii.

Noi, tîrgovețiii, suflăm în apă, în vin, în bere, ori ca să depărtăm praful de pe suprafața lichidului, ori numai aşa. Țăranul însă, ferească Dumnezeu. El varsă cîteva picături „de sufletul morților“, ca să depărteze praful de pe suprafața lichidului, în joc sau de distracție nu suflă niciodată. Bărbații sînt mai „abuzivi“, iar cei ce au a face cu orăşenii suflă şi în vin şi în apă, ca şi în bere, ca să depărteze spuma. Femeile se țin însă ca orbul de gard de această credință şi foarte des întîlneşti țărance care nu vreau să sufle nici măcar în lumînare ca s-o stingă.

Cînd țăranca pune borş, iese în curte ori în stradă şi trage de ureche ori de cap pe cel dintîi creştin, ca să se înăcrească borşul, cum s-a înăcrit omul de supărat, că-l tragi de păr. „Acru borşu !“ zice ea. „Acru să-ți fie !“ zice rîzînd cel tras de ureche, dacă e om al casei sau un prietin. „Ba fie-ți al dracului borşul !“ zice supărat altul. Acesta, tocmai fiindcă înjură, e „omul borşului“, căci țăranca l-a „înăcrit“, aşa cum ar vrea să-i fie borşul. Dacă cel tras de cap e om de-al casei sau o vecină, ori o cumătră, începe să fugă spre casă, țăranca după el, şi dau năvală-n odaie pe întrecute. Vorba e : cine ajunge mai întîi să sufle în borş. Dacă suflă stăpîna casei mai întîi, o să mănînce borşul în pace ; dacă

nu, are să i se întîmple cine știe ce supărare pe vremea cît va ține borșul. Și de obicei îi vine vro supărare — căci ele vin multe — dar nu din pricina suflării-n borș. Țăranul crede așa. „Și cumătra asta a noastră vine pe la noi numai ca să ne sufle-n borș“, adică să ne prevestească rele.

### 7. Pe deasupra ca fuiorul popii

Înțelesul zicătorii „pe deasupra ca fuiorul popii“ este : a face un lucru de prisos, a da ceva fără nici un scop.

Zicătoarea face aluziune la fuiorul pe care-l dau creștinii pe la Bobotează popii. În orașe popii „botează“ creștinii pe fiecare lună o dată ; la sate, o dată pe an, la Bobotează. Orășenii dau popilor bani, sătenii însă — după obiceiul locului — ori bani și grîu, ori grîu și miere, ori vin și pîne, ori toate deodată. Mai rar dau și cîte un fuior.

La greci și la romani exista credința că morții au nevoie de un ban și de-o lumănare : cu banul să plătească trecerea peste rîul Stix, iar cu lumănarea să-și lumineze cărările prin infern. Această credință a influiențat și asupra creștinismului : lumănarea mortului a fost primită ca o cvasi-dogmă în biserica lui Hristos ; banul de trecere peste rîul infernului a rămas ca o credință a poporului.

Preoții creștini au mers mai departe. Ei au spus că morții n-au trebuință numai de ban și de lumănare, ci și de mîncare, de beutură și de îmbrăcăminte. De aceea, ei au cerut creștinilor grîu, vin și fuior — pentru că tot ce se dă popilor, se dă de sufletul morților, adecă pentru nevoile sufletelor de pe ceea lume. Bazată e această pretenție a popilor pe vers 35—36, Cap. XXV din evanghelistul Matei : „flămînd am fost, și m-ați săturat“ (grîul), „setos am fost, și m-ați adăpat“ (vinul), „gol am fost, și m-ați îmbrăcat“ (fuiorul), „străin am fost, și mi-ați arătat calea“ (lumănarea), în temniță am fost, și ați venit cătră mine“.

Astfel și grîul, și vinul, și fuiorul, și lumănarea au o origine biblică ; numai banul nu-și poate dovedi originea biblică, decît poate prin semistihul din urmă : „și ați venit către mine", căci se știe că banii cam vin către popi. Explicarea banului, precum am spus, trebuie căutată în mitologia greco-romană. Mierea care se dă popilor a intrat în stol prin uzurpare de drept : ar trebui să dăm popilor ceară de făcut lumănare, dar popii au găsit că e mai bună mierea decît ceara.

Pînă aici sînt toate lămurite. Dar acum e întrebarea : de ce tocmai fuiorul e lucru de prisos, e „pe deasupra" ? De ce n-ar fi grîul, ori banul, ori mierea pe deasupra ?

Explicarea — cred eu — trebuie căutată în credințele bogomilice. D. Hasdeu a dovedit cu mai multe dovezi, în *Cuvinte din bătrîni,* că eresul bogomilic a stăpînit multă vreme între români și a avut foarte mulți închinători. Însuși Petru Rareș era bogomil.

Prorocul sectei bogomilice era apostolul Paul : toate vorbele lui din *Epistole* se interpretau *ad litteram.* După vorbele lui Paul, morții au trebuință pe ceea lume de hrană și de lumină, nu spune însă nicăieri că au trebuință și de îmbrăcăminte. Bogomilii cereau desființarea hainelor chiar și în viața pămîntească ; unii dintre preoții lor făceau mare propagandă, ca oamenii să umble goi. „Gol m-am născut și gol voi merge pe ceea lume", zice *Biblia.* Prin urmare morții umblă goi, iar Paul întărește această credință, nu vorbind despre ea, ci tăcînd.

Acum dacă morții n-au trebuință de haine, pentru ce să dea popilor fuiorul ? Căci nu popilor dai fuiorul, ci morților. Secta bogomilică a înțeles de ce dai popii vin și grîu — mai ales că acestea erau totodată și simbolul trupului și al sîngelui lui Hristos —, a înțeles de ce le dai ceară și bani, însă n-a putut înțelege și n-a voit să înțeleagă : de ce le dai fuiorul. Fiindcă obiceiul dării fuiorului era o datorie la ceilalți creștini, secta bogomilică vedea într-acest obicei un lucru de prisos, pentru ei într-adevăr fuiorul popii era pe deasupra.

În rezumat, părerea mea este că această zicătoare e de origine curat bogomilică, și ea e o mărturisire mai mult a existenței bogomilismului între români.

## 8. Burtă de popă

Potrivită vorbă! Adevăratul egoist şi epicurean are de obicei burtă de popă. El trăieşte numai ca să mănînce şi să omoare vremea lui Dumnezeu, iar de alţii habar n-are: el închină, el bea, căci milă i-o fi fiind de alţii, dar de el i se rupe inima.

Nemţii au zicătoarea: „a trăi ca Dumnezeu în Francia", voind să arate că un cutare ori cutare trăieşte numai pentru sine, mănîncă şi bea cît opt şi duce lume albă din munca altora, acesta e omul numit „burtă-verde". Adevărat, în Francia (dar toţi popii catolici de orişiunde) au lefuri de la stat, nu muncesc nimic şi sînt rotunzi de grijă multă, căci de familie n-au să îngrijească, iar creştinii au să se facă luntre şi punte, ca traista popii să fie totdeauna cu grăunţe.

Popii tuturor religiilor, cîte au existat şi există, au trăit cu puţină muncă şi cu mult belşug. Vorba noastră „burtă de popă" era cunoscută şi latinilor: într-o comedie latină se vorbeşte de „Popa Venter", tradus: „popa burtă". Se vede că şi romanii luaseră pe popa ca model de om care trăieşte bine şi numai pentru el. Eu nu susţin că vorba noastră e moştenită de la romani — deşi poate să fie —, eu cred că noi am creat-o, cum am creat şi altele despre popă.

Popii din veacurile trecute — cu deosebire călugării, nişte pîrliţi de grecotei — erau oameni peste măsură ipocriţi. Bizantismul e exprimat de poporul nostru în clasica zicătoare: „mănîncă sfinţi şi scuipă draci". Popii, care de obicei erau „în gură cu Dumnezeu şi la inimă cu dracul", una spuneau şi alta făceau, erau oportunişti de cea mai rea specie şi avea deci ţăranul dreptate să ia pe popă ca tip de om nestatornic: „Uite popa, nu e popa". Toate observaţiunile făcute asupra caracterului popilor în curs de veacuri le-a cristalizat ţăranul într-o singură povaţă: „fă ce zice popa, dar să nu faci ce face el!"

Strămoşii noştri, în slăbiciunea lor pentru religie, au făcut păcatul că cele mai frumoase moşii ale ţării le închinau mînăstirilor greceşti de la Atos, aşa că într-o vreme pămîntul românesc, aproape jumătate, era dat de

pomană grecilor. Aceștia făceau sat pe spinarea românului și erau acasă aici la noi, căci erau pe moșiile lor. Legea era să ne mănînce capul, dacă nu am fi avut cîțiva domni care au văzut prăpastia. Gloriosul Matei Basarab a pus mai cu îndîrjeală piciorul în prag și le-a tăiat grecilor apa de la moară. Țăranii erau parte robi ai boierilor, parte ai mînăstirilor. Călugării înșelau poporul cu tertipuri, îl furau și-l scurtau pe nedreptul, și apoi pretindeau cucernicie și respectarea demnității de preot. Țăranii, robi ai boierilor, căutau dreptate la divan, iar dreptatea era „adă-l și-l dezbracă și bate-l la picioare să-i vie mintea la cap". Boierii cu durere de inimă apărau pe țărani și căutau dreptate la împăratul, îi mîngîiau cu Dumnezeu. Bietul țăran se scărpina în cap și zicea : „Pînă la împăratul, rabzi încăieratul", iar robii mînăstirilor adăugau : „Și pînă la Dumnezeu, te mănîncă sfinții".

Românul nu vede cu ochi buni pe popa, își bate joc de el, popa e subiectul celor mai ironice snoave. Ba popa a ajuns și piază rea, căci țăranului, care întîlnește în zori de zi un iepure ori un popă, toată ziua-i merge rău, căci a luat dracul stăpînire pe ziua aceea. Afară de spanioli, nici un popor nu-și bate joc de popi ca românii. Bineînțeles : nu de popă ca reprezentant al bisericii, căci în punctul acesta românul e virtuos, ci de popă ca om care nu muncește nimic și-și minte profesia. E deosebire între vorba „preot" și „popă" ; acesta din urmă are după locuri o nuanță de dispreț și de injurie chiar. În fața umilirii și a prigonirii din partea popilor, românul n-a avut altă armă decît ura și ridicolizarea.

Astăzi țăranul e împăcat cu popii, ura s-a stins, dar dragostea de a-și bate joc de ei s-a perpetuat, căci firea țăranului român e glumeață. Azi nu se pot naște zicători despre popi, ca în veacurile trecute, poate cel mult cîte una ca : „Sus, părinte, că se udă evanghelia" sau „Dă-ți, popo, pintenii și bate-ți iapa cu călcîiele", și altele cam așa, în care de multe ori popa figurează tot așa de cu dreptate ca și Pilat în *Credeu*. Azi popa e supus acelor[ași] nevoie ca și țăranul. S-o fi împotrivit popa la această egalizare și n-o fi vrut să plătească biruri, dar vorba : „a plăti ca popa" e mărturie că ori a vrut, ori nu, a trebuit să plătească, ba încă „tocma pe tocma".

### 9. E pecetluit cu roșu

Zicătoarea se aude mai des prin părțile sudice ale Ardealului, cu deosebire în țara Oltului. În Muntenia, am auzit-o de vro cîteva ori. Scrisă n-am văzut-o. Înțelesul ei e : a fi sigur de un lucru, ex. „Îți dă Ion banii îndărăt ?“ — „Așa ! E pecetluit cu roșu !“ Sau „Crezi că ai să căștigi procesul ? — „Ba bin' că nu ! E pecetluit cu roșu !“ Originea zicătoarei — o bănuiesc numai, dar nu o discut — e de căutat în obiceiul domnilor noștri din veacurile trecute de-a pune pecete roșie pe hrisoave. Numai domnii întrebuințau astfel de pecete, cînd iscăleau cu mîna proprie ; funcționarii statului dădeau hîrtii pecetluite cu ceară galbenă. Cantemir în *Descriptio Moldaviae* spune că, atît în Muntenia, cît și [în] Moldova nu era nimănui iertat să pecetluiască cu ceară roșie, căci acest lucru era prerogativa domnilor, era *pecetea gospod.* Acest lucru îl spune și episcopul Paul de Aleppo, care a trăit pe la sfîrșitul veacului XVII, pe la curțile lui Matei Basarab și Vasile Lupul. Confirmat e lucrul și prin hrisovul lui Dobromir, banul Craiovei (1569), precum și prin cartea marelui vornic al Țării Românești, G. Rustea, de la anul 1569 (amîndouă publicate de d-l Hasdeu în *Arhiva istorică a României,* tom. I, partea II, p. 30).

### 10. Tîrța-pîrța

Cu adaosul „și-o nimică !“ Zicătoare de proveniență ardelenească. E răspîndită prin Moldova ; prin Muntenia s-aude mai rar. S-a născut așa. De cîte ori românii din Ungaria se mișcau în veacurile trecute cerînd pămînt și reforme agrare, nobilii unguri le făgăduiau a treia parte din bunurile lor, ca să-i liniștească. Nobilii discutau cestiunea, pentru ochii lumii, dar lucrurile rămîneau baltă. Fiind limba parlamentară cea latină, deputații vorbeau de *„tertia pars domenii“* (a treia parte de pămînt). Românii au auzit azi, au auzit mîne de *tertia pars* și au văzut că totdeauna au fost trași pe sfoară. Cînd le mai făgăduiau nobilii drepturi, românii ziceau : „Aș ! Ne dați

iarăşi *tîrţa-pîrţa!*" Vorbele au ajuns zicătoare. „Vorbeşte şi el tîrţa-pîrţa!" se zice despre unul care spune fleacuri, ca nobilii unguri care vorbeau ca să fie cu vorbă.

### 11. Altă căciulă

Cu înţelesul: asta e altă vorbă, altă socoteală, altă stare de lucruri.

Din obiceiurile şi credinţele poporului nu se poate explica zicătoarea. Căciula e simbolul bărbăţiei şi al cuminţeniei. Un om cum trebuie să fie, e „român cu căciulă", nevoiaşul „nu-i vrednic să poarte căciulă", iar despre omul strîmtorat din multe părţi se zice, că „i-a fătat pisica-n căciulă". Românul nu-şi ia căciula din cap înaintea orişicui — mai ales ardeleanul, nu; ţăranul din regat e mai umilit, căci nevoile şi ciocoii i-au robit mîndria naţională — şi de aceea e aşa de despreţuită „căciulirea". A te căciuli e a te tîrî, a trăi din linsul farfuriilor de la mesele boiereşti, a săruta mîna care te bate. „Pune-ţi căciula-nainte şi te judecă singur" zice ţăranul, pentru că omul cinstit rămîne ruşinat în faţa căciulei şi-şi cunoaşte relele şi bunele, căci „la aşa cap, aşa căciulă". Nu tot omul care are căciulă are şi cap, dar „cine are cap are totdeauna căciulă".

Vorba „altă căciulă" se vede că-şi are originea în panglicăriile comedianţilor de bîlci, care mănîncă hîrtie şi scot gologani din gură. Tot de aceeaşi origine sînt zicătorile: „pe unde scoţi cămaşa?", „a scuturat-o din mînecă", „a băgat-o pe mînecă" şi „l-a tras pe sfoară".

Constantin Căpitanul, în cronica sa, povestind nunta fiului lui Radu-Vodă cu fata lui Duca-Vodă, pomeneşte de nişte panglicari turci, care făceau fel de fel de comedii cu căciulile românilor.

Alex. Odobescu, descriind petrecerile poporale date cu prilejul nunţii celor două fete ale doamnei Chiajna, zice: „Pehlivanii arapi şi hindii, ce-i aduse (ginerii) din ţara turcească făcură şi ei feluri de jocuri minunate şi nevăzute locurilor noastre: unii săreau în văzduh, cu capetele-n jos, peste opt bivoli puşi în rînd; alţii călcau cu iuţeală pe o făşie de tulpan întinsă, fără de-a se

cufunda, iar unul mai ales schimba în tot chipul o căciulă, care cînd o arunca de pămînt pe loc se prefăcea în feluri de căciuli dosebite". Despre schimbarea căciulilor vorbesc şi nişte tradiţii despre o nuntă de pe vremea lui Constantin-Vodă Ipsilant. „De acolo, adaugă Al. Odobescu, a ieşit vorba românească : altă căciulă, cînd vrea omul să arate că s-a schimbat starea de mai nainte a unui lucru." Rămîne, deci, că zicătoarea îşi are originea în panglicăriile comedianţilor turci. O dovadă pentru asta ar fi şi împrejurarea că ardelenii, care n-au avut a face cu turcii, nu cunosc zicătoarea.

### 12. A lua lumea-n cap

Una dintre cele mai îndrăzneţe metafore ale limbii noastre. Tabloul e uriaş, ideea lui are aparenţele absurdităţii, şi tocmai de aceea e de-o energie izbitoare. Fantazia celor vechi a creat pe Atlas, care purta pămîntul pe umere ; metafora noastră e mai puternică : pămîntul întreg, dar nu pămîntul — lumea întreagă o poartă românul în cap ! N-am găsit nici într-o limbă mai viu zugrăvită suprema desperare, decît în tabloul acesta. O energie sălbatecă şi o fantazie nebună e în metaforele : „i-a fulgerat prin cap gîndul", „i-a trăsnit prin cap", „îi umblă în cap", „îl frămîntă gîndurile" etc. dar „a lua lumea în cap" e poate cea mai extremă treaptă a imaginaţiei poetice.

Aşa cred străinii, care traduc zicătoarea şi află un tablou cu neputinţă de închipuit.

Aşa credem şi noi, creatorii acestui tablou. Chiar noi nu mai putem să ne lămurim înaintea ochilor tabloul, căci prea ni se pare abstract.

Azi e abstract într-adevăr ; odată însă a fost aşa de concret ! Tabloul nu e product al fantaziei, ci al realităţii. El e martorul unui vechi obicei românesc, e esenţa unei tragedii sfîşietoare din trecutul istoric al nostru. Azi ni se pare poetic prin energia lui, într-adevăr poetic însă îl face istoricul său.

Străinii şi toţi pripăşiţii au căutat totdauna să dezmoştenească pe românul moşier ; îl sileau să-şi vîndă

pămîntul, îi călcau răzoarele, îngustîndu-i sfoara de moșie, îi intrau pe sub piele în tot chipul. Cînd era o ceartă pentru răzoare, jurămîntul — după vechile pravili ale țării — era singura și ultima dovadă. Străinul zicea că răzorul e pe ici, românul ba pe ici : nu străinul, ci românul trebuia să jure pentru dovedirea răzorului. El păgubit și tot el năpăstuit, tot el „hoțul de păgubaș". Jurămîntul se făcea cu ceremonialul acesta : țăranul lua o brazdă din răzorul pe care-l arăta ca adevărat și, cu brazda pe cap, urmat de martori, cu alte brazde pe cap, mergea pe răzor cît era moșia de lungă. În Muntenia — cum arată hrisovul lui Vodă Alexandru Mircea pentru moșia Chiseletul a mînăstirii fondată de Radu-Vodă, și alt hrisov a lui Radu la anul 7048 relativ la moșia Pirscovul a episcopiei de Buzeu * — țăranii umpleau o traistă cu pămînt din moșia lor și jurau cu traista pe cap. Acest lucru se numea „a-și lua pămîntu-n cap". Jurămîntul era cam așa : „jur și mărturisesc pe trupul și sufletul meu, pe dragostea nevestei și fericirea copiilor mei, că așa stă răzorul cel adevărat — să nu-mi putrezească trupul în pămînt și să n-am parte de odihnă după moarte, dacă nu mărturisesc eu adevărul și dacă pămîntul ce-l port în cap nu este pămînt din pămîntul meu și bucățică din moșia mea". Sforicica de pămînt era pentru țăran „lumea" toată, căci altceva nu avea. Și cînd ajungea la pricină cu boierul, el știa că pierde și această din urmă avere, și-n deznădăjduirea lui, „își lua lumea în cap" și jura.

În veacul XVI, cînd a început ciocoismul să prindă aripi, toate relele căzuseră pe capul țăranului într-un lanț : robiile turcilor, războaiele necontenite, năvălirile cazacilor, jafurile tătarilor, birurile grele și multe, vrajba între pretendenții la tron și, mai pe sus de toate, foametea nepomenită de la 1574 și 1585. Țăranii au ajuns să mănînce mămăligă din făină de scoarță de copaci. Proprietarii mari au folosit prilejul : parte au silit pe țărani să-și vîndă moșiile împreună cu persoanele lor și, bietul țăran, ca să scape de lihneala foamei și de

* Amîndouă hrisoavele sînt publicate de d-l Hasdeu în *Arhiva istorică*, partea I, pag. 47 și 107 *(n. a.)*.

bătăile perceptorilor, s-a vîndut rob ; parte au căutat pricini țăranilor, care „și-au luat lumea în cap" să jure, dar, văzîndu-se trăgănați și nedreptățiți, și-au lăsat moșiile și au pribegit încotro au văzut cu ochii, au luat lumea în cap de desperare, ca să scape de „răutăți și de mîncătorii", cum zic toate hrisoavele de pe acel timp.

Obiceiul luării pămîntului în cap a dispărut în urma pravilelor lui Vasile Lupu și Matei Basarab, care au stabilit oarecum proprietatea fonciară rurală. Mărturia obiceiului o avem însă și astăzi în zicătoare. Deci „a lua lumea în cap" nu e o metaforă poetică după origine, ci numai după înțelesul ei de astăzi. N-a creat-o fantazia, ci realitatea. Astăzi țăranii noștri nu mai iau traistă de pămînt în cap ca să jure — căci cei mai mulți n-au nici atîta pămînt cît să poată umplea o traistă — și stau mai rău decît țăranii din veacurile trecute : cei vechi își luau lumea în cap avînd pămînt, cei de azi fără pămînt își iau lumea în cap ! *

## 13. A prins prepelița de coadă

Înțelesul : a fi lăudăros peste măsură, închipuit din cale-afară.

Coada animalelor a dat prilej la nașterea multor proverbii și zicători, așa bunăoară : „Din coada de ** pisică nu faci sită de mătase", „Coada cînelui nouă ani s-o îndreptezi că ea tot colac rămîne", „Caprei îi cade coada de rîie, și ea tot în sus o ține", „D-aia n-are ursul coadă", „Și-a făcut coada colac", „A plecat cu coada între picioare" etc. Lipsa cozii i s-a părut românului așa de caracteristică încît a făcut-o termin de comparație. Despre un om cunoscut de multă lume, românul zice : „îl știe tot satul ca pe o iapă albă, ca pe un bou breaz", dar mai ales : „e cunoscut ca un cîne scurt de coadă".

---

* Despre acest obicei și altele relative la judecăți pentru moșii — vezi hrisoave publicate în *Arhiva* d-lui Hasdeu (tom. I, partea I, p. 24), în *Magazinul istoric* al lui Laurian (t. I, p. 206 și 210). Toate pomenite de Brezoianu în *Vechile instituțiuni ale țării*, pag. 46 *(n. a.)*.

** În original : *din*.

Dintre toate animalele cunoscute de țăran, cea mai scurtă coadă o au caprele, urșii, iepurii, iar prepelițele n-au coadă deloc. „Prepelița se ține că e cu coadă, și îi e numai pînă la noadă" zice Anton Pann și adaugă „așa e și săracul mîndru". Prin urmare, prepelița n-o poți prinde de coadă, fiindcă n-o are deloc. Lăudărosul și închipuitul însă e în stare să ți se laude că poate face și acest lucru. Despre acești oameni zice țăranul ironic : „Ehei ! Au făcut multe, au prins chiar și prepelița de coadă !" A te lăuda deci cu lucruri pe care nu le poți face însemnează a prinde prepelița de coadă.

Această zicătoare e întrebuințată și cu înțelesul : a fi turtit de beutură. Aici avem un amestec, sau mai bine un compromis, între două zicători : „a prinde prepelița de coadă" și „a prinde purceaua de coadă" (a fi beat). Confuziunea s-a născut din asemănarea lor ; ele sînt cu totul deosebite după înțeles și după origine. Fără îndoială, amestecul lor se poate explica prin faptul că omul beat e lăudăros, deci, cel ce prinde purceaua de coadă prinde și prepelița. Dar e mai de crezut că zicătorile se confundă, fiindcă nu li se cunoaște originea și înțelesul, ori că expresiunea e eufemistică : „prepeliță" în loc de „purcea".

# CE NE-AU DAT SLAVII ȘI GRECII

## I

Studiind vorbele slave și cele grecești din limba noastră, din capul locului observi că popoarele slave au avut asupra noastră o influență culturală cu totului tot deosebită de-a poporului grec. Cîte vorbe grecești avem în limbă, mai toate se referă la biserică și școală, la comerț și industrie. Nici un cuvînt, nici măcar unul singur, dintre vorbele împrumutate de la greci nu se referă la ciobănie, la creșterea vitelor și la lucrarea pămîntului. Cuvintele slave, dimpotrivă, se referă mai ales la acestea.

Fără îndoială, grecii ne-au adus comerțul și industria. Asta o vădește nu numai dicționarul, ci și poezia poporală. *

Școală ne-au dat deopotrivă slavii și grecii. Religie noi am avut : religia creștină, înainte de-a veni în atingere cu grecii și slavi, căci noi aveam pe *Dumnezeu*, credeam în *cruce*, aveam *legea* creștină și aveam *rugăciuni*, deosebeam *creștinul* de *păgîn*, credeam în *suflet* și ne feream de *păcat*. Toate aceste vorbe de origine latină dovedesc că n-am primit creștinismul de la slavi, pentru că deodată cu noțiunile — dacă le-am fi primit de la slavi — am fi primit și vorbele slavone pentru acele noțiuni. ** Slavii și grecii ne-au stăpînit și politicește și bisericește, și astfel am fost siliți să primim numirile „oficiale“ ale lucrurilor.

---

* Pe cine-l interesează cestiunea să studieze cîntecele bătrînești din colecția d-lui G. D. Teodorescu *(n. a.)*.

** Lămuriri mai multe, în această privință, vezi în *Columna lui Traian*, anul 1883, articolul lui G. Chițu despre cuvintele creștine în lmba română *(n. a.)*.

Dar şi aşa tot le rămîne slavilor şi grecilor un merit destul de mare.

E adevărat că, după mulţimea cuvintelor străine într-o limbă, poţi judeca starea înapoiată în cultură a poporului pe vremea cînd le-a primit — iar noi avem foarte multe ! — şi e adevărat că popoarele primesc de obicei vorbe străine care numesc noţiuni necunoscute lor pîn-atunci. În acest fel, cuvintele străine sînt cel mai nepărtinitor şi mai adevărat istoric al culturii popoarelor. Aşadar, studiind care cuvinte străine, *cînd* şi *cum* au intrat în limba noastră, reconstruim stările sociale şi culturale ale vremurilor trecute.

Dar această studiere trebuie să fie făcută cu o rezervă. Şi anume :

Noi n-am luat de la străini numai de acele cuvinte, care numeau noţiuni necunoscute nouă.

Am împrumutat vorbe în două feluri : am împrumutat vorba cu noţiunea deodată, şi am împrumutat vorba singură, o vorbă pentru care avem echivalent în limbă. În cazul din urmă, împrumutul e de importanţă mai puţină. De multe ori pe lîngă cuvîntul nostru romanic întrebuinţăm şi cuvîntul străin — precum s-a întîmplat totdauna şi în toate limbile — şi uneori cuvîntul străin a biruit pe cel moştenit.

Aşa, de exemplu, cine poate zice că noi am învăţat plugăria de la slavi, fiindcă vorba *plug* e slavă ? Sau ciobănia de la străini, pentru că *cioban* e vorba neromânească ? Oricît ar fi plugul împrumutat de la slavi, noi am învăţat *a ara* de acasă din Roma, căci altfel în loc de vorba latină *a ara* am fi zis slavoneşte *a plugui*. Şi chiar dacă ciobanul e străin de origine, noi avem *păcurarul* (în Ardeal şi în Macedonia) care e totuna cu *pecuarius* al latinilor.

Într-adevăr, e de mirat cum au biruit cuvintele străine pe ale noastre moştenite. Dacă bagi de seamă că numirile părţilor corpului sînt mai toate latine (cap, păr, frunte, ochi, nas, gură, faţă, dinţi, limbă, barbă, gît, piept, mînă, deget, picior etc., etc.), că tot aşa sînt numirile de rudenie (tată, mamă, frate, soră, fiu, fecior, fată, cumnat, ginere, noră, socru, unchi, nepot etc.), tot aşa numirile animalelor şi ale copacilor (bou, vacă, cal, iapă, cîne, porc,

oaie, berbece, lup, urs, vulpe, iepure etc. fag, prun, nuc, alun, tei etc.) și numele zilelor (luni, marți ... etc.) — îți vine să zici : toate aceste cuvinte sînt latine, pentru că românul cunoștea noțiunile și, avînd cuvinte pentru ele, n-a simțit nevoia să schimbe numirile noțiunilor. Se poate.

Dar atunci cum rămînem cu numirile lucrurilor care se raportă la ciobănie și la plugărie ? Dacă vorbele *lapte, caș, cheag, zer* sînt latine, de ce sînt străine vorbele *brînză, urdă, smîntînă ?* Nu cunoștea românul aceste noțiuni ? Omul care să ocupă viața întreagă cu laptele să nu știe ce e smîntîna ? Și cine știe ce e cașul și cheagul să nu știe ce e brînza ? Noi am moștenit de la latini noțiunile și vorbele *oaie, berbece, mulsoare, pășune,* și nu cunoșteam noțiunile *stînă, tîrlă, baci, găleată ?* Adică să știi ce e *mulsoarea* și să nu știi ce e *găleata ?* Să te ocupi veacuri cu pregătirea brînzei și să n-ai nume nici pentru brînză nici pentru cel ce o pregătește ? Ori : să știi de la latini ce înseamnă *a ara* și *a semăna,* și să n-ai idee de *plug,* de *grapă* și de *brazdă ?* Să știi ce e *moara* și *făina* și să nu pricepi ce înseamnează *a măcina ?*

Nu. Aici avem dovadă că vorbele străine au omorît vorbele moștenite. Dacă există în limbă amintitele vorbe străine, nimeni nu poate susține că ele au intrat în limbă deodată cu noțiunea pe care o arată. Ca să dau o tristă pildă de omorîre a vorbelor moștenite, eu întreb : nu cunoșteau românii, ca muncitori de pămînt, *sapa ?* Nu cunoșteau, înainte de a cunoaște pe slavi și greci, *lopata ?* Și cu toate acestea, sapa e vorbă grecească și lopata e vorbă rusească ! [...]

Iar omorîrea vorbelor noastre moștenite prin vorbe străine dovedește și altceva, dar numai în ce privește poporul slav. Dovedește intimitatea traiului, amestecul de țară și de sînge al poporului român cu popoarele slave : alături a ciobănit și alături a plugărit românul veacuri întregi cu slavul și e natural ca ei să-și fi amestecat și vorbele. Slavul și-a părăsit multe cuvinte și în loc a luat cuvinte românești. Românul tot așa. Dacă bulgarii vechi și rușii-mici au în limba lor ciobănească vorbele românești *clag* (cheag) și *berbeci* și multe altele, asta nu vrea să însemneze că ei au împrumutat noțiunile de *cheag* și

*berbece* de la români, ci au părăsit vorbele lor şi au primit pe-ale noastre, precum noi am primit de la ei vorbele *găleată* şi *stînă* etc. Am învăţat, oarecum, unul apucături d-ale celuilalt, dar fiecare a rămas ce a fost : nici slavul nu s-a făcut român, nici românul, slav. [...]

Noi am luat multe de la slavi, am luat obiceiuri şi credinţe (Vîlfa, Vija, Ielele, cîntecul cu Lado la nunţi etc.) le-am împrumutat portul şi jocurile (chindiile şi sîrbele), am împrumutat felul lor de a cînta — muzică şi poezie — iar tradiţiunile şi poveştile ni le-am amestecat în mare parte. Şi cu toate acestea, tocmai acolo unde credem că ne-au izbit slavii mai tare, tocmai acolo nu ne-au izbit aproape deloc. Toate redutele ni le-au luat, dar fortăreaţa n-au putut s-o cuprindă. Şi această fortăreaţă e limba. Străinii se leagă tot de punctul acesta şi se silesc să ne dovedească slavi pe temeiul că limba noastră e aproape slavonizată.

Mare minciună ! — limba noastră n-are nimic slav, afară de vorbe. Nu-mi pasă cîte sînt ; pot să fie jumătate şi mai mult. Şi ce-i asta ? Limba spaniolă e arabă, pentru că are atîtea cuvinte maure ? Ori limba ungurească e şi ea slavonă, fiindcă aproape jumătate din vorbele ei sînt de origine slavonă ?

## II

Nu e mirare că Cihac a găsit atîtea mii de vorbe slavone în limba noastră. Cine vrea poate găsi şi mai multe, dacă va lua de prin toate hrisoavele vechi şi de prin toate zapisurile şi de prin Dumnezeu mai ştie ce, mulţimea de vorbe străine şi le va da ca „elemente“ slavone ale limbii noastre.

„Elemente“ ? De ce ? Scriitoraşii de prin sutele trecute, grămăticii care nu ştiau româneşte, sînt ei autorităţi în ce priveşte limba ? Ei întrebuinţau vorbe slavone fiindcă nu ştiau pe cele româneşti ; şi acum vin filologii, fie români, fie străini, şi, ca orbul de gard, se ţin morţiş de năzdrăvăniile grămăticilor şi ale tuturor pîrliţilor de traducători din slavoneşte. Aberaţiunile grămăticilor sînt elemente ale limbii române ! Cică aşa vorbea românul

odată, cum a scris grecul Coresi; și monstruoasele vorbe slavone — pe care nici atunci nici acum românul nu le-a întrebuințat — sînt toate dovezi de graiul viu al poporului de pe-atunci! Adecă, dacă va găsi peste vro trei sute de ani vrun filolog scrieri române în limba cea mai latinizată, se va apuca să susție că acesta era graiul viu al poporului?

Cînd te îneci, te apuci și de un pai; și cînd n-ai alte scrieri românești de prin veacurile trecute, te agați și de zapisuri scrise de oameni care abia o rupeau pe românește. E bine și asta, dar să le iei sintactica și dicționarul lor ca model, și de aici să scoți concluziuni — asta e prea copilărește. Așa e ușor să dovedești ce vrei, dacă toate păcatele copiștilor slavoni le încarci în capul românului.

E interesant cazul cum Cihac imputa d-lui Hasdeu că în *Cuvinte din bătrîni* a primit ca autoritate toate greșelile și ignoranțele traducătorilor slavoni — ceea ce, într-adevăr, d. Hasdeu n-o făcuse — că d. Hasdeu stabilise ca lege: „fiecare zapis, scris de orișicine trebuie luat drept regulă și lege în ortografie și gramatică, numai să fie scris în veacul XVI“ *, că d. Hasdeu susținea că: „acei scriitori, lipsiți de orce cultură ortografică, își dădeau silința de a transcrie întocmai pronunciațiunea cea poporană“ **. Dacă d. Hasdeu s-ar fi ținut orbește de vorbele acestea, Cihac ar fi avut tot dreptul să-l critice, pentru că zicea Cihac: „Ca să sprijini o asemenea întîmpinare, ar trebui dovedit mai înainte de toate că ortografia texturilor se potrivește într-adevăr cu glăsuirea limbii din acel timp... că aceste texturi au fost scrise de autori cu nume bun, *vrednici de toată credința și cunoscînd limba lor din talpă*“.

Avea toată dreptatea Cihac: texturile vechi nu sînt autorități în ce privește limba, cîtă vreme nu sînt scrise de români, ci de străini care abia bîlbăiau românește. Și mai era greșala lui Hasdeu să creadă că acei scriitori „fără cultură ortografică“ — și fără să știe limba! —

---

* *Convorbiri literare,* XIII, pag. 82 *(n.a.).*
** *Cuvinte din bătrîni,* p. 2. *(n.a.).*

transcriau întocmai rostirea cuvintelor graiului viu. Asta ar fi ca şi cînd am lua ca autorităţi, în rostirea cuvintelor române de astăzi, pe cizmarii unguri din Bucureşti : nici ei nu ştiu limba română, şi nici ei n-au cultură ortografică — deci cu toată strădania lor de a scrie vorbele române tocmai pe tocmai cum le rosteşte românul, ei ne-ar duce unde şi-a dus mutul iapa şi surdul roata !

Am zis că e interesant cazul acesta : d. Hasdeu, care a emis părerea că trebuie să ţinem ca la *Biblie* la textele vechi, nu şi-a pus niciodată în practică teoria şi-a mers pe calea cea dreaptă, iar Cihac, care bătuse toba că d. Hasdeu greşeşte, tocmai el s-a înnămolit cu totul în această greşală şi în *Dicţionarul* său, partea II, ne-a hărăzit ca elemente ale limbii române cele mai monstruoase vorbe slavone pe care le-a găsit la grămătici şi prin zapisuri, şi ni le-a dat plocon — nu atît nouă, cît străinilor — ca vorbe ale graiului viu „numai fiindcă se găsesc scrise în veacul XVI !“ Vezi, să faci ce zice popa, dar nu şi ce face el.

Goana asta după „texte vechi“, după fel de fel de zapisuri de vînzare şi de cumpărare şi acte de danii şi alte mărunţişuri de acestea, ca să scoţi din ele cele mai ridicole vorbe străine, vorbe izolate, ale nevoiaşului de scriitoraş grec ori bulgar, şi să le aduni şi înşiri după alfabet şi să le îndesuieşti într-un dicţionar al elementelor străine în limba română şi să ne scoţi ochii cu ele — iată o nouă manie şi un nou gen de şarlatanărie literară de a ajunge „savant“. S-adună vorbe care nici atunci nici după aceea n-au existat în graiul viu al poporului şi nu vor exista niciodată, care au fost trîntite în vrun înscris de scriitorul străin care nu ştia echivalentele româneşti ; scrise îngrozitor de falş şi după bunul plac, şi iată-ne ! Vai de noi şi de noi românii, că n-avem vorbe să ne înţelegem, şi-am fi perit dacă nu venea Udrea şi Gudrea şi Effendi şi Agatoclis să ne înveţe cum să vorbim.

Sînt curios să ştiu dacă se va afla vrunul să adune bunăoară „elementele franceze“ în limba română şi dacă o să ne dea ori nu ca „element“ pe *antrenat, ambalat, depăşind, trişează, mori* (năravuri, moeurs) etc. fiindcă

le-a găsit scrise prin *Monitorul oficial* în discursul vrunui deputat care știe românește tot atît de mult cît știe mocanul ce e șofranul, ori prin vro scriere a vrunui distins jurist, a vrunui distins medic ori a altor distinși stricălimbă ? Toți înțelegem că asta ar fi o prostie ; dar cu ce ar fi asta mai oarzănă decît adunarea elementelor slave și grecești ori a elementelor turcești și ungurești în limba română ?

Ca rezumat : cel ce va cerceta serios elementele străine în limba noastră va fi silit să-și calce pe inimă și să renunțe la ispititoarea grandomanie a „savantlîcului" și să nu dea goană după toate năroziile îngropate în pergamentele pe care și-a pus talpa gîștii vrun biet de scriitoraș bulgar sau grec. Această goană, pe lîngă că e o rătăcire științifică, e o izbire fățișă și o pălmuire a românilor.

Aș vrea să mă lămurească cineva : Ce rost au textele vechi — nu toate, dar cele mai multe — ca să se înșire cronologic și să se dea școlarilor să le citească ? Înțeleg de ce Șincai și Maior și după ei școala lui Cipariu cu Laurian și Maxim în vîrful suliții de luptă, au voit să latinizeze limba : voiau să ne dovedească și nouă și străinătății latinitatea noastră. Azi, cînd acest lucru e axiomă, încercarea de a mai latiniza limba ar fi o prostie. Înțeleg de ce facem caz mare cu vrun „torna, torna, fratre", căci și acesta e un pai de care ne legăm ca să nu ne înecăm : cu el voim să dăm dovadă că și prin suta cutare și cutare a existat limba română.

Dar cu textele vechi ale scriitorașilor bulgari și greci ce voim ? Să dovedim poate că și pe atunci exista limba română ? Dar nimeni nu cere dovada asta. Dacă e dovedit istoricește că noi am trăit în veacul XVI ; și dacă azi trăim și asta e altă dovadă că și acum trei sute de ani am trăit, ce mai alergăm la jargoanele bulgaro-grecești ? Vor fi avînd ele fără îndoială vreo importanță pentru istorie, dar pentru limbă ? Cartea de citire a lui Lambrior și crestomația lui Gaster au intențiunea să facă pe studenți să cunoască toate aberațiunile textelor vechi. Cu ce scop ? De ce nu s-ar vîrî atunci într-o carte de citire

şi jargonul ovreilor din Iaşi şi a simigiilor din Bucureşti şi a bivolarilor din Giurgiu ?

Că aşa vorbeau pe atunci românii ? Cum se face că mai tot pe aceeaşi vreme Grigore Ureche scrie aşa de frumos româneşte şi aşa de apropiat de limba de astăzi ? Simplu de tot : Ureche era român şi scria româneşte, iar zapisurile etc. sînt scrise de străini într-o limbă care nu e nici una dintre limbile pămîntene.

# HEU, QUALE PORTENTUM!

Cînd am ajuns cu citirea scrierilor lui Horațiu la oda lui cu lupul, toți am izbucnit dintrodată și ne-am pornit pe un rîs de nebun. Multe năzdrăvănii am găsit noi în Horațiu — citeam mult latinește, și repede — dar asta prea era cu vîrf. Horațiu, cum spune însuși, îndepărtîndu-se cu plimbarea prea mult de oraș, a ajuns într-o pădure și aici i-a ieșit un lup în cale. *Heu, quale portentum vidi!* * strigă Horațiu și de spaimă era gata să-și dea ortul popii. Noi toate le atribuiam într-adevăr slăbiei de înger, și nu fantaziei și exagerării lui Horațiu. Să fii om în toată firea și să vezi un lup, ziua în amiaza-mare, vara și aproape de oraș, și să te așterni pămîntului de spaimă — toate acestea erau tabloul cel mai comic dintre cîte ni le puteam noi închipui. N-avea păreche decît doară pe: Patruzeci de nemți calici se bătură c-un arici. Și apoi pe lîngă toate și tragica exclamare: *Heu, quale portentum!*

Doisprezece dintre patrusprezece, cîți urmam clasa a opta a liceului din Năsăud, eram băieți de țărani oieri, și purtam căciuli și ițari. Vacanțele ni le petreceam prin păduri și prin munți, căci numai la școală eram „domnișori", iar acasă eram ciobani. E deci lucru înțeles că avusesem prilejul să cunoaștem lupii și urșii din experiență, din întîlniri „față la față", și nu numai din elementele de zoologie ce se învață prin licee.

Rîsul nostru a izbucnit deodată, ca la comandă. Profesorul a înțeles, și a rîs și el. Noi acum ne-am pornit

* Vai de mine, ce monstru am văzut! *(N.a.)*

pe rîs mai cu suflet. Îl vedeam pe Horațiu, om scurt și gros, cum aleargă peste răzoare ca un smintit cu toga-n vînt și cu pălăria — vorba vine — în mînă; iar cînd ajunge la marginea orașului și-l întreabă unul care-l întîlnește: „Ei, ce-i, poete?“ gîfăind îi răspunde poetul și ținîndu-se cu mîna de inimă: „Heu, quale portentum vidi“ și fuge înainte, căci i se pare că lupul îi vine pe urmă. Și deodată cu asta, ne vinea în minte și țiganul care fugea fuga orbului peste cîmpii, de groază că auzise pădurea vîjăind.

Din ceasul acesta, vorbele lui Horațiu au rămas proverbiale între noi. De o sută de ori pe zi își aducea ori unul ori celalalt aminte de ele, și abia le rostea și clasa întreagă se prăpădea de rîs. Era o nebunie, parcă eram plătiți să rîdem. Și rîdeam ca femeile isterice. Ajunsesem să nu ne mai putem stăpîni: era destul să zică unul „heu“, ca să începem din nou rîsul. Scăpa unul dintre noi creionul jos: altul de lîngă el sărea repede într-o parte, făcea o față speriată, se uita la creion și striga: heu, quale portentum; și noi izbucneam deodată. Vedea unul o cioară, altul un cîne, al treilea vro găină pe uliță, veșnicul „heu, quale“ ne silea veșnic la același rîs. Mergeam seara să bem bere: unuia îi trăsnea prin cap să strige: heu, quale... cînd vedea halba plină, și rîsul era gata. Altuia îi da prin cap să strige aceleași vorbe uitîndu-se la halbă după ce a golit-o, acum rîdeam din nou. Nu trecea o clipită și vinea chelnerul: acum vorbele *heu, quale* erau adresate chelnerului, și rîsetul nostru speria berăria.

Și așa zi cu zi. Rosteam vorbele poetului într-o mie de ocaziuni și niciodată nu ni se părea că sînt rău potrivite. Însă cu timpul am început să ne aducem mai rar aminte de ele, să rîdem mai în silă, căci prea ne simțeam și noi prostia. Acum începusem să gonim cu vorba pe cine nu le potrivea mai cu spirit. Ne săturasem.

Dar într-o zi iată că s-a redeșteptat gloria stinsă a vorbelor lui Horațiu.

Aveam concurs de limba grecească. Profesorul era un om peste măsură de aspru și poate și răutăcios. Îi duceam frică. Toți stăteam acum în bancă așteptînd cu spaimă și cu cutremur venirea fulgerului lui Zevs. Cînd

a intrat profesorul, grav și dătător de spaimă, noi tăceam ca peștii. Dar ce-i trăsnește unuia prin cap? Pe cînd profesorul înainta de la ușă spre catedră, s-aude de-abia, de-abia o șoaptă de prin băncile din fund:

„Heu, quale portentum intrat!"

Tot hohotul pe care l-am rîs noi toți aproape-o jumătate de an, tot acel hohot adunat la un loc, n-ar fi fost nici așa de puternic, nici așa de pornit din inimă, ca hohotul din clipa asta. Pînă acum parodiam în toate chipurile versul lui Horațiu, o, dar acum nu mai era parodie, era adevăr, curat adevăr! Și cum nu l-am găsit noi pînă acum!

Și rîdeam de tragi-comedia asta, rîdeam cu bucuria răutății, căci multe nume îi găsisem noi profesorului și-i aplicasem multe citate din autori, și nimic n-a prins — dar asta, asta: *heu, quale portentum!* Contrastul între proastele potriviri de mai înainte ale versului și plina de spirit potrivire de acum, și sosirea acestei bombe deodată cînd nimeni nu s-aștepta, și privirile speriate și nedumerite ale profesorului, și absoluta libertate pe care ne-am luat-o să rîdem înaintea unui profesor de care tremuram: toate acestea ne-au izbit cu atîta putere încît n-a mai fost cu putință să ne oprim din hohot. Și precum Xerxes a bătut degeaba cu biciul marea ca să-și liniștească valurile, tot așa se silea degeaba profesorul nostru să ne oprească rîsul. Seriozitatea și asprimea lui erau acum note comice, erau tocmai esența lui „quale portentum" și noi rîdeam mai cu inimă.

Profesorul a plecat furios; concursul a rămas baltă în ceasul acela, iar noi am ajuns pe mîna consiliului profesoral. Ni s-au dat pedepse mari: ne-au închis de-a rîndul cinci dumineci cîte opt ceasuri pe zi, iar la sfîrșitul anului ne-au clasificat purtarea cu nota cea mai rea.

De-atunci n-am mai rîs de vorbele acestea.

Ni se părea că Horațiu are totuși dreptate; căci dacă pentru noi era o dihanie de spaimă un om pe care-l văzuserăm cinci ani de-a rîndul, de ce nu i s-ar fi părut lui Horațiu dihanie un lup, cel dintîi poate pe care-l văzuse în viață.

Iar la urmă de tot, am început să nu mai înțelegem de ce-am rîs noi atîta vreme de bietul Horațiu.

## PE CULMEA MUNTELUI

Nici n-am apucat să vedem bine norişorul ce se ridicase ca un pumn negru dinspre răsărit şi, ca prin farmec, s-a întunecat dintrodată cerul întreg. Şi cît ai bate din palme se făcu frig, şi-a început să ne răzbească o ploaie repede şi deasă şi cu picuri cît boabele de grindină.

Noi eram pe coasta muntelui, pe coama goală. Caii nu voiau să ne urmeze, degeaba îi tîram de căpestre. Nici nu era de înaintat, căci nu mai puteam s-alegem plaiul prin întunericime, şi apoi ne bătea şi vîntul din faţă, mestecînd ploaia cu zăpadă. Culmea pe acolo-i netedă, nici colnic, nici stîncă. Eu mai ales tremuram ca varga şi-mi dîrdăiau dinţii. În cîteva clipe apa ne răzbise la piele, parcă ne-ai fi aruncat în gîrlă.

Am adunat degrabă caii unul lîngă altul în şir şi i-am acoperit cu sumanele de-a lungul spinării pînă peste cap. Iar noi ne-am îndesuit sub pîntecele lor. În felul acesta şi caii erau adăpostiţi de izbirile ploii şi ale vîntului, şi noi. Dar ce adăpost ! Apa cădea de pe sumane şiroaie peste noi, de pe laturi ne izbea vîntul, iar pe sub noi se făcuse baltă. Eram cinci. Şi stăteam vîrîţi unul într-altul. Eu tăceam şi m-apucase grija că o să mă-mbolnăvesc din răceala asta. Moşul Gavril murmura supărat că-i stinsese ploaia hîrbul de lulea ş-acum n-avea loc şi chip să şi-o aprindă. Unul înjura şi scuipa şi se da dracului, iar al patrulea — Tudor — nu ştiu ce avea de împărţit cu al cincilea care era ţigan.

— Mă, stai pe loc odată, că te-mping de sari pînă-n vale ! zicea Tudor.

— Da nu stau, mă? Da stăi şi tu! Haoleo, o să m-apuce măseaua!

— Fă-te mai aşa, să-mi încapă umărul.

— Iaca, mă fac.

Dar cînd făcea loc lui Tudor, scotea din echilibru pe cel ce înjura. Acesta se îndesa la locul avut, dar atunci ne zguduia pe toţi şi ne pierdeam cumpăna. Ca să ajungem din nou la *statu quo ante*, ţiganul era silit să se dea îndărăt, şi prin asta iarăşi împingea pe Tudor cu umărul afară şi conflictul începea *da capo*.

După vro cinci minute, ploaia s-a liniştit. Eram gata să ne părăsim şi noi în linişte adăpostul, cînd deodată un fulger înspăimîntător de puternic ne luă vederile şi deodată cu el un tunet — aproape la urechea noastră — se rostogoli cu atîta muget, încît am tresărit cu toţii. S-au mişcat şi caii, iar ţiganul scoţînd un „ha-o!" sări spre noi şi apoi se prăvăli îndărăt, căzînd pe spate. În săritură, a lovit cu capul în burta unui cal; calul, speriat şi de trăsnet şi de lovitura ţiganului, se dezlipi de ceilalţi cai şi deodată toţi caii se răzleţiră. Noi, cei patru, izbiţi de ţigan şi învălmăşiţi de picioarele cailor, ne-am lungit cu toţii în baltă şi toate sumanele ude ne căzură în cap. Toate acestea s-au întîmplat aşa de repede, încît n-am avut vreme nici unul să zicem măcar o vorbă.

Ne-am dat noi vînt supărării, care după felul său, dar Tudor nici una, nici alta, îşi încleştase o mînă în gîtul ţiganului.

— Să ştii tu, mă cioară, că te pisez ca pe sacul cu porumb.

Ţiganul a spus multe de toate, iar la urmă m-a luat judecător pe mine. Asta se întîmpla mai totdauna, şi pentru că eram de o fire mai blîndă şi mai împăciuitoare, şi pentru că eram mai priceput, „băiat cu carte" şi m-aveau mai la capul mesei. Iar în pricina de faţă eram şi stăpîn, căci Tudor era sluga tatei. Le-am făcut legea, că acum să s-astîmpere, iar Tudor să bată pe ţigan după ce vom ajunge la stînă.

Ploua mereu, dar mai încet. Am plecat. Uzi aşa, am mai mers vro trei ceasuri. Am ajuns la stînă pe înserate.

Începuse să mă doară capul. Mi se părea că au să mă scuture frigurile. M-am dezbrăcat iute şi m-am vîrît în

nişte cojoace calde. Am lăsat să-mi înfierbinte zer, ceaiul ciobanilor — am băut şi m-am culcat încolăcit pe lîngă foc. Nu cred să fi trecut cinci minute şi-am adormit.

Cînd stam în munte, nu dormeam în tîrle cu ceilalţi ciobani din pricina fumului de tăciuni, care nu voieşte nici de silă să se ridice în sus, ci se lasă tot pe jos parc-ar fi cununat cu plămînii omului. Altă pricină era cearta ce-o aveam cu mama cînd mă întorceam acasă : ea ştia că ciobanii nu-şi schimbă cămăşile — pe care le poartă scăldate în unt — cîte o jumătate de an şi că prăsesc astfel animale înduşmănite de moarte cu zacherlina, iar eu aduceam acasă cîte un *corpus delicti*. Eu dormeam în coliba bouarului pe stanişte, căci aici era altă întocmire a vetrei şi făceam foc numai pentru căldură, nu şi pentru fiertul laptelui. Dar de data asta, oboseala mă îngrozise să mai fac şi cei vreo două sute de paşi de la tîrlă pînă la stanişte.

Peste noapte, aşa într-o vreme, mă deştept dintrodată c-un om căzut peste mine. Era ţiganul.

— Ce dracu mă, ai prostit ?

— Haoleo ! Ne papă de-a gata, domnişorule !

— Ce vorbeşti ? şi-mi ridic capul. Îmi trăsnise prin cap că-l bate Tudor, ori fac glume ciobanii cu el.

Afară ţinea tunetul întruna, dar departe. Ca prin vis, auzeam lătrături de cîni. În stînă, nici un cioban. Am bănuit îndată ce e.

— Vine la noi ! Da dac-o veni la noi ? zise ţiganul, abia răsuflînd.

— Cine, mă ?

— Cine ! ăla din pădure, cum îl cheamă, de mormăie.

M-am sculat cu grabă de jos. În stînă era zare slabă, focul împrăştiat. Da, era „ăla din pădure“ al ţiganului. Dase ursul roata printre boi. Trebuie că am adormit adînc, dacă nu m-am deşteptat eu pînă acum, pentru că vizitele ursului sînt întovărăşite de un zgomot drăcesc şi de-o mişcare ca-n furnicar. Ursul, cît e de prost, are apucături isteţe cîteodată. Oile sînt prea puţin lucru pentru el ; de obicei, atacă boi. Pe vreme senină, cînii — cîte 50-80 — dorm risipiţi ca avant-gardă împrejurul stînii, ici şi colo pînă la îndepărtări de sute de metri. Sînt dresaţi aşa. Pe vreme de ploaie însă s-adună şi s-adăpostesc

pe lîngă colibă. Asta o știe ursul. De aceea vine și atacă boii pe vreme cînd e greu să-l simtă cînii, cînd dorm. Dar ursul nu caută numai nopți cu ploaie, ci nopți cu tunete, căci tunetul face să nu s-audă grozavele mugete ale boului atăcat. Iar ploaia îi face și alt bine ursului. Ciobanii au numai două mijloace, afară de cîni, să alunge ursul : zgomotul și focul. Puști n-au. Cînii sar grămadă spre urs, dar nu s-apropie de el ; ciobanii strigă cît le ține gura și aruncă tăciuni aprinși în urs.

Cum e părul ursului plin de rășină ce picură din brazii pe sub care trăiește, el dintr-o dată ia foc : ursul aprins fuge, dar curentul de aer înfurie flacăra ; dacă îl gonesc cînii, fuge pînă cade mort ; dacă e lăsat în pace, se așterne jos și se freacă de pămînt în toate chipurile și-și stînge focul. Pe vreme de ploaie însă, ursul e sigur din partea asta, căci ploaia stinge tăciunii ciobanilor. Iar acum ploua tare, și tunetul o ținea întruna.

— Haid, să plecăm și noi, zic către țigan, că dacă o veni aici, să nu ne găsească.

Eu glumeam, numai ca să-mi prind sufletul, căci mă cam străbătuse răcorile spaimei. Știam că spre tîrlă nu vine ursul ; dar orcum, noaptea cu întunericul ei gros, de-l puteai prinde cu mîna, vremea asta de furtună, vuietul munților, lătratul cînilor și zgomotul ciobanilor amestecat cu răcnetele boilor îngroziți, toate nu erau lucruri care să-mi ție inima. Și apoi ce tovarăș aveam ! Parcă tot e mai bine singur la spaimă, decît c-un tovarăș slab de înger.

Vîntul se întoarse deodată și se auzea venind spre noi tot amestecul acela de glasuri surde, tot mai tare și tot mai limpede. Cînii urlau rupt ca la fiară, și schelălăiau rar ca la primejdie, dar după glasul lor se cunoștea că veneau în goană, pentru că glasul le suna tot mai tare, iar chiotele ciobanilor s-auzeau tot mai înecate de lătrături, semn că ciobanii rămîneau tot mai în urmă și tot mai departe.

— Ne-am topit ! s-auzi glasul țiganului de după găleți.

— Taci, mă, că dacă vine aici, îl prindem și ți-l dau ție, să umbli cu el prin sate, tananà, și tananà...

Și — mare ți-i minunea — zgomotul venea drept spre tîrlă ! Tot mai aproape, și mai grozav. Am adunat, cu

un fel de grabă plină de furie, toți tăciunii care ardeau rezleți, ca să fac flacără mare. Ursul venea silit ; cînii îl aduceau încoace. O să-i schimb eu drumul, cu flacăra ? Aș fi aprins întreaga tîrlă, de era la adecă.

Zgomotul a început să slăbească. Se depărta. Și în cîteva clipe s-a stins de tot.

Am înviat și eu, și țiganul ; ne-am uitat unul la altul, dar n-am vorbit nimic.

Cînd s-au întors ciobanii, au început să rîdă văzîndu-ne. Ne-au cunoscut că ni-a fost spaimă. Și-mi era grozav de ciudă.

— Ei, ce-a fost ? A omorît vrun bou ?

— Ei, parcă i-am dat răgaz. A sfîșiat puțin pe unul. Dar nu-i nimic. Să nu ne fi omorît vrun cîne.

— Și încotro l-au gonit cînii ?

— Spre sîlhă... Vezi, tot e bine că a rămas cineva în tîrlă, că ni-a ținut focul să nu se stîngă.

— Să vă ia dracul focul ! Am zis eu cu necaz, căci se stîrnise în mine gîndul ce caraghios am fost cu puțină vreme înainte. Să cred eu că zgomotul s-apropia de tîrlă ! Acum înțelegeam părerea. Cînii ieșiseră cu ursul din vale și-l goneau la deal pe coasta din față ; cu cît înaintau, cu atîta zgomotul venea în linie mai dreaptă — mai orizontală — cu tîrla, și e lucru firesc, ca treptat-treptat să fie auzit tot mai limpede. Cînd au trecut cînii de ceealaltă parte a culmii, vuietul s-a stîns deodată.

Ciobanii au început apoi să-și spuie întîmplările. Unul una, altul alta, ba așa, ba pe dincolo, și dă-i, și dă-i ! Eu eram istovit cu totul, mă zdrobise spaima și nu eram bun de nimic, nici măcar să dau pe față necazul care-mi prinsese rădăcini în inimă. Am tăcut multă vreme. Țiganul, mai altfel de fire, sta gură căscată și asculta. Cum îi venise spaima, așa-i trecuse.

— Haoleo, mîncate-aș, da cum era ?

Rîsul ciobanilor a început să-mi facă rău. Mă înfiorase mînia.

— Ce rîdeți atîta de om, dacă v-a întrebat cum era ? De unde să știe el ?

— De ce n-a venit cu noi să-l vază ? Ei, vino acum să-l vezi, că e colea de vale.

Şi Tudor înhăţă pe ţigan de ceafă şi-l porni. Acum se puseră [cu] toţii pe hohote. Era într-adevăr lucru de rîs cum se zbătea ţiganul ca în gura şarpelui şi schelălăia ticălos ca un cîne din lanţ, cînd e bătut, şi s-aruncase jos şi da din mîini şi din picioare, cum bat caii cu picioarele în vînt vara cînd se tăvălesc de căldură.

Şi, cu cît se împotrivea ţiganul, cu atît Tudor îngroşa gluma. Şi rîdeau cu toţii, şi rîdeau; şi mă uitam şi eu la ei, şi nu puteam să rîd. Îmi sărise inima şi nu-mi mai venea la loc.

## NEAGA

Sîntem trei.

Cei doi sînt : eu cu vizitiul Samson. Al treilea n-are nume. Da, e un om sucit, încît n-are nume, de sucit, se-nţelege. Vizitul are nume, dar nu e al lui, e din „sat de căpătat, mulţămesc cui mi l-a dat". Şi într-adevăr, mulţămeşte oricui îi rosteşte numele, cu înjurături şi dacă se poate şi cu pumni. Samson adică e o poreclă, care face zile fripte bietului vizitiu. Şi cu cît îi rosteşti porecla mai cu bunăvoinţă, cu atît mai răutăcios îţi răspunde Samson. Aşa e lumea, faci bine şi-ţi aştepţi răul.

Dealtfel, şi Samson e om sucit. Şi-l cheamă Tănase, din mila lui Dumnezeu şi din graţia popii. Şi cînd îl chemi Tănase, nu se supără ! Să te miri !

Şi aşa. La început era cuvîntul şi cuvîntul era la Dumnezeu şi — pardon ! Samson al meu era neam de popă şi în tinereţele sale cerceta des biserica şi rar cîrciuma, acum însă a întors lucru, fiindcă — să-i dăm lui însuşi cuvîntul, ca s-arate filosofia acestei întoarceri de lucruri : „fen-că şi vremurile se-ntorc, iar omul la o adică nu ştie nici cît ştie o musculiţă, anume că una cu una face două, şi cu trei fac mai multe !" Ei, mai vrei explicaţii ? Din vremea cînd era bisericos, Samson învăţase stihul începător al evangheliei lui Ioan ; iar acum, de cînd e frate cu cîrciuma, s-a apucat să inventeze o melodie cvasi-bisericească şi să cînte stihurile lui Ioan pe melodia proprie. O bombănea toată ziulica. Mă obişnuisem cu ea ; iar versurile îmi intraseră şi mie în cap, încît le recitam fără voie şi — ceea ce e mai scandalos — le cîntam chiar pe melodia lui Samson.

Va să zică aşa.

Acu, într-o zi aveam să plec la oraş.

Samson punea caii la căruţă. Eu stam în poartă. Pe drum trecea un car de lemne.

— Ei, n-ai putut să pui mai multe ?

Al treilea, căci era el, pocni din bici şi atinse pe boul de către om. Nu m-a învrednicit însă cu răspuns.

— Unde le duci ? întrebai eu.

Era de la sine înţeles că le duce în oraş. Întrebarea mea era aşa de fără rost, încît însuşi devotatul meu Samson se uită lung la mine şi începu deodată să cînte : „Întru început era cuvîntul" — probabil cînta, ca să nu-l năvălească rîsul.

Dar la aşa cap, aşa tichie. Răspunsul celui de-al treilea a fost vrednic de întrebarea mea :

— La mama focului !

Adică, al treilea voia să-mi deie un răspuns, chipul, *[sic]* injurios cam aşa : la mama zmeilor ori la dracul ! Dar s-a păcălit :

— Ba bine că nu ! Păi ştiu eu că la mama focului, că d-aia sînt lemne. N-o să le duci la mama apei !

Samson a făcut o dată he-he ! o tusă cam vară-primară cu rîsul, dar n-a isprăvit bine he-heul şi a continuat „şi Dumnezeu era cuvîntul".

Al treilea s-a oprit pe loc, s-a uitat o clipă urît la mine, apoi s-a întors liniştit şi şi-a văzut de drum. Adevărul e că vorba mea cu „mama apei" a fost să fie un simplu joc de cuvinte, şi a ieşit un blestem. Căci „mama apei" înseamnă înecare, în graiul ţăranilor de pe la noi, şi aceste vorbe se întrebuinţează numai în blesteme. Eu nu ştiam ; mi-a spus Samson mai tîrziu. Atunci am înţeles de ce Samson a scos acel he-he neexplicabil şi, parcă fricos ca să nu-l observ, a început să cînte. He-heul era un fel de reprobare a vorbelor mele.

— O să te văd eu la Dealul-Tîrgului ! Încarci după doi boi ca după şase. Minte de cioban dus la biserică ! zisei eu celui de-al treilea.

Al treiela se întoarse izbucnind :

— N-o să mă vezi ! Şi n-o să te rog să-mi dai boii tată-tău, ca să urc dealul... şi mai ţine-ţi gura odată !

Samson iarăşi a scos un : „O-lio !“ dar fără întrerupere a continuat „la Dumnezeu era cuvîntul“. Acest o-lio ! era o interjecţie, care voia să zică : „dar bine-i potrivi răspunsul, aşa mojic nici io nu puteam să-i răspund !“ iar continuarea cîntecului era o apucătură, sau un zor al temerii, că io voi observa că el aprobă mojiciile celui de-al treilea.

În urmă...

Eu cu Samson am plecat abia după un ceas. Ni se întîmplase ceva. În realitate cam următoarele : Samson se aproviziona totdeauna, cînd pleca la drum, cu un clondiraş de ţuică. Precaut, omul ! Acu, nu ştiu unde îşi ascunse clondirul — căci celelalte două slugi îi cam băteau urmele şi-l păcăleau. În aparenţă însă Samson pierduse cheia lăzii de la trăsură, iar în ladă erau hăţurile. Samson căută cheia pe sub paturi, prin paturi, prin podul cu fîn, prin coteţul găinilor, în grădină pe după clăi, în şură pe după care, pe la chiotorile casei, în scocul de la fîntînă şi aşa mai încolo. În urmă a găsit cheia — ei ! în ieslea grajdului, şi lucru curios : odată cu cheia găsise şi clondirul.

Am plecat. Cînd am ajuns pe Dealul-Tîrgului, iacătă şi pe-al treilea, înţepenit cu carul în mijlocul drumului. Îşi bătea boii de sta să-i omoare.

— Ei, nu vezi ? am zis eu către al treilea.

— Nu ţi-am spus ? zise Samson, tot către al treilea.

— Ce să văd ? al treilea către mine. Ce mi-ai spus ? — tot al treilea către Samson.

— Că ai pus prea multe lemne !

— Păi, asta o văd eu !

Samson s-a uitat la mine, eu la Samson, apoi amîndoi la al treilea, iar al treilea se uita, nu ştiu cum, la amîndoi noi deodată.

— Vezi acum că o să te rogi să te ajut ?

— Ba, mă ferească Dumnezeu !

— Da ce, o să dormi aici ?

— O să dorm, şi lasă-mă în pace !

Şi al treilea iarăşi începu să croiască pielea boilor. Samson se uita la al treilea lung, lung, fără să răsufle.

Trebuia s-ajutăm creştinului.

— Tănase, dă-te jos, deshamă caii şi prinde-i dinaintea boilor.

— Da nu vreau, mă, nu vreau! N-auzi tu, mă, nu vreau! zise al treilea şi se repezi la Samson, prinzîndu-i amîndouă mînile.

— Da stăi, mă, omule! că doar ţie îţi vreau binele! răspunse Samson.

— Să fii tu al dracului cu bine cu tot! Nu vreau, mă! Poi, dacă nu vreau, mă... Şi al treilea împinse pe Samson la o parte.

A urmat o scenă nostimă. Eu mă uitam din trăsură. Samson faţă în faţă cu al treilea, foarte apropiaţi, aşa că nasurile mai-mai li se atingeau; amîndoi cu capul puţin dat într-o parte, cu corpul plecat tare, parcă îşi făceau complimente, şi amîndoi cu mînile după spate.

— Da ce, he? zicea Samson, rînjindu-se, ca un copil care face altuia în ciudă.

— He, ce he?

— Nu vrei, hai?

— Iacă nu!

— Să-ţi omori boii... he?

— Ce he? Sînt ai tăi?

— Ai băut? he?

— Ce he? Tu, mă!

Aici al treilea îşi luă mîna de la spate şi o vîrî în ochii lui Samson.

— O să le duci pielea-n spate, he!

— Ce he? Nu vreau, mă, n-auzi!

— Da nu vrea, mă! Şi să fii tu al dracului!

— Ba tu, mă?

— Eu, mă?

Aici Samson îşi luă amîndouă mînile de la spate şi le vîrî în nasul celui de-al treilea.

S-ar fi încăierat. Am intervenit, însă, din trăsură:

— Lasă-l în pace, Tănase! Desprinde caii!

Al treilea veni furios spre mine.

— Da nu vreau, n-auzi! se răsti el. Scuipă o dată, apoi continuă: Pti! comedia dracului! Nu vrei şi nu vrei, şi ei să-ţi facă peste voie!

— Bine, nu vrei. Dar n-am mai pomenit om ca d-ta. Eşti la nevoie, şi parc-ai mîncat ceapa ciorii : nu vrei şi nu vrei ! Parcă ţi-am cere plată ! Dar sucit mai eşti.

Al treilea nu-mi răspunse, ci se repezi la Samson, care desprinsese un cal de la trăgătoare.

— Mă, te ia dracul, dacă nu mă laşi în pace ! Nu înţelegi tu că nu vreau ! şi apăsă de după cap spre pămînt pe Samson, care sta plecat. Samson se ridică, dete din umeri, uitîndu-se la mine. Al treilea apucase acum ştreangul şi voia să-l prindă iarăşi de trăgătoare.

— Ia ascultă-mă ! zisei eu, sărind din trăsură şi luîndu-i ştreangul din mînă. E trăsura ta ? Sînt caii tăi ? Fugi de-aici, şi lasă pe vizitiu să desprindă caii. Ce dracu ! N-o să am eu dreptul să-mi desprind caii mei de la trăsura mea ! Desprinde, Tănase, caii şi paşte-i pe marginea drumului !

— Da paşte-i pîn-or crăpa ; pe mine să mă lăsaţi în pace ! zise el, trăgînd mereu ştreangul spre trăgătoare.

— Lasă, mă, ştreangul ! Du-te la carul tău ; ce cauţi la trăsura mea ?

În urmă, se duse. Tănase desprinse caii şi-i păştea pe marginea şanţului. Al treilea, acum furios începu să-şi bată din nou boii. Am stat şi m-am uitat. Dar de la o vreme un bou începu să mugească de durere. Acum nu m-am putut stăpîni.

— Eşti nebun ! Tănase, adă caii şi prinde-i înaintea boilor !

Al treilea se întoarse spre mine, stînd ca o statuie. Samson a adus caii, i-a potrivit, i-a prins la proţap. Al treilea stătea tot nemişcat privind la mine. Credeam că s-a cuminţit. Deodată însă se repede la cai, îi desprinde şi le dă drumul. Eu am început să rîd, nu atît de îndărătnicia ţăranului, cît de mine. Omul ăsta era de legat ! Mi-a dat prin cap să spui lui Samson să ţină bine pe ţăran în braţe, iar eu să prind caii la proţap şi să-i scot carul în deal. Dar am cercat întîi cu buna :

— Ei, să scoatem caru ; ce mai stăm aici !

— Da cine focu vă ţine aici ! Plecaţi şi duceţi-vă învîrtindu-vă !

— Cum să ne ducem şi să te lăsăm aici ? O să ne ajungă bătaia lui Dumnezeu...

Şi altele multe. El însă, nu, şi nu, şi iarăşi nu. Samson turba de mînie.

— Acum, să mă ia pe mine dracul, dacă nu te leg butuc aici, am zis eu, şi o să văd ce-ai să-mi faci ! Toată lumea o să-mi dea dreptate... Adu o funie, Tănase...

Tănase atîta aştepta. Acum a început o zvîrcoleală. Auzi tu, să legi pe om, ca să-i poţi face binele ! Dar ce era să faci ?

L-am fi legat, dar — ţiganul la mal se îneacă.

— Ei, mai iute şi tu Samsoane, strînge-i mînile spre pept...

Samsoane ! Am rostit io vorba Samson ! Vizitiul meu era foarte devotat, îl ştiam de mic copil tot vizitiu la noi ; mă respecta. Îl respectam şi eu. Credea că-l cred om foarte vrednic. De aceea o vorbă a mea îl supăra mai rău decît l-ar fi supărat tot satul. Mă feream şi eu să-i zic Samson, ca să nu-l supăr. Odată numai într-o iarnă l-am chemat pe poreclă — eram în sanie. El s-a întors repede spre mine, a mişcat puţin din sprinceană şi a tăcut. Dar la cea dintîi încordătură a drumului, eu zăceam în zăpadă. Răsturnase vizitiul sania. Nu m-a lovit, dar mi-a intrat zăpadă pe după gulerul cămăşii pînă în sîn. El a început să înjure caii şi drumul, în vreme ce mă scuturam de zăpadă : eu m-am prefăcut că-l cred şi că nu înţeleg care e adevărata cauză a înzăpădirii mele.

Şi acum a doua oară ! I-am zis Samson !

El deodată îşi desfăcu mînile de peste pieptul ţăranului, azvîrli funia şi se întoarse spre cai.

— Ce-i, Tănase ?

— Ce să fie ? Sînt eu nebun, să sar la oameni în drum ca să-i leg ?

— Asta-i acum !

— D-apoi care alta ! Are dreptate omul : cine dracu a mai văzut să legi pe creştin cînd n-ai nimic cu el !

Ei, na-ţi-o frîntă, că ţi-am dres-o ! Ţăranul, lucru de mirare, în loc să înjure mai departe şi să se lege cu răul de mine, tăcea şi se învîrtea de aci pînă colo, uitîndu-se pe jos, ca şi cînd ar căuta ceva, şi scuipînd cîteodată într-o parte. Era ca o ciocîrlie beată. Samson se aşezase pe malul şanţului, cu picioarele-n şanţ, cu faţa întoarsă încolo spre pădure. Tăcea şi el.

Eu nu ştiam ce să fac. M-am suit în trăsură şi mi-am aprins o ţigară. Cît am fumat ţigara, am tăcut toţi trei. Tunase cînd ne adunase! Să plec, să las pe ţăran în drum? Să încerc să îmbunez pe Samson? Să încerc să conving pe ţăran că-i trebuie ajutor?... Mai ştiu şi eu! În urmă am scos o carte din buzunar, m-am tolănit pe jeţul trăsurii şi am început să citesc. Eram hotărît să nu încep eu vorba, chiar de-aş fi stat acolo pînă seara. O să se sfîrşască comedia asta într-un fel! Timpul trecea.

În sfîrşit m-a prins neliniştea. Samson parcă are dreptate! Ce avem noi să ajutăm cu sila cui nu vrea? O să rîdă satele de mine! Şi cu gîndul ăsta, m-am ridicat de pe jeţ să poruncesc lui Samson, să prindă caii şi să plecăm. Dar, cînd am văzut carul, mi s-a părut că totuşi eu am dreptate. Aş! Nu pot pleca aşa. De-aş şti că ajung în puşcărie, eu trebuie s-ajut omului, trebuie să-l leg. Cu gîndul ăsta am sărit jos din trăsură. Ei, dar Samson nu vrea! Eu singur ce să fac?

M-am suit iarăşi în trăsură. Ce motiv o fi avînd ţăranul ăsta, să nu primească să-l ajuţi? E smintit? e mîndru? şi ce dracu aşteaptă? Acum sta proptit de-un bou şi se uita-n pămînt. O fi nădăjduind că soseşte vrun ţăran ori din jos, ori din sus, ca să-i ajute. Dar de ce nu primeşte ajutorul meu?... Şi-mi venea să-l întreb ce are cu mine? Ce i-am făcut?

M-a coprins mînia. Tot atît! Mă duc şi-l prind de piept şi-l izbesc o dată să i se scuture creierii. Mişelul! Mă ţine aici în drum! Tot atît! Îl izbesc o dată ş-apoi îl las cu boi cu tot aici şi-mi văd de drum. Ei, aşteaptă tu!

— Ce mă încurci, mă, în cale, şi nu mă laşi să plec odată?

Al treilea se uită lung la mine şi începu să rîdă.

— Ei, năravul dracului ce-l ai, boierule! Da, aştepţi să te rog în genunchi ca să-mi dai caii înaintea boilor?

Poftim! Obraznicul îmi făcea acum imputări! Şi cum rîdea, ah, cum rîdea.

— Piei, drace, de-aici! Piei, că-mi fac păcat cu tine! Da nu ţi-am zis că-ţi dau caii?

— Ai zis; faci ca sasul. Dar nu zice şi dă-mi-i! Ce focu de suflet ai să mă ţii în drum ca pe-un cîne! Că jidan să fiu, şi tot n-ar trebui să mă laşi să mor pe cale!

Ori te temi că-ți vor plesni caii, dacă i-oi prinde la proțap pînă colea în vîrful dealului ? Ce mai suflet, maică sfîntă !

— Fire-ai tu al dracului cu cine te-a încălțat cînd ai fost mic ! am zis io prinzînd-l de pieptii cămășii. Da nu ți i-am dat ? și l-am izbit cu capul de loitra carului. Dar nu ți i-am dat ? Și-acum sări cu gura, păcătosule ! și l-am izbit la dreapta, spre șanțul lui Samson. Țăranul s-a dus împletecindu-se și a dat drept în spatele Samsonului. M-am mirat însumi de izbitura asta, căci de obicei io n-aveam atîta putere.

Țăranul sări, cum am spus, în spatele lui Samson, care nu se întorsese deloc spre noi să ne vadă cearta. Unul preste altul se prăbușiră-n șanț, claie pe grămadă.

— Întoarcă-mi-te cu cearșaful, nătărăule ! izbucni Samson din gură, dar în același timp și din mîni. Îi căra țăranului pe după cap, parc-ar fi fost plătit cu numărul.

— Ce dai, mă ? M-a împins boierul !

Samson însă simțea grozavă trebuință să dea. Își răzbuna sufletul, dar greșise adresa : pe mine avea el supărare.

— Mă, Tănase, ești nebun ? Zisei eu.

Tănase conteni cu pumnii. Țăranul fie că se temea — noi eram doi ! — fie c-a luat pumnii drept o glumă, s-a scuturat de praf și a ieșit din șanț. Io eram zăpăcit de tot. Rămăsesem împetrit pe malul șanțului.

— Ei, plecăm odată, ori nu plecăm ? întrebă țăranul cu tonul cel mai prietenesc și mai vesel din lume.

— Plecăm, mă ! Bine că ți-ai venit și tu în fire ! răspunse Samson cu același ton prietenesc și vesel.

Am început să rîd, din toată inima să rîd. Așa oameni mai rar ! Se schimbaseră cu totul. Ba, Samson își căută clondirul și trase o înghițitură, apoi îi dădu țăranului.

Am prins caii la proțap. Eram toți în chef ; ei doi, mai ales din pricina clondirului ; eu din pricina aplanării lucrurilor. Începusem, în duet cu Samson, a mormăi : „Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era cuvîntul". Carul pornise.

— Ei, lasă-i acum, nene, odată ! Nu-i tot plesni, zisei eu către al treilea, care tot mereu biciuia caii.

— Asta-i ! De ce sînt cai !

Dar conteni din bici. După o vreme iară :
— Ei, lasă-i că merg ei ! Ce-i tot bați !
Țăranul stătu în loc, parcă n-ar fi înțeles : cum e asta, să nu bată caii.
— Da de ce să nu-i bat ?
— Fiindcă nu-mi place !
— Asta-i una !
— Așa ? Apoi uite a doua : sînt caii mei ! Apoi uite a treia : dacă mai dai cu biciul, te izbesc colo în șanț grămadă !
Țăranul, ca semn că s-a convins de cele spuse, trînti una după alta cîteva bice pe spatele cailor, din toată puterea.
— Nu fi nebun, mă ! strigai eu mînios. Nu-i mai bate, n-auzi ! Căci, în adevăr, caii trăgeau bine, carul mergea repede, iar bicele erau de prisos.
Țăranul începu acum să bată boii.
— Nu bate boii, nene ! Nu bate boii ! Nu bate caii ! Nu bate, auzi !
— Sînt boii mei !
— Pot să fie !
Țăranul iarăși stătu pe loc.
— Boii mei să nu-i bat, caii d-tale să nu-i bat ! Pe cine să bat dară ?
— Bate-ți soacra ! zise Samson glumind.
— Ba, bate-ți capul de pietre ! adăogai eu.
— Ba caii și boii ! De, o să mă iau după nebuni ! Și pleosc, trosc, pe spatele cailor și ale boilor.
Samson, care ținea foarte mult la cai și nu-i biciuia niciodată, a tăcut pînă acum — un lucru neexplicabil pentru mine — dar deodată îi sări țandăra. El smulse furios biciul din mîna țăranului și-l izbi departe în urma carului.
— Ce-a fost asta !
— Asta a fost să-ți bagi minte în cap ! Ia seama, mă omule, că tu astăzi îți pui boii în cîrd cu dracul !
Țăranul își aduse biciul. El mîna vitele, eu cu Samson împingeam de leuci. Dealul era repede, dar nu înalt ; am lăsat trăsura fără pază, căci o vedeam întruna chiar și din vîrful dealului. Mai înaintarăm vreo cîțiva metri. Țăranul iarăși cu biciul pe spatele cailor. Acum Samson

se repezi la țăran, îl prinse din spate peste mijloc, îl ridică sus încît țăranul bănănăia cu picioarele în aer, îl cîrni într-o parte și-l puse cu fața în jos în drum. Samson era voinic, că doar voinicia îi adusese porecla.

— Așa, ține-l Tănase! Ține-l așa, pînă duc eu carul în deal!

Am dus carul în deal, l-am oprit într-o margine a drumului; am desprins repede caii, am suit călare pe unul și m-am întors la trăsură în vale. Samson se zvîrcolea cu țăranul, care stătea tot cum l-am lăsat, cu fața în jos și cu Samson în spate.

— Ei, mai ține-l Tănase, pînă aduc trăsura!

Am alergat la trăsură, am prins caii și-am urcat dealul. Cînd ajung la cei doi luptători, Samson lasă pe țăran, dîndu-i și de cheltuială doi pumni peste cap, apoi în fuga trăsurii se urcă lîngă mine pe capră. Îndată începură să curgă pietrele după noi, una chiar a căzut în trăsură.

Țăranul fugea după noi bombardîndu-ne. Știam noi că așa o să fie, și-a fost bine că Samson a dat țăranului drumul numai în clipa din urmă, căci altfel n-am fi putut trece pe lîngă el cu trăsura, în urmă-i, căci ne-ar fi spart capul cu pietre.

Cînd am fost de cealaltă parte a dealului, și departe de țăran, Samson cu niște binesimțite cuvinte m-a convins că el simte absoluta nevoie de o zdravănă înghițitură din clondir, după atîtea peripeții pline de pericol. De, parcă simțeam și io această trebuință și-am înghițit și io din clondir. Eram foarte abătut, așa că vrînd să-mi fac o țigară, de tremurătură am împrăștiat de vreo trei ori tutunul de pe foiță.

— Ei ce zici, Tănase? am întrebat eu într-un tîrziu.

— Hm! Bine i-am făcut! Auzi tu! Să-i dăm și caii, ca să iasă în deal, să-i dăm și țuică, și el, mișelul, el...

— El, mișelul, să rabde și o bătaie ca să-i ție măcar pe-o săptămînă!

## O POEZIE NEMŢEASCĂ DE ALECSANDRI

Nu ştiu cum, mă împretenisem în München cu un neamţ tînăr, pictor. Era băiatul unui băcan. Cuminte băiat ; avea însă o dragoste a focului să discute necontenit teoriile artei. Lucrul acesta pe mine mă supără. Teoriile sînt socoteala de-acasă, iar producerea operelor de artă e socoteala din tîrg. Neamţul meu era mai mult critic, decît artist. În urmă l-am făcut să priceapă că pe mine mă supără teoriile lui şi că, peste tot, io dau foarte puţin pe toate teoriile în artă. A rîs, cînd i-am spus că românii au o vorbă mojică, dar foarte potrivită, în ce priveşte pe criticul care dă poveţe artistului : „Te apuci să-nveţi pe tată-to cum să fac copiii !"

Băcanul, tata pictorului, cam pe aceeaşi urmă. Fusese bogat, ţinuse odată cel mai elegant hotel din München „À quatre saisons". Scăpătase rău ; era chefliu şi darnic, n-avea apucături de negustor. Bavarez întreg. Odată prietinul meu mă chemă acasă la el. Băcanul era văduv. Avea numai pe Edgar, pictorul, şi o fetiţă blondă de vro 10 ani. Am băut cîteva pahare de vin împreună. Făcea băcanul mare haz de numele meu, îl rostea în toate chipurile, numai corect nu „Cşoboc, Cşocob — na, ein verflixter Name !" Şi rîdea-rîdea. Io ca să-i răsplătesc, am făcut cîteva versuri, în care-i schimonoseam numele. Îl chema *Grumme ;* eu îi ziceam Grummel, ca să rimez cu Hummel şi cu Bummel. A rîs cu hohot. Din vorbă în vorbă, a aflat că sînt român.

„Cee, român ? adică valah, nu-i aşa ?" Eu, cu toate că din gura unui străin mă înghimpă vorba valah, i-am răspuns : „Da, sînt valah !"

„Asta am ştiut-o numaidecît.“ Apoi, ciocnind paharul şi rîzînd, adăogă : „Toţi românii ăştia sînt poeţi, dar toţi fac versuri proaste !“

„Ai mai văzut vrodată români ?“ am întrebat.

„Oho, dar cîţi. Buni băieţi, dar fără cap. Toţi cheltuitori. Nu ştiu nici cît au în pungă, nici cît scot din ea. Ştiu io de la Karlsbad. Aveam un restaurant acolo. Şi-apoi poeţi... he, he, ca d-ta ! Să vezi !“

Băcanul meu aduse o bucoavnă, un fel de album, de pe vremea cînd avea restaurant în Karlsbad şi ţinea otel în München.

„Toţi musafirii mei, cei mai de dai-Doamne, scriau cîte ceva în album. Am şi români, uite-i !“

Frunzărind albumul am găsit în vro opt locuri versuri scrise de „români“. Improvizaţii, epigrame, aprecieri asupra paturilor şi mîncărilor. Mai toate mi s-au părut scrise de ovrei de prin Galaţi, Brăila, Craiova etc. Versuri proaste, nărozii. Toate epigramele aveau comentarii, iar acestea alte comentarii. Papara paparei pînă într-a opta spiţă.

„Dar ăsta-i întrece pe toţi. Na, şi ăsta e poet... aşa mai rar !“ zice băcanul şi-mi arată un nume.

Era Vasile Alecsandri. Stase poetul nostru cîteva zile în München, la otelul Grumme, şi-a fost hărţuit de stăpînul otelului să-i scrie ceva în album. Scrisese patru versuri. Le copiez întocmai :

> Der Beafteak hier ist miserabel
> Der Wein ist aber vil amabel.
> Erforsche nicht woher und wie —
> Ein Dichter aus die Roumanie.

„Ei vezi ! Versul al 5-lea e al meu !“ Acest vers de otelier e : *„genannt* Herr *V. Alecsandri“*.

Versurile sînt scrise cu litere latine. Versul al treilea nu e al lui Alecsandri, aşa cred eu. E prea corect scris. Se vede că poetul îl ştia de undeva şi l-a trîntit aici, s-o potrivi, nu s-o potrivi. Cuvîntul *vil* din versul al doilea e şters cu o trăsătură de condei ; deasupra lui e scris de-o mînă străină *sehr*, dar şi acest cuvînt e şters şi deasupra lui e scris de a treia mînă *recht*. Alături de versurile lui

Alecsandri sînt alte două versuri, un comentar gramatical :

Du verstehst nicht einmal das A-B-C:
Wir schreiben *vil* mit einem *e*.

Iar mai jos, un adept al purismului în limba germană a scris relativ la adjectivele amabel și miserabel următoarele rînduri :

So'ne Fabel
Mit *amabel:*
*Miserabel.*
Steck dir anderswo den Schnabel.

(L. von Babel)

Versul al patrulea e mojic de tot, și de aceea bănuiesc că l-a scris vrun student, care-și permite toate glumele, după obiceiurile de pe acolo. Pe marginea din stînga a albumului e scris, referitor la *aus die* din versul al patrulea :

Mein liebster Herr Dichter,
Wir sagen deutsch *aus der.*

Aceste versuri au cel mai mare haz dintre toate comentariile : cuvîntul *Dichter* (poet) e accentuat fals, pe silaba ultimă, ca să rimeze cu *der :* o batjocură fină.

Dar nici acest zeflimist cu Dichter n-a scăpat teafăr. Sub aceste două versuri, sînt scrise altele cu cerneală roșie și în jargon ovreiesc :

In diesem Falle, Herr,
Entweder *die*, noch *der* —
Ä daitscher Proffesähr.

„Ei, vezi ce poeți..." zise băcanul meu. „Ei, dar acest domn din România era un băiat foarte de treabă ; îi plăceau al dracului fetele și muzica."

De aici băcanul a început să-mi spună ce e poezia și cum trebuie făcută, și începuse să-mi ție o conferință despre poeții lui favoriți. Mai la urmă, cînd l-am rugat să-mi lase albumul să copiez versurile lui Alecsandri, mi-a zis :

„Ia, spune-mi, aveți și d-voastră românii literatură ? Aveți poezie ?“

„Nu !“ i-am răspuns eu. „Noi ne ocupăm mai ales cu pictura. Avem pictori renumiți...“.

„Ce dracu ! zise el. Nici nu-mi închipuiam ! Pictori renumiți... care mama-pădurii ?“

„Las’, tată, că mergem într-o zi în Glasspalast și vedem !“ zise Edgar, care știa că io glumesc, căci vorbisem noi de pictura română mai înainte.

„Vreau să văd ! Auzi d-ta !... Nici nu-mi închipuiam...“

Nu m-am întîlnit cu el cît am mai stat în München. Mă temeam să nu dau de rușine. În Glasspalast se expun de cîțiva ani în fiecare vară mii de tablouri : e o expoziție internațională. Toate națiunile sînt reprezentate ; dar de români nici vorbă.

Așa am găsit io aceasta a doua „poezie“ nemțească a lui Alecsandri. Cea dintîi ar fi cunoscuta declarație de amor, ce-o făcuse poetul unei germane care-l ruga să-i scrie în album :

So viel der Schwabe liebt die Bier,
So viel und mehr viel lieb ich dir.

Aceste versuri însă, la urmă, poate că sînt numai inventate. Nu știu unde le-am citit și nu-mi aduc aminte nici de greșelile lor ortografice, nici dacă iscălea cineva pentru autenticitatea lor.

## POPA COJOC

Curînd după suprimarea revoluției de la 1848 în Ungaria, tînărul împărat Francisc Iosif a vizitat Ardealul. I s-au făcut ovațiuni din partea românilor și, pe unde trecea, îl saluta poporul în frunte cu preoții. Între acei preoți, care l-au salutat, a fost și popa Cojoc, dintr-un sat din sudul Ardealului. Acest preot era în vîrstă de vro cincizeci de ani. Împăratul adresa cîte-o vorbă, două fiecărui preot și uneori și bătrînilor mai respectabili dintre țărani. Cum s-a potrivit, cum nu, împăratul a întrebat pe preotul Cojoc dacă are copii.

— Am, majestate. Sînt toți aici.

Și din șirurile poporului au ieșit patru flăcăi, unul de vro douăzeci de ani, și ceilalți trei fiecare mai tînăr decît celalalt cu un an. Împăratul s-a uitat la flăcăi, s-a uitat lung la popa, s-a întors apoi spre generalii din suita sa. Generalii s-au apropiat, privind cu mirare. Popa era un voinic înalt, plin de viață, flăcăii asemeni de voinici, zdraveni și frumoși.

— Să trăiești părinte, și să-ți trăiască flăcăii. O să facem soldați de frunte din ei.

Generalii continuau să șoptească între dînșii : împăratul se uita cu ochii plini de zîmbet la flăcăi : erau români, acei români pe care s-a răzimat imperiul habsburgic în vremuri de grele primejdii, voinicii lui Iancu, care a ținut streajă tronului, cînd răzvrătitorii lui Kossuth au amenințat cu ruină colosul imperiului.

— Să-mi lași, părinte, doi flăcăi, să-i duc cu mine la Viena.

Garda imperială a fost totdeuna compusă în majoritate din români, mai ales năsăudeni și bănățeni, băieți

din cele două „confinii militare“ care dădeau două regimente de grăniceri : păzitori de plaiuri în timp de pace, purtători de steaguri și avantgarda oștirilor imperiale în vremuri de război. În garda imperială românii erau în majoritate, nu numai căci împărații cunoșteau credința și alipirea lor de tron, ci și pentru că erau toți voinici ca brazii și frumoși mai mare dragul.

— Cum poruncește măria-ta, răspuse preotul. Cînd le-o veni vremea, am să dau cu drag și pe ăștialalți doi și pe cei mai mărunți, să slujească țara și pe împăratul.

— Numai pe unul ți-l mai vrem, că prea e voinic. Unul să-ți rămîie acasă, să-ți sprijine bătrînețele, zise împăratul, familiar acum cu preotul și încîntat de el și de băieții lui.

— Pentru bătrînețe avem noi alții mai mici. De va vrea Dumnezeu, vor crește mari spre bucuria și mîngăierea noastră. Și apoi avem și fete.

— Mai ai copii, părinte ?

— Mai am, măria-ta ! Dacă te înduri să-i vezi, sînt aici.

Împăratul n-a răspuns, a zîmbit numai clipind din ochi și a sărit din șea jos, apropiindu-se de mulțimea poporului. Cîțiva din generali au descălecat și ei.

Popa Cojoc și-a adus copiii. Împăratul s-a dat un pas înapoi, crezîndu-se ori mistificat, ori batjocorit. Erau trei fete mari, frumoase și frumos îmbrăcate, în urmă doi flăcăiandri, subțiri și îndrăzneți la umblet, apoi patru copii mai tineri. Preoteasa venea în mijloc, și de o parte și de alta a rochiei i se țineau doi copii mai mici, iar în brațe purta alți doi cojocei de fașe, gemeni. Ei au venit în fața împăratului făcînd un grup cu cei patru flăcăi. Erau șaptesprezece suflete, o spuză de copii, și toți ai popii. Asemănarea tipului copiilor și buna-credință a popii au liniștit pe împăratul care la început n-ar fi crezut în schimbul împărăției sale cu un toiag de cerșetor, că toți acești copii sînt frați de la un tată și de la o mamă.

— Ce ziceți, domnilor, de lucrul acesta ?

— E o minune, majestate, o minune, răspund generalii.

Bătrînii generali nemți credeau că e o minune lucrul că tînărul popor al românilor poate da probe de atîta fecunditate. Împăratul bate pe umăr pe popa Cojoc.

— Ai avere ?

— Am, cîtă a dat Dumnezeu !

— Și ce zici, cînd te gîndești că ai atîția copii ?

— Ce să zicem, măria-ta ? Noi nici nu ne gîndim cînd îi facem, nici nu ne batem capul cu ei cînd îi avem. Ne sînt grei pînă sînt mici. Dacă apucă să crească, ne sînt de ajutor, că nu mai muncim cu brațe străine. Copiii sînt averea românului, și apoi noi românii de copii și de coate goale nu ne plîngem niciodată !

Generalii ascultau vorbele popii cu atențiunea omului care ar auzi pe altul povestind de o călătorie în lună. Împăratul își strînse sprîncenele, ca izbit de-o lumină puternică : parcă înțelegea acum de ce se plîng cele două națiuni conlocuitoare ale Ardealului, ungurii și sașii, că românii se lățesc și învie, iar ei se răzlețesc și se pierd. Numărul biruie ! Românii număr vreau să aibă, și număr au, și cîtă vreme sașii caută averea în bani și ungurii în fala exterioară, românii au coatele goale și zic că averea sînt copiii !

Împăratul a luat pe flăcăii lui Cojoc la Viena. Ca să-și susție familia — mai ales însă ca o recompensă, sau ca un premiu pentru „merite“ — împăratul a poruncit să se deie popii Cojoc o penziune de cincizeci de fiorini pe lună, pînă cînd „cel din urmă copil va fi mare“.

Au trecut între-acestea ani mulți. Austria purtase războaie cu Prusia și cu statele nordice italiene. Împăratul îmbătrînise.

Era pe la 1880.

Într-o zi cancelarul anunță împăratului că un bătrîn preot român vrea să aibă audiență. I se acordă.

Preotul, un om bine făcut, de vro optzeci de ani, impunător cu statura lui, cu fața blîndă, cu părul cărunt de tot și cu barba albă, spune împăratului că el e popa Cojoc. Împăratul, lucru înțeles, îl uitase.

Preotul îi amintește întîlnirea de acum treizeci de ani. Împăratul își aduce aminte și, împărat cum era, s-apropie respectuos de venerabilul bătrîn ca să-i strîngă mîna.

— Cum o mai duci, părinte?

— Bine, măria-ta, audă-ți D-zeu rugăciunea și te ție Dumnezeu, ca să ne stăpînești cu pace și cu dragoste!

— Și ce-ți fac copiii?

— De aceea am venit, măria-ta. Fetele le-am măritat, mai pe aproape, mai pe departe, cum le-a fost scris și cum a rînduit Dumnezeu. Da cu fetele nu faci casă; ele sînt date, și date rămîn. De băieți mi-i jale, măria-ta. Trei mi-au murit la Cînecreț,*, și doi acolo cu pămîntejii* — trei sînt cătane aici în Beci*. Am avut opt feciori, toți opt au slujit măriei-tale, cătane cu credință. Acum am acasă unul, singur unul, al optsprezecelea copil, pe care măria-ta nu l-ai văzut atunci, căci e născut în urmă, și vrea stăpînirea să mi-l ducă și pe el cătană. Io-s bătrîn și preoteasa bătrînă, și mila măriei-tale n-o mai avem, că mi-au rupt-o și ne-au spus că bani nu ne mai dau, pentru că cel din urmă copil e acum mare. Și vreau să ni-l jure sub steag, și noi nu putem munci, că-n el ni-i toată puterea — și-am venit să cad la picioarele măriei-tale să te rog să ne cruți băiatul, că opt băieți am avut și pe toți opt cu dragoste i-am dat în slujba împărăției, dar pe al nouălea nu putem, că sîntem neputincioși, și eu cu baba mea nu mai avem pe nimeni.

Opt soldați să dai țării! Împăratul, mișcat, se plimba prin sală. Deodată s-oprește.

— Părinte! Opt băieți ai avut, și opt băieți au fost soldați. Mai ai unul; lasă-l și pe acela să fie soldat!

Și popa Cojoc s-a întors acasă. Are să-l dea și pe-al nouălea! Are să-l dea.

Doi dintre băieții lui Cojoc, amîndoi căpitani în Viena, au fost puși în disponibilitate prin ordin împărătesc. Ei aveau să ia leafă îndoită, cu condițiunea să îngrijească de bătrînii lor părinți cît îi va mai ținea Dumnezeu cu zile. Era frumoasă, era vrednică de un împărat porunca ce-a dat-o împăratul, și popa Cojoc putea să se mîndrească și să spuie tuturor vorbele monarhului:

„Opt copii am avut, și toți opt au fost soldați! Am mai avut unul, și l-am dat și pe acela soldat, ca să se pomenească de popa Cojoc și de băieții lui!“

---

* Königgrätz, Piemont, Viena *(n. a.)*.

# *DINTR-ALE NEAMULUI NOSTRU*

1903

## CÎNTECUL ZORILOR

Cerul abia începuse, la răsărit, să se facă alb, iar stelele erau toate pe cer, mari și scînteietoare, cum de obicei par stelele în zorii zilei după o noapte senină și fără lună. Văile erau încă sub puterea nopții și numai slaba pînză de lumină revărsată la marginea cerului te făcea să bănuiești apropierea zilei.

Deodată în liniștea ce stăpînește totdauna în zori — pe vremea cînd dorm și apele, cum zice poporul — un cîntec nespus de jalnic începe să străbată peste satul adormit, tot mai jalnic și tot mai puternic, nu ca tărie de glas ci ca melodie plîngătoare. Sînt mai multe glasuri, un cor; nu, sînt două coruri, în două locuri deosebite, și cînd încetează unul, începe celalalt, și astfel alternativ plîng prin noapte.

Eu le aud bine, disting uneori și vorbele versului cîntat, și — mi se pare că visez. Da, sînt voci trăgănate, ca în corul vechiului teatru grecesc, recunosc strofele și antistrofele cîntate, deosebesc bine răspunsurile ce le dau, și stau și ascult cu uimire trista melodie și mă cutremură ritmul clasic al cîntării. Dar, cum stau cu ochii închiși, zăpăcit de somn, mă mir de vorbele cîntecului: sînt românești. Ascult mai bine. Da, sînt vorbe românești, iată am auzit deslușit de tot: „Unde-ați zăbovit, de n-ați înflorit și astă-dimineață ca ieri dimineață“ și din răspunsul celuialalt cor nu pot alege multe, dar lămurit am prins și de aici vorbe răzlețe: „vidră lătrătoare, negru șoimuleț, vine marea mare, vine în tulburare toată lumea-nspăimîntînd“...

Sub impresia că am halucinații auditive, am sărit din pat și am alergat la fereastră. Abia acum mi-am dat seama unde sînt și mi-am adus aminte că sînt în casa unui învățător, că am sosit aseară obosit de drum, că omul acesta bun — cunoscîndu-mă după nume — m-a găzduit la el și că acum mă găsesc în odaia în care m-a culcat. Dar cîntecul de-afară ce e? Nu e vis, că-l aud și acum, tot așa de jalnic și de lămurit. Nu e nici un teatru grecesc cu coruri ce cîntă strofe și antistrofe. Eu sînt într-un sat românesc; cîntecul, asta o știu limpede, e cîntat de femei. Dar ce cîntec e acesta? Hotărît, după ritmul jalnic, este o elegie, pare a fi un bocet. Însă pe vremea aceasta, în zorii zilei, și cîntat alternativ de două coruri, din două deosebite puncte ale satului, și dus așa de dulce și liniștit în plîngere, nu ca obicinuitul bocet care de multe ori e furios în exprimarea durerii, și avînd vorbe așa de mistice și obicinuite numai rar în colinde și în descîntece!

Și am stat la fereastră și am ascultat. Acum începui s-aud plînsete și voci de femei ce se boceau în obicinuitele versuri ce se cîntă la capul mortului, țipete de guri pline de lacrămi. Însă toate acestea s-auzeau ca din pămînt, înăbușite, nelimpezi; iar cîntecul corurilor nu era decît puțin tulburat de acel amestec de țipete. Simțeam bine că femeile ce cîntau în cor erau undeva pe un loc mai înalt ce domina o mare parte a satului, iar cele ce țipau în neorînduială erau în vale.

Pe vremea aceea eu nu cunoșteam obiceiul acesta al Cîntării zorilor. E un obicei parțial al românilor din Banat, restrîns numai la ei. În celelalte provincii românești el e necunoscut. *

Obiceiul, după toate probabilitățile, este o rămășiță dintr-un vechi cult al naturii și e, aproape în întregimea amănuntelor lui, păgîn. Cîntecul este un bocet, însă felurit cu totul de celelalte bocete ce se cîntă la capul mortului, felurit prin misticismul vorbelor sale, prin concepția ciudată a lui. Vorbele cîntecului nu se adresează

* Dar sînt probe în literatura noastră populară că obiceiul a fost odată cu mult mai răspîndit, ba poate general, la români *(n. a.)*.

mortului, ci zorilor, iar aceste zori sînt închipuite ca niște zîne, adică sînt ființe mitice, personificări ale zorilor. Bocetul se cîntă departe de mort, departe de casă, pe un deal undeva, și, dacă nu este deal în sat, femeile care-l cîntă se urcă pe vreo claie cu fîn, pe vrun acoperiș de casă, ori într-un pom.

Cînd moare vreo fată sau vreo nevastă, totdauna se cîntă Cîntecul zorilor, în răvărsatul zilei. Femeile care cîntă sînt totdauna în număr de nouă, și se împart în două coruri. Cînd e satul mare și destule femei cari știu cîntecul, fiecare cor are cîte nouă bocitoare. Mai puține de nouă pot să fie — de unde să iei multe dacă nu se găsesc — dar mai multe decît nouă niciodată nu intră în cor. Cum se vede, numărul nouă e sfînt, e legiuitul număr.

Femeile acestea, cu părul despletit, împărțite în două taberi, cîntă alternativ strofele bocetului, fiindcă așa e făcut bocetul, o strofă întreabă — corul întreabă pe zînele zori — iar antistrofa răspunde ca din partea zînelor. Corurile stau departe unul de altul, și totdauna cu fața spre răsărit, privind cerul pe care încep să se reverse zorile. Pînă ce cîntă un cor, celalalt de departe ține isonul. Bocetul e cîntat pe tot timpul cît se luptă zorile să lumineze cerul ; îndată ce se face ziuă bine, femeile încetează cîntecul.

Într-acest cîntec se vorbesc de lucruri cari nu prea au multă legătură cu chestiunea morții. Și pe cînd în toate bocetele se plîng cei rămași despre cîte toate de care își aduc aminte, vorbesc despre suflet, despre rai și despre iad — mai scurt despre tot ce poate intra într-un cîntec cu concepție creștină, în Cîntecul zorilor se apostrofează niște închipuite zîne, se vorbește despre drumul soarelui, despre ielele cu chip de neguri, despre bradul care face legătură între pămînt și cer, și în care s-a încuibat vînăta șerpoaică a mării, despre mărul care umbrește întreg pămîntul și cu rădăcinile lui ajunge în iad, despre trandafirul care duce cu el pe ceea lume viețile. Și multe de acestea, tot lucruri din mitologie și concepute în chip păgîn, așa că prin fondul și forma sa Cîntecul zorilor e foarte apropiat de colinde.

Ori de ce origine ar fi acest cîntec şi oricare i-ar fi fost însemnătatea primitivă, el în literatura noastră populară stă unic, un specimen curios ca fond şi formă. Iar ca obicei tot aşa. Şi nu cred că mai încape discuţie că e unul dintre puţinele obiceiuri cu adevărat poetice, care fie şi numai pentru frumuseţea lui merită să străbată veacurile şi să trăiască de-a pururi între noi.

Cînd într-un sat liniştit, în răvărsatul zorilor se deşteaptă ţăranii în cîntecul acesta jalnic — mai ales cînd se întîmplă o moarte fără de veste — şi ascultă cu inima strînsă cîntecul ce străbate pe dasupra satului ca un *memento mori* pentru toţi : cîtă poezie şi cîtă religiozitate e în faptul acesta. Un cîntec frumos, cîntat de voci frumoase, în răvărsatul zorilor de pe-o colină, cu un ritm jalnic şi care îţi aminteşte în vorbe neînţelese, mistice ca ale marilor preoţi şi ale oracolelor, despre dispariţia încă a unuia dintre semenii şi iubiţii tăi, un astfel de cîntec e poezia cea vecinică a durerii.

## DOUĂ BÎLCIURI

Două bîlciuri tradiţionale, întemeiate pe acelaşi obicei, după cum se vede, şi avînd un caracter deosebit cu totului tot de alte bîlciuri. Prin originalitatea lor, amîndouă sînt nişte curiozităţi etnografice; nici popoarele străine de primprejurul nostru n-au vrun obicei asemuitor cu acesta, şi nici românii ceilalţi nu cunosc nici o tradiție care să le aducă aminte că ar fi existat oarecînd şi la ei asemenea bîlciuri.

Unul e bîlciul fetelor, celalalt al nevestelor. Unul se ţine cam pe la echinocţiul de primăvară — în ziua Sîn-Toaderului — altul cam pe la solstiţiul verii, după Sîn-Pietru. Bîlciul fetelor se face dincoace de munţii ce despart Ardealul de Ungaria, iar al nevestelor dincolo de aceşti munţi, într-un colţ de ţară care e oarecum închis între izvoarele a şase rîuri ale celor două Someşe (cel Cald și cel Rece), ale celor trei Crişuri (cel Repede, cel Negru și cel Alb) şi al rîului de aur, Arieşul. Pe partea de dincoace a munților, munții Apuseni cu vestitele mine de aur, trăiesc moții cei așa de iubitori ai libertății şi singurii români cari în dialectul dunărean al limbii noastre au rotacismul, iar de ceealaltă parte trăiesc crișenii.

Muntele, numit Găina, se înalță aproape de hotar cu două creștete ale sale, cam atîta cît Ceahlăul din Moldova. Între cele două creștete, se întinde un platou întins, *[sic]* şi aici se face tîrgul fetelor. În ajunul Sîn-Toaderului, pe amîndouă coastele muntelui, crișenii de către apus şi moții de către răsărit, se adună pe platou. Călări, şi bărbaţii şi femeile, pe mititeii cai de munte, curg cît e ziua pe strîmtele plaiuri, și de cîntec de fluiere şi de

vioare sună pădurile de brazi. Pe cîte doi cai alăturaţi şi prinşi unul de altul se văd lăzi uriaşe încărcate cu tot ce poate face zestrea unei fete, pe alţi doi cai butoiaşe cu vin, iar în urma cailor bărbaţi şi femei pe jos, copii şi bătrîni şi cîni puternici, şi negustori cu marfă ţărănească. Flăcăi împodobiţi cu şerpare late, pe care îngrămădesc aur şi argint, fetele în cele mai frumoase haine de sărbătoare ; şi e nesfîrşit şiragul de oameni şi chiotul de guri.

Înainte de a se fi adunat, ies la munte doi delegaţi ai moţilor şi doi ai crişenilor şi trag o linie de hotar pe platoul verde, linia de despărţire pînă unde au să se întindă şi unii şi alţii cu corturile. Tot aceşti patru hotărăsc un fel de program al serbării, tot ei sînt judecători fără apel pe tot timpul bîlciului în neînţelegerile ce s-ar ivi. Dar nu se întîmplă neînţelegeri mai niciodată, decît atunci cînd s-amestecă între ţărani poliţia oficială a ungurilor.

Care familie cum soseşte îşi întinde cortul. În ziua bîlciului platoul într-adevăr pare cuprins de un popor în exod, de un neam care părăsind vetrele străbune îşi caută locuinţă într-alt pămînt. Părinţii cari au fete întind împrejurul cortului velinţe, scoarţe şi pînzeturi — tot ce a ţesut fata însăşi ori tot ce are ca zestre în haine şi salbe. Niciodată nu poţi avea o expoziţie mai complectă de lucru manual al femeii române, ca aici în creierii munţilor. Tot ce au lucrat femeile ani de zile, adună aci. Pînă pe la zece ceasuri, ţăranii îşi cumpără de-ale lor, coase, sape, fiare de plug, seceri ; iar femeile se îmbracă în corturi, aranjează lucrurile ce au să fie expuse. Apoi începe peţirea.

Grupuri-grupuri umblă cei ce au să peţească şi cei ce vin ca simpli privitori de la cort la cort şi privesc şi admiră. În faţa cortului, unde e fata mare, stau în haine de sărbătoare toţi membrii familiei, părinţi şi unchi şi nepoţi şi veri — trebuie să arate şi asta că sînt neam mare de oameni — şi primesc musafiri. Se înţelege, tot aşa umblă şi flăcăii de însurat, cu familia toată după ei.

Flăcăii se logodesc cu fetele acolo, pe platou, în faţa întregii mulţimi, schimbînd nu două inele ci două năfrămi. Iar cei patru bătrîni delegaţi au oarecum oficiul de mari

preoți. Logodnele însă nu se fac la întîmplare, adică așa că un flăcău își găsește o fată de care nici n-a visat și plăcîndu-i, o cere, sau că fata s-ar fi logodit cu un flăcău necunoscut. Nu. Totul e numai o formalitate. Toți știu înainte care cu cine se va logodi, căci toate sînt aranjate din sat, iar aici vin numai fiindcă e tradiția așa și se crede că o căsătorie va fi fără noroc dacă logodna nu se face pe platoul Găinii.

Apoi, sfîrșite fiind logodnele, începe cheful cu vin și cu lăutari, un chef original acolo în vîrful muntelui, pe iarbă verde și în tabăra aceea de corturi cu mii de suflete.

Cei logodiți n-au voie să se cunune decît în anul viitor, după Crăciun, din cauza bîlciului celuilalt, al nevestelor. Acesta se ține de cealaltă parte a muntelui, la Hălmagiu, un tîrguleț între munți. Aci tîrgul geme de nevestele cari s-au măritat anul trecut — numai cele ce s-au măritat ca fete, nu și văduvele căsătorite din nou — toate îmbrăcate în haine de sărbătoare cu familia întreagă după ele. Nevestele, avînd ulcioare cu rachiu, cutreieră tîrgul, duse de mînă de bărbații lor (niciodată singure) și oriunde văd oameni cunoscuți ori rude, îi opresc în drum și îi sărută.

Ca să fie gluma deplină, cunoscuții se fac că fug, nevasta aleargă după ei și-i sărută. Nevestele intră prin cîrciume, și de întîlnesc cunoscuți, îi sărută.

Iar după sărutare, ea-i toarnă în pahar să bea din rachiul din ulcior. În schimb toți cei sărutați au să cinstească pe nevastă cu parale, care cît poate și după cum e de fudul. A refuza să te sărute o nevastă este o insultă mare pentru ea, și familia ei nu ți-o iartă niciodată. De aceea și nevestele se opresc să sărute numai pe acei de care știu cu siguranță că nu-i vor refuza. Așa numai să oprească în fața oricărui om, asta n-o fac. Și chiar pe cei din satul lor, dacă sînt săraci ori zdrențuroși, îi ocolesc. Totul se reduce la o formalitate : este ceea ce am numi noi la oraș o vizită după cununie pe la cunoscuți, se înțelege, făcută într-un mod cu totul original.

## GURA LUPULUI

Pe fiul lui Ştefan cel Mare al Moldovei, pe Bogdan — cunoscut în istorie cu porecla Chiorul, pentru că avea un ochi scos — îl chema şi Vlad. Acest lucru a încurcat dintru început pe istorici, căci se credea că Bogdan şi Vlad ar fi două persoane, adică doi fii ai lui Ştefan, după cum se părea din uricele marelui domn. De cînd însă s-au descoperit urice de ale lui Ştefan, în care el pomenea pe fiul său Bogdan numindu-l totodată şi Vlad, s-a stabilit faptul că Vlad şi Bogdan era tot aceeaşi persoană. Astfel tatăl îşi numeşte copilul cînd Vlad cînd Bogdan, cînd cu amîndouă numele.

Numele Vlad se vede că era „cumpărat" şi i-l pusese mamă-sa de frica duhurilor rele. Într-adevăr, Bogdan-Vodă trebuia să se numească *Lupu* nu Vlad.

E cunoscută credinţa că mamele, ca să-şi mîntuiască fiul de vro boală grea, îi schimbă numele de obicei în Lupu; ori îl „vinde" pe ferestră unei cerşetoare, unui străin, şi apoi îl cumpără de la cerşetoare, ori ia de suflet. Se vede că şi Bogdan, fiul lui Ştefan cel Mare, a păţit tot aşa, a fost vîndut şi apoi cumpărat de mama sa ca un copil străin pe care-l chema Vlad.

Istoria noastră e plină de „Lupi", în cronice întîlnim mereu pe Lupu paharnicul, Lupu vistiernicul, Lupu hatmanul, Lupu pîrcălabul, ba avem şi un domn în Moldova pe Vasile-Vodă Lupu. Aşa că numele Lupu e tot aşa de frecvent ca Ion ori ca Alexandru. De unde vine că numele Lupu la noi românii a fost — şi este şi astăzi — aşa de des? E adevărat că în calendarul ortodox se află un sfînt numit Lupu, martir, al cărui nume se prăznuieşte

la 23 august, dar ce năzuiesc românii aşa de mult tocmai la numele acesta, cîtă vreme peste două sute de nume de sfinţi din calendar nu le întrebuinţează niciodată ?

Pe lîngă forma Lupu, românii întrebuinţează şi alte forme născute din acesta, ca Lupaşcu, Lupan, Lupeiu, Lupuşor, ori înjumătăţite ca Paşcu, Păşcan. Apoi de aici nume de familii.

Nume de sfînt Ursu nu avem în calendar, şi cu toate astea în popor numele acesta e în multe locuri. Prin unele părţi li se dau copiilor nume de Grozavu, Rău, Crîncenu, care ţin locul altui nume mai obicinuit.

E obicei al bisericii că omului care se călugăreşte i se schimbă numele de botez cu altul călugăresc care se începe cu aceeaşi literă. Un Ion se face Ioil, un Petru se face Paisie. Explicarea, după cît ştiu eu, este că acel om a încetat de a mai fi pentru lume cutare Ion şi cutare Petru, deci a murit, şi s-a renăscut pentru altă viaţă, cu numele Ioil ori Paisie.

În fond tot acelaşi lucru este şi cu schimbarea numelui în popor, numai că forma este alta ; la călugări predomneşte a idee simbolică, în popor una superstiţioasă.

Poporul schimbă numele copilului, crezînd că amăgeşte duhurile necurate cu asta. Duhul rău ştie că a luat în primire să chinuiască ori să ucidă pe un copil numit Niculae, bunăoară. Părinţii ca să-l scape îi schimbă numele în Lupu, şi duhurile rele rămîn cu gura căscată şi trase pe sfoară. Pe copilul ştiut de ele, pe Niculae, nu-l mai află, cînd îl caută ; în locul lui, găsesc pe unul Lupu, străin, şi cu Lupu n-au nimic. E de admirat naivitatea aceasta a poporului, cînd crede că poate înşela aşa de uşor pe şiretul-şireţilor, pe duhul cel necurat ! Dar e frumoasă credinţă, şi e bine s-o păstrăm, căci e nevinovată.

Nu ştiu dacă toţi cititorii mei cunosc obiceiurile schimbării numelui, de aceea voiesc să le descriu pe scurt. Cînd unei mame îi mor copiii pe rînd, ori cînd unul i se îmbolnăveşte de boală lungă, mama poate să înşele duhul necurat care îi omoară copiii ori care aduce boală, prin schimbarea numelui copilului. Îndată ce i-a schimbat numele, duhul necurat a pierdut urma copilului, s-a încurcat

cu catastihul ce-l poartă și astfel pierde din vedere pe acel copil, nu-l mai poate recunoaște și nu-l mai poate regăsi să-l ucidă ori să-l chinuiască cu boala. Schimbarea numelui se face cu anumite ceremonialuri, toate astfel chibzuite ca să „deruteze“ pe duhul necurat. Mama, de exemplu, își duce copilul în stradă și-l lasă acolo, ca și cînd l-ar lepăda.

În casă, mama plînge, că i-a murit copilul. Duhul necurat, care e în casă, aude plînsetul, vede și crede, că într-adevăr copilul a murit. Ce să mai stea el în casă ? Dar iată, cînd vrea să plece, o femeie — cu care s-a înțeles mama — vine cu copilul la fereastră și vrea să-l vîndă. Mama din casă, căreia și așa i-a murit copilul, vrea să-l cumpere. „Ce să-ți dau pe el ?“ „Atît și atît.“ „Nu așa de mult că e urît, și al meu era frumos.“ În urmă se înțeleg la preț. „Și cum îl cheamă ?“ — „Lupu.“ — „Aoleo, grozav nume. Dă-mi-l încoace !“ Și femeia i-l dă pe fereastră. Duhul necurat a ascultat, a văzut tîrgul, e convins că acest copil e altul, și pleacă speriat de numele Lupu și neavînd ce mai căuta în casa asta.

Se poate face însă și altfel cumpărarea unui copil străin după cum poate inventa mama. Principalul lucru este că fiul vîndut ori cumpărat să fie scos și băgat în casă pe fereastră (sau și pe o spărtură în zid, nu pe drumul cel firesc, pe ușă) ca să zăpăcească și mai rău pe duhul necurat.

Bune toate, dar de ce numele cel mai obicinuit ce se dă acestor copii e Lupu ? Ca să se sperie duhurile rele, crezînd că într-adevăr au în fața lor un lup care le poate mînca. De aceea se mai dă și numele Ursu, de aceea se dă numele Crîncenu, Grozavu, ca să știe duhurile că au de a face cu un om mai tare decît ele, cu unul grozav și crîncen, cu care nu e bine să-și facă de lucru. Aceste nume însă, ca și Ursu, sînt numai analogii. Adevăratul nume ar fi să fie numai Lupu. Nu însă fiindcă lupul e cea mai cumplită fiară pe care o cunoaște românul, și deci cea mai de spaimă chiar și pentru duhurile rele, ci pentru alt cuvînt mitologic.

Lupul, ca și cîinele, în mitologia popoarelor ariene este personificarea vîntului care urlă cutreierînd văzduhul și risipește norii aducători de întuneric și de spaimă,

așa cum risipește el și oile cînd intră între ele. Vîntul e spaima norilor, iar lupul e spaima duhurilor rele, ale întunerecului, care umblă prin lume ca nori întunecoși cu forme fantastice de stafii și zmei și cîte arătări de spaimă.

Obiceiul vechi de tot, la toate popoarele, de a liniști copiii cu „lupul, lupul!“ cînd plîng, e întemeiat tot pe acest motiv mitologic. Nu copilului i se pomenește lupul, după cum cred mulți dintre cei ce aud această amenințare la țărani, nu copilului, căci el habar n-are ce e lupul.

Vorbele „vine lupul“ le pomenește mama, pentru duhurile rele care neliniștesc copilul. Aceste duhuri ale nopții și ale norilor n-au dușman mai rău decît lupul (adică vîntul) și cînd, stînd lîngă leagăn ori lîngă copilul care plînge la vatră, aud că vine lupul, se sperie și o rup la fugă, lăsînd copilul în pace. Asta a fost credința dintru început și asta e într-adevăr temeiul credinței de astăzi în venirea lupului, dar în conștiința noastră s-au întunecat lucrurile, încît explicarea o căutăm într-altă parte.

Numele Lupu se întîlnește des chiar și printre oamenii de condiție socială mai bună, și tot pe calea pe care am spus-o a ajuns să fie dat copiilor. Mamele sînt tot mame, tot mai cred în superstiții, cînd e vorba de sănătatea și de fericirea copiilor lor.

# LEGENDELE MĂNĂSTIRILOR NOASTRE

Noi cunoaştem legendele multor mănăstiri româneşti. De cînd ne ocupăm cu adunarea a tot ce este creaţiune a fantaziei şi credinţei poporului, am cules multe din ce s-a mai putut culege din rămăşiţele cele din urmă ale tradiţiilor şi ale legendelor referitoare la mănăstiri. Am zis mult, deşi eu unul nu cred să fi rămas ceva neadunat în punctul acesta : mănăstirile sînt puţine, în proporţie cu dealurile, văile, munţii, satele şi cîte toate care-şi au legendele şi tradiţiile lor, apoi mănăstirile au fost şi sînt mereu cercetate de vizitatori cari pot culege la faţa locului toate amănuntele tradiţionale. Şi, după cum toată istoria noastră artistică, culturală şi în mare parte cea politică, este legată de mănăstiri, toate cercetările noastre asupra istoriei interne a ţărilor româneşti este aţintită spre mănăstirile trecutului. Ele n-au fost numai şcoli şi centre ale artei picturale şi muzicale, dar totodată stabilimente tipografice, şi mai presus de toate cetăţi de apărare şi puncte de observaţie.

E greu de aflat dacă anumite legende şi tradiţii, referitoare la mănăstirile noastre, sînt creaţiuni originale ale poporului nostru — un fapt oarecare istoric, împodobit cu invenţii poetice — ori sînt simple împrumutări de la alte popoare. Tradiţiile şi legendele se adaptează mai uşor decît basmul.

Legenda clădirii mănăstirii Argeşului, bunăoară, cu zidirea unei neveste de vie în temelia mănăstirii, este comună tuturor popoarelor creştine din Peninsula balcanică. Sîrbii, grecii şi albanezii povestesc tot despre zidirea unei neveste vii în temelia unor anumite poduri monumentale, cari se surpau noaptea şi n-au putut fi rădi-

cate pînă ce meşterul, adecă arhitectul, nu şi-a sacrificat soţia, în urma unei porunci ce-a primit-o în vis.

Se poate, prin urmare, că această legendă este creată de noi, şi de la noi au împrumutat-o celelalte popoare, ori poate că am împrumutat-o noi de la alţii ? Dar poate că legenda n-a fost creată de nici unul dintre popoarele care o povestesc şi a fost moştenită de la alte popoare mai vechi, din timpul pe cînd exista într-adevăr nu numai credinţa în îngroparea unui om viu în ziduri ca să dea trăinicie clădirii, dar pe cînd exista însuşi faptul care astăzi ni se pare o superstiţie.

Nu încape nici-o îndoială că au fost timpuri, cînd se făceau jertfe de oameni vii ca să dea trăinicie zidurilor. Superstiţia de astăzi e o substituire şi o rămăşiţă a acestei credinţe. Nu numai la noi, dar pretutindeni în Europa există superstiţia că dacă meşterul clădirilor măsoară umbra unui om cu o aţă şi apoi îngroapă acea aţă în temelia zidurilor, el dă trăinicie clădirii. Va să zică, tot aceea este ori îngropi omul de viu într-un zid, ori dacă nu-l poţi îngropa pe el însuşi, îi îngropi chipul sau măcar umbra lui.

La această superstiţie s-a adăogat alta, anume că acel om a cărui umbră a fost îngropată, trebuie să moară în cursul anului. De aici apoi meşterul clăditor poate să fie criminal — în înţelesul superstiţiei — căci poate ucide pe un duşman al său îngropîndu-i umbra.

În Svedia acu doi ani a fost un proces în sensul acesta, care a mirat lumea : un om, aflînd prin trădarea zidarilor că arhitectul i-a îngropat umbra, a tras în judecata tribunalului pe arhitect.

Altă dovadă despre existenţa jertfirii de om viu s-a păstrat la popoarele nordice : de cîte ori se dă drumul pe apă unei corăbii nouă, proprietarii vaporului aruncă duhurilor rele ale mării chipul unui om făcut din ceară, ca să le împace şi să nu ceară mai mult. Dacă din întîmplare cade în apă unul dintre vîslaşii corăbiei celei nouă, nimeni nu sare să-l scape, ci-l lasă ca jertfă mării.

Legenda mănăstirii Argeşului este deci născută din superstiţia aceasta. E singura legendă la noi cu această temă ; mănăstirea Argeşului singura mănăstire cu o legendă curat păgînă.

Tema cea mai favorită a legendelor mănăstirilor noastre este copacul arătat în vis. Cu puține excepții, toate mănăstirile noastre au fost clădite pe locul unui copac bătrîn, pe care i l-a arătat clăditorului o viziune orecareva, ori un înger, ori o icoană a vrunui sfînt, apărută pe copac, ori un foc sub tulpina copacului, ori în urmă un glas ce ieșea din copac și alte semne, toate raportîndu-se la o localitate anumită : aici și nu altundeva are să se clădească mănăstirea. Cultul copacilor, mai ales ai celor seculari, pe culmi de dealuri, s-a stins tîrziu după introducerea creștinismului, și avem destule mărturii că prin suta VIII și IX creștinii cei de-abia întorși de la păgînism, prin unele țări s-adunau să se închine mai cu drag sub un copac bătrîn, după vechiul obicei, decît în biserici. Copacul, ales de toți ca sfînt, era locul de adunare al poporului nu numai în cauze religioase ci și în cele juridice și de ordine publică, sub el se făceau judecățile și legile, bîlciurile și ospețele. Locul rămînea sfînt, și după moartea copacului, și în cursul veacurilor se păstra multă vreme amintirea despre acel copac perit de mult.

E natural, deci, că în veacurile de mai de mult, pe cînd încă păgînismul nu era șters cu totul în sufletele creștinilor, oamenii căutau să facă templul cel nou — adică biserica sau mănăstirea creștină — pe locul templului celui vechi, adică al copacului.

Slaba și tot mai slaba amintire despre acest fapt a dat naștere legendei că un semn ceresc, arătat mai ales în vis, a ales cutare ori cutare copac „sfînt" pe locul căruia trebuie zidită mănăstirea.

Acești arbori seculari erau de mărime impunătoare, ca sub umbra și adăpostul crengilor să poată adăposti multă lume. Eu cred că precum la slavi există mănăstiri mai mici clădite din lemnul sfîntului copac tăiat, tot așa noi am făcut încercarea să clădim o biserică întreagă din lemnul unui singur stejar secular, sfînt și acesta se înțelege, și deci poate e fapt istoric ce să spune despre Mănăstirea dintr-un lemn, iar dacă e legendă își are explicarea.

Trecem acu peste legenda mănăstirii Slatina, clădită pe locul unui stejar din care ieșise un glas ce îndemna pe un cioban să spuie lumii că acolo Dumnezeu cere mănăs-

tire, trecem peste legenda copacului care singur cu umbra mai ține în viață pe Radu Negru flămînd și înconjurat de dușmani, pe arșița verii, pe dealul Flămînda la Cîmpulung, unde el apoi face mănăstire, trecem peste copacul sfîntului Nicodem, care a fost găsit de acest călugăr după inspirația unui înger pe locul unde a clădit mănăstirea Motrului. Mănăstirea Cotmeana, Bistrița, Socola au aproape aceeași legendă în amănunte, cu copacul pe care să arată icoana vorbitoare.

Tot vorbitoare a fost icoana ce s-a arătat lui Mihai Viteazul pe copacul de la Mănăstirea Dealului, și lui Mircea cel Mare, pe copacul de la Cozia. Despre amîndoi se spune aceeași poveste. Obosiți și bătuți — cel dintîi de turci, al doilea de unguri — au adormit obosiți sub un copac bătrîn, și în somn li s-a arătat o icoană vorbitoare care i-a îndemnat să plece din nou la luptă. Biruind ei, ca mulțămită Domnului, au ridicat mănăstirile lor pe locul copacului. Nici Mircea cel Mare, nici Mihai n-au fost bisericoși și clăditori de multe mănăstiri, dar de amîndoi spune poporul că au clădit mănăstiri îndemnați prin aceeași viziune pe copac.

Cea mai frumoasă dintre legendele mănăstirilor făcute pe locul unui copac este fără îndoială aceea a lui Ștefan cel Mare, clăditorul Putnei. Într-însa pe lîngă elementul vechi păgîn (copacul) și elementul creștin (arătarea icoanelor și îngerilor) mai intră și elementul eroic. Legenda e destul de cunoscută din cronica lui Neculce și mai ales din frumoasa poezie a lui Alecsandri. Ștefan vrea să facă mănăstire. Unde ? Se urcă pe o colină, urmat de oșteni și popor, și apoi să ia la întrecere în aruncarea săgeții, cu cei mai buni arcași ai săi. Arcașii trag întîi ; săgețile lor merg departe. Trage apoi Ștefan, săgeata lui zboară cu mult mai departe și se împlîntă într-un „paltin vechi". Acolo va fi altarul, zice Ștefan, și face mănăstire pe locul copacului.

Aceasta e o tradiție rămasă în popor. Ori o fi încercat Ștefan lucrul acesta, ori nu, mănăstirea Putna este edificată și ea, potrivit obiceiului păgîno-creștin, pe locul unui alt templu mai vechi, al unui paltin sfînt.

## TABLOURI PĂGÎNE

E o vorbă românească, veche : „A prinde pe Dumnezeu de picioare“. Mai des se vorbeşte de un singur picior al lui Dumnezeu, nu de amîndouă. „Parcă a prins pe Dumnezeu de un picior“ se zice despre unul care are vreo bucurie mare, mai ales cînd n-o aştepta.

Acum, ori vorbim despre amîndouă picioarele lui Dumnezeu, ori numai despre unul, lucrul e tot acelaşi şi cine e bisericos se zbîrleşte de vorba asta. Dar ce să-i faci ? E vorba românului, şi-o fi ştiind el de ce-o spune. Adecă, nu ştiu de-o fi ştiind de ce-o spune, că într-adevăr e lucru cam cu păcat să te gîndeşti să apuci pe Dumnezeu de picior, cum ai apuca pe nenea Stan.

Cum a ajuns românul la gîndul acesta ? Şi de ce a legat el veselia şi bucuria neaşteptată tocmai de piciorul lui Dumnezeu ?

Dar, românul mai are şi altă vorbă : „La spatele lui Dumnezeu“. Despre un sat înfundat între văi şi ascuns de lume, ori despre o casă îndosită şi la loc rău, se zice că e „la spate“ sau „*după spatele lui Dumnezeu*“. Vorba cealaltă, cu picioarele lui Dumnezeu, e mai lesne de înţeles ; asta însă mai greu : nu e Dumnezeu pretutindeni, nu le are toate în faţă ? Cum poate să fie un sat, ori o casă, la spatele celui ce într-adevăr n-are nici picioare, nici spate, căci e duh fără trup ?

Aşa e. Duh, pe care după legile bisericii n-ar fi iertat nici să-l zugrăvim măcar în chip de om bătrîn, cum se face cu toate acestea prin sfintele icoane. Şi, deşi e duh, românul văd că şi-l închipuie ca un om în toată legea, ba îl poate prinde şi de picioare. Mai mult, îl poate prinde

și de piept, căci omul răutăcios și arțăgos e în stare *„să se prindă și cu Dumnezeu de piept“*. E des întrebuințată vorba asta. Iată-l dar pe Dumnezeu închipuit ca un om între oameni, pe care-l poți amenința, că-l prinzi de piept. Ba, mai mult, sînt oameni cari „dau cu barda în Dumnezeu“. De ce tocmai cu barda ? O să vedem îndată de ce.

Dar pîn-atunci să mai îngrămădesc o vorbă peste celelalte. Despre unul peste care a dat un noroc orb se zice că „i-a pus Dumnezeu mîna în păr“ sau „în cap“. Asta e mai poznașă decît toate ! Să puie Dumnezeu mîna în capul cuiva ! Și e lucru sucit ! Cînd pui mîna în capul cuiva, nu i-o pui ca să-l dezmierzi, ci ca să-l scuturi și să-l înveți minte : dar cui îi pune Dumnezeu mîna în cap, omul acela se bucură, iese la liman. Cum se potrivesc lucrurile acestea ?

Înțelegi bine proverbele : „Dumnezeu nu bate cu ciomagul ; „Dumnezeu e bun, dar nu bagă nimănui în traistă“ ; „pînă la Dumnezeu te mănîncă sfinții“ și altele. Dar cum să înțelegi zicătorile înșirate : a prinde pe Dumnezeu de-un picior ori de piept, a da cu barda în Dumnezeu, a sta la spatele lui Dumnezeu și a avea norocul să-ți puie Dumnezeu mîna în cap ?

Expresiunile acestea sînt păgîne. Nici nu se poate altfel : Cum i-ar da creștinului prin cap să vorbească despre Dumnezeu în felul acesta ?

D-voastră, cititorii, ați auzit de atîtea ori vorbele acestea, le-ați și întrebuințat, dar, bănuiesc că niciodată n-ați stat să vă gîndiți ce vorbe sînt ele ? De om cuminte iscodite ori de unul care dă cu barda în Dumnezeu ? Și ce rost au ? Acum, după ce v-am atras atenția asupra lor, sînt sigur că începeți să vă mirați de ele, și ați vrea să le aflați rostul. Am să mă încerc să vi-l spun eu.

Toate cîte sînt, cinci, sînt de origine latină. În limba latină nu se găsesc, asta e adevărat, dar nici nu puteau să existe în limba asta, căci pentru latinii închinători ai zeilor ele erau vorbe de toate zilele, așa ca și cum am zice noi astăzi : a spart geamul bisericii, stă dincolo de biserică, a răsturnat idolul, a pus pe capul idolului o cunună, a frînt piciorul idolului etc.

Zeii aveau temple, și în temple erau închipuiți în statui. Templele erau sfinte, aziluri de scăpare pentru toți

cei prigoniți și persecutați. Dacă un vinovat era gonit de oamenii legii, bunăoară, el năzuia spre vreun templu și dacă apuca să puie numai vîrful degetelor mînii pe statuia zeului era mîntuit, nimeni nu-l mai putea prinde, nimeni nu-i putea face nici o silă ca să-l scoată din templu. El putea să stea în templu toată viața, căci nu avea nici o grijă de urmăritorii săi. Se înțelege, aceștia îl puteau sili să iasă din templu, cu foamea ; ba s-au întîmplat cazuri că au zidit ușile și ferestrele templului și-au înmormîntat de viu pe vinovat înăuntru.

Cel ce intra în templu, gonit, de obicei îmbrățișa picioarele statuii zeului, căci statuile fiind puțin ridicate pe pedestale, îi venea mai la îndemînă să cuprindă picioarele zeului. Oricine poate înțelege bucuria celui gonit, cînd apuca să prindă „zeul de picioare". Acum nu mai avem obiceiul acesta, dar vorba a rămas din păgînătate și de-aici e expresiunea, că „e așa de vesel, parcă a prins pe Dumnezeu de un picior". La cei vechi fiecare oraș își avea anumit un zeu care îl protegea, un zeu patron ; iar statuia zeului, fie că era într-un templu în oraș, fie afară de oraș pe-un deal, era totdauna cu fața întoarsă spre oraș. Avem legende antice care povestesc că zeul (adică statuia lui) s-a întors singur pe soclul de piatră, cu fața într-altă parte, cînd era supărat pe oraș. Va să zică, se întîmpla ca zeul să întoarcă orașului spatele. Tot ce era în fața zeului era protegeat de el ; dar puțin îi păsa de ce era la spatele lui. Ideea asta este ascunsă în moștenita noastră vorbă : a fi la spatele lui Dumnezeu.

Astăzi e fără rost vorba „a da cu barda în Dumnezeu", căci nu se poate întîmpla în realitate. Dar pe vremile vechi ale păgînătății se putea. Barbarul de astăzi își sfărîmă singur cu ciocanul ori cu toporul idolul (adică Dumnezeul) lui, cînd îi cere ceva și nu-i dă, d.e. ploaie, vînat, pește, soare la timp. Apoi își face alt idol. Grecii și romanii, religioși cum erau, n-ar fi îndrăznit niciodată să necinstească o statuie a vreunui zeu, și — bineînțeles — țineau de mare nelegiuit pe cel ce-ar fi sfărîmat cu voia vreo statuie. Dar se găseau și de aceștia, fără îndoială, ori că erau necredincioși și își băteau joc de zei, ori erau furioși pe zei ca barbarii de astăzi. Dar statuile fiind solide, ori de marmură ori de bronz, nu le puteai sfărîma

decît cu ciocanul ori cu toporul. Şi astfel „a da cu barda în Dumnezeu“ este totuna cu a da cu barda în zeu, în statuie, ca să-l necinsteşti ori ca să te răzbuni pe el. A călca poruncile lui Dumnezeu, a te abate din căile lui, a te ridica împotriva lui — toate acestea nu exprimă nici pe departe aşa de energic ideea de răzvrătire şi de nelegiuire, ca „a da cu barda“ în el, căci aici avem un tablou plastic, şi apoi e energic şi gîndul de a distruge în mînie pe însuşi Dumnezeu, de a-l ucide cu o lovitură!

E lesne acum a vedea originea celeilalte zicători: a te prinde cu Dumnezeu de piept. Să ne gîndim la statuia zeului, pe care ai voi s-o răstorni. Trebuie îndrăzneală nebună, ori furie grozavă, ca să te apropii de zeu cu gîndul nelegiuit de a-l răsturna de pe soclu, de a-l apuca de gît, făţiş!

Şi precum zeul — statuia — îşi arată mînia şi supărarea prin semne aşa de lămurite, ca întoarcerea feţei, tot aşa îşi poate arăta deosebita bunăvoinţă prin semne, prin plecarea capului (chiar şi biserica creştină zice „şi pleacă urechea ta, Doamne“ după psalmist, care tot la statuie se gîndea) ori prin iluminarea feţei, ori prin ridicarea mînei şi aşezarea ei pe capul celui ce-l ruga. Semnul binecuvîntării, după vechiul obicei al popoarelor, a fost şi este ori înălţarea braţelor orizontal şi puţin lărgite (înălţarea braţelor vertical peste cap este dimpotrivă semn al blestemului) ori punerea mînii drepte pe capul celui ce-ţi stă înainte. Prin urmare, dacă zeul a făcut minunea şi ţi-a pus mîna pe cap, cînd stai la picioarele lui şi te rogi, este semn că eşti ascultat de el cu suprema bunăvoinţă, că tot ce ceri împlinit îţi va fi şi că norocul şi binecuvîntările lui te vor însoţi întru toate. Şi aşa, celui ce-i merg toate în plin, i-a pus zeul (sau Dumnezeu, la creştini) mîna pe cap. Eu cred, că dacă expresiunea este „mîna în cap“ sau în păr, şi nu „pe cap“ cum ar trebui, cauza este confuziunea dintre două tablouri. Cînd însuşi românul nu şi-a mai înţeles vorba cu Dumnezeu care pune mîna pe capul cuiva (dispărînd noţiunea concretă, a dispărut cu încetul şi înţelesul ei), s-a gîndit — poate — că e vorba într-adevăr de pusul mînii în păr, de apucatul părului, aşa cum se face cînd scapi pe un om de înecare.

Iată, deci, cîteva exemple, dintr-aceeași serie de idei, despre supraviețuirea zicătorilor. Zeii au dispărut de mult, au dispărut statuile lor, a dispărut obiceiul vechi și credința, dar în limbă se mai găsesc încă mărturii despre toate acestea, mărturii pe cari noi de multe ori nu le înțelegem și ne mirăm de rostul lor !

# FĂT-FRUMOS AL NOSTRU ȘI PASĂREA FENIX

În basmele noastre eroul Făt-Frumos — sau orice nume ar avea el — are ca notă esențială reînvierea. El se luptă cu puterile supranaturale ale zmeilor și balaurilor și altor monștri, cade în luptă cu ei, este ucis, apoi învie prin ajutorul apei-vii aduse de vrun tovarăș. E cu neputință ca un basm să se isprăvească cu moartea eroului. Reînvierea este o condițiune fără de care nu poate exista erou în basme.

Ideea reînvierii eroului este un simbol al reînvierii fizice, a naturii în fiecare primăvară, a soarelui vecinic care iarna scapătă spre sud și-și pierde puterea căldurii, iar primăvara se întoarce spre nord cu putere și căldură.

Dar e totodată și ideea reînvierii psihice, a sufletului care trăind și după moartea omului într-o lume vecinică, reintră iarăși într-un om.

Dintre popoarele vechi pe cîte le cunoaștem din istorie, afară de egipteni, nici unul nu credea în nemurirea sufletului și nici în reînvierea oamenilor. Grecii și romanii credeau că este un loc numit Hades ori Orcus unde se duc morții, ca umbre, și trăiesc vecinic, cei buni cu cei răi la un loc. Dar aceste umbre nu erau suflete, ci „fantome" cu chip de om, fără trup, nemateriale, năluci. Mai tîrziu, către creștinism încoace, au început să crează și romanii și grecii într-un rai și iad, cu răsplătiri și pedepse.

Iudeii n-au crezut niciodată că sufletul trăiește și după moarte, niciodată n-au crezut în învierea oamenilor. N-au avut, prin urmare, nici rai nici iad. După concepția iudeilor omul cînd moare e de-a pururi mort, și sufletul

lui piere deodată cu trupul. În felul acesta iudeii au avut cea mai tristă concepție despre viață și lume : un Iehova vecinic, răzbunător și mînios mereu, iar oamenii niște jucării în mîna lui, cari trăiesc puțin pe lume și pier ca să fie pieriți pentru vecii-vecilor. Testamentul vechi nu pomenește nimic nici de răsplătire pe altă lume, dacă ești bun, nici de pedeapsă dacă ești rău — oricum ai trăi, ești același în fața veciniciei. De aceea nimeni și nimic nu te silește să fii bun și drept în viață ; nimeni și nimic nu te înspăimîntă dacă ești rău și cu păcate. O concepție mare e și aceasta, dar înfiorătoare. Cît de deosebită e concepția creștinismului despre viață și lume și despre faptele omului : creștinul crede că are să dea seamă de faptele lui, pe altă lume, și va purta consecințele lor, după cum au fost bune ori rele !

Egiptenii credeau și în nemurirea sufletului și în reînvierea vieților. De aceea aveau așa de mare grijă de morții lor, îi îmbălsămau și le făceau morminte trainice, ca pentru vecinicie. Moise, care a luat o mulțime de învățături de la egipteni, n-a voit să ia și credința în nemurirea sufletului. Fără îndoială o fi știut el de ce nu i s-a potrivit în sistemul său religios această credință și a cunoscut bine pe iudei.

Egiptenii, simbolizînd reînvierea, credeau că este undeva departe în Arabia o pasăre, cît un vultur, cu pene de aur, care vine tot la cinci sute de ani în templu, dimpreună cu tată-său pe care îl culcă pe un așternut de smirnă și apoi îi dă foc. Iar pasărea cea bătrînă, după ce se preface cenușă, reînvie „mai tînără și mai frumoasă“ și zboară cu fiul său îndărăt.

Această legendă a găsit-o istoricul grec Herodot la egipteni și a scris-o în istoria lui. Iudeii au împrumutat legenda de la egipteni, și spuneau că este o pasăre mare numită Hol care trăiește vecinic. Cînd a mîncat Adam și Eva din fructul oprit, toate animalele din paradis au mîncat și ele, și toate au devenit muritoare. Singură pasărea Hol n-a mîncat și de-aceea trăiește de-a pururi.

După legenda iudaică, deci, nemuritori în lume sînt numai doi : Iehova și pasărea Hol. Iudeii însă, necrezînd în reînvierea morților, au lepădat din legenda egipteană

tocmai partea cea mai frumoasă: moartea și apoi învierea.

Pasărea în legenda egipteană se numește Fenix. Fiindcă David psalmistul și profeții vorbesc de ea, și fiindcă în grecește foinix însemnează și pasărea aceasta și palmierul, traducătorii din grecește au făcut zăpăceală. Așa în psalmul 92, vers 13, se zice: „Cel drept va întineri ca finicul". Ca cine anume? ca pasărea Fenix, care învie din cenușa ei, ori ca arborele Fenix (palmierul), care în fiecare lună își leapădă cîte o frunză și în locul ei crește alta tînără?

Pasărea Fenix a fost primită de creștini ca simbol al Mîntuitorului nostru Hristos. Precum ea singură se jertfește, ca să reînvie mai tînără așa Hristos s-a jertfit pe sine, ca să învie și el și omenirea cufundată în păcate.

Pe mormintele vechi creștine se văd adeseori palmieri și pasări Fenix — în loc de îngeri ori alte simboluri ce avem noi astăzi ca reprezintări ale vieții viitoare. În loc de pasări Fenix se puneau pe morminte și chipuri de pelican. Despre această pasăre se credea un lucru curios. Anume: că mama își omoară puiul cu desmierdările ei, apoi vine tata puiului și atîta își sfîșie pieptul cu ciocul pînă iese sînge, iar cu sîngele inimii sale stropește puiul mort și-l învie. Sîngele pelicanului se numea *apa vie a morții.*

În mitologia noastră, precum am spus, avem ideea reînvierii fizice și psihice în basme. Făt-Frumos e o pasăre-Fenix, care învie „mai frumos de cum a fost", tocmai cum credeau egiptenii de pasărea lor. Și, iarăși, el învie stropit fiind cu apă-vie, tocmai cum se credea despre pelican că-și învie puiul.

Se înțelege, nu poți apropia pe Făt-Frumos de pasărea Fenix, decît întru atîta că și el și ea învie. Încolo sînt două concepții cu totul felurite.

# CAPUL, MÎNA ŞI NASUL

E lucru mare tabloul într-o limbă. În loc să-ţi spună o vorbă, poporul îţi arată un tablou, o icoană, şi spune de-o sută de ori mai limpede şi mai mult decît cu vorba. Iar mie mi se pare că toţi acei ce se plîng că limba românească e săracă habar n-au — nu de vorbele limbii, ci de tablourile ei. Cînd citeşti prin gazete ori auzi pe stradă *„am făcut tot imposibilul ca să reuşesc"*, nu-ţi vine să rîzi ? Lasă, că e prostie mare cît drumul de la Bucureşti la Paris să zici că faci imposibilul („ceea ce e cu neputinţă") cîtă vreme el nu se poate face, dar e şi de rîs o vorbă „aşa de umflată" şi nici nu vezi nimic înaintea ochilor sufleteşti cînd o spui. Acelaşi lucru e spus în tabloul : *„m-am făcut luntre şi punte* şi tot n-am ajuns la sfîrşit". Aici vezi un tablou : încerci să treci peste rîu, ori cu luntrea ori făcîndu-te punte, şi, de bună seamă ai încercat şi cu notul — şi tot n-ai putut ajunge la malul de dincolo.

Nenumărat de multe sînt tablourile unei limbi.

Din mulţimea cea mare, eu vreau să vă scot la iveală o grupă de tablouri înrudite între ele, cari sînt un fel de curiozitate a limbii. Toate sînt relativ la *cap,* la *mînă* şi la *nas.*

Gîndiţi-vă întru început la aceste trei : peste cap, peste mînă, peste nas. Trei tablouri : e dator pînă peste cap şi acum îi este peste mînă să dea altora peste nas. Ce imaginaţie ! Parcă datoriile ar fi o apă, care tot creşte, creşte, îţi ajunge pînă la piept, pînă la gît (e dator pînă-n gît) ! pînă peste ochi, peste cap şi te îneacă. Cît de plastic a spus cine-a spus întîi această vorbă : era poet, vedea ce

vorbea. Astfel *peste cap* însemnează oarecum viața, existența omului care se îneacă, piere! Alta e cu *peste mînă*. Eu îmi explic tabloul în două feluri: ori că ai să te întinzi s-apuci ceva de sus și n-ajungi cu mîinile, ori că ai să apuci cu dreapta un lucru din partea stîngă și, întinzîndu-ți mîna peste piept și peste mîna stîngă, fie că nu poți apuca lucrul, fie că nu-l apuci cu „îndemînă". Oricum ar fi tabloul, un lucru se vede: *peste mînă* arată o lipsă de putință fizică. Tabloul cu *peste nas* nu e nevoie să-l căutăm, e evident. Să băgăm de seamă că numai un om mai bun poate da peste nas altuia mai rău, dar întors niciodată. Vinovatului îi poți da peste nas, nu însă nevinovatului. Cînd dai peste nas, umilești omul. Tocmai asta e *a da peste nas* cuiva: a-i face o morală. Și iată că tabloul *peste nas* se raportă la moralitatea omului.

Acum, omul are trei puteri. O putere intelectuală, o putere fizică și una psihică: tăria minții, a trupului și a sufletului; are deci, după tablourile românului, cap, mînă și nas.

Cap arată trei lucruri:

1. *Existența*. E ușor de înțeles de ce. Omului îi poți tăia un picior ori amîndouă, mînile, urechile, nasul și, mai pe scurt, oricare membru văzut al corpului, și omul tot poate exista ca om. Dacă îi tai însă capul, el încetează de a exista. Românul zice: *„cît mi-o sta capul"*, cît voi fi viu, cît voi exista. *„Nu mă las o dată cu capul"* sau *„ai să plătești cu capul"*, cu viața ta, cu existența. Cel ce se vîră în primejdii cari pot să-i răpuie viața *„își face de cap"*. Cel prea îndrăzneț e *„om cu capul a mînă"*.

2. *Individualitatea*. Zicem „capete" ca să arătăm indivizi. „A mustra, a sfătui, *pe capete*", însemnează că ai mustrat, ai sfătuit pe fiecare individ singuratec, luîndu-i pe rînd din grămadă. O deosebire, în limba noastră — deși mai de curînd — e aceea că vorba *capete* se întrebuințează mai ales cînd vorbim de animale; cînd vorbim de oameni, zicem *suflete*. Cîte capete de boi, cîte capete de oi are cutare? Dar: cîte suflete hrănește în casă? Mai demult a fost una dacă ziceai: România are peste cinci milioane de capete, ori peste cinci milioane de suflete. Astăzi e în uz numai expresiunea din urmă. Omul care nu ascultă de alții *„face de capul lui"*.

3. Dar ceea ce arată mai ales vorba cap este *puterea intelectuală.* E credința, de cînd lumea, că inteligența stă în cap, bunătatea în inimă, răutatea în mațe. De aceea zicem noi : om cu cap, om cu inimă, om cu mațe pestrițe. Dumnezeu îl știe ce are în mațe. Cel deștept are *cap bun,* ori e ușor de cap ; cel tîmpit are *capul greu,* ori e greu la cap, nu-i intră nimic în cap ; a lămuri pe cineva însemnează *a-i deschide capul ;* a amăgi spre rău : a întoarce capul cuiva. Cînd stăruiești să convingi pe unul, *îți bați capul.* Vezi mulți oameni cari își *bat capul* cu împărățiile, își *fac capul calendar,* își *sparg capul* cu lucruri cari nu-i privesc. E ușor să umpli capul, sau să-i împuiezi capul celui lesne crezător. Cel zăpăcit de nevoi își *bate capul de pereți,* căci *nu știe ce să-și facă capului,* nici *nu știe unde-i stă capul,* și *n-are cap* să mai judece.

*Mînă* însemnează putere trupească. Cu mîinile ridici ori apeși, tragi ori împingi greutățile. Precum cîinii își arată colții ca să dea dovezi de puterea lor, așa omul își sumete mînecile și-și arată brațele. Ca să arătăm că ori ce ori cineva e în puterea noastră, zicem : mi-a încăput pe mînă, mi-a căzut pe mînă, îl am în mînă, am pus mîna pe el. Se înțelege că aceea ce [e] în puterea noastră, e proprietate și posesiune : ce e în mînă nu-i minciună.

Puterea fizică crește și scade cu vîrsta. De aceea vîrsta se arată tot prin vorba mînă. Doi de-o etate sînt *„oameni de o mînă“.* Un om mai bătrîn, vorbind de un cunoscut, zice : nu l-am văzut de mult, dar știu că eram de-o mînă, ori : eram cam de mîna lui. A fi de-o mînă : ca și cînd daca s-ar prinde la trîntă, ar avea putere egală în brațe, pornind de la gîndul că doi oameni de aceeași vîrstă trebuie să aibă aceeași putere.

Dar însăși averea se arată tot prin vorba mînă, căci averea e privită ca un fel de putere fizică : cine e bogat e mare și tare. Și la urmă averea nu e putere nici intelectuală, nici morală, ci materială, ca și puterea trupească. De aceea zicem : *Om cu dare de mînă ;* celui bogat *îi dă mîna.* Și, după cum nu toți oamenii sînt bogați la fel, nici „mîna“ lor nu e la fel. Vorbim de negustorii de mîna întîi, de mîna a doua, de a treia, pînă de a șaptea mînă. Poate să fie în această expresiune și ceealaltă idee : negustor producător, negustor care cumpără direct de la

fabrică etc., deci marfă trecută din mînă în mînă. Poate să fie, dar nu ea ne-a hărăzit expresiunea. Căci și marfa însăși e de mîna întîi, a doua etc., și fiindcă principala condițiune a mărfurilor e trăinicia — cel puțin, pentru popor, — „mînă“ arată puterea materială, trăinicia marfei.

*Nasul* e reprezentantul puterii morale. Prin el arătăm îndrăzneala; obrăznicia, umilirea, mîndria, frica, supărarea, veselia și cîteodată toate de-ale sufletului. Umilitul pune nasul în pămînt, obraznicul și-l ia la purtare, închipuitul nu-și cunoaște lungul nasului, lesne crezătorul e purtat de nas, vinovatul n-are nas, mojicul are nas și cînd n-ar trebui să-l aibă. Unui om îi poți tăia nasul, i-l poți lungi, îi poți pune ceva pe nas, ba îi poți face un nas, îl poți purta de nas.

Ceea ce e nepotrivit cu omul se exprimă prin: asta nu e de nasul tău!

Și cîte și mai cîte feluri de-a vorbi are românul, toate bazate pe ideea că nasul reprezintă puterea morală a omului.

Și iată, cu aceste tablouri, ce fraze curioase putem face noi românii:

Nu-mi dă mîna să-mi bag capul unde nu-i de nasul meu. Mi-e peste mînă să-mi bat capul cu afacerile voastre. L-a purtat de nas pînă și-a spart capul. A dat din cap, că nu-i dă mîna să-i dea nas. Îmi rîde în nas și îmi spune că nu-și bate capul cu asta, căci i-ar fi peste mînă, iar pe sub mînă își pune capul.

## CUM ÎNȚELEGE ROMÂNUL COLORILE ?

Cînd zicem : „Duce lume *albă*“, „A văzut stele *verzi*“, „E *pestriț* la mațe“, prin adjectivele alb, verde și pestriț noi n-arătăm culori, ci altceva. Poți duce lume albă chiar și în cea mai neagră pivniță, cînd ai vin și lăutari ; cît pentru stele, ele sînt roșii, albe, galbine, verzi însă nu ; nostim e că românul *vede* stele verzi tocmai cînd nu vede nimic — din pricina unei palme ce a căpătat-o —, cînd i se *face negru* înaintea ochilor. E cu neputință să afli în lume un cal verde, cu toate acestea ce e mai ușor decît să scrii *cai verzi* pe pereți ?

Să începem cu albul. Coloarea albă pentru români însemnează întîi și întîi curat și luminos, apoi nevinovat și bun.

Lumina e albă. De aceea zice românul *a intrat alba în sat,* adică ziua. Și iarăși *e ziuă albă,* adică e ziua mare, s-a făcut de mult ziuă. Ziua mare cu înțelesul de zi lungă, cum e vara, e o vorbă pe care o știe toată lumea, dar cu înțelesul de lumină mare, toiul zilei, e vorbă neaoș românească. Leneșii se scoală în ziua mare ; tîlharii îți sar în drum ziua mare. Acest *mare* e curios în două compoziții ale poporului : *în ziuă mare* și *fată mare.* Precum ziua mare nu e zi lungă, tot așa fată mare nu vrea să zică o fată înaltă de statură, nici o fată „mare de ani“, ci o fată fecioară.

*Zile albe* sînt zilele bune, fericite și cu belșug, zilele mari, spre deosebire de *zilele negre* cari sînt mai dese. De aici apoi *lume albă,* care în povești însemnează lumea noastră, căci celalalt tărîm unde sînt zmeii e lumea neagră ; însă în graiul obicinuit însemnează o viață fără griji

şi veselă. Povaţa românului — dar e numai vorbă, că n-o prea urmează — este să aduni *bani albi pentru zile negre.* Banii albi ar fi de cei de argint ori cei noi de nichel, însă nu la coloarea banilor se gîndeşte omul, bani albi sînt acei cari te ajută să duci lume albă. Alb, fiindcă însemnează luminos, are înţelesul de frumos. Unei fete frumoase i se zice albă. În baladele poporului se numeşte *albă* faţa eroilor, a voievozilor ; sînt fără schimbare versurile :

> Pînă-n ziuă se scula
> Faţa albă că-şi spăla
> Barba neagră-şi peptăna.

Şi vrînd să zică simplu că plîngea din ochi frumoşi udînd cu lacrămi o faţă frumoasă, zice balada :

> Din ochi negri lăcrămînd
> Faţa albă umezind.

Alb apoi însemnează curat. O cămaşă „albă“ poate să fie şi roşie ori neagră.

Vitele mari le numeşte ţăranul vite albe — poate pentru că sînt mai multe de cît cele negre pe care nici nu le iubeşte — dar poate că vorba e mai adîncă. Numai cu vitele îşi alungă omul sărăcia din casă şi numai în vitele mari îi stă toată puterea şi de aceea sînt vite „albe“ şi chiar se spune în colinde că boul, calul şi oaia au fost binecuvîntate de Dumnezeu. Tot aşa numeşte el cerealele (pe alocurea pe toate, pe alocurea numai pe unele) *pîne albă.*

Avînd în vedere coloarea adevărată a părului, românul zice : *om alb.* De aici apoi zicătorile : *a împleti coadă albă,* despre fetele bătrîne ; *a scoate cuiva peri albi,* adecă a supăra rău pe cineva. Tot coloarea adevărată o are în vedere cînd zice *negru pe alb,* vorbind despre scrisoarea pe hîrtie. *Săptămîna albă* e numită după mîncările albe, — brînză, lapte, unt — cari sînt iertate după canoane în cea dintîi săptămînă a postului mare.

Unul dintre tablourile cele mai aţîţătoare la rîs, ale românului, este alba şi vînăta, adecă mîrţoagele de iepe, mai ales ale ţiganului. Un cal slab, prăpădit de foame şi de muncă, îţi face milă, dar şi un fel de silă să rîzi cînd

stăpînul lui e ţanţoş, iar caii albi de obicei se văd cu mult mai slabi ca alţi cai de altă coloare, li se văd mai bine coastele şi şoldurile ieşite prin piele. Un cal alb, prăpădit, şi alături un ţigan negru, fudul, care se ţine şi el om cu avere în vite, e un tablou vecinic cu haz pentru român. „E mîncat de supărări ca alba de ham", zice ţăranul şi, ca un trist adevăr : „sănătatea e ca o iapă albă, trece dealul n-o mai vezi". Ţiganul căruia i-a murit alba a jupuit-o şi a venit acasă cu pielea pe mînă ; dănciucul văzîndu-l a strigat din bordei : „Dec mamo ! Albei noastre nu e cu-ndemînă că-i aduce tetea pielea pe mînă". Şi iarăşi e proverbială zicala ţiganului, care o duce tot în bucluc cu alba lui, că acum îi cădea în bot sub căruţă, acum o mai ducea ţiganul în căruţă.

Alba-n car, alba sub car.
Alba în tot locul, peri-i-ar norocul !

Dintre comparaţiunile iubite de popor, ale albului, mai dese sînt : alb ca laptele sau ca spuma laptelui, alb ca fulgul de ninsoare, ca păretele, ca hîrtia, dar mai ales poetic e : alb ca oaia, întrebuinţată mai ales cînd vorbim de cărunteţe.

Precum prin alb arătăm frumuseţa, aşa prin roşu arătăm sănătatea ; prin negru arătăm urîţenia, iar prin galben boala. În ironie zice ţăranul : E galben de gras. Faţa roşie şi buzele roşii sînt frumuseţe, pentru că nimic nu-i mai frumos decît sănătatea. E o expresie tipică *roşie ca mărul,* cînd vorbim mai ales de o fată cu obrajii plini, rotunzi şi rumeni. Şi nu numai fetelor, dar tuturor oamenilor nu le stă nimic mai bine pe lume decît roşeaţa feţei, căci ruşinea îţi înfloreşte obrajii şi ţi-i face roşii. Cine şi-a pierdut ruşinea nu mai înroşeşte. Ciuda te face vînăt, spaima te face galben, supărarea te face negru ori alb, pizma te face verde, ruşinea şi mînia te fac roşu, iar omul prins cu ocaua mică se face în toate felurile, căci schimbă feţe-feţe.

Românul zice : s-a înroşit pînă-n vîrful urechilor. Mai plastic însă zice : s-a înroşit pînă în albul ochilor. E adevărat că urechile înroşesc foarte tare la tinerii sfiicioşi, cînd se ruşinează, dar ochii ? Ochii nu se înroşesc de ruşine, şi tocmai de aceea e frumos tabloul românului : toată

fața e roșie aprinsă, singuri ochii sînt albi. Și ochii pot să fie roșii, de nesomn. O, d-apoi nasul roșu! El arată vitejia bețivilor, precum barba roșie arată răutatea de inimă a celui ce o are. Să te ferești de oameni însemnați de Dumnezeu, române; dar mai ales de cei ce au nasul roșu și barba roșie!

Verdele e coloarea trăiniciei, a puterii. Românul iubește natura. Mai ales cînd se renaște, „Primăvară, mama noastră" cîntă el. Cît de mult iubește el natura, cu verdele cel mult al ei, ne-o dovedește vecinicul început al doinelor cu „frunză verde". Dealtfel, în portul său, în țesături, în mobilierul casei sale, românul nu iubește verdele. Lucru curios!

Fiindcă verdele arată trăinicie și putere de viață, românul zice și despre omul voinic că e verde și mai ales însuși neamul său „român verde". Un om poate să fie, într-acest înțeles, „bătrîn, dar încă verde".

Frunzele și semănăturile, pînă sînt tinere, sînt verzi; cînd sînt îmbătrînite, sînt galbene. De-aceea verde mai însemnează și necopt. Vorbim de „poame verzi", nu pentru că le e coloarea verde, ci pentru că sînt necoapte. Metaforic, zicem despre un om că e verde, cînd e necopt la minte, deci „e bătrîn, dar verde" va să zică încă n-a ajuns la mintea cîtă ar trebui s-o aibă. „E verde încă" zicem despre tinerii cari s-ar ținea bătrîni la minte. Dar și altfel: un lemn poate să fie oricît de alb, și totuși e verde. Avem deci lemn uscat, și lemn verde, care e de curînd tăiat și nezvîntat.

Un om verde e însă și răutăciosul. „E verde de fiere." Cel apucat de ciudă „se face verde".

Frumos e felul românului de-a exprima sinceritatea. „A vorbi verde", „mi-a spus-o verde". Sinceritatea prea multă poate să fie și obrăznicie. De-aceea și obraznicul „ți-o spune verde" și nu altfel, „ci în față" sau „în nas".

Despre albastru n-am ce vă spune multe. Vorba *„inimă albastră"* nu e a românului; e adusă de prin țările apusului de ciocoi, a ajuns prin mahalale, și de-aici s-a răspîndit prin satele de pe lîngă orașe. E a românului însă vorba *haine albastre*, cînd vorbește de orășeni, mai ales de funcționari, de „surtucari", de „gulerați".

Latră, ciocoi blestemat,
Că sînt prost şi că sînt beat —
De trei zile n-am mîncat!

Românul n-are vorbă pentru coloare. El zice *faţă*. Vorbeşte de feţele curcubeului. Un om supărat e în faţa pămîntului. Purpura e în faţa focului, şi aşa mai departe. Ironic, pentru o coloare pe care nu o poate specifica : e în faţa trăsnetului.

Numele colorilor se iau ca nume ale unor anumite lucruri. Am arătat mai sus că prin culori se arată mai ales caii. Nu toate popoarele au acelaşi calapod de-a arăta prin culori anumite lucruri. Iată cîteva de-ale noastre : din alb am făcut cuvîntul *albeaţă*, care nu însemnează orice lucru alb, ci numai o anumită boală a ochilor. *Albitură* nu e orice lucru albit, ci numai hainele de pînză. În limba veche am avut frumosul cuvînt *alboare*, însemnînd zorile zilei. Prin *verdeaţă* înţelegem frunza şi iarba cîmpiilor ; prin *verdeţuri* numai legumele. *Gălbenare* nu e orice lucru galben, nici măcar îngălbeneala feţei celor bolnavi ori speriaţi, ci o anumită boală de ficat. Multe sînt galbene în lume, dar numai unul e *galben* şi acela se întîlneşte rar cu noi, căci e ban de aur. Tot aşa sînt cuvintele : *roşeaţă, vînătăi, roşior* (călăreţ în haine roşii), *albăstrime* (lume de oraş), *negreală* (în Ardeal şi Bucovina : cerneala) etc.

Şi ca nume se întrebuinţează unele culori, ca nume de botez : *Negru* — avem pe vestitul Negru-Vodă —, ca nume de familie Albu, Albişoru, Albeneţ, Roşu, Roşculeţ, Suru, Negru, Negruţ, Negrilă. Cele terminate în *eanu* şi *escu* (Negreanu, Albeanu, Albescu, Roşescu), nu sînt româneşti de baştină, sînt făcute, nu născute. Ca nume sînt întrebuinţate culorile foarte des în basm : Împăratul Verde, Împăratul Roşu, Alb, Negru etc.

## MEDICINA POPULARĂ

Cu toate că e așa de batjocorită medicina populară, eu sînt convins că oamenii de știință ar putea să învețe multe de la babe. Poporul nostru cunoaște o mulțime de plante medicinale, știe cum să le culeagă și cum să le păstreze, și mai ales cînd să le întrebuințeze. Prea bine știu și eu că babele sînt, în cele mai multe cazuri, o primejdie pentru sate, că doftoriile lor sînt întemeiate foarte des pe simple analogii, că dacă, întîmplător, o boală și o plantă au același nume, prin nimic nu poți vindeca boala decît prin planta asta — d.e. sîngerul vindecă scursorile de sînge, urechelnița vindecă boalele de urechi — și că fac experiențe cu diferite plante la boale pe care încă nu le cunosc bine. Despre descîntece și celelalte ceremonii, ce le fac cînd s-apucă de „meșteșug", n-ar trebui să vorbim tocmai cu atîta dispreț, căci aceste sînt rămășițe de-ale ceremoniilor religioase din timpii primitivi și păgîni, cînd medicul era una cu preotul, și deci ele fac parte dintr-acele frumoase obiceiuri despre cari strigăm mereu : „Se pierd, se pierd ! Să nu le lăsăm să piară !"

E lucru știut că știința medicală a fost făcută adeseori atentă asupra practicii medicinale a poporului, și că multe medicamente, astăzi cunoscute și recunoscute de terapeutică, au fost luate de-a dreptul de la popor. Despre ceaiul de flori de romaniță, despre puterea alinătoare a cataplasmelor de in, despre usturoi ca dezinfectant al ranelor, știința medicală nu știa nimic și nici nu bănuia. A trebuit să treacă vreme de veacuri, pînă ce oamenii de știință au binevoit a luat în cercetare acestei trei doftorii ale „pros-

timii" și le-au găsit excelente, iar azi sînt primite în farmacopee.

În cronicile noastre eu am găsit pomenite trei plante : odoleanul, păpădia și coada cocoșului, cu boalele pe care le vindecă. Odată, avînd vreme, am căutat într-o enciclopedie farmaceutică aceste plante și am găsit într-adevăr că știința le recomandă exact la boalele pomenite de cronici. Ce e însă interesant e că numita carte spune despre două dintre aceste plante că abia pe la începutul veacului trecut (1810—1820) au fost descoperite ca vindecătoare și că numai de atunci au fost recunoscute de știință. Va să zică pînă acum 90 de ani, medicina habar n-avea de ele, cu toate că babele le-or fi știut cine știe de cînd, iar cronicile noastre pomenesc de ele cu trei sute de ani înainte !

Știința medicală în evul mediu era o știință tare poznașă. Am văzut o carte care se ocupă cu felul doftoriilor ce se găseau pe acele vremuri într-o farmacie, și la ce fel de boale se întrebuințau. Cel mai vestit și mai „savant" medic de pe acele timpuri era convins de puterea vindecătoare a pielii de șarpe, a ochilor de raci, a părului de cămilă fiert în lapte de femeie, a aripilor de țînțar, a măruntaielor de broască și a cîte și mai cîte bazaconii și spurcăciuni de animale (de cari, dealtfel, nici pînă azi știința „cea înaltă" nu s-a putut dezbăra și mai ține încă excremente de animale prin elegantele borcănașe ale farmaciilor moderne !). Și apoi să te miri de popor că mai crede în ochi de rac, inimă de cioară, colți de lup, cap de șoarece, cuib părăsit de rîndunică, mațe de arici, fiere de viezure, păr de cîine turbat, inimă de pește, cui de potcoavă găsită și cîte altele. Dar acum nici poporul nu mai întrebuințează aceste doftorii miraculoase la boli știute, ci mai mult la vrăjile și desfacerile lui de aruncătură și de fapt. Iar că aceste doftorii își au și misterul lor anumit, iarăși nu e de mirare într-un sistem religios păgîn în fondul său, cum îl are și poporul nostru și toate popoarele Europei, oricît de culte ar fi. Că anume, colții trebuie să fie ai unui lup alungat de cîini și mușcat, că ochii au să fie ai unui rac prins dumineca în zori, că mațele au să fie ale unui arici străpuns drept prin inimă cu un cuțit descîntat — toate acestea sînt explica-

bile ori prin formalitățile prescrise ale cultului care se practica odată cu o minuțiozitate de spaimă, ori sînt porțile de scăpare ale babei descîntătoare, căci dacă leacul „nu se prinde“, atunci n-au fost împlinite formalitățile cu prinderea racului dumineca în zori, cu străpungerea ariciului, și celelalte.

Eu am apărat și apăr totdauna obiceiurile poporului, cînd sînt frumoase și nevinovate, și-mi place să le cunosc pe toate întru adîncul lor, adică să-mi explic și originea și cauza lor. Care nu sînt vrednice de trăit, pot să piară în bună pace, și care sînt urîte — cum e Jujeul — și barbare, ar trebui chiar scoase din deprinderile poporului, fie chiar și cu sila legilor. Dar nu trebuie să le fierbem pe toate într-aceeași căldare ! Multe le credem noi că sînt superstiții în popor și le rubricăm între „nerozii de-ale oamenilor inculți“, pe cînd ele sînt simple reminiscențe și frînturi dintr-un sistem metafizic care odată își avea rostul său. Și, fiindcă nu le înțelegem, sînt prostii !

Astea le zic și de medicina poporului. Eu, bineînțeles, nu năzuiesc să-mi pun capul sănătos sub evanghelie și nici nu m-aș încrede în doftoriile babelor niciodată. Hotărît nu ; babele mai mult strică și omoară, decît ajută și vindecă. Oamenii de la sate pot crede ce vreau — și pot crede și eu ca ei cîte unele — dar pentru aceea nu-i învăț să alerge numai și numai la babe, fugind ca de ciumă de doftor. Pot să stea alături babele cu doftorii, căci nu se poate tăgădui că la unele boale mai ușoare își are și poporul știința sa experimentată de veacuri. O să vie vremea cînd babele au să piară de pe fața pămîntului, cu tot bagajul lor, atunci cînd doftorii înșiși vor stăpîni acest bagaj. Da, numai atunci. Doftorii ar trebui să se intereseze mai mult de ceea ce știu și fac babele, căci fără îndoială este ceva de învățat de la ele. Și ar mai trebui să s-apropie de felul de a gîndi al țăranilor în materie de medicină. Poporul își are stabilite diagnozele sale, cauzele boalelor, tratamentele lor — falșe ori adevărate, puțin îmi pasă, doftorii trebuie însă să le cunoască, altfel degeaba li-e toată truda de-a se apropia de țăran. A, țăranul e îndărătnic, încăpățînat, nu vrea să priceapă știința medicinii ! Fie și așa, dar, să-mi dați voie să fie și în-

tors. De ce să ne batem joc de apa descîntată, și să ne mirăm că țăranul nu ia chinină ? Ia, să probăm în glumă, să ne facem că credem în apa descîntată și să i-o dăm țăranului s-o bea după ce am pus chinină într-însa. Are să ia chinina, are să ia orice doftorie îi vei cere, dacă îi vei pune-o în apa descîntată. El va crede că tot apa lui i-a ajutat, nu chinina. Dar ce ne pasă nouă ce crede copilul și țăranul ; sănătos să-l facem !

Era să închei articolul acesta, cînd am dat cu ochii de cel mai nou număr al *Gazetei săteanului*. Într-însa văd un articol tratînd despre doftoriile poporului. Într-un loc zice articolul : „Din acestea nu urmează însă că lunga experiență a omenirii trebuie desprețuită cu totul și că n-au nemerit și peste ceva bun. Iată de ce doftoria populară trebuie cercetată ca să se vadă ce e bine și ce nu în ea.“ Și urmează un alineat și mai interesant. Se spune adecă despre animale, că ele își au doctoriile lor și, cînd sînt bolnave caută anumite plante pe care le mănîncă. Știm cu toții cum pisicile caută iarbă numită catușnică, și cum cîinii caută și rup firele unei buruieni purgative. „Astfel multe plante lecuitoare sînt cunoscute de animale, iar oamenii le-au învățat de la acestea.“ Iată un adevăr la care eu nu m-am gîndit, și-mi pare bine că-l aflu, căci îmi sprijinesc cele ce le spuneam. Acum, dacă omul poate să învețe de la animale chiar, cum să nu poată doftorii să învețe de la oameni, fie ei chiar și țărani „inculți și superstițioși“ ?

# DRACUL ÎN ZICĂTOARELE ŞI PROVERBIILE NOASTRE

Şi ovreii şi creştinii se feresc să rostească un nume : ovreii pe al lui Dumnezeu, creştinii pe al dracului. Ovreii numesc pe Iehova al lor Adonai, Elohim, şi chiar citind în sfintele lor cărţi, cînd ajung la numele Iehova, îl rostesc altfel de cum e scris. Iar creştinii caută şi ei fel de fel de nume pentru dracul, numai să nu-l rostească cu numele adevărat. Toate popoarele creştine au această apucătură. Noi îi zicem : Necuratul, Ucigă-l toaca, Ducă-se pe pustii, Mititelul, şi în multe alte chipuri.

Cauza de căpetenie, şi la creştini şi la ovrei, e frica. Cînd pomeneşti de lup, e lupul în curte. La creştini înţelegi noima lucrului : nu pomeni pe dracul, ca să nu te pomeneşti cu el în faţă. Dar de ce s-ar teme ovreii de venirea lui Dumnezeu ? Frica de a numi pe Dumnezeu, ori pe dracul, e pornită din superstiţiunea omului primitiv, că numele e o invocare. Un caz analog e credinţa că dacă ţi-aduci aminte, aşa dintr-o dată, de un om încît te miri cum „ţi-a trăsnit prin cap" să te gîndeşti tocmai acum la dînsul, asta e semn că acel om îţi face ori îţi plănuieşte vrun rău. Tot analog e cazul cu sughiţul. Fie că un geniu rău ţi-a trimes sughiţul, fie că un geniu bun te poate scăpa de el : cel ce sughiţă pomeneşte pe cîţi oameni îi vin în minte, şi cînd pomeneşte pe cel adevărat (în care probabil s-a întrupat geniul), îl lasă sughiţul. „Mă pomeneşte cineva", zice ţăranul, cînd sughiţă, şi apoi, la rîndul lui, începe el pomelnicul.

La ovrei or fi fiind şi alte cauze, că nu pomenesc numele lui Iehova. Dar acestea nu ne mai privesc.

Acum, să ne facem cruce mare, căci avem să pomenim des numele satanei. Să nu vă fie silă. Mai cu gluma, mai cu dinadinsul, vreau să vă arăt cum înțelege românul pe dracul în zicătorile și proverbiile lui.

*„Nu e numai un drac pe lume“*, zice poporul. Ei, de ar fi numai un drac, lesne s-ar feri românul de el, și lesne ar trăi omul dacă necazurile și boalele ar fi numai de un fel! Dar ele sînt de 99 de feluri. Va să zică, dracii sînt mulți. De aceea zice supăratul: *am să te bag în draci!* Dar atunci, mă mir de ce dăm pe om „dracului“ unui singur, și nu dracilor, căci mai mulți i-ar face mai dragă viața. Se vede că e destul și unul singur.

V-ați dat d-voastră cu socoteală vrodată cam ce face dracul cît e ziua? Zice românul că: *dracul nu face biserici.* Foarte bine, dar eu aș vrea să știu ce face, nu ce nu face. E de mirat că românul nu știe ce face dracul cînd are de lucru, dar știe ce face cînd n-are de lucru, căci atunci *„își cîntărește coada“*. Vezi, că dracul ține mult la coada lui, mai mult decît la coarne. Nu s-a mai auzit că ar fi împuns dracul cu coarnele pe cineva, dar cu coada el face multe neajunsuri. Unde își vîră dracul coada, se nasc certuri și bătăi. Se vede că asta e a lui, să umble prin lume și să-și vîre coada în toate.

Și mai știe românul că *„dracul nu șeade la un loc degeaba“*. Firește, nu. El iese întru întîmpinarea oamenilor și mai ales a bețivilor. „Bețivului și dracul îi iese cu ocaua înainte.“ Iată dar cu ce se ocupă dracul: Să umble cu ocaua plină, de colo pînă colo, și să ademenească pe bețiv în cîrciumă, cum ademenești pe cîmpie calul cu căciula în care el crede că sînt grăunțe. Se vede că dracul îndeamnă pe om, mai ales prin șoapte, să facă prostii. Cîte rele se fac prin el se fac, căci păcătosului „parcă-i șoptește dracul la ureche“, iar bietul român cînd dă de pagubă, prin prostia lui sau prin întîmplare, se scarpină-n cap și zice cu jale: *„Dracu m-a pus să fac“!* Dar parcă numai românul e așa? Atîta rău! *„Rîde om de om și dracul de toți“*, căci el are o deosebită plăcere să se joace cu omul, ca un copil, bunioară așa că *„dacă te-a prins de un deget, îți cere mîna întreagă“*, ori te lasă poate prea des să-l mai „tragi de coadă“, ba te lasă bucuros să-l apuci cîteodată de coarne, căci știți vorba cu omul care

*„ziua fuge de bivol și noaptea apucă pe dracul de coarne“*. Tot dracii cei bătrîni fac acestea ; cei tineri sînt mai fără experiență. De aceea : *Fă cruce mare că e dracul bătrîn*, și apoi bătrîn la bătrîn trage, de aceea și dracul *„își bate joc de om la bătrînețe“*.

E adevărat că *„nici drac să vezi, nici cruce de el să-ți faci“*, dar românul nu-și pierde firea pentru asta, știe el *„că și dracul are stăpîn“*, și că la urmă *„își sparge și dracul opincile“*, ceea ce dovedește totdeodată că dracul poartă opinci. Cît o fi el de drac, rămîne de rușine de multe ori, căci „Omul e dracul“. Cînd zice românul către cel îndărătnic : *„Am să scot eu pe dracul din tine“*, adeseori într-adevăr îl scoate prin frică și bătaie, căci astea două stau în același raport ca teoria cu practica. Dar adevăratul stăpîn al dracului e femeia : nu mă întind la multe argumente, gîndesc că ajunge unul : *„Femeia a îmbătrînit pe dracul“*. Dealtfel femeia și dracul sînt prieteni buni și tovarăși : știa bietul mocan ce spunea cînd cînta :

Sub călcîiul cizmei mele
Șade dracul și-o muiere
Și mă-nvață a face rele.

Multă frică are dracul și de popă. Cînd vrea românul să arate că unul fuge de ceva, cu spaimă, zice că fuge ca de moarte, ca de foc, dar mai ales *„ca dracul de tămîie“*, sau *„ca dracul de popă“*. Unul dintre cele mai plastice tablouri ale limbii populare este ascuns în zicătoarea : *„se uită ca dracul la popă“* așa de urît și cu mînie, încît îl sfîșie cu ochii !

Are dracul tată, mamă, copii ? Are de toate. Cînd ni se cere un preț prea mare, zicem : *cere cît dracul pe tată-său ;* se vede că dracul ar fi încercat să-și vîndă pe prea scumpul său tată cine știe cînd. Se zice că l-ar fi cumpărat un călugăr. Iar iubita sa mamă e des pomenită. Cînd ai spus cuiva să se ducă la *mama dracului*, i-ai spus de-ajuns. Iar că are copii, se vede din vorba : *„pe unde și-a înțărcat dracul copiii“*, căci de nu i-ar avea cum și i-ar înțărca ? Și e curioasă făptura dracului. Că are coarne și coadă e lucru știut. Dar că în loc de ochi are cîte un ban în scăfîrlie e lucru mai puțin știut : *„ba-*

*nul e ochiul dracului*". Dar ceea ce e curios de tot, un gust specific al dracului, e că el adună nepoți și-i poartă înșirați pe ață la gît. Asta e vorba cu „nepotul e salba dracului". Moldovenii spun că dracul are pipă roșie și că fumează mereu, chiar *tutunul e tămîia dracului*. De obicei el e șchiop. Vorbim de „puiul de drac", de „drac bătrîn", iar asta arată că dracul e ca omul, crește și îmbătrînește, dar nu moare căci „drac mort ai văzut vrodată ?"

Dealtfel, dracul poate fi de folos omului. „*Fă-te frate cu dracul pînă treci puntea*" o fi ea vorbă înțeleaptă, după cum o știi pricepe, dar pățit om a fost cine-a zis întîi : „*Bun e Dumnezeu, meșter e dracul*". Cum e lumea rea de tot „*numai cu dracul o scoți la căpătîi*", și ca să ieși la liman „*trebuie să faci pe dracu-n patru*", că altfel, vorba altora, nu a românilor, „*tragi pe dracu de coadă*". Cînd pierzi un lucru, nu pe Dumnezeu îl chemi într-ajutor, ci scuipi și : „*scoate drace ce-ai furat*" ; iar țăranul, cînd nu pot boii să-i urnească greul car, parcă se roagă lui Dumnezeu ? Ba înjură pe Dumnezeu și cheamă pe dracul, și bate boii și iară înjură, și iacă-te că scoate carul ! Nu-i așa ? Să fim noi sănătoși, românii, că Dumnezeu e departe în cer, iar dracul pe-aproape. Și-apoi nu știe dracul toate ? Cînd întrebi pe român de ceva, ce el nu știe ori nu vrea să știe, îți răspunde că atotștiitorul Dumnezeu știe ? Nu, totdeauna : „*Dracul știe !*" Va să zică dracul știe toate ; atunci ce e cu contrazicerea aceasta, că românul zice despre un om cunoscut de toată lumea : „*numai dracul nu-l cunoaște*" ?

Tot e meșter dracul ! Și rău și bun. Toate virtuțile și toate vițiile sînt „ale dracului". Mai ales inteligența, iscusința, dibăcia, dintre virtuți ; răutatea de suflet, dintre vițiì, sînt „date dracului". Vedeți că, de omul răutăcios peste măsură, se zice tot așa de bine că e „omul dracului", ca și de cel inteligent. Cu ce fală naivă vorbim noi de un pișicher, care face, poate chiar și crime într-un chip inteligent, că „e dat dracului" ori „e tăiat din dracul". Mărunțelu e tot așa de „dat dracului" cu crimele lui ca și Eminescu și Alecsandri, căci și de acești doi poeți cînd voim să ne exprimăm admirația, zicem : „Ei,

monşer, sînt daţi dracului". Tot respectul unor asemenea draci !

Şi nu e nimic pe lume mai degeaba făcut decît „s-aprinzi dracului luminări" ori să dai ceva „de sufletul dracului" că el nici suflet n-are, nici lumina n-o iubeşte. Şi totuşi la noi e un fel de dezmierdare şi semn de iubire cînd zici unuia „fire-ai al dracului" sau „du-te dracului". Dar parcă şi dracul e cuminte, că de-ar veni de cîte ori îl chemăm, ne-ar sta tot în spinare, şi de-ar lua pe toţi cîţi îi sînt trimeşi, n-ar mai rămînea oameni în lume.

Să vă mai spui două feluri de întrebuinţare curioasă a vorbei drac în limba noastră : *drac-gol* şi *tot un drac*. Cel mai urît şi mai slut om e dracul-gol — ca urîţenie, — iar cea mai frumoasă fată, isteaţă şi veselă, e tot dracul gol. Cum se explică aceasta ?

Iar povestea cu baba şi cu vînzătorul de icoane o ştiţi. „Cîte parale sf. Gheorghe ?" „Optzeci de bani !" Babei i s-a părut cam scump şi s-a socotit să-şi cumpere pe sf. Dumitru. „Da sf. Dumitru cîte parale ?" Iar vînzătorul : „sf. Dumitru ori sf. Gheorghe tot un drac". Aici s-a potrivit rău vorba tot un drac, dar era cea adevărată, căci e vorba românului cînd vrea s-arate asemănarea ori identitatea a două lucruri.

## CÎMPIA LIBERTĂŢII

Un episod frumos, poate cel mai frumos din întreagă istoria românilor de peste munţi, a fost fără îndoială adunarea „celor patruzeci de mii“ pe cîmpia Blajului, numită de atuncea Cîmpia Libertăţii.

E frumos numele acesta! O cîmpie unde aveau să se adune românii ca robi clăcaşi, ca neam suferit numai de milă pe pămîntul strămoşilor săi, şi de unde aveau să se întoarcă liberi şi stăpîni în ţara cea largă a Ardealului.

Ei s-au adunat în sfîntul nume al libertăţii, cu dorinţe drepte, cu aspiraţiuni mari şi cu speranţe vrednice să fi fost împlinite de Dumnezeul celor asupriţi. Cît entuziasm şi cîtă iubire de limbă şi de legea românească umplea amărîtele inimi ale ţăranilor care, venind pe jos cu traista cu merinde în spate, au scoborît de prin munţi şi au călătorit cîte-o săptămînă şi mai bine, de prin îndepărtatele ţinuturi, pînă în mijlocul ţării, pe cîmpia destinată să vadă toţi bărbaţii neamului românesc din Ardeal. Aproape pe toţi, căci, deşi adunarea se numeşte „a celor patruzeci de mii“, pe cîmpia Blajului se adunaseră peste o sută de mii de bărbaţi, toţi cei în puterea vîrstei, dar amînîndu-se adunarea din porunca guvernului unguresc, neputînd să aştepte mai mult de douăzeci de zile — cît era pînă la ziua hotărîtă pentru adunare — au plecat îndărăt. Dar a fost minunea aceasta! A fost! La un semn dat, la o singură chemare, vorba a mers din sat în sat, din munte în munte, şi într-aceeaşi zi, într-acelaşi loc, au curs de pretutindeni bărbaţii neamului: peste o sută de mii de bărbaţi! Şi erau mai toţi ţărani, care şi-au lăsat sapa şi plugul în brazdă — era primăvara — şi au alergat sute

de kilometri, ca să se înțeleagă asupra stării lor politice și cu toții într-un gînd să-și ceară dreptul.

Oricare au fost urmările acestei adunări, lucru de căpetenie pentru noi este faptul că românii s-au adunat așa de mulți și așa de iute. S-au concentrat ca trupele la o comandă. Au rămas, într-adevăr, satele aproape goale de bărbați, în tot cuprinsul țării ; numai femeile, numai copiii și bătrînii, numai cei bolnavi și cei neputincioși au rămas prin sate. Și așa, în cele dintîi zile, pe cîmpia Blajului erau într-adevăr toți bărbații români ai Ardealului, cîți erau în stare să poarte arme, toți cei ce puteau să formeze batalioane, ca națiune înarmată, și să înalțe steagul mîntuirii. Iată, îmi vine în minte numărătoarea de bărbați pe care o face cartea lui Moisi și îmi vine să zic ca *Biblia* : „Și i-au numărat pe ei, toți purtătorii de arme ai neamului și au găsit că numărul lor era de douăsprezece ori cîte zece mii“.

Era în anul 1848. Ungurii se revoltaseră, constituindu-se într-un stat declarat independent de Austria și voiau să alipească de Ungaria Ardealul, care pe atunci era principat cu domnul său, cu dieta sa, cu drepturile sale. Ungurii se sprijineau pe cetăți puternice, aveau oștiri multe, bani din de-ajuns, arme destule, apoi aveau oameni politici mari, oratori buni și poeți cari înflăcărau poporul. Românii simțeau pericolul că ei pierd Ardealul, că ungurii vor să-i puie într-un jug nou. Ei țineau cu împăratul Austriei, împotriva căruia se rezvrătiră maghiarii. Românii ar fi stat pe loc, dacă nu i-ar fi silit ungurii să se dea pe partea lor. Asta n-au voit s-o facă și au trebuit să apuce armele contra ungurilor. Dar românii n-aveau nici cetăți, nici oști, nici arme, nici bani, nici oameni politici și nici poeți — singura poezie războinică *Deșteaptă-te române* a fost scrisă mai tîrziu, după ce au început vărsările de sînge.

Ce era să facă românii ? De unde s-o înceapă ? Ce voiau să ceară ? Să se împace cu ungurii, ori să li se opuie ? Și cum și cu ce să li se opuie ? Conducătorii românilor, de groaza unui războiu civil, începură să învețe poporul român să se împace cu ungurii. Poporul însă nu voia să știe nimic de o împăcare. Aveau dreptate și conducătorii : nu se încredeau în bărbăția poporului, nici în

puterea zdruncinată a împărăției austriace, nici nu nădăjduiau să le ajute măcar norocul.

Și era o zăpăceală în suflete. Atunci un tînăr advocat, fost mai tîrziu profesor și la Universitatea din Iași, Simion Bărnuț, a avut curagiul să spuie pe față, într-o proclamațiune cătră popor, ce vreau românii, de unde să înceapă și cum. Proclamațiunea lui, tipărită în mii de exemplare, s-a împrăștiat pretutindeni, și deodată tuturor românilor, zăpăciți pînă acum de atîtea încurcături, li s-a luat vălul de pe ochi. Acum știau ce să ceară și ce să facă; ideile lui Bărnuț deveniră idei fixe pentru toți ardelenii și nimeni și nimic nu i-a mai putut abate.

Cel dintîi lucru cerut de Bărnuț era ca guvernul să dea voie românilor să se adune cu toții într-un congres în care să ia hotărîri. Dar dintru începutul începutului, conducătorii români nu credeau că guvernul unguresc le va da voie românilor să se adune. Dar, aduna-se-vor românii? Veni-vor ei cu drag și cu curaj la adunare? Gîndul era frumos, dar greu de îndeplinit.

Bărnuț însă, cu ai săi, nici n-a așteptat permisiunea guvernului, ci singur a fixat o zi — Dumineca Tomii — în care să se adune românii. N-au tipărit chemarea la adunare, ca să nu o vadă ungurii; chemarea s-a făcut numai prin scrisori și vorbă.

Și stai acum și te miri de lucru ce s-a întîmplat. Ca să pui o țară întreagă în cunoștința unui lucru îți trebuie vreme multă. Lozinca „Dumineca Tomii" trebuia să străbată prin toate cătunele, prin cele mai înfundate văi ale Ardealului, prin munți, pe la stîni, pretutindeni pe unde trăia vro suflare românească.

Atunci a început un fel de poștă vrednică de admirare. Oamenii lui Bărnuț au trimes scrisori în cîteva puncte ale țării, vestind pe preoți de „Dumineca Tomii" și rugîndu-i ca numaidecît ei să scrie altor preoți, iar aceștia altora și așa mai departe. Îndată ce sosea scrisoarea în sat, adusă de un țăran în fuga calului, preotul o citea și numaidecît zece țărani, care pe jos, care călare, plecau spre zece sate din apropiere ducînd vestea. Iar dintr-aceste sate plecau alții spre alte puncte. Înșiși preoții vestiți odată, dacă n-aveau oameni la îndemînă, se aruncau pe cal și în goana calului duceau vestea în satele

vecine. Și era o mișcare de furnici. Se întîmpla ca un preot să fie vestit din cinci-șase părți deodată, cum se încrucișau veștile, dar tot mai bine să vestești pe om de șase ori decît să rămîie din întîmplare nevestit.

Și așa s-a făcut că vestea despre Dumineca Tomii a fost a treia zi cunoscută de întreaga suflare românească. Atîta de repede a cutreierat această lozincă toate satele din largul cuprins al țării și a străbătut pînă în creierii munților.

Loc de adunare s-a ales Blajul, pentru că acolo aveau românii un episcop, seminar teologic și singurul liceu românesc pe atunci în Ardeal.

Și s-a adunat poporul. Ungurii ne-au pus piedici ; peste rîurile cele mari, peste Olt, Mureș și Someș, ei au stricat toate podurile, dar românii au trecut cum au putut, mai prin apă pînă la piept, mai cu luntrea. Mai de departe porniră numai bărbați, dar mai din apropiere se ridicară sate întregi. Era un fel de călătorie a neamului întreg spre un centru.

Episcopii amîndoi, și cel din Blaj și cel din Sibiu, erau în fruntea preoților, în mijlocul țăranilor.

Guvernul însă a trimes poruncă episcopilor că va da voie să se ție adunarea, nu însă acum în Dumineca Tomii, ci mai tîrziu într-o zi pe care pot s-o fixeze episcopii. Era o apucătură a guvernului, să împrăștie acum pe români, bine știind că a doua oară n-au să mai vie.

Românii cereau să se ție adunarea acum, dar armata ungurească trimisă la Blaj se opunea. Episcopii au fixat deci ziua de 15 mai. Dumineca Tomii căzuse la 30 aprilie. Într-adevăr, mulți țărani s-au întors îndărăt, dar tot n-au biruit ungurii, pentru că vreo patruzeci de mii de țărani s-au împrăștiat prin satele vecine și au așteptat în liniște ziua de 15 mai.

Eu n-am de gînd să vă povestesc cum a fost adunarea alcătuită și ce s-a întîmplat atunci la Blaj, nici ce hotărîri au luat românii, căci n-am loc pentru aceasta. Urmările ei n-au fost fericite : ungurii n-au voit să stea de vorbă cu românii și au trimes oști asupra lor. În urmă românii s-au organizat și ei ca oaste și au început sîngeroasa tragedie pe care a condus-o în sudul și în mijlocul Ardealului iubitul erou popular al munților Apuseni,

Avram Iancu, numit pînă astăzi Regele munților. Sfîrșitul și al lui Iancu și al aspirațiunilor românești a fost tragic.

Adunarea din Blaj rămîne totuși un mare eveniment în istoria neamului românesc, căci negreșit a fost cea mai puternică manifestare de viață națională a românilor de peste munți. Pentru întreagă istoria noastră rămîne ca un exemplu de entuziasm național și de conștiință națională și o dovadă că și românii, cînd e vorba de dreptul lor, sînt iuți și tenaci și că, la o vreme de mare pericol, și noi ne putem scula ca o națiune înarmată, așa că-n cîteva zile poporul întreg să fie sub steaguri.

# LUCRURI SFINTE

Cred că v-ați gîndit vreodată să căutați pe cari lucruri le numește românul sfinte ? Adică, ce ține poporul nostru sfînt pe lume.

Lăsăm la o parte lucrurile și persoanele cari intră în sfera religiosă a credinței creștine și a cultului ei. Aceste sînt numite sfinte pentru o cauză bine știută. Așa, sfînta biserică, sfînta cruce, sfînta evanghelie, sfîntul mir, sfintele Paști, sfîntul Dumitru etc.

Nu de-acestea ne-ar fi vorba, ci de lucruri cari nu au a face nimic cu credințele religioase și totuși sînt numite sfinte. De toate, acestea sînt numai cîteva, iar cele mai de căpetenie sînt numai patru : soarele, luna, ziua de astăzi și bătaia. Dintre aceste sfînt într-adevăr, tot așa de sfînt ca și lucrurile ce țin de religie — ba, gîndesc că și mai mult decît acestea — este soarele. Românul vorbește de sfîntul soare ca de Dumnezeu. Cîtă religiozitate e în vorba românului cînd vorbește de fața sfîntului soare ! El nu știe nimic pe lume mai vrednic de iubire, de admirare, de respect decît „sfîntul soare cînd răsare". Cîte credințe poporale, cîte obiceiuri sînt legate de sfîntul soare ; și de multe te-o fi-njurînd românul în necaz, dar soarele nu-l pomenește, pentru că-l ține mai sfînt decît însuși Dumnezeu. Și e natural să fie așa. Dumnezeul creștinilor e prea abstract, duh nevăzut și pretutindeni, iar popoarele vreau pe Dumnezeu concret, să-l vadă, să-l audă — de-aici pornesc idolii. Iar soarele este într-adevăr dătătorul de viață a tot ce e pe pămînt : de ce să nu i se închine oamenii, ca puterii celei mai de căpe-

tenie a lui Dumnezeu, şi apoi ca şi cînd însuşi el ar fi Dumnezeu unul şi singur.

Sfînta lună e mai jos pe calea sfinţeniei. Poporul nostru a fost şi este adorator al lunii în toată puterea cuvîntului. Luna nouă, mai ales, este centrul unui cult cu mult mai răspîndit şi mai adînc înrădăcinat în poporul românesc decît al crucii şi al evangheliei. Vă miră lucru, dar e adevărat. Căutaţi şi vă daţi seama cîte obiceiuri avem noi la luna nouă, cîte superstiţii (dacă vrei să le zici aşa), cîntece şi descîntece de lună nouă, cîtă credinţă în Crai-nou, în Sîn-Toaderii primăverii, în paparude şi într-alte sărbători de lună nouă. Bineînţeles, soarele are un cult cu mult mai larg decît luna, şi într-o mie şi-o sută de chipuri i ne închinăm lui şi-l facem obiectul cultului nostru. Despre asta o să vă mai vorbesc eu altădată. Acum le pomenesc în treacăt.

Ziua de astăzi e sfîntă pentru alte cuvinte. Pe ea o invocăm ca să ne-ajute. Eu de multe ori am stat şi m-am gîndit la lucrul acesta : românul toată ziua îţi cîntă de sfînta zi de astăzi, tot numai la ea se gîndeşte, şi niciodată nu-l taie capul să se gîndească şi să-ţi vorbească şi de sfînta zi de mîine. La mîine nu se gîndeşte românul niciodată — aşa e firea lui — şi, dacă îmi este iertat să glumesc, şi-o fi zicînd şi el : „Ce poţi face astăzi, nu lăsa pe mîine“, şi-şi cheltuieşte astăzi tot ce are în pungă, fie în tîrg, fie în cîrciumă, că de ce s-aştepte cu banii să-i cheltuiască mîine dacă-i poate cheltui şi astăzi.

Ei ! şi-apoi bătaia ! E sfîntă pentru român. De unde pînă unde ? Cînd îţi trage românul o sfîntă de bătaie, apoi las' că-ţi ajunge. Mult a fost şi el bietul bătut de soartă, bătut de toţi cîţi au trecut prin ţara lui, de toţi cîţi s-au aşezat în ea, de ce să nu bată şi el ca să-şi mai răzbune sufletul ? Iar ce faci să faci cu inimă ; cînd baţi, bate să ştii că ai bătut, bătaie zdravănă, o sfîntă de bătaie care de altfel poate fi totodată şi sfîntă şi „a dracului“. Că românul îţi trage şi o bătaie a dracului, cînd se supără.

Sfînta de bătaie a fost de cînd lumea un mijloc pedagogic. Unde n-ajută vorba, ajută băţul, iar bătaia e sfîntă pentru că e din rai, sau ruptă din rai. Acu, vorba asta cu raiul, văd că mulţi o înţeleg pe dos, şi cred că ar fi o

învățătură a românului anume că bătaia e bună și iertată. Că e bună cîteodată zic și eu (cînd aș avea s-o dau, nu s-o iau), numai că vorba românului nu spune asta, ci constată un adevăr. Românul spune că bătaia e cunoscută încă din rai — nu din cela al drepților, de după moarte, ci din raiul pămîntesc al lui Adam și al Evei — și că bătaia se pomenește chiar de la facerea lumii, pentrucă Adam și Eva au fost bătuți de Dumnezeu iar Arhanghelul sta gata cu sabia să le mai tragă cîteva dacă ar fi căutat să se întoarcă în rai.

Asta e tot : omul a știut de bătaie încă de pe cînd era în rai. De aici e pornită vorba ; oamenii, vezi bine, au căutat s-o potrivească după cheful lor și să-i dea înțelesul care le venea lor mai bine la socoteală, ca să-și poată dovedi dreptul de-a bate.

Afară de acestea patru, mai sînt cîteva lucruri „sfinte“, dar numite așa mai mult în glumă, afară de „sfînta frică“. Iar unele sînt necuviincioase. De căpetenie însă, și îndeobște cunoscute și rostite, sînt tot numai cele patru.

Spusesem mai înainte că la noi cultul lunii și al soarelui e mai răspîndit decît al crucii și al evangheliei. Sîntem adică răi creștini ? Credem mai mult în soare și lună decît în biserică și evanghelie ? Eu n-o zic, și aș putea-o zice, că e adevăr văzut și dovedit. O zic numai că avem foarte mult fond religios păgîn. Că nu e țăranul religios ? Ba dimpotrivă e religios pînă la spaimă, pînă la absurd — dar nu în cele creștine, ci în cele păgîne și moștenite din moși-strămoși. Superstițiile sînt un fond religios al poporului și toate popoarele creștine îl au, o, și încă în ce măsură ! Iar asta nu e totdeauna bine.

Iată, românul zice cu gura plină și-i șade bine cînd zice sfîntul soare, și dacă zic eu și tu și altul așa, nu ne cade nici cum vorba, e naturală, e întrupată în noi. Cînd însă auzim pe cineva zicînd că a fost la sfînta biserică, că a sărutat sfînta cruce, ne jignește vorba sfîntă și numaidecît se naște în noi bănuială că cel ce le rostește ori e bigot, ori fățarnic și că nu le spune fiindcă așa e vorba românului, ci pentru că le caută anume ca un fariseu. Și poate că nu e, dar asta e impresia ce ți-o face. Și apoi altă mărturie : în frazele clasice ale poporului, în pro-

verbii, românul nu întrebuințează pe sfînt ca atribut niciodată pentru lucrurile religioase. Căutați d-voastră proverbiile și veți vedea. „Nu-mi pun capul sănătos sub evanghelie" — „cine crede în cruce, ca crucea se usucă" — „nimeni nu-i prag de biserică" — „a purta pe la icoane" — nu sfînta evanghelie, sfintele icoane etc. Dar în comparațiile sale zilnice, în proverbii, zice dimpotrivă : „curat ca fața sfîntului soare" — „să n-am parte de sfîntul soare" și altele.

Lucrurile din sfera religioasă nu le ține sfinte în adîncul sufletului. Dovadă e și purtarea lui și limba în care întrupează gîndurile. Iar lucrul acesta, adecă nepăsarea lui de religia creștină, nu e tocmai de lăudat. Dacă zice sfîntul Gheorghe, sfîntul Dumitru etc., o face de-o parte că n-are încotro, căci altfel n-ar fi deslușit și nu s-ar ști despre ce Dumitru vorbește (sînt oarecum termeni tehnici), iar de alta, că acești sfinți și alții corespund persoanelor mitologice păgîne pe cari le știe înainte de a fi fost creștini pe lume.

Unul singur e sfînt pe lume alături cu soarele : Dumnezeu. Dar pe el îl scoate românul cu totul dintre ceilalți „sfinți". Băgați de seamă că românul tuturor lucrurilor și persoanelor din sfera religiei creștine le pune atributul sfînt înainte : sfînta cruce, sfîntul mir, sfînta biserică, sfintele taine, sfînta cuminecătură, sfîntul apostol Pavel, sfînta Minodora, sfinții părinți, sfinții arhangheli — însă niciodată lui Dumnezeu nu i-l pune înainte, ci numai după el : Dumnezeu sfîntul ! Nu zice : știe-o sfîntul Dumnezeu, ci, știe-o Dumnezeu sfîntul, și așa în toate. Iar asta nu e întîmplare.

# ROMÂNII ȚINÎND DRUMUL LUI NAPOLEON CEL MARE

(Episod din istoria militară a românilor ardeleni)

Din istoria campaniei lui Napoleon în Italia (1796—1797) e cunoscut faptul că războinicul împărat — pe atunci numai general, tînăr, de douăzeci și șapte de ani — trei zile s-a zvîrcolit degeaba să respingă un batalion de austrieci, pe care dacă l-ar fi putut birui ar fi nimicit întreaga armată austriacă.

În raportul ce-l face însuși Napoleon către directorul republicei spune limpede că singur acest batalion l-a adus în neputința de-a încungiura și de-a strivi cu totul armatele imperiale ale habsburgilor. El admiră statornicia și vitejia acestui batalion „îndrăcit" și n-are destule cuvinte să laude îndărătnicia acestor nemți, a căror rezistență a fost într-adevăr neînchipuit de eroică. Cronicarii pun în gura lui Napoleon cuvintele că, de-ar avea el un asemenea batalion, ar ajunge la Viena în trei zile.

Napoleon însă nu știa pe cine laudă. Acel batalion nu era de nemți. În întreg batalionul era un singur neamț, maiorul, și-l chema Voestenradt; toți ofițerii și soldații batalionului pînă la unul erau români. Ei, românii au apărat podul peste care n-a putut trece Napoleon trei zile de-a rîndul, cu toate că el, vrednicul și norocosul general, s-a opintit în chipul cel mai desperat să-i arunce îndărăt de pe rîul Apone și de pe mocirloasele lui maluri.

Era batalionul al doilea dintr-al doilea regiment de plăieși români, din nordul Ardealului. Celelalte două batalioane ale regimentului se luptau pe vremea aceasta la

Rin, cu oştirile republicii. Românii pe vremea aceea formau în Austria o armată separată, un corp mic compus din două regimente de infanterie cu tunuri, şi unul de cavalerie. Regimentul de cavalerie n-a avut prilej să se distingă în lupte ; regimentele de infanterie însă — unul în nord la Năsăud, altul în sud, la Făgăraş — a fost oaste de elită, o dorobănţime despre care un istoric austriac zice că „era singura oaste, pe ale cărei urme puteau habsburgii să alerge cu încredere vegheată pe cîmpul de luptă“.

Numele obicinuit de „phalanx valachica prima, secunda, tertia“ pentru batalioanele unui regiment şi ale celuilalt se regăseşte mai prin toate ordinele de zi ale armatei austriace, pînă la 1866, date pe timpul luptelor cîte le-au purtat habsburgii de la 1796 încoace. Aceste „falange“ au fost avangarda oştilor imperiale, şi de nenumărate ori generalii îşi cereau onoarea de-a li se da cîte un batalion „transilvanico-valah“ sub comanda lor. Şi iarăşi de multe ori, după lupte mari, cîte o „phalanx valachica“ era scoasă şi lăudată în faţa întregei armate („in conspectu totius exercitus“ e termenul întrebuinţat de generali, în rapoarte).

După ce Napoleon veni în Italia şi luă comanda supremă, oştirile austriace au fost bătute mereu. Împăratul Austriei, văzîndu-se strîmtorat, a trimes în Italia alte două corpuri de armată. Într-unul din acestea se afla şi batalionul românesc al doilea. Amîndouă corpurile aveau să se unească, dar nu le-a dat răgaz Napoleon. În cele dintîi zile, Napoleon a fost bătut de primul corp la Piave, a fost respins, apoi, după cîteva zile e la Verona, iar în a treia luptă, la Caldiero, unde Napoleon a atacat pe austrieci cu toată puterea oştilor sale, a aflat atîta rezistenţă încît a trebuit să se retragă şi a intrat în griji, căci sosea celalalt corp de armată austriacă din Tirol şi-i cădea în spate. Napoleon atunci a atacat din nou corpul de oaste ce-l avea în faţă, ca să-l împingă îndărăt şi să-şi facă larg.

Poziţiunea cea mai importantă pe care trebuia s-o ia Napoleon era tocmai podul de la Arcole, la Areda Vene-

ției. Dacă ar fi luat francezii podul, armata austriacă ar fi fost, la rîndul ei, ea acum încungiurată și atacată pe la spate, și ar fi fost, fără îndoială, nimicită.

Apărarea podului a fost încredințată batalionului românesc. Se înțelege, malul era apărat de altă oaste, dar podul însuși era dat în seama românilor.

Chiar în capul podului stetea căpitanul Rotar, care a și fost ucis în ziua dintîi. După datele oficiale, cei ce s-au luptat în fruntea frunții au fost stegarul Toader Răul, sergentul Gavrilă și căpitanul Herța cu cetele lor.

Nu e de comparat, bineînțeles, dar cu toate acestea pomenesc aci lupta de la Călugăreni, pentru că amîndouă aceste lupte au puncte de asemănare. Francezii izbiră pe români cu adevărată furie. Generalul Augereau cu steagul în mînă mergea însuși în fruntea ostașilor ; neisprăvind nimic, a luat atunci Napoleon steagul și a comandat atacul în persoană. În învălmășală, adjutantul său, Muinon, a căzut lîngă el ; Lannes, generalul, a fost rănit și însuși Napoleon, apucat de vîrtejul soldaților săi cari fugeau, a ajuns în mocirlă și a scăpat cu greutate din noroi.

A doua zi, lupta la pod, cu românii, a ținut din zori pînă seara. Napoleon însă, prin mișcări dibace, a încungiurat poziția și a făcut, a treia zi pe la amiazi, să se retragă austriecii din poziția lor. Românii însă la pod au ținut lupta pînă în amurg și apoi s-au retras și ei.

Într-acele zile au murit din batalion un căpitan și o sută treizeci și cinci de ostași, trei căpitani și doi locotenenți și șase sute cincizeci și patru de soldați au fost răniți. Un căpitan cu 45 de oameni au ajuns în captivitate. Dintre răniți au murit în zilele viitoare 260, așa că apărarea podului au plătit-o românii cu viața a 395 de oameni. În mînile românilor au încăpat 350 de francezi, luați ca prizonieri. Într-aceste trei zile a fost o luptă mare, ceea ce se vede din numărul morților care se ridică la 20.000, cam atîția francezi cîți și austrieci.

Acesta a fost „îndrăcitul“ batalion pe care-l lăuda Napoleon cu așa de mari cuvinte. O „falangă valahică“. Iar fapta ei, care i s-a părut așa de eroică și îndrăzneață

celui mai îndrăzneț general al timpurilor moderne, a fost și atunci recomandată prin ordin de zi, ca exemplu de statornicie și vitejie, și este și astăzi preamărită și neuitată. Și acum se mai dă ca exemplu, fie prin scrieri istorice, fie prin cărți de cetire tineretului, numai cît — se înțelege — batalionul e *numit* „de nemți“ sau cel puțin „batalion austriac“, dar nimeni nu-și mai aduce aminte că el într-adevăr era „transilvanico-valah“.

## UN EMIGRANT

Din România pîn-acum n-au plecat țărani de-ai noștri în America ; au plecat însă mulți din Ardeal și din Ungaria, dar mai ales din Bucovina. Pricina nu e atîta sărăcia, care te face uneori — e adevărat — să iai lumea în cap, căci românul care a scornit vorba : „nu da, Doamne, omului cît poate răbda“, rabdă cu putere nevoile sărăciei și nu se depărtează de pămîntul strămoșesc și știe că pîinea străinului, oricît ar fi de bună, tot nu e ca-n țara ta. Românului îi este frică de drumuri și de apă, și sărăcia nu este în stare să-l urnească din loc, ca să bată calea mînzului prin lume pînă la calea întoarsă. Pricina, după cum se vede, este alta : ademenelile străinilor, cari speculează munca brațelor și caută, de cînd cu desființarea sclăviei negrilor în America, să-și facă trebșoara cu țăranii ademeniți de dincoace de ocean. Se înțelege, sărăcia pleacă foarte ușor urechea și foamea face să te lași ademenit de toți trași-împinșii care-ți făgăduiesc marea cu sarea și în urmă, cînd nu mai au nevoie de tine, te lasă cum e mai rău și unde ți-e mai supțire ața.

Veți fi cetit prin gazete, pe ici pe colea, ce scriu amărîții și vrăjiții de ei emigranți în America despre traiul lor. Le plîngi de milă, ce spun, și cum s-ar întoarce și nu mai au cum. Dar fiecare să secere ce-a semănat.

Vreau să vă povestesc acum tocmai despre un astfel de îmbrobodit, care a emigrat acum cincizeci de ani în America, nu știu de ce și pentru ce. I-am cunoscut frații și surorile ; și mi-a spus că l-a văzut acum mai de curînd, un prieten al meu care a fost prin America, unul care bate țările așa numai de florile-mărului, ca iubitor de

aventuri cum este. Prietenul meu, om dealtfel cu carte și cu dare de mînă, a apucat să colinde lumea. Abia s-a întors din America și iarăși nu l-am văzut. Am auzit în urmă că a plecat în Africa, în Transvaal, luat de după gît cu niște ofițeri engleji, cari umblau și poate umblă și acum după nebunateci prin țările Europei, ca să-i ducă, cu bună plată, să se lupte contra burilor. Măcar dac-ar fi fost întors lucru : să se bată pentru buri, căci bieții de ei sînt de zece ori mai vrednici.

Eu vă povestesc acum în locul prietenului meu ; de aceea cînd voiu zice „eu“ în povestire, să știți că nu sînt eu, căci n-am fost prin America și nici n-am de gînd să mă duc. Povestește scumpul meu prieten, iar eu numai însăilez vorbele lui.

„Plecasem într-o primăvară. Auzind cei din sat că plec în America, așa numai ca să văd lumea lui Dumnezeu, Ion al Anei mi-a dat o scrisoare pentru Pavel al Anei, care-i era frate bun și era dus de mult în America. Știa că e acolo, dintr-o scrisoare a lui Pavel, de acum patruzeci și opt de ani, căci de atunci n-a mai scris acasă. În America ! Dar în ce oraș ? Nu se știa. Acum, ce-o da Dumnezeu, America doar n-o fi așa de mare ca să nu găsesc eu pe Pavel al Anei. Dar dacă a murit ? Dar dacă a plecat din America în China, ori în lună ori pe tărîmul zmeilor, ori în țara lui Por-Împărat pe unde a umblat numai Alexandru Machedon ! Dar dacă s-a făcut boier mare și și-a schimbat numele ?

Ei, într-un noroc. De mă voi întoarce cu scrisoarea tot în buzunar, cine să mă ducă la judecată ?

Pe mare se învîrtea lumea cu mine. Parcă intrase în capul meu un batalion de draci. Și-mi era rău, rău de nu voiam să mai văd soarele, și de zăpăcit ce eram nu știam nici cum mă cheamă.

Am ajuns la New York seara. Ce de lume, ce de corăbii, ce de zgomot. Dac-o fi în fundul iadului numai pe jumătate ca aici, apoi — tot mai bine în rai fără vin și fără nai ! Și ce mutre de oameni, maică sfîntă, și vorbeau ca la Turnul Vavilonului ! Și nu înțelegeam pe nimeni. O mai rupeam cu ei pe nemțește, mai făceam semne ca muții, și mai stam și ca vițeii.

Mi-am dat cufărul unui hamal, să mi-l ducă la un otel apropiat de port. Hamalul, un ticălos de englez cu niște favorite de-un cot, apucase razna înainte. Eu după el. Îmi fuge cu cufărul! Îl ajung, ca vai de mine, şi-i fac semne că eu n-am picioare aşa de lungi ca el. Că le şi avea! Curat răşchitoare. Şi iarăşi a început să alerge, fără să-i pese de vorba mea. A trebuit să-mi iau picioarele de-a umărul şi cu limba scoasă să fug după el. În cale s-a întîlnit cu alt hamal, ce venea spre noi tot aşa de iute.

— Cît ai luat?

— Mai nimica toată.

Eu am rămas cu gura căscată. Cine-a vorbit aşa? Eu nu. Hamalii! Dintîi îmi venea să rîd. Vorbiră din fugă, fără să se uite unul la altul, aşa cum nu ne putem noi vorbi oamenii de prin Europa.

— D-ta eşti român?

Hamalul, fără să se mire de mine, parcă l-aş fi întrebat în limba lui englezească, răspunse:

— Eu nu. Celalalt.

Acesta era într-adevăr englez şi trăise cîţiva ani prin Brăila. Cît de bine mi-a părut de «englezul român», nu vă pot spune. Celalalt «românul englez» care era cu adevărat român, avea no. 347. L-am căutat anume. Era dintr-un sat de pe lîngă Temişoara. De părere bună, am speriat pe-un cîrciumar cu vinul cît l-am băut. De la acesta am ştiricit multe lucruri şi-am aflat şi despre Pavel al Anei, se înţelege, după multe cercetări şi după multe zile. Ţineam mult să-i dau lui Pavel scrisoarea.

După spusele cîte le-am adunat, Pavel era bătrîn de tot şi orb, sărac lipit, şi trăia ca vai de om, cu baba lui, într-un bordei din marginea unui sat de pe lîngă New York. Făcuse parale — ghici cu ce? — cu vînzarea de sfîrleze! Auzi, tu, să te prinzi cu America. Faci bani cu sfîrleze! Dar tot ca o sfîrlează i s-a învîrtit norocul şi a ajuns pe drumuri.

L-am căutat o dată acasă. Un bordei cît o ciupercă; într-însul un pat fără perne, o masă şi un singur scaun, pe care şedea bătrînul, slab şi numai oase. Avea la vreo şaptezeci de ani.

Cînd am intrat, baba lui a început să țipe cam așa cum țipi către un cîine străin, cînd îți intră în curte.

— Ce e, femeie, iarăși, ce e? întrebă el englezește, și parcă vorbea din fundul unui mormînt. Ce-a răspuns femeia nu știu, căci nu știam englezește decît vro cîteva vorbe. O vedeam însă că e foarte supărată de venirea mea. Atunci eu am întrebat dacă sînt în casa lui Paul Jefrison — așa își schimbase numele — și cînd mi-a răspuns bătrînul, dealtfel foarte plictisit, un *yes*, eu am întrebat pe românește :

— În casa lui Pavel al Anei Morarului din Plopeni?

El își ținea coatele pe răzimătorile scaunului. La vorbele mele și-a ridicat mîinile puțin, apoi și le-a lăsat să-i spînzure ca moarte pe lîngă scaun în jos. Dar altă mișcare n-a făcut nici una, nici din cap, nici din buze, nici din sprîncene. Și tăcea.

M-am uitat în fața lui, mult, mult. Sta tot așa. În urmă, am întrebat a doua oară. El însă a stat tot ca mai înainte și nu mi-a răspuns nimic.

Într-un tîrziu, întorcîndu-se femeiea în bordei, căci a ieșit cînd am intrat eu, bătrînul și-a ridicat capul și parcă mă căuta cu ochii cei orbi :

— D-ta cine ești?

— Sînt din Plopeni. Ți-am adus o scrisoare de la fratele d-tale, de la Ion.

— Mai trăiește bietul Ion? Și a dat din cap, cum face omul cînd îi vin lacrămile. Vai, vai, frate Ioane! și și-a lăsat capul în piept.

M-a rugat să desfac scrisoarea să i-o citesc. Era lungă și încurcată ca de la un țăran.

«De ești mort, să te ierte Dumnezeu, scumpe frate Pavele, că și pe Nicolae rotarul l-a iertat și pe la noi se fac bucate destule da n-am putut să viu eu la tine, că tare mi-e dor să te văd, și tu nu mai vrei să știi de noi să vii acasă. Da noi te așteptăm.»

— Mă așteaptă! zice el, răspicînd silabele. Pe mine mă așteaptă ei? Dar al cui ești tu din sat?

I-am spus. Își aducea aminte de părinții mei.

— Ești tînăr, cum se vede. Și ce vrei tu în lumea asta? Vrei bani, ca mine? Du-te îndărăt, băiete, du-te că ești tînăr. Pe mine mă așteaptă ei? O, să fiu tînăr, aș

lăsa aici averile lumii, și m-aș întoarce acasă. Aș trece peste mare, cîtă e, aș trece peste lume și m-aș întoarce acasă. De sînt mort, să mă ierte Dumnezeu! Vai, cum nu m-a iertat pîn-acum! Blestemat să fie ceasul cînd mi-a dat gîndul să plec! Să vie el la mine, zice Ion. El la mine. Iacă el m-a iubit, bietul Ion, și ar veni pînă aici ca să mă vadă. Eu, eu sînt ticălos, eu nu i-am iubit pe ei! De i-aș fi iubit m-aș fi întors la dînșii! Pe mine m-așteaptă ei! Vai, pot să m-aștepte! Dac-aș și avea puteri, ce să caut eu acasă? Bătrîn, să rîdă lumea că am colindat lumile ca să mă întorc sărac acasă. Uite, cînd stau așa, văd cu ochii sufletului meu rîul și satul, pădurea de lîngă sat și lunca. Le văd și mi-e bine așa, și mi-e rău de mi se rupe sufletul! Ce să fac acasă? Cît de dor mi-e de toate, și eu să fiu între ele, orbul de mine, și să nu le pot vedea și să nu mă pot bucura de ele. Și cum aș putea trăi străin între ai mei! Ce să fac eu acasă! Lăsați-mă aici, să-mi plîng viața întreagă, o viață pierdută... Vai Ioane, scumpe frate, pe mine m-aștepți tu..."

# LEGEA DIN BĂTRÎNI

Cuvîntul nostru „legea din bătrîni“ cuprinde toată mulțimea aceea de lucruri cari deosebesc pe-un popor de altul și-l fac să fie așa cum este și nu altfel. Cuvîntul e frumos, căci într-adevăr *lege* sfîntă este tot ceea ce ajută la unitatea și trăinicia unui neam. Alte popoare au alte cuvinte pentru acest lucru, numai noi, românii, ne-am obișnuit să-i zicem *lege*.

Cel dintîi lucru pe care-l cuprinde legea din bătrîni este religia neamului. Românii sînt de religie creștină ortodoxă, și din partea asta ar fi de-o lege cu rușii, cu grecii, cu sîrbii și cu bulgarii. Dar nu sînt. Putem zice că avem o religie cu ei, dar nu sîntem de-o lege. Religia creștină e dată de însuși Dumnezeu, dar numai în temeliile ei ; de-aici încolo și-au făcut-o oamenii, după felul lor de a fi, după trebuințele feluritelor locuri, după obiceiurile pămîntului. Fiecare neam are alte tradiții religioase, alte porniri sufletești, și toate acestea influențează religia. Și așa, deși religia cu al său cult este una în temeliile ei la toate popoarele creștine, ea e totuși foarte deosebită la creștinii din apus și la cei din răsărit, și apoi e deosebită chiar și la aceștia după locuri și neamuri. Biserica românească n-a fost niciodată și nu este biserică rusească ori grecească, ci curat *biserica legii românești* și să dea Dumnezeu așa să rămîie cît o fi pămîntul. Roage-l fiecare neam pe Dumnezeu în limba pe care o are, noi îl rugăm în limba românească pentru că ne-a ascultat și ne ascultă.

În legea din bătrîni e cuprinsă apoi *firea* și *obiceiurile* unui popor. Firea popoarelor e felurită după viața lor,

după sînge : aici se potrivește vorba că toate merg după neam. Așa din firea sa spaniolul e sumeț, italianul iute și aprins, francezul vesel și ușuratec, germanul posac și serios, englezul închis și lacom [...]. Iar noi, în felul acesta, sîntem de o lege cu francezii, cu italienii și spaniolii, căci sîntem de o viță și de-un sînge, de aceea îi numim frați ai noștri. Și ne și potrivim, într-adevăr, în nespus de multe lucruri cu acești frați ai noștri, cu toate că sîntem depărtați unii de alții, în lucruri în care ne deosebim de popoarele vecine cu totului tot.

Iar obiceiurile ori le moștenesc neamurile de la părinți, ori le învață. Felul cum te îmbraci, cum și ce mănînci, ce cîntece ai, ce jocuri, ce datini, ce obiceiuri ai la nunți, la înmormîntări și la praznice, cum și la ce te taie capul să faci : toate aceste sînt obiceiuri. Și ele merg după neam, și de aceea pe-ale nostre le găsim cu sutele și cu miile la popoarele de-un neam cu noi, la italieni și la spanioli și la francezi, căci le-am învățat de la aceiași părinți. Obiceiurile acestea însă se schimbă și ele după locuri și vremuri. Peste noi au trecut alte vremuri și toate grele — ba năvăliri de barbari, ba stăpînire turcească — iar peste frații noștri altele, de aceea multe obiceiuri nu le avem la fel. Apoi, felul pămîntului țării și vremurile pot să schimbe nu numai obiceiurile dar și firea unui popor. Englezii au fost un neam leneș și bețiv, dar avînd o țară săracă, muntoasă, și-au schimbat firea, ca să nu piară de foame, și au alergat la industrie, iar astăzi sînt neam muncitor și econom. Erau plugari de felul lor, dar neavînd ce ara, și-au schimbat obiceiurile după felul țării : aveau marea de toate părțile și s-au apucat de negoț pe apă, așa că astăzi stăpînesc mările pămîntului. Altfel e cu italienii, și ei sînt înconjurați de toate părțile de mare și-ar putea să poarte negoț pe apă, dar nu i-a tăiat capul niciodată să-l poarte. De-o parte, n-au fire de negustor — cum n-o avem nici noi și nici unii dintre frații noștri — de alta, nu i-a silit nevoia, căci au mult pămînt roditor, și au rămas plugari. Și iarăși : năravul din fire n-are lecuire. Prin cîte țări și printre cîte neamuri și de cît amar de vreme trăiesc ovreii și se țin așa cum sînt și nu-și schimbă nici firea, nici obiceiul. [...]

Dar „legea din bătrîni“ cuprinde în sine un lucru cu mult mai mare decît toate acestea : *limba*. Ea, mai ales deosibește pe un popor de altul. Nu pot fi mai multe popoare cu aceeași limbă, căci aceeași limbă însemnează același popor ; și nici același popor nu poate vorbi mai multe limbi, căci ar înceta de-a fi unul singur. În Elveția, într-un singur stat, poporul vorbește, ce e dreptul, trei limbi : nemțește, franțuzește și italienește, dar e un singur popor ca stat, ca organizație, dar nu un popor ca neam. Italienii rămîn tot cu obiceiurile, cu firea și cu religia lor, ca și germanii și francezii cu ale lor, și tot la matcă trag ei fiecare.

Limba e cea mai puternică legătură a unui neam. Ea e sufletul neamului, e firea și ființa lui. Aceleași vorbe nasc în noi aceleași gînduri. Iar toți cîți au aceleași gînduri — orișicum se numesc ele : aspirațiuni naționale, idealuri, năzuințe — merg pe aceeași cărare, biruiesc aceleași piedici și au aceiași dușmani : ei fac un neam, unul și nedespărțit. Religia poate să fie felurită la același neam : germanii și francezii sînt și catolici și protestanți și sînt neamuri puternice, ungurii sînt neam vrednic de mirare, cînd te uiți numai la puterea neamului lor, și sînt și ei catolici și calvini și mai știu eu cum. Noi, românii, ne ținem de două biserici, cei *mulți* de-a răsăritului, cei puțini de-a apusului, dar limba ni-e una, năzuințele și obiceiurile aceleași și sîntem un neam. Limba e, la urma urmelor, legea din bătrîni a unui neam, căci prin ea trăiește neamul. Religia și limba se sprijinesc una pe alta : religia trăiește prin limbă — căci vai de neamul care e silit să se închine într-o limbă pe care n-o pricepe — iar limba trăiește prin religie, căci dacă ar și începe limba unui neam să piară, cîtă vreme va trăi în biserică și în cărțile ei, ea nu poate să se stingă. Asta o știm noi, românii, mai bine...

## STAN ȘI BRAN

Iacă doi frați de cruce ! Unde te învîrtești tot de ei dai. Stan e, cu toate acestea, om mai de frunte decît Bran, căci totdeauna el e pomenit întîi : *Stan și Bran.*

Afară de asta, Bran n-a ieșit din satul lui, iar Stan a umblat lumea, căci e *Stan pățitul.* Apoi, colac peste pupăză, Stan e pus alături cu oamenii cumsecade, căci dacă nu e căpitan, e cel puțin ordonanța căpitanului, de-aceea se zice : *Ori Stan ori căpitan.* Dar de Bran nu se pomenește una ca asta. În schimb însă oamenii au lăsat în pace pe Bran și au luat la vale pe Stan, că i-au scos o vorbă urîtă : *Caută Stan iapa și el călare pe ea.* Zăpăcit trebuia să fie bietul Stan ! Unii zic că nu Stan își caută iapa, ci Nan. Acum, fie cum o fi, Stan ori Nan, ce ne pasă nouă ! Bran știu că n-a fost. Bran nu s-amestecă în multe, dar Stan e ca mărarul, în toate bucatele. Ba, și în război a fost, Știți că în poezia *Peneș Curcanul* se zice într-un loc :

> Pe-o noapte oarbă Stan și Vlad
> Erau de santinele —

Ce noroc, că era Vlad acolo cu Stan ! Las', că nici Vlad nu e nu știu ce de capul lui, căci i-au ieșit vorbe multe, ba e ca *Vlăduțul mamii,* ba că *după ce e prost îl mai cheamă și Vlad,* dar tot mai bine decît Stan.

Eu cred că toată lumea ar fi zîmbit, dacă s-ar fi zis în *Peneș :*

> Pe-o noapte oarbă Stan și Bran
> Erau de santinele.

Dar vorba e cine Dumnezeu e Stan și Bran, de au ajuns de poveste ? Numele Stan se vede că e rupt din Costan, ca și acesta din Constantin. E nume obicinuit numai în România, peste Carpați nu se cunoaște. Bran e mai ales nume familiar, dar nu în România, ci numai peste Carpați, în părțile mărginașe cu Țara Românească. E luat după satul Bran și după vestitul castel al Branului. Va să zică Stan era muntean și Bran ardelean, și se vede că s-au asemănat și s-au adunat. Cînd s-au adunat, Dumnezeu să știe, dar de bună seamă nu numai o dată și nu într-o singură zi. Asta o spui așa într-o părere. Dar poate că ei amîndoi nu sînt români, sînt de peste Dunăre : Stancu și Brancu, ori Stanciu și Branciu. Știu eu !

I-a adunat și graiul, căci zicătoarele și proverbiile caută împerecheri de cuvinte asemănătoare la sunet. Stan și Bran e tot așa ca și : mare și tare, luntre și punte, calea-valea, multe și mărunte, lacul și dracul, marea cu sarea, una și bună, casa și masa, tace și face, jură și fură, cu cățel cu purcel, ori ca vorbele dealtfel fără înțeles : ciga-miga, tercea-bercea, trosc-plosc, hodoronc-tronc, ciaca-paca, treanca-fleanca, hurduz-burduz, cioc-poc, tîrța-pîrța, și cîte altele. Dar Stan și Bran, ca tipuri, mai au pereche pe Tanda și Manda, pe vestiții Tîndală și Păcală ori pe Hodorosc și Trosc.

E adevărat că s-ar fi putut face o pereche de prieteni și dintr-alte nume asemănătoare la sunet : Radu și Vladu, Lache și Tache, și tot așa de scurte ca Stan și Bran ar fi fost Dan și Nan. Pe mine să mă cheme Nan ori Dan mi-ar fi rușine să ies în lume : adecă, de ce toată lumea să vorbească numai de Stan și Bran și de mine Dan ori Nan nici să nu-i pese ?

## UN CAPITOL DESPRE LENE ȘI SUPERSTIȚIE

Ce poți să vorbești despre zilele săptămînii ? Că sînt șapte, și că le cheamă așa și așa, că într-una nu e bine să torci, într-alta să speli, într-alta să frămînți (tot lucruri femeiești, săracele femei !) că una te apără de foc, alta de boale, alta de trăsnet ?

Iată, chiar de n-ai avea alta de vorbit, ți-ar ajunge și-ar și-ntrece cu de-amănuntul chiar numai despre cele ce le-am înșirat. Iar femeilor lesne-crezătoare, și mai ales celor leneșe, atîta le trebuie s-audă că în cutare sat a orbit vro Sandă ori vro Mandă pentru că a prins cu acul într-o vineri o spărtură în cămașa copilului, ori că Siței i-a căzut vițelul în puț pentru că n-a ținut joile ! Atîta le trebuie, ca să se jure pe sfîntul Haralambie, cel cu aripi de foc, și pe marele Trofim care face-n rai căldări pentru ghehena, să nu mai puie mîna pe ac vinerea, nici pe sită mercurea, nici pe mătură joia, nici pe fus marțea, nici pe pieptene sîmbăta, ferească Dumnezeu ! Cum să facă biata femeie una ca asta ? Da n-are bărbat, n-are copii, n-are purcel ori cățel pe lîngă casă, ca să li să tragă răul din negrija ei ?

Mă mir numai că femeile cari se jură că n-au să puie mîna pe ac, pe sită ori pe fus, într-o anumită zi, nu s-apucă să jure, cele de la oraș că în cutare zi n-au să puie mîna pe suliman, iar cele de la sat că n-au să puie mîna pe clondirul cu țuică !

Bat-o Dumnezeu de muncă ! Nu poți tu, creștine, nici cu gîndul să gîndești, cîtă pacoste e pe-o femeie ! Ar vrea să muncească și n-are cînd, că în fiecare zi e „legat" cîte-un lucru cu „legătură mare", iar cu legătură mică

sînt legate mai toate. Singură biata duminecă e zi cu îngăduială. Vinerea n-ai putut cîrpi ceva la haine, că e cu primejdie, nici sîmbăta n-ai putut să te speli și să te lai pe cap, că „scormonești morții din somn“, dar dumineca, de, mai coși ici-colo, căci Dumnezeu doar știe că ai copii și trebuie să le cîrpești petecile, și te iartă; și te speli și te lai și te pepteni, bineînțeles pe vremea cînd e popa la biserică — dar cînd vrei? că după sfînta slujbă trebuie să fii gata la cîrciumă, că s-adună creștinii și începe hora.

Lunea e capul săptămînii. Nu e bine să dai nimic din casă, că e pocinog, și ai să dai săptămîna întreagă. Nu e bine nici să lucrezi nimic afară din casă. Nici să sapi, nici să seceri, nici să aduni fîn, nici măcar să culegi surcele. Vai de mine, nu știi că lunea e rea de apă? Aduce ploaie și înecuri, și de lucrezi lunea nu-ți mai crește părul, de ești fată, și-ți cade de ești nevastă. Nu știi că Tudora, fata, lucra lunea și-ai văzut cum i-a plouat la nuntă, de n-a fost nici horă, nici veselie, nici nimic. Degeaba i-a fost plînsul și necazul. Și-apoi ce să mai lucrezi lunea? Nu ești destul de obosită de hora de ieri, și nu ți-e capul ca oala spartă de puiul de chef ce s-a încins cu basamac la cîrciumă? Las' că e mare săptămîna, este vreme de lucrat.

Marțea nu e bine de plecat la drum, nici să ieși la cîmp, că e rea de boale și de lupi. Să mă fi tăiat, eu n-aș fi crezut că vine marțolea și ia și mintea și glasul nevestelor cari torc marțea. Te pui cu Necuratul? Ba și Mama-pădurii se ține de tine, și Drăgaica, ba te umflu rusaliile și rămîi oloagă. Bată-te pustia furcă! Da să nu vezi fir de ață în viața ta și să n-ai cămașă cu ce să te îmbrace cînd vei muri, și mîna pe furcă să n-o pui marțea.

Să trăiești, cinstită miercuri, că ești zi mare și mijloc de săptămînă, și ești zi curată că de aceea este miercurea sfînta-văduvă curată. Cine-o pune mîna pe sită, să cearnă, focul lui Dumnezeu pe capul ei. Și bube pe cap, albe ca tărîțele ce rămîn în sită, și junghiuri prin cruce, și să n-aibă astîmpăr ca făina cînd o cerni, și frămîntată să

fie de necazuri și de rele ca aluatul din albie cînd îl frămînți. Nu e bine miercurea nici să bați porumb, nici să alegi fasole ca s-o pui la foc, nici să speli haine, nici să întinzi pînză la soare, că toate așa ți se întîmplă cum le faci, pe semnul lucrării și bătută ai să fii de draci în gheena, ca porumbul în saci și întinsă pe cărbuni aprinși ca pînza la soare și zolită în cazanele iadului ca o cămașă pe care o zolești în mîini ca să scoți murdăria, și cum storci cămașa udă învîrtind-o sul, așa te-or stoarce balaurii din ceea lume între mîini !

Joia e zi legată. Cine fierbe cămăși ori face leșie joia, ori cine pune cloșcă ori ia ouăle din cuibar, vai de ea și de satul ei ! Că peste capul ei aduce junghiuri și săgetături, iar peste sat piatră cît nucile, și fulgere și trăsnete. Cine se spală joia își aduce boală-n oase și urît în casă. Numai cheful e bun joia, și pețitul, și logodnele, și nunțile, și ospețele. Cine-o știe altfel, altfel s-o spuie, și cine-o zice că n-am dreptate, să dea joimărița peste el !

O, d-apoi vinerea ! Sfînta sfintelor și ziua luminilor. Vinerea nu e bine să lucrezi nimic pe sfînta lume, că toate relele din lume stau în mîna sfintei vineri. Cine coase își coase gura, cine toarce își întoarce mațele, cine țese își scoate singură ochii pe ceea lume — ei, dar astea sînt nimicuri ! Cine sparge ou vinerea face culcuș moroilor în casa ei ; cine-și taie unghiile își pune spini pe drumul pe care-o merge ea desculță la județ ; cine se spală pe mîini n-are parte de colivă, iar cine ațîță focul își ațîță flacăra de sub cazanul în care va fierbe ea în iad. Mai poftim, dacă ești femeie cuminte, să lucrezi !

Sîmbăta e ziua morților. Cine mătură prin casă, cine așterne patul, cine aduce apă, supără pe morți, căci ei cred că le stai cu mătura de pază, să-i alungi și că nu le dai voie să se odihnească în casa ta și în patul tău. Să nu te puie Dumnezeu să pleci la drum sîmbăta, ca și marțea, căci într-aceste două zile a fost urzeala lumii : Marțea s-a pornit lumea și sîmbăta s-a încheiat și e rău să te pui cu Dumnezeu la întrecere. Moarte de năprasnă îți vine, dacă te apuci să coși cămăși sîmbăta ! Nu e bine sîmbăta să porți cămașa cu gura la piept, ci numai întoarsă cu gura la spate. De cinstit e bine să te cinstești

sîmbăta, că de bei ceva bei pentru sufletul morților, încolo

> Sîmbătă de-o lucra moașa
> Oi lucra și eu și nașa.

Așa e cu poznașele aceste de zile. Ai lucra și n-ai cînd. Lunea nu e bine să umbli cu sapa și cu secerea, marțea cu fusul și cu furca, miercurea cu sita, joia cu albia de spălat, sîmbăta cu mătura, iar vinerea cu nimic.

Dar două lucruri să le țineți minte de la mine : nu e bine să coși și să te speli :

Lunea, că de ești fată îți plouă la nuntă, de ești nevastă îți moare bărbatul. Marțea, că de ești fată, nu-ți crește părul, de ești nevastă îți cade. Miercurea, de ești fată, rămîi nemăritată, de ești nevastă rămîi văduvă. Joia, de ești fată, te ia unul urît ; de ești nevastă, îți îngropi norocul. Vinerea, ori ești fată ori nevastă te pocește sfînta vineri ; iar sîmbăta, de ești fată o să te deoache, de ești nevastă ai să naști copii morți. Dumineca nu e rea de lucrat, că n-are nici o putere, dar vorba aia : de-o lucra popa, oi lucra și eu.

Și așa. Acum, că femeile noastre cele harnice nu pun mîna pe ac nici într-o zi a săptămînii, nu e lucru mare. Las' să coasă calicele și cele ce vreau s-o pață pe ceea lume ! De ! Parcă nu pot copiii pînă sînt mici să umble pe uliți după vorba cîntecului „îmbrăcați și învăscuți cum din mame au fost născuți", iar celor mari și bărbatului și ție, cinstito gospodăreasă, nu vă puteți cumpăra de-a gata cusut tot ce vă trebuie, din oraș ? Iar dacă se rupe cămașa, ce să umbli cu acul, poart-o ruptă, mai încinge-o cu curmei și-o leagă cu sfori de tei.

Și cu spălatul tot așa. Lunea nu te speli, marțea nu, și așa cîte zile are săptămîna. *

---

* Nu o spun în glumă. Asta e credința femeilor noastre. D-l Sim. Fl. Marian, membru al Academiei, în scrierea sa ***Sărbătorile la români***, vol. I, pag. 100—104 zice vorbind de zilele săptămînii : „Marți... să nu te speli și să nu faci leșie..." „Miercuri... nu face leșie, nu fierbe cămăși" (nu spăla). „Joi... să nu te speli că e rău de năpaste." „Vineri... nu spăla cămăși..." Lunea, știu de-acasă, de copil, că nu e bine să te speli. În toate acestea „spălături" intră, se înțelege, și scăldatul (baia), de aceea nu face baie romînca mai niciodată *(n.a.)*.

De ce? Dumnezeu a dat apa pentru alte cele, să poarte morile de apă, să rupă malurile, şi să facă noroi pe uliţi. Alţi oameni zic că a dat-o Dumnezeu şi ca să ne spălăm cu ea şi s-o bem. Iartă-le, Doamne. Dar atunci ţuica şi basamacul de ce l-ai dat?

## CUM ÎNVAȚĂ OMUL CARTE

Am făcut și eu o dată, în viața mea, o vitejie. Am biruit pe bătrînul, pe Toma Pădurarul. Acu, el se chema Toma din Capu-satului, și nici așa. Toma Bandrea se chema cu adevărat, dar avusese casă în marginea satului, pe vremuri. Pe vremea mea nu locuia tocmai în margine de sat, căci se mai făcuseră case, dar numele i-a rămas. Iar cu numele lui, Pădure, vorba era și mai veche decît casa. Își adusese nevastă de peste nouă sate, pe una Sinefta Pădure. Iar la noi în sat era neobișnuit numele Sinefta ; dar nici oameni să-i cheme după părinți Pădure nu erau. Și de-atunci i-a rămas lui Toma porecla Pădurarul, pentru că, ziceau oamenii — avea să păzească o pădure.

Era om trecut de șasezeci de ani, dar voinic și sprinten. Și n-avea copii. A îmbătrînit și el și Pădurea, făcînd avere. Că era oier mare, ținea cîte trei sute de oi cu lapte. Era isteț și la cap și la vorbă și nu-l biruiau cu una cu două, cînd steteau oamenii la sfat și chibzuiau cum s-o rupă mai înțelepțește.

Dar eu l-am biruit o dată. Numai o dată și bine. Și-am cîștigat și cincisprezece mioare. Au murit săracele, dar neamul lor trăiește în sat la noi și s-au făcut neam mare.

Eu nu știu cum a fost de la început, că precum începi un lucru și nu știi unde o să iasă, tot așa ies lucruri mari la iveală și nu știi de unde au început. Cum a fost, cum nu, știu atîta că eu mă apucasem să-l învăț carte pe moșul, pe Toma. La noi în sat nu știau mulți să citească. M-aș fi prins cu satul că eu am mai multe degete la o mînă decît el cărturari. Dar asta e altă vorbă.

Nu i-ar fi dat moşului Toma una ca asta prin cap niciodată, dacă nu i-ar fi căzut, în mînă o *Alixandrie.* O căpătase, o cumpărase, o găsise, Dumnezeu să aleagă. Dar o avea. Şi-a arătat-o unui cărturar de-al satului. Acesta i-a spus ce e şi i-a citit din ea. O fi crezut, n-o fi crezut moşul ce-i spuse cărturarul, căci a mers cu cartea în sîn la cîrciumă, să întîlnească pe alt cărturar. I-a citit şi acesta, — mai mare minunea — a spus tot ca şi celalalt. Moşul Toma a ridicat sprîncenile şi o cumplită bănuială i-a prins rădăcină în suflet. Oamenii aceştia sînt nişte înşelători, cari vreau să-şi bată joc de el. Cum de-au spus ei la fel, aceleaşi vorbe de pe zdreanţa de hîrtie? Au fost înţeleşi. Moşul a smuls cartea din mîna cărturarului, nu i-a zis nici bună ziua, şi-a plecat.

Al treilea cărturar era departe în vîrful dealurilor, că era pe vremea coasei şi sta acolo să-şi facă fînul. Mai era dintre săteni cîntăreţul din strană, pe care l-ar fi putut întreba moşul. Dar cu cîntăreţul avea ce-avea de împărţit, căci se duşmăneau de multă vreme, aşa de mult, încît moşul Toma zicea că nu merge la biserică cu lunile „numai de urîtul cîntăreţului“. Pe el, nici vorbă să-l întrebe.

Mai era notarul şi popa, dar notarul venea tot la săptămînă prin sat şi era aspru şi îndrăcit şi om scurt la vorbă. Naiba să stea să-l întrebe ce spune cartea! Iar dascălul, bietul, venit dintr-alte părţi prin sat, se îmbolnăvise rău încă de cu iarnă şi era acum în spital în oraş, că era flăcău şi străin şi n-avea pe nimeni în sat. Şi acum mergea la şcoală popa de învăţa pe băieţii oamenilor. Iar popa — ferească Dumnezeu! La popa nu s-ar fi dus o dată cu capul. Ce-ar fi zis popa de treaba asta? În loc să-i citească ce spune cartea aceea, popa ar fi avut toată dreptatea să se apuce să-i citească din *Ceaslov* de ceasrău şi de nebuneală.

D-apoi cum! Auzi dumneata, să se ţie moşul Toma de drăcii ca astea, să vadă ce spune-o hodoroagă de carte, ca aia pe care o avea.

Ce să facă Toma acum, ca să afle ce spune cartea? Dumnezeu să ştie ce carte era, că băieţii cîţi umblau la şcoală nu ştiau nici unul să citească în cartea moşului. Ce-or fi învăţînd şi băieţii ăştia la şcoală? Cei mai mă-

rişori, care ieşiseră din şcoală, flăcăiandrii, spuneau că pîrlita de carte a lui Toma e jidovească. Dar nu era, căci întrebase el pe jidovul din sat şi i-a spus că e rusească. Dumnezeu să aleagă ! Dacă e jidovească, de ce nu spune jidanul ? Ori nu vrea ! Dar cum să fie jidovească, dacă ăi doi cărturari, oameni cinstiţi şi bătrîni, au spus că e românească şi scrie : Povestea lui Alexandru Machedon ! Atunci minte jidanul, că nu e rusească ! Tot românească e ! Numai e de mirare că băieţii din şcoală citesc în cartea lor, iar într-a moşului nu. Iar flăcăiandrii spun că e psaltire de-a jidovilor. Ei, poftim !

Şi tot mai tare creştea bănuiala în bietul creştin că toţi cîţi se laudă că citesc sînt înţeleşi să spuie la fel ; că nu spune aşa în carte cum spun ei. Şi nu îndrăznea să-şi zică nici lui însuşi, dar de-ar fi venit cineva să zică : „Moşule, toată cartea e minciună ! În carte nu scrie nimic. În carte face nişte încîrligături, cum îl taie capul pe ăl ce le face, şi moftangiii ăştia ţin ochii pe ele şi se fac că spun ce scrie acolo, spun aşa ce le vine în gînd, bunăoară cum aş face eu !“ De-ar fi zis aşa cineva, moşul ar fi strigat : Amin ! Aşa zic şi eu !

Dar iarăşi se lua de gînduri. Şi popa spune minciuni ?

Spune el din evanghelie aşa cum îl taie capul ? Nu scrie nimic în cartea lui ? Cum ar fi vrut să ştie citi, să vază el cu ochii dacă tot aşa ar spune şi el cum spune popa ! Cîntăreţul minte, de asta nu se îndoia Toma. Minte, că e om pestriţ la maţe. El spune din cap ce i-o fi spus popa să spuie. Dar notarul ? Cum ţine în cap atîtea nume de oameni şi atîtea năzdrăvănii cîte le spune din bucoavnele lui ? Şi-apoi e omul stăpînirii. Minte şi el, şi stăpînirea, şi toată lumea ?

Ei, tot nu ! Sînt oameni cinstiţi. Dar cum fac ei că spun toţi la fel ? Trebuie că e lucru mare scrisoarea ! Mare de tot ! Aş, mare, dar băieţii din şcoală cum citesc ?

Îl ardea la inimă pe Toma. Şi n-a avut astîmpăr. Şi-a călcat pe inimă şi într-o bună dimineaţă a plecat tocmai în runcurile dealurilor, la spatele lui Dumnezeu, la cărturarul de-acolo, să vadă ce spune cartea. Dar mai ales, dacă are să spuie şi el la fel cu ceilalţi.

A scos cartea din sîn şi i-a arătat-o. „Alicsan-dri-a, poves-tea...“

— Spune așa, acolo ? întrebă moșul Toma, uitîndu-se drept în vîrful degetului pe care-l purta cărturarul pe sub rînduri.

— D-apoi, vezi bine. Ia stai ! Unde-am rămas ? Uite aici... „lui A-li-csan-dru Ma-che-don..."

— Spune acolo Machedon ? zise iarăși Toma și făcea din gură, ca omul care a mîncat pere înecăcioase și să trudește să înghită.

— Așa spune. Ce ? Nu știu eu citi ? Ori ce mă tot întrebi ? Ascultă tu ce-ți spui.

— Da nu spune-așa, strigă moșul Toma, nu spune așa ! Îmi pui capul că acolo nu scrie nici un Machedon. De unde știi tu că scrie Machedon ? Apoi, mi-au spus mie și alții că scrie Machedon, dar de unde știu ei ? Așa pot și eu să zic : Uite aici scrie Alicsandru Machedon, și cînd colo scrie — știu eu ce scrie ! Dar nu scrie Alicsandru Machedon. Ia, lăsați-mă în pace !

Și apucîndu-i cu mînie cartea din mînă, vru s-o bage în sîn. Dar se opri. A scuipat o dată așa, ca la copii ca să nu-i deochi, și s-a uitat lung la litere. Apoi, ca un lunatec, a purtat degetul pe sub rînduri, încet-încet ca unul ce silabisează.

— Unde scrie Machedon aici ? zise el într-un tîrziu.

Celalalt, supărat și dîrz acum, ca omul, se uită pe sub sprîncene. Apoi își întoarse capul și se uită spre vale. Deodată, ca învîrtit cu mîna, se întoarse, puse degetul pe hîrtie și vorbi răstit.

— Unde scrie ? uite aici !... și căutînd cîteva clipite : Uite : M-a ma k-e che-d-o-n don Machedon. Ei ! Poți să întrebi pe cine-i vrea. Da ce ? Nu știu eu citi ? Ce mă tot întrebi.

Moșul Toma parcă nici nu l-a auzit. S-a uitat lung, lung la încîrligăturile gurguiete pe care i le arătase cărturarul. Vedea, precum le mai văzuse, niște semne crăcănate în toate chipurile, dar nu putea s-aleagă nimic din ele. Machedon ! acolo scrie Machedon ! Trebuia să fie scris așa, căci altfel cum ar fi citit trei oameni la fel acele semne. Mare lucru ! Celelalte vorbe erau mai omenești : Alixandria, povestea lui Alexandru. Dar Machedon ? Ce e asta ? Și toți au zis Machedon ! Și toți într-a-

celaşi loc. Cum ştiu ei că acolo scrie aşa, şi nu altfel, cine ştie cum. Dar dacă nu scrie aşa ?

Şi iarăşi i s-a părut cu bănuială. Dumnezeu ştie ce-o fi gîndit în sufletul lui, că în urmă a închis cartea, a pus-o pe genunchi, a bătut cu pumnul în ea şi s-a uitat drept în ochii omului, apoi a făcut odată hm ! şi a început să vorbească despre fîn şi ploaie. Şi tot întreba, de frică să nu-l întrebe omul de ce-a venit pe-aici. N-ar fi spus pentru lumea asta că pentru carte. Şi-i era ruşine. Şi cu toate acestea, simţea în inimă că, acum mai ales, acum ar fi fost în stare să se suie pînă-n vîrful munţilor să vadă ce e cu cartea lui.

O fi văzut el cărţi în viaţa lui, ba evanghelia popii, ba psaltirea cîntăreţului din strană, ba protocoalele de subsuoara notarului, dar mîna pe carte el n-a pus niciodată. Nici nu-i trecea prin gînd să-şi bată capul cum e scrisoarea şi ce meşteşug împeliţat e acela să spui din carte vorbe parcă le spui din cap. O fi vrun lucru mare ? Nici la asta nu s-a gîndit ; o fi mare, o fi mic, totuna. Nu s-a gîndit. Tot aşa cum nu s-a gîndit văzînd vrăbii — şi a văzut destule în viaţă — să ştie cîte pene are o vrabie pe ea. Cartea e meşteşug popesc, ce să-ţi baţi capul cu meşteşugul altuia ?

Dar cartea asta, cea dintîi pe care o cunoştea, îi smintise capul. Adevărat, gîndea şi el că dracul îşi bate joc de om la bătrîneţe. Îl apucase dragostea să ştie ce spune cartea aceea. Habar n-avea că mai sînt şi alte cărţi pe lume afară de-ale popii şi ale cîntăreţului. Ale notarului erau nişte hîrtii de-alea pe care scriu birul şi nevoile oamenilor. Iar cartea lui era povestea lui Alexandru. Psaltire nu era, că în psaltire nu sînt poveşti cu Alexandru. Nici evanghelie nu era, că evanghelia e mare şi groasă de-o ţine popa cu amîndouă mîinile. Şi apoi Machedon ! Cine o fi fost ! Vrun viteaz mare, vrun sfînt ca Haralambie cel cu aripi de foc ori ca Pălia care scaldă pe Scaraoţchi în leşie ? Vrunu de-ăia care s-a bătut cu turcii, ori cine ştie.

Eu nu vă pot spune cu de-amănuntul toate cum au fost, că eu — vezi bine — nu eram pe acolo. Mi le-au spus mai tîrziu cărturarii cei trei şi moşul Toma, iar eu am spus numai aşa cum mi-au spus ei c-a fost. Eu le

știu cu de-amănuntul mai de dincoace, de cînd m-a luat și pe mine moșul Toma la întrebare cu cartea lui.

Cîte vi le-am spus au fost așa mai spre vară. Și o fi trecut poate o lună și mai bine pînă ce să mă întorc eu iarăși în sat acasă, de la școala din oraș. Că învățam carte latinească, să mă fac și eu popă, ca tata.

Acu nu știu, o fi fost a doua zi, o fi fost a treia zi, după ce am venit de la școală acasă, dar știu că era în cele dintîi zile și într-o miercuri. Treceam pe ulița satului singur. Văzusem că după mine venea moșul Toma, și tot la aceeași depărtare, așa că dacă mergeam mai încet, parcă și el zăbovea, iar cînd apucam mai iute, el tot ca mine. Ieșisem din sat; eram printre semănături; el tot în urmă. În sfîrșit, m-am întors și mi s-a părut că moșul Toma a stat o clipă pe loc și parcă a voit să se întoarcă și el, să meargă înaintea mea, ca și cînd ne-am fi jucat. Dar poate de rușine, ori știu eu de ce, a tot venit înainte spre mine. Atîta știu că n-avea nici un drum pe acolo.

Mi-a dat binețe și-a trecut înainte. Eu l-am întrebat de sănătate și de altele, dar el parcă se temea să nu-l întreb ce-ar fi vrut el să mă întrebe, și a plecat.

Mai spre seară iarăși l-am întîlnit. Stam în fața casei, în uliță. Iar acum nu mi s-a părut, știu anume, că venind drept prin mijlocul uliții, cînd a fost aproape, a pornit spre mine. Dar și-a luat seama, și dîndu-mi bunăseara iarăși s-a întors spre mijlocul uliții. Și s-a dus.

A doua zi, cînd am ieșit din casă, cu cine m-am întîlnit? Cu Toma. Parcă mă pîndea.

— Ei, moșule Toma, numai noi doi sîntem pe uliță cît e ziua! am zis eu glumind.

Nu știu ce mi-a răspuns. Dar s-a apropiat de mine. Și ne-am dus așa amîndoi pe uliță la vale, și am ieșit din sat. Am mers multă cale, vorbind de cîte toate. Apoi ne-am întors. Și cu cît ne apropiam de sat, moșul parcă se făcea tot mai zăpăcit, nu-mi răspundea la întrebări și aș fi putut să jur că nu știa ce-mi vorbește.

Deodată se opri în loc.

— Uite, pînă nu intrăm în sat... să nu mă vadă oamenii... că d-ta ești om cu carte... spune de Machedon, da așa o fi?

Şi-şi băgă mîna repede în sîn, dar o ţinu acolo şi se uita la mine. Se înţelege, eu nu ştiam nimic din toată povestea şi nici nu bănuiam ce e.

— De Machedon ? De Alexandru Machedon, care s-a bătut cu furnicile ? am zis eu, mai mult în glumă, căci credeam că e vorba de alt Machedon.

— Aşa ! De Alexandru Machedon ! răspunse moşul, uitîndu-se cu ochii mari la mine, parcă ar fi voit să mă întrebe : „dar de unde ştii ?“ Apoi suflînd o dată lung, parcă i s-a uşurat sufletul, [î]şi scoase cartea din sîn.

— Ei, da. E *Alixandria,* zisei eu, uitîndu-mă la carte. O cunoşteam. O aveam şi eu acasă, cu litere latine. Asta era cu chirilice. Dar o ştiam şi pe asta.

— E *Alixandria ?* Povestea lui Machedon ?

— Aşa, moşule. A fost un crai mare şi a făcut vitejii multe şi aici îi spune povestea vitejiilor. Dar de unde ai cartea ?

— O am. Tot aşa mi-au spus-o şi ei. Da n-am crezut. O am de mult, şi aş vrea să ştiu ce spune într-însa. Da eu nu ştiu să citesc. Păi, nu i-am crezut, că, uite, ce ştiu ei ? Dacă mi-ar fi spus trei în trei feluri, i-aş fi crezut, că doară ei ştiu carte. Dar mi-au spus la fel, şi nu i-am crezut. Ce ştiu ei ! cartea e meşteşug mare...

— Nu-i aşa mare, moşule Toma. Da stai şi spune-mi : D-ta ai muls multe oi în viaţă, e meşteşug a mulge vite ? Poate oricine să le mulgă ?

— Oricine, nu. E meşteşug... da ce meşteşug ! numai cine nu vrea nu-l învaţă.

— Apoi tot aşa e cartea, moşule. Nu toţi ştiu să citească. E meşteşug, dar numai cine nu vrea nu-l poate învăţa.

— Zici, d-ta, că ştii carte multă !

— Ba eu zic altfel. E mai greu meşteşug a mulge oile, şi a face o mămăligă, decît a citi într-o carte. D-ta dacă vrei, pînă duminecă, poţi să citeşti ce scrie în cartea asta.

Moşul dintîi dete din umeri. Apoi s-a uitat repede la mine, apoi la carte şi iarăşi la mine.

— Eu ? Pînă duminecă ? Mai greu să mulgi oile ? Da cum, Doamne ? Cum e asta ? Să ştiu ce scrie aici ? şi bătu cu dosul mînii în carte.

— Aici, şi într-altă carte, şi-n psaltire şi unde vrei.

Acestea erau prea multe deodată pentru Toma. N-avea cap să cuprindă atîtea lucruri pe dos cîte i-am spus. Să citească el? Pînă duminecă? El, Toma Pădurarul, să ştie ce spun nebunele alea de cîrlige strîmbe din carte? S-a uitat el de multe ori la ele şi i se păreau aşa de poznaşe, încît îl umfla rîsul. Una stă într-un picior, alta în două, una e cu ureche, alta fără, ba stau crăcănate, ba stau drepte ca funia în traistă, ici una cască gura să te îmbuce, colo alta stă şi plînge.

Şi să le ştie el alege şi culege?

Dar nu trecuse nici săptămîna, şi moşul îşi schimbase părerea. Cunoştea toate literile şi silabisea. E şi de prisos şi anevoios să vă spui cu de-amănuntul cum am dres şi cum am făcut, pînă ce văzui pe moşul meu silabisind. I-am arătat literele, cu un cărbune, pe o lespede frumoasă pe care o căutaserăm anume pe marginea rîului, între stînci. Şi voia să înveţe, voia cu tot dinadinsul, şi-i rîdeau ochii de mulţumire şi de bucurie cînd găsea în carte litere de pe lespede. Să scrie nu l-am putut face, şi nici n-am voit; îi desemnasem numai literile cum sînt în tipar şi-l puneam să le caute în cartea lui. Şi le-a învăţat iute, cu atît mai iute cu cît vedea că este aşa de lesne să citeşti.

— Că, zău aşa, îmi zise el odată, nu e nu ştiu ce meşteşug mare să citeşti!

— Fireşte că nu. Ţi-am spus eu că e mai greu să mulgi oile. Numai să vrei.

— Vreau, vreau! Să rîdă baba mea de mine cît o vrea! Să rîdă satul. Las' să rîdă! Rîd proştii. Cine e cuminte cum să rîdă?

Şi m-asculta ca un copil. Şi stam şi mă miram de el, cît de adînc îşi înfipse el gîndul în cap să înveţe carte, om la vîrsta lui!

*

Toamna, cînd începe şcoala, eu am plecat în oraş şi l-am lăsat pe moşul Toma silabisind în *Alexandria* lui. Cînd m-am întors iarăşi în sat, aproape peste un an, am găsit pe moşul Toma cărturar gata. Şi m-am mirat de ce-am găsit!

Sosisem sîmbătă seara acasă. Duminecă m-am dus la biserică. Nu-mi credeam ochilor și n-aș fi crezut odată cu capul — dar era adevărat! Moșul Toma era în strană, lîngă cîntăreț. Doi oameni dușmani, care o viață întreagă nu s-au putut suferi; cînd se întîlneau la punte, unul da prin apă, cînd intra unul într-o casă, celălalt ieșea. Și acum erau acolea amîndoi, în fața mea, numai ei doi în strană! Și moșul Toma îi ținea parcă de urît cîntărețului: mormăia încet, cînd o lua cîntărețul mai tare, iar cînd mai slăbea cîntărețul, moșul Toma îi apuca din gură vorbele și cînta mai cu glas, parcă ar fi cîrpit la cîntec ca să nu se rupă.

Ce s-a întîmplat cu oamenii aceștia? De-abia puteam aștepta să se sfîrșească slujba și să-i întreb. Eu singur nu mă puteam dumeri!

Moșul Toma stătuse tare de *Alexandria* lui. Acum citea cu fuga și în ea, și în *Psaltire* și în *Ceaslov*. S-a mirat satul și-a rîs. Rîdea și moșul, dar de părere de bine. Mergea serile la cărturarii satului și citeau împreună. Dintru început citea în fața lor, numai ca să vadă dacă într-adevăr el citește cum e în carte și dacă și alții spun tot ca el din cartea lui.

De la o vreme cîntărețul a băgat de seamă că moșul Toma nu se mai ferește de el. Ba, începuse să-i dea bună ziua. Odată l-a găsit în cîrciumă și, în loc să se întoarcă din prag, cum făcea de obiceiu, moșul a intrat și a cerut un pahar de rachiu și pentru cîntăreț. Ei, moș Toma putea face cinste, că era bogat, iar cîntărețul sărac și cu copii mulți. Cîntărețul n-a știut de zăpăcit și de mirat pe ce lume se mai află, cînd a văzut că Toma îl cinstește. Și apoi a fost — Dumnezeu să le știe pe toate de-a rîndul — că din zi în zi moșul Toma se întîlnea tot mai des cu cîntărețul. Ba într-o zi s-a dus la el acasă, la cîntăreț. Și după ce s-au întrebat de sănătate, moșul a scos de sub suman un caș ca de vro patru cupe și l-a dat cîntărețului. Iar pentru copii a adus urdă.

Acu, ce să lungesc vorba? Cîntărețul are azi de toate. A dat norocul peste el. Ba porumb, ba brînză, ba lapte, pînă și bani gata, toate le are în cinste de la Toma, și nu cînd cere, căci Toma are peste cap de mult și-i trimete acasă. Și stau amîndoi în strană și cîntă. Iar

seara ori vine cîntărețul la Toma, căci e casa liniștită de copii, ori merge Toma la cîntăreț și citesc din carte, căci dascălul i-a adus de la oraș vreo cîteva cărți bisericești, *Vămile văzduhului*, o *Pascalie*, un *Gromovnic*, *Pildele lui Esop* și mai știu eu ce. Iar pentru biserică a cumpărat moșul Toma o *Evanghelie* nouă, altă *Psaltire* și două *Ceasloave* — unul anume pentru el, să-l aibă pe al lui cînd cîntărețul citește în celălalt. Și un *Apostol* și-a adus anume pentru el. Și are de gînd să cumpere și *Mineiul și Triodul* pentru biserică.

Iar pe dascăl, că era străin și flăcău și sta în casă plătită, l-a luat moșul Toma în casă la el, de cinste, că avea două odăi, iar pentru doi bătrîni ca Toma și baba lui era destul o odaie. Și stetea dascălul la Toma, și mînca la el și avea de toate cîte putea să-i le facă Toma, toate de cinste. Și steteau seara amîndoi de vorbă, că-i plăcea lucru mare lui Toma să asculte pilde și învățături de prin cărți, că, Doamne, multe lucruri frumoase știe cartea ! Și aducea dascălul cărți lui Toma din oraș și-l învăța să scrie și să facă socoteli, și-l îndrepta unde nu scria bine și-i ascuțea penele de gîscă și-i îndoia hîrtia.

Așa se schimbase moșul Toma. Nu mai stetea cu zilele la oile lui. Avea slugi pentru asta. Își vedea de gospodărie ca și mai înainte, dar nu așa cu zor. Avea alte gînduri acum. Sta pe prispă și citea. Iar cînd ieșea în sat, oprea copiii de școală în drum și-i ispitea dintr-ale cărții, și-i săruta și le da gologani, iar cînd pleca îi erau ochii plini de lacrimi. Și măcar o dată pe săptămînă se abătea pe la școală și întreba pe dascăl cum îi învață copiii, iar celor mai silitori și mai săraci le cumpăra opinci și căciulă. La examenul cel mare, a cumpărat pentru toți cărți, și le-a dat și bani, iar băiatului lui Florea de lîngă moară i-a dat o vițelușă, să-i crească vacă din ea, și l-a luat în brațe ca pe copilul lui și l-a sărutat, căci era cel mai bun băiat din școală.

Cît a fost iarnă, la școală au ars lemne din care le-a adus Toma, cu carele lui, și a făcut Toma pe a lui cheltuială un cuptor nou în școală, și a dres ferestrele și a adus bănci mai frumoase din oraș. Spuneau oamenii că s-ar fi lăudat moșul Toma că de-o mai trăi cinci ani are

să arate el satului ce școală are să facă în sat, singur, din ceea ce i-a dat Dumnezeu! Căci școala era o casă veche și scundă. Apoi cîte a făcut pentru biserică! A cumpărat un patrafir, cum n-au mai văzut ei în sat, a întraurit potirul, a cumpărat făclii domnești și icoane de cele scumpe. Și are de gînd să cumpere odăjdii și alte clopote, iar cînd o muri — zicea el — știe el cui să lase averea lui, că nepoți n-are.

Cînd m-am întîlnit cu el, s-a uitat la mine lung, lung, și n-a vorbit nimic, iar ochii îi jucau în lacrimi. Nu știa ce să zică. Și m-am uitat eu la el, și el la mine.

— Ei, cum o duci cu *Alixandria,* moșule Toma? Ai citit-o toată?

Și-a dat să-mi sărute mîna. Și atîtea mi-a spus, și atîta s-a bucurat de mine și umbla ca un miel pe lîngă oaie, și atîta mă fericea, pe mine și pe părinții mei, și cu atîta dragoste îmi vorbea de cărțile lui, încît mi se umplură și mie ochii de lacrimi. Și m-am dus cu el acasă, și mi-a arătat cărțile și scrisoarea lui, și mi-a scris și mi-a citit și era vesel ca un copil. Și-a adus rachiu, să mă cinstească, și a trimis după vecini să vie și ei, și ar fi fost în stare să cheme tot satul, să-și petreacă cu toții și pe toți să-i cinstească, de bucuria cea multă din suflet.

# CRAI NOU ÎN ȚARĂ

Am arătat în *Tribunalul satului* ce este strigarea peste sat, cum această strigare este un fel de tribunal fără apel în chestii care ating mai ales morala poporului de la sate.

Mai este un obicei popular „al Craiului nou", care se apropie, ca formă, de al strigării peste sat, în fond însă se deosebește cu totul. Crai nou este un judecător în toată legea și are dreptul de a pedepsi cu bătaia la talpă pe toți cei ce sînt denunțați de sat că au purtări rele. Dar, pe cînd cel ce strigă peste sat acuză și pe femei, Craiul nou n-are nici o putere de a pedepsi și de a trage la răspundere femeile, ci numai bărbații, și dintre aceștia numai pe flăcăi și rareori pe bărbații de curînd însurați.

Întru toate, Craiul nou este un obicei cu apucături războinice și-ți aduce aminte de felul cum își aleg popoarele primitive căpeteniile lor, la echinocțiul de primăvară, sau — dacă ni se iartă această apropiere de lucruri — de felul cum își alegeau romanii consulii lor, tot pe la începutul primăverii.

Obiceiul Craiului nou e practicat, după cît știu pînă acum, numai prin plaiurile românești ale Ardealului, în nord spre Maramureș și Bucovina, în ținutul Năsăudului, și la sud în țara Oltului, de către Muntenia. [...] Cred însă că obiceiul o fi existînd și în Muntenia pe sub munți, dar pînă acum nu l-am putut dovedi.

În părțile sudice e obicei să se aleagă numai un crai, iar în cele nordice doi. Și între alte cîteva amănunte se deosebește obiceiul, luat în totalitatea lui, de felul cum

îl cunosc cei din sud și cei din nord. Eu am să descriu aici obiceiul așa cum se practică în nordul Ardealului, fiindcă mi se pare mai neamestecat cu alte obiceiuri cari s-au alipit de el și fiindcă îl și cunosc mai bine, căci l-am văzut cu ochii mei de atîtea ori.

Aici se aleg doi crai. În ziua de Paști, după sfînta slujbă, se adună tot satul pe un loc larg, undeva, în sat ori afară din sat. Flăcăii ies la mijloc. În jurul lor se adună fetele, într-un cerc. Amîndouă grupurile, de flăcăi și de fete, sînt împrejmuite de un cerc al nevestelor, apoi toate acestea de un cerc mai larg al bărbaților. Iar pe margini de tot, cercul exterior, îl formează bătrînii cu babele și copiii. Astfel tot locul e cuprins de mulțime așa, că la mijloc, ca un sîmbure, stă grupa compactă a flăcăilor înconjurată de patru cercuri concentrice tot mai largi.

Cînd sînt neînțelegeri între flăcăi pe cine să aleagă crai, apelează la prima instanță, la cercul fetelor. Acestea apoi își dau părerea și hotărăsc. Dacă nici așa nu se poate ajunge la un rezultat, intră în sfat cercul cel mai apropiat, al nevestelor, ca a doua instanță, și fac pace. Iar dacă nici acum nu se poate forma o majoritate, începe cercul al treilea, al bărbaților, să strige pentru unul ori pentru altul. De multe ori se întîmplă să se facă apel și la al patrulea cerc, al bătrînilor. Foarte rar — și numai din auzite se știe — că s-a întîmplat cazul, că nu s-a putut uni satul asupra celor două persoane ce au să fie crai, și atunci se cheamă preotul satului, care vine și numește pe crai, fără să mai asculte părerile mulțimii. El e arbitru.

Toată această alegere, cu aducerea mereu a altor cercuri de oameni, în caz de neînțelegere, este așa de asemănătoare cu adunarea comițiilor în Roma.

Îndată ce craii au fost aleși — de obicei doi dintre flăcăii care au mai bune purtări, ori, dacă Paștile cad mai tîrziu, cei doi flăcăi care au ieșit mai întîi cu plugul să are — își numesc patru ajutători, după bunul lor plac. Acești patru iau numaidecît pe crai, îi pun pe cîte o grapă adusă anume, și ridicîndu-i cu grapă cu tot pe umeri îi duc la rîul cel mai apropiat, urmați de satul

întreg, într-un alai vesel, cu chiote și strigăte: „Crai nou în țară".

Ajunși la rîu, îi dau jos. Craii intră în apă pînă la genunchi. Grapele stau pe mal, și acum începe o luptă pentru grape. Craii vreau să le tragă în apă la ei, flăcăii să le tragă pe uscat. Craii azvîrl apă pe mulțime și o alungă. În urmă, după o luptă aparentă, dar lungă, își trag grapele în apă.

Atunci mulțimea chiotește ; craii ies, sînt puși iarăși pe grapă și aduși în fața bisericii. Aici se află un scaun, anume făcut, numit al județului. Poporul ridică pe brațe craii de trei ori, strigînd iarăși : „Crai nou în țară" și apoi îi așează pe acel scaun înalt, și de acum au putere de crai un întreg an, pînă la Paștile viitoare.

În momentul acesta, un flăcău care s-a urcat în turnul bisericii strigă de acolo peste mulțime cu glasul tare și rar : „Crai nou în țară ! Grîu destul la vară" și apoi începe a numi felurite cereale și lucruri trebuincioase cu prețul vînzării lor, bunăoară : grîul cu atîția bani, porumbul cu atîția, o coasă atîta, un plug atîta, lîna atîta și așa mai încolo. Eu bănuiesc că această strigare a prețurilor — astăzi mai mult glumeață — este un punct principal în practica obiceiului : este publicarea tarifului mărfurilor și a dărilor, cum se obișnuiește la domnie nouă.

Un ceremonial simbolic urmează după această strigare : flăcăul din turn aruncă jos un suman, toți flăcăii sar să-l prindă, căci nu e iertat să-l lase să atingă pămîntul. Dacă sumanul ar atinge pămîntul, craii părăsesc scaunul județului, și trebuie să se facă altă alegere de crai, așa că aceștia doi nu mai pot fi aleși. E un mod așa de naiv și de poetic de a-și arăta încrederea în craii aleși !

Cei patru ajutători ai crailor au în mînă vergi de alun — de aceea și sărbătoarea cu chef și cu lăutari cîtă se face de la Paști pînă la Dumineca Tomii, se numește *Vergel*.

După ce s-au așezat pe scaun, începe bricelatul. Toată mulțimea e adunată în jurul crailor ; toți cei ce-au de denunțat pe cineva se apropie și spun.

Unul dintre crai judecă, iar celalalt execută pedeapsa. Rînd pe rînd vine la scaun cîte unul şi dă de gol pe cutare ori cutare flăcău — numai flăcăii sînt denunţaţi, dar îi poate denunţa oricine — că are obiceiul să-şi bată boii, că se ceartă cu părinţii, că a amăgit pe cutare fată şi cununia şi-a lăsat-o, că are năravul să înjure, că umblă murdar îmbrăcat, că doarme cînd ar trebui să fie dumineca la biserică, ori că e nebăgător de seamă şi rupe mereu cîte ceva la car şi la plug, că umblă prea mult sărind gardurile, că e răutăcios şi gîlcevitor cu toată lumea. Şi altele cîte şi cîte.

Craiul judecător ascultă, dă semn şi cei patru ajutători prind pe acuzat, îl iau pe sus, doi de cap şi doi de la picioare, şi aşa cu faţa în jos îl duc în jurul bisericii şi la fiecare colţ de biserică îl bat la tălpi cu nişte lopăţele, dîndu-i lovituri rînduite de crai. Al doilea crai, executorul, merge în fruntea alaiului cu vinovatul, el observă dacă loviturile i se dau după număr, dacă nu-l lovesc prea cu duşmănie (căci se întîmplă şi asta, mai ales că vinovatul trebuie să fie desculţ) şi apoi se întoarce ca să ia pe altul în primire, fiindcă în vremea asta craiul-judecător a rămas pe scaunul său şi ascultă alte denunţuri.

Lumea adunată rîde, comentează, chioteşte. Alaiul cu vinovatul e urmat numai de copii, cărora le face plăcere să vadă bătaia la tălpi, căci au un spectacol; lumea cealaltă se îndeasă însă pe lîngă scaun, să audă acuzările care pentru oamenii mari au mai mult interes decît bătaia la talpă. Nimeni dintre cei acuzaţi nu poate să se sustragă judecăţii; nimeni n-are voie să fie încăpăţînat, să nu se supuie „legilor apucate din bătrîni“, căci atunci ar avea de furcă bietul cu satul întreg.

# FOCURILE MORȚILOR

Pentru morți se fac focuri mai de multe ori pe an. E greu de stabilit — și dealtfel nici nu e nevoie — cari focuri sînt pentru morți și cari se raportă la cultul soarelui, pentru că focurile se aprind parte pentru morți, parte pentru soare. Cultul soarelui și cultul morților sînt strîns unite în credințele poporului nostru, și de multe ori au aproape aceleași ceremonii. Focurile de primăvară, de la Sîn Toaderul cel mare, sînt cu precădere ale soarelui ce se renaște, dar și morții au partea lor. Tot așa țin de cultul solar focurile ce le aprind românii vara pe la Sînziene și cele ce le aprind toamna pe la Sîn-Medru. Tot solare sînt focurile din noaptea Crăciunului. Dar toate se fac cu anumite acțiuni religioase care intră în cultul morților.

Focuri speciale pentru morți sînt numai cele ce s-aprind la Moșii de primăvară, iar ziua anumită a acestor focuri este Joia-mare de dinaintea Paștilor. Ele, după dreptul lor, ar trebui să cadă exact într-o zi cu luna plină; dar fiindcă ziua lor e stabilită totdeauna pe joi, această zi nu poate să fie totdeauna într-o zi cu lună plină, ci cu una pînă la trei zile, ori înainte, ori după. Aceasta atîrnă de felul cum cade dumineca Paștilor.

Joia-mare este prin excelență ziua cultului morților la români. Ceremoniile, acțiunile religioase, obiceiurile legate de această zi sînt așa de multe încît ar putea fi subiectul unui studiu voluminos.

Credința poporului este că în zorii zilei acesteia morții vin de pe unde sînt la casele lor și se adăpostesc pe sub

strașini, pe colacul fîntînilor, ori după ușa casei, și stau acolo pînă sîmbătă, adică trei zile. Iar sîmbăta care e „ziua morților“ își primesc darurile și pleacă de unde au venit. Pe ici pe colo e credința că ei stau pe lîngă case șase săptămîni, de aceea atîta vreme toate fîntînele sînt sfinte și e sfînt și locul de după ușă.

În chip naiv și poetic explică țăranul focurile morților. Ca să se încălzească morții, zice el. Aceste focuri le face din anumite plante, nu din oricare. Ales e bozul și alunul. Dar ceremonialul cere ca și bozii și crengile de alun să fie rupte cu mîna, și niciodată tăiate cu cuțitul ori cu toporul. E o acțiune simbolică, des repetată în cultul poporului : să rupă cu mîna și să nu întrebuințeze fier. Tot așa face cu colacul Paștilor, cu colacul cununiei, îl rupe, nu-l taie. Obiceiul e vechi, al multor popoare, și chiar „frîngerea pînii“ de către Hristos, la Cina cea de taină este explicată printr-acest obicei. Cuțitul, adică fierul, este întrebuințat numai în cultul demonic, al zeilor inferiori, al duhurilor rele. De aceea în descîntece și vrăji cuțitul joacă rol așa de mare ; de aceea i se pune mortului în sicriu o bucată de fier — vra să zică cuțit ori sabie — ca să se apere de duhurile întunericului ; de aceea cuțitul sau toporul înfipt în pămînt sperie norii și grindina. Apoi cei ce știu să-și amintească de cuțitul înfipt în grindă, ori în vatra focului, de acul (tot fier) cu care străpunge baba cățelul de usturoi, toporul înfipt în cheotoarea casei ori în doi fagi îngemenați etc., etc.

Lemnele aduse pentru sfîntul foc al morților, adică alunul, sau bozul, trebuie culese în zori pe rouă, nu trebuie să vie deloc în atingere cu pămîntul, pentru că pămîntul este locuința duhurilor inferioare și necurate și el profanează lemnele focului sfînt. Din cauza asta cel ce aduce lemnele le aduce pe cap, nu le lasă niciodată jos, iar acasă — pînă la vremea focului, le ține într-un loc sus, departe de pămînt. Acest lucru e absolut cerut de ceremonial. Un caz analog ar fi apa pe care o aduceau virginele vestale la altar, de la izvoare depărtate : nu era voie ca apa aceasta să vie în atingere cu pămîntul, de aceea vestalele o aduceau pe cap în ul-

cioare anumite și astfel făcute la bază că nu puteau fi puse jos, avînd fundul ca oul.

Să nu atingă pămîntul! În cultul morților, pămîntul e necurat, pe cînd în ceremoniile de la naștere, pămîntul e privit ca prima zeitate, de aceea românii pun copilul îndată după naștere pe pămîntul gol și toarnă pe lîngă el apă și-i pun la cap mîncare și vin. Toate acestea sînt sacrificii pămîntului, libațiuni. De obicei, ca să fie copilul mai sigur, îi aleg un loc scutit, mai ales sub masă, dacă nu e podită casa, iar de e podită, afară sub pom, căci copilul trebuie negreșit să vină în atingere cu pămîntul gol.

Focul sfînt se face de obicei în curte. Împrejurul acestui foc se așează scaune pe care femeile aștern pături, velințe albe și prosoape. Totul alb! Scoarțe sau pînzături colorate, din tîrg, nu se pot așterne. Între scaune aprind tămîie, iar în jurul lor și al focului toarnă apă, atît pentru morți, cît și pămîntului ca să-l îmbuneze și să iubească pe cei ce-i are în sînul lui. Pe lîngă foc se pun cofe pline cu apă și colaci. Iar morții vin și se încălzesc la foc, mănîncă și beau apă și vorbesc acolo în limba lor pe care cei vii nu pot s-o înțeleagă și nici n-o aud.

Focul îl face pînă în ziuă un copil. Mai ales o fetiță. Omul mare n-are voie să se atingă de acest foc, nici să-l aprindă, nici să-l întreție.

Matroana casei, femeia care are morți, în vremea aceasta, în zori, se duce la cimitir și plînge între morminte. Unde s-a păstrat obiceiul curat și deplin, plîngerea aceasta e într-adevăr de o putere izbitoare. În faptul zilei toate femeile din sat sînt în cimitir și-și plîng duiosul lor cîntec, cu lumînările aprinse în mînă și chemînd sufletele pe nume.

După ce a plîns destul, femeia care are copii ori rude moarte se ridică, face cu lumînările semne în aer pe deasupra capului, strigă din nou pe nume sufletele și le cheamă cu ea acasă: „sculați, sculați ai mei și veniți cu mine“, apoi ea pleacă și sufletele vin, un convoi, tăcut și nevăzut, vin cu ea acasă și s-așează pe scaunele de dimprejurul focului.

Frumoasă și mișcătoare e poezia credinței acesteia!

Mai de mult, și chiar și azi prin unele părți pe la munte, focul sfînt se făcea în curte la tăietorul lemnelor, unde se pune o doniță cu apă, o pîne frîntă într-atîtea bucăți cîți morți erau. Tăietorul — butucul pe care se taie lemnele, a fost şi este considerat ca loc sfînt într-unele obiceiuri religioase, sfînt ca și vatra focului, ca și altarul roman din mijlocul casei. Se pomeneşte și azi în glumă de „cununia la tăietor“, și să zice de doi care trăiesc necununați că s-au cununat la tăietor. Gluma are însă rostul ei, e o reminiscență a unui lucru serios. Da, odată, în vremile vechi, cununia şi alte acțiuni religioase se făceau la tăietor, la vatră, la altarul casei. Rămăşița din această „învîrtire“ pe lîngă altar — fie tăietor, fie vatra — o avem și astăzi în „învîrtirea“ pe lîngă un altar improvizat la cununie : „Isaia dănțuieşte“ nu e altceva decît asta. Pe altarul improvizat în mijlocul bisericii — sau o vatră sfîntă în mijlocul casei, sau un buștean retezat în chip de masă în mijlocul curții între vitele care sînt toată averea unui popor agricultor — pe acest altar e foc, pîne și miere și tămîie. Obiceiul e vechi, patriarhal, de pe cînd părintele familiei era și preot al casei sale, și vatra — sfînta vatră pe care o pomenim și noi așa de des ca simbol al legii strămoșești și al pămîntului țării — era altarul acelei case.

Pe lîngă foc, femeile mai aprind și lumînărele, adică niște crengute de boz și de alun, rupte și acestea cu mîna, nu tăiete, și culese încă de la Bunavestire de copii. Ele sînt „menite“, adecă sînt atîtea cîți morți sînt în casă și fiecare e dată pe nume unui mort : asta e a lui Ion, asta a lui Petru etc. Femeia — niciodată bărbatul — stă între aceste lumînărele, înconjurată de copiii din sat, și oficiază ca un mare preot, săvîrşind acțiunile simbolice ale cultului. Copii mici, și mai ales săraci, stau în genunchi și se fac că se încălzesc la aceste lumînărele, întinzînd palmele spre foc. Iar femeia le dă „sîmbecioarele“ și colacii cei anume făcuți, le dă ulcele cu apă curată și împodobită cu priboi și brebenei, de a căror toartă e lipită făclioara de ceară albă.

# CIMILITURILE CĂRŢII

„Gîsca ară, omul mînă“ zice ghicitoarea. Unui neam de plugari ca al nostru nu putea să-i cadă mai la îndemînă alt tablou decît unul luat din propriile sale îndeletniciri, ca să facă ghicitoarea „scrisorii“. Cel ce scrie ară, trage brazde negre pe hîrtie. Pana de gîscă e plugul care lasă brazdele. Comparaţia e frumoasă şi simplă.

Am zis că românul şi-a luat tabloul din viaţa sa de plugar. Dar românul e totodată şi cioban. Şi iată, într-adevăr ceealaltă ghicitoare a scrisorii este alcătuită cu elemente din viaţa de păstor: „Cîmpul alb, *oile* negre; cine le paşte le cunoaşte“. Într-amîndouă ghicitorile, hîrtia e comparată cu un *cîmp*, iar şesurile negre ale scrisorii sînt ori *brazde* ori *oi*. Într-una s-a copiat pe sineşi plugarul, într-alta ciobanul, şi amîndouă sînt caracteristice şi neaoş româneşti.

Eu nu ştiu alte ghicitori, în limba noastră, cari să aibă ca subiect acţiunea scrierii. Da, sînt altele cari au ca subiect bunăoară condeiul: „taie-mi capul, scoate-mi limba, dă-mi să beau şi apoi vorbesc“ — una dintre cele mai frumoase ghicitori dintre cîte le-or fi avînd popoarele — altele au ca subiect cartea ori epistola: „am o găină pestriţă duce veste lui Gheorghiţă“ sau „o găină pestriţă la popa pe poliţă“. Aceste două din urmă arată un subiect dat de-a gata, nu unul în acţiune; ceealaltă, a condeiului, arată o acţiune, însă subiectele ei sînt într-adevăr pana de gîscă şi cerneala pe care o bea pana ca să poată vorbi. Acestea toate arată mai mult ceea ce-ţi trebuie ca să poţi scrie, nu arată acţiunea scrisorii însăşi.

Dar mi se pare că totuşi mai avem o ghicitoare care are ca subiect acţiunea scrierii: „Rădăcină-mpleticină, rar voinic care-o dezghină". Aici acţiunea scrierii e comparată cu acţiunea împletirii. Coadele literelor ale lui d, t, f, în sus, ale lui g, p, în jos, i-au dat românului putinţa de-a asemăna literele cu rădăcini care ies de-a valma, cînd în sus cînd în jos, iar meşterul le împleteşte. Se înţelege că tot numai împletitorul rădăcinilor acestora le poate şi despleti, sau „dezghina" — cine nu le poate dezbina nu le poate nici îmbina, şi dimpotrivă. E o observaţie a ţăranului asta, dar nu adevărată întru totul, căci, dacă e adevărat că nimeni nu ştie scrie dacă nu ştie ceti, nu e adevărat lucrul întors. Mulţi ţărani ştiu să citească — mă gîndesc mai ales la slovele vechi — dar nu ştiu să scrie nimic.

Asta e însă socoteala cea mai mică. Socoteala cea mare e alta, e cuprinsă în versul: „Rar voinic care-o dezghină". Adevărul acesta e trist. El vrea să zică: rar om care ştie carte. După cum au fost vremile ce-au trecut peste noi, lucrul se explică lesne de ce în neamul nostru erau mai înainte rari „voinicii" cari puteau să „dezghine rădăcinile" de pe hîrtie. Aşa de rari, încît poporul le dă atributul de „voinici", cu puteri uriaşe, năzdrăvane poate. Mare minune i se părea românului cartea! În casa lui nici pomeneală de carte: o vedea numai la biserică. De aceea zicea: „Găină pestriţă la *popa* pe poliţă", şi de aceea zice şi astăzi: „cartea e meşteşug popesc", şi cel dintîi gînd şi cuvînt ce-l are cînd îi ceri băiatul la şcoală, este: „Doar n-am să-l fac popă". Pentru ţăran popa a fost întruparea ştiinţei de carte.

Dar acum, de ce i-o fi zicînd poporul cărţii „găină"? Că e pestriţă, înţelegi. De ce însă scrisoarea care duce vestea lui Gheorghiţă e tot găină ca şi psaltirea de pe poliţa popii? Cine dintre d-voastră s-ar găsi voinic s-o ştie, să ne spuie şi nouă. Eu cam bănuiesc de ce, dar n-aş vrea să vă înşir lucruri pe care nu le ştiu anumit. Poate că altul le ştie mai bine.

Dar să vorbim acum de alte lucruri care stau în legătură cu scrisul şi cu cetitul şi din care putem vedea ce idei are românul despre carte şi despre cărturari.

Vedeți, românul are o vorbă: minte ca din carte. Minciuna poate să fie mare „cît toate zilele", ba poate să fie și cu coarne — curioasă expresiunea asta, minciună cu coarne! — dar minciuna cea mai cu șart e tot cea din carte. Astăzi, mai ales de cînd avem atîtea gazete, nu e lucru mare să vezi născîndu-se zicătoarea: „minte ca din gazetă". Dar ea e de mult născută, veche, de pe vremea cînd nu erau gazete, de pe vremea cînd românul nu cunoștea alte cărți decît cele bisericești. Atunci cum a ajuns românul să zică despre carte că minte „de îngheață apele"? Că doar n-o fi zicînd că minte evanghelia și psaltirea? Care carte i-a dat lui prilej să cunoască minciunile? Calendarul, bată-l norocul. Calendarul a fost înainte de gazete; le cumpără și astăzi țăranii, mai ales pentru arătarea vremii, căci asta îi interesează mai mult. Dar tocmai aici calendarul e mai mincinos. Cu cît țăranii cer calendare cu mai multe „prorocii de cum va fi vremea", cu atît negustorii pun mai multe prorocii. Și apoi, de obicei, ele se potrivesc ca nuca în perete. Pe cutare zi, prorocul spune: „ger de vor îngheța apele" și cînd colo, în ziua aceea cald și bine. Apoi să nu zici că minte ca din carte, de-ți îngheață apele?

Asta e cu cartea. Acum, pentru scriere, românul are vorba: „scrie cai verzi pe pereți". Cine? El nu că nu știe scrisoare. Să băgați mai întîi de seamă că țăranul nu poate face deosebire între a scrie, a desena, a zugrăvi, pentru el toate sînt *a scrie*. De-o fată frumoasă, el zice că e scrisă ca în icoană; în cîntece, descriind hainele brodate, zice: „colo sus pe umerei scriși sînt doi luceferei", iar pe poale soarele, luna și cu stelele. Astfel, a scrie pe pereți însemnează, poate, a zugrăvi. Dar unde vede el cai zugrăviți pe perete? Și i-a văzut vreodată verzi, cum poate a văzut — mai încoace la o biserică renovată — calul sfîntului Gheorghe roșu-roib și nu alb cum trebuie să fie totdeauna după tradiția bisericii?

Nostime sînt expresiunile noastre: „e tobă de carte" și „știe carte pînă la glezne". Spiritul și umorul românului se văd așa de lămurit într-aceste expresiuni. Toba e umflată și sună tare; și burduful e umflat. Deci, poți fi și burduf de carte. Dar amîndouă au înăuntru vînt!

Şi — cel puţin în majoritatea cazurilor — omul cu multă carte e cu puţină practică a vieţii, adevărat burduf şi tobă care, la cea mai mică înţepătură, se răsuflă şi rămîne ca vai de lume.

Româneşti şi de netradus sînt expresiunile „a învăţa carte“ şi „a şti carte“. Dacă bagi seamă, românul numai de două lucruri zice că le învaţă : „învaţă carte“ şi „învaţă minte“. Multe le poate el învăţa, dar nu prea vrea să le înveţe, căci nu se mai învaţă minte. Dar dă Dumnezeu, cu încetul, să înveţe ai noştri şi minte şi carte şi tot ce e spre folosul neamului. Ştie românul că cine are carte are patru ochi.

## TRIBUNALUL SATULUI

Pe dealul care mărgineşte satul despre răsărit începu să ardă focul mare, tot mai mare. Se părea, prin întunericul nopții, că este un stog de fîn ce arde.

De cu ziuă veniseră flăcăii în deal, urmați de o droaie de copii, fiecare ducînd cîte o sarcină de paie, cîte o despicătură două de lemn de fag. De prin păduri şi-au adunat un morman de uscături şi de frunze, din care acum tot luau cu brațele şi hrăneau necontenit focul de pe culmea dealului.

De jos, din sat, se vedeau în zarea focului, furnicînd ca nişte stafii ale nopții, tinerii ce erau în deal. Ne-am aşezat, eu şi preotul satului, pe două scaune în dosul casei din grădină, ca să auzim mai bine strigătul celor din deal. Eu nu cunoşteam obiceiul acesta, al „strigării peste sat", şi-mi părea acum bine că am ocaziunea să-l cunosc.

Era miercuri seara, spre joia mare, în săptămîna patimilor. Timpul cald şi frumos.

— E o judecată aspră strigarea peste sat, îmi zise preotul. Dar ajută ! Nu-i în stare nici o lege, nici o frică de pedeapsă, nici o autoritate, să moralizeze aşa de mult satul, ca strigarea aceasta.

De-acolo din deal strigă unul — om priceput la asta — numele unui flăcău, al unei fete, al unei neveste, şi apoi începe să înşire toate păcatele celui numit.

Mai mare ruşinea.

— Şi ce păcate anume îi le înşiră ? Şi de unde le ştie el pe toate aşa cu de-amănuntul ?

— Ce lucru mare să cunoşti cu de-amănuntul toate bunătățile şi toate relele din sat ! Sîntem o mînă de oa-

meni, şi ne cunoaştem unul pe altul. Ion cel ce strigă nu e lăsat numai cu propriile-i cunoştinţe, vin oamenii şi-i dau informaţiuni despre lucruri pe care el n-are de unde să le ştie. Vin înşişi părinţii şi-l informează despre obiceiurile rele ale fiilor lor, cari n-ascultă de dojană părintească. Strigarea peste sat e o binefacere pentru părinţi. O sută de bătăi să dea un tată copilului său, şi de-o sută de ori să sară mama în cozile fetei, nu fac atîta cît o strigare peste sat. Fata care a rămas nestrigată se mîndreşte anul întreg şi e privită ca fruntea fetelor. Vai de ruşinea însă a aceleia care a fost strigată de două ori într-acelaşi an.

— Toate bune, am zis eu, dar eu am o bănuială, care-ţi răstoarnă toată lauda ce-o aduci acestor strigări.

— Ce bănuială ?

— Că se face nedreptate şi abuz. Informaţiile pot să fie neadevărate, pot să vie de la oameni pizmătăreţi, de la duşmani. Ce te faci atunci ? Năpăstuieşti oamenii nevinovaţi, faci de rîsul satului pe tinerii cari nu merită batjocură. Şi apoi la urmă, însuşi omul cel însărcinat cu strigarea poate să fie duşmănos cuiva. Dar, presupunînd că e de absolută bună-credinţă, nu poate fi tras pe sfoară de cei răutăcioşi şi de cei şugubeţi ?

— S-a întîmplat şi se mai întîmplă să strige lucruri neadevărate. Dar cel ce strigă e fruntaş al satului, om nebănuit de nimeni, şi face slujba aceasta de vreo zece ani, că e bun de gură şi ţine bine minte. Cînd, fără vrere, face vreo nedreptate, a doua zi ori de altădată caută pe cel năpăstuit şi se împacă cu el.

De e flăcău îl ia cu buna şi-l cinsteşte cu ceva vin. Dacă e fată ori nevastă, îşi retrage spusele, în faţa bisericii, înaintea tuturor sătenilor. Asta însă se întîmplă poate la trei ani o dată. Şi nu poate [face] nedreptăţi şi abuzuri, de-o parte că nu vrea, de alta că nu-l lasă satul. E sub control. Ne adunăm la primărie, noi vro douăzeci de bătrîni ai satului şi mă duc şi eu, şi acolo hotărîm ce are să se strige peste sat. Cel ce strigă ne spune pe rînd ce ştie şi ce informaţiuni are despre cutare fată, cutare nevastă, cutare flăcău. Noi ascultăm

și hotărîm și judecăm ce are să se strige, asta da, și asta nu, asta e prea aspră, asta e prea intimă, și așa mai departe. Numai ce iese din sfatul nostru e bun a fi strigat.

S-au întîmplat cazuri, dar mai demult, că o fată s-a aruncat în fîntînă în urma celor ce i s-au strigat peste sat, iar o nevastă s-o otrăvit pentru o nedreaptă și mare vină ce i s-a strigat bărbatului ei.

Dar astea au fost demult.

În vremea aceasta au început să cînte cu buciumele în deal.

— Acum încep, zise preotul. Tot satul e acum prin grădini. Toți ascultă. Copiii prin pomi, bărbații și nevestele pe garduri, moșnegii pe prispe, fetele tupilate prin funduri de grădină. Nu e nimeni prin case, pînă și ovreiul cu ai lui iese din cîrciumă și ascultă.

„Aure, maure, ho, ho !“

Acesta fu strigătul care, ieșit din vro cîteva zeci de guri, străbătu pe deasupra satului, de sus din deal și trecu puternic umplînd de fiori tăcerea nopții și sufletele atîtor oameni din sat. Și deodată cu strigătul acesta începu un joc de artificii pe deal ; unii aruncau cocoloașe de paie aprinse, alții purtau prăjini învelite cu paie ce ardeau vîlvăind, alții lăsau s-alerge pe rîpi roți de car pe lîngă care legaseră cîrpe și frunze uscate și paie și apoi le deteră foc ?

— Ce-i maure, ce te-a prins ?

Așa răspunseră alte glasuri, întrebînd. Atunci „maurele“ singur — marele preot al acestei datine — a strigat cu un glas puternic, răsunător, și foarte limpede :

— Mă doare capul.

— Și de ce te doare, mă ?

— De cojocelul lui Ion al Tudorei că l-a pierdut în tîrg și l-a găsit Avrum de lîngă pod. Cine nu-l crede tot ca el să pață.

Preotul a rîs cu atîta poftă încît am început și eu să rîd, ca mirele surd. Și nu știu, era adevărat, ori părere, de prin grădinile de primprejur s-a ridicat un hohot de rîs, un hohot mare nețărmurit ; poate că în-

tr-acel moment rîdea satul întreg, de pe garduri, de pe case, de prin pomi, singur bietul Ion al Tudorei sta undeva ascuns şi, prins de ruşine şi de necaz, înghiţea noduri seci şi mormăia printre dinţi. Eu, într-adevăr, n-am înţeles multe din povestea cu Ion şi cu Avrum, de aceea am întrebat pe preot. El mi-a spus că acest Ion îşi băuse cojocelul în tîrg la un anumit Avrum, iar nevestei sale şi satului i-a spus că şi-a pierdut cojocelul umblînd prin tîrg. Gluma era bine potrivită, mai ales că Ion era un făţarnic, dojenea pe alţii să nu bea şi o dată cu capul n-ar fi vrut să se ştie cu siguranţă că şi-a băut cojocul.

— Aure, maure, ho, ho, răsună din nou de pe coastă şi din nou aceeaşi întrebare din vale : ce-i maure, ce te-a prins ? şi iarăşi răspunse maurele. Şi lucrul a continuat mereu aşa.

Răspunsurile maurului, limpede şi desluşit auzite, erau pentru mine tot atîtea oracole, fiindcă vorbea în pilde şi despre relaţii pe care nu le cunoşteam. Atîta ştiu că a trecut în revistă peste o sută de persoane, criticîndu-le purtările, arătîndu-le omenia şi dojenindu-le firea. Flăcăilor şi bărbaţilor le-a imputat şi i-a mustrat că şi-a lăsat cutare loc nearat, că nu-şi adapă vitele la timp, că umblă cu cizme împrumutate, că vecinic cer tutun de la alţii, că şi-au băut cutare lucru, ori cutare haină, că-şi bat nevasta pentru că şi-o tem de nu ştiu cine, şi aşa cîte şi mai cîte.

Cu mult mai variate şi mai bine spuse au fost strigările nevestelor şi ale fetelor. Ba că una ar voi să se mărite şi ea adoarme la furcă, alta că a jucat în post, că una şi-a dat mărgelele ca s-aducă ţuică mă-sei, alta doarme pe sub streaşini şi pe după clăi, alta nu ştie să puie aluatul pe lopată pînă nu-l leagă cu funia, cealaltă are cinci cămăşi, două rupte, două sparte şi la una n-are spate, una a rămas fată bătrînă, căci toată ziua stă cu mîinile în şolduri şi se uită în sus pe coş, alta pentru că sperie vacile din curte cînd iese între ele cu capul gol.

Acesta este ceea ce am numit eu „tribunalul satului". Într-adevăr, un tribunal, sau mai bine o Curte cu juraţi,

în toată legea. Sentința maurelui e fără apel și e valabilă pînă la anul. Multora le face zile amare anul întreg, consecințele sentinței maurelui sînt de multe ori hotărîtoare în soarta fetelor: măritarea lor atîrnă mult de judecățile maurelui. Tineretul mai ales, în săptămîna postului mare, se trudește să aibă purtare cît mai bună ca să încapă în bunele grații ale maurelui.

## GROAPA DIN DRUM

Pretutindeni sînt oamenii așa. Credeam dintîi că numai în satul nostru, în Murga-de-sus, poate sta o groapă în drum atîta vreme, dar am văzut mai în urmă că ori în care sat și oraș din țara noastră se întîmpla tot așa. Parcă într-alte țări nu! Tot așa și acolo, căci pretutindeni sînt oamenii așa.

Plecasem pînă în ziuă la oraș. Pînă să ies din sat mă uitam din trăsură la stelele care începeau să dispară una cîte una, de lumina zorilor. Acum au mai rămas cele din miazănoapte, cele apropiate de pol, acum s-au stins și aceste. Carul-mare însă tot mai strălucea și se vedea așa de limpede și de frumos, singur!

În urmă nu l-am mai văzut. Adormisem. Trăsura mergea repede; vizitiul tăcea și el, se vede că închisese ochii și bănănăia cu capul. Deodată o zguduitură puternică ne deșteptă pe amîndoi. Mie mi se păru că ne-am dus pe rîpă. Mi-se scuturaseră creierii. M-am deșteptat cu spaima în oase, iar vizitiul cu niște înjurături dumnezeiești în gură.

— Ce-a fost aici? am întrebat eu, văzînd că trăsura merge iarăși repede și liniștit.

— E groapa aia, fire-ar...! De patru zile acum își prăpădesc bieții oameni vitele, pînă să iasă din ea.

Seara, cînd ne-am întors, am văzut groapa. M-am dat jos din trăsură, de groaza zguduiturii, și-am ocolit-o. Era o spărtură în pămînt, un ponor făcut de un pârîu umflat de ploi. Vreau să zic, pârîul a fost numai inginerul care a dat planul pe unde are să fie groapa, de celelalte s-au îngrijit oamenii cu carele lor, căci era

toamna pe vremea adunării bucatelor de pe cîmp și drumul era bătut toată ziua de care. Era largă și intrai în ea pînă aproape de genunchi.

A doua zi am căutat pe primarul satului. Nu era acasă. Și m-am dus să văd din nou groapa. Stăi, omule, acum și te miră !

Venea carul încărcat și de departe vedeai pe român cum se scarpină în ceafă de groaza gropii și se învîrtea pe lîngă boi. Iar la groapă zdup ! carul în ponor, și apoi bice pe spinarea boilor și zgomot și înjurături și zvîrcoliri cu umărul pe la leuci, și da Dumnezeu în sfîrșit de ieșea carul din groapă, scos de cîte opt și zece bărbați ce se adunau. Firește, pînă ce carul zăbovea în ponor, îl ajungeau din urmă cîte alte cinci șase care, stînd înșirate cu boii trudiți și așteptînd și ei cu spaimă și cu cutremur să se vadă dincolo de groapă și numărînd parcă în gîndul lor bicele cîte au să primească.

Și așa toată ziua. Cine era de vină ? Dumnezeu cu ploaia, primarul cu datoria lui de a drege drumul, ori țăranii cu nepăsarea lor ? Dacă ar fi adus cîte o piatră fiecare țăran de cîte ori trecea pe acolo, și ar fi trîntit-o în groapă, într-o zi ea s-ar fi umplut. Rău ar fi fost și așa, dar de o sută de ori mai bine decît acum, căci ar fi fost măcar pod peste ponor. Le-am spus-o eu asta țăranilor, dar așa de îndîrjiți erau de necazul gropii și așa de mirați de îndrăzneala poveții mele încît, chiar de și-ar fi adus pietre cu ei, le-ar fi azvîrlit în capul meu, nu în groapă.

După-amiazi am găsit pe primar și i-am spus.

— Adecă, domnule, ce pot eu face ? Ce te amesteci în trebile mele ! Crezi că merge așa ușor ?

— Cred. Iai doi-trei oameni și astupi groapa.

— De unde să-i iau ? Trebuie să le plătești. Cine dă parale ? D-ta n-ai idee de legile țării ! Ce, asta crezi că e datoria mea de primar, să astup gropile din drum ?

— Dar cine s-o astupe ? Ai străjerii satului, plătiți de comună, du-i să lucreze.

Primarul a rîs așa de răutăcios, de credeam că aș fi spus vro prostie.

— Străjerii mei ? Apoi, domnule, nu știi că e cale vicinală ? Cînd e de reparat drumul ori podul, trebuie

să ia parte și Murga-de-jos și Todirenii din sus de noi. Străjerii mei sînt ai mei; să trimită și cei din Murga-de-jos și cei din Todireni pe ai lor, și vom repara. Doar n-o să lucrez eu și pentru alții!

— Atunci trimite știre primarilor din cele două sate, să aducă oameni.

— Asta-i! Parcă merge așa. Trebuie să adunăm consiliul comunal și să luăm o deciziune. Asta o trimitem celorlalți primari, cari adună și ei consiliul comunal, și decid. Apoi, așa în unire, facem un raport subprefectului...

— Aoleo! subprefectul face apoi raport prefectului...

— Se înțelege.

— Iar prefectul la minister. Pentru o groapă din drum. Și după șase luni vine de la minister poruncă la prefect, iar la anul la d-ta! Pînă atunci nu mai rămîne nici car întreg, nici bou teafăr în satul d-tale! am zis eu ieșind.

A doua zi am luat cu mine servitorul nostru, cu topor și tîrnăcop. Ne-am dus la vestita groapă.

— Uite, Ioane. Gîrla nu e departe. Adă bolovani mici și așterne în groapă. Taie apoi nuiele ori crengi de salcie și umple groapa bine, iar deasupra pune pămînt din mal.

Neacșu, servitorul, s-a uitat la mine și a izbucnit în hohote.

— Da ce! Să-mi trudesc eu oasele pentru sat! Umplă-și satul groapa din drum, dar nu eu! Ce-mi plătește mie satul?

— Mă, Neacșule, ce-ai tu cu satul? Tu ești plătit de mine, să m-asculți și să faci ce poruncesc eu. Nu-ți dau eu leafă cinstit? Și nu ți-am spus că n-ai voie să te abați din vorba mea?

— Ba, cinstit, și cu inimă bună. Și nu m-abat din vorba poruncită. Da aici e alta. Nu lucrez pentru noi, ci pentru sat. Vorba e, ce ai domnia-ta cu satul? Îți plătește ceva?

— Nu-mi plătește nimic. Mi-e milă de vitele oamenilor, nu de ei. Ei haid acum; fă-ți de ici de la mine

o țigară, că eu am să stau aici cu tine, să văd cum astupi.

— Țigară fac ...u, ce tutun frumos... da zău groapa asta, las-o încurcată. De ce să lucrezi d-ta pentru sat ! Ei ! și de-ar fi numai satul nostru ! Dar cei din Murga-de-jos și din Todireni ! Pentru arțăgoșii ăia ! Nici vorbă !

Și trînti tîrnăcopul din mînă. Cu răul nu aveam ce începe. După multă vorbă, mi-a dat prin gînd să-i spun că-i plătesc cinci lei, ca să tragă un pui de chef, iar banii aceștia am să mi-i scot eu cu subprefectul, din cele trei sate.

În sfîrșit, a adus bolovani. O, dar făcusem socoteala fără birtaș. Oamenii care veneau cu carele, făceau gură că le oprim trecerea ; unii rîdeau că m-am făcut argatul satului, alții mă batjocoreau, că-mi bag nasul unde nu-mi fierbe oala și că sînt nebun, că lucrez pentru sat și cîte și mai cîte. Tuturor le spuneam că pentru binele lor fac, aș ! cine te-a rugat, răspundeau ei.

N-a fost chip să astupăm groapa, căci oamenii veneau mereu cu carele și aveau zor să treacă. Dar tot am astupat-o peste noapte. A muncit servitorul meu și am stat lîngă el pînă a făcut-o asemenea cu drumul.

Spre mulțumirea mea, a doua zi m-am dus să văd carele trecînd în pace și liniște pe podul ce-l făcusem. Nădăjduiam să văd pe țărani bucuroși că au scăpat de ponor. Ți-ai găsit ! Parcă le-am făcut cine știe ce rău, așa se uitau la mine. Și mă măsurau cu ochii. Ce știam eu, ce au ei pe suflet !

— Ei, neică Tudore, îți place așa ? am zis către unul.

— Place ! răspunse cu vorba scoasă ca și cu cleștele. Ce să-mi placă ? Mai bine ar fi rămas așa cum a fost. Tot bir și podvadă...

— Cum a fost ! Dar nu vezi că omorîți boii ?

— Eh ! Ori mîncați de lupi, ori dați în prăpastie, tot acolo ajungi.

M-am întristat de vorbele lui. Ce ți-e omul ! Va să zică nu făcusem bine !

În vremea asta, iaca și primarul, și de departe :

— O-ho, domnule ! N-o să-ți plătim nici o para chioară, așa să știi. Ai făcut fără autorizația noastră.

— Ce să-mi plătiți ? Pentru groapă ?

— Bineînțeles. Ai de gînd să ceri prefectului știu eu cîte zeci de lei. Noi știm, nu prefectul.

— Dar nici vorbă nu e. N-am să cer nimănui nimic.

— Ba ai să ceri, căci ai spus satului întreg că dai servitorului cinci lei, pe care-i vei scoate înzecit de la prefectul. N-o să-i scoți ! Trebuie iscălitura noastră, și n-o punem ! Autorizația noastră, și n-o dăm ! Așa să știi.

— Eu am glumit cu servitorul. Cinci lei i-am dat e drept, dar de la mine. El o fi spus ceva oamenilor ! Dar să-mi fii d-ta sănătos ! Nici bani, nici iscălitură, nici autorizație n-am să cer de la nimeni. Am cheltuit cinci lei, ai mei, și atît. În loc să-mi mulțumești, uite !

— O-ho, bani poți să nu ceri. Te privește. Dar autorizație, e alta. De asta nu scapi. Așa să știi.

— Ce autorizație ?

— Autorizația să umpli groapa. Cine ți-a dat voie s-o umpli ? Drumul e lucru obștesc ; cum n-ai voie să-l strici așa n-ai voie să-l repari fără autorizație ! Asta e contravenție. Și apoi și alta. Eu am scris subprefectului că e groapă aici, și cer să ia măsuri. Da dacă vine astăzi el, ori o anchetă, și nu găsește groapa ? Rămîn eu mincinos ? Rămîne că am raportat neadevăruri și am indus în eroare autoritățile ? Așa să știi !

Ce mi-a mai spus e de prisos să vă spun. Sînt amărît. Dacă vrea primarul și satul, strice ce am lucrat eu și facă iarăși groapă, căci trebuie să fie acolo, s-o găsească subprefectul. Se înțelege, cheltuiala stricării podului meu am s-o plătesc eu, poate voi plăti și groapa, adică stricarea drumului (căci nu se știe cît a fost groapa de mare la început și primarul poate s-o facă mare cît să încapă o biserică), voi plăti și contravenție. Sînt sigur că le voi plăti pentru că primarul cu satul întreg m-a dat în judecată. Dar de asta îmi pasă mai puțin ; îmi pasă mult că am devenit în vremea asta un calomniator infam, căci primarul m-a dat în judecată că din cauza mea el a raportat lucruri neadevărate și a indus în eroare autoritățile !

# UN CONCURS LITERAR LA 1848

Vasile Alecsandri a luat parte la 1878 la un concurs literar al tuturor poeților de neam latin — care s-a ținut în Francia, la Montpellier — și a cîștigat pentru sine premiul și pentru noi românii lauda, prin poezia cunoscută de toți *Cîntecul gintei latine*.

Nu știu dacă Alecsandri a mai concurat vrodată în viață la vrun premiu literar afară de premiul Academiei Române, cel mai mare premiu al ei, pe care l-a luat la 1884, cu una din dramele sale. Dar știu că, indirect, el a mai concurat o dată, în tinerețea lui, nu la un premiu, ci numai la o glorie literară — și n-a cîștigat.

Sînt foarte puțini care pot să știe acest lucru, pentru că de o parte e vechi, iar de altă parte e închis în coloanele unei foi de peste munți, care astăzi se găsește foarte rar și numai prin biblioteci.

A fost un concurs de uriași, căci au luat parte la el răposatul, pe atunci, poet Vasile Cîrlova, Ion Eliade-Rădulescu, Vasile Alecsandri, Dumitru Bolintineanu și Andrei Mureșeanu. Zic, indirect, căci nimeni n-a publicat nici un concurs, nici un premiu, și precum vedeți a luat parte și un poet, mort de mult, la această întrecere. Dar se vede că era o concurare de puteri, din însăși felul lucrului și din timpul în care s-a făcut.

Era în anii revoluției, în 1847 și 1848. Începuse frămîntările mai în toată Europa. Se înțelege, ferbea și Muntenia și Moldova, iar în Ardeal se pregăteau românii să apuce armele. La noi, dincoace de munți, nu aveam pe atunci nici o gazetă — nu puteam să avem — care să vorbească verde și să îndrăznească a-și spune

focul. Eram încă ai regulamentului muscălesc. Ardelenii însă aveau mai multă libertate şi gazeta lor săptămînală *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, redactată de vrednicul de vecinică pomenire George Bariţ, era singurul organ politic al neamului românesc.

În povestirea mea *Cîmpia Libertăţii* spusesem că ungurii erau superiori românilor în multe de toate, că aveau arme, cetăţi, oameni politici şi poeţi. [...]

George Bariţ a simţit această nevoie şi, fiindcă în Ardeal n-avea cui să se adreseze, a scris lui Eliade Rădulescu să facă ceva, vrun cîntec eroic sau războinic, care să fie marsellieza românilor, în urmă a făcut apel la poeţii din principate. Nu vreau să zic să acest apel ar fi fost îndemnul de a scrie pentru cei patru poeţi, îndemnul exista în însăşi firea lor de scriitori şi publicişti şi în inima lor românească.

Eliade, neavînd nimic gata, a trimes lui Bariţ poezia lui Cîrlova, cunoscută sub numele marşul lui Cîrlova, scrisă pe la 1836, părîndu-i nu numai cea mai potrivită, dar într-adevăr singura, pe acele vremuri, poezie cu caracter eroic şi tirteic. Ea începe cu „Fraţii mei, feciori războinici, ascultare mamei daţi ; iată vremea mic şi mare armele să îmbrăţişaţi“, Bariţ a publicat-o în no. 1 al *Foaiei* sale din 1848 (la 5 ianuarie). Eliade i-a trimis în urmă, mai în vară, un cîntec de cinci strofe scurte, semnat *Un român* şi publicat la 14 iunie, intitulat *Hora Ardealului*, care s-a cîntat multă vreme în Ardeal, pe melodia unei doine, dar n-a fost nici eroic, nici războinic şi afară de versurile „a sosit ziua dreptăţii, ziua sfînt-a libertăţii“ n-are nimic din ce trebuie să aibă un cîntec naţional în vremuri de furtună. Interesant e acest cîntec numai întru atîta că el a inspirat, unsprezece ani mai tîrziu pe Alecsandri să scrie *Hora Unirii* şi strofa întîi („Hai să dăm mînă cu mînă“) e luată de-a gata fără nici o schimbare din *Hora Ardealului* a lui Eliade.

Marşul lui Cîrlova a făcut lucruri mari în Ardeal. Era crezul românilor. Dar nu spunea, totuşi, pe deplin, ceea ce le trebuia românilor. Se înţelege, trebuiau să vie şi alţi poeţi să-şi încerce lira şi norocul. Cel dintîi a fost Alecsandri. În no. 2 de la 24 mai al *Foaiei* el publică poezia *Către români*, care dealtfel se publicase mai

întîi, ciuntită de cenzură, într-o gazetă din Moldova. Cu mult mai puternică decît a lui Cîrlova, ea totuși nu era potrivită să devie o marseilleză, fie a ardelenilor, fie a întregului neam românesc, pentru că era prea parțială în cereri și revendicări și prea teoretică, fără să expuie nimic practic și să puie degetul pe rană.

După Alecsandri a încercat Andrei Mureșeanu, care și-a publicat al său *Răsunet* — poezia de astăzi *Deșteap-tă-te, române* — la 21 iunie tot într-aceeași *Foaie*. Bolintineanu și-a publicat poezia sa *Către români* la 15 noiembrie, însă, dintre toate, aceasta a fost cea mai fără efect din cauza lirismului prea dulce și gingaș — ca pildă, zice într-un loc: „sub protecția străină patria a suferit cum în mîna unui barbar suferă o albă floare". Într-un marș războinic să vorbești de flori albe, e una, și alta să vorbești ca Mureșeanu „de fulgere să piară, de trăsnet și pucioasă". Aici miroase a praf de pușcă!

Dintre aceste cinci poezii care au năzuit să ajungă la gloria unei marseilleze, numai una mai trăiește astăzi, se mai recitează și se mai cîntă și e îndeobște cunoscută. Și nu e a celui mai bun poet, e a celui mai slab dintre ei, dar devenit mare tocmai prin faptul că a scris această poezie. Fără îndoială, Mureșeanu, ca ardelean, știa mai bine ce are și ce trebuie spus ardelenilor; a priceput însă să spuie totodată păsurile neamului întreg.

Melodia a contribuit și ea la perpetuarea poeziei.

Dar n-avem să căutăm noi aici care au fost cauzele de a rămas această poezie, iar celelalte au fost uitate, căci aceasta se poate face într-un studiu literar. Eu am voit să fac numai cunoscut cititorilor un episod din istoria noastră culturală, un „concurs literar" din vremea părinților noștri.

## FECIOR DE POPĂ

Auzita-ți să fi fost vreodată un preot care să fi tăiat limba din gura creștinilor, drept pedeapsă pentru știu eu ce? N-ați auzit. Atunci de unde a răsărit vorba: „taie popa limba“?

Ah! Taie popa limba! Iacă o vorbă veche, creștinească și românească, a mamelor care vreau să-și sperie copiii cînd fac vrun rău. În glumă și-o spun și oamenii mari, cu toate că nu are nici un rost. Vreau să zic că încă nu s-a întîmplat ca vrun popă să taie limba unui creștin, pentru că ar fi mîncat de dulce în zi de post, ori ar fi chemat pe Necuratul într-ajutor cînd era să cheme pe Dumnezeu!

Nu, popii n-au tăiat niciodată limba creștinilor, dar dimpotrivă, adică să taie creștinii limba popii, asta s-a întîmplat de multe ori.

Li s-a întîmplat preoților noștri, ai românilor, nu o dată, ci de multe ori aproape o sută de ani de-a rîndul. Li s-a tăiat preoților limba numai pentru că și-au făcut sfînta datorie și au propovăduit cuvîntul lui Dumnezeu. Limba lor, tăiată ori smulsă din gură, a fost aruncată cîinilor s-o mănînce, iar ei muți și nenorociți au fost puși să care pămînt boierilor, să ducă în spate pe lectică episcopi de altă religie și — spre rușinea omenirii — au fost puși să mănînce carne de hoit de cal și să boteze cîinii în apă sfințită și cu toată sfînta rînduială a botezului!

Nu s-a întîmplat la noi în principate, ci în Ardeal, în suta a șasesprezecea și a șaptesprezecea. Luptele re-

ligioase în vremea aceea erau nesfîrşite în toată Europa, între catolici, luterani şi calvini. În Ardeal era o luptă şi mai nebună, căci se întîlniseră dintîi cinci, apoi şase şi în urmă şapte felurite religii. Catolicismul, care fusese mai înainte singur stăpînitor, era acum biruit de luteranism şi de calvinism, şi în urmă a început lupta între aceste două confesiuni. Iar luptele nu se făceau numai cu vorba, ci cu parul. Se aprindeau case, se omorau oameni, se pustiau semănăturile pe cîmp, se ardeau pe rug femei şi copii şi era urgie a lui Dumnezeu.

În urmă au biruit cu totul ungurii cu religia lor calvină. Pînă ce erau aceştia tovarăşi de luptă cu luteranii contra catolicilor, iar după aceea, cîtă vreme s-au războit tovarăşii între ei, nimeni nu s-a interesat de religia *valahă* ortodoxă, care era prea slabă şi nebăgată în seamă. Dar după ce au ajuns calvinii tari şi mari au început o goană fără milă contra românilor.

Această goană e, fără îndoială, cel mai jalnic capitol din istoria românilor din Ardeal.

Cît au îndurat românii atunci ! Cîte legi barbare n-au adus împotriva lor : căutau calvinii şi cu vicleşugul şi cu moartea să facă pe români să-şi lepede legea lor.

Şi-au lepădat-o mulţi, mai ales dintre românii cei bogaţi şi de aceea pînă azi poate a treia parte dintre boierii unguri ai Ardealului sînt de origină română, renegaţi. Istoria îi ştie pe toţi. Cu vremea s-au mai dezmeticit unii şi s-au reîntors la matca românească, se mai întorc şi astăzi, pe ici pe colo.

Religia ortodoxă a românilor a fost decretată în toate dietele ţării ca neapărată de legi, proscrisă, străină şi suferită numai din mila boierilor unguri, pînă la alte dispoziţii. Nici unul dintre sultanii Turciei n-au prigonit mai rău pe creştini în împărăţia lor decît ungurii calvini pe românii ortodocşi.

Popii români erau puşi sub ascultarea protopopilor şi episcopilor calvini, le erau robii acestora, trebuiau să le facă robotă, să le care apă, să le taie lemne ; iar cînd se plimba episcopul calvin, patru preoţi români îl purtau pe umeri într-un pat, iar al cincilea preot român, desculţ — aşa era legea — şi cu patrafirul după gît,

trebuia să alerge înaintea patului și să dea lumea la o parte.

În dieta țării de la 1658, s-a adus legea că principele Ardealului să poată spînzura oricînd pe oricare popă român, pe care-l va denunța episcopul calvin pentru o vină cît de mică, ba chiar și închipuită. Iaca legea : „să-i dea morții ca pe niște oameni îndărătnici și cutezători, pe acești popi «valahi» pentru că nu sufăr pe episcopii calvini impuși lor, că nu ascultă de învățăturile episcopilor și că țin la «ticăloasa» și vrednic de scuipat lege valahă".

În 1573, dieta a proclamat libertatea conștiinței : să creadă fiecare ce va voi și nimeni să nu se atingă de legea omului. Frumos ! Dar paragraful glăsuia astfel : „aici se înțelege numai cele patru confesiuni ale țării, dar să nu fie înțeleși și aceia ce se țin de secta olahilor sau a grecilor, cari sînt suferiți de milă numai de azi pe mîine, pînă cînd îi va plăcea principelui și dietei să-i mai sufere".

Românii erau suferiți — în țara lor ! — numai ca să aibă boierii unguri pe cine să stoarcă. Asta o spune curat și legea din 1579. Românii nu sînt numărați între națiunile ce constituie statul, nici religia lor între religiile țării, dar vor fi suferiți să aibă și ei un loc pe pămîntul țării cîtă vreme vor fi de folos calvinilor și vor avea cu ce munci și plăti birurile. Episcopi li se vor da din partea principelui „oameni credincioși principelui, care să-l ajute să ajungă prin ei și alte scopuri". Ce scopuri or fi vrut să ajungă principii prin episcopii calvini puși cu de-a sila în fruntea românilor ? Și ce obrăznicie să spui că ai s-ajungi prin uneltele tale, prin episcopi, și alte scopuri.

Preoții români erau numai cu numele preoți ai legii lor, căci trebuiau să facă slujba după ritul calvinic, să ia parte la sinoadele calvinești, și erau hirotoniți de episcopi calvini. Veniturile preoțești afară de saracuste, sărindare și umblarea cu discul, erau toate ale protopopilor calvini ; și cununiile și îngropările și botezurile și toate celelalte.

Prin legea din 1646 li s-a luat preoților români și dreptul matrimonial și în locul lui s-au statornicit deciziunile calvinești. Tot pe vremea aceeea li s-a impus românilor — și ce e mai trist și preoților — să nu cuteze a se împotrivi a face clacă și muncă boierească în sărbătorile pe care olahii le numesc mari „legate și împărătești", „să nu umble, cu mofturi de acestea, pentru că ei sînt un popor suferit în această țară numai pentru folosul public, dar disprețuit". Și așa se întîmpla ca tot satul în frunte cu preotul trebuia să are și să semene lanul boierului în sfînta duminecă a Paștilor! Iar cine se împotrivea să lucreze în sărbătorile împărătești era bătut și spînzurat — pentru că legea spunea limpede: „episcopii calvini au puterea de a pune și de a scoate pe preoții români și atît pe ei cît și pe olahi a-i pedepsi oricum vor afla ei cu cale, fără să aibă a răspunde cuiva".

E ușor de înțeles cum se purtau episcopii calvini cu preoții noștri, cînd puteau să-i pedepsească cu orice pedeapsă, după bunul plac. Popii români, dealtfel, după legea din 1665 puteau fi trași în judecată criminală pentru orice vină și sub orice pretext de nimic și la orice tribunal din țară și ceea ce e barbarie curată — n-aveau dreptul să aducă martori! Erau osîndiți fără de a se putea apăra și, se înțelege, la pedepsele pe care le aflau ungurii cu cale. Popilor li se confisca averea, li se tăiau mîinile, li se smulgea limba din gură și li se ucideau „feciorii".

O, da, după feciorii preoților făcea mai ales goană ungurii. Aveau frică mare că fiii de preoți vor fugi într-alte țări să învețe carte, ca apoi, întorcîndu-se acasă, să lumineze și să deschidă ochii românilor.

E și tristă și comică goana aceasta a ungurilor după fii de preoți. Era de ajuns să fii băiat de popă, ca să fii gonit de calvini ca iepurele peste toate văile. Legea din 1639 autoriza pe proprietarii unguri să supună la jugul iobăgiei pe fiii preoților îndată ce se vor fi însurat chiar și atunci cînd ei ar locui sub un acoperămînt cu părinții lor. Ba și pe copiii mici și pe feciorii neînsurați ai preo-

ţilor să-i prindă cu laţul şi să-i puie la muncă şi la iobăgie, sau dacă vor vrea, să-i lase pe chezăşie în bani şi vite. Iar pe acei ce vor fi ieşit din casa părintească să-i apuce oriunde-i vor afla şi în orice ani ai vieţii ar fi.

Vînătoarea după fii de preoţi a ţinut mai bine de o sută de ani şi abia împărăteasa Maria Tereza a stîrpit-o. Cîţi n-au fost aruncaţi în temniţi pînă atunci, cîţi n-au fost spînzuraţi, numai pentru vina că erau „feciori de popă“ !

# *SUPERSTIȚIUNILE PĂGUBITOARE ALE POPORULUI NOSTRU. DESCÎNTECUL ȘI LEACURILE BĂBEȘTI. DUHURILE NECURATE. VRĂJI ȘI FARMECE. SĂRBĂTORI FĂRĂ DE ROST*

1909

## I. MEDICINA SIMPATICĂ

### Leacurile băbeşti

1

„Leacul fie ori nu fie, plata babei să se ştie!" de vorbele acestea ar trebui să-şi aducă aminte fiecare om cînd merge la baba descîntătoare. Ştiu şi eu că omul, cînd e bolnav ori are pe cineva bolnav în casă, întreabă şi în dreapta şi stînga pe pricepuţi şi nepricepuţi şi la urmă tot la descîntec ajunge. Şi iarăşi ştiu că sînt multe femei cari cunosc fel de fel de buruieni lecuitoare, şi cunosc şi otrăvurile din buruieni. Şi cunosc şi anumite boale, mai ales de-ale femeilor. Eu nu tăgăduiesc că sînt şi babe pricepute la cîte-o boală şi au bunăvoinţă de-a ajuta cît pot bolnavilor. Dar sînt şi babe nepricepute, care nu prea umblă cu crucea în sîn şi descîntă numai pentru cîştig, altele o fac numai de lăudăroşenie ori numai ca să le meargă numele şi să bage spaimă în oameni de ce putere au ele. „Oho! să ştiţi voi că una e baba Floarea!" Şi bieţii oameni cred că baba Floarea poate cînd vrea să îngheţe apa de la foc, să cheme pe dracul din baltă, să trimită boale şi să fure peste şapte sate laptele vacilor, să poarte oamenii zburînd pe prăjină, şi cîte alte nerozii de acestea. Ba poate să oprească norii lui Dumnezeu, şi vînturile şi grindina, şi cînd i-ar plăti cineva bine ar putea să facă să nu mai răsară soarele, iar luna să nu-şi mai poată umplea sferturile ei şi să rămîie pînă în veci numai ca o secere. Bat-o Dumnezeu de babă nevrednică, n-o vezi cu ce umblă să sperie lumea?

Apoi sînt şi altfel de babe, cam puţintele de minte, cari cred că le pot face toate acestea. Cu adevărat cred, şi nu le poţi scoate nebunia din cap, şi la urmă ar fi

păcat să le bagi vină că vreau să înşele lumea. Nu voiesc s-o înşele, ci pe ele însele le înşală capul lor cel neîntreg, că sînt bolnave la minte. Mai de vină sînt oamenii cari se iau după ele şi le dau crezămînt. Aceste babe spun de ele că zboară prin văzduh pe mătură, că s-adună cu altele de spiţa lor, pe la răspîntii noaptea, că stau de vorbă cu Dracul ăl mare din baltă, că merg pînă într-al nouălea sat şi sug inima copiilor, şi cîte toate. Sînt biete babe cari buiguiesc cu ochii deschişi, şi în aiurarea lor zboară pe mătură, şi vorbesc cu Satana, şi acest vis al lor, adică vedenia ce au, o cred, urgisitele de ele, că se întîmplă într-adevăr.

Nu-i tot una baba Rada cu Rada baba! Una îşi vede de buruienele ei şi descîntă numai unde e de vindecat o boală, şi voieşte numai mîntuire şi bine, iar doftoriile ei sînt văzute de toată lumea. Şi de acestea sînt multe femei prin sate, şi neveste şi mai în vîrstă, femei cinstite şi aşezate şi cari s-ar ruşina pînă în albul ochilor cînd le-ai bănui că umblă cu boscoane şi cu vrăji şi cu dracul prin ulcele. Dar cealaltă babă descîntă numai unde e să facă rău, să trimeată cuţite, să facă pe ursită, să fiarbă buruieni tari ca să lege bărbaţii ori să facă de urît. Asta umblă cu cenuşe de broască arsă în vatra focului, cu sînge de liliac, cu mîna de om mort şi cu gîtlej de lup, ori cu doftorii pe cari le pregăteşte pe ascunsul şi le tăinuieşte. Toate gîndirile îi sînt numai spre rău, aşa că de ea cu adevărat poţi zice că şi-a dat sufletul ei diavolului. Babe de soiul acesta sînt vrăjitoare îndrăcite, şi mai de mult le ardeau de vii, ca să curețe de ele pămîntul. Nu că doară ele ar fi putut face lucrurile cu care se lăuda, dar pentru că vrînd să facă răul, li se încîinea sufletul aşa de mult încît l-ar fi făcut de-ar fi putut. În ele e numai vrerea de a face rău, dar nu şi puterea. Din păcate, multă lume e rea şi vrea să facă rău altora, iar aceşti răi parcă sînt anume făcuţi pentru vrăjitoare, şi vrăjitoarele anume pentru ei. Şi neputînd face ei răul, îşi pun nădejdea în babă, şi babele în dracul. Dar uite că nici dracul nu e aşa de rău ca oamenii aceştia şi ca babele, că nu le face pe plac, şi se sperie şi el de cîte-i cer. Că baba şi omul care-şi face vrăji vreau să facă răul, şi Satana nu-l vrea. Frumoasă

tovărăşie de trei cinstiţi : omul, baba şi diavolul, şi la urmă tot diavolul cel mai cinstit dintre toţi trei! Ar trebui să ne fie ruşine, creştinilor, de alergarea după vrăjitorii şi să ne gîndim la focul iadului.

## 2

Acum să lăsăm pe vrăjitoare cu îndrăcitele lor meşteşuguri în plata Domnului. Să vedem ce încredere poţi să ai, creştine drag, în femeile cele de bună-credinţă cari voiesc să-ţi fie de ajutor la boale.

Ca să poţi da doftorii cu folos, trebuie mai întîi să ştii anumit ce boală are omul. Pentru că orice boală e cu doftoria ei. Iar boalele se cunosc după anumite semne ale lor, la unele lesne de văzut, la altele mai cu încurcături care te fac să iei o boală drept alta. Acum doctorii învaţă ani de-a rîndul de prin cărţi tot ce ştiu şi au ştiut alţi doctori de prin lume, şi văd cu ochii boalele la sute şi sute de oameni prin spitale, şi aşa lor le e lesne să cunoască boala cînd o văd. Dar biata femeie din sat, cum? Nici bolnavi cu sutele nu vede, ca din multă vedere să poată judeca felurile boalelor, nici altă învăţătură n-are afară de ce a auzit de la alţii tot ca ea cu puţină pricepere.

Doftoresele din sat cînd nu se dumeresc, nu caută ca doctorii semnele, ci umblă cu descîntece şi cu bazaconii. Ai copil bolnav şi chemi baba. Ea se uită şi nu ştie ce boală are copilul. Ca să ştie, stinge cărbuni în apă: dacă se scufundă cărbunii, copilul are deochi; dacă plutesc, are boală din sfinte. Acum ce încredere să ai în doftoriile ce le va da, dacă nu ţi se dă după ştiinţa ei, ci după noroc? Altă babă pune copilul pe prag cu faţa în jos, îi întoarce pe spate mîna dreaptă şi piciorul stîng ca să s-atingă, tot aşa mîna stîngă cu piciorul drept. Dacă nu s-ating copilul are strînsori, ori deochi, dacă s-ating are altă boală. Care? O să-i găsească baba şi un nume, aşa ca la urmă cu toate că mititelul e bolnav de plămîni, va trebui să înghită doftorii pentru boală de stomac. Ce au cărbunii din apă cu felul boalei copilului? Şi ce are de împărţit gălbenuşul oului cu jun-

ghiul? Căci la bănuiala că are copilul junghiuri, îi poartă un gălbenuş peste tot trupul şi unde se sparge gălbenuşul acolo e junghiul şi acolo trebuiesc puse oblojelile. Vai de lume şi de bietul copil! Iar dacă nu se sparge nicăieri, copilul n-are junghi, ci altă boală pe care i-o găseşte baba tot aşa, cu acul ori cu o bucată de pîine şi mai ştiu eu cum. Acum, copilul poate că are junghi, dar gălbenuşul spune că n-are, şi baba, fireşte, caută copilul de altă boală. Ori poate că într-adevăr copilul n-are junghi, ci boală de gît, dar gălbenuşul se sparge şi spune că-l are, deci baba o să-l oblojească aşa cum cere junghiul. Vezi unde ajungi dacă te iei după babe, iar babele după gălbenuşul de ou!

Dintr-aceste cîteva pilde poţi cunoaşte toată înţelepciunea babelor. La oamenii mari se mai schimbă lucru, căci ei pot spune ce au şi pot face de ocară gălbenuşul. Dar şi la ei babele găsesc felul boalei tot prin mijloace de acestea simpatice, cum le zic cărturarii. Ca să ştii dacă omul are într-adevăr rînză răsturnată, îi descînţi şi-l pui să stea cu capul în jos, şi dacă se simte alinat în vremea asta, are răsturnată rînza; dacă nu, are vreo boală din „balele vrăşmaşului". Lucru ar fi de rîs, dacă nu ţi-ar fi milă de bietul om. Rînza răsturnată e un catar al stomacului, unul de cel rău, iar ţăranii cred că el vine din răsturnarea cu josul în sus a stomacului. Şi dacă bolnavul s-aşează cu capul în jos, aşa credeţi voi, stomacul îşi vine iarăşi în starea lui firească, şi nu te mai doare. Se poate că întîmplător unuia să-i aline pe o clipită răul, şi altuia nu, cînd se dă peste cap, dar de aici nu se poate scoate nici o încheiere, nici pentru rînza răsturnată, nici pentru „bale" de ale vrăşmaşilor. Singura încheiere e, că baba n-a nimerit boala.

Voi aţi băgat de seamă şi vă miraţi că doctorul, cînd mergeţi la el cu vro boală, vă întreabă cîte minunăţii toate, ce aţi mîncat ieri şi alaltăieri şi în postul cutare, şi ce aţi băut şi cum aţi dormit şi unde, şi cîte-n lună şi în soare. Ba vă ciocăneşte în spate, vă întreabă cîţi copii aveţi şi ce părinţi aţi avut. Dar ce are, urîtul de el, să le ştie toate acestea? Ce-i sînt bune? Apoi, îi sînt bune, căci multe boale nu se dau deodată pe faţă

şi dăinuiesc ascunse multă vreme, şi n-au pricină numai de ieri de alaltăieri, şi nu vin aşa „numai din senin", şi altele se trag din părinţi şi din cine ştie ce lucruri de cari bolnavul nu-şi dă seama. Asta se zice că doctorii caută pricina boalei. Iar voi, dragii mei şi doftoroaiele voastre, nu se gîndesc niciodată la pricina boalei *[sic]*.

E adevărat că multe pricini ale boalelor sînt ascunse şi greu de înţeles şi trec peste puterile priceperii voastre. Atunci apoi credeţi, aşa de neînţelepţeşte, că boala v-a venit „din senin" şi „Dumnezeu ştie cum" şi alergaţi apoi la închipuirile voastre, la iele, la sfinte, la Mama-pădurii, la joimariţe, ba mai rău ca asta, vă închipuiţi că boala v-a trimis-o cutare şi cutare vrăşmaş ori babă. Cînd vă doare capul de o beţie straşnică, ştiţi şi voi limpede pricina durerii. Cînd aţi ridicat ceva greu şi a doua zi vă vine vătămătura, ştiţi iarăşi limpede din ce vă vine. Dar cînd simţiţi săgetături prin oase, junghiuri prin încheieturi nu vă puteţi dumeri şi aruncaţi vina pe iele şi pe şoimane. Tot ielele sînt vinovate cînd aveţi reumatisme, ori cînd vi se înstrîmbă gura şi gîtul, ori vă rămîne mort piciorul ori nu vă puteţi mişca o mînă, ori aveţi dureri de şale şi de crucea spinării.

Cîtă nebunie goală nu e în credinţa femeilor cari au boala de plămîni zisă pneumonie. Nevestele cred că boala li-e trimisă de vro duşmancă, vro fată rămasă bătrînă şi care rîvneşte la bărbatul ei. Asta se zice de ursită, sau de cuţite trimise, şi bolnava în loc să meargă la doctor cheamă babe să scoată cuţitele cu descîntece şi să le trimită înapoi la „vaca neagră" care le-a trimis. Altă nebunie e în credinţa în fapt. Eu văd că nici voi nu ştiţi bine ce e faptul, unii spun că sînt bube rele pe tot trupul încît nu mai poţi umbla, alţii că e slăbiciune în om de te usuci pînă mori, alţii spun alta. Orice ar fi, nebunia stă acolea că vă închipuiţi că e trimis de babe, ori că-l capeţi călcînd cel dintîi în descîntece zvîrlite de babe pe drumuri, ori puse anume în cale, şi că el se leagă de om, copil, cîne, vită. Mare meşter baba, că poate împărţi boale în dreapta şi în stînga, parcă ar fi colăcei la îngropăciune! Eu din parte-mi aş lăsa pe babe să se umfle în pene că pot face şi treaba asta, dar

e păcat de Dumnezeu, că ea orbeşte ochii voştri aşa de mult încît de bunăvoie credeţi în dracul!

3

După cît am băgat de seamă, pricinile boalelor voi le căutaţi în trei locuri. Şi într-al patrulea loc, în cel adevărat, le căutaţi cîteodată, dar aşa de puţin. Vreau să zic, că nu ştiţi, şi ierte-mă Dumnezeu, nici nu vreţi să căutaţi boalele în pricini fireşti, văzute şi pricepute de om. Vă trebuie tot pricini tăinuite, ascunse, de printr-altă lume — mistice după vorba cărţii — nu din viaţa asta, ci de pe subt pămînt de la Necuratul, de prin văzduh de la duhurile necurate. Iar această nebunie vă face să luaţi într-un nimic pe doctorii din oraşe, căci de unde să ştie ei? Îi dispreţuiţi şi vi-e groază de ei. Eu ştiu de ce. Pentru că ei vă caută la boale pricini fireşti, adevărate, văzute, şi vă dau doctorii luate de ici şi puse dincoace. Dar voi nu vă dumeriţi sufletul cu asta. Dacă e aşa cum spun doctorii, atunci de ce mai sînt pe lume iele şi sfinte şi draci, şi babe? Vouă vă trebuie pricini mai de taină, şi ce leac e ăla nedescîntat şi netrecut pe sub pragul casei şi nefiert în trei luni pe luna nouă? Ce s-ajute buruiana dacă nu i-ai dus pîne şi sare duminecă pînă a nu răsări soarele şi n-ai descîntat-o şi n-ai rugat-o, şi n-ai plămădit-o în stropi de apă de la o moară a cărei roată se învîrteşte împotriva soarelui?

Cîte dracovenii ştiu să facă babele la descîntece, şi cu cît fac mai multe, voi cu atîta credeţi doftoriile lor mai bune, şi vă umpleţi de cutremur în faţa babei, parcă aţi fi creştini adevăraţi în faţa sfintelor taine din biserică. Ferească Dumnezeu, ziceţi voi, doctorii umblă cu dracul! Şi nu vedeţi că ei umblă cu lucruri fireşti, şi tocmai voi chemaţi pe dracul? Căci spuneţi voi, dacă buruiana babei e aievea de leac, de ce o mai boscorodeşte şi o descîntă atîta cu vorbe cari sînt ca toate vorbele? De ce să fie bună numai dacă o tai cu cuţit furat, şi numai dacă o amesteci în oală cu pai de mătură părăsită, şi o bei cu faţa către răsărit? Alt cuţit nu e bun? Mătura furată e mai a lui Dumnezeu decît a ta?

Vezi, omule, vezi! Că toate acestea sînt degeaba, cu adevărat copilăreşti şi ieşite din minte de babă. Şi dacă le crezi, eşti şi tu în mintea babei şi a copilului.

Vorbeam de trei locuri unde căutaţi voi pricinile boalelor. În duhuri necurate, în oameni care stau în legătură cu Dracul, şi în lucruri nevinovate de cari nu ştiu ce să zici, să rîzi ori să-ţi faci cruce. Acum, despre duhurile necurate am să vorbesc eu mai încolo, la locul lor, căci pe supt pămînt şi în văzduh nu le-am găsit nicăieri, şi spun oamenii de prin alte ţări cît e pămîntul că nici pe la ei nu se găsesc. E greu să desluşeşti ce boale anume or fi toate acelea pe cari le îngrămădiţi voi la un loc că vi le-au adus moroii, strigoii, milostivele, zmeul şi zburătorul, ceas-rău, mama-pădurii, strigele, joimăriţele, rusaliile, apoi pocitura, întîlnitura, lipitura şi celelalte cîte vă umblă prin cap ca albinele din roi. E greu, căci mulţi zăceţi cu anii şi muriţi neştiuţi prin sate, fără să ştie doctorii de voi. Iar cînd la urma-urmei, în pragul morţii, veniţi la doctori, vă găsesc cu boale fireşti ce s-ar fi putut lecui. Dar sînt, asta e aşa, creştinilor, duhurile acestea sînt, dar numai în capul celor bolnavi şi neînţelepţi. Nici eu nici tu, nici celalalt n-a văzut ielele niciodată, dar unul zice că i-a spus cutare că le-ar fi auzit celalalt, iar acesta nu jură că le-ar fi auzit el, dar ştie de la altul că i-ar fi spus prietenul său că a auzit şi el de la altul. Ei, creştini dragi, ia lăsaţi-mă în pace!

Oameni vrăjmaşi, prin ei singuri ori prin babe, fireşte tot cu ajutorul diavolului, credeţi că pot trimete deochiul, faptul, cuţitele, balele, pe-ursită, iar copiilor strînsori şi nesomn. Toate acestea sînt boale cu pricini închipuite, şi, la urmă n-ar fi lucru mare să credeţi ce vreţi, dar răul e că leacurile le căutaţi tot în închipuire, şi pe cît de năroadă e pricina pe atîta de nărod e leacul. Fiindcă credeţi că sînt boale „trimise“, credeţi apoi că ele trebuie înapoiate cu vrăjmăşie la cel ce le-a trimis. Şi apoi pe lîngă trimiterea înapoi a boalei se învîrteşte toată dandanaua, descîntece peste descîntece, vrăji peste vrăji, împlîntare de topor în grinda casei, înţeparea turtei din spuză cu acul, broaşte arse de vii sub oală în jăratec, oase de liliac îngropate la răspîntie şi toate

acele nesfîrşite bazaconii, unele aşa de ticăloase de ţi se zbîrleşte părul auzindu-le. Ce Dumnezeu să-ţi ajute toate acestea ? Bine, creştine al meu, nici astea nu sînt drăcii curate ? Sufletul nu ţi-l vindeci cu ele, ci cu ticăloşiile lor mai rău ţi-l încarci ; trupul nu ţi-l vindeci, de vreme ce cauţi leac în ceea ce nu poate lecui. Dacă ai mînca oasele de liliac şi broaştele arse, şi ai înghiţi fusul cu care străpunge baba turta, aş mai crede că sînt ceva de leac, ca alte doctorii înghiţite, dar aşa ce să-ţi ajute liliacul că-l prinzi şi-l îngropi, şi ce broasca arsă că-i azvîrli cenuşa spre casa de unde bănuieşti că ţi s-a trimis boala ? Nu rîzi şi tu creştine de cuminţeniile acestea ? Nu, fără glumă, cînd eşti bolnav de cuţite trimise (pneumonie) ori de făcut pe ursită (anemie, şi mai ales tuberculoză), şi baba străpunge boala cu frigarea, încearcă odată şi înghite frigarea, da de-ţi trece boala ! Ori sileşte pe babă s-o înghită ea ! Haide, babo, cum poţi trimite şi scoate boale din om cu înţepături de frigare într-o turtă, o să poţi să faci şi p-asta !

Altor boale le cauţi pricini care n-au a face unele cu altele cum n-are scripca cu iepurele. Dintr-atîtea multe, mă gîndesc la boalele de maţe, care credeţi voi că v-au venit din intrarea şarpelui pe gură. Ce să caute şarpele în om ? Şi cum să trăiască în căldura din stomac, şi ce să facă el fără broaşte şi şoareci, căci astea îi sînt hrana ? Acum, că vi se pare că e şarpe în burtă, asta o fac maţele bolnave cari au mişcare în chipul umbletului de şarpe. Că vine şarpele pînă în gură cîteodată, poate o fi părere, poate o fi că stomacul şi gîtlejul e cuprins de răul boalii. Acum zici tu : „şarpe ori neşarpe, ce este rău că eu cred că e un şarpe ? Ştiu că este un rău acolo în maţe.“ Da, este, răspund eu, este, dar nu acesta e răul cel mare. Căci pe acesta poate l-ar vindeca doctorii iute-iute. Răul e că voi, crezînd c-aveţi şarpe, nu vă gîndiţi să vă vindecaţi maţele de o boală, ci cum să omorîţi un şarpe ! Tot gîndul vi-e la un şarpe viu — care, vezi, că nu este ! — şi toate doftoriile le potriviţi bine pentru uciderea şarpelui, dar rău pentru tămăduirea boalei. Spînzuraţi omul cu capul în jos peste căldarea cu lapte fierbinte, ca să tragă şarpele la lapte dulce şi să iasă din om. Îi daţi să mănînce inimă de

barză ori să bea scrum de pene de barză, în credința ca dușmanul șarpelui, barza, o să-l ucidă ori să-l alunge. Dacă ar putea, bolnavul ar înghiți barza întreagă vie, și atunci s-ar isprăvi cu șarpele! Toate doftoriile ce le dau babele la acest soi de boală sînt căutate numai în vederea unui șarpe viu și adevărat care trebuie ucis. Vezi, dar, că nu e totuna ce crezi! Voi cu șarpele vostru, duceți-vă la doctor, creștinilor, nu la barză, căci barza măcar că e dobitoc știe prea bine că în mațele omului nu prea au obicei șerpii să-și facă culcuș.

Tot așa pricină fără nici un rost îi căutați turbării, ori altei boale ce seamănă cu asta. Ziceți că vine, cînd ați mîncat fiertură în care a picurat apă din capătul unui lemn verde cînd a ars. Știu, din copilăria mea, ce lucru mare e apa asta sfîrîitoare și cum se tem țăranii de ea. C-ar fi lacrimile lemnului, și sfîrîiala e plînsul lui, și că se răzbună pe oameni. Și la asta, credința, luată numai ca credință, treacă-meargă. Dar răul e ca și cu șarpele, căci țăranii cari au boala aceea ca a turbării se învîrtesc tot pe lîngă leacuri fără nici un rost, legați și ținuți pe loc de credința lor.

Ce doftorii nu dau babele, pînă ce asurzesc de tot pe bieții bolnavi de urechi cărora cică le-ar fi intrat urechelnița în vreo ureche. Și aici leacurile se învîrtesc pe lîngă gîndul că trebuie să scoți ori să omori, cu pui cu tot, o urechelniță vie. Acum, dacă o fi intrînd urechelnița în ureche, lesne e s-o scoți înecînd-o cu untdelemn. Dar vorba e că voi căutați urechelnița și cînd nu este și aruncați pe ea vina și cînd biata ureche are alte boale, rele, care lasă surd pe om.

## 4

Pricini închipuite aveți voi, dragii mei, mai ales la boalele copiilor. Și iarăși o zic, eu nu pentru pricina boalei vorbesc acestea (că la urmă, puteți crede orice voiți) ci pentru felul nepotrivit cum vreți să vindecați boala. Cînd suflă copilul greu și ține gura căscată, voi spuneți că are *boala șarpelui*. Cînd cască mereu și trage a somn fără să doarmă și nu suge, are *boala lupului*, iar

cînd slăbeşte văzînd cu ochii şi se topeşte pe picioare pînă piere, ziceţi că are *boala cînelui.* Un nume trebuie să aibă boalele, iar acestea trei au numele acestea. Bine. Dar nu e bine că babele în loc să caute pricina adevărată a boalei, o iau dată de-a gata de la moşi-strămoşi şi nu-şi mai bat capul.

Vezi, cînd ştii adevărata pricină a boalei, e mai uşor s-o vindeci, că ştii rădăcina răului şi o tai. Dar dacă n-o ştii, te învîrteşti pe lîngă boală şi n-o izbeşti cu leacurile la rădăcina ei. Cînd se usucă un pom în grădină, nu e aşa, dragii mei, că întrebaţi ce-o fi avînd ? Care e pricina ? Adevărul e că-l ucid furnicile, dar tu nu ştii. Vine unul şi zice că gardul e de vină, că e prea aproape. Te trudeşti şi dai gardul mai încolo. Pomul se usucă mereu. Vine altul şi te învaţă că are prea mulţi pomişori pe lîngă el şi-i sug puterea. Te apuci şi tai toţi pomişorii. Degeaba, pomul se usucă. Vine al treilea şi spune că nu l-ai udat cu agheasmă. Te apuci şi-l uzi, el se istoveşte înainte. Tocmai în urmă îţi dă prin gînd să întrebi pe unul priceput, şi el îţi spune de furnici şi să ia cu mînile de cap, că acum e prea tîrziu să scapi pomul. Aşa faceţi voi cu boalele voastre, căutaţi pricinile lor tot pe alături, şi, urmînd pricinilor, şi îndreptarea răului tot pe alături o căutaţi, şi cîteodată nebuneşte ca cel din pilda cu mutarea gardului. Iar în sfîrşit daţi şi pe la doctor, cînd s-a uscat bietul pom şi cînd nu mai poate nici priceputul să-l mai învie ! Aşa, oameni buni, aşa e cum vă spun şi mi-ar părea bine dacă măcar zece dintr-o sută mi-aţi lua cuvîntul la inimă.

Începusem cu boala lupului şi a şarpelui. Una e boala de plămîni, şi cealaltă de stomac. Pricinile lor sînt acolea, în coşul copilului, ori din răceală, cum ar fi bunăoară din punerea pe pardoseala bisericii sub patrafir a copilului desfăşat, ori din hrana nechibzuită, cum ar fi „mîncările de om mare“ la copii neînţărcaţi. Acum, unde vă duce pe voi capul să căutaţi pricinile ! La sperietură ! Boala lupului o are din pricină că mama, pe cînd era însărcinată, s-a speriat de un lup (dacă nu aievea măcar în vis) ; iar a şarpelui, că s-a speriat de un şarpe. Mult vă mai sperie pe voi babele cu sperietura ! Că uite şi boala cînească e tot din sperietură, de cîne. Cărturarii

zic limfatism acestei boli cîneşti, şi ştiu că e mamă a multor altor boale, iar pricina ei este, pe lîngă o hrană şi îngrijire proastă, şi starea sănătăţii părinţilor, şi mai ales măritişul mamei prea de copilă. Dar ce au cînii cu boala asta ? Nimic alta decît că bietul copil slăbeşte aşa de tare, ca şi cînii cînd au jigăraie.

După al babelor meşteşug lecuitor, toate sperieturile se vindecă cu fumuri. „Sperietura" copilului de zgomote mari şi de zbierete ori de lucruri urîte (ziceţi voi, dar într-adevăr e vro boală nervoasă a copilului) i-o vindeci afumîndu-l cu păr de urs, pentru că ursul nu e sperios. Boalei şarpelui deci voi îi căutaţi vindecare în fumuri cu piei de şarpe, boalei lupului în fumuri cu păr de lup, iar părul de cîne negreşit are să vindece boala cînească. Toate „fumurile" acestea n-ajută nimic, ba mai întîi strică. Fiindcă am prins aici vorba, să vă spui că prea nesfîrşită şi fără de leac e încrederea voastră în fumuri. Eu nu zic că la anumite boale n-ar fi ajutînd şi fumurile, dar de te-ai lua după babe toate boalele din lume şi-ar avea leacul în fum. Pînă şi pîntecareţa copiilor ! Şi cîte buruieni otrăvitoare şi cîte leacuri scîrboase n-amestecă babele într-o oală, deasupra cărora ţin copilul — cîteodată cu capul în jos — peste fumul puturos, pînă ce leşină. Săminţe de măsălariţă şi de cînepă sălbatecă, oase de peşte şi cap de cal, găinaţ de cioară şi scîrnăvie de lup, amestecate toate şi coapte în cuptor : dintr-aceste scot fumuri pe cari le trag în plămîni bieţii bolnavi ! Chiar şi atunci cînd au junghiuri ori cuţite (adică au boale de plămîni, pe cari le numesc doctorii bronşite şi pneumonii) sau cînd au boala cînească a slăbiciunii, ceea ce uneori nu e decît oftică. Pe aceştia îi omor, negreşit, cu fumurile. Apoi de cîte ori vă afumaţi cu balegă de vacă, şi ştiu eu de ce ?

Stai şi te miră acum de babele ştiitoare ! Ştiu cîte ceva şi ele, şi nimeresc ca găina oarbă cîte un grăunte, dar nu-şi bat capul prea mult să facă deosebire între boală şi boală şi pe toate le amestecă într-o căldare şi pentru toate au acelaşi leac. Adică au ele multe leacuri, dar la urmă, cînd nu ajută nici unul, nici scaldele descîntate, atunci tot la acesta aleargă, la fumuri. Ştiu că era o vreme cînd la orice boală ai fi avut îţi „lăsau

sînge". Acum nu se mai aude de leacul acesta, dar fumurile care sînt tot de pe vremea aceea o dăinuiesc înainte în ştiinţa babelor. Adevărat e că lipitoarele şi lăsarea sîngelui n-au făcut niciodată parte din meşteşugul de doctor al babelor noastre, decît doară prin Moldova. Dar am cetit, în multe rînduri, că babele au omorît cu fumurile oameni mari. De copii, cine mai ţine seamă, că ei vin ca azi şi se duc ca mîne.

## II. DUHURILE NECURATE

### 5

Să intrăm acum printre duhurile necurate, să le luăm şi pe ele la refenea. Fă-ţi cruce, creştine, că în mare tabără ne băgăm. Să nu-ţi fie frică, sînt multe, dar proaste de dau în gropi. Uite ielele, pot zbura peste mări şi ţări, dar cu un fir de iarbă ori cu un fir de lînă roşie le tai toată puterea zburării şi le ţii pe loc. Apoi ce putere e asta ? Strigoii ies din morminte, sug inimi de oameni şi eu cred că pot răsturna şi munţi, dar tot tu eşti mai tare, căci cu un fir de usturoi descîntat îi alungi afară din lume. Şi iarăşi te întreb, ce putere e asta la strigoi ? Rusaliile umflă oameni, nu le pot sta împotrivă toate oştile împărăteşti din lume, dar tu cu o crenguţă de pelin le faci să intre de frică pe sub toate pietrele. Spune-mi şi aici ce putere au rusaliile acestea ? Ce putere au toate vrăjile şi fermecătoriile babei cea cu guşă, dacă baba cea cu cocoaşă le poate desface cît ai bate în palme ?

Mi-am bătut şi eu capul ca să ştiu de la oameni cam ce lighioane or fi duhurile acestea. Şi să vezi comedie ca asta ? Despre duhurile necurate se spun atîtea şi atîtea, şi aşa de încurcate, că-ţi vine să le laşi — acolo unde or fi. Nu se potriveşte sat cu sat. Ia spuneţi-mi voi ce sînt moroii, şi eu am să vă spun ce e laptele de pasere ! Unii spun că moroi se fac copiii care mor nebotezaţi, şi că plîng noaptea pe la ferestre. Ba să mă ierţi, strigă unul dintr-altă parte de ţară, moroi se fac oamenii

cărora nu le-a cetit bine popa la îngropăciune, şi vin şi mănîncă inimile rudelor mai de aproape. Aş ! ştii şi tu cît măgarul morarului, zice unul dintr-alt judeţ, moroii se fac altfel, se fac din oameni morţi peste care a trecut un cîne ori o pisică. Nici tu nu ştii nimic, măi nene, zice altul : moroii se fac din babe cari au făcut tovărăşie cu dracul. Altul de colo zice că moroii se fac din oameni născuţi printre tufe, celălalt că din oameni tare păcătoşi. Poftim, de la copiii nevinovaţi fără botez am ajuns la babe îndrăcite ! Bine, oameni, dar vorba e ce vor fi fiind moroii ăştia, că voi îmi spuneţi de ei într-o mie de feluri. Apoi nici nu ştiţi ce meşteşug au ei prin lume. Că sug inima ? asta spuneţi că o fac şi strigoii, şi strigele cari iau inimile de copii şi pun în loc paie, ba o face şi zmeul cînd vă bîntuieşte. Haida-de, numai voi cu minciunile voastre, şi eu să nu sar cu minciuna mea : inimile le sug vîrcolacii, zic eu, măcar că un prieten mă trage de mînecă să spui că pricolicii. Na, cine-o ştie şi altfel să ne-o spuie, căci o să încapă şi a lui în traistă.

Acum pe toate aceste duhuri cari *sug inimi* eu le fac o oaste şi le pui de către răsărit. De către apus am alta, cu alt steag şi cu alte meşteşuguri : oastea duhurilor cari *pocesc*. Aici sînt ielele cu nesfîrşitele lor nume, Vîntoase, Şoimane, Albe, Frumuşele, Brune, Milostive, Miluite, apoi surorile lor Joimăriţele şi Rusaliile, şi apoi şiragul lor de rubedenii, Potca, Frigura, Samca, Caii Sîn-Toaderilor. Dar cine să le mai ştie pe toate ! Şi au tată pe Tartorul din baltă, şi mamă pe Mama-pădurii, şi toate se învîrtesc şi trăiesc de-a valma în mintea bietului român !

De rîs, e de rîs, creştine al meu, dar şi de plîns este. E de rîs că-ţi umpli capul cu atîtea nebunii goale, născocite de spaima şi neştiinţa ta. Că tu crezînd că toate acestea sînt fiinţe vii, aievea, şi că n-au alta de lucru decît să-ţi facă ţie rău, tu eşti vecinic speriat şi îngrozit şi cauţi să te aperi de ele. Apoi ce ai zice de un om care, în mijlocul drumului, ar da cu ciomagul în dreapta şi în stînga, acum ar străpunge cu cuţitul în vînt, acum ar scuipa în sîn, acum ar scuipa peste cap, acum ar mătura drumul cu o mătură, acum ar alerga cu brăcinarul să

prindă soarele, acum ar amenința cu toporul ca și cînd l-ar ținea sub nasul cuiva nevăzut, și s-ar da peste cap și-ar mînca țărînă și s-ar unge cu noroi și cu balegă și-ar bolborosi vorbe rupte și-ar căsca și iarăși ar pune mîna pe ciomag și ar striga : „Hai fugiți, ielelor, în lături, zmeule, dă-te încolo, moroiule, stai că-ți dau eu ție, potco, nu mă strîngeți, rusaliilor, aoleo mă omoară striga !“ Spuneți, voi ce ați zice de un om ca acesta ? Că e nebun de-a binele, bietul. Stăi, măi omule, că sînt numai năluciri. Apoi așa ca nebunul acesta faceți voi toți, cîți aveți credința în duhuri și descîntece. Căci toate cîte le-am spus le faceți aievea, ori le face baba în locul vostru cînd descîntă, cu mătura, cu frigarea, cu țărîna de la mormînt, cu toate oblojelile murdare. Le faceți și pe acestea și pe altele nenumărate, ca să vă apărați ca nebunul din drum de duhuri închipuite și de boale trimise. Și e păcat de Dumnezeu că vă pierdeți și vremea și mintea de om cu lucruri de acestea.

Îmi vin acum în minte *stafiile*, dar pe ele le las nejudecate, pentru că știu că mulți dintre voi rîd de cei ce se tem de stafii. Cei cu minte știu că stafii nu văd decît fricoșii și bolnavii. Cu cît e mai fricos omul, cu atîta și stafiile sînt mai multe, dar de cel curajos nu se apropie. Apoi de ce nu ? S-or fi temînd de el ? Nu, ci pentru că nu se teme omul de ele ; pentru că ele nu sînt aievea, ci tot așa ca buiguielile celui ce are friguri, sînt numai vedenii ale spaimei și ale boalei, ca și nălucirile calului sperios. De aceea te aperi lesne de ele, cu usturoi, cu pelin, cu tămîie descîntată.

Lucru e lesne de înțeles. Adevăratul om curajos n-are nevoie nici de usturoi, nici de nimic, ca să fugă stafiile de el, dar cel fricos mai prinde curaj cînd știe că are la el lucruri descîntate și biruiește spaima și biruind-o pe ea, firește că stafiile nu s-apropie. Asta, la adecă, e tocmai pe tocmai povestea cu țiganul cînd trecea prin pădure și suna frunza. Ți-e frică ție, ciocanule ? Mie nu, zicea ciocanul din traistă. Apoi nici mie nu, răspundea țiganul. Apoi iarăși : Dar ție, pilă ? Dar ție, barosule ? el întreba, el răspundea, și-și făcea curaj, și lupii de care se temea țiganul n-au venit, că l-au apărat ciocanul și barosul.

Dar pe cel de tot fricos și plin de spaime nu-l apără nimic, fiindcă spaima lui e fără leac. Și-n spaimă i se năzărește cine știe ce, și dacă e bun de gură face din țînțar armăsar — și ca să-și micșoreze rușinea, și ca să înlăture batjocura altora. Și așa el sperie un sat, căci orice fricos găsește pe alții și mai fricoși decît el, și minciuna e mai iute crezută decît adevărul. Da unde nu văd fricoșii stafii! Negreșit, mai curînd prin locuri care îți fac spaimă prin pustietatea lor, prin păduri, prin ruine, prin case părăsite. Le văd ei și pe drumuri umblate. Ba, să ne ierte Dumnezeu, de cimitire n-aș mai zice nimic, că sînt oameni care n-ar trece pentru lumea toată prin ele noaptea, dar ce să zici de creștinul care n-ar intra noaptea în biserică, nici mort, căci e dracul în biserică! Nu-ți crapă obrazul de rușine să crezi că la altarul lui Dumnezeu se cuibărește diavolul? Crezi că el fuge de o cruce ce o faci cu limba pe cerul gurii, fuge de o fărămătură de tămîie descîntată, și de atîtea icoane sfinte din biserică, de atîtea cruci, de sfîntul pahar cu trupul lui Hristos nici nu-i pasă?

De ce numai făptura aleasă a lui Dumnezeu, numai omul vede stafii? Căci dacă sînt în trup aievea, de ce nu le văd și animalele, caii, boii, cînii, păserile? Știu că mincinoșii și fricoșii spun cîte nerozii, că le văd și caii și cînii. De cai să-i lăsăm într-ale lor, căci între animalele de casă sînt cele care își fac mai lesne spaime. Cînii visează mult și se pomenesc lătrînd în somn. Dar că ei aud cîntînd ielele, ori simt strigoiul și că fug urlînd și tremurînd pe după casă, astea sînt povești curate, care se spun la fel de sute de ani și la toate neamurile, fără schimbare, cum ai spune povestea cu cocoșul roșu.

## 6

Dar atunci ce Dumnezeu o fi cu ielele și cu toată oastea de duhuri cari pocesc, și ce cu moroii și oastea cealaltă care suge inimi? De ce vorbesc oamenii de ele, de cînd e lumea? Și numai spaima și prostia face că le văd o seamă de oameni? ori e numai minciună?

Şi una şi alta, oameni buni. Dar pe lîngă ele mai e una : boala. Cel ce are năduf (astmă) visează că urcă pe munţi grei. Cînd în somn te cuprinde fumul în bordei visezi că te strînge cineva de gît, ori îţi astupă gura şi nasul să nu poţi răsufla. Cînd ţi se aşează o pisică pe piept, visezi că vine cineva şi-ţi pune pe piept o piatră de moară. Cînd te izbeşti în somn cu piciorul de ceva ascuţit, durerea face să visezi că tocmai te muşcă un şarpe în locul acela. Pilde de acestea veţi fi ştiind fiecare, din lucru întîmplat. Eu ştiu că odată în somn mi-a pus frate-meu mîna rece pe piept, şi eu am sărit ţipînd, că mi s-a părut că venise un cerb cu un şarpe în gură şi mi-a pus şarpele rece drept pe inimă. Sînt pricini fireşti, omule, şi visul ţi le arată cum îi este dat visului să ţi le arate. Că mulţi or fi văzînd aşa în vis ielele cari le înstrîmbă gîtul, ori strigoi care le sug sîngele, asta e lucru uşor de priceput. Şi un lucru să vă rămîie limpede în cap, că *întîi e durerea ori boala apoi e visul cu vedenii rele*. Ca în pildele spuse, întîi e fumul şi apoi vrăşmaşul care-ţi astupă gura, întîi lovirea la picior, apoi şarpele care te muşcă. Încă o dată : boala aduce visul, dar nu visul aduce boala.

Şi acum, asta e adevărat că bolnavii de inimă au să viseze că le suge cineva inima. Fie ce-o fi, om, cîne, lup, pisică, şarpe, ori altă cine ştie ce gură. Iar dacă tu, bolnavule, auzi pe alţii vorbind de moroi, o să crezi că într-adevăr e un moroi, ori strigoi ori cum păcatele îl numeşti, durerea simţită prin somn şi pe care ţi-o arată trupul printr-o vedenie a visului. Prin satele unde credeţi că moroii vin în chip de cîne, bolnavul va visa un cîne ; pe unde credeţi că e strigă-fluture, bolnavul va visa că-l suge un fluture mare. Aşa cum auziţi de la alţii. Dar să crezi tu că durerea ta — hai să-i zicem moroiul tău — e fiinţă vie, că o poţi alunga cu descîntece să nu mai dea pe la tine, asta o crezi tu şi rău faci, căci moroiul nu te crede. Trebuie să mergi cu el la doctor. Dacă de foame multă visezi că-ţi suge cineva maţele — fie şi ăsta tot moroi — ce crezi tu că cu descîntece o să-l alungi ? Da nici cînele nu te crede ?

Sînt multe boale cari îţi aduc visuri cu sugerea inimii. Vorba vine aşa, cu sugere şi cu inimă, căci bol-

navii cînd îi întrebi nu știu să răspundă lămurit, ci așa li se pare că-i suge, că-i stoarce, că-i apasă, că-i strînge la inimă, la stomac, la splină. Toate astea arată o stare bolnăvicioasă ori a uneia singure dintre măruntăi, ori o boală a întregului trup. Doctorii le știu bine toate boalele acestea, pe viță și pe sămînță, și știu să le vindece lesne, și de multe ori cu puțină bătaie de cap, cum e și cu acel vestit zburător, care bîntuie nevestele și fetele. Că tîlharul ăsta de duh ce vine în chip de flăcău, tot numai flăcău, și frumos, pe coșul vetrei, e adus și el de vro boală numai a femeilor, dar e adus adeseaori și de stomacul încărcat cu mîncări nemistuite, așa că de zburător sufăr mult femeile prea din cale-afară de mîncăcioase. Stomacul îndopat (și apoi după ce a intrat răul în el, și cînd e gol) aduce și bărbaților visuri cu bîntuielile zmeului, care le apasă stomacul. Vezi unde e pricina firească, și unde o căutați voi cu ochii închiși.

Astea toate sînt în vis. De aceea, toate duhurile acestea umblă numai noaptea, cum credeți voi. Oho! îmi zicea odată un țăran, o fi noaptea, dar ce-mi spui d-ta că în vis? Ești cu ochii deschiși și-l vezi aievea, cum te văd. Să fie și așa, am zis eu, dar îți aduci aminte cum îți certai nevasta ieri? O făceai nebleagă, că doarme de-a-n-picioarele. Apoi vezi, bolnavului ori i se pare numai că nu visează, ori doarme și el de-a-n-picioarele. Și parcă numai un om visează cu ochii deschiși! Și cînd ai friguri nu te uiți în pod, și tot buiguiești? Și apoi sînt visuri cîteodată așa de limpezi și de tari, că după ce te-ai deșteptat ești tot cu visul în tine și nu te poți dumiri că ar fi fost numai vis.

Poate acum gîndește unul să zică: „Toate bune, dar de ce pînă la vis am fost sănătos, și de la vis, de la cel dintîi, mi-a venit boala și de-a doua zi am simțit-o și-am avut-o. N-a fost necuratul în vis și mi-a adus boala?“ Nu, omule, nu. Vei fi simțit tu poate semnele boalei și mai înainte, ziua, dar cu trebile de peste zi nu le-ai băgat în seamă, ori nu ți s-au părut cu îngrijorare. Iar atunci, cînd ai visat întîi, ți se întețise boala și s-a dat pe față. Că apoi după asta ai simțit-o și-ai avut-o e lucru firesc, ca izvorul: cît a stat sub pămînt

a fost ascuns, cînd a ieşit la faţa pămîntului a început să curgă şi de-atunci el curge.

7

Mare poznă fac duhurile acestea care sug, că nu se mulţumesc numai cu un om, cum se mulţumesc celelalte cari pocesc. Cînd vine moroiul şi duce un copil, apoi rînd pe rînd tot duce cîte unul, pînă ce goleşte satul. Iar strigoiul cînd duce un om mare, apoi omoară pe rînd toate rudele cele de mai de aproape. Crezi tu, omule, o putere ca asta la lighioanele de moroi ? Eu o cred, că văd că şi holera şi ciuma tot aşa fac. Tot aşa face şi rîia, că întîi o are unul şi umple pe toţi. Voi ştiţi bine că rîia se ia de la om la om, ştiţi şi de căscat că se duce de la unul la altul, ştiţi şi de un om cu voie bună că poate împrăştia voia bună la toţi de pe lîngă el. Dar de boale rele ce trec de la om la om, de asta nu prea ştiţi. Boala de cel-perit ne-a mai deschis ochii să pricepem ce e molipsirea. Dar la alte boale n-o pricepeţi, căci nu vă lasă scîrbele de moroi.

Că, uite, oameni buni, singuri voi v-aduceţi moroiul în casă, singuri îl căutaţi, îi deschideţi uşile larg şi-l poftiţi cu alai în casă. Cum, Doamne fereşte, strigaţi voi. Dumnezeu fereşte, e adevărat, dar numai cînd te fereşti şi tu. Şi te poţi feri, creştine, dar nu vrei să-ţi luminezi capul şi te lipeşti cu sufletul întreg tot de nălucirile tale. De la un copil bolnav de gîlci se poate îmbolnăvi un sat întreg. Doctorii vă spun să despărţiţi pe bolnav de cei sănătoşi ; învăţătorul închide şcoala ca să nu ia de la un şcolar ceilalţi molima. Acum ştiu că voi, în strîmtele voastre case, n-aveţi cum despărţi pe bolnav. Dar nu vreţi să ştiţi de nebuniile doctorului, cum ziceţi voi, şi nu ocoliţi boala. Mamele cu copii sănătoşi vin să vadă pe cel bolnav, îi lasă să-l sărute. Sămînţa boalei molipsitoare e ascunsă şi în scuipatul celui bolnav, şi în sufletul gurii lui, şi în ce scoate afară, şi în hainele pe care doarme şi în toată odaia în care zace. Iar copiii sănătoşi intră la bolnav şi iau boala. Ba după ce moare, mamă-sa împarte de pomană cămăşile lui la

feluriți copii sănătoși, dă straiele pe care a zăcut, ori culcă pe ele alți copii ai ei. Și așa se umple de boală satul întreg. La pojarul cel mic o știți cum merge, că se îmbolnăvesc pe rînd toți din casă; noroc că e boală mai blîndă și numai rar mor copii de el. Dar la pojarul cel mare — numit scarlatină — acolo e gata moroiul! Și tot așa la gîlcile cele rele, la angină, la strînsul cel mare sau la falcariță. Tusea măgărească n-are moroi, căci rar mor copiii de ea. Dar miră-te, omule, cum au alungat doctorii pe cel mai îndrăcit moroi din lume, cum l-au scos la pensie fără descîntece și fără armăsar negru peste morminte și fără fier roșu prin inimă. Eu zic de vărsat, că mai înainte vreme era cea mai primejdioasă boală a copiilor, și cînd murea unul apoi mureau după el mai toți din sat, și dintr-alte sate. Acum moroiul vărsatului, adică puterea de molipsire a lui, a scăzut de n-a rămas, de cînd doctorii altuiesc copiii și fac să nu se poată lega de ei vărsatul. Vrei nu vrei, azi e lege de la stăpînire, să altuim toți copiii din țară, ca să abatem vărsatul și să fugărim moroiul.

Asta pentru copii. Oamenilor mari le suge inima strigoiul, ori altă dihanie ca el. Tot cu boale infecțioase, molipsitoare, are de lucru și spurcatul acesta, că de aceea se spune pretutindeni că el omoară întîi pe rudele de aproape. Mai de mult, cînd nu știau oamenii să-și dea seama care e taina ofticei, și mai ales a celei fulgerătoare — galopantă cum i se zice, că parcă ar veni în galop — credea lumea că un mort de oftică cheamă în groapă și pe ceilalți ai familiei. Iar nepriceputa legătură între membrii aceleiași familii, în care se moștenea oftica, a dat naștere credinței în strigoi. Strigoiul cel dintîi își sugea pe rudele cele mai de aproape, căci acestea erau ursite de boală să moară mai întîi, și pentru că aveau același rău părintesc și pentru că trăiau împreună și s-au molipsit. Apoi fiecare mort se făcea strigoi pentru alții. Asta se poate înțelege mai bine cu boalele lumești, că omul bolnav de ele dă boala mai întîi celor mai de aproape, și aceștia o dau altora.

Că strigoiul suge pe cei vii, asta e de o parte închipuirea și visul acestora, iar de alta e tălmăcirea slăbiciunii ofticoșilor, care crește din zi în zi. Apoi, au

băgat oamenii de seamă că unor morți le cresc unghiile și părul, în coșciug în groapă, și fața lor capătă o culoare roșie, un lucru care nu e deloc de mirare. Apoi de aici ține-te! Li se potrivea asta cu cealaltă și-au făcut din ele una: aceștia sînt cei ce sug pe cei vii, strigoi care își țin viața și se îngrașă cu sîngele supților. Apoi de aici năluciri și minciuni și tălmăciri că strigoii aceștia, ca să poată suge, trebuie să fie vii și să iasă noaptea din mormînt. Că i-ar fi și găsit în coșciug culcați pe o mînă, ori zăcînd, că aveau sînge proaspăt în gură, că mormăie mereu și altele cîte le nălucește închipuirea cînd o îmbeți puțintel!

Ca să scape satul de moarte, oamenii caută strigoiul și-l omoară. Mare lucru și de mirare e de ce nu-l prind noaptea, cînd e prin case? Îl caută în groapă și ori îi înfig un cuțit, ori un par, ori o frigare prin inimă, ori îl scot și-l ard. Astăzi nu dă voie poliția să umblați, creștinilor, după strigoi prin cimitire, și vă poftește să vă vedeți de treabă, că tot așa nu sînt strigoi în morminte, cum nu e nici dracul în mașina care duce trenul. Povestea cu fierul prin inimă e ca și cu acul ori frigarea descîntătoarelor înfipt în turta din vatră: cum străpungi tu, strigoiule, inima celor vii, așa ți-o străpungem noi ție. Iar povestea cu arderea în foc a strigoiului ne-a rămas de la cei vechi, de cînd un prea înțelept doctor a scăpat de ciumă un vestit oraș din țara grecească, arzînd pe foc mare ciumații și hainele și așternuturile lor și așa a stîrpit sămînța boalei. Și astăzi, doctorii cer să ardem, cît ne e cu putință, hainele și așternuturile pe care au zăcut, fie ofticoșii, fie altfel de bolnavi de orice molimă iute. Căci numai focul stinge boala de tot și spală pe deplin. Arderea asta a rămas în lume așa ca o amintire, ca o poveste. Acum așa e de tălmăcit astăzi acest lucru că noi am luat povestea cu strigoii de la alte neamuri, și că lumea a bănuit că omul la care s-a arătat molima mai întîi e un cuib de spurcăciune de unde s-a întins răul boalei și de aceea l-au ars. Și pe el și pe cei ce s-au îmbolnăvit după el, i-au ars ca să taie calea răului. Căci molimile se arată într-unul sau în doi la început, cum o știți cu boalele din sat ale copiilor, ori cum e cu holera ori cu ciuma,

că auzi numai că a murit bunăoară unul la Galați și apoi de aici se întinde încoace, se întinde încolo pînă ce poate să cuprindă o țară întreagă de la un capăt la altul.

Negreșit, creștine drag, că multe stau în puterea lui Dumnezeu. Iar molime, ca holera și ciuma, vin așa de cu mînie și așa de iute, că nu te poți feri de ele, ca de vînturile mari. Dar tot așa venea mai înainte vreme și vărsatul și lîngoarea, și acum ele și-au pierdut din putere de cînd știm unde le stă sămînța și ne ferim de ea. Apoi așa e cu toate boalele molipsitoare, pe care voi crdeți că vin din moroi și strigoi și din alte duhuri necurate. Ne putem feri de ele, dacă nu întru toate, dar măcar atît cît ne povățuiește mintea. Și holerei i-am putea pune piedici să nu înainteze, dacă cu toții, și cei de la orașe și cei de la sate ne-am încrede cu drag în spusele doctorilor și ne-ar intra o dată în cap învățăturile igienei, cum să ne păzim de boale. Nu cu baiere și cu descîntece, nu cu căpățîni de cal alb în parii gardului, nu cu roți de car pe acoperiș pentru iele, nu, oameni buni, ci cu pază bună și cu minte de bărbat. Să nu ne mai lăsăm acasă capul și să împrumutăm pe al babelor, și să nu mai judecăm tot de sub obroc ca cei de mai de mult, căci ei multe nu le știau limpede și nici nu erau pe atunci atîtea în lume. Cum se ia boala de la unul la altul o vedeți la cel-perit (frenție, sifilis) acum judecați și voi : ce babe și ce descîntece poate păzi pe om să nu capete boala asta, cînd nu se păzește singur ? Gîndiți-vă și la dorul de gură al vitelor — febra aftoasă — cum se ia boala și cum îi poți tăia drumul. Ca să nu dăinuiască boala, acum la un gospodar acum la altul, ci să scape toți odată de molimă, veterinarii prin molipsire îmbolnăvesc dintrodată toate vitele din sat. Asta o vedți, și gîndesc că o să vi se deschidă o dată ochii că molipsirea face molimele și că tăierea drumului ei stinge boala. Stăpînirea, ce e drept, vă deschide ochii cu jandarmii, și nu vă lasă să treceți vite dintr-un sat cu boală într-altul fără boală. Asta ar trebui, oameni buni, s-o pricepem noi și fără jandarmi, nu numai la boala asta, ci la toate boalele din sat.

Acum, ce să vă spun de iele și de rusalii. Toate boalele pe cari le aruncați în spatele acestor iele vin din răceală, din umezeală, din ceață, din vînturi reci. Fiindcă boala nu ne vine numaidecît, ci după o vreme, voi nu vă dumiriți și credeți că ori v-a apucat din senin, ori v-au lovit ielele. Apoi, că umblă vorba cum că unii le-au văzut, ori le-au auzit cîntînd pe sus, lucrul acesta se tălmăcește și cu vedeniile ce le poate avea bolnavul. Vîjîitul urechilor, cînd ești bolnav și ai visurile boalei, ți se poate părea și sunet de moară și uruit de căruță și sunet de cobză și cîntec dulce de gură. Cine poate s-audă ielele cîntînd? Numai bolnavul. Dar întîi e bolnav, și apoi le aude; nu întors, să le audă întîi și apoi să-i vie boala. Și tot așa e și lucrul că unii le văd, tot din buiguială, din aiurare, din friguri, din vis, din cele ce sînt la începutul boalei. Firește, că pe lîngă acestea vine minciuna, fie a puținteilor la minte cari se pomenesc vorbind, fie a celor ce mint cu gîndul ca să sperie, ori să-și bată joc, ori să se mîndrească prin sat că ei le-au văzut și că știu mai multe decît alții. Apoi alții spun și poate cred, numai că au auzit de mici copii lucrurile acestea și cum le-au cumpărat așa le vînd.

Boale din iele se numesc toate reumatismele și înțepenirile. Să-ți dau cîteva pilde. Iarna se face horă în sat, undeva într-o încăpere strîmtă. E multă lume și toată înfierbîntată de joc. Fetele au răul obicei să fie subțirel îmbrăcate și nici nu-și aduc haine mai groase cu ele, de rușinea flăcăilor. E și asta o nebunie, că fetele bunăoară umblă desculțe prin zăpadă ca să s-arate că sînt voinice, și vin la horă fără haine groase. Înfierbîntată cum e de joc, o fată iese să se răcorească în aerul rece de afară. Nu simte acum nimic, dar peste vro cîteva zile o apucă junghiuri, poate o aprindere de plămîni, poate boala cuțitelor, și ea cu toate rudele ei, în loc să caute pricina în răceala din seara cu jocul, se plînge de iele și aleargă la babe meștere, ori crede că boala i-a fost făcută pe ursită. Dacă se alege numai cu dureri de măsele, ori de urechi, ori între coaste,

ferice de ea că a scăpat cu atîta. Nu toți oamenii sînt la fel de tari din născare și mai rău e că fetele slăbuțe de felul lor se țin în rînd cu cele voinice, la fel de dezbrăcate și vrînd să facă gerului în ciudă tot la fel cu cele voinice. Apoi, tot cam acestea își fac singure de petrecanie. Dealtfel comedia asta e de rîs, cum fetele cele urîte vreau să întreacă în vitejii de acestea pe cele frumoase, ca să le poată batjocori că sînt papălapte și se tem de frig ca babele. Iar cele slabe se iau la întrecere cu cele voinice, și așa intră tartorul în toate spre răul lor.

Dar este un drac și mai mare. Cîte răceli nu intră în fete și în neveste în nopțile cînd își fac de dragoste și farmece, la Anu nou, la Bobotează și la Sf. Gheorghe, cînd numără parii și fac vrăji la tăietor și numără stelele-logostelele ca să-și afle ursitul. Toate aceste farmece le fac în gerul iernii, noaptea, dezbrăcate pînă la cămașă, ba chiar și despuiate de tot, de le clănțănesc dinții ca la berze și tremură învinețite de frig. Ce te miri, apoi, române, că le lovesc ielele, și că se plîng de dureri prin oase și la încheieturi, și că le ajung cuțitele ? Nevestele nu-și prea fac de dragoste, e adevărat, afară de cele ce-și pierd mintea după ibovnici, dar multe dintre ele poartă boala ielelor în oase de pe cînd erau fete și-și făceau vrăjile lor. Acum vezi că la toate acestea nu închipuitele iele sînt de vină, ci singură prostia femeilor.

Astea pentru femei. Bărbatul e dus cu carul, e pe drumuri, e pe cîmp. Unde înnoptează acolo doarme, și eu de multe ori m-am mirat că în loc să doarmă în car ori, dacă vrea, pe pămînt, să-și aștearnă sub el fîn cînd are, el se culcă sub car pe pămîntul gol. Nici căpătîi n-are, nici învălitoare. Pămîntul umed și rece și răcoarea nopții îi bagă reumatisme în oase. Capul mai jos decît trupul îi tulbură cuvenitul umblet al sîngelui, așa că se scoală românul cu gîtul țeapăn, cu grozave dureri de cap, cu o mînă amorțită, cu vreo durere cu junghiuri în urechi, răgușit și de multe ori chiar fără de grai și cu toate oasele străpunse. Cînd se scoală, dă vina pe iele, că s-a culcat ori în loc rău pe unde aveau drumul ielele, ori că s-a culcat în ceas rău. Unele

ştie şi el că-i vin din frig, dar lipsa graiului şi durerile de cap cine să le-aducă? Numai ielele! Şi apoi se întîmplă ca omul să nu simtă durerile a doua zi; le simte mai după o vreme, şi poate că tocmai pe un timp cînd n-a ieşit de acasă şi a stat liniştit la căldură, şi atunci se miră năuc de unde-i vin? Acum mai ales din iele, că au trecut astă-noapte peste casă, ori că poate a călcat în vreo urmă rea, sau dacă nu mai ştie alta, atunci e convins că i-au venit din senin. Din neştiinţa cea multă a românului, lui nu-i intră în cap că din senin şi fără pricină nu poate veni nici trăsnet şi nici boală. Şi mare lucru e că nu poate pricepe niciodată îndelungarea vremii, dintre pricina boalei şi ivirea ei. „Acum baţi omul, acum îl doare, zice el, şi ce îmi spune doctorul că asta e din răceală? Atunci şi atunci n-am răcit, căci nu mi-a fost nimic; că de răceam atunci, atunci m-aş fi îmbolnăvit.“ Că focul poate arde pe înfundate, zile întregi fără să-l bănuieşti, asta o pricepe, dar la boală nu.

Tusa din sfinte, după cît ştiu eu, sînt acele aprinderi de plămîni pe cari le capeţi cînd prea înferbîntat bei apă prea rece. De multe ori te ia repede şi te omoară, căci junghiurile te prind numaidecît. Aici pricina şi boala sînt repede una după alta, şi tot nu vede românul că nici din apa aceea n-au băut sfintele, nici balele necuratului n-au fost în ea, nici vrăşmaşul n-a vrăjit-o pe ursită. Nu, căci alţii o mie de oameni, neînfărbîntaţi şi neplini de sudoare ca tine, ar fi putut s-o bea cît de multă şi nu le-ar fi fost nimic. Acum îţi ştiu eu răspunsul: poate că nu s-ar fi îmbolnăvit, zici tu, căci sfintele au avut numai cu mine de lucru, şi numai de mine s-au legat. S-au legat numai de tine, zic eu, căci numai tu erai înferbîntat, dar apa era pentru toţi aceeaşi apă, creştine.

9

Sărăcia e, negreşit, bună prietină cu ielele. Cînd vezi prin sate, tîrziu toamna pe ploi cu zăpadă, copii numai în cămaşa zdrenţuită şi desculţi, pe uliţă, nu mi-e de mirare că vă plîngeţi atîta de boalele ielelor. Vai,

de oasele lor! Răspundeți că sînt învățați așa. Eu cred că ei acum se învață: numai că bieții mor ca și măgarul țiganului care așa a fost de prost să piară tocmai cînd se învățase să trăiască nemîncat. Cei mai tărișori și din părinți sănătoși o mai scot la căpătîi, dar cei slabi și rău hrăniți se prăpădesc, ori ajung mai tîrziu ca vai de om, ologi și strîmbi, și pociți, și mai știu eu cum, și la toate ielele sînt de vină. Eu zic că și sărăcia poartă pe om așa golan și-l dă pe mîna măestrelor, dar, ierte-mă Dumnezeu, și prostia românului. Sînt și oameni cari ar putea să-și poarte mai bine îmbrăcați copiii, și nu-i îmbracă. Cresc ei și așa! Și sînt și de aceia cari fac lucrurile pe dos, apoi acestora cum să le zici? Eu nu m-am putut dumeri niciodată, ce obicei e acela pe care-l au țăranii mai ales prin județul Roman, că umblă vara cu căciulă și cu cojoc, iar iarna cu un suman subțire și zdrențuit de-a dreptul peste cămașă, și numai în izmene? Apoi peste oameni așa de cuminți cum n-ar da ielele năvală?

Dar au zînele acestea alți doi prieteni și mai buni, creștine al meu, rachiul și boala lumească. Cîți bețivi nu ies din cîrciumă înferbîntați și-și descheie hainele, ca să se răcorească în vînturi ce te taie; cîți bețivi n-adorm prin șanțuri, pe pămînt umed, în vînturi reci! Vezi, române, drept în drumul ielelor. Ăștia se întîlnesc cu pocitura, și rămîn țăpeni de mîni și de picioare, ologi, damblagii, cu gîtul strîmb, cu gura strîmbă, surzi, muți, cu dureri de șale și de încheieturi, cu junghiuri prin oase. Toate din răceală. Dar nu ăsta e blestemul cel mare. Bețivii vajnici și copiii bețivilor se întîlnesc și cu ducă-se pe pustii. Din pricina sîngelui stricat, ca și al celor cu boale lumești învechite, dau în boala copiilor și în epilepsie, rămîn prostiți, se plîng de lipitură, au mintea smintită și rîd și să închină, își sar din balamale, cum ziceți voi, și n-au toate sîmbetele. Dacă se potrivește la un loc beție și boală lumească, e urgia lui Dumnezeu, creștine, și în nenorocitul ce le are, și în copiii lui pînă într-a șaptea viță. Pe la iarmaroacele de prin sate s-adună cu gloata nefericiți de aceștia și te prinde o milă de starea lor. Sprijiniți în cîrje, tîrîndu-se pe brînci, cu fața strîmbă, cu obrajii mîncați de

frenție, pociți în toate felurile și nebuni de tot neamul, și toți cu aceeași plîngere, cu ielele, că pe unii i-au pîrlit, pe alții i-au spuzit, i-au călcat, i-au izmenit, i-au ologit, și cîte toate.

Mi se pare că și grozavele urmări ale pelagriei voi tot la iele le căutați. Boala asta cumplită, pîrleală și roșeață, vine din mămăligă de porumb stricat. Auzi tu, să iai boala din porumb muced și să crezi că ea îți vine că ai dormit într-un loc necurat! Și cu porumbul stricat e o poveste în două fețe, că și sărăcia voastră și lăcomia arendașilor vă face de-l mîncați, dar cată bine că și prostia voastră. Am văzut și eu la țărani făină așa de încinsă, că fumul din ea îți pîrlește fața. Apoi ce-o să facă asta în stomac! Rea învățătură aveți, dragii mei, în vorbele: „decît bucate stricate, mai bine mațe crăpate“, adică mai bine să te îmbolnăvești decît s-arunci o mîncare rea. Ba nu, române, mai bine, dacă nu poți altfel, rabdă de foame! Eu n-am văzut, dar aud, că unii culeg necopt porumbul, îl usucă în cuptor, ori nu-l usucă deloc, și că boabele sînt așa de mucede că nu le mănîncă nici găinile, și că și porcii se feresc de ele. Iar mămăliga din ele, de amară și de iute ce-i, o miroase cîinii și nu o îmbucă. Iar voi o mîncați, și o mănîncă bieții copii mici ai voștri! Mare păcat faceți, și așa vă bateți singuri, căci nu Dumnezeu vă bate, și așa chemați cu ușile largi în casă moroii care aduc molime, și ielele care aduc pociturile și cîte boale are ducă-se pe pustii!

## 10

Așa e cu ielele acestea. Cînd e vorba numai de pocituri, boalele vin din răceală, iar răceala din nepază și negrije și din beție. Iar cînd e vorba de boale de nervi, de epilepsii și de nebunie, ele vin tot din beție, din boale lumești și din pelagră. Tot din lucruri la care tot noi sîntem de vină, și de care ne putem feri întru cît ne ajută știința și puterile omenești. Dar nu cu căpățînă de cal pusă în gard, nu cu baiere și cu descîntece.

Alt lucru şi cel mai mare care ne aduce boalele e necurăţenia. Începînd de la trupul nostru, murdăria pielii, apoi murdăria hainelor, a aşternutului. Apoi murdăria casei în care locuim, a bătăturii de pe lîngă casă. Apoi murdăria fîntînelor din care scoatem apa, a drumurilor şi a satelor. Hai, să le luăm puţintel aşa pe rînd, creştine, ca să le vezi mai desluşit.

Cînd nu arde focul bine, bagi vătraiul şi scormoneşti spuza şi jăratecul, şi focul prinde putere. Ai făcut loc aerului să pătrundă printre jăratec. Aşa îi faci pielii, spălînd-o, că ea are nesfîrşit de multe găurele mici, prin care intră aerul în ea şi iese din ea sudoarea. Cînd sînt astupate de murdăria de pe piele, aerul nu poate intra prin piele în bunăvoia lui. Dacă ai unge un om ori un dobitoc cu lac, cum faci cu mesele, aşa ca să nu poată străbate deloc aerul în piele, omul ar crăpa, căci din pricină că n-ar putea ieşi sudoarea i s-ar otrăvi trupul. Pielea murdară face rîie, şi bube şi buboaie, şi spuzeli şi arsuri. Acum vezi că ţăranii nu-şi spală pielea trupului din vara asta pînă în cealaltă. Drept e, şi e bine, că mîinile şi le udă — eu nu zic că le spală — înainte de a începe a mînca, mai dă şi pe obraz cu apă dimineaţa. Atîta e toată spălătura lor. Şi vezi că nici vara nu intră în apă niciodată cu gîndul să se spele, ci numai să se răcorească. Şi se bagă în orice baltă murdară, unde se scaldă şi porci şi bivoli, şi în ape stătătoare şi putrede. Apoi aşa, fac mai mult rău decît bine, că în apele acestea e multă spurcăciune, „bale ale vrăjmaşilor“ şi ale „necuratului“. Eu ştiu oameni, cari n-au intrat în apă, să facă baie, din tinereţele lor, oameni bătrîni. E şi o credinţă greşită (şi nu din ruşine), a oamenilor mai în vîrstă, că e păcat să te vadă soarele gol, că aşa a spus Sf. Anton şi că el în viaţa lui nu s-a dezbrăcat pînă la piele. Eu vorbesc numai de gîrle şi bălţi, că de vro putină acasă în care să facă baie acei ce n-au ape în sat, de asta nici nu mă încument a vorbi, ca să nu ziceţi că n-am toate doagele.

Toată sudoarea şi murdăria de peste un an întreg s-adună pe pielea ţăranului, din vara asta pînă în cea-

laltă. Apoi de nevoie, ori şi de trîndăvie, el se culcă îmbrăcat, cu opincile şi cu obielele umede, încins, aşa că sudoarea se îndesuieşte în piele şi în haine. Dacă şi-ar primeni hainele, tot ar fi bine, dar vezi că ţăranii se primenesc cu greu, numai la praznice şi la cumetrii şi cînd merg din Paşti în Crăciun la biserică. Dacă are unul nevastă harnică şi iubitoare de rînduială, ea îi mai stă de cap şi-l cicăleşte şi-i face silă să se mai primenească, dar dacă e nesimţitoare, apoi s-a isprăvit ! E adevărat că mulţi nici n-au primeneli, şi eu nu vreau să ştiricesc de ce n-au, că atîta sărăcie tot nu e în lume încît să n-aibă nici cămaşă. La asta nevestele sînt de vină şi sfînta aceea de învăţătură că luni nu e bine să coşi, marţi nu e bine să torci, şi leşie nu e bine să faci nici într-o zi (dacă te-ai lua după harnicele de neveste !). Vorbeam de albituri, că le primenesc aşa de rar şi că unii nu schimbă cămaşa, ziua-noaptea, de cînd o îmbracă pînă cînd o fac zdreanţă pe ei. Hainele de lînă sînt aceleaşi vara şi iarna, şi tot praful drumurilor e în ele, şi ploaia le face scoarţă de murdărie. Obielele din cizme şi din opinici le usucă în odaia de dormit, pe cuptor, şi nici nu-i vorba să le schimbe cu altele cu anii pînă ce nu mai rămîn decît potloage din ele.

Murdăria asta a pielei aduce mai ales bube şi buboaie, urziceli, fapt şi spurcăciune la copii. Şi mare ţi-e învăţătura, diavole ! Căci împotriva buboaielor de tot felul, ştiinţa doftoricească a babelor îngrămădeşte altă murdărie. „Toate buboaiele se spurcă" asta e o învăţătură a medicinii poporului. Ca să scapi de ele, trebuie să le îngrozeşti cu putoare şi cu scîrnăvie : uimele cu scîrnă ferbinte de cîne, buboaiele cu scîrnă de pisică, bubele dulci cu balegă de vacă, zgaibele copiilor cu fel de fel de găinaţuri, gîlcile cu murdărie de om, făcută oblojeala ferbinte. Şi aşa vrei să scoţi murdăria din pielea ta cu altă murdărie ! Şi îngrămădeşti boală peste boală. Şi spălatul capului e lăsat în plata Celui de sus. Cei cu plete nu pun apă şi pieptene pe cap, decît la praznice. Îi mai spală ploaia. Dar pe femei nu le spală nici ploaia, iar leşie cum am mai spus nu e voie să faci

nici lunea, nici marțea și așa mai încolo. Cînd le cauți pieptenele, nu-l au, ori îl găsești în cofă. E o credință — ard-o focul! — că scutecele copiilor nu e bine să le speli 40 de zile de la naștere. Toate nevoile bietului copil s-adună în ele, și așa e legea că numai le ștergi și le usuci în casă, că vezi, Doamne, nu-i și așa destulă putoare în ea, și nu e bine să le întinzi afară, ca să nu le vadă soarele. Vai de pielea copilului în scutecele scorțoase și murdare! De așternutul celor mari n-aș avea ce spune, că mulți își aștern rogojina și se învelesc cu rogojină. Nu vorbesc eu numai de cei săraci.

Vorbesc și de cei mai cu stare. Nu-și fac nici ei pat cum se cade și dorm așa cum dă Dumnezeu. Cearșafuri de pînză n-au pe pat, dar le au pe tron, și stau acolo ca să aibă unde să îmbîcsi praful și murdăria. Pe aceleași țoale dorm cu anii, nescuturate, nepuse la soare.

## 11

Apoi ce e prin casă! Întîi nu-i lumină și aer. Ferestrele sînt mici și bătute cu cuie, ca să nu le poți deschide, și în loc de sticlă au burduf. Ca să n-aibă pe unde intra strigoiul! De, dar el tocmai pe acolo intră! În casă și iarna și vara e umezeală și rece ca în ghețărie. Sînt case, în care e de spaimă ce vezi iarna. Într-un cuibuleț de odaie dorm șase și șapte oameni, doi în pat, doi pe cuptor, doi pe laviță și un copil în leagăn. Aerul e plin de putoarea fumului de lampă fără sticlă, amestecată cu a fumului de tăciuni și poate și-al lulelei, plin de o nesuferită abureală de obiele ce se usucă pe cornul vetrii, e îngreunat de mirosul urît al purcelului din cotruță, de putoarea părului de cîne plouat. Vițelul e lîngă ușă și nevoile trupești ale lui fac pîraie prin casa lipită pe jos cu lut galben din care iese miros de balegă de cal și de vacă. Sub pat sînt cloștele pe ouă, pisica doarme pe cartofii de sub laiță, și de la coșarul vitelor de dincolo de perete vin duhorile de grajd, e și miros de varză acră din putină și printre

toate te îneacă și mirosul cepii și al usturoiului din mujdeiul pe care l-au cinat oamenii din casă. Și atîtea răsuflete de gură!

Unde e așa, creștine, nu se poate să nu intre moroiul, ori cît i-ai închide ferestrele și oricît le-ai unge cu usturoi. Unde e așa, e cuib de boale. „Apoi așa au trăit și părinții noștri", răspundeți voi. Nu așa se răspunde, oameni buni, să vă învăț eu: Așa au ticăloșit și părinții noștri. De aceea ne-au lăsat atîta vlagă și putere, și atîta bogăție, în care huzurim! De aceea alungăm și noi așa de bine sărăcia și nevoile și ne rupem de sănătoși, de se miră alte neamuri că nu ne încăpem în piele de bine ce ne merge. De aceea nu ne mor copiii, și ne cresc rumeni și voinici!

Iar pe lîngă casă, pe bătătură, toate gunoaiele, și balega vitelor din coșar. Bălți prin curte, apă clocită prin șanțuri, mlăștini în jurul satului. Fîntînile rău făcute, lîngă grămada de gunoi, de se scurg zămurile lui în fîntînă; pe lîngă ele, noroi și apă murdară și împuțită ce se scurge tot în ele. Acestea toate nu le înșir eu aici ca să pui vina pe bietul român, ci ca să vezi, române, pe cine trebuie să arunci tu vina că te bîntuiesc atîtea boale. Acestea îți sînt vrăjmașii care îți trimit boale, ele sînt moroii și strigoii care ies din pămînt, și tu crezi că te aperi de ele cu usturoi descîntat!

Pe lîngă curățenie, lucru mare pentru sănătate, e hrana și băutura. Vina și păcatul lumii întregi, cînd e vorba de hrană și de băutură, e necumpătul, adică a mînca și a bea mai mult decît trebuie. Acum la băutură, române, nu te lași în urmă, și e necumpătat ce faci, dar tot necumpătat e că la mîncare prea te lași în urma tuturor și e rău așa. Tu mănînci puțin și prost, dar bei mult și bine! Cîte nevoi îți vin din beție și ți le-au spus și alții, și ți le-am spus și eu, că te săcătuiești de puteri și dai drum boalelor să intre în tine. Dar și hrana proastă tot așa de mult slăbește, ca și hrana puțină. Vezi tu că mănînci mămăliga goală, măcar de cinci sute de ori pe an, goală zic, omule, căci oțetul și mujdeiul și ceapa nu e hrană.

## 12

Să-ți vorbesc acum, creștine, de cea mai neghioabă dintre credințele deșarte ale lumii, de credința în puterea vrăjitoriilor. Că ar fi duhuri necurate — și ai văzut că nu sînt — și c-ar avea putere mai mare decît omul, și ai văzut că n-o au, asta tot nu e așa nebunie mare. Dar să crezi că omul poate avea puteri peste fire și peste mintea de om, asta e nebunie vrednică de plîns. Haid să zicem că ar fi duhuri, și nu le cunoștri firea și puterea, dar firea omului n-o cunoști? Și puterea lui nu i-o știi? Om ești, române, și știi bine cît poate omul, apoi de ce să crezi copilărește că alt om poate purta din mînă ori din gură norii cu piatră? Că poate duce pe prăjină, prin văzduhul păsărilor, pe cîte un ieșit din fire? Că poate băga boale în om și le poate scoate din el, numai cu gîndul, peste zece sate? Ce te lași prostit așa de cîte le auzi! La bîlci cunoști și tu că pîrlitul care înghite săbii și scoate panglici pe nas o face cu șmecherie și că nu-i adevărat, și că înșală și el cum poate lumea, ca să-și scoată o ticăloasă bucată de pîne. Apoi să știi că toate vrăjitoriile babelor și ale zodiașilor sînt mai pe jos decît ale nevoiașului din bîlci, căci el ți le face pe față, dar babele tot în taină, ca acei ce măsluiesc cărțile pe sub masă. Dacă pot face minuni și lucruri de spaimă, să le facă pe față, că așa e cinstit.

Dar cu ce să le facă? Știu eu bine că sînt babe în cîte un sat, de care se teme tot satul și-i poartă spaima ca de o dihanie dintr-altă lume. Că ar fi babă vrăjitoare, că poate trimite boale, că leagă bărbații, că face pe ursită, că poartă pe prăjină, că pune în leagăn un buștean în locul copilului, că trimite grindină pe pămîntul cui vrea, că deoache și oameni și cîni și vite și pomi și sămînături. Bine, oameni buni, dar cu ce, cu ce Dumnezeu să le facă astea? Cu deochiul, ziceți, cu descîntecul, cu buruieni rele, cu puterea diavolului.

Acum, cu diavolul s-o lăsăm cum spune baba. A lui să fie! Numai că mă mir de ce zic babele în descîntecele lor cînd scutură parii noaptea și cheamă pe tartorul:

> Oschi, oschi, Scaraoschi
> Eu din gură mi te-nvăț
> Dar în ochi să nu te văz!

Apoi dacă nu vreau să-l vadă, cum să se înțeleagă amîndoi? Și ce mai pricăjit de tartor, că nu el învață pe babă, ci așteaptă să-l învețe baba pe el. Apoi eu auzeam că baba stă de vorbă cu diavolul cum aș sta eu cu dumneata, că face legămînt cu el, și că baba își dă diavolului sufletul ca el s-o învețe descîntece, și cînd colo baba nici nu vrea să-l vadă în ochi! Cred și eu! Oricît de îndrăcită babă să fii, da pe diavolul tot nu vrei să-l vezi așa deodată nas în nas.

Așadar, asta e o minciună ori a babelor ca să sperie oamenii, ori a oamenilor care au prins frica babei. Drac în lumea asta e numai voința rea și gîndul rău al omului; cine vrea să facă rău are destul drac întrînsul. Și, dacă baba gîndește și vrea să facă rău altora, atunci e stăpînită de Satana. Întru atîta aveți dreptate, că în multe babe e multă voință rea, mult drac în sufletul lor, și dacă pot îl și fac răul ce-l gîndesc. Numai dacă-l pot! Căci la urmă cine nu poate face rău altuia, cînd vrea să i-l facă? Și eu și tu, (ferească-ne Dumnezeu de așa vreri) și altul oricare. Putem, dar nu cu dracul ăl din baltă chemat noaptea pe coș, ci numai cu ce ne stă nouă în puterea firească. Apoi atîta și baba. Poate face rău cu lucruri firești, pe care le știm toți. Să-ți spargă capul, să-ți facă groapă noaptea în drum, să-ți dea ceva otravă în mîncări și băuturi, să-ți facă vreo pagubă, și așa.

Mai demult cam cu otrăvurile au băgat babele vrăjitoare spaima în lume, căci nu prea cunoșteau oamenii otrăvurile din buruieni. Nu erau doctori decît prin orașe mari, nu erau procurori și tribunale ca acum. Și se simțeau oamenii bolnavi, și nu știau de ce, și mureau și erau morți, și cine să le caute pricina morții? Dar acum, doctorii cunosc toate otrăvurile, și oricît de pu-

ţină otravă ar fi în coşul omului ei o deslușesc, o găsesc și în omul mort după îndelungată vreme de la moarte. Și apoi vin procurorii și ocna. Azi nu mai umblă babele cu otrăvuri, pentru că le e frică și lor. Și apoi, adevărul lui Dumnezeu că s-a făcut mai bună lumea și s-au împuţinat și babele știutoare de otrăvuri. Nu prea știu ele atîtea cîte credeţi, cunosc acolo mătrăguna pe unde crește, omagul, steregoaia, ciumăfaia, masalariţa, cu adevărat buruieni cu otravă în ele, dar bune și de leac. Apoi știu argintul-viu și plumbul. Iar ce povestiţi voi cu sălămîndra arsă și pisată, cu omizile „fapt" și „cînele babei" sînt palavre.

Și dacă se întîmplă otrăviri prin sate, și mai toate cu argint-viu, nu vrerea rea a babelor lecuitoare e de vină, ci mai întîi vrerea lor cea bună de-a da leacuri cu folos. Apoi, voi ar trebui să vă feriţi de asta. La nu știu care boală, vă dă baba mătrăgună și „ori crapă omul ori se face sănătos", că dintîi înnebunește și e nebun cîtăva vreme, apoi se face bine și ... crapă ! Vreau babele s-ajute și nu știu măsura otrăvii, și pun prea multă și omoară omul.

Altă putere a babelor, credeţi voi, ar fi descîntecul. Cărturarii, mai cu amăgeli mai cu gologani, au făcut pe multe-multe babe să le spuie descîntecul, și l-au scris. Acum descîntecele sînt prin cărţi, și le citește cine vrea. Apoi ce crezi, creștine, că e în ele ? Curate fleacuri băbești. Întîi vorbărie multă, că a plecat cutare pe cărare frumos și voios și la mijlocul drumului l-a întîlnit lupul și lupoaica, zmeul și zmeoaica și că l-au mușcat și l-au trîntit și l-au izbit, și apoi vin blesteme și ameninţări să fugă lupul și lupoaica de la cutare, că dacă nu cinstita babă are să-i străpungă cu frigarea, să-i mături cu mătura, să le taie coada și să le vîndă pielea la negustor. Vorbe așa, spuse claie pe grămadă, adunate de la răsărit și de la apus, așa că ori ai spune un descîntec, ori ai număra pînă la o sută, ori ţi-ai face socoteală cîţi bani ai dat pe căciulă, tot aceeași putere ar avea vorbele spuse. Apoi, pe lîngă vorbe sînt anumite lucruri de făcut, cînd descînţi : să caști, să învîrtești o ulcică, să clatini apa din ea cu paiul, să sufli peste ochi, să străpungi cu acul un căţel de usturoi, să învelești și să dez-

velești focul, să coci o turtă în spuză, să nu te uiți îndărăt, să stingi cărbuni, să verşi apa pe un cîne şi minunății de acestea așa că la urmă tot cînele săracul le plăteşte pe toate. Că îl și uzi şi îl și bați de-l topeşti: că dacă se scutură de apă, va fi de folos descîntecul, dacă nu, nu. Vai de cîne, dacă nu se scutură!

Omule, omule, cu ce-ți prosteşte baba mintea! Tu crezi că cine știe ce putere stă într-un fir de usturoi descîntat! Ce putere să aibă decît ceea ce i-a dat Dumnezeu, și ce i-a făcut baba că l-a cules marți pe răsăritul soarelui și că l-a ținut trei zile sub prag şi l-a copt în jăratec adunat de la nouă case fără copii? Acum ți l-a descîntat, ce poți face cu el? Să-l porți cu tine ca să fii ferit de trăsnet, ca să nu-ți mănînce lupii vitele, ca să poți tăia capul șarpelui la Sfîntul Gheorghe, și cu acel cap să găsești comorile lui Darie împărat? De-ar fi așa de ușor să găseşti comori, toată lumea s-ar scălda în aur topit, și cinstita babă mai întîi, căci și-ar putea cumpăra zece care de usturoi și pe tot să-l descînte! Ca şi cu usturoiul e cu altele fără număr, cuțit descîntat, flori descîntate, cocă descîntată, apă descîntată, țărînă descîntată. Nici țiganul n-a fost prost că s-a dus la vrăjitoare să-i descînte cizmele ca să nu mai putrezească niciodată!

## 13

Vrăjile, încalte, sînt și mai poznașe. Adevărat e că vrăjile și le fac mai ales babele între ele: Fetele bătrîne, rămase nemăritate, răutăcioasele şi pizmătarețele, urîtele și neisprăvitele şi toate cîte fac umbră pămîntului. Nu pot face ele alt rău, nu se pot răzbuna altfel, decît umblînd cu vrăji. Aici zic și eu că e îndrăcire curată, căci astea vreau să facă răul cu tot dinadinsul — dacă l-ar putea. Dar nu-l pot. Și ierte-mă Dumnezeu, îl pot! După vrăji de făcut pe ursită, se îmbolnăvesc de multe ori aceia cui li s-au făcut, ba pot să și moară. Și mai ales femeile se îmbolnăvesc.

Dar așa să știți, dragii mei, că vraja e un moft băbesc, și nu vraja îmbolnăvește şi omoară ci *frica* de

vrajă. Ea e ca și blestemul. Dacă blestemi pe un om și el nu știe nimic, el n-are cum să se gîndească la blestemul tău, și blestemul nu prinde. Dar dacă știe că l-ai blestemat, și-i stă gîndul la blestemul tău, o să fie mîhnit, ori mînios, ori speriat, și blestemul îl poate ajunge, pe atîta mai rău și mai iute pe cît i-a stat gîndul mai tare la blestem. Apoi poate că alt om să se știe de blestemul tău, și să nu-i pese nimic, și nici n-o să i se întîmple nimic. Așa e cu sudalma, că dacă eu n-am auzit și nici n-am știut de ea nimic, n-am de unde să mă supăr. Așa e cu ocara, pe atîta vei fi mai supărat, pe cît îți stă mai mult gîndul la ea, și poate să te și îmbolnăvești de gîndul mult, și să și mori de supărare. Astea sînt toate după cum le-ai luat la inimă, după cît de mult ți-au intrat la suflet.

Acum tot așa e cu vraja babei. Ea și cu dușmanul tău pot să facă un milion de vrăji, că dacă tu nu știi nimic că ți le fac, toate boscorodelele lor se duc în vînt. Dar dacă tu știi că ți le-au făcut, vraja lor se oprește în sufletul tău. Și poate că nu-ți pasă nimic de ea, poate îți pasă mai puțin ori mai mult. După cît de multă credință ai tu în vrăji, pe atîta de multă o să-ți fie și frica, și pe cît de mare ți-e frica pe atîta o să-ți fie și răul de mare. Acum, voi, dragii mei, credința o aveți că se pot face vrăji, frica de babă o aveți. Ce mai lipsește? știința că vi s-a făcut vraja. Iar știința iarăși o aveți, căci baba și cu soața ei au umplut satul, firește pe șoptit, că e mai cu taină. Și deodată vă cuprinde o spaimă, vi-e gîndul tot la vrajă, că v-a ursit baba cuțite și moarte, vă prinde neliniștea, nu puteți dormi de grijă, vă izbiți de ciudă și de mînie, chemați altă babă să vă desfacă cuțitele trimise, și în vremea asta tot vin șoapte de la prietinii dușmanului și oriunde vă întoarceți în loc de oameni care să vă încurajeze că nu e nimic, aflați tot îngroziți ca și voi. Și e prea lesne ca tu, vrăjitul, să te îmbolnăvești aievea. Așa de puternică e frica asta, că femeile se îmbolnăvesc rău chiar și cînd nici o babă n-a făcut nici o vrajă, dar a împărtășit numai vorba că a făcut. La urmă, că baba face boscoroadele ei ori nu le face, e totuna, căci nu ele aduc răul ci gîndul, frica. Te lași tu singur să fii vrăjit, tot așa cum singur lași

să te prostească, ori să te lege la ochi şi să te poarte de nas cineva.

Vraja aceasta este boala celor slabi de înger. Baba ce-o face are numai *intenţiunea* de-a face rău, numai voinţă dar nu şi faptă aieve (afară de cazul cînd dă în băutură ori în mîncare ceva otrăvuri, dar asta nu mai este vrajă, ci crimă ordinară), iar în cel vrăjit nu e decît frică (îi zic cărturarii la frica asta sugestiune). El se îmbolnăveşte singur şi e ca omul care se crede urmărit. E o poveste cu vînătorul care crezîndu-se urmărit de un urs a căzut, şi peste cap îi căzu geanta de vînătoare, şi a stat nemişcat, în credinţa că geanta este ursul, pînă ce l-au găsit alţii aproape mort şi, bolnav, l-au dus acasă, iar peste noapte a murit. Asta e tocmai păţania celor slabi de înger cu vrăjile : tot aşa îl poate omorî boscorodeala babei cum poate şi o geantă omorî un om. Dacă acelui ce se ştie ursit de o babă i se întîmplă cine ştie ce, o pagubă, ori îi vine un junghi din răceală, pe care îl poate căpăta şi neursit, el îşi întăreşte credinţa că i-au venit din vrajă, îşi pierde puterea îngerului (moralul) şi dă din rău închipuit în rău adevărat. Cum poate omorî puţină pricină pe om, cînd în loc s-o ştie aievea şi-o închipuie că vine dintr-altă parte, o arată desluşit o poveste veche. Un flăcău la şezătoare s-a prins că el are să meargă în puterea nopţii în cimitir şi să împlînte ca dovadă un cuţit în pragul bisericii. S-a dus, dar cînd a împlîntat cuţitul, cum sta în genunchi, a dat cu el prin poala hainei, şi cînd a vrut să se ridice a simţit că-l ţine cineva prins de prag. Neştiind ce-i, nu i-a dat prin cap să caute, şi în credinţa că duhurile necurate îl ţin legat de prag, el de spaimă a căzut jos mort. Acolo l-au găsit a doua zi. Povestea e scornită dar anume scornită ca s-arate puterea spaimei.

Noroc pe bieţii slabi de înger că de unde le vine boala pe ursită de acolo le vine şi leacul. Cui cu cui se scoate şi vrajă cu vrajă. Cel ce-şi închipuie că e vrăjit cheamă altă babă să-i desfacă vraja, să-i scoată cuţitul. Credinţa că vraja e nimicită prin contra-vrajă îi dă tărie de înger, îi ridică spaima şi-l face să-şi vie în fire. Şi aşa, române, se joacă cu tine vrăjitoarele de-a

baba-oarba! Își trimit boalele de la una la alta parcă și-ar arunca o minge și, pînă se desfată babele cu „aruncatul“ și se iau la întrecere cu făcutul și desfăcutul, tu ai destulă vreme să dai ortul popii. Un împărat avea două neveste, și el era cam în vîrstă cu părul înspicat cu alb. O nevastă îl vrea cu părul negru și de cîte ori putea îi smulgea perii cei albi; celeilalte îi mai plăcea să-i fie bărbatul cu păr alb, și-i smulgea perii cei negri. Și așa i-au tot smuls peri pînă l-au lăsat chel ca napul. Așa o pate și creștinul cu babele: una-i trimite boală, alta i-o scoate, pînă ce-l dau gata.

Nu crede, române al meu, în vrăji. Cînd nu crezi în ele nu se prind de tine. Nu te lăsa înfricat. Dacă-ți vine o boală, e din altceva. Dar dacă nu poți și tot crezi, și, întîmplător, îți vine o boală, nu te lăsa încrezut în baba care ți-o desface. Du-te la doctor, că poate să fie o boală care nu-ți vine din credință și din spaimă, ci din pricini care n-au de lucru cu vraja. La una ca asta, cum nu-ți vine din vrajă așa n-o s-o alungi cu vraja. Încearcă și tu, că ești bărbat, și cheamă pe alt bărbat, pe doctor, să curme el gîlceava între cele două babe. Tu te temi de vrăjile babelor; adă pe doctor, că el, ți-o spun eu, nu se teme de frigarea și ulcelele lor, și pe spaima voastră dă și doctorul ceva, dar pe boscorodeala babelor nu dă o ceapă degerată.

## 14

Oricîte feluri de vrăji fac babele toate sînt tot pe același calapod croite. Acum dacă știi că vraja nu stă în puterea babei, ci în slăbia de înger a celui vrăjit, e lesne să înțelegi că pe copiii mici și pe cei mai mărișori, pînă n-au înțelegerea deplină, nu-i pot vrăji babele. Nu-i poți speria cu lucruri care nu le pricep. De aceea, la copii au găsit nărozii altă gogoriță, că dacă nu le pot face babele pe ursită, le pot fura somnul și inima ca să nu doarmă, să se îmbolnăvească, să moară. Apoi vezi, creștine, celor mici le fură somnul și inima, celor mari sufletul și mintea! Deochiului nu îi este aici locul, căci

el nu se poate face departe ca vraja, ci numai de-aproape, ochi în ochi.

Apoi mai înţeleg una. Că nu se pot vrăji vitele. Pentru că nu le poţi fura mintea şi firea. Poate învîrti baba ulcelele toate din nouă tîrguri, că boul şi calul nu ştiu nimic de văicăreala babei de peste deal. Şi dacă nu ştie, nu-i prins de groază şi de spaimă, şi vraja nu-l poate îmbolnăvi. Despre asta nici nu mai stric vorbe, căci dacă sînt oameni să creadă că babele pot îmbolnăvi cu vrăji de departe calul şi boul, ori alt dobitoc, atunci vrednici sînt să-i duci şi să-i legi în locul boului şi al calului la iesle.

Acum mă întorc la furarea somnului şi a inimii. Asta o cred mamele cînd văd că plîng copiii toată vremea şi nu dorm deloc, şi cînd slăbesc văzînd cu ochii, mai ales cei din leagăn. Inimi fură numai anumite babe îndrăcite, strigoaicele. Le fură şi strigele, cari sînt duhuri necurate, ştiu şi eu ce femei ori fluturi mari ori lilieci ori alte animale cari sug. Le fură şi le mănîncă şi strigoiul ieşit din groapă. Un biet de fluture mare, de noapte, e numit strigoi şi îngrozeşte o casă de oameni cînd intră şi el în odaie trăgînd la lumină. Dealtfel toţi flurii de noapte, cari intră prin case, sînt puşi în legătură cu prevestirea morţii, cu sugerea sîngelui şi cu strigoii. Toată nebunia asta a furatului inimii e povestea moroiului cum ţi-am scris-o mai înainte. Şi inima furată şi somnul furat pot să fie vrun rău trecător al copilului, dar de obicei sînt boale în toată legea şi mai mare ţi-e mirarea că vin din hrană proastă, din neîngrijire destulă a copilului. Îndată ce hrăneşti copilul mai bine şi mai cu minte, îl uită strigele şi-i dau înapoi inima. Vezi, lucru greu e atîta, creştine, că nu e totuna a hrăni cuminte pe un copil şi a-l hrăni nebuneşte. Eu îmi pui capul că dacă dai copilului dintr-a treia lună să mănînce fasole şi ardei şi covrig muiat în ţuică şi mestecat în gura ta, îmi pui capul zic, că vrăjitoarele au să-i fure somnul şi strigoaicele au să-i mănînce inima! Negreşit, de asta nu mă îndoiesc. Voi singuri, oameni buni, mîncaţi inima copiilor voştri, şi să lăsaţi strigoaicele în plata lor! voi singuri le-o mîncaţi cu acea învăţătură, de unde vi-o fi adus-o ceasul rău! că bieţii copii

trebuie să mănînce încă din leagăn tot ce mănîncă oamenii mari.

Ca să se obişnuiască, zic unii. Da! Se obişnuiesc cu cărările morţii. Ca să nu crească gingaşi şi alegători la mîncare, zic alţii. Dar de obicei bieţii n-ajung pînă la vîrsta cînd pot să aleagă, căci pleacă înainte în lumea unde nu este alegere. Ba, îi mai omorîţi şi cu postul, căci şi înainte de înţărcare, dar după înţărcare totdeauna îi siliţi să mănînce de post în rînd cu voi. Eu zic că întîi şi întîi hrana nechibzuită vă ucide copiii. Poate că laptele mamei e stricat, fie că e femeia prea trudită, ori e bolnăvicioasă, ori e supărată mereu de bătăile bărbatului, ori se cam uită des în fundul ciocanelor de rachiu. Voi acestea nu le băgaţi niciodată în seamă, ca şi cînd n-ar fi, şi apoi vă miraţi că vi-e copilul mereu bolnav şi piere. Apoi mai sînt şi alte rele care trec asupra copilului: că le cam place părinţilor clondirul, că mama a fost prea tînără de măritiş, că au casă într-o baltă şi că în casa lor e murdărie şi amar, la toate acestea nu vă taie capul să vă gîndiţi, şi vă uitaţi tot într-altă parte după strigoaice. Ce au a face astea, ziceţi voi, cu lipitura şi faptul copilului? Apoi tocmai astea au a face, române, şi întrebarea ta e ca şi cînd mi-ai zice: dar ce are a face călătorul cu drumul?

Tot din neîngrijire şi din hrană proastă vine şi furarea laptelui vacilor. Cum Dumnezeu vă fură strigoaicele laptele? De ce nu le pîndiţi să le prindeţi şi să le spargeţi şuştarul de cap? Aşa spuneţi că vin să fure în fiecare noapte, şi voi unde sînteţi? Dacă ar şti strigoaicele vreo vrajă vi l-ar fura de departe, dar cu şuştarul în mînă venind în coşar, aşa ştie orice guşat să-l fure. Iar dacă nu vi-l fură aşa, din coşar, ci altfel — dar cum, nu ştiţi nici voi —, căci tot ce ştiţi sînt poveşti, auzite de la alţii —, dacă vi-l fură altfel, tot e bine de voi că baba ştie să vi-l aducă îndărăt. Văd că spune un descîntec de adus laptele la vacă aşa, că dai vacii tărîţe cu sare nouă zile de-a rîndul, îi descînţi apă şi i-o dai să bea de nouă ori pe zi (şi vezi tu, apă neîncepută, curată de la un loc curat, şi nu din baltă) şi boscorodeşti ceva pe lîngă vacă, şi uite, că începe să-i vie puţintel lapte. Asta o ştiu din sat de la noi, şi o cred.

Vaca hămisită de foame o să mai prindă puteri din tărîțe, și apa bună o s-o mai învioreze. Dacă ar fi hrănită și îngrijită vaca mereu așa ca pe vremea descîntecului, nici o strigoaie nu i-ar putea fura laptele. Firește, vaca poate să fie și bolnavă, cînd e tristă și-și pierde laptele, și atunci trebuie să vedeți de boala ce o are.

Cum nu poate o femei străină să fure prin vrajă laptele vacii tale, tot așa, române, nici femeia ta nu poate face vrăji de adus lapte în ugerul vacii voastre. Eu zic aici de femeile cinstite, cari nu umblă să fure laptele altora, ci numai să aducă la vacile lor. În noaptea spre Sfîntu Gheorghe, în zorii zilei, umblă femeile pe cîmp, desculțe, ba aud că și despuiete de tot, tîrînd după ele prin iarbă un șuștar legat de picior și cîtă rouă adună atîta lapte o să aibă vaca. Eu tare mă tem că asta n-ajută nimic, ce zici tu ? La urmă, dacă nu capătă femeia ceva junghiuri din umblarea ei în pielea goală într-o noapte rece, ca să aibă apoi de ce să se plîngă că au pișcat-o ielele și că ea nu știe cînd și cum, la urmă toată drăcovenia asta ar fi nevinovată, numai atîta că ea ca orice lucru făcut de florile mărului, e o nebunie goală. Învățătura ar fi că precum nu poate femeia aduce lapte, tot așa nu-l poate fura cu mijloace de acestea. Povești cu luarea laptelui știu și eu, să nu crezi că mi-ai putea zice : oho, apoi n-ai auzit de moșneagul ăla care a oprit carul în dreptul unei turme de oi, și luînd un sfleder a sflederit inima carului și numai ce-au început oile în deal a zbiera ? Ba am auzit, creștine, și cică curgea laptele din sfleder vale, dar ciobanul naibei și-a pus cojocul jos și a început să-i tragă cu măciuca, și numai ce-a început și moșneagul de la car să se vaiete aoleo și aoleu, lasă-mă că nu mai fac ! Vezi c-am auzit și asta, și să știi că n-ai auzit dumneata atîtea cîte am auzit eu, și cîte le-am cetit, și să mai știi că astea sînt vechi ca lumea și toate la fel, minciuni scornite de unul care a vrut să-și bată joc, iar proștii i-au luat gluma într-adins. Căci sătenii din Prostești spun că asta s-a întîmplat în Nebuneni, dar cei din Nebuneni spun că s-a întîmplat în Prostești, și așa toți spun că s-a întîmplat într-alt loc, nu la ei.

De celelalte furături ale babelor nu mai vorbesc, că mi-e și rușine să pomenesc lucruri așa de nebunești. Fură strigoaicele de toate, și mana holdelor, și a viilor, și a livezilor, ba fură și ouăle găinilor, și zice că sînt sorocite fiecare pe furătura ei, nu pe toate furăturile deodată. Iacă așa ! Cum s-ar mai îmbogăți babele, de-ar putea face asta. Fură și mierea albinelor, ba unii credeți că babele trimit pînă și broaște să fure boabele de grîu, și furnici ca să fure laptele oilor și a[l] vacilor. Că furnicile îți pot fura mierea din stup e adevărat, dar să crezi că sînt vrăjite și trimise de vreo babă asta e credința nărodului. Mare putere are o babă neputincioasă, măre române, că poate porunci și furnicilor încotro să se ducă și ce să facă !

15

Dar ce vorbesc eu de furnici ! Știam că printr-alte țări, mai de mult cînd era greu întuneric de neștiință, vorbeau oamenii că sînt babe și vrăjitori care poartă norii pe unde le place, și fac să cadă ploaie ori grindină, după porunca lor. Și Dumnezeu stă neputincios și se uită la ei ! Dar ce credeau întunecații la minte pe atunci, aud că o cred acum românii noștri, mai ales prin Moldova. Adevărat vă spun că aici nu știu ce să zic : să mai fie, Doamne, români într-atîta întuneric al minții ? Că sînt „vraci“ de aceia cari sperie lumea cu balaurul ploii și al grindinii, asta o știu bine, dar mirarea mea este că sînt oameni care să-i creadă. Mai acum cîțiva ani am cetit că într-un sat moldovenesc (și vezi tu în Moldova unde e sărăcia românului mai mare acolo e și cel mai mare întunerec al minții !) am cetit că un șolomonar de aceștia lua bani de la oameni, ca să le apere de piatră sămănăturile și-i amenința cu atîtea vorbe mari că li se făcea părul măciucă. „Păi, d-ta nu-i fi crezînd“ zicea către cei ce nu se lăsau îngroziți „dar lasă că ai să vezi !“ Și așa pusese la bir pe mulți din sat, și trăia omul boierește, ani de-a rîndul, căci bieții săteni se învoiau cu el să-i dea anumită sumă de bani ori porumb pe an, ca să le lase holdele în pace. Oamenii cuminți aleargă

la societățile de asigurare, care la o întîmplare nenorocită plătesc pagubele celor bătuți de grindină, dar voi, creștinilor, ați găsit mai bună asigurarea la solomonarul vostru! Societățile acelea fac contract cu oamenii, așa și așa, și apoi după cum o fi vrerea lui Dumnezeu, o fi ori n-o fi piatră. Iar voi faceți de-a dreptul cu Dumnezeu contractul, să nu fie grindină. Îmi iau vorba îndărăt, nu cu Dumnezeu, ci cu pîrlitul de vraci care are puteri ca și Dumnezeu, ba mai mari, că-i poate face și peste voie. Deștept vi-e capul, oameni buni! Apoi cum vă lăsați voi orbiți pînă într-atîta de pricăjitul de vraci, care rîde în pumni de prostia și de spaima voastră și huzurește din tainul de bir ce vi-l stoarce, așa de florile mărului.

Eu am ispitit cu întrebarea pe țărani ce gîndesc ei că e bălaurul grindinii. Că e norul acela negru și întunecat, într-adevăr de spaimă, care iese de pe văi, și aduce ori piatră, ori potop, ziceau unii. Că e puterea care-l duce așa de repede, ziceau alții. Adică vîntul. Știu țăranii că vîntul poartă norii, dar cînd nu se simte pe jos vînt deloc, li-e de mirare cine mînă cu atîta iuțime dușmănească norii pe sus, și mai ales cînd se întîmplă să fie pe jos liniște și pe sus învîrticuș de nori, nu se dumiresc ce-i? Apoi e asta, că pe sus prin văzduh aleargă vînturi mari, în vreme ce pe jos la fața pămîntului e liniște, cum se poate altă dată să fie pe jos vînturi mari și pe sus liniște, cum ți-o arată norii cînd stau pe loc. Acele vîrtejuri de vînt, din văzduh, fac mare război cu norii, că-i sucesc și-i învîrtesc și-i dau peste cap ca apa în vîltoare, cum am văzut și eu odată un minunat vîrtej și vrednic de mirare învălmășag de nori cumplit de negri peste Caraiman, pe cînd jos în valea Prahovei era pace încît nu se clătina frunza. Țăranii care văd aceste vîrtejuri spun că acolo se bat balauri. Și ce-i dreptul norii luînd felurite înfățișări ți se par dihănii ce se zvîrcolesc; fîșiile de neguri cari urmînd vîntului se răsucesc în felul casei melcului îți par cozile acestor bale de balauri, și în pîlnia vîrtejului ți se par capete de dihănii norii pe care îi îngroașe îngrămădirea de neguri.

Toate bune, sînt nori pe cari îi frămîntă vîntul, dar ce crezi tu că vecinul tău vraciul care nu-i harnic să-şi agonisească nici banii de-o căciulă, el să aibă puterea de-a învălmăşi norii aşa? El să poruncească vînturilor, dincotro să bată şi cum? Căci bălaur viu nu este acolo sus, şi nici nicăieri în lume, apoi cui porunceşte el dară? Şi chiar să fie balaur, ce-i dă vraciul şi ce-i face, ca s-asculte balaurul? Că degeaba n-o să-i fie slugă nici bălaurul! Şi-i dă de băut şi de mîncare? Da ce mănîncă balaurul? Şi miră-te, că un balaur aşa de puternic nu-şi ştie agonisi singur demîncare şi o cerşeşte de la necăjitul de vraci, care singur el n-are ce mînca dacă nu i-aţi da voi!

Vracii aceştia sînt şi oameni bolnavi, cari cred ei înşişi că au într-adevăr puterea asta. Nebunia e de multe feluri în lume. Unul din balamuc se crede că e împăratul, altul că e Domnul Hristos, altul are alta în cap, şi cu bătaia nu i-o scoţi asta din minte. S-a întîmplat de multe ori că vraci de aceştia, luaţi de scurt de autorităţi, au fost ameninţaţi cu spînzurătoare, şi ei au dovedit cu martori că n-au luat bani niciodată de la săteni, că n-au ameninţat pe nimeni cu grindină, că n-au chemat niciodată balaurul „dar pot să fac dacă vreau" ziceau în urmă. Aşadar aceştia nu voiau să înşele pe nimeni, n-aveau rea-credinţă, nici rea-voinţă, dar se înşelau pe sineşi şi aveau credinţă că au putere de a porunci norilor, şi-i puteai spînzura că tot nu-şi lepădau gîndul şi credeau că mor nevinovaţi pentru un lucru pe care nu-l fac, dar îl pot face. Unii spuneau că au văzut bălaurul, au vorbit cu el, dar nu l-au trimis să facă rău nicăieri, că le-a fost milă, dar de ar fi vrut l-ar fi putut trimete.

Aceştia sînt cu mintea într-o parte, lipsiţi de o doagă, măcar dealtfel oameni în toată firea într-altele, cu „idei fixe", ca şi babele care cred că pot face vrăji şi nu vreau să le facă. Însă vracii cei mai mulţi sînt înşelători, ticăloşi, cari sperie lumea, cari lasă după voi, de-ţi crede bine, de nu, iară bine. Iar voi credeţi, şi el vă pungăşeşte. S-au prins şi vraci de aceia cari erau tovarăşi cu

cîrciumarii de prin sate. Iar cîrciumarii speriau lumea din cîrciumă şi lăudau pe vraciul cutare şi se făceau ei mai speriaţi decît toţi şi mai crezători şi plăteau ei mai întîi vraciului tain ca să-i apere. Şi se făceau învoielile între oameni şi vraci în cîrciumă, iar cîrciumarul şi vraciul îşi împărţeau apoi banii storşi de la ţărani. Acum cîţiva ani (în 1903) a fost mare hohot în ţara Galiţiei pentru doi vraci şolomonari. Doi cîrciumari din două sate îşi aveau fiecare vraciul năimit să poarte norii. Apoi, ori de ciudă că unul purta mai bine minciunile şi cîştiga mai mult, ori că un vraci făcuse învoieli cu oamenii din satul celuilalt vraci, destul că cîrciumarii s-au luat la ceartă, şi la judecată s-au dat singuri ei pe faţă înşelătoria, căci unul ca să scape înfunda pe celălalt. Judecătoria a băgat în puşcărie şi pe vraci şi pe cîrciumari, şi cu asta mare dreptate şi bine a făcut. Dar nu ştiu dacă a făcut bine că a pedepsit şi pe păgubaşi, cu amenzi, că s-au lăsat înşelaţi şi s-au încrezut în puteri drăceşti. Şi cu adevărat s-au lăsat, nebunii, să-i despoaie patru mişei, căci într-un singur an au dat bieţii de ei vracilor, în bucate şi haine şi bani, peste patrusprezece mii de lei.

Aşa e, creştine, cu vracii cari poartă grindina. Tu adă-ţi aminte de povestea asta, adevărată, de cîte ori vei auzi pe alţii vorbind şi stînd cu gura căscată de isprăvile pe cari le-ar fi făcut colo şi colo vrun vraci cu bălaurul lui. Dacă e nebun, lasă-l în apele lui şi nu te potrivi nebunului, iar dacă e ticălos apără-te de el şi la nevoie dă-l pe mîna judecăţii, că legea scrie pedepse aspre pentru cei ce vreau să-ţi stoarcă bani cu ameninţarea.

Ştiu eu că sînt şi de aceia cari aleargă ei după vraci şi-l roagă să le primească banii şi să-i apere de piatră. Aceştia o fac ori de spaimă, ori de orbi ce sînt, că e un fel de oameni pe lume cari cred tot ce le spui şi-i porţi de nas cum vrei, ba cred mai mult decît cred ceilalţi cu toţii şi-şi fac singuri din capul lor năluciri. Poate jura vraciul că nu e vraci, ei ţin una şi bună că este şi-l fac cu de-a sila ceea ce el nu-i şi nici nu vrea să fie. Dar oameni ca aceştia cred că nu sînt prin satele noastre.

Şi să n-alergi după zodiaşi şi după păscălitori, romane, după descîntători şi cărturărese, şi după ghicitori şi proroci mincinoşi. Îţi pierzi degeaba numai vremea şi banii. Ba îţi pierzi şi liniştea sufletului, căci din minciunile acestor proroci mincinoşi se nasc de atîtea ori gîlcevuri între oameni prieteni mai înainte, din iscodirile şi scorniturile lor se nasc atîtea bănuieli între bărbat şi femeie, din nesocotitele lor vorbe pe cari le spun într-o doară izvorăsc duşmănii şi pizme şi zîzanii care strică pacea şi sparg casele. Închină-i Satanei pe toţi şi nu te lua după toţi netrebnicii cari nu pun umărul să muncească şi ei ceva şi vreau să trăiască din purtarea de nas a altora.

Ce cauţi tu la ei? Mîngîiere, ca la preot, sănătate, ca la doctor, iubire, ca la prietin? Cauţi minte, pace, putere? Ce cauţi alta, decît ce nu-ţi poate da nimeni pe lume, afară de Dumnezeu. Căci cine să ştie cele viitoare? Cînd s-a înălţat Domnul Hristos la cer, l-au întrebat apostolii despre cele ce au să vie, ca să le spuie şi ei la alţii. Şi le-a răspuns Hristos: „Nu vi se cuvine vouă a şti anii şi vremurile, pe care Tatăl le-a pus întru a sa putere" *(Faptele apostolilor,* 1, v. 7). Acum, apostolii erau prietenii cei mai de aproape ai lui Hristos, căpeteniile bisericei sale, şi nici lor nu le-a dat Hristos puterea să ştie anii şi cele viitoare. Şi apoi un zodiaş beţiv, un păscălitor neputincios, o cărturăreasă ticăloasă, toţi umblînd cu scorniturile lor să cîştige gologanii tăi, ei să poată mai mult decît apostolii? Să ştie cele ce Dumnezeu şi le ţine numai pe seama sa? Şi tu să crezi vorbele lor viclene şi încurcate şi spuse pe dibuite? Ce nesocotit e omul care îşi pune nădejdea în ele.

Cele ce au fost şi cele ce sînt ţi le poate spune oricine, omule, dacă le ştie. Acum, tu o să zici: „Mare lucru ne mai spui!" Apoi zodiaşul n-a avut de unde s-o ştie cine sînt eu şi ce-am păţit şi ce pagubă am avut, şi totuşi mi-a spus toate din fir în păr. Iar eu zic ba a ştiut, creştine, a ştiut, căci zodiaşii aceştia şi cărturăresele şi ghicitoarele bagă foarte bine de seamă toate lucrurile, şi te prind din vorbă, şi te aduc aşa din întrebări că tu

singur te dai de gol. Te descos așa de încet și cu meșteșug, că nu bagi nimic de seamă. Tu scapi o vorbă, scapi două, iar omul ghibaci — și ghibaci ce sînt într-asta prorocii tăi — ți le prind, și din ele te judecă și scot încheieri firești de cari tu rămîi cu gura căscată. Rămîi uluit, ce taină ți-a ghicit, și cînd colo el a spus-o așa cum i-ai spus-o tu. Cînd te întreabă ți se uită în ochi, și te judecă din ochi, din fața toată, dintr-un singur semn ce-l faci cu mîna ; iar cînd nu vorbește cu tine, nu te scapă din ochi, uitîndu-se pe furiș la tine. Îți intră în suflet, cum se zice. Și vezi că mai toți păscălitorii ăștia au tipicul așa că numai atunci pot ghici dacă vii de trei ori la ei, în trei răstimpuri. Apoi în vremea asta ei au destulă vreme să știricească de la alții, cine ești, cam ce dureri ai, cu ce gînduri umbli. Iar din trei întîlniri te cunosc ei ce poamă ești, dacă ești un tembel cu care se pot juca cum le place, ori ești mai isteț, dacă ai ceva patimă, ori n-o ai, dacă ești mai cu stare ori un nevoiaș, și cîte toate. Și cunoscîndu-ți așa starea și așezarea și umbletele și firea, numai pentru tine e de mirare că-ți spune lucruri pe cari le știe bine. Apoi își învălește zodiașul de obicei spusele lui, adică lucrurile cari le știe despre tine, în fel de fel de bazaconii de ale lui în chip de taină. Căci ei la acestea sînt tari, toată vremea nu fac altă treabă decît să născocească întorsături de vorbe și răspunsuri istețe, că de-l prinzi mințind s-o întoarcă repede și să cadă ca pisica tot în picioare ; și noaptea pînă adorm tot fac planuri și întocmesc în minte răspunsuri în doi peri, și potrivesc vorbe istețe, cari se potrivesc la toată lumea și la nici unul.

Într-o vară, veneam noi vro cîțiva orășeni pe jos de la Predeal la Azuga. Eu ceteam o carte și veneam în urmă singur. Cei de dinainte au întîlnit o țigancă cu cărțile și în glumă au lăsat-o să le spuie din palmă. Cînd am ajuns la ei, i-am găsit rîzînd, și cu mare voie bună de vorbele ghicitoarei, și unul care îmi era mai prietin, m-a tot cicălit să-mi caute și mie în palmă țiganca. I-am întins palma și i-am făgăduit un leu, dacă-mi spune cum mă cheamă. Spre mirarea și ciuda mea, și spre hohotul de batjocură al prietenilor, țiganca s-a uitat în palmă și-a zis : „Apoi Gheorghe te cheamă !“

Eu eram convins că n-a spus acest nume într-o doară, ci l-a ştiut, şi spuneam prietinilor că nu se poate altfel decît că ori ea mă cunoaşte cine ştie de unde, ori că ei în rîsetul lor pînă să ajung la ei mi-au pomenit numele. Nu şi nu, că nu l-au pomenit, că nu s-au gîndit la mine. Eu necăjit şi pe ei şi pe toată povestea, i-am făgăduit ţigăncei alt leu dacă îmi spune de unde ştie. După multă ciorovăială şi ca să nu piardă leul, ţiganca mi-a spus: „Apoi de, eu nu te vedeam că erai departe, şi cum vorbeau cu toţii aşa, şi rîdeau, am auzit pe domnul ăsta (şi a arătat cu mîna spre cel ce-mi era mai prietin) zicînd: bre, că nu vine şi Gheorghe. Şi cînd ai venit, am socotit aşa că d-ta eşti de care a vorbit, şi apoi am zis că Gheorghe te cheamă." Iacă taina! Prietenul meu nu-şi aducea deloc aminte să mă fi pomenit, şi e de înţeles, că i-a alunecat vorba aşa, şi nici ceilalţi n-au băgat-o de seamă, în rîsetul şi voia bună a lor, dar ţiganca şi-a luat-o în cap. Căci, precum am spus, toţi ghicitorii sînt foarte băgători de seamă şi au aminte lucruri pe care tu nici nu visezi că le spui ori le faci. Şi oricît ar fi de mult pe pază omul — dar mi-te că nu e deloc — cînd vorbeşte cu ghicitorul, tot se dă de gol cît de cît. Se dă, căci tu, omule, ori eşti supărat, ori eşti mînios, ori plin de gîndurile tale, cu sufletul încătuşat, dar ghicitorul e cu sufletul slobod şi liniştit, şi toate gîndurile lui sînt îndreptate numai să vîneze şi să prindă gîndurile tale.

Apoi acum, dacă numai astea ţi le poate spune ghicitorul, ce cauţi la el? El ştie numai ce ştii tu, ce a prins de la tine ori de la alţii. Şi pentru asta pierzi vremea şi bani? Ştiu că nu numai ţăranii aleargă la cărturărese, dar şi orăşenii, mai ales cocoane cari plătesc atîţia bani cărturăresii, încît ea, numai cu sfertul din ei îşi poate plăti cercetaşii şi iscoditorii cari să-i spuie tot ce au cocoanele acasă pînă şi sub fundul patului. Şi e ruşine, pentru că umblă, şi e păcat de Dumnezeu! Ba ştiu şi negustori, alergînd pe la zodiaşi, Dumnezeu să-i ştie pentru ce, dar după lucruri curate ştiu că nu umblă, căci omul curat n-are nevoie de descîntători şi de păscălari. Îşi amăgesc aşa sufletul, că da de le-o ieşi aşa cum cred ei, fie şi în lucruri rele, şi păscălarul parcă

e așa de prost să zică altfel, el se dă după păr și te încîntă tot cu lucruri care vede că-ți plac. Bani să iasă.

Ce lucru de rîs, române, să mergi la zodiaș să-ți spună înainte dacă vei cîștiga o judecată, ori nu. Poftim! De ce nu numeri parii mai bine, din gard, și de vor fi cu soț vei cîștiga, de nu, nu. Căci tot acolo iese, tot așa știu zodiașii cît știu parii. Dacă e de la Dumnezeu puterea de-a ști înainte, el o poate pune și în pari ca și în scorniturile zodiașilor, că-i atotputernic. Și ce de rîs e să-ți pierzi zilele cu săptămîna, din zodiaș în zodiaș, căutînd unde sînt comori. De-ar ști zodiașii unde sînt ascunse comorile, parcă vi le-ar lăsa ei vouă! Alții umblați după comori cu iarba-fierului și vă cheltuiți viața și banii căutînd pe la pungași acea iarbă care n-a fost și nu va fi pe lume, și pesemne e scornită de cei ce n-au înțeles pe deplin ce e magnetul care are puterea că trage la el fierul. Și e de rîs că umblați pe la zodiași, ca să vă afle pagubele. Astea cu adevărat vi le află, dar nu pe care le-ați avut, ci pe acele ce vi le fac ei în pungă. Și pentru cîte și mai cîte nu alergați la ei, și e de rîs, române!

# DIN PERIODICE

# REȚETĂ PRACTICĂ PENTRU A FACE O LUCRARE LITERARĂ, ÎN GENERE

Iai o testea de hîrtie, un condei, o sticluță cu cerneală.

Dacă lucrezi numai ziua, nu-ți trebuie nici lampă, nici lumînare, și nici tutun, dacă nu fumezi.

Pui hîrtia și cerneala pe masă, iai condeiul în mînă, îl moi în călimară potrivit, ca să nu pice și să-ți facă ursuzlîc, te așezi frumos pe scaun și începi să scrii.

După ce ai scris o foaie, o dai la o parte și te apuci de alta — e bine să scrii foile numai pe o față, nu pe amîndouă, fiindcă e mai practic pentru zețar — căci desigur lucrarea d-tale e menită să vază lumina.

Scrii și scrii pînă ostenești, și pe urmă iar scrii, și tot așa pînă isprăvești.

Acuma, ce scrii — asta e treaba d-tale. După părerea noastră însă, dacă scrii, fă încailea o lucrare mare și lungă — tot e mai lesne decît fleacurile mici și ușoare, cînd ai o dată rețeta sigură.

# O NOTIȚĂ FILOLOGICĂ

Ciobanii de pe coastele nordice ale Carpaților cari despart Ardealul de Maramureş au un obicei al lor particular de-a-şi numi cînii. Lucrul acesta m-a adus la un gînd ciudat.

Vechii grăniceri din ținutul Năsăudului — oierii de pe coastele sudice ale Carpaților cari închid Ardealul în partea nod-estului — îşi numesc foarte des cînii „Turcu", „Rusu" şi „Burcuş". În graiul poporului din Ardeal „Burcuş" e sinonim cu „Prusian", cu neamțul din Prusia. Odată am întrebat pe un cioban dacă ştie cine e burcuşul şi de ce-şi botează cînele aşa. „Păi ! nu burcuşul ne-a bătut pe noi pe-acolo prin țara lui ? Mare cîne burcuşul ! Şi cînele meu tot burcuş e." Năsăudenii au luat şi ei parte cu regimentul lor de plăieşi la războiul din 1866 şi au mîncat papara prusienilor, şi astfel mi-am explicat lucru de ce năsăudenii dau cînilor un nume urgisit, numele unui popor de la care au mîncat bătaie. [...]

Todauna s-au dat cînilor nume de oameni, de popoare urgisite. Vergiliu în cartea XI vorbeşte despre un cîne şi-i zice *Umber*, adică Umbru, numele unui popor urgisit de vechii latini. Creştinii au dat cînilor nume de zeități păgîne şi de eroi ai lumii păgîne greco-romane : *Diana, Hebe, Hector, Pluto* etc. Francezii îşi numesc cînii *Guillom, Bismark, Teuton* etc. Germanii şi-i numesc *Franzos, Louis, Napoleon* (mai scurt *Poli), Uiui* (oui, oui !) etc. Lucrul e vădit şi firesc de tot : aşa te-mpinge să

dai numele cînilor după numele omului pe care-l urăşti. Ştiu şi eu în Bucureşti pe-un ardelean, înfocat ligist, care şi-a botezat cînii *Tisa* şi *Wekerle*.

Acum mă întorc la moroşeni. Pe creştetul Carpaţilor să întîlneau ciobanii noştri, năsăudenii, cu ciobanii din Maramureş. Eu într-o vară, acu vro cincisprezece ani, am petrecut multe zile cu ciobanii moroşeni.

„Cum îţi cheamă cînele ?"

*„Hăbală."*

Numele acesta e foarte des. Nici un cioban însă nu ştie ce însemnează Hăbală.

„Dar pe-al tău ?"

„Pe-al meu *Piru*."

Pe-al altuia *Cimbru*. Pe-al patrulea *Zăgurta*.

„Dar pe căţeaua de colo ?"

*„Prusana."*

Despre orice cîne voinic să zice că e hăbală de cîne ; iar despre cei răutăcioşi şi îndrăzneţi se zice : „au obiceiul lui hăbală, că s-aruncă orbiş pe tine", aceştia „hăbălesc" sau „hăbăiesc" — nu în înţelesul vorbei lui Donici din fabula *Lupul şi cucul* :

> Omul este blînd ca oaia
> Iar cînii nici hăbăiesc.

Numele *Piru* nu e numele plantei *pir*, pentru că acest cuvînt e rostit de moroşeni *pcir* sau *pchir* ; numele cînilor e însă rostit curat *Piru*. *Cimbru* poate să fie numele plantei cimbru. *Prusana* însă n-are a face nimic cu asemănătorul *Prusiana* (nemţoaică din Prusia), pentru că întîi moroşenii zic burcuşoaică şi nu cunosc deloc numele prusian, şi a doua : chiar să cunoască numele ar zice prusiancă.

Gîndul meu cel ciudat e ăsta : nu sînt numele acestea moştenite de la romani ? Nu sînt nume de persoane ori de popoare urgisite de poporul latin ? Hăbală nu e Hanibal ? Piru nu e Pirhus ? Cimbru nu e numele poporului Cimbrii ? Zăgurta nu e Iugurta ? şi Prusana nu e Porsena ? N-ar fi lucru mare dacă ar fi aşa. Numele celor

mai temuți dușmani ai Romei au fost date de ciobanii romani ca nume cînilor —, fără temere de greșală, poate oricine susține că asta s-a făcut. Lucru frumos însă ar fi dacă aceste numiri de cîni într-adevăr ar fi păstrate de acum 2500 de ani!

Să pot face cercetări mai departe. Cei ce să ocupă cu folclorul și cu filologia pot să lămurească lucrul.

## INVAZIUNEA LUI „PENTRU“ *

Din capitolul acesta ai să te convingi că primejdia limbii noastre nu stă în partea lexicală — precum de obicei crede lumea — ci în partea sintactică. Țipă scriitorii și d. Gion, în broșura *Cum vorbim*, ne trage clopotul că perim din pricina multelor cuvinte franceze în limbă. Din pricina vorbelor ? Nici o limbă pe pămînt n-a pierit din cauza asta. Că astăzi auzi pe toate potecile vorbe ca : *enuant*, *ambetare*, *bonjour*, *pardon*, *iniorent*, *musiu* etc. — asta e chestie care, la urma urmei, nici nu merită atențiune. „Las' să-și meargă toate calea cea firească“, zice poetul. Și e firească, absolut firească, această invaziune de vorbe franceze. Am mai pățit-o noi aceasta, și-au mai pățit-o și alții. Într-o epocă a limbei noastre am avut mii de cuvinte grecești : am pierit noi ? Au pierit ele. Am avut altădată zeci de mii de vorbe slavone. Cele mai multe dintre ele azi unde sînt ? Și ce-o să ne facă vorbele franceze ? O să vie o redeșteptare, o să vie o reacțiune, o să vie zeflemeaua și vorbele franceze din limba noastră o să pată ce au pățit și cele grecești.

Dacă toate substantivele limbii noastre ar fi străine și dacă ar fi străine toate verbele noastre, însă am declina substantivele după sistemul declinării neolatine și am conjuga verbele după sistemul conjugării latinilor, nimeni n-ar avea dreptul să conteste latinitatea limbii

---

* Din *Gramatica zăpăciților* sau *2.000 de monstruozități ale limbii române*. Scrisă în 64 de capitole. Scrise în formă de epistole *(n.a.)*.

noastre. Şi dimpotrivă : dacă toate cuvintele noastre ar fi latine, dar am declina şi am conjuga după sistemul vrunei limbi străine, oricine ar avea dreptul să ne contesteze latinitatea. Vorba e, deci : primejdia unei limbi nu stă în vorbe, ci în flexiunea verbelor, în sintactica lor.

Ruina limbilor se naşte prin atacarea sistemului declinării, conjugării, concordanţei, articulării, a regimului prepoziţional şi a structurii sintactice. Ţi-am arătat cum ne distrugem flexiunea : acum o să-ţi arăt cum ne distrugem regimul prepoziţional, care, din nefericire, e cel mai expus influenţelor străine. Ai să vezi că limba franceză ne-a adus într-un astfel de hal încît astăzi scriitorii nu întrebuinţează nici o prepoziţiune, nici una, în mod corect. Voi începe cu cea mai vinovată, cu *pentru*, mai ales că ea d-abia e încetăţenită în limbă — şi a şi făcut o invaziune. *Pentru* e cea mai glorioasă operă de distrugere a sintacticei române.

Laurian şi Massim spun în *Dicţionar* că *pentru* arată „scopul, interesul sau favoarea“. Curat adevărat e că arată numai interesul sau favoarea :

„Cinste hotărîtă acelora cari
Mor *pentru* împăraţi“.
(Alexandrescu)

Adesea mor apărînd interesele împăratului, tot aşa în „cîntecul gintei latine“ :

„Loveşte-n cruda tiranie
Şi luptă *pentru*-al ei onor“.
(Alecsandri)

Sau rugăciunea preotului : „şi *pentru* cei ce călătoresc pe mare... şi *pentru* cei bolnavi... şi *pentru* toţi drept-credincioşii creştini ai acestei biserici, Domnului să ne rugăm“. Adică : ne rugăm în favoarea celor bolnavi etc.

Scopul pe care îl arată *pentru* e totdeauna întrupat cu interesul şi favoarea. D.e. în „am adus-o *pentru* tine, scriu *pentru* parale“, şi într-alte cazuri analoage, singur : de-a arăta.

Asta e una. A doua : *pentru*, ca oricare altă prepoziţiune, se întrebuinţează numai înaintea substantivelor,

a pronumelor și a verbelor cari înlocuiesc un substantiv. D.e. : *pentru cine ; pentru doi, pentru cîte ; pentru toate ; pentru multe ; pentru nimeni ; pentru noi.* Nu se întrebuințează însă niciodată înaintea verbelor, nici nu suferă după el adverbii, prepozițiuni, conjuncțiuni etc.

Dar cu ce ne pomenim astăzi ? Că *pentru* arată loc, mod, timp, proveniență etc... Și mai departe, că *pentru* se întrebuințează înaintea verbelor, ba ia după el și alte prepozițiuni.

Și-acum ascultă.

„Turmele au plecat spre munte. Trenul pleacă spre Iași. Turmele au plecat la munte. Tata a plecat la Iași." Sînt construcțiuni românești ? Dar citește :

„D. L. ... a plecat aseară cu trenul *pentru* Paris."

Am văzut de multe ori această frază. Credeam întîi că *pentru Paris* e un atribut al substantivului *tren,* așa ar mai merge, ca în expresiunile analoage : fîn pentru măgari, cămașă de zale pentru nebuni etc. Dar nu ! „Pentru Paris" e o complinire a verbului *pleacă.* Dar iacă :

„Trenul care pleacă pentru Vîrciorova s-a înzăpezit la Costești".

„Trenul pleacă pentru Vîrciorova !". Deschide oricare ziar românesc și te dumirește tu însuți. Va să zică, românii noștri nu pleca la Iași, ci pentru Iași ; oștile române n-au înaintat spre Plevna ! Și la mai mare !

Alt soi de exemplu. Crezi că sînt românești construcțiunile acestea : „am cumpărat-o cu trei parale ?" și „am schimbat pălăria pe-o căciulă ?" Dar acestea : „am cumpărat-o pentru trei lei" și „am schimbat pălăria pentru o căciulă ?" *Biblia* zice despre Iosif : „Și l-au vîndut pe el cu douăzeci de arginți", nu-i așa, franțuziții cred că e mai corect : „l-au vîndut pe el pentru douăzeci de arginți ?" Cum întreabă țăranul : „Pentru cît vinzi fînul ?" sau „cu cît vinzi fînul ?"

Dar și mai monstruos e *pentru* cînd stă înaintea adverbiilor și țin locul lui *pe.* „Nu lăsa lucrul de azi pe mîine." „Ziua de înfățișare e fixată pe miercuri." Așa zice românul. Azi însă toate gazetele scriu la fel : „Nu lăsa lucrul de azi pentru mîine." „Pentru miercuri e fixată ziua de înfățișare. S-a convocat un consiliu de mi-

niştri pentru astă-seară." Ridicol de tot e *pentru* în exemplul următor : *Constituționalul* (nr. de la 22 decembrie 1895) vorbind de banchetul amînat al lui Lucaci scrie : „... fără a să da termenul fix pentru cînd a fost amînat banchetul..." Pentru cînd ! Eu să-mi fi muncit mintea o săptămînă întreagă ca să creez într-adins o monstruozitate în limbă, n-aş fi creat una ca asta.

Rîdem cînd auzim pe ovrei zicînd *pîntră di ci,* ori a plecat *pi Bucureşti,* dar acest *pîntră di ce* şi acest *pe* rău întrebuințat nu e cu nimic mai neromânesc decît *pentru cînd !* Toate ziarele din Bucureşti zic *pentru cînd* în loc de *pe cînd,* unele mai cu sfială, dar altele sfîrşesc pămîntul. Vorba cîntecului : O, sărmane cărăbuş, pe-a cui mînă încăpuşi !

Altă întrebuințare rea a lui *pentru* e cînd stă înaintea numeralelor multiplicative. În cazul acesta nu avem numai un galicism, ci o nerozie goală. Pe afişele Teatrului Național ceteşti : „Astă-seară se va juca pentru a doua oară" ... iar pe strade auzi : „Pentru a zecea oară ți-o spun..." Această greşală am întîlnit-o de cîteva ori şi la Alecsandri. Acum ce-o fi vrînd acest *pentru?* Spune el ceva mai mult decît numeralul singur ? Şi dacă frazele : „astă-seară se va juca a doua oară..." şi „... a zecea oară ți-o spun..." sînt perfect identice la înțeles cu cele mai de sus, ce caută *pentru* în fraze ? Are vreun rost ? Poporul zice : „.... l-am izbit a doua oară de-şi da sufletul să moară" ; iar cronicarul : „şi acum a patra oară se-nvîrteji Timuş cu căzăceasca turmă..." *Pentru* în cazul acesta e un parazit ; o vorbă degeaba vîrîtă unde nimeni n-o pofteşte şi unde nu e deloc trebuință de ea. Ce conciziune de stil ne mai aduc şi galicismele aceste !

Dar să-ți dau alt soi de exemple cari să te puie la respect : *„A venit de sărbători acasă. Să găteşte de plecare. Să găteşte de horă. Soldații vor fi chemați la toamnă."* Bietele acestea de construcțiuni româneşti sînt schimonosite de franțuziți aşa : *A venit* pentru *sărbători acasă. Să găteşte* pentru *plecare. Să găteşte* pentru *bal. Soldații...* pentru *la toamnă.* De ce n-or fi lăsînd d-lor pe *de* acolo unde i se cuvine şi unde trebuie să fie ? Şi aici înghesuie pe iubitul lor *pentru ! Pentru la toamnă !* Nu ajunge să zici *la toamnă ?* E zor-nevoie

să vîri și pe *pentru* înaintea lui *la?* O, dar elegantul *pentru la* e sublim, căci și neghiobia poate să fie sublimă! *A pus varză* pentru *la iarnă. Și-a cumpărat cravată* pentru *la concert. Las-o asta* pentru *la cafenea. S-a gătit* pentru *la bal.* Ce dracul o fi cătînd *la* într-aceste fraze? Ascultă. Francezul articulează substantivele după prepozițiuni, românul însă nu (singura prepoziție care cere substantiv articulat e *cu,* și numai într-un singur caz): românul zice *la cîmp, spre casă, lîngă apă* etc., iar francezul *pour le printemps* etc. Bravii copii ai României, cum știi, traduc pe *pour* cu *pentru,* deci *pentru bal, pentru primăvară.* Pînă aici e numai lipsă de pricepere. Dar lor le sună mereu în urechi fraza franceză: parcă *pentru bal, pentru primăvară* nu e frază deplină ca cea franceză. Lipsește ceva. Da! Articolul *le, la* al francezului. Mai stai să te socoți? Trîntește-l în fraza românească! Și iată cum *se gătește de bal* ajunge *se gătește pentru la bal!* Articolul francez devine prepozițiune românească! *O, sancta stupiditas!*

Am lăsat mai la urmă cazul cel mai des și cel mai monstruos al întrebuințării lui *pentru:* construirea lui cu un infinitiv scurt. Tu știi de prin liceu cele două legi gramaticale: în limbile clasice de cîte ori atîrnă un substantiv de altul, el trebuie să stea în genetiv și de cîte ori un verb atîrnă de un alt verb, el trebuie să stea în infinitiv. Legea dintîi e valabilă în toate limbile europene, a doua nu. Și nici în limba noastră nu. Dar fiindcă toate limbile literare din Europa s-au format sub influența limbilor clasice, ele au primit din aceste limbi multe lucruri. Cronicarii noștri și-au croit limba, unii imitînd sintactica latină, alții sintactica polonă (care dealtfel însăși ea e copiată după cea latină în multe părți) și astfel au primit și întrebuințarea infinitivului după alt verb. Ei zic: *M-am străduit a scriere; a uitat a spune; s-a năzuit a face* etc. Limba literară a noastră a primit și ea această construcție, fie că păstrează tradiția, imitînd pe cronicari, fie că o luase direct dintr-alte limbi, mai ales din cea latină, pe vremea latinizării. Construcția: *am încercat a vorbi, doresc a vă vede, sînt silit a face* etc. e literară și în general admisă, dar nu e lege. Ești liber să scrii așa, ori: *am încercat să vor-*

*besc, doresc să vă văd, sînt silit să fac.* Însă, corectă și frumoasă românească e numai construcția din urmă, căci numai pe aceasta o cunoaște poporul.

Toți zicem în cele zece porunci : „Cinstește pe tatăl tău și pe muma ta, ca să trăiești mult și bine pe pămînt". Așa e poporul. Așa au zis traducătorii cărților bisericești. Așa au zis cronicarii. Dar cronicarii au zis și așa : Cinstește... *spre a trăi...* etc. Zicem și noi, în limba literară, cîteodată. Dar franțuziții cum zic ? „Cinstește... *pentru a trăi mult...*" Aci e șarpele. Aci e scopul și cauza amintită de Laurian și Massim.

Noi introducem propozițiunile secundare cari arată scop și cauză prin *ca să* și simplu *să : am venit ca să te văd ; am alergat să te prind* etc. Dar, de cînd cu franțuzismul, am început să vîrîm pe *pentru* și aci. Și ce greoaie sînt aceste construcțiuni franțuziste : *am venit pentru a te vedea, am alergat pentru a te prinde.* Dar *pentru* nu s-a îndestulat cu propozițiunile de scop și de cauză, ci a luat stăpînirea, încet-încet, pe toate soiurile de propozițiuni secundare, și ne-a adus sintactica într-un *galimatias* vrednic de milă. Iată exemple :

*Pentru a fi* filozof să cere multe. Plugurile se tocesc, *pentru a se ruina* cu totul. S-au consultat *pentru a abate* epidemia. La Călărași s-au bătut *pentru a ști* care... Iar *pentru a nu sfîrși* prin a se uza prea de timpuriu, lamele se ung.

Trei dintre aceste fraze sînt luate din ziare, două dintr-o carte de cetire pentru școalele primare. Da ! acest galimatias se scrie și prin cărți de școală și miniștrii cu comisiile și paracomisiile cenzurătoare aprobă aceste monstruozități ! *Pentru a fi filozof !...* De ce nu, limpede și corect românește, *Ca să fii filozof... ?* Dar fraza din urmă — citită în *Voința națională* — e tipică, eu o dau ca model de halul în care ne-a ajuns limba. *„Pentru a... prin a !..."* Se înțelege, așa e franțuzește ! Dar francezul zice așa silit de sărăcie : verbele nu se pot întrebuința cu înțeles substantival în limba franceză decît numai la infinitiv și, din nefericire, limba franceză are numai un infinitiv. Noi însă avem două infinitive și unul e totdeauna verb (cel scurt), iar celălalt e totdeauna substantiv, și mai departe : noi putem întrebuința și par-

ticipiul verbului ca substantiv. În punctul acesta sîntem limba cea mai bogată între cele neolatine.

Deci cînd zice francezul : *pour exterminer, pour chanter* etc.. numai în anumite cazuri *exterminer* și *chanter* sînt verbe, într-alte cazuri (asta atîrnă de frază) sînt substantive. Noi le vom traduce, prin urmare, în două feluri : cînd au rol de verb, cu infinitivul scurt sau cu subjonctivul, iar cînd au rol de substantiv, ori cu substantiv — dacă s-ar întîmpla să-l avem — ori cu infinitivul lung, dar numai cu acesta și niciodată cu cel scurt. De păcatul zăpăcirii acestor două lucruri e plină limba noastră și exemple ca :

1) Oratorul începe prin a înșira.
2) Se încăpățînează în a nu ceda.
3) Djuma constă în a nu ieși din casă.
4) El se avîntă la a crede

sînt cu miile prin gazete, și chiar scriitorii buni ai noștri fac această greșală, chiar și cei ce se ocupă în special cu limba. În toate aceste fraze, date ca exemplu, după propozițiune trebuie să urmeze ori substantivul, ori infinitivul substantival, dar infinitivul verbal niciodată. Deci, *oratorul începe prin înșirarea..., djuma constă în neieșirea din casă* etc. La *Adevărul* însă, frazele de acest fel, în toată întregimea lor nu sînt românești și, prin urmare, n-o să poți să le cîrpești pe toate după cum zic eu.

Mă întorc la exemplul cu lamele. Vreau să ți-l analizez.

*Pentru a nu sfîrși* e galicism. Fiind o secundară de scop, ea va fi introdusă prin *ca,* deci *ca să nu sfîrșească. Prin a se uza* e alt galicism. Aici, în franțuzește *a se uza* e substantiv, trebuie tradus deci prin substantiv : *uzare.* Așadar, în loc *pentru a nu sfîrși prin a se uza,* noi zicem românește, *ca să nu sfîrșească prin uzare.* Dar crezi că așa e frumos ? Nu vezi îndrugătura de vorbe a francezului, abstracțiuni și cuvinte degeaba ? Să puie gazetarul mîna pe inimă : nu e sfîrșirea o uzare a oricărei materii ? Atunci de ce-mi umblă cu : *pentru a sfîrși prin a se uza ?* El zice : *Lamele se ung pentru a nu sfîrși prin a se uza prea de timpuriu,* iar eu : *Lamele se ung, ca*

*să nu se uzeze* ***prea de timpuriu.*** A spus el mai mult decît mine ? Mai frumos ? Mai românește ?

Francezului i-or fi plăcînd cotiturile în vorbire, să îngrămădească mult *pentru* și mulți *prin,* dar noi ce zor avem de felul acesta de vorbire ? Cîtă pagubă ne aduc aceste construcțiuni cu infinitivele scurte după prepozițiuni ! Cum se zăpăcește felul nostru de gîndire, cum ne destramează stilul ! Și dacă ar fi măcar frumoase ! Dar cum să fie frumoase atîtea îngrămădiri de prepozițiuni și de infinitive scurte, atîtea barbarisme claie pe grămadă ? Și cîtă nelimpezime aduc aceste vorbe-umpluturi, cari n-au nici un rost în frază.

## LITERATURA DIDACTICĂ

### I

La 1854, Nicolae Bălăşescu, om cu carte latinească şi bun profesor, a publicat un abecedar în care să străduia să-şi căpătuiască toate inovaţiunile în limbă şi toate buiguielile filologice. Mi-a rămas în minte una dintre creaţiunile aceste, una care făcuse mult haz pe vremea de atunci :

**inonorabilitudinaţionalitate.**

Acest hexametru era menit să îmbogăţească lexiconul românilor şi, după cît înţeleg eu, avea de gînd să însemneze *lipsă de mîndrie naţională* — în înţelesul bun al cuvîntului *mîndrie*. Bălăşescu nu era numai un simplu apucat de nebunia latinizării ca alţii mulţi după dînsul ; boala lui era mai complicată : îi plăcea felul în care puteau grecii să compuie cuvinte şi era supărat pe latini că nu puteau face şi ei ca grecii. Făcea deci probe în limba noastră, să compuie cuvinte înnodînd cîte trei-patru la un loc, cam aşa cum fac astăzi limbile germane. Bălăşescu nu căuta vorbe dintr-alte limbi, ca să le răsădească în limba noastră ; el crea însuşi prin fel de fel de derivări şi compuneri ciudate. Să deosebeşte aşadar de adevăraţii cultivatori ai neologismelor.

Cam acelaşi lucru îl încerca A. Pumnul, dar pe altă cărare. Şi el crea cuvinte prin derivare, dar numai unde i se părea de neapărată trebuinţă, şi numai din material românesc şi cu ajutorul sufixelor vechi ale limbii. Pumnul nu vrea latinizarea şi împrumutarea de cuvinte

dintr-alte limbi ; iar ca s-ajute unde n-avea vorbe în limbă, deriva din cuvinte românești alte cuvinte. Psihologia devenise *sufletămînt*, gramatica *limbămînt*, retorica un *cuvîntămînt* etc., etc. Chiar dacă primea în limbă vrun cuvînt latin, îl supunea tuturor alterărilor fonetice, ca și cînd cuvîntul acela și-ar fi trăit traiul prin veacuri alături cu vorbele moștenite ale noastre. Din *compasiune* făcea *cumpășune*, din *ocaziune*, *ocășune*. Pumnul voia să aibă o limbă română care să stea pe propriile picioare. Dar a căzut în Scylla.

Nu știu cum gîndesc alții, eu însă cred că greșala lui Pumnul nu e vrednică de batjocură. Nici astăzi nu ne-am lăsat noi de gîndul că limba românească se poate îmbogăți numai prin propriile mijloace, și odată tot o să vie vremea cînd vom ajunge la acest lucru. Ținta e aceeași, toți o vedem, dar nu vedem adevărata cărare și nu toate cărările duc la Roma.

Cu Pumnul însă avem altă socoteală. El își luase voie în *Lepturariul* său să schimonosească limba tuturor scriitorilor din cari reprodusese bucăți de citire. El își crease o limbă proprie, și apoi a tradus limba scriitorilor români în limba sa, astfel că nu puteai să vorbești de limba lui Alecsandri, de a lui Pralea, de-a lui Dosoftei, de-a lui Gavra, de-a lui Miron Costin și de-a lui George Tăutul, căci toți scriau perfect într-aceeași limbă. De ex. : zicea Alecsandri — „este de lăudat acest lucru“, iar Costin — „de laudă este acest lucru“, ori Tăutul — „lăudabil e lucrul acesta“, ori altul altfel cine știe cum — la Pumnul toți scriau la fel : *„e laudaver acest lucru“*. Uniformarea limbii tuturor scriitorilor era pentru Pumnul un mijloc de a-și răspîndi limba sa.

Încercările lui Eliade și ale lui Laurian ne sînt mai îndeobște cunoscute. Creștinismul se plîngea de prigonirile lui Saul, iar Saul deveni la urmă Paul, întemeietorul creștinismului. Eliade al nostru tocmai întors : din Paul, întemeietorul limbii române, ajunsese la urmă un Saul, căruia limba noastră îi striga desperată : „Saule, Saule, de ce mă persecuți ?“ Cazul lui Eliade nu e așa de interesant — o scrîntise omul la bătrînețe. Dar cazul lui Laurian e vrednic de mirare. Laurian de cîte ori tipărea ceva cu litere chirilice — studii, mai ales în *Ma-*

*gazinul istoric* — scria într-o limbă frumoasă, curată și apropiată de a cronicarilor. Îți era mai mare dragul să-l citești. Însă de cîte ori tipărea ceva cu litere latine, parcă intra dracul în cînepă; scria într-o limbă păsărească, înțeleasă numai de el și de-ai lui. Forma literei schimba cu totul felul de gîndire și de vorbire a lui Laurian! Atîta putere are chipul scrisorii. Păcat că nu și-a scris întreg *Dicționarul* cu litere chirilice!

II

Am scos la iveală aceste trei feluri de încercări întru îmbogățirea și statorirea limbii noastre, pentru că ele mi se par mai vinovate. Azi credința generală e că sîntem înțeleși cu toții în ce privește limba literară. Nu în toate, dar în multe. Și mai credem că abaterile și greșelile celor morți au murit deodată cu ei, că un Bălășescu *redivivus* e cu neputință.

Dar noi toți avem ochii țintiți asupra literaturii poetice, și adevărat e că aici nu ne mai izbim de încercări prea greșite, nici de îndărătnice mergeri pe căile lui Pumnul ori pe-ale lui Eliade.

Dar avem și-o literatură didactică. Cu aceasta nu se ocupă deloc cei ce să străduiesc cu fixarea limbii literare. Nu se ocupă presa, nu se ocupă nimeni afară de cei de-o fac. În loc ca literatura poetică să o ia de mînă și s-o conducă, ea merge singură de capul ei. Cîți dintre scriitorii noștri literari știu ce literatură didactică avem noi și cum e scrisă? Dacă avem școli trebuie să avem cărți de școală: cine le scrie? Mai ales cărțile de școli primare. Țin autorii acestor cărți pas cu limba literaturii poetice?

Nu ne prea pasă nouă de-aceasta. Ni-e prea puțin lucru. Asta e treaba școalei. Dar atunci, e degeaba zbuciumul nostru de-a fixa o limbă literară, una și nedespărțită. Literații clădesc, iar școala strică. Noi, zeii olimpici, clădim vîrful piramidei, iar muritorii de jos îl scurmă și-i zguduie temelia.

La noi școala și literatura s-au dezbinat. Am să trec în revistă limba literaturii noastre didactice și am s-arăt

că Bălășescu e viu într-această literatură și aleargă ca un Ajax, tulburînd gloatele, că Pumnul e cap de școală cu mult mai puternic decît cred filologii, că tendința lui de-a uniforma totul e absolut generalizată, că proza lui Alecsandri și Bălcescu e lăsată pe deplin la priceperea stilistică și la sentimentul estetic al fiecăruia zgîrie-hîrtie. S-arăt că toți scriitorii noștri au scris într-aceeași limbă și n-au nimic individual ca artiști... că Alecsandri n-are nimic deosebit de Prodănescu, și că strofa :

„Să fii crăiasă mîndră aleasă
Și calea toată să-ți fie flori,
Și casa casă și masa masă,
Să te iubească frați și surori"

e făcută de Alecsandri și nu de domnia-lui autorul cărții de cetire. Și-am să arăt lucruri și mai rele, intrînd mai adînc în partea materială, ca să se vadă în ce contrast stă literatura poetică a noastră cu cea didactică, și cît de adevărată e vorba lui Firdusi : „Nimic nu e atît de neînsemnat încît să nu facă pe înțelept să fie precaut".

# MURĂŞUL ŞI OLTUL

Trăia odată un împărat pe vîrful unui munte, într-o cetate cu două turnuri. Şi, odată într-o vară, a plecat împăratul acela la război şi nu s-a mai întors. Împărăteasa a trimis soli în toate părţile să ştiricească de soţul ei ; şi s-au dus solii cercetînd pînă la marginile lumii şi s-au întors după vreme îndelungată fără bucurie. Şi avea împărăteasa doi copii, care se jucau în ţarină cînd a plecat tata lor să se războiască, iar acum erau mari şi flăcăi de-nsurătoare. Unul crescuse în turnul despre miazănoapte, celalalt în turnul despre miazăzi, şi erau feluriţi la fire şi la gîndire, dar unul şi unul la chip şi la făptură.

Şi s-au înţeles ei să plece de-a lungul lumii şi să caute pe tata lor prin lume. Mă-sa a plîns şi de bucurie, şi de durere, cînd le-a pătruns gîndul ; de bucurie, că are flăcăi aşa de vrednici, şi de durere, că pricepea că are să-i piardă. Dar le-a pus la inimă povaţa să ţie veşnic împreună, cum ţin boii la jug, şi veşnic drumul unuia să fie drumul celuilalt. Şi i-a binecuvîntat şi le-a dat voie să plece, şi iarăşi i-a sfătuit să meargă în tovărăşie nedezlipită, şi au plecat flăcăii.

Dar abia părăsiră cetatea părinţilor şi au început să nu se înţeleagă la drum, că erau feluriţi la fire şi la gîndire. Şi cel crescut în turnul despre miazănoapte a apucat spre miazănoapte, iar celalalt a apucat spre partea unde stase turnul în care a crescut.

Pe unul îl chema Murăşul, pe celalalt Oltul. Şi deacolo, din creştetul muntelui, li s-a încrăngat cărarea, că Murăşul a pornit spre miazănoapte, iar Oltul spre

miazăzi. Și era Oltul sfărmăcios și iute din fire și-a apucat nebunește la vale, spre ziuă senină ; iar Murășul era întunecat cu inima, și liniștit ca noaptea pacinică, și a apucat încet-încet spre noapte. După cîtăva vreme însă l-a ajuns dor de frate-său și i s-a mulcomit sufletul, și de-aceea s-a întors spre miazăzi să-și afle fratele. Și nu l-a mai aflat și și-a pierdut și calea și-a apucat într-altă parte, tot liniștit și cu inimă de pace.

Iar mă-sa, cînd i-a văzut că ei s-au despărțit chiar de la casa părintească, a alergat să le curme drumul, dar nu era chip să-i ajungă, mai ales că ei fugeau în două părți. Și-a plîns împărăteasa, și-a rugat pe Dumnezeu să îndrepteze pe bună cale pașii băieților ei. Și dintr-acel minut, amîndoi băieții s-au făcut rîuri și rîuri au rămas.

Și de-atunci Oltul cel sfărmăcios și iute din fire a dat năvală prin țări muntoase și s-a azvîrlit printre munți cu prăpastii și s-a înfundat pe la Turnu-Roșu, clocotind și izbindu-se de stînci. Și lui i se cîntă cîntecul :

Oltule, rîu blăstemat
Te-ai făcut adînc și lat,
Că vii, mare-spumegat
Și cu sînge-amestecat.

Iar Murășul, de-atunci, curge tot pe șes și tot spre șesuri năzuiește, liniștit și încrezător, și de-aceea i se cîntă cîntecul :

Murăș, Murăș, apă lină,
Treci-mă-n țară străină
Și-mi fă parte de hodină.

## ALBINA ŞI PAIANJENUL

Era odată o femeie şi avea doi copii, un băiat şi-o fată. Copiii au plecat amîndoi în lume să-şi caute de lucru, pentru că mama lor n-avea putere să-i ţiie.

Băiatul a intrat învăţăcel la un ţesător de pînză, iar fata căra petre pentru zidarii care făceau casă.

După cîtăva vreme, mama lor s-a îmbolnăvit de moarte şi-a rugat pe un om din satul ei să ducă veste copiilor.

Omul, după mult umblet prin lume, a găsit pe băiat şi pe fată. Băiatul era tocmai la războiul de ţesut şi, cînd i-a spus omul de ce-a venit, băiatul răspunse: „Eu ce să-i fac! Las' să moară că e bătrînă şi i-a sosit ceasul. Eu nu pot să plec, că prea am mult de lucru." Şi a rămas băiatul tot la război, şi-a ţesut mai departe şi n-a plecat.

Pe fată a găsit-o omul suind schelele cu petre în poala hainei. Şi cînd i-a spus omul de ce-a venit, fata a lăsat petrele jos şi a început să plîngă şi a plecat tot într-un suflet spre casă.

Mamă-sa cînd a văzut-o s-a ridicat din pat şi de multă bucurie i s-a limpezit sufletul, dar s-a făcut neagră de supărare cînd i-au spus că băiatul n-a vrut să vie. A luat capul fetei între mîini şi a sărutat-o pe frunte şi-a zis: „Măcar că el a uitat de mine tocmai în ceasul morţii mele, eu vă iubesc deopotrivă p-amîndoi! Îl iubesc şi-l iert dac-a făcut el cu asta vrun păcat, să-l judece Dumnezeu, că e drept şi puternic şi judecata lui e fără greşală!" Aşa a zis biata mamă, apoi şi-a lăsat capul pe căpătîi şi-a închis ochii şi-a murit.

Şi în clipita aceea fata s-a făcut albină, iar băiatul păianjen. Şi de-atunci păianjenul trăieşte singur, vecinic singur, fără fraţi şi surori şi fără părinţi. El fuge de lumină şi vecinic îşi ţesă pînza prin locuri întunecoase, şi e tot posomorît şi supărat, iar oamenii îl urgisesc şi oriunde îl află, îi strică pînza şi pe el îl fugăresc şi-l omoară.

Dar albina de-atunci e veselă şi toată ziua zboară de pe-o floare pe alta, şi trăieşte cu părinţii ei şi cu fraţii, şi cu surorile la un loc. Iar oamenii o iubesc şi o văd cu drag, căci ea cu toţi împărţeşte ceea ce adună, şi tuturor le dă din mierea ei. Iar casa ei e fagurul cel galben ca soarele, şi din ceara albinelor fac creştinii lumînările, pe cari le aprind în ceasul morţii şi le pun să lumineze sub icoana Maicii Domnului.

## CINE E AUTORUL SCRIERILOR LUI GOETHE ?

Cestiunea dacă Goethe însuşi ori altcineva e autorul scrierilor pe cari lumea le cunoştea ca scrise de Goethe a dat mult de lucru criticilor germani. Dacă scrierile pe cari le atribuim lui Homer sînt într-adevăr scrise de un singur om, de un Homer, ori dacă dramele atribuite lui Shakespeare sînt scrise de un om numit într-adevăr Shakespeare şi nu de altul numit Saco sau altcumva — astea sînt cestiuni vechi, cărora poate nu li se va da de căpătîi niciodată; cel puţin cestiunii lui Homer, nu. Dar Goethe e om care a trăit aproape în zilele noastre şi să nu ştim dacă „burghezul“ Goethe e într-adevăr Goethe poetul ?

Că un Goethe a trăit nu încape îndoială.

Că a fost foarte talentat şi că a scris versuri e lucru sigur. Dar c-ar fi scris pe *Faust* e lucru îndoielnic şi mai îndoielnic e c-ar fi scris tot ceea ce e iscălit de Goethe. Se repetează aşadar chestiunea cu Homer şi Shakespeare : mai mulţi autori sînt reprezintaţi printr-un singur om şi au un singur nume.

La urma urmei nu importă dacă *Odiseea* şi *Iliada* sînt operile unui singur om sau a unui milion ; un singur elen sau toţi la un loc au fost în stare să creeze o operă nemuritoare pe care n-au putut-o crea alte neamuri. Dar, fie geniul particular ori colectiv, grecii au avut pe Homer.

Englezii au avut pe un Shakespeare şi-l vor avea vecinic, ori c-a existat într-adevăr un singur geniu care a creat cunoscutele tragedii, ori c-au lucrat la ele doi, zece sau toţi englezii. Tot aşa cu Goethe : nu importă dacă consilierul de curte Goethe a creat singur opera

sau cu mai mulţi, destul că opera este o operă genială a germanilor. Ca exemplu analog ar fi o victorie strălucită într-o luptă dintre două neamuri : ce ne pasă dacă victoria a fost opera acestui general ori a celuilalt, destul că lupta a fost cîştigată şi victoria e a neamului întreg.

Duşmanii lui Goethe să năpustesc cu multă supărare asupra lui şi-l învinuiesc de toate păcatele. Cei ce-l apără n-au multe ziduri de apărare şi la adică nici nu voiesc să-l apere : opera numită a lui Goethe e un monument naţional al neamului german, zic ei, ne mîndrim c-o avem şi puţin ne pasă cîţi au făcut-o, destul că germanii au făcut-o.

Dar cum ajung criticii să conteste lui Goethe paternitatea operelor sale, sau cum îndrăznesc să afirme că numele Goethe e un nume colectiv de autori ?

Au dovezi sau, cel puţin, cred că le au. Din mulţimea de dovezi, îngrămădite prin cărţi şi reviste eu aleg pentru cititorii *Epocei* numai cîteva, pe cele mai lesne de înţeles şi mai hotărîtoare, căci cele mai multe dovezi nu pot fi pricepute decît de cei ce cunosc în amănunte viaţa şi scrierile lui Goethe.

Cea dintîi bănuială că Goethe nu poate fi autorul atîtor lucrări — ele umplu cam 40—44 de volume — s-a iscat dintr-o notiţă pe care a publicat-o unul din cei mai serioşi critici ai germanilor, Gervinus, un cercetător literar aproape infailibil pentru germani. Gervinus spune că Goethe n-a audiat nici şcoala elementară, nici liceul, nici universitatea ; el a avut profesori particulari totdeauna, astfel că niciodată n-a avut nici ştiinţa, nici sistemizarea şi aşa cum se cere prin licee şi universităţi, căci trecea prin acele numai ca să fie trecut. Şi, pe lîngă altele, era peste măsură de leneş. Că Goethe a fost, din firea lui, leneş, o recunosc toţi biografii şi comentatorii săi. Unul dintre biografi se plînge că Goethe n-a ştiut deloc ce e sîrguinţa. „Activitate a dezvoltat Goethe în toate perioadele vieţei sale, dar ea era un fel de capriţiu şi o plăcere momentană. Acea sîrguinţă stoică şi hotărîtă, care se luptă în vederea unui scop îndepărtat, cu o putere plină de voinţă contra momentanelor dispoziţii de trîndăvie, sîrguinţa aceea amară şi chinuitoare, pe care, bunăoară, a arătat-o Schiller la compu-

nerea dramelor sale — sîrguința asta Goethe n-a cunoscut-o niciodată, cel puțin n-a dezvoltat-o.“

S-a cercetat cît pot scrie în termen mediu scriitorii pe an și s-a constatat că lui Goethe i-a lipsit timpul material ca să poată scrie atîta cît a scris. E adevărat că Goethe a trăit mult ; luînd în considerare lunga sa viață și primind ipoteza că el ar fi scris regulat în fiecare zi cîte șase ceasuri, mulțimea scrierilor lui nu ni s-ar părea enormă.

Dar ipoteza e prea riscată. Las' că Goethe nu era sîrguitor și muncea numai împins de dispoziții momentane — cum am spus — dar sînt ani întregi cînd n-a scris nimic, dar absolut nimic. Pe el nu-l lăsa firea să scrie șase ceasuri pe zi. E însă altceva, mai hotărîtor.

Goethe era funcționar al statului și sta regulat patru ceasuri pe zi în birou ; se mira lumea de pedantismul ce-l arăta Goethe ca funcționar : el era cel mai regulat cercetător al biuroului și de o exactitate de maniac, în cele mai amănunte și mai neînsemnate afaceri de biurou. Tocmai de aceea poetul Fulda zice într-o epigramă : „Tu, Goethe, ai fost născut funcționar, nu poet ; ești mai pedant decît sluga care-ți mătură biuroul, iar în sosirea și în plecarea de la biurou tu ești ceasornicul mahalalelor“ ! Și într-adevăr nu se prea potrivește poet-geniu cu slujbaș-ceasornic.

Astfel, patru ceasuri pe zi i le răpeau fleacurile migăloase ale biuroului. Alte patru ceasuri cel puțin i le răpeau cercetările lui de fizician. Goethe era pătimaș iubitor al științelor naturale. După-amiazi mai totdauna îl găseai ocupat cu studii asupra paianjenilor, asupra colorilor și a opticii. Chiar pe terenul acesta a scris așa de mult și de temeinic, încît și-ar fi făcut nume numai cu el. Însuși Goethe spune că el și-a pierdut mai mult timp din viață cu științele naturale decît cu poezia.

E cunoscut lucru că Goethe iubea cu patimă petrecerile, zgomotul și societățile. Nu era serată, nu era bal, nu era nuntă și botezuri în oraș la care să nu fi fost de față și Goethe. El era părtaș la toate excursiunile, la toate prînzurile mari, la toate petrecerile de la curte. Cît timp își pierdea el cu acestea ! Mai adaogă că el însuși da serate și petreceri și-i plăcea să fie tot cu lume ;

mai adaogă că — fiind om așa vestit — era zilnic împresurat de vizitatori și stă în corespondență cu o mulțime de oameni, așa că numai scrisorile, corespondența lui, umplu peste 20 de volume. Cînd vezi noianul de scrisori ale lui Goethe, îți vine să crezi că el n-a făcut alt nimic în viață decît să isprăvească o scrisoare ca să înceapă alta. Și cu toate acestea el a scris 44 de volume de literatură !

I se impută, dealtfel, și alergarea după intrigi, mai ales literare și politice ; el era vecinic gata „um eine Menge von Dingen zu bekümmern, die ihn eigentlich nichts eingingen". Și toate acestea îi răpeau o mulțime de vreme.

În urmă venim la partea cea mai slabă a caracterului lui Goethe : patima de femei. El a fost de multe ori însurat, a avut relațiuni scandaloase cu un leghion de femei ; chiar la bătrînețe se ținea numai de „amoruri" cu neveste și cu fete tinere. În relațiunile lui cu femeile a dat dovezi de o nemăsurată perversitate, așa că, judecat după ele și după alte fapte ale lui, unii critici mai pătimași îl acuză că în neamul german el reprezintă chintesența imoralității.

Își poate oricine face socoteala cît timp își pierdea Goethe cu mulțimea afacerilor sale de dragoste. I s-au adunat scrisorile, cîte s-au putut, adresate femeilor, și mulțimea lor trece de 8 volume mari.

Așa, după toate acestea, criticii cred că e destul de dovedit că Goethe n-a avut timp să scrie tot cît a iscălit, că i-a lipsit timpul necesar la acesta. Și, ca vîrf la toate, ei aduc faptul că Goethe, cînd nu era în biurou — în virtutea vreunui concediu — cînd nu se ocupa cu paianjeni cînd nu scria scrisori politice ori amoroase, el era vecinic pe drumuri, fie prin țară și mai ales prin Italia.

Toate acestea sînt probe negative și scopul lor e numai să dovedească că Goethe n-a putut să fie autorul scrierilor lui Goethe. Acum să vedem dovezile pozitive, anume că Goethe într-adevăr n-a fost cine-l credem și că alții au lucrat pentru dînsul, că el e un uzurpator al meritelor altora.

Schiller improviza foarte des versuri, pe Goethe nu l-a văzut nimeni improvizînd. Însuşi spunea că n-are darul improvizării şi că scrie cu multă chinuire versurile şi că invidiază pe cei ce scriu repede aşa că versurile parcă le curg din pană. Însuşi acest lucru dă de bănuit : să scrii cu greu, să te frămînţi cu versurile şi totuşi să fi scris aşa de multe ! Teama că va fi rugat să improvizeze la anumite ocaziuni îl zăpăcea pe Goethe şi căuta toate chipurile să-şi mîntuie capul — duşmanii mai răutăcioşi trag din acest fapt o concluziune prea desperată.

Apoi chiar după teoria atavismului, criticii nu pot ajunge la o concluziune că Goethe ar fi avut cine ştie ce aptitudini poetice, căci în toată familia lui n-a existat nici un individ cu aplecare spre poezie. Tata bunicului său a fost potcovar, bunicul său croitor, tată-său un burghez cinstit dar fără tragere de inimă spre arte. Goethe spune într-o poezie că darul poetic [l-]a moştenit de la mamă-sa. Cunoscătorii însă ai mamei lui n-au prea găsit-o „romanticoasă" ; ba dimpotrivă. Dar şi concluziunea trasă dintr-aceste lucruri mi se pare prea chinuită.

Hotărîtoare e însă împrejurarea că Goethe a publicat sub numele său poezii pe cari le-au trimes alţii ca să le vadă. Două femei sînt, mai ales, ale căror poezii sînt astăzi ale lui Goethe.

Una e *Marianne Willemer*, care trăia în relaţiuni mai delicate cu Goethe şi corespunde necontenit cu el şi se numea „Suleica" în scrisori : ea a trimes lui Goethe versuri făcute de ea, în care îşi cînta iubirea şi slăvea pe iubitul ei, pe Goethe, iar iubitul ei i-a publicat poeziile printre ale sale, sub numele său. Goethe a fost prins mai la urmă cu acest lucru ; el însă, cum era cam certat cu cinstea, a continuat să le publice şi într-alte ediţii ca ale sale.

Chiar şi astăzi, unii editori le mai iau ca ale lui Goethe, cei mai mulţi însă le scot din ediţiile lor *. Aceste poezii sînt în *Westöstlichen Divan* şi aveau titlul *Suleica*. Altă femeie e *Bettine von Arnim*.

---

* Dintre aceste, cinci sînt unele dintre cele mai frumoase poezii ale literaturii germane. *(n.a.)*.

Aceasta era femeie măritată și adora pe Goethe. Iubea deodată pe soțul ei ca și pe poet, dar cum zicea ea : pe soțul ei ca pe un bărbat, iar pe Goethe ca pe un Dumnezeu. Cu Dumnezeul ei, Bettine a purtat mai mulți ani corespondență literară — căci iubea literatura și însăși era poetă — iar acest Dumnezeu i-a luat frumușel poeziile și le-a publicat ca ale sale, iar de Bettine și-a bătut joc, se înțelege nu ca un D-zeu, ci ca un bărbat pervers *.

Ceea ce a făcut Goethe cu Willemer și cu Bettine nu sînt cazuri singuratice. Au mai pățit-o și altele. Și mai ales alții. Se cunosc pînă acum vro opt inși, cari și-au trimes caietele cu versuri lui Goethe, ca să-și dea părerea asupra lor, și s-au pomenit cu versurile lor publicate sub iscălitura lui Goethe. Poetul parte i-a rugat să tacă, parte le-a făcut servicii — era doar ministru de stat în Weimar — parte i-a dezmințit și lumea, natural, da dreptate celui tare : cum să aibă tocmai Goethe nevoie de lucrările unui nu știu cine !

Unii cred că Goethe făcea lucrul acesta fiindcă era prea fără nici un scrupul în ce privește onestitatea și onoarea ; alții însă cred, și poate cu mai multă dreptate, că Goethe era silit să facă așa, silit de editori. Scrierile lui erau foarte căutate ; editorii făceau afaceri splendide cu ele, iar Goethe și mai splendide. Editorii îi dădeau banii înainte, cu condițiunea ca la un termen fix Goethe să dea manuscrisul. Termenul sosea și Goethe era silit să facă pe dracul în patru și să dea manuscrisele. Cum le înjgheba, asta e asta ! Editorii se învățaseră să fie fără milă, după ce văzură că însuși Goethe era fără milă. Unul dintre editori se plînge că n-a văzut om mai barbar, mai „cîne“ decît Goethe, că i-a scos sufletul și i-a ruinat averea. „Goethe numai nobil nu era“ scrie însuși editorul Cotta, omul care a lucrat mai mult pentru răspîndirea scrierilor lui Goethe, care a pierdut averea din cauză că ierta lui Goethe nepredarea manuscriselor la timp, și că îi împrumuta bani ca aconturi,

---

* Corespondența lor e publicată în întregime *Briefwechsel zwischen Goethe und Bet. v. Arnim* și e foarte instructivă și dă mult de gîndit asupra caracterului lui Goethe *(n.a.)*.

iar Goethe ca răsplătire a smuls prin tribunale lui Cotta onorare — asupra cărora nu se învoiseră la anumită sumă — peste 90.000 de taleri !

Printre „alții " cari au lucrat pentru Goethe, trei bărbați sînt mai ales de luat în seamă : *von Arnim, Schiller* și *Guttmann*. Cei doi sînt nume cunoscute, *Guttmann* e un individ necunoscut, dar el are cea mai lungă poveste, pentru că el e însuși Goethe, deși era numai copistul poetului.

Arnim era bărbatul Bettinei, prieten intim cu Goethe ; el e cel mai vestit culegător de poezii poporale germane. Cetise grozav de mult și cunoștea toate scrierile vechi ale germanilor. Avea adunate poezii de prin sutele XIII—XVIII, de prin cine știe ce scrieri vechi, cari existau într-un singur exemplar pe care-l avea el. Cum s-a făcut, cum nu, destul că Goethe — dovedit mai la urmă — a tipărit sub numele său poezii copiate din unele exemplare din cutare ori cutare carte veche. Exemplarul se distrugea apoi — cine mai avea să știe că acea carte a existat și că Goethe a copiat din ea ? Arnim era jurat să tacă.

S-a găsit, ce e dreptul, o singură carte veche în biblioteca lui Goethe — iscălit pe carte numele lui Arnim — din care a copiat poetul două poezii : dar e natural să crezi că el a făcut acest lucru cu mai multe cărți pe cari le-a distrus și, dintr-o întîmplare oarecare, cartea cu pricina a rămas nedistrusă, ca să acuze pe Goethe.

Poezii poporale, dealtfel, a luat Goethe foarte multe în volumele sale : a îndreptat ici colo o vorbă dialectală, a cioplit rimele și le-a dat ca pe ale sale. Una *(Röslein auf der Heide)* a publicat-o ca a sa, fără nici o schimbare.

Cu Schiller lucrul e și mai grav. Schiller era bolnăvicios și sărac, caracter nobil, muncea zile și nopți de-a rîndul. Și l-a și omorît munca. Dar mulțimea operelor sale nu stă în raport cu munca — el are puține scrieri. Și era prieten intim cu Goethe — adică Goethe îl prigonea cu dragostea — și Goethe îi da bani de multe ori fără dobîndă (căci de obicei îi da împrumut cu dobîndă) și ținea foarte mult să-l aibă tot pe lîngă sine. Cores-

pondența dintre Schiller și Goethe e publicată, din ea criticii mai răutăcioși scot multe pasagii și le răstălmăcesc.

Iată cîteva :

Într-o scrisoare, Goethe îi mulțumește lui Schiller pentru că a avut bunătatea să-i citească și a opta carte din romanul *Wilhelm Meister* și pentru că i-a îndreptat unele pagini, și continuă : „Dacă acestea (îndreptările) sînt felul cum ai fi scris d-ta romanul, recunosc influența d-tale asupra operei, căci, nu încape îndoială că, fără relațiunile ce există între noi, eu n-aș fi putut să duc la bun sfîrșit întregul, sau cel puțin nu în felul acesta" (denn gewiss, ohne unser Verhältniss, hätte ich das ganze Raum, wenigstens nicht auf dieser Weise zustande bringen können). Pasagiul acesta e explicat așa, că Schiller a citit întreg romanul lui Goethe — un roman prost — și l-a schimbat radical, făcînd un roman bun. Fără de Schiller, Goethe n-ar fi putut duce la sfîrșit lucrarea : asta zice că mai mult a scris Schiller decît Goethe : „sau cel puțin nu în felul acesta", adică însuși Goethe nu și-a mai recunoscut romanul într-atîta a fost de scărmănat de Schiller.

Într-altă scrisoare, Goethe se roagă de Schiller : „continuă, te rog, a-mi face cunoscute propriile mele lucrări" (Fahren sie fort, nicht mit meinem eigenem Werke bekannt zu machen). Goethe publicase un volum și nici nu știa ce conține : la criticele ce i s-au adus, Goethe n-a știut ce să răspundă, iar Schiller îl învață prin scrisori ce anume voia să zică cutare sau cutare pasagiu din scrierea lui Goethe ! Într-adevăr, e curios cazul ca un autor să-și cunoască operele din spusele altora.

Într-altă scrisoare : „Aici îți trimet restul din *Xenii*. Ce-ți trimet astăzi, cum vezi, n-are nici o legătură între sine ; și toate opintirile mele s-aduc în legătură feluritele grupe nu mi-au reușit. Poate că o să mă scoți d-ta din încurcătură" (...alle meine Versuche, die verschiedenen Grupen zusammenzubringen, sind mir missglückt. Vieleicht, helfen Sie mir aus der Not). Se înțelege, Schiller l-a scos din încurcătură. Dealtfel, toată cestiunea *Xeniilor* a fost o exploatare din partea lui Goethe. Precum se știe, frumoasele epigrame numite *Xenii* sînt scrise în

tovărășie de Goethe și Schiller; ei s-au înțeles așa ca ele să fie proprietate comună sau cum scrie însuși Goethe: „să nu descurcăm niciodată dreptul de proprietate asupra singuratecelor părți și dacă vom publica amîndoi poeziile noastre, fiecare să publice *Xeniile* în întregime ca ale sale". Și așa și face: în operele lui Schiller găsești toate *Xeniile*, ca ale lui Schiller singur, tot așa le găsești pe toate în operele lui Goethe ca ale sale proprii.

Goethe însuși zice: „să nu descurcăm dreptul de proprietate" — și știa el de ce. Încurcatul a fost Schiller, se înțelege. Cel dintîi care le-a tipărit în întregime, ca ale sale, a fost Goethe, și-a băgat banii în buzunar.

Cestiunea *Xeniilor* se explică astfel. Schiller compusese o mulțime de epigrame literare, scrise toate în distihoane (un hexametru cu un pentametru) și le-a arătat lui Goethe. Iar Goethe, avînd și el cîteva epigrame cam în acest gen, dar scrise în fel de fel de versuri moderne, a și căutat să speculeze pe Schiller: să refacă epigramele sale în distihoane, pentru unitatea lucrării să mai facă vreo cîteva, să le amestece cu ale lui Schiller și să le publice, așa cum am spus.

Schiller s-a învoit, iar Goethe s-a și angajat c-un editor. Dar lucru mergea prost: Goethe nu putea reface epigramele, „nu putea aduce feluritele grupuri" la unitate, atunci le-a trimes așa lui Schiller cu rugarea „să-l scoată din încurcătură". Iar cînd Schiller l-a rugat să-i trimeată și epigramele cele făgăduite, ca să le refacă, dacă e nevoie, Goethe răspunde: „Nu-ți pot trimete nici astăzi *Xeniile*. Copistul meu nu mai dă pe la mine" (Die *Xenien* kann ich heute noch nicht mitschicken. Mein Abschreiber ist ausgeblieben). Ce avea Goethe cu copistul? Dacă el avea gata epigramele, putea să le trimeată, căci Schiller cunoștea scrisoarea lui Goethe; sau putea să le dea altcuiva să le copieze sau să le transcrie însuși. Dar se pare că acel copist, Guttmann, era însuși autorul epigramelor, și fiindcă tocmai atunci el era supărat, și nu numai pe Goethe, poetul nu putea să compuie epigramele.

S-ajungem și la copistul acesta. El se numea Willibald Guttmann și a studiat deodată cu Goethe la Universitatea din Leipzig. Era băiat sărac lipit-pămîntului de-o

fire neexplicabil de blîndă, sfiicios peste măsură — așa că să temea chiar să iasă pe stradă unde era multă lume —, retras, un temperament de acele cari fac ca o individualitate să se topească cu totul într-alta. Bogatul Goethe s-a împrietinit la Universitate cu el, l-a ajutat cu multe, l-a luat apoi cu sine. Guttmann s-a devotat cu totul lui Goethe și l-a urmat pretutindeni unde se muta Goethe, de la Leipzig la Strassburg, de acolo la Wetzlar și la Weimar și a stat la Goethe pînă la moarte. Toți îl cunoșteau ; „copistul lui Goethe, om cu talent, care îndreptează greșelile de condei ale lui Goethe“. A murit nebăgat în seamă, sărac. Uneori el pleca de la Goethe, dar iarăși se întorcea, de cîteva ori a plecat în Italia, trimis de Goethe, iar ce însemnau absențele lui Guttmann vom vedea mai la vale.

Pe timpul cînd era student la Leipzig, Guttmann scrisese versuri, cari circulau ca manuscris iscălit cu W.G., adică inițialele numelui Willibald Guttmann. Pe același timp începuse și Goethe a scrie versuri.

Goethe s-a folosit de ocaziune să uzurpe meritele lui Guttmann și strecura printre cunoscuții săi șoaptele că poeziile-manuscris iscălite cu W.G. sînt ale sale — lucru ușor de crezut mai ales că W.G. sînt inițialele numelui Wolfgang Goethe. Guttmann, sărac cum era și nepretențios, a primit ajutoarele materiale ale lui Goethe și a tăcut. De-acum înainte el a rămas nedezlipit de Goethe și cu timpul s-a obicinuit să se creadă oarecum dator să lucreze pentru altul, și a lucrat necontenit.

Cîteodată totuși se deștepta în el ambițiunea, ori poate se mîhnea de purtările „stăpînului“ său și pleca de la Goethe. Absențele lui Guttmann coincideau totdauna cu lipsa de activitate a lui Goethe. *Patimile lui Werther* au apărut tocmai într-un timp cînd Guttmann plecase supărat din casa lui Goethe. Și lucru ciudat : romanul *Werther* a apărut anonim. După cîtăva vreme însă Guttmann s-a reîntors, se vede că Goethe i-a stat de cap și bietul om a cedat. Abia după două săptămîni de la întoarcerea lui Guttmann, romanul *Werther* a apărut într-a doua ediție — deși nu era tocmai nevoie — dar acum iscălit de Goethe.

Dintre multe coincidențe pe cari le caută cu lumînarea criticii mai răutăcioși dintre plecarea sau îmbolnăvirea lui Guttmann și pauzele în activitatea lui Goethe pomenim numai două. După publicarea lui *Götz von Berlichingen, Clavigo* și *Werther*, Goethe spunea la toată lumea că are de gînd să se lase cu totul de literatură și să se ocupe numai cu pictura. Și într-adevăr n-a scris nimic cîteva luni. Între-aceea, Guttmann a plecat să se stabilească într-un orășel, unde a stat aproape o jumătate de an. Vorbele lui Goethe și ideea lui de a se lepăda cu totul de literatură o explică răutăcioșii așa că Guttmann săturat de a munci pentru alții și-a luat inima în dinți și s-a hotărît să plece necondiționat, iar Goethe a căutat în chip șiret să prepare opinia publică sau mai bine să-și semneze de cu bună vreme lipsa de productivitate la cazul cînd Guttmann ar fi plecat cu totul.

Dar Guttmann s-a întors și Goethe s-a ocupat mai departe cu literatura. Altă coincidență. La Weimar s-a îmbolnăvit odată Guttmann și aproape doi ani n-a putut lucra. Și tocmai într-acest timp atîtea afaceri de-ale serviciului s-au îngrămădit pe capul lui Goethe — spunea el — încît n-avea timp să mai scrie. Și într-adevăr, Goethe n-a scris aproape doi ani nimic. Altă coincidență e aceea pe care am spus-o cînd a fost vorba de xenii.

Unii critici s-au încercat să dovedească faptul că *Faust* nu numai că e scris de Guttmann și de Schiller, dar că Guttmann și-a simbolizat chiar pactul între el și Goethe în pactul dintre Faust și Mephistopheles. Dovezile lor sînt prea obositoare și migăloase ca să mă încerc să le enumăr cititorilor mei.

Unii susțin chiar prostia că *Faust* e scris de Lessing.

În rezumat, cercetările de pînă acum au încercat să dovedească : negativ că Goethe, ca ministru de interne ocupat peste măsură, ca mare iubitor de studiu asupra opticei, ca pictor, ca amator de petreceri, ca un risipitor al timpului cu femeile, ca om aplecat spre trîndăvie etc. n-a putut să aibă destul timp să scrie cît a scris nici dacă ar fi trăit patru vieți. Pozitiv : că Goethe a

plătit altora să scrie pentru el, mai ales lui Schiller şi lui Guttmann. Toţi cercetătorii recunosc că Goethe a fost genial, dar a scris foarte puţin şi a căutat să-şi apropieze lucrări geniale.

Eu am dat un rezumat numai al cercetărilor de pînă acum. Nu e aşa de negru dracul, spun oamenii, şi nici cu Goethe n-o fi stînd lucru aşa cum spun criticii. Într-o operă atît de vastă ca a lui Goethe e cu putinţă să se fi străcurat şi lucrări străine mai ales că pe vremea lui toată literatura era stăpînită de două personalităţi, de Goethe şi de Schiller. Critica prea pesimistă sau tendenţioasă în toate numerile incoerente găseşte dovezi pentru sine, mai ales dacă cel ce o face e cît de cît ingenios.

Şi la urmă, cum am spus dintr-un început, oricîţi ar fi cei ce se numesc c-un singur nume Goethe, acest nume numeşte pe o singură individualitate artistică, un singur geniu, şi el a existat, căci opera lui există, şi germanii sînt mîndri de existenţa operei, nu de a omului care a făcut-o.

În aceste articole am arătat cititorilor *Epocei* numai învinuirile ce se aduc lui Goethe ; într-alte articole vom arăta dovezile cari apără pe Goethe sau mai bine care răstoarnă toate acuzările, de multe ori stupide şi mai totdauna răutăcioase ale unor duşmani ai poetului.

# SIMBOLURI EROTICE ÎN CREAȚIUNILE POPORULUI ROMÂN

## I

Dintre multele simboluri ale iubirii sexuale în creațiunile poporului nostru, cele mai răspîndite sînt *mărul* și *cucul*. Mai puțin apoi *nucul* și *măgheranul*, în urmă *cînepa* și buruiana *clocotici*.

Mărul e cunoscut ca simbol erotic din cele mai vechi timpuri. Chiar în *Biblie* iubirea sexuală e simbolizată prin măr : Eva mănîncă din el și apoi îndeamnă și pe Adam să mănînce. Dintr-un măr se naște cearta între Iuno, Venus și Minerva, și mărul rămîne al zeiții voluptății. În toate literaturile europene de astăzi mărul e simbol al sexualității. În literatura noastră poporală întîlnim foarte des mărul, cînd e vorba de iubire. Toți cunoaștem vorba : „Cît e moșul [de] bătrîn, tot ar mînca măr din sîn", și în colecțiunea lui Alecsandri avem frumosul exemplu de simbolizare în :

> Aolică, ce văzui,
> Colo-n deal la Călmățui,
> Fată mare, moș bătrîn
> Cere fetei măr din sîn,

și fata rîde de moș că n-are dinți să-l mănînce mărul, iar moșul răspunde :

> Tu n-ai minte, fata mea,
> Ochii văd, inima vrea —
> Copilu-i copilăros,
> El aruncă mărul jos..." etc.

Merele sînt lucrul cel mai scump pe care îl dă un flăcău iubitei ; și de obicei cînd pleacă flăcăii departe, făgăduiesc să aducă fetelor, pe lîngă scumpeturi, și mere.

— Unde te duci tu, bădică ?
— Peste Olt, dragă Anică.
— Dar Anicăi ce-i aduci ?
— Fustă albă și papuci
Și-o cracă de mere dulci.

Se înțelege, lucrul acesta n-are nici un rost : s-aduci un măr, o nimica toată, de prin țări străine. Dar îndată ce știi că *mărul* simbolizează credința în iubire, ceea ce credeai proză în făgăduielile flăcăului devine poezie.

În povești, fata împăratului totdauna cînd are să aleagă pe placul ei vrun prinț stă la fereastră cu un măr în mînă ; prinții trec pe sub fereastră și, în capul cui lasă ea mărul, acela are să-i fie soț.

S-arupse steaua din cer
S' părea că era un mer
De-și căzu pe una fată
Laie ce-și era mușată.

Și-ntocmai cum în doinele noastre fata zice flăcăului să o ia și pe dînsa în țări străine, că se va face lumînare să-i lumineze unde va cina, se va face măr etc., tot așa în Macedonia :

— Fă-mă me mer, baga-me-n sin,
Sifterlu a meu.
— Va-mi m-agreșesc, va-mi te mușc,
Porumba a mea. *

*Nuca* a fost simbol al iubirii sexuale și la greci, și la romani ; și e și astăzi mai la toate popoarele din Europa. Nucul era arbore dedicat Afroditei. La noi, frunzele de nuc au cea mai deasă întrebuințare în descîntece și vrăji de iubire.

Și-n poezia macedoromână mărul e simbol al iubirii.

---

* Colecția lui Obedenaru, p. 178, și a lui Vanghelie Crușoveanu, p. 85 *(n.a.)*.

Anticipativ amintesc că *nucul* şi *cucul* sînt două elemente nedespărţite în simbolismul erotic al românului, şi că nu e o întîmplare întîlnirea lor în versuri şi nici nu e o silă a rimei, dacă se zice :

> Sus în vîrful nucului
> Cîntă puiul cucului,

căci în cîntecul :

> Colo jos între hotară
> Este-un nuc cu frunză rară,
> Cîntă cucii de s-omoară,

ori în cîntecul de pe Olt :

> Pe margine de Olteţ
> Răsări un nuculeţ :
> Nuca mare, frunza rară,
> S-au strîns toţi cucii din ţară
> Şi cîntă de se omoară,

în aceste cîntece ar fi putut foarte bine poporul să zică în loc de nuc : fag, plop, ulm, pom ; ar fi putut zice : pe margine de Olteţ răsări un făguleţ etc. Dar n-a zis, căci nucul exprimă o anumită idee. Şi dacă poporul înlocuieşte vrodată nucul, e uşor de înţeles cu ce. Cu mărul !

> Colo-n jos între hotară
> Este-un măr cu frunză rară...

şi

> Sus în vîrful mărului
> Cîntă puiul cucului...

E natural : mărul şi nucul sînt simbolul aceluiaşi lucru.

Şi să se bage de seamă că totdauna mărul sau nucul, unde s-adună cucii, *are frunza rară.* Această idee nu e simplă umplutură a versului, ci îşi are rostul temeinic al ei.

La macedoromâni nucul e înlocuit cu lămîiul. Aşa într-un cîntec de iubire în colecţia lui V. Petrescu :

Feat, ce ai buza galbină ?
Disi de hievra ai h-vrită,
Disi lîngoare ai zicută ?

Nu-mi dormii sub un limoniu
Şi-mi căzu ş-una limonie
Mastea galbenă mi aflai.

Celelalte simboluri erotice — magheranul, cînepa şi clocoticii — au un rol mai neînsemnat.

## II

Cucul e însă *par excellentiam* simbol erotic. Codrul şi cucul sînt cele mai puternice două elemente ale poeziei noastre, dar din punct de vedere extensiv, cucul e în rîndul întîi.

Codrul simbolizează libertatea şi ura contra ciocoilor, şi iată tot sufletul românului descris în trei versuri :

Cucule, seca-ţi-ar creasta !
Ce mi-e drag pe lumea asta,
Numai codrul şi nevasta.

Nimic din natură nu e cîntat mai des decît cucul, nici altă pasăre, nici floare, nici copaciu. Şi e lucru de înţeles, căci iubirea sexuală şi în poezia poporală a noastră are întîietate, ca extensiune, asupra tuturor altor sentimente, iar cucul e simbolul ei. Se mai adaogă că firea tăinuită a cucului a dat românului prilej să-l facă simbol şi al altor sentimente. Astfel cucul a dat prilej la naşterea a zeci de proverbe şi de zicători ; el are o mulţime de legende, şi cîntecele în cari se vorbeşte de el ocupă cel puţin a cincea parte din doinele noastre de iubire.

Ca să înţelegem mai pe deplin pricinile cari au făcut din cuc simbol erotic, e nevoie să arătăm mai întîi cum a ajuns el simbol al altor lucruri mai lesne de observat.

Cucul e pasăre singuratică, de felul ei. Ţăranul a văzut că toate păsările călătoare au obicei să plece în stoluri mari şi, astfel, el ştie cînd pleacă. Singuri cucii

au alt obicei : ei pleacă unul cîte unul și, după cum se crede, noaptea, așa că nimeni nu știe nici cînd pleacă, nici încotro zboară, nici cînd și cum se întorc. Astfel, din capul locului, cucul e pentru țăran o pasăre misterioasă, care umblă pe căi tăinuite. De aci s-a născut zicătoarea : *a trece prin vămile cucului*, adică dînd bir cu fugiții și pierzîndu-ți urma prin țări străine.

În Ardeal și în Bucovina se zice : *a căta vama cucului* în înțelesul : ce te-ncerci să faci un lucru cu neputință, absurd. E o ghicitoare : „Cine n-are vamă ? *Cucul.* Și cine trece prin vamă și nu se bagă-n seamă ? *Vîntul.*"

Astfel cucul e tipul contrabandistului, și se potrivește lucru că pe el îl roagă toți flăcăii cari iubesc pe ascuns vro nevastă :

Cîntă cucu-n munte sus,
Ne-am iubit, bade, p-ascuns ;
Cine ne-a văzut ne-a spus,
N-aibă parte nici de boi,
Nici de staulul cu oi.

Dragostea tăinuită are un capitol însemnat în erotica noastră și doinele cari o cîntă sînt cele mai pătimașe, căci :

Dragostea de fată mare
Ca o floare din cărare,
Dar de dragosti nevestești
Te usuci și te topești.

Într-o doină moldovenească se zice :

Dragostile nevestești
Mi te bagă pe ferești,
Și te scot pe unde pot,
Pe sub streașină prin pod.

Nevestele cari iubesc pe ascuns își încep doinele de obicei cu versul :

Cucule, să nu mă spui,

și apoi continuă :

La izvor și la fîntînă,
Prins-a dorul rădăcină :
L-aș tăia să-l duc acasă,
Șase rădăcini nu-l lasă ;
L-aș tăia să-l culc în sîn,
Șase rădăcini mi-l țin.

sau într-altfel :

Dintr-un dor dorit aseară
Face-ai foc s-aprinzi o țară,
Și din lacrămi mărunțele
Face-ai două fîntînele
Să te-neci, bădiță-n ele.

Dragostea tăinuită — sau „boala cucului" — e cîntată în versurile :

Cîte boale le-am bolit
Dat-am slujbe și-am trăit ;
Dar de boala ce-o bolesc
Nu e chip să mai trăiesc.

Ironic e cîntecul în care se spune că :

Să-ntîlnea fată cu fată :
— Ce ne facem noi, surată,
Că băieții cum se-nalță
Tot de neveste s-acață ?

și se hotărăsc să ceară sfat tocmai de la cuc.

## III

Alt obicei al cucului e că el nu-și face cuib niciodată și, prin asta, e cel mai vădit exemplu al lipsei de seriozitate, e tipul omului fără căpătîi, iar românul, care ține atît de mult să fie stător într-un loc cu ai săi și să-și aibă pămîntul și casa lui, nu putea găsi mai bun simbol decît cucul pentru lucrul de care se teme el mai mult : de rătăcirea pe drumuri și de negrija de soarta copiilor. De aceea mai în toate blestemele poeziei noas-

tre se repetă versurile cari, fără îndoială, conțin cel mai înfiorător blestem pentru român :

> Aibă casa cucului
> Şi odihna vîntului —

adică să rătăceşti vecinic, singur şi lipsit de ai tăi.

Despre unul care crede că a cîştigat ceva, şi-n aievea e înşelat, se zice ironic : *a găsit un cuib de cuc ;* iar cînd îndeamnă pe țăran să mai aştepte că va găsi şi ceea ce caută (mai ales, d. ex. dreptate, în procese) îți răspunde sceptic : *ce să găsesc ! poate cuib de cuc.*

Cucii trăiesc rău între ei, de aceea fiecare trăieşte pentru sine, singuratic, căci niciodată doi nu se sufer într-acelaşi loc. Şi, probabil, această duşmănie de frate merge aşa de departe, încît cucul bărbat nu suferă nici chiar pe femeiuşcă lîngă el — după ce ea şi-a împlinit numărul de ouă — şi aşa e de explicat de ce ei nu au cuib, căci nu pot face casă împreună *. *Trăiesc ca cucii* e o zicătoare cu acelaşi înțeles ca *trăiesc ca cîinii.* Zicătoarea spusă însă numai în singular *trăieşte ca cucul* înseamnează altceva : a trăi bine, nesupărat de nimeni, fără să porți grija altora, căci aşa trăieşte cucul, nesupărat de alți cuci şi ca stăpîn pe partea lui de codru.

Cucul, neavînd cuib şi pui de cari să poarte grije, e vecinic singur şi străin în lume. Iar străinului îi merge rău. Aceste idei au născut zicătorile : *a rămas cuc,* aplicată omului care a rămas singur ; *e singur cuc, are mila cucului, a fi pui de cuc* (fără părinți, fără nici un ajutor). În doină :

> Străin sînt, un pui de cuc,
> N-am milă unde mă duc.

E un fapt vrednic de băgare în seamă că tocmai cucul a dat românului prilejul să exprime metaforic pe abstractul *nimic* şi *niciodată.* Dacă *o găsi cuib de cuc*

---

* Pasărea bărbătuş cloceşte pe rînd cu femeiuşca, sau, cel puțin, bărbătuşul aduce de mîncare femeiuştei. Cucul însă nu. Femeiuşca cucului ar trebui deci să moară de foame, clocind, sau să părăsească ouăle, ca să plece după mîncare. Instinctiv, ea îşi pune, deci, ouăle în cuiburi streine *(n.a.).*

concretizează nimicul, *niciodată* e concretizat prin *cît o fi cucul* sau *cît o cînta cucul*. Aceste zicători își au originea în credința nemuririi cucului : el, anume, va fi cea din urmă ființă vie care va peri la sfîrșitul lumei, iar această perpetuare a lui se datorește faptului că toate paserile sînt datoare să se împerecheze cu cucul și să scoată pui de cuci din ouăle lor. Țăranul găsește pui de cuci în cuiburi de mierlă mai ales, de graur, de sturz, de potîrniche și de grangur, și, pornind de aci, a generalizat cazul. Credința poporului e că toți cucii au o singură mamă — legendara mamă a cucilor, din doine — iar ei toți sînt bărbați și toate păsările văzduhului, de parte femeiască, le sînt soții. Astfel el a trebuit să devie pentru români tipul bărbatului donjuan al codrilor și simbol al adulteriului.

E natural ca românul să creadă în puterea fermecătoare a cucului : cum ar putea el să placă tuturor păsărilor femei, dacă n-ar avea un deosebit dar de a se face plăcut ? El reprezintă deci pentru români puterea iubirei căreia nu te poți împotrivi, el e însăși iubirea. Astfel e simbol al oricărei iubiri sexuale.

Cucul dă pildă flăcăilor pe cari îi caracterizează românul cu :

Vai de mine, n-am opinci,
Dar drăguțe am vro cinci.

Se găsesc și printre țărani flăcăi cari se țin numai de dragoste schimbătoare, cari au maxima :

Pișc-o, mușc-o pe lelea,
N-aștepta să zică ea ;
Nu zice că-i e rușine,
Dac-o piști, îi pare bine.

și

Dragă mi-e lelea bălaie,
Că mă cheamă noaptea-n paie,
Dimineața prin malaie
Și seara pe după claie.

De obicei tocmai acest soi de flăcăi sînt cei mai productivi poeți ai satelor și se țin numai de cîntec și de voie bună :

Alelei, mergînd pe drum
Bătrînețele m-ajung :
Cu cît beau, cu cît iubesc,
Cu-atîta știu că trăiesc.

Cea mai frumoasă parte a poeziei noastre, pentru care vecinic avem să-i mulțumim cucului, e poezia iubirei dintre flăcău și fată, poezia în care cucul e simbolul sentimentelor caste :

Cîntă cucu-n curmătură,
Vine badea să-i dau gură,
Dar eu gura nu i-oi da
Pîn' n-oi topi cînepa.

O doină, în care avem două simboluri erotice, și cucul și cînepa : pînă la cununie nu vrea să-l sărute ! Sau :

Cîntă-un pui de cuc în văi,
Badeo, pentru ochii tăi
M-au urît părinții mei.

Și gingășia ce e în doina în care flăcăul se roagă de cuc să-i aducă pe iubită la fîntînă :

Că nimic n-am de cerut,
Numai apă de băut
Și gura să i-o sărut.

O doină, pe care am auzit-o eu pe Tîrnava, în Ardeal, dar n-am văzut-o încă publicată, spune :

La fîntînă mol și tină,
Subțirica spală lînă
Cu doi pui de cuc în brațe :
Vine badea, prinde-un pui,
— Lasă-l, bade, că te spui,
C-o veni vinerea mare
Și de pui va fi-ntrebare.

adică în vinerea Paștilor, la spovedanie, fata are să dea seama dacă a ciupit-o flăcăul de sîn. Cîte colecții de doine cunosc, nici una n-are doină de iubire care să-mi

fi plăcut așa de mult ca asta din *1000 de doine* din Ardeal :

> Cucule de pe Șieu,
> Mult mă rog lui Dumnezeu
> De-i muri, să mor și eu,
> De-i trăi, să fii al meu !

Alt motiv al doinei de iubire : vrajba între iubiți, are și ea de-a face cu cucul. Deși e greu de stabilit de ce e amestecat cucul în vrajba tinerilor, totuși, cred că el, reprezentînd pe flăcău, e cea mai potrivită aluziune la nepăsarea flăcăului, care își poate găsi altă iubită :

> Poruncit-a mîndra mea
> Pe doi pui de turturea
> Să mă duc iarăși la ea,
> Și-napoi i-am poruncit
> Pe doi puișori de cuc
> Că la ea nu mă mai duc.

Și cînd e vorba de necredință, de nestatornicie, cît de frumos se plînge fata care iubește pe flăcău și-l știe că nu e om rău, ci numai slab de înger :

> De-ar fi cucul voinicel,
> Mi l-aș prinde argățel
> Și i-aș coase și i-aș toarce,
> Și cămăși subțiri i-aș face
> Și l-aș purta cum îmi place.

Dar nu e de făcut nimic cu el,

> ...Cucul e pasăre rea,
> Zboară ici, zboară colea,
> Nu-i pasă de jalea mea.

Alt motiv al doinelor de iubire : despărțirea, e și el lăsat pe seama cucului. Dar despre el vom vorbi mai tîrziu. În urmă, ultimul cuvînt erotic, moartea unuia dintre iubiți, nu mai are nevoie de-a face cu cucul, pentru că acest motiv iese dintre doine și devine bocet.

## IV

Ca pasăre cu fire tăinuită şi cu atîtea daruri neobicinuite, cucul s-a impus oarecum românului ca pasăre cu dar profetic. Corbul, coţofana, cucuvaia, cocoşul şi găina au darul de-a prevesti lucruri rele — multe altele prevestesc numai schimbările vremii — cucul prevesteşte însă şi bune, şi rele. Două dintre credinţele noastre, referitoare la profeţia cucului, sînt de origină indo-germană şi astăzi există la toate neamurile Europei : întîi, că vei avea bani, ori nu vei avea, în cursul anului, după cum ţi s-a întîmplat să ai ori să n-ai bani cînd auzi de întîia oară cîntînd cucul primăvara ; şi al doilea, cine aude cucul întîi cîntînd şi va număra de cîte ori cîntă, atîţia ani va trăi. Dintr-acest cerc de idei sînt zicătoarele : *i-a cîntat cucul astăzi* (a dat norocul peste om) şi : *ascultă pînă-ţi cîntă cucul* (fă pînă e vreme, sau bagă de seamă pînă ce e vreme).

Cu mult mai înrădăcinată e altă credinţă : că norocul ori nenorocul dă peste om, după cum i-a cîntat cucul din faţă ori din dos. *Mi-a cîntat cucul în faţă,* zice omul cui merg trebile bine. Cînd cucul cîntă la spatele românului e semn de jălire, mai ales de despărţire, plecare de acasă. Credinţa asta e dintre cele erotice :

Pierit-ai fi, pui de cuc,
Tu mi-ai cîntat să mă duc,
Mi-ai cîntat mie de cale,
Şi mîndrei de lungă jale.

Toate elegiile în cari se cîntă despărţirea a doi iubiţi sînt adresate cucului, ca blestem ; la toate cucul e de vină. De aceea, românul, vrînd să scape de efectul cîntării cucului din dos, se întoarce repede şi aruncă după cuc : dacă-l fugăreşte şi-l sileşte să tacă, efectul profeţiei lui e zădărnicit ; dacă însă nu poate să-l puie pe fugă şi dacă el cîntă înainte, românul e pierdut. În doină, românul aude cucul cîntînd a rău, se întoarce, aruncă spre cuc, dar :

Eu zic cucului să tacă,
El se suie sus pe cracă
Şi tot cîntă de mă seacă.

Iar mai jos pe-o rămurea
Gurlu[ie] şi-o turturea :
Cucul cîntă de pornire,
Turturica de jălire.

Cunoscută de toţi românii e doina :

Pasăre galbenă-n cioc,
Rău mi-ai cîntat de noroc.

Dar trebuie de băgat bine în seamă că niciodată nu i se impută cucului că a despărţit pe flăcău de părinţi ori de prieteni ; el desparte numai doi iubiţi, deci elegiile adresate cucului au caracter absolut erotic, şi oriunde vei întîlni o doină în care e pomenit cucul, să ştii dinainte că e vorba de o iubire sexuală şi înţelegi doina numai dacă ştii că „urgisitul" cuc e o simbolizare.

Cîntă cucul pe fîntînă,
Că mai am o săptămînă
Şi-apoi, sănătate bună !
Din Sibii mă duc la Cluj,
Că m-am pus la număruş.
Şi din Cluj la Bistriţa
Şi-mi rămîne drăguţa.

E cîntecul recruţilor din Ardeal. Şi „Pasăre galbenă în cioc" în Muntenia se încheie cu :

Să las casă, să las masă,
Să las nevastă frumoasă.

De tot frumoasă e doina ardelenilor soldaţi, duşi cu anii prin Galiţia, prin Austria şi Tirol, doină care începe cu :

Cucule, m-ai blestemat
Cu blestem de vineri sara
Să-nconjor lumea şi ţara.

În bocete, după cîte ştiu eu, niciodată nu e pomenit cucul, şi ar fi o blasfemie să simbolizezi în bocete despărţirea prin cîntecele cucului. Nu, căci el e pasărea iubirii sexuale :

Cîntă cucul doinile,
Şi-l ascultă fetele,
Fetele, nevestele,
Mai cu foc copilele.

Cucul e al tinerilor. E frumos exprimată de poporul nostru vestita zicătoare germană : *„Wer nicht liebt Wein, Weib und Gesang...“* cu :

Cucule, măria-ta !
De n-aş bea, de n-aş cînta,
Şi pe puica de-aş uita,
Eu cîmpii i-aş apuca.

„Măria-sa cucul“ are cele mai frumoase cîntece în literatura noastră ; într-unele e blestemat, într-altele e glorificat. Şi atîta patimă e în cîte unele cîntece ! S-auzi la cîmp pe vrun flăcău îndrăgostit, ori vro nevastă, ori pe soldaţii însuraţi, în cazărmi, cu ce patimă cîntă cîntecul care începe cu :

Cucule cu pană sură,
Muşca-ţi-aş limba din gură.

Ca simbol al furiei în iubire, cucul are un vers stereotip, un început de cîntec ; întregul cîntec variază. În Ardeal :

Unde-aud cucul cîntînd
Şi mierliţa şuierînd,
Nu mă ţin om pe pămînt.

În Moldova :

Unde-aud cucul cîntînd
Mă fac broască la pămînt,
Nu mai ştiu nici cine sînt.

Şi în Muntenia : într-adevăr un tablou care îmbată simţurile :

Unde-aud cucul cîntînd,
Apa-n vale ciuruind,
Vîntul pe la muchi bătînd,
Nu mă ştiu nici unde sînt.

## V

Precum am spus, cucul e simbol al adulteriului, după credința că el se împărechează cu toate feluritele păsări ale văzduhului. Simbolizarea lui într-acest fel e veche. Latinii numeau *cuculus* pe soțul necredincios; englejii numesc *cuckold*, iar francezii *cocu* * pe soția necredincioasă. Latinii numeau *ovum cuculi* (ou de cuc) o faptă streină, care să atribuia unuia care nici nu visa să o fi făcut.

O splendidă ilustrație a credinței în senzualitatea cucului o avem noi în balada cu fond indo-german (cum a dovedit d-l Hajdeu) *Cucul și turturica*: cucul, pătimaș, urmărește cu îndărătnicie turbată pe turturică, iar ea, simbol al credinței în iubire, fuge necontenit de el.

Forma noastră diminutivă *cuculeț* (sau cucuiete) e anumit întrebuințată pentru flăcăii îndrăgostiți, și e pretutindeni cunoscută de români vorba *băiete cucuiete* pentru băiețandrii ajunși la vîrsta adultă, cînd sînt necontenit preocupați de porniri sexuale; de aceea e cîntecul:

Măi, băiete, cucuiete,
Ce ți-e capul tot la fete.

Cetitorii colecțiilor de poezii poporale au să găsească adeseori doine erotice în cari se vorbește de mierlă și de turturică. Mierla se crede că e între paserile femei ce e cucul între paserile bărbați, că ea se împărechează cu mai multe soiuri de păsări și-și bate joc de mierloi. Mai ales se iubește cu cucul. Mierla e tipul femeii de lume, al

Mărioarei dintre bălți,
Cu dragostea-n zece părți.

Mierla e totdauna descrisă în doine ca o femeie stricată, de farmecele căreia însă nu pot să scape îndrăgostiții. Mierla e nevastă cu bărbat, nu e fată, e deci simbolul adulteriului.

---

* De fapt, ar trebui să fie: *cocue; cocu* e soțul necredincios *(n.n.)*.

Mierlă, mierliță,
Pasăre pestriță,
Curvă de uliță
Și de mahala,
Mi-ai rupt inima.

Mierla are un singur dor :

De-ar fi lumea asta rai,
Să iubești pe cine vrai.

În poezia macedoromână, mierla e același tip ca și la noi, cu deosebire că macedonenii fac pe bărbat mierlă (mierloi) nu pe femeie. În colecția lui V. Petrescu e un cîntec în care se repetează ca refren *sifterlu al meu*, adică (după traducerea culegătorului) *mierloiul meu :*

Eu singură nu arămîn,
Ci cu tine va să vin,
Sifterlu al meu !

Și într-o doină de-a noastră :

Frunză verde lemn de nuc,
Zice mierla către cuc :
— Hai, voinice, hai cu mine,
Că știu calea-n codri bine.
Că știu turme de berbeci,
Izvoare cu ape reci
Și desagi cu rumenele
Și copile ocheșele.

Mierla și cucul sînt tot același simbol.

Turturica reprezintă credința în iubire ; ea nu e simbol curat erotic, căci de ea se vorbește și în bocete.

## VI

Aici mai putem lămuri un lucru. În poezia noastră avem șase păsări ale căror nume le întrebuințăm ca epitete : păunul, turturica, rîndunica, porumbița, mierla și cucul. Cu unul dintr-aceste nume se dezmiardă iubiții. Dar cele patru dintîi sînt mai rare. Păunaș li se zice

mai ales haiducilor, în *balade*; turturică și rîndunică se zice fetelor, nevestelor și copilelor, în *bocete*. Porumbița, deși foarte rar, e nume dezmierdător în *cîntecele de joc*. În *doină* însă numele de dezmierdare sînt mierlă și cuc. Acum e de cercetat: de unde avem noi cel mai frecvent nume de dezmierdare, în erotica noastră: pui și puică? Din miile de exemple, aleg:

S-a dus puiul d-îngă mine.
Tuturor le pare bine,
Numai mie-mi pare rău,
C-a fost puișorul meu.

Sau cunoscutul cîntec: *Răvaș, puică, răvaș, drag,* sau celălalt cu: *pui, pui, pui, vino-n cușcă să te-ncui.* Așa de deasă și de generală a fost întrebuințarea numirii *pui* ca dezmierdare, încît astăzi nu ne mai dăm seama de ea. Astăzi zicem copilului *puiul tatei*, fără să ne gîndim că *pui* e dezmierdare erotică. Înțelesul vorbei *pui* s-a generalizat: *pui* e orice noțiune diminutivă, ceva mic și puțin; de aceea vorbește românul despre un *pui de chef, un pui de bătaie, un pui de somn,* și înțelege vorba *pui* într-aceste expresiuni ca și în *pui de om, pui de român, pui de turc.*

E natural, ca în toate expresiunile, noțiunea *pui* să aibă caracterul drăgălășiei și al vredniciei.

În dialectul macedoromân, *pullu* * e și mai frecvent decît la noi, ca formulă de dezmierdare erotică, dar pulliu * însemnează exclusiv *pasăre* (vorba pasăre a dispărut din dialectul macedonic). În limba latină *pullus* însemna numai *pui de pasăre,* nu ca la noi orice fel de animal de curînd născut (pui de lup, de iepure, de urs, de vulpe etc.).

Din doine te poți convinge că *pui,* ca dezmierdare erotică, are înțelesul numai de pui de pasăre. *A zburat puiul cu ața tocmai cînd era dulceața.*

Prins-am puiul la fîntînă,
L-am iubit o săptămînă,
Și-acum mi-a zburat din mînă.

---

* De fapt: *pul'u (n.n.).*

Dar puiul cărei anumite păsări e acest *pui* al doinelor ? Cercetînd doinele nu găsim nicăieri vorbindu-se, în înțeles erotic, de pui de alte păsări, decît numai de ai cucului. În balade se vorbește de puiul corbului ; fetele, pînă sînt la mame, sînt pui de rîndunică.

Pîn-eram la mama mea
Eram pui de rîndunea,
De cînd sînt la mama lui
Nici sînt *rîndunea*, sînt *pui*
Și copila nimănui.

Nevasta care se plînge în doina asta nu e rîndunea în casa soacrei sale și a bărbatului care n-o iubește, ci e *pui*, n-are mila nimănui.

Și care pasăre e vecinic lipsită de mila altora :

Strein sînt, un pui de cuc,
N-am milă unde mă duc.

sau :

Zboară cucul, bate-l-aș,
Și-a lăsat puii golași
Pe tulpină de sulcină,
Să-i crească mamă streînă.

Lucrul e ușor de înțeles : dacă pasărea iubirii e cucul, numele lui trebuie să fie luat ca nume de dezmierdare. Cu atît mai mult puiul cucului. Să se compare, dealtfel, și expresiunea tipică a românului *cuc bătrîn* pentru un moș berbant și, ceea ce am mai spus, *cuculeț* și *cucuiete* pentru băieții apucați de dragoste.

Și e multă drăgălășenie în ideea : *pui de cuc !* El, care acum începe să învețe a iubi, el, iubitul tuturor păsărilor, după credință, e pilda și profesorul flăcăilor și fetelor.

Cucule, ce să-ți plătesc
Să mă-nveți cum să iubesc ?
Cucule, eu ce ți-aș da
Să mă-nveți a săruta ?

Acesta e puiul! A contribuit la fixarea numirii pui, ca dezmierdare erotică, și alt fapt: fetelor le place cochetăria, și cine-i cochetul luncilor și al codrilor?

Iar în vîrful nucului
Cîntă puiul cucului,
Și-și resfiră penele
Ca mîndra sprîncenele.

Tipul cochetăriei în literatura noastră e cucul, tot el e și al mîndriei. Iar mîndria e un dar al flăcăilor, cum e cochetăria al fetelor. Ceea ce exprimăm noi — nu știu cum și de unde — „se umflă în pene ca păunul" se zice corect țărănește „se umflă-n gușă ca un cuc".

## VII

O legătură, oarecum sufletască, între cuc și iubirea sexuală e faptul că el e cîntărețul „lunii de miere" a naturii. Proverbul zice: *Cucul pînă nu vede mugur nu cîntă,* iar după înverzirea deplină a pădurilor el încetează cu cîntecul. Este apoi un fapt curios că românului nu-i place cîntecul ciocîrliei, al privighetorii etc. și nicăieri în poezia poporului nu se vorbește despre aceste păsări cîntărețe. Cîntăreți pentru români sînt numai cucul și mierla, probabil pentru că numai acestea cîntă prin păduri. Cucul, așadar, cîntă tocmai în toiul redeșteptării naturii:

Vara vii, vara te duci,
Cînd sînt dragostele dulci.

În primăvară, codrul n-are prieten mai bun decît cucul, iar românul n-are prieten mai bun decît codrul.

În tăcerea și singurătatea cîmpiilor și a pădurilor cîntecul păsărilor e așa de recreator pentru suflet; și nici o pasăre n-are cîntec răsunător și puternic cum are cucul; ciocîrlia are cîntec slab, privighetoarea cîntă numai noaptea.

Apoi cucului îi plac numai pădurile cu frunză verde, iar frunza verde a codrului — mai tîrziu generalizată la tot felul de plante, iar astăzi ajunsă de batjocură * — îi este așa de dragă românului, încît, vecinic preocupat de codru, și-a început toate doinele cu o invocație a frunzei verzi din codru. Astăzi românii, în cea mai mare parte, trăiesc pe sub poalele pădurilor ; în cursul vremilor însă au fost siliți să trăiască și cei de la șes pe la munți, de groaza urgiilor ce le aduceau neamurile străine. Pribegia și haiducia sînt trăsăturile cele mai caracteristice ale poeziei noastre — și-n doină și-n baladă — alături cu iubirea. În țările austro-ungare pribegia românului e de altă natură — groaza de cătănie la străini — dar tot pribegie e. Haiducia are, la toți românii, aceleași cauze.

Munte, munte, piatră seacă,
Lasă voinicii să treacă,
Să treacă la haiducie,
Să scape de cătănie.

Sau mai corect „să scape de tiranie“, zic ardelenii, căci

Decît la străini cătană
Mai bine-n codru cu pană.

Ori :

Stau în codru și gîndesc
Ce să fac ca să trăiesc ?
Să m-apuc de plugărie,
Or să-ncep la haiducie ?

---

* Moldovenii și cei din România mare au poezia cea mai coruptă de elemente nepoporale. La ei auzi — fiindcă vorbim de începutul doinelor — de frunză verde apă rece, frunză verde doi claponi, frunză verde bolovan. Iată din colecția d-lui Canianu — una dintre colecțiile care au cele mai multe elemente streine în doinele adunate — modele : frunză verde tiriplic, frunză verde și-un harbuz, frunză verde ș-on șalău, frunză verde ș-on lipan, frunză verde solz de pește, frunză verde de chiper, frunză verde foi de pai, frunză verde și-o măgură, frunză verde de-abanos *(n.a.)*.

Zice munteanul și apoi :

Mă-ntorsei iară pe plai,
Cu mireasa pe sub strai,
Să mai prind ceva de trai.

Și nu ca să hoțească, dar ca să mai rărească lumea de ciocoi, să izbească măciuca

Pe din dosul fesului,
Unde-i cald ciocoiului.

Căci oriunde a căutat, dreptate n-a găsit, de aceea

Lăsa-m-oi de rezășie
Să m-apuc de haiducie,
Ca să-mi fac sfîntă dreptate
Cu cea ghioagă de pe spate.

E desperarea omului care nu mai știe unde-i stă capul :

Bate-i, doamne, pe ciocoi,
Cum ne bat și ei pe noi,

că ciocoiul e răutatea lumii :

Nu mi-e ciudă de muscali,
Nici de nemții bochinoari,
Cît mi-e ciudă pe ciocoi
Că ne lasă la nevoi
De țipă sufletu-n noi.

Așadar pribegii și haiducii au o singură fortăreață naturală pentru ei : codrul.

Cîtă dragoste are românul de codru, o vezi în doine.

Codrule cu frunza lată,
Cade bruma, nu te bată !

Și toți cunoaștem cîntecul :

Eu mă duc, codrul rămîne,
Plînge frunza după mine.

E un vers clasic în doina lui Alecsandri (nr. 28):

> Cătat-am pădurea deasă
> Ca *să țin cu dînsa casă.*

Iată că codrul nu e numai frate cu românul, nu; ci amîndoi țin casă!

Acum, fie că luăm pe român ca plugar, fie ca haiduc, fie ca simplu poet, el are o expresie frumoasă: *primăvara, mama noastră!* și, cînd e bolnav, el nu știe altă cauză a boalei decît:

> Ori ți-e foame, ori ți-e sete,
> Ori ți-e dor de codru verde.

și așa întreabă el pe toate ființele iubite lui, pe cal, pe cuc, pe corb * etc. Cine vrea să înțeleagă întreg sufletul românului să citească doina (la Alecsandri, nr. 51) primăverii, și să ție minte vecinic versurile:

> Și la para focului,
> Zac de dorul codrului

și superbul tablou de la sfîrșit:

> Să-mi aud cerul tunînd,
> Să văd norii fulgerînd,
> Iarba verde-n șesuri dînd;
> Să mai văd focuri p-afară,
> Copilași în pielea goală,
> Caii-n cîmpuri nechezînd
> Și voinici pe plai suind.

Și acest neam de oameni, românii, cari iubesc într-atîta codrul, au legat de noțiunea de *codru* și noțiunea *cuc*, pentru că, la urma urmei, singur cucul e ființă vie în adîncimile codrului, ființă care s-apropie de om.

---

* Corbul (și calul) simbolizează haiducia. Corbul e simbolul urei contra dușmanilor și ciocoilor. Calul e numit totdauna *frățioare* și sînt negrăit de poetice doinele noastre în care vorbește calul cu stăpînul *(n.a.).*

Şi cînd cîntă soldaţii prin cazărmi, şi voinicii pribegiţi în lume, şi cei depărtaţi de munte spre şesuri, cînd toţi aceştia cîntă despre *cuc*, îşi reamintesc codrii de acasă, iar de codri leagă toate sentimentele cele puternice ale vieţii lor — şi iubire, şi ură — şi astfel cucul şi codrul se contopesc în inima lor. Şi orice sentimente ar zgudui sufletul, totuşi iubirea locului natal şi iubirea sexuală rămîn cele mai puternice sentimente, iar cucul a fost ales ca simbol al sentimentului din urmă.

# CONSERVATOR ȘI REVOLUȚIONAR

Sînt unele triburi australiene a căror limbă evoluează fără sfîrşire, în scurt timp şi într-un chip radical, aşa că o generaţiune actuală nu mai poate înţelege limba vorbită de o generaţiune trecută. Aceste limbi, cari îşi schimbă necontenit şi fondul şi forma, sînt limbi ideale, aşa cum ar trebui să fie toate limbile. Despre adevărul acestui lucru se străduieşte Max Müller * să convingă lumea, în prelegerile sale.

Dar, cu toată cuminţenia lui Max Müller, spusele sale prea sar în ochii lumii. Protivnici învăţăturii lui Müller, alţi filologi sînt cu totul de altă părere, şi mai ales A. Darmesteter **, în toate lucrările sale, susţine că limbi ideale sînt numai cele conservatoare, cari îşi ţin cît pot de mult statornică forma şi neschimbat fondul. Numai acestea pot ajunge la o dezvoltare deplină, iar exemple de acest soi de limbi sînt latina şi elena.

Faptul că Max Müller se sprijineşte pe întunecatele limbi rudimentare ale unor triburi sălbatice, şi că, dimpotrivă, Darmesteter cu ai săi se reazimă pe splendidele limbi clasice ale celor mai culte popoare din vechime, acest fapt nu ajută, nici nu slăbeşte dovezile celor două păreri. Şi limbile primitive ale barbarilor şi cele dezvoltate ale neamurilor civilizate sînt supuse aceloraşi legi psihologice şi aceleaşi puteri le stăpînesc pe toate deopotrivă.

---

* Friedrich Max Müller (1823—1900), filolog şi orientalist, membru de onoare al Academiei Române *(n.a).*

** Arsène Darmesteter (1846—1888), filolog francez *(n.a.).*

Limbile se nasc, trăiesc şi pier cîrmuite fiind de două puteri, una conservatoare şi alta revoluţionară. Una tinde la ţinerea statului-quo, apără cu îndărătnicie formele din trecut şi se sileşte să le lase neştirbite viitorului, ca un fel de „fond inatacabil“, şi se împotriveşte înnoirilor cari pot zgudui temelia limbii şi-i pot schimba caracterul.

E o putere refractară şi are caracter exclusiv etnic şi naţional, căci se fereşte de tot ce-i pare strein ca fond şi nou ca formă. Cealaltă putere tinde spre necontenită primenire, distruge formele vechi şi creează altele ; de o parte uniformizează excepţiunile, iar de alta împrăştie ceea ce a fost unitar, primeşte cu uşurinţă ceea ce e nou şi oricînd e învoită cu schimbările radicale, fie acestea în conformitate ori nu cu progresele culturale ale poporului. Puterile acestea totdauna există în limbă, deodată, merg totdauna paralel, controlîndu-se reciproc, făcîndu-şi concesiuni ori piedici.

Duşmanii cei mai puternici ai tendinţei conservatoare sînt spaţiul şi timpul. Depărtarea în spaţiu a unui popor — adică marea extensiune teritorială a lui — e o depărtare de centru, de unitatea obiceiurilor şi de-a limbii. O limbă vorbită de un popor întins ori răzleţ se desparte foarte lesne în dialecte şi, orişicît ar fi de conservator geniul limbii, dialectele tind spre ruptură şi emancipare. Aşa o păţeşte necontenit limba poporului chinez şi aşa poate să o pată limba germană. Deşi într-această limbă spiritul de conservare e mai puternic decît într-alte limbi germanice, deşi la germani sentimentul naţional e dezvoltat pînă la extrem ; şi cu toate că literatura lor, aşa de veche, de bogată şi pătrunsă absolut de un spirit şovinist german, ţine ca în gheare toate mişcările sufleteşti ale germanilor, cu toate acestea se simte în limba lor o distrugere, căci unele dialecte ameninţă să se rupă de limba comună şi să devie limbi proprii. Dealtfel acest lucru se observă, mai mult ori mai puţin, şi într-alte limbi ; căci, în parte, acestui fapt i se datoreşte naşterea feluritelor limbi dintr-o limbă comună.

Alături cu spaţiul se luptă timpul, adică progresele omenirei, evoluţiunile sociale, reformele politice şi etice,

descoperirile științei și înaintările artei, precum și contactul vremelnic cu neamuri streine. Limba, cu toată împotrivirea, e silită să primească deodată cu ideile noi cuvinte și forme noi și astfel e tîrîtă spre revoluțiune. Limba latină a fost una dintre cele mai conservatoare limbi — și acest lucru a fost într-adevăr scara înălțării ei — dar, ceea ce i-a făcut rău a fost că tendința ei de conservare nu cunoștea nici un fel de concesiune. Latina n-a voit deloc să-și schimbe cărarea ; niciodată ea n-a putut să fie tîrîtă, ca să cedeze tendințelor revoluționare. Caracterul mîndru și inflexibil al romanilor, apoi literatura lor, i-a ținut pe loc : limba lor era de bronz. Și pe cînd limba literară disprețuia cuvintele și formele noi și, deci, nu-și făcea evoluția la pas cu progresele vremilor, limba poporului se dezvolta mereu cedînd tendințelor revoluționare. Și deodată limba latină s-a pomenit că e moartă, iar limba rustică s-a afirmat ca limba proprie, dînd naștere neolatinismului. Mai mult ori mai puțin, tot așa a pățit elena. Hebraica însă a pățit-o și mai rău. Ea e model de o supremă îndărătnicie ; ea, ca „limbă sfîntă", nu poate primi forma nouă și străină, cari tocmai din această cauză numai „sfinte" nu pot fi [*sic*]. Și pe cînd latina și greaca au murit născînd limbi vii, hebraica n-a născut nimic, i-a fost cu neputință să nască o limbă nouă, și de aceea ovreii n-au limba lor — care, natural, ar fi o hebraică modernă — și sînt siliți să vorbească diferite limbi ale neamurilor.

Tendința revoluționară e stînjenită în drumul ei de tradiție și de literatură. A păstra obiceiul din părinți și strămoși și a nu clinti nimic din ce-ai moștenit, ca să lași întreaga ta avere sufletească nepoților, asta o face tradiția. Iar popoarele, și azi ca totdauna, se silesc să fie mîndre de originea și de continuitatea lor într-același loc — căci trag și foloase materiale dintr-aceste titluri de noblețe — și caută să aibă totdauna mărturii pentru dovedirea și motivarea mîndriei lor. Cel mai doveditor martor însă și cel mai lesne de a-l avea e limba și obiceiurile. Astfel, lăsînd la o parte pietatea pentru cei morți, iubirea de țară și alte sentimente, popoarele țin nu numai de dragoste ci și de vanitate și de interes la limba părinților și se împotrivesc la înnoirile ei și la

introducerea elementelor străine. Tot atît de mîndru se ține un popor nomad de pe stepele Asiei de originea sa dintr-un popor războinic și cunoscut, cît de mîndri se țineau grecii că sînt născuți din Zevs, ori romanii că sînt născuți din grecii Troiei, ori francezii și italienii și noi că sîntem născuți din romani.

Dacă spațiul e un dușman al conservării limbii, tradiția e cel mai de temut dușman al spațiului, căci ceea ce îndepărtarea tinde să risipească, obiceiul din străbuni tinde să adune și să împreune.

Mînă în mînă cu tradiția, conservînd popoarele și limba lor, merge literatura. O literatură pune piedici curentelor revoluționare prin fixarea formelor limbii și prin stabilirea ideilor și aspirațiunilor etnice. Gradometrul cultural al popoarelor e literatura, căci ea reprezintă averea sufletească a lor. Scriitorii de valoare dau o valoare limbii lor, sau, valoarea unei limbi crește în proporție cu literatura ei. Poți trage un folos, fie material fie moral din cunoașterea oricărei limbi ; dar cine va avea mai mult folos : cine învață limba negrilor papuas, ori limba franceză — punînd cazul că n-are nevoie să fie în contact nici cu unii, nici cu alții ? Limba latină și cea elenă, deși moarte, au și astăzi o mare valoare din cauza literaturii lor ; și, dacă s-ar găsi într-o bună-dimineață o superbă literatură africană — cum s-a găsit cea sanscrită — acea limbă africană ar ajunge deodată la preț. Și fiindcă literatura reprezintă prin ea însăși o valoare și dă valoare și limbii poporului, de-aceea popoarele sînt împinse de dorul de-a-și mări întruna valoarea lor, adică să aibă o literatură din ce în ce mai puternică. Dar ea trebuie să fie masivă : limba ei să fie una, continuă și omogenă. Într-o carte budistă e pasagiul acesta : „Iar poporul cel puternic s-a despărțit în trei, și s-au certat cele trei ramuri, fiindcă preoții lor au scris în trei feluri sfintele învățături. Și s-au dus unii la dreapta și alții la stînga și au trăit cu cărțile lor.“ Dacă preoții nu și-ar fi scris sfintele cărți în trei dialecte, poporul acela nu s-ar fi despărțit în trei popoare deosebite.

Cît timp limba literaturii e una, ea stăpînește toate curentele centrifugale, nu lasă să se departeze și nici

să se altereze formele, căci „așa și nu altfel sînt scrise în carte“. Tradiția și literatura au fost lanțurile cari au ținut strîns pe poporul elen, cel așa iubitor de ceartă și lacom de-a face rău vecinului ; tot ele sînt stavila care împiedecă astăzi răzlețirea limbilor culte din Europa. Tradiția literară la Academia franceză a ajuns de spaimă ; în Germania e cea mai mare insultă să ți se zică *Kauderwelsch*, care te abați de la tradițiile literaturii ; în Italia ești amenințat cu bătaia pe stradă, dacă nu respectezi „divina limbă a lui Dante“, iar în Anglia ești expus să fii dat pe mîna tribunalului căci ți-ai bătut joc de „Majestatea-Sa limba engleză“. Noi avem puțină tradiție literară, dar cu toate acestea e de ajuns ca să se împotrivească din răsputeri contra tendințelor revoluționare cari ar voi să ne aducă neologisme fie chiar și din limba poporului celui mai iubit de noi, dintr-a francezului.

E de netăgăduit că lipsa unei literaturi e cauza că triburile de cari vorbește Max Müller își schimbă limba în 50 de ani atîta încît nu o mai cunoști. Dar și dimpotrivă : la acele triburi nu se poate naște o literatură din cauza prefacerii necontenite a limbii. Literatura însă nu e nici ea o putere nebiruită, și ea cedează curentelor revoluționare și se supune reformelor. Ea le înfrînează numai și le abate. Dacă ar fi putere absolută, atunci cele mai stabile limbi ar trebui să fie cele cu o literatură mai veche și mai puternică. Dar nu e așa.

Limba franceză e foarte revoluționară ; cîtă distrugere vezi, dacă o compari cu limba latină — „distrugere“ numai din punctul de vedere al tendințelor de conservare, căci din punctul de vedere al tendinței revoluționare e o „dezvoltare“ — și, cu toată literatura ei, franceza își schimbă mereu formele și sensurile vorbelor, așa că limba de acum 300 de ani are nevoie de comentarii. Și dimpotrivă, limba română, cu puțintica ei literatură bisericească, a rămas statornică, așa că limba de acum 300 de ani, spre mirarea cui aude, e tocmai pe tocmai cu cea de azi, fiindcă limba noastră e foarte conservatoare, lucru pe care-l poți vedea din compararea ei cu

latina și franceza * ...nu fugă, țintind ordinea în care au să urmeze părțile — și cu toate acestea ele tot fug.

Limba engleză dă un exemplu ciudat, dar lesne de înțeles, de puterea literaturii. În dezvoltarea ei, pînă a nu avea o literatură, engleza a fost revoluționară și, potrivit caracterului englezului de-a fi scurt în vorbă și expeditiv, și-a îndesuit toate vorbele la o singură declinare, iar articolul și l-a lepădat cu totul. Dar de cînd au literatura englejii au schimbat foarte puțin, și mai ales numai în rostire — ceea ce nu e pricinuit de cauze psihologice, ci fiziologice — și sînt așa de pătrunși de tradiția literară încît și astăzi păstrează ortografia de veacuri, cu toată enorma deosebire dintre rostire și scriere.

---

* În periodic lipsește un rînd *(n.n.)*.

## AZVÎRLE CU BARDA-N LUNĂ

Se zice despre omul cu fire iute, omul cu capul a mînă, care se duce orbiş spre primejdie şi cu care nu e bine să te prinzi tovarăş.

Eu cred — pînă la găsirea vrunei alte explicări — că zicătoarea e de origine antică şi-şi are începutul în vechile obiceiuri juridice ale popoarelor. Aruncarea bardei joacă un rol important în procedura limitării moşiilor. Într-alt loc am arătat obiceiul vechi — păstrat dealtfel mai pînă în zilele noastre — că strămoşii noştri cînd limitau hotarele satelor ori ale moşiilor, luau cu ei copii, pe cari îi băteau pe locul unde se punea petri de hotar, ca să ţie minte viaţa întreagă locul bătăiei şi prin asta hotarele.

Dar pentru limitarea însăşi era alt obicei : mărimea unei proprietăţi atîrnă de puterea fizică a proprietarului. De la un anumit punct, omul arunca o piatră, o măciucă, dar mai ales o bardă, şi cît putea să arunce de departe atîta pămînt era al lui. De la acest punct arunca alt om, şi aşa mai departe. Astfel se regula proprietatea. Acest obicei mai există la popoarele slave — şi ca reminiscenţă şi la noi — căci unele neamuri slave (d.e. bulgarii, cazacii) au proprietăţi comune şi fiecare lucrează atîta pămînt cît îl poate cuprinde cu aruncarea bardei.

Acest sistem de împărţire al pămîntului, numit al maximului, se practică şi astăzi, baza împărţirii fiind tot puterea fizică. [...]

Cuvîntul bardă e de origine obscură. El există însă în toate limbile romanice, e cunoscut în limbile germanice, e cunoscut și e frecvent în cele slave. *

Probabil obiceiul aruncării cu barda e de origină slavo-germană ; pe timpul învălmășirii popoarelor, obiceiul s-a răspîndit peste toată Europa.

Zicătoarea noastră : azvîrle cu barda-n lună e o exagerare, vrea să zică : pînă-n lună. S-au întîmplat cazuri că la limitarea moşiilor să se afle cîte unii oameni foarte puternici sau bine deprinşi cu azvîrlirea, cari aruncau barda la distanțe foarte mari și astfel îngrozeau pe ceilalți aruncători, căci oarecum le răpeau pămîntul. Aceștia, încrezuți în puterea lor și avînd drepturi mai mari decît alții, erau tiranii celor slabi, le călcau moșiile, și la vreme de judecată tot aruncarea bardei da sentința hotărîtoare. „Cu ei să nu te prinzi, că-ți azvîrl barda pînă-n lună."

Deși înțelesul zicătoarei a evoluat, totuși e ușor de văzut cum a ajuns zicătoarea la înțelesul de astăzi.

Omul care azvîrle cu barda pînă în lună e îndrăzneț și încrezut și se poate prinde de piept cu cine vrea. Aici e izvorul celeilalte zicături, *dă cu barda-n Dumnezeu,* care se raportă la omul nebun, la cel ce se răzvrăteşte contra tuturor legilor sociale și morale, la anarhist.

---

* Bardă există în cuvîntul *halebard* (lancie cu bardă), care e de origină gotică : *helembart* = săcure de despicat coiful *(n.a.).*

## MAREA CU SAREA

A făgădui marea cu sarea (în Muntenia cu adausul : şi Oltul cu totul) se zice despre cel ce face făgăduieli peste măsură de mari şi din capul locului cu intenţiunea de a nu le ţinea.

Echivalentul zicătoarei în limba latină e : *magnos montes promittere.* (La Persius, 3, 63.)

Aceasta era forma cunoscută de popor : forme mai puţin întrebuinţate erau : *montes auri polliceri* sau *montes aureos promittere.* Latinii ziceau prin urmare *a promite munţi.* Şi aşa zice şi francezul *promettre monts et merveilles,* tot aşa italianul *promettere monti.*

Zicătoarea franceză *promettre montagnes d'or* e savantă.

Cum au ajuns însă românii să se depărteze de forma latină şi în loc de munţi să zică mare ? Era mai uşor oricărui popor nelatin să schimbe munţii cu marea, căci şi italienii şi portughezii şi spaniolii şi francezii trăiesc pe malurile mării şi o cunosc, dar românii ce au avut cu marea ?

E adevărat că-n autorii latini se găseşte zicătoarea şi aşa : *maria montesque polliceri* (Salustiu, *Catil.,* * 2, 3) şi tot aşa au păstrat-o italienii : *promettere mari e monti.* Dar cum au perit munţii în zicătoarea noastră şi a rămas marea ?

Românii au avut odată putere pe ţară şi pe mare, atunci cînd Marea Neagră era „lac moldovenesc". S-a născut zicătoarea pe vremile acelea, ori cel puţin s-a

* Probabil *Despre conjuraţia lui Catilina (n.n.).*

cristalizat atunci? Ori că românii, trăind în munţi, nu aşteptau să le făgăduiască nimeni munţii căci erau ai lor — şi au simbolizat făgăduiala neîndeplinită cu marea cea necunoscută, depărtată şi fabuloasă pentru dînşii. Eu bănuiesc că zicătoarea a fost: *marea cu zarea*, adecă cu toate îndepărtările, cu tot cuprinsul orizontului, iar orizontul e în aparenţă creştetul munţilor. Astfel ne-am apropia de tipul latin al zicătoarei. Că în loc de munţi s-a zis *zare*, e lesne de explicat: şi azi zice ţăranul despre vrun loc: n-are zare, adecă e închis de dealuri, apoi zarea dealului etc.

Pe lîngă acestea rima e mai puternică în frazele stereotipe decît iubirea de-a conserva un cuvînt, deci e mai favorabil pentru memorie să zici mare şi zare decît mare şi munţi.* Iar în urmă ce ar căuta sarea alături cu marea şi nu mai bine alături cu munţii de unde se scoate?

---

* Tot din pricina rimei zice italianul: *Promettere Roma e Toma*, în loc de *promettere Roma e tutti*; Toma n-are nici un rost *(n.a.)*.

# A VORBI DE CĂLARE

Vorbește de călare (sau de-n călare, adecă de pe cal) vrea să zică a vorbi cu mîndrie, cu dispreț, a vorbi de sus și a te uita peste umăr la cel cu care vorbești. Zicătoarea e moștenită de la romani și își are origina în felul de viață al patricienilor cavaleri cari erau în Roma totdauna oameni bogați și din familii vestite.

Mîndria călăreților în Roma era dealtfel cu mult mai explicabilă și mai întemeiată decît a „Ritterilor“ din evul mediu sau a călăreților din oștirile moderne.

Romanii aveau expresia *sermo equestris* (felul de a vorbi al călăreților) care apoi s-a generalizat, întrebuințîndu-se pentru orice mîndrie în vorbe și în purtare. De la romani au împrumutat în urmă grecii expresiunea : *rimata ippobamona*. Ca contrastul acestui *sermo equestris* romanii numeau în batjocură felul de a vorbi al omului sărac și nevoiaș, *sermo pedestris,* iar grecul *lógos pezós*. *Sermo pedestris* ar corespunde cu : a vorbi cu gura de jumătate.

Tot de origină romană și tot din viața călăreților sînt zicătorile noastre *a-și juca calul, își cunoaște calul.*

## A-ŞI FACE CAPUL CĂLINDAR

Adecă a-ţi umplea capul cu lucruri de nimic, a te ocupa cu lucruri fără de nici un folos, a-ţi frămînta firea cu ceea ce nu e treaba ta. Românul are un proverb : „De ce îmbătrîneşte nebunul ? De grija altora, căci sînt într-adevăr oameni cari se ocupă numai de ce fac alţii şi critică mereu şi se supără de faptele altora, deşi întru nimic nu-i priveşte. Aceştia sînt cei ce-şi fac vecinic capul călindar. Compară şi zicătoarea : „Îşi bate capul cu împărăţiile".

Filimon *(Ciocoii*, II, 96) : „Eu fac ca filosoful, vorbesc puţin şi ascult multe, adecă îmi *fac capul ceaslov* de havaduşiri".

Era o vreme cînd singurele cărţi cunoscute de popor erau călindarele. * Şi astăzi mulţi ţărani nu cunosc alte cărţi.

Cu deosebire *Gromovnicul sau calendar pe o sută de ani întocmit după cele 7 planete* e o carte care, împreună cu *Alexandria*, patimile lui Christos, vămile văzduhului şi încă vro cîteva, formează biblioteca ţăranilor din generaţia trecută.

În Ardeal, cele dintîi cărţi pentru popor, scrise anume pentru popularizarea ştiinţei şi a lucrurilor de folos, au

---

* Vezi despre călindare, C. Negruţi, *Cum am învăţat româneşte* : Pe la începutul veacului, pe cînd uitasem că sîntem români, pe cînd lipseau şi cărţi şi tipografie etc., cîţiva boieri, ruginiţi în românism, „jăleau, pierdeau limbi uitîndu-se cu dor spre Buda sau Braşov, de unde veneau pe tot anul calendare cu poveşti la sfîrşit". ...Şi tatăl meu era unul din românii aceştia. Nu ieşea nici un calendar pe care să nu-l aibă el întîi... *(n.a).*

fost călindarele cari apăruseră în Buda, cam pe la 1818. Asachi a început în Moldova cu călindarele sale, ale *Albinei*, în Muntenia s-apucase și Eliade de călindare. Azi avem o întreagă literatură calendaristică, toată pentru popor.

Precum se știe, călindarele au o variație de material cît se poate de mare. Pe lîngă partea curat calendaristică, ele cuprind prognosticuri asupra timpului, povești, poezii, glume, sfaturi cum să faci băile, cum să-ți curăți unghiile, cum are să taie moașele buricul, cum mănîncă și beau japonezii, cum se face oțetul, cît timp clocesc găinile și la cîte luni fată oile, de cîți ani îi regele cutare și cum îi cheamă nevasta, apoi învățăturile trepetnicului cu „chica de ți se va clăti un musafir îți va veni" și alte o sută și o mie de năzdrăvănii și de drăcovenii. Cine știe toate cîte sînt în călindare, acela are capul plin — dar nu totdeauna de lucruri folositoare pentru țăran.

Cine se ocupă cu lucruri cari nu-l privesc, care se pierde cu firea să știe toate nimicurile nefolositoare și face „caz" mare dintr-un lucru ridicol pentru alții, acela își face capul călindar. De aceea zice țăranul, cînd vrea să arete că nu-l interesează un lucru și nu vrea să știe de el, „n-o să-mi fac eu capul calendar" — căci nu-l interesează lucrul, cum nu-l interesează să știe cum cheamă pe copiii regelui din Portugalia și cîți ani trăiește morunul.

Tot aceeași idee e exprimată în zicătoarea: „ne-a împuiat capul cu vorbele lui".

## ŞI-A PIERDUT SĂRITA

Şi-a pierdut sărita, sau şi-a ieşit din sărite, se zice despre un om cînd îşi schimbă deodată obiceiurile şi felul de gîndire sau de purtare. Pe un om pacinic îl scoţi din săriţă cînd îl înfurii ; un om moral şi-a perdut sărita cînd începe să cadă moraliceşte. Se poate ca omul să-şi găsească iarăşi sărita — aceasta se zice, cînd revine la calea bună — sau să îşi dea în petec, cînd cel rău revine la apucăturile-i rele după o scurtă îmbunătăţire a firei.

Tabloul e luat de la roata morii. Unele roţi sînt învîrtite de apă pe dedesupt, sînt mînate ; altele sînt învîrtite de apa ce cade de deasupra, acestea au sărita. E numită *sărita apei* căderea volumului de apă în cupele roţii. Dacă sărita e prea mare, apa se azvîrle prea departe şi roata nu se mişcă ; asta se întîmplă cînd plouă mult şi vine apa mare. Dimpotrivă, cînd e secetă, roata ori se mişcă cu greu, ori stă pe loc, sărita apei e prea mică. Se zice că roata îşi iese din săriţă, e scoasă din săriţă, ori şi-a pierdut sărita. Sărita e totdeauna bine chibzuită ; cea mai puternică [*sic*] schimbare în rostul ei dă de lucru morarului.

Mersul regulat al roţii a dat terminul de comparare în zicătoarea : el e mersul regulat al firii, al gîndirii, al purtării unui om. În mînie însă, omul îşi pierde bunul cumpăt, întocmai ca roata cînd îşi iese din săriţă. Deci cînd zicem la vreo ceartă : „mă face să-mi ies din săriţă“, parcă am vrea să zicem : nu turna prea multă apă pe scoc, căci roata minţii mele îşi pierde mersul regulat.

Tot de la sărita morii e împrumutat, probabil, tabloul din zicătorile: „e în apele lui" şi „nu e în apele lui". Cînd scocul nu are toate apele — asta e o expresiune morărească — cîte sînt anume chibzuite pentru sărirea ei, roata se învîrte rău, se zăticneşte, stă pe loc şi iarăşi dă înainte, e, cu o vorbă, smintită.

De aceea omul într-o ureche, zănatic, căruia acum îi plouă, acum îi iese soarele, al cărui umblet intelectual e ca al roţii zăticnite, acela nu e om în toate apele. Dimpotrivă, omul cuminte şi cumpătat e „în apele lui". *

De la moară mai avem împrumutate tablouri în mai multe zicători, aşa în „i-a luat apa de la moară", „i-a venit apa şi pe moara lui", „e luat de pe grăunte", „moară hodorogită", „îi umblă gura ca o moară stricată", „n-are grăunţe", „se-nvîrte în gol" etc.

---

* Această zicătoare însă s-a contopit şi a primit alt înţeles. Compară: scadă-n apa lui, are apă la cap, în loc de: căpăţînă. „A avè la cap apă" n-are a face nimic — cum cred unii — cu faptul hidrochefaliei şi vorba nu e de apă în craniu, ci de altceva *(n.a.)*.

## A CĂRA APA CU CIURUL

Adecă a te trudi cu un lucru absolut fără nici un rezultat, a-ţi face osteneala degeaba. Zicătoarea era frecventă în limba latină: Plautus (*Pseud.*, I, 3, 135) * *in pertusum doleum aliquid ingerere*, sau *Lucreţiu* (3, 949) *in vas pertusum congerere.*

Chiar în forma zicătoarei noastre, la Plautus (*Pseud.*, I, 1, 100): *imbrem in crebrum gerere.* Zicătoarea e cunoscută mai de toate popoarele europene (germanii: *Wasser in ein Sieb schöpfen).*

Noi întrebuinţăm zicătoarea mai rar, în graiul zilnic, şi o spunem despre cei cam într-o doagă. Dar e frecventă în poveşti, ca element stereotip de încheiere. Povestitorul, vorbind de nunta lui Făt-Frumos cu fata împăratului, zice: „şi eram şi eu pe acolo, şi făceam treburi, tăiam lemne cu o sapă şi aduceam apă cu ciurul".

În poveşti, zicătoarea e un element mitologic din credinţele grecilor: e mitul danaidelor, cari au fost pedepsite, fiindcă şi-au ucis bărbaţii, să care în infern necontenit apă într-un butoi ciuruit.

Butoiul danaidelor e cunoscut în poveştile popoarelor: germanii vorbesc de: *Eine Danaidenarbeit*, francezii de: *Le tonneau des Danaides.*

---

* E vorba de comedia lui Plautus, *Pseudolus (n.n.).*

# A-NTORS-O P-ALTĂ FOAIE

A-ntors-o pe altă foaie, vrea să spuie că lucrurile s-au schimbat, au luat altă față. S-a întors foaia însemnează că soarta și-a luat alt drum.

Pentru explicarea zicătoarei sînt mai multe păreri. Unii cred că ea își are origina în credința spusă de *Biblie,* în cartea sorții, în care Dumnezeu are scrise toate peripețiile vieței oamenilor. Textul variază de la foaie la foaie și după cum întoarce Dumnezeu foile așa se schimbă soarta omului.

Alții sînt de părere că origina zicătoarei trebuie căutată în panglicăriile de bîlci. Odată — înainte de a lua avînt panoramele — se aflau prin bîlci „cărturari de foaie", cari aveau cărți cu chipuri colorate, conținînd de obicei ilustrațiuni fără vorbe a vreunei povești fioroase, a vrunei întîmplări de groază. Aceste cărți erau tipărite prin apusul Europei, unde luase avînt negoțul cu astfel de cărți. Cărturarii de foaie explicau mulțimii chipurile de pe foaie. „Aici vedeți cum se întîlnește flăcăul cu fata... etc., etc." Se spunea cîte-n lună și-n soare. „Acum întoarcem foaia și vedem că flăcăul..." etc. Acest „întoarcem foia" era o legătură între un episod și altul și totodată introducerea-ntr-altă situație a povestei. Astfel, se întoarce foaia însemnează trecerea la altă situație.

Sînt alții cari cred că zicătoarea și-ar avea origina în muzică. Cînd au văzut țăranii mai întîi — sau și astăzi — pe muzicanții cîntînd după note, adecă după foi, au văzut că se schimbă cînteoul deodată cu schimbarea foaiei : fie că în mijlocul melodiei s-a schimbat cîntarea, fie că se începea altă melodie. Pentru expli-

carea aceasta ar sta mărturie şi vorba: „şi-a schimbat cîntecul", „dacă e aşa, apoi stăi să schimbăm cîntecul", adică ne schimbăm purtarea, o întoarcem p-altă foaie şi procedăm altfel.

Explicarea unora că zicătoarea ar fi născută din observaţia că la citirea evangheliilor preotul, întorcînd foaia, îşi schimbă felul vorbelor — adică de pe o foaie blestema şi de pe alta binecuvînta, sau altceva în sensul acesta — e lipsită de temei serios. Tot aşa de bine ai putea zice că zicătoarea s-a născut la citirea *Alexandriei*, ori a călindarului, ori a altei cărţi. Absolut fără temei ni se pare explicarea după anecdote. *

Probabilă e însă altă explicare — dacă într-adevăr zicătoarea e o creaţiune românească — anume că ea e luată de la suflarea vîntului prin foi. După direcţia vîntului, foile se întorc într-o parte ori într-alta: în faţă, în dos, în dungă. S-a întors foaia ar însemna: s-a schimbat bătaia vîntului, s-a schimbat situaţia.

Compară şi doina:

Foaie verde de pe baltă
Bine mi-a fost mie-odată —
Dar s-a-ntors foaia pe tău
Şi-acum mi-e destul de rău.

*(Cîntecul lui Iancu).*

Dar, la urma urmei, zicătoarea poate e luată, aşa cu cap şi cu picioare cu tot, din limba polonă sau din cea germană. Germanii zic tocmai pe dos: *Es wendet sich das Blatt, er hat das Blatt gewendet,* într-acelaşi înţeles ca noi. De la germani au luat-o polonii. Echivalent în limbile romanice n-are, în forma aceasta.

---

* Popa citea din Evanghelie despre Eva: „şi era carne din carnea lui Adam"; — aici el întoarce foaia, continuînd „şi era plină de smoală pe dinainte şi pe dinafară", căci popa întorsese două foi şi-a continuat citirea la descrierea corăbiei lui Noe.

Un bogat avea pricină cu un sărac. Săracul avea dreptate. Merg la judecător. Bogatul corupe pe judecător. Acesta ia cartea, o deschide, citeşte pe o foaie şi — de ochii lumii dă dreptate săracului; „însă" — zice el întorcînd foaia — „pe laturea aceasta spune că..." şi înşiră ce-i trece prin cap, dînd dreptate bogatului *(n.a.).*

## ANUL NOU. SĂRBĂTORILE CREŞTINE. CARNAVALUL

Toate popoarele creştine de pe faţa pămîntului încep anul la 1 ianuarie, adecă la o săptămînă după Crăciun. Turcii şi ovreii şi popoarele păgîne încep anul lor la felurite alte zile ale anului. Lucrul e limpede : fiecare popor şi-ar putea începe anul la o anumită zi, care-i place lui, păsîndu-i puţin de ceea ce fac alte popoare. Ziua, de la care începem a număra un an nou, poate să fie volnică, precum volnică ni se pare a noastră a creştinilor. De ce începem anul la Sf. Vasile, şi nu la Sf. Gheorghe, ori la Sf. Dumitru, ori la altă sărbătoare mare ? Care e pricina că tocmai la mijlocul iernii să începem anul şi nu la mijlocul verii, la începutul toamnei, ori altcîndva ?

Ce să ştii răspunde la asta ! Iată ce.

Din pricina învîrtirii pămîntului şi-a felului cum stă el în faţa soarelui, nu toate zilele şi toate nopţile de peste an sînt asemenea de lungi. Toţi ştim că iarna sînt zilele mai scurte, iar nopţile foarte lungi şi, dimpotrivă, vara sînt nopţile scurte şi zilele lungi. Nici zilele, nici nopţile nu stau pe loc, ele scad mereu şi cresc mereu, aşa că tocmai cu cît scade ziua, cu atît creşte noaptea, şi aşa o duc ele întruna anul întreg. Sînt ca o balanţă. Abia apucă să stea bine cumpănite, adică noaptea să fie tot aşa de lungă cît ziua, şi iarăşi încep să ciupească una din cealaltă.

Astfel se întîmplă că în vreme de un an ziua stă bine cumpănită cu noaptea în două răstimpuri : o dată primăvara, tocmai în ziua celor patruzeci de mucenici (9 martie) şi o dată toamna, cu trei zile după Sf. Mă-

rie-mare, sau cu trei zile înainte de Ziua Crucii (11 Septembrie). Într-aceste zile, noaptea e deopotrivă de lungă cu ziua. Aceste răstimpuri se zic *echinocții*; unul dintre ele e începutul primăverii, celalalt începutul toamnei. Oamenii, chiar cu mii de ani înaintea noastră, au băgat de seamă acest lucru. Au mai băgat de seamă în care răstimp e ziua cea mai lungă și în care ziua cea mai scurtă. Cea mai lungă zi e la 9 iunie, adecă la Sîn Toaderul nostru, tocmai cu două săptămîni înainte de Sînziene; iar ziua cea mai scurtă la 9 decembrie, în ziua Sfintei Ana, sau trei zile după Sîn-Nicoară (Sfîntul Nicolae). Aceste două răstimpuri se numesc *solstiții*, unul de vară, altul de iarnă; cel dintîi e începutul verii, al doilea al iernii.

Avem, așadar, în cursul unui an, patru anotimpuri vrednice de băgat în seamă — patru popasuri ale soarelui — două echinocții și două solstiții, cari răspund la cele patru schimbări de vreme ale anului: primăvara, vara, toamna și iarna.

Acum să ne întoarcem la lucrul dintru-nceput.

Oamenii, în afacerile lor cu alți oameni, își numără anii de la o anumită zi, oricare. D.e. o poliță pe cinci ani își începe anul de la ziua iscălirii ei, nu de la 1 ianuarie. Dar statul, în afacerile sale cu particularii, ori popoarele în afacerile lor cu alte popoare trebuie să aibă o zi statornică de la care să înceapă anul.* Care să fie ziua aceea? Nu poate fi o zi oricare, cum a lăsat-o Dumnezeu; ea trebuie să aibă un rost, așa că toți să o știe care e. Astfel, oamenii s-au învoit să înceapă anul de la echinocțiu ori de la vrun solstițiu, zic s-au învoit, deși erau siliți să facă așa, căci numai aceste patru zile cad deodată pentru toți, sînt îndeobște cunoscute și ușor de găsit.

Grecii cei vechi și-au început anul de la solstițiul de vară (9 iunie), adică din ziua în care începe soarele să scapete. La început și romanii își începeau anii de la solstițiul de vară, dar mai tîrziu au venit la alt gînd

---

* Turcii însă nu. La ei Anul nou se schimbă, așa că poate cădea, în vreme de mai mulți ani, în orice zi a anului, și vara și iarna, și toamna și orișicînd *(n.a.)*.

și și-au început anii de la echinocțiul de primăvară (9 martie). Așa, la ei martie era întîia lună, aprilie a doua etc. Septembrie a șeptea, octombrie a opta, noiembrie a noua, decembrie a zecea. De aceea, azi nu se potrivesc, ca în latinește, numele lunilor cu numărul lor în an, căci bunăoară septembrie vrea să zică „luna a șaptea", octombrie „a opta" ; la ei, într-adevăr, septembrie era luna a șaptea, la noi însă e a noua, fiindcă începem anul de la ianuarie, nu de la martie, ca ei.

Alte popoare, cari trăiau pe vremea nașterii lui Christos, și mai ales germanii, își începeau anul de la solstițiul de iarnă, de la ziua în care soarele începe să se ridice pe cer, și sărbătoreau începutul anului cu mare alai, căci ziceau ei „această zi e ziua biruinței soarelui asupra întunerecului și a frigului".

După ce a început să prindă aripi creștinismul, părinții bisericii au fost siliți să stabilească o zi de la care să se înceapă anul. Să-l înceapă de la martie, ca romanii ? Popoarele păgîne nu voiau în ruptul capului să se lepede de obiceiul lor ; iar părinții bisericii, vrînd să încreștineze pe păgîni, au trebuit să le lase neatinse obiceiurile, să le mai treacă cu vederea multe de-ale lor. Deci, ca să-i poată face mai primitori de creștinism, au hotărît ca anul să înceapă în chipul păgînilor, de la 9 decembrie. Dar totuși le era oarecum silă de acest lucru : să cadă sărbătoarea creștină deodată cu cea păgînă. Au găsit o scăpare. Serbările Anului nou la germani țineau 9 zile : părinții bisericii au lăsat pe păgîni să-și serbeze și după încreștinare aceste 9 zile, dar a zecea zi să o serbeze ca An nou creștinesc. Și iată de ce Anul nou al creștinilor cade a zecea zi după solstițiul de iarnă, în loc să cadă chiar la solstițiu. *

## II

Părinții bisericii au fost siliți să treacă cu vederea și alte lucruri de-ale păgînilor. Numai Paștele — cu sărbă-

* În biserica noastră însă cu 22 de zile după solstițiu. Pricina e deosebirea de calendar, căci noi sîntem cu 12 zile în urma calendarului întrebuințat în biserica Apusului *(n.n.)*.

torile cari se schimbă, atîrnînd de Paşte — sînt stabilite de biserica creştină, fără să fi avut amestec şi înrîurire păgînismul la stabilirea lor. Dar sărbătorile statornice, acele cu zi anumită, cad toate în zilele de sărbători ale păgînilor cari s-au încreştinat. De ce? Fiindcă era greu să faci pe păgînii încreştinaţi să se lase deodată şi cu de-a sila de obiceiurile lor din strămoşi, să-şi lepede sărbătorile, să-şi uite idolii lor şi zeii. Ei trebuiau deprinşi cu încetul. Astfel s-au lăsat neatinse zilele lor de sărbători, dar în loc de zeii lor, cu încetul, s-au rînduit sfinţi creştini într-aceste zile, ca să fie sărbătoriţi. Toţi zeii păgîni au fost înlocuiţi cu sfinţi creştini. Iată ce scrie Papa Grigore cel Mare, către nişte călugări, cari căutau să facă silă păgînilor încreştinaţi ca să se lepede de zeii lor: „Spuneţi lui Augustin că, după multă chibzuire, iată la ce convingere am ajuns, în ce priveşte încreştinarea englezilor. Anume, cu nici un chip să nu dărîmaţi bisericile păgîneşti ale lor; nu, ci să daţi jos numai idolii, să stropiţi clădirea cu aiazmă, să clădiţi un altar şi să puneţi icoane. Căci, dacă acele clădiri sînt trainice, noi trebuie să le prefacem din temple păgîne în adevărate case ale lui Dumnezeu, ca astfel poporul, cînd va vedea că nu i se dărîmă templele, să aibă tragere de inimă spre creştinism, să se întoarcă cu drag de la păgînism spre noi, să cunoască pe Dumnezeul nostru cel blînd şi îngăduitor, şi cu atîta mai cu drag să s-adune la biserică, cu cît vor şti că se adună la locul unde au fost obicinuiţi să s-adune şi părinţii lor... Oamenilor inculţi şi spiritelor înăsprite nu le poţi tăia deodată felul lor de viaţă."

Dintre aceste sărbători, Crăciunul e cea mai de căpetenie. Cum am spun, germanii-păgîni sărbătoreau cu jertfe de vite şi cu jocuri începerea, adecă naşterea anului lor, 9 zile. Cum să facă părinţii bisericii pe germanii-încreştinaţi să se lepede dintr-odată de sărbătorile acestea? Era cu neputinţă. Deci le-au lăsat, dar le-au dat un caracter creştinesc: au înlocuit „naşterea anului" cu „naşterea lui Christos". Sărbătorile păgînilor erau solare, adecă sărbătoreau fenomene din natură şi mişcările soarelui. Aşa, tocmai în toiul verii, popoarele nordice aveau sărbătoarea lui Donnar zeul tunetelor, la

şase săptămîni după solstiţiu (20 iulie). Sărbătoarea le-a fost lăsată, o are şi astăzi întreaga biserica creştină. Donnar însă a fost înlocuit cu un sfînt, cu Ilie prorocul. Ba chiar şi puterile zeului păgîn au rămas pe seama sfîntului nostru. Donnar alerga peste nori cu carul de foc, tunînd şi fulgerînd. Iar Ilie tot aşa, în credinţele poporului. Dintre zilele de sărbători ale romanilor-păgîni mai însemnată e Parilia, pentru noi. Ea se serba la 21—23 aprile, tocmai în toiul primăverii, la 6 săptămîni după echinocţiu şi cu 6 săptămîni înaintea solstiţiului de vară, şi însemna biruinţa luminii şi-a căldurii asupra întunerecului şi-a frigului iernii. Sărbătoarea a rămas şi la creştini : la 23 aprile, sărbătorim pe eroul care biruie asupra balaurului din peşteri întunecate, pe sfîntul Gheorghe.

## III

Multe lucruri de-ale păgînilor au făcut însă încurcături bisericii creştine. Aşa, obiceiurile carnavalului. Romanii aveau, cam pe la sfîrşitul lui decembrie al nostru, nişte sărbători numite Saturnalia, iar la sfîrşitul lui februarie altele, numite Lupercalia. Ele ţineau cîte 9—12 zile, şi erau împreunate cu fel de fel de beţii şi mascarade şi cîte comedii toate. Tot pe la sfîrşitul lui decembrie, aveau şi iudeii sărbători cu jocuri, măscăriciuri şi tot soiul de veselie. Iar popoarele nordice aveau sărbători de primăvară, numite ale lui Iul, tot cam în felul romanilor. Astfel, biserica creştină a fost silită să îngăduie aceste sărbători, ca să nu strice obiceiurile atîtor popoare încreştinate. Aceste sărbători sînt originea carnavalului.

La început, „carnaval" se numea săptămîna de dinaintea postului Paştelor, chiar numele *carne vale* (rămas bun, carne !) arată că în acea săptămînă se făceau petreceri, ca un fel de adio de la carne : un fel de lăsatasecului. Dar, fiindcă după Crăciun se făceau serbări, cu beţie şi jocuri şi mascarade, şi după cîteva săptămîni altele tot aşa, au ajuns cu timpul oamenii să tot lungească cele de după Crăciun iar carnavalul să-l înceapă tot mai

devreme, pînă ce s-au pomenit că o țin lanț cu cheful de la Crăciun pînă la lăsata-secului.

În evul mediu, petrecerile din carnaval speriaseră pe oamenii cuminte. Pînă la o vreme, petrecerile se făceau mai omenește; cu negrăită pompă, dar cinstit. În Veneția, mai ales, carnavalul era splendid. Se aranjau lupte cu lancea între cavaleri, se făceau alaiuri de oameni îmbrăcați numai în aur, toate casele se iluminau ca ziua: pretutindeni, prin oraș, se plimbau gondole iluminate, pline de flori, cu femei mascate, în tot locul muzică, lux, veselie, jocuri de noroc, chiote, îngrămădire de oameni și verdeață. Și așa în toate zilele. Seara, apoi, baluri mascate. Din toate părțile Europei, veneau străinii să vadă „carnavalul". În Germania și în Franța, tot așa dar mai puțin lux, și mai mult caraghioslîc: pe piețele publice declamau polichinelii și hanswurșt-ii, se strîmbau, să dădeau peste cap, ca clovnii.

Dar, cu timpul, au degenerat petrecerile. Într-o vreme, a trebuit să intervină biserica și poliția. Mai ales în Franța. Aici ajunseseră lucrurile așa de departe că în marțea de dinaintea lăsatului de sec — numită marțea grasă — se frigea un bou în piață, femeile se adunau grămadă în jurul boului și cîntau cele mai nerușinate cîntări, apoi mîncau boul, se îmbătau, se împrăștiau prin oraș jucînd, chiuind și cîntînd obscenități. Chiar regele Henric III — regele! —, într-o iarnă, s-a plimbat prin Paris chiuind, îmbrăcat ca un gondolier venețian, și se agăța de toate femeile să le sărute.

Reformațiunea în Germania a pus capăt acestor nebunii. Protestanții s-au ferit de aceste petreceri frivole. Azi, în orașele catolice din Germania, ca München, Düsseldorf, în carnaval se fac mari petreceri și cu zgomot, dar în orașele protestante nu se face nimic, de-aceea Berlinul e cel mai plictisitor oraș în carnaval.

Astăzi, carnavalul nu mai este ce-a fost. Cu toate acestea, Veneția și mai ales Roma — sub ochii papei! — sînt cele mai vestite orașe în cari se fac petreceri de carnaval. Și spaniolii se țin bine. În general, numai popoarele catolice fac abuz cu petrecerile în carnaval.

La noi, românii, se găsesc urme de obiceiuri romane, deci păgîne, care ne amintesc Lupercaliile și Saturna-

liile. La Saturnalii, se jertfea un porc, al cărui cap se punea la picioarele zeului — asta e întocmai Vasilca noastră. Obiceiul sorcovei exista la toate popoarele vechi, iar la romani, la sărbătorile de primăvară, la Lupercalii : atunci să sorcoveau romanii, urîndu-și an bun. Sorcovirea să făcea la ei la începutul anului (în martie), cînd se naște zeul soarelui ; la noi, obiceiul a trebuit să-și schimbe timpul, fiindcă s-a schimbat începutul anului. Mascarea și travestirea, așa de obicinuită la Saturnalii, o avem și noi în obiceiul celor ce umblă cu steaua și cu vicleimul. Steaua e un obicei păgîn : și romanii și germanii, la serbările solare, în decembrie, închipuiau soarele, ce se renaște, printr-o stea pe care o purtau prin orașe, cîntînd laude soarelui. Vicleimul e un obicei creștin, în parte numai, căci obiceiul travestirilor în fel de fel de haine și mascarea irozilor ne amintesc pe satirii și bacanții de la Saturnaliile romanilor.

Tot la începutul anului, romanii își făceau urări de an bun la semănături și-și făceau daruri cîte un plug, mai ales că era tocmai vremea aratului. Acest obicei e *Plugușorul* nostru, trecut și el la Anul nou al nostru, în loc să fi rămas în martie. În urmă colindele.

La noi niciodată carnavalul n-a fost ceea ce-a fost el în țările apusului. În cronicarii noștri nu găsim nimic c-ar fi existat și la noi obiceiuri zgomotoase și luxoase în carnaval. Petrecerile, cari se fac azi, balurile mascate și celelalte sînt lucruri întroduse din Franța.

## S-A DUS PE URLAȚI

Adecă s-a dus urlînd (după ce a mîncat o bătaie). Urlați e un sat în Muntenia. Zicătoarea e un simplu joc de cuvinte; umorul poporului face mai des jocuri de cuvinte între un nume de oraș și un verb.

Iată exemple din limba franceză. Cachan e un sat lîngă Arcueil; cînd francezul zice: *aller à Cachan,* înțelege: *se cacher.* Aici e simplu joc de cuvinte, bazat pe asămănarea de sunete între *cacher* și *Cachan.*

Tot așa francezul zice: *aller à Clichy,* iarăși joc de cuvinte între *Clichy* și *cliché.*

Exemple din limba germană. A fugi pe furiș se exprimă în zicătoarea: nach *Saufenburg* apellieren; a te culca: nache *Bethlehen* gehen; a fi femeie de lume: aus *Flaudem* sein; despre un bătăuș: er ist vous stamme nimm; despre un zgîrcit: er ist nicht aus Schenkendorf. Exemple din limba nidererlandeză: A fi mămos: van Gremberg komen; a fi prost: vom Domburg zijin; a fi flămînd: in Hongarije wonen.

În limba noastră sînt multe exemple de felul acesta. Ele nu se generalizează; căci sînt improvizări individuale ale vrunui om mai cu spirit. Mai îndeobște cunoscute dintre cîte am auzit eu sînt: a fi bețiv: e craiovean (jocul de cuvinte: crai, Craiova); despre unul îmbrăcat în paradă și-n gală: a sosit din Galați; un tată despre fiul care-i face numai supărări: nu mai dau prin București cu el; ironic despre unul care se grozăvește: ai moșie-n Grozăvești.

---

* Din *Grundriss der germ. Philologie,* I, 6971 *(n.a.).*

# DIN ȚÎNȚAR, ARMĂSAR

Ovidiu *(Epistolae ex Ponto,* II, 5,23) zice : *E rivo flumina magna facere* tocmai în înțelesul pe care-l are zicătoarea noastră a face din țînțar armăsar, adecă a exagera peste măsură un lucru neînsemnat. Aceeași idee, exprimată însă cu mult mai intuitiv, o aflăm la Cicero (*Pro Plaucio,* 40, 95) : *arcem facere ex cloca.*

Ideea exprimată de zicătorile citate există într-o mulțime de limbi și e foarte veche. Frumos o exprimă idiomul german de la Hanovra : *a face din mușuroi, munte.* Frivol dar bine o exprimă sasul din Ardeal : *er macht de furz zem donner.*

Apropiată de felul cum o exprimăm noi e zicătoarea din latina medievală : *Elephantum ex musca facis.* Probabil această zicătoare latină e prototipul zicătoarei românești și e lesne de tălmăcit cum la noi elefantul a devenit armăsar și musca țînțar. Necunoscînd românii elefantul, l-au schimbat cu alt animal mare — se poate că tocmai în latina medievală să se fi zis : *admisarium ex musca facis* — și astfel au luat armăsarul. Apoi musca a devenit țînțar nu numai pentru că țînțarul e și mai mic decît musca și astfel s-a făcut contrastul mai puternic între mic și mare, ci și din pricina rimei, care dă mai multă tărie și stabilitate zicătoarei precum am arătat într-alte locuri.

Tot aceeași idee e exprimată de noi — dar numai despre cei ce exagerează lucruri auzite — în zicătoarea : *a înghițit un ac și a scos un fier de plug.*

## CA PE UN BOU BREAZ

*Toţi îl cunosc ca pe un bou breaz*, zice românul despre unul care e cunoscut de toţi şi pretutindeni, nu însă pentru virtuţile lui ci pentru defecte sau pentru curiozităţile vieţii. Zicătoarea nu se aplică la oamenii respectaţi, ci la cei despreţuiţi ori ridicoli.

În loc de *bou breaz* să zice tot aşa de des *cal breaz*. O zicătoare analogă e : *toţi îl cunosc ca pe un cîine scurt de coadă.*

De obicei boii sînt „într-un singur păr", adică au o singură coloare, ori albi, ori negri, mai rar roşii. Cei suri au tot o singură coloare, cenuşie. Boii pestriţi sau prieni „cu pete" sau brezi sînt mai rari. Cel mult dacă e unul în sat. Acesta, prin felul curios al părului, e cunoscut de tot satul. Caii tot aşa, sînt ori negri, ori roibi, ori suri, ori albi, mai rar galbeni, iar cei cu pete sînt rari. Acelaşi lucru cu coada cîinilor : pe cel cu coada retezată toţi îl cunosc.

Zicătoarea are însă şi partea negativă : nu e numai un bou breaz, un cal breaz, dar mai ales : *nu e numai un cîine scurt de coadă.* Adică : după semnele exterioare nu poţi judeca pe om, iar aparenţele te înşală, sau : un semn singuratec nu ajunge ca să cunoşti o persoană ori un lucru.

Zicătoarea e comună popoarelor slave şi germane.

## CÎND O FACE PLOPUL PERE

O zicătoare din ciclul celor ce arată intuitiv pe abstractul *niciodată*. Latinii ziceau *ad graecas calendas*, din pricină că călindarul grecesc n-are calende ca cel latin (sau cum am zice noi : la 30 februarie). Se mai zicea *anno magno Platonis* sau chiar *post annum magnum Platonis*, căci Plato visa o împărțire a timpului tot așa de ideală și de utopică ca și republica lui. Dar aceste erau zicători savante. Poporală era : *cum mulo pepererit*, cînd va făta catîrul.

Ideea asta o găsim exprimată la toate neamurile. Iată cîteva mai cu spirit : La Sîn-Petru pe gheață, cînd o face dracul mînăstiri, la sfîntul niciodată, cînd va face salcia prune, cînd va ninge zăpadă coaptă și galbenul va fi de un zlot.

## ABSURDITATEA UNEI EXPLICAŢIUNI

Este o legendă cunoscută pretutindeni între români, a babei Dochia cu noră-sa. Am văzut-o pînă acum culeasă de vreo opt ori şi totdauna absurd redată. Baba trimite pe noră-sa — zice povestea — cu o lînă neagră să i-o înălbească. Îi mai dă apoi să facă alte două lucruri cu neputinţă. Dar cu ajutorul unui sfînt, nora le face. Atunci baba îmbracă nouă cojoace, pleacă la munte cu oile, dar venind vremea rea, ea tot dezbracă rînd pe rînd cîte un cojoc, pînă ce rămase în cămaşă şi îngheţă de frig.

Toţi culegătorii simt în ei puterea de a explica legenda. Zic ei că Dochia e Dacia — fie fata, fie ţara lui Decebal — că sfîntul care ajută nurorei e Traian-împăratul, şi aşa mai departe. Pe scurt : legenda e o închipuire a cuceririi Daciei.

Ferească Dumnezeu !

Legenda, cum o văd publicată, e absurdă. Explicarea ei, şi mai absurdă.

Întîi. E nefiresc lucrul spus de legendă.

Cînd e vremea caldă, pleci mai uşor îmbrăcat şi, dacă eşti cuminte, îţi iei cu tine o haină pentru vreme mai răcoroasă. Cine e nebunul să se îmbrace cu cojoace, cînd e vreme caldă ; iar cînd dă zăpadă cu viscol şi ger, să se dezbrace, aruncîndu-şi hainele ? Baba Dochia pleacă îmbrăcată cu nouă cojoace, pe timp cald, şi cînd o ajunse gerul, îşi lapădă cojoacele. De ce ?

Nu e aşa povestea. E nenatural aşa. Povestea cea adevărată spune tocmai dimpotrivă : baba, cu cît o răz-

beşte gerul, cu atîta se îmbracă mai bine, tot luînd un cojoc peste altul — şi totuşi îngheaţă.

Aşa ştiu eu povestea, nu numai auzită de la mama, ci aşa am citit-o că o spun litvanii, sîrbii, bulgarii, ruşii, polonii şi chiar ungurii. Al doilea : povestea nu e românească — vreau să zic, nu e numai a românilor — şi, după cît e dovedit pîn-acum, o cunosc mai toate popoarele din Europa.

Litvanii o spun mai scurt, aşa : Baba, răutăcioasă, trimite pe noră-sa să-i facă neagră lîna cea albă. Sf. Petru i-o face. O trimite apoi să-i toarcă fir alb din lînă neagră. Iarăşi îi ajută sf. Petru. Îi dă apoi o creangă uscată s-o înverzească şi s-o înflorească. I-o aduce. Baba atunci pleacă cu oile, dar dă gerul, ea îmbracă pe rînd nouă cojoace şi totuşi îngheaţă.

Nu e bine să caute însuşi culegătorul a da explicaţii legendelor. A explica o legendă e lucru mai greu şi cere multă-multă înţelepciune şi multe cunoştinţe despre legendele altor popoare.

Şi mai ales să nu ne silim să vedem în oricare legendă pe Traian şi pe nepoţii lui Romul.

Noi tot români rămînem, chiar şi dacă mărturisim că cutare legendă e sîrbească ori bulgărească ; nu e nevoie să tragem cînele de coadă, ca să scoatem din fiecare legendă un obicei roman ori o tradiţie romană.

Să stăm la legenda noastră. Adică Dochia. Zor-nevoie să fie Dacia ? Şi ca de ce ? Pentru că vorbele astea cam aduc la sunet : ce mi-e Dachia, ce mi-e Dochia ? Nu. N-au de-a face una cu alta, cum n-are de-a face sarea cu ochii, sînul cu gheaţa şi nuca cu păretele.

Prea ar fi o poveste simplă povestea asta a Dochiei. Eu n-aş admira niciodată o legendă ca asta şi mi-aş face o idee proastă de poporul care ar spune două mii de ani o poveste aşa de banală şi fără nici o licărire de poezie.

Dar, vezi, legenda Dochiei e o poezie adîncă, are un rost uimitor de frumos, şi de aceea toate popoarele Europei o spun, nu de 2 mii de ani, dar poate de 4, de 5 mii de ani, dacă nu aici, dar prin Asia, de unde au pornit.

Şi tocmai fiindcă o spun atîtea popoare, ea n-are de-a face cu Dacia şi cu Traian. Ce-or fi avînd de împărţit

ungurii cu Traian? Legenda Dochiei * există, probabil, și la arabi, și la persieni, și la popoarele de pe lîngă Gange; ce-au avut ăștia cu Traian? Și încă cu mii de ani înainte de-a fi Traian pe lume! Știu însă că ea există în Laplanda. Cum a ajuns acolo de la români?

Legenda „Dochiei" e una dintre cele mai vechi povești ale lumei, nu a românilor, și una dintre cele mai pretutindeni cunoscută.

E o poveste solară. Poveștile solare se ocupă cu fenomenele naturei, cu ploile, cu vînturile, cu schimbările lunei, cu nourii, fulgerele, curcubeul, cu rotirea soarelui, cu anotimpurile, cu stelele etc. Lucrurile acestea au zăpăcit întîi pe oameni, iar ei și le-au explicat în chip miraculos. Țăranii tot așa fac și azi. Cînd se întunecă soarele, îl mînîncă vîrcolacii, cînd tună, aleargă Sf. Ilie cu carul prin nouri, cînd se cutremură pămîntul, se mișcă peștii pe care stă pămîntul, și cîte nenumărate! Toți știm lucruri de acestea măcar cîte un leghion la număr.

Ce sînt sf. Toderii? Prorocul Ilie? Atanasie al Ciumii? Moșii? Haralambie cu aripi de foc? Alexia? Filipii? Martinii? Foca? Păliile? Ce sînt ielele, vîntoasele, Făt-Frumos, Ileana Cosinzeana? Și ce e în urmă baba Dochia?

Toate acestea sînt întrupări ale fenomenelor din natură.

Credeți că e întîmplare că de la Sf. Gheorghe pînă la Sf. Dumitru e tocmai atîta vreme ca de la Sf. Dumitru pînă la Sf. Gheorghe? Și că sfîntul Gheorghe e tînăr și omoară balaurul, iar sf. Dumitru e bătrîn cu barba albă și-l țin țin închis în Sîn-Toderii de toamnă? Sf. Gheorghe e tînăr, căci el începe primăvara, omoară balaurul întunericului iernii; sf. Dumitru e bătrîn, căci de la el începe toamna cea cu zăpezi, și e închis cum e soarele peste iarnă.

E întîmplare că începutul primăverii e tocmai în zilele babei Dochia? Că începutul toamnei e tocmai la Sf. Măria-mică? Nu. Toate sînt chibzuite și potrivit așezate și au un rost solar.

---

* În revistă, greșit: Daciei *(n.n.)*.

Baba Dochia reprezintă timpul răutăcios și vecinic schimbător de la începutul primăverii. Nora ei — care dealtfel poate să-i fie și o fată vitregă, cum e într-unele povești — e însăși natura ce se redeșteaptă din amorțeală, cîmpia cu ierburile, codrii cu frunzișul etc. Ginerele poate să fie, ori să nu fie, în poveste el n-are a face. Sfîntul Petru e soarele.

Restul povestei e acesta :

E iarnă. Pămîntul e acoperit cu zăpadă — ca și cu o lînă albă * — cerul e acoperit de nouri negri, ca și cu o lînă neagră. Se apropie de martie. Baba cere nurorii sale să-i facă lîna cea albă, neagră. Ce adică ? Să topească zăpada, ca să se vadă pămîntul care e negru. Nora (natura) nu poate face. O face însă soarele, care e sfîntul Petru.

Acu cere baba : să-i toarcă fir alb din caier negru. Ce e asta ? Să dea deoparte nourii cei negri, ca să rămîie cerul senin, alb (seninul e înțeles ca alb, contrar negrului. Așa zice țăranul : e senin ca laptele). Nora nu poate face, dar o face soarele.

Acu baba, zăpada fiind topită și cerul înseninat, cere nurorii să-i înverzească și să-i înflorească creanga cea uscată. Sfîntul Petru i-o înverzește. Asta reprezintă înverzuirea cîmpiilor.

Amăgite de căldură, răsar flori în martie ; baba iese cu oile pe munte. Dar deodată vin „zilele babei" cu ger, cu viscol (lucru ce se întîmplă în fiecare an la începutul lui martie), florile pier, baba îngheață, deși ia pe rînd nouă cojoace.

Ce sînt aceste nouă cojoace ? De obicei timpul rău, la începutul primăverii, ține 9 zile. Toți vorbim de cele 9 babe. Acest timp rău e pricinuit de soare : tocmai într-aceste zile soarele trece peste ecuator, din partea nordului pe partea sudului. Aceste treceri ale soarelui (echinocții), două pe an, primăvara și toamna, aduc schimbări de vreme, vînturi și ploi. Cele nouă cojoace sînt cele 9 zile răutăcioase.

De ce e vorba de o babă ? Pentru că babele sînt de felul lor cicălitoare și răutăcioase, baba e tipul vremii

---

* În periodic : *neagră (n.n.).*

rele. De ce noră sau fată vitregă ? Căci cerul într-adevăr se poartă cu cîmpiile, la începutul primăverii, ca o mamă cu fata vitregă, sau o soacră rea cu nora. Dar de ce pe baba o cheamă Dochia ? La alte popoare o cheamă ca şi la români, iar pricina o puteţi găsi în calendar. Deschide-l : ce sfînt cade pe ziua de 1 martie, ziua întîi a lunei de primăvară ? Sfînta muceniţă Evdochia. Apoi, cei ce au aşezat sfinţii în calendare, patriarhii de la Roma, de la Ţarigrad, sinoadele bisericei creştine, desigur nu s-a[u] gîndit la Dacia şi la Traian şi nici la români, şi n-ar fi zis doar : haid să punem pe ziua de ieri pe Dochia, ca să se potrivească cu legenda babei.

Nu. Intîmplarea a făcut că pe ziua de 1 martie, sinoadele au ales de patron pe Evdochia. Şi noi românii am luat-o ca „babă" a legendei. Dacă o chema altfel, baba noastră nu s-ar fi numit Dochia şi nu ne-ar fi dat de lucru s-o asemănăm cu Dacia lui Traian.

# UN CAPITOL DIN DEMONOLOGIA POPORULUI ROMÂN

Credința în „întorsură“ să manifestează în două chipuri : ori negativ, adecă singur aducînd asupra-ți mînia demonilor, ori pozitiv, aruncînd adecă răul de la tine asupra celora ce ți l-au trimis, fie oameni, fie demoni. Totul e rezumat deci în formulele : „Nu face, ca să nu ți se întîmple“, și „fă, ca să fie făcut“.

Credința aceasta este așa de complicată, manifestările ei așa de multe, încît e greu de tot să sistemizezi obiceiurile izvorîte din ea. Eu cred că jumătate din manifestările vieții sufletești ale țăranului român sînt bazate pe credința „întorsurii“. Multe din obiceiurile poporului sînt de neînțeles, ori pentru că nu putem găsi imediatul lor motiv psihologic, ori că poporul însuși a pierdut temeiul credinței și a rămas numai cu manifestările fără rost ale unei cauze dispărute — cum au rămas de multe ori, în limbă, vorbe derivate ale unor tulpini pierdute — ori că amestecă două credințe felurite și le înlocuiește, dînd astfel naștere unui adevărat nonsens psihologic. De aceea e grea sistematizarea.

Mie n-o să-mi scoată nimeni din cap, că toate credințele poporului — fără excepție, toate — sînt lucruri foarte înțelepte și mai ales foarte poetice. Nu e nărod cine le crede, nărod e cine nu poate să le înțeleagă. Dacă e absurditate metafora și alegoria în artă, atunci fără îndoială credințele „deșarte“ ale popoarelor sînt și ele absurdități. Noi ne batem și ne războim cu religia formelor așa cum o vreau popii, dar cu religia inimii sîntem totdeauna de acord. Iar credințele deșarte nu sînt alta decît o religie a sentimentelor. Logică ? Logica a

fost născocită atunci cînd au început oamenii să fie zăpăciți și răi, precum legile contra unui abuz să fac cînd abuzul începe să existe. Logica știe să ceară argumentat și frumos o bucată de pîne, dar numai sentimentul știe și poate să i-o dea.

În *Biblie* se spune cum a scos Dumnezeu pe Lot din Sodoma, poruncindu-i să nu se uite îndărăt. Nevasta lui Lot nu s-a ținut de poruncă, și s-a făcut stîlp de sare. Dreptcredincioșii sînt convinși că așa s-a întîmplat cum zice *Biblia*; necredincioșii rîd de acest basm al lui Moïse. Cuminți sînt aceia, cari explică prin metaforă cuvintele lui Moise : Femeia s-a făcut stîlp de sare, de spaima lucrurilor ce-a văzut, așa cum am zice noi „s-a făcut piatră, de spaimă" și cum într-adevăr zicem cu verbele *a încremenit* de spaimă, *a înlemnit*, *a împietrit*, *a înmărmurit*.

Oricum am explica vorbele lui Moise, un lucru rămîne în picioare : iudeii credeau în „întorsură". Moise ne relatează în basmul său o credință a poporului judaic : „să te păzești de uitătura îndărăt că-ți aduce peire".

*Biblia* spune hotărît că îngerii au cerut de la Lot să nu se uite îndărăt. *

Mitologia greacă povestește că Orfeu a scoborît în Tartar și prin cîntec a înduplecat pe Pluto să-i dea îndărăt pe moarta sa nevastă, Euridice. Singura poruncă a lui Pluto a fost ca Orfeu să meargă înainte și să nu se uite, cît va ține drumul pînă în lumea de deasupra, îndărăt spre Euridice. Orfeu nu s-a putut stăpîni și cînd era aproape să iasă din Tartar, s-a uitat îndărăt și atunci Euridice a dispărut ca prin farmec. **

Și acesta e un basm. Dar și el e întemeiat pe credința „întorsurii" : căutătura îndărăt îți aduce peire. Vir-

---

* „Și a fost, după ce i-au scos pe ei afară, zise unul dintre îngeri : caută de-ți mîntuiește viața ; *înapoi să nu te uiți*, nici să stai... etc." *(Cartea facerii*, Cap. XIX, verset 17) *(n.a.)*.

** Restitit, Eurydicenque suam, jam luce sub ipsa
Immemor, heu ! victusque animi respexit. Ibi omnis
Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
Foedera...
Virgil, *Georgica*, IV, v. 489 sequent *(n.a.)*.

gil spune și el hotărît că Pluto a cerut de la Orfeu să nu se uite îndărăt *„nac hanc dederat Proserpina legem"*. Iar Proserpina e doamna duhurilor din Tartar, cu care poți face legămînt. De aceea vorbește Virgil de „călcarea legămîntului cu Stăpînul" *rupta tyranii foedera*. Acesta e chipul pozitiv al „întorsurii" : tu singur aduci asupră-ți răul, chemi puterile demonice.

Oameni luminați îndeajuns, convinși de absurditatea superstițiunilor, nu s-ar întoarce pentru nu știu ce din cale, cînd au plecat de-acasă și și-au adus în drum aminte că și-au uitat acasă batista ori altceva. E absurd să crezi că, dacă te vei întoarce de la poartă în casă, n-are să-ți meargă bine ori ți se va întîmpla vreun rău, și cu toate acestea nu știu dacă sînt doi într-un oraș care să fie absolut liberi de această credință. Ea e cu mult mai puternică decît toată filozofia cărților, căci a răzbit prin sute de veacuri și a trecut prin miliarde de oameni pînă la noi.

Pornind de la credința în demonica putere a căutăturii îndărăt, nu e de mirare de ce țăranul nu să uită îndărăt noaptea niciodată, nu se uită nici ziua cînd trece printr-o pădure, cu carul printr-un rîu, pe o punte. Degeaba-l strigi.

Cînd fac fetele farmece ori vrăji, una dintre cele mai de căpetenie condițiuni ale reușitei este căutătura drept înainte. „Pe cale, atît cînd se duce la pîrîu cît și cînd se întoarce cu apa, caută să nu se uite defel înapoi, nici să vorbească cu nimeni, căci cum se va uita îndărăt... desfacerea nu e de nici un folos." [1]

În chip negativ, întorsura e o alungare a puterilor demonice prin simplul mijloc că faci întors un lucru : mergi cu spatele înainte, sari îndărăt peste un lucru, numeri ori recitezi invers o serie de numere ori cîteva vorbe, arunci îndărăt un lucru etc.

A intra cu spatele înainte într-o casă străină nu e un lucru frumos, dar e obicinuit și cerut chiar de legile

---

[1] D-l S. Fl. Marian, în *Vrăji, farmece și desfaceri*, insistă asupra acestui lucru și-l spune și iarăși îl spune. Vezi pag. 134, 182, 189 *(n.a.)*.

„etichetei" țărănești într-anumite împrejurări. Morții nu se mai întorc de la groapă acasă, zice știința, dar credința zice altfel. Morții, dacă știu drumul, se întorc iute și bine acasă, nu ca oameni, ci ca strigoi. De aceea morții sînt scoși cu picioarele înainte din casă, tot așa sînt duși pînă la groapă. „Capul poate să știe drumul de la groapă pînă acasă, numai picioarele să nu-l știe." Dacă mortul e strigoi, sătenii îl dezgroapă și-l întorc cu fața în jos în sicriu. Cînd nu poate să moară omul, ai casei îi întorc așternutul cu capul la picioare.

Cînd bea țăranul apă, suflă peste ea și varsă cîteva picături. Cînd a băut din pahar, apa cea rămasă o azvîrle îndărăt peste cap. Cînd bea rachiu, întoarce paharul cu fundul în sus și zice „atîta rău!" Departe griva de iepure, dacă socotim că prin întoarcerea paharului, el vrea să arate că a băut pînă la fund și că atîta rău își dorește cît rachiu a mai rămas în pahar. „Atîta rău" e o formulă și e adresată puterilor demonice.

Credința în întorsură se manifestă în foarte multe chipuri, dar toate s-ar putea reduce la cinci tipuri.

1. *Căutarea îndărăt.* Știm în ce constă aceasta, din cele două exemple, al *Bibliei* și al mitologiei grecești, și din credința noastră în răul întoarcerii din drum. Aceasta în chip negativ. În chip pozitiv, credința se manifestează în mergerea cu spatele înainte, în sărirea cu spatele înainte : adică prin alungarea duhurilor rele, prin „desfacere".

Pe credința întoarcerii din drum și a căutăturii îndărăt se întemeiază cele două zicători ale noastre *„a merge pînă la calea întoarsă"* și *„a întoarce capul cuiva"*. E de sine înțeles că „duce-te-ai pînă la calea întoarsă" e un blestem, nu prin aceea că dorești omului un nesucces, ci pentru că îi poftești întîlnirea cu duhul-rău. Iar „întoarcerea capului" e oarecum o vrăjire, o căutătură îndărăt, o cădere în puterea demonilor. „Gîndul omului se poate abate spre bine, dar că capul i se întoarce numai spre rău." Tocmai asta, că „a întoarce capul

cuiva" are totdeauna înțeles rău, e mărturie că e la mijloc o putere a duhurilor rele *.

2. *Azvîrlirea unui lucru îndărăt.* Condițiunea principală este să nu te uiți îndărăt cînd azvîrli lucrul. Iar acel lucru trebuie să fie ori vrăjit și descîntat — și atunci poate să fie orice lucru — ori să aibă în sine însuși puterea demonică ori antidemonică d.e. usturoi, busuioc, pămînt de la capul unei punți, sînge de nouă frați, păr din cosița unei fete violate, iarba lui Tatin, cuie de fier găsite, linguri adunate de pe maidan, cap de șoarece, scurmătura de cioară, cuib părăsit de rîndunică, ochi de codobatură, scamă de la un sac cu făină furată etc. ** Azvîrlirea se face totdeauna peste cap, ori peste umărul stîng, peste cel drept niciodată. Cînd un om visează că va muri, stă trei zile de-a rîndul cu spatele la fereastra deschisă și azvîrle peste umăr în drum usturoi — ca s-alunge demonii și să scape de moarte. Apa descîntată, cîtă a rămas neîntrebuințată, să azvîrle de vrăjitoare îndărăt peste cap: toată puterea iadului s-ar aduna asupra vrăjitoarei și a bolnavului, dacă apa descîntată n-ar fi azvîrlită peste cap. În povești e un *sine qua non* al mîntuirii feți-frumoșilor, ca să azvîrle peste cap în calea zmeului trei lucruri date lui de Sfînta Vineri (nu e corect, cînd povestea spune că i s-au dat de Sfînta Joi, ori Luni, ori altă sfîntă). Acele trei lucruri variază în povești, dar peria nu lipsește, căci ea are în toată mitologia noastră o putere antidemonică. Femeile ca să nu deoache copiii din leagăn, scuipă de trei ori peste umărul stîng, sau cel puțin scuipă spre sînga, ca s-alunge demonii. Curios e faptul că țăranul își azvîrle peste cap măseaua scoasă din gură și nu se uită unde-i cade, „ca să crească altele", zice el. Nu lui ci oamenilor în general; azvîrlirea ei se face în numele omenirii întregi. Îți aduci aminte de Deucalion al mitologiei grecești.

---

* Întoarcerea ulcelei cu gura în jos joacă un rol de căpetenie în descîntece. Și de obicei se zice: „Eu nu întorc ulcica/ Eu întorc gîndul / Și cuvîntul/ Și inima lui X cu totul." Vezi *Vrăji, farmece* etc. de d-l S. Fl. Marian, la „Făcutul cu ulcica" *(n.a.)*.

** Toate acestea sînt numai hocus-pocus. Vezi cartea d-lui Marian la descîntecul de fapt, p. 197 cele 99 de feluri de lucruri fermecătoare *(n.a.)*.

Dinții scoși și-i aruncă țăranii și peste casă. Ori peste umăr, ori peste casă e același lucru; tot așa peste un rîu. Trebuie să fie ceva moștenit din timpurile primitive ale oamenilor într-acest *trio*: e totuna trupul, locuința și rîul. Apa descîntată s-azvîrle și peste casă. Cînd s-au împăcat doi dușmani, iau trei lucruri (d.e. trei coji de nucă) și fiecare azvîrle peste casa sa un lucru; cu al treilea merg împreună la un rău, și cu fața întoarsă, îl azvîrl dincolo. Rîurile despart triburi și neamuri; poate că ei azvîrl ura lor peste rîu într-alt trib? Un obicei frumos e al podurilor la îngropăciuni și într-acest obicei se cuprinde și azvîrlirea banului peste-o gîrlă peste care a trecut mortul: un bărbat azvîrle de pe un mal un ban dincolo, și așteaptă pînă trece convoiul peste pod, uitîndu-se înainte. Dincolo alt bărbat azvîrle alt ban, dar acest bărbat stă cu spatele spre rîu. Îmi explic că un bărbat, prin azvîrlirea banului, privind înainte dă pe mort în puterea morții; celălalt întors, alungă duhurile rele.

3. *Recitarea formelor, pe dos.* Îmi pare rău că am uitat o formulă de aceasta, pe care însumi eu am spus-o în copilărie, ca să scap de gîlci. Îmi descîntase o babă, apoi îmi spuse[se] două versuri, pe cari le-am rostit după ea, stînd cu fața spre ulcică — tot așa și ea — și am recitat după dînsa tot aceleași versuri.

Formula:

De-o fi făcut cu una
Eu îi fac cu două
De-a făcut cu două
Eu îi fac cu trei

și așa mai departe pînă la zece e foarte obicinuită în descîntece de făcătură, și e o simplă inversiune. Tot așa, cealaltă:

9 babe, nouă fete, nouă șopărlaițe,
**Nici o babă, nici o fată nici o șopărlaiță**
8 babe, opt fete ...
**Nici o babă, nici o fată**
7 babe, șapte fete etc. *

* Vezi *Șezătoarea,* III, 141 *(n.a.).*

O formulă simplă și cunoscută este aceea a țărancelor, la Săn-Vasiu, cînd dau grăunțe descîntate găinilor străine și zic: „Mie ouăle, ție penele“ — adecă vecinei — iar vecina știind că i-a vrăjit cineva găinile, borborosește singură asupra unei pene de găină: „Penele ție, ouăle mie“. Adecă invers. Și cum toate vecinele ar vrea să puie mîna pe ouă străine și să-și apere pe ale lor, cît e satul de mare, în ziua Anului nou toate femeile borborosesc formula aceasta și direct și invers.

Recitarea pe dos a formulelor magice a fost cunoscută în toate timpurile. Maocareus, tovarășul lui Odiseu, povestește mîntuirea sa și a fîrtaților săi de fermecătoriile Circei, spunînd:

> Spargimur inocuae sucis melioribus herbae,
> Percutimurque caput conversae verbere virgae;
> *Verbaque* dicuntur *dictis contraria verbis.* *

Iar în povestea lui Iason, care vrăjește lumea dedesubt se zice:

> Tergeminam tum placat heram Stygiasque supremo
> Observat ig ne domos jam *exerabilo retro*
> *Carmen agens.* **

În evul mediu existau o mulțime de formule magice, care nu erau nimic alta decît vorbe luate din vînt și cari citite invers rămîneau tot aceleași. Îndeobște cunoscută e „Sator arepo tenet opera rotas“ care a încurcat multă vreme pe filologi: ei căutau un înțeles într-aceste vorbe, pînă ce unul mai deștept le-a dovedit că vorbele acelea n-au nici un rost, decît că se pot ceti invers.

5. *Întoarcerea pe dos a lucrurilor.* Mai întîi îmbrăcarea pe dos a hainelor. Ca să alunge duhurile rele, ciobanii cînd ies cu oile la munte îmbracă de obicei cămașa ori pe dos, ori cu gura la spate. Cînd femeile înțarcă pe copil, îmbracă pe dedesubt o cămașă cu gura la

---

* Ovidiu, *Metamorf*, XXV, v. 299—301 *(n. a.)*.
** Valerius Flaccus, I, 37 *(n.a.)*.

spate. * Hainele se poartă pe dos cu intenție. Cînd n-ai intenție, și îmbraci o haină pe dos fără să bagi de seamă, o să capeți bătaie — dar scapi de bătaie dacă îți calci haina în picioare. ** Însăși îmbrăcarea cojocului pe dos nu e o chestiune așa de simplă cum li se pare celor ce văd într-asta o simplă cruțare a hainei. Nu haina vrea ciobanul să și-o cruțe, ci sufletul. Credința e foarte răspîndită; prin mahalalele orașelor tot așa de mult ca la țară. Mai ales printre femei. Eu am cunoscut o studentă de la universitate, care își îmbrăca întotdeauna un ciorap pe dos. Ciorapul e cu deosebire haina care se îmbracă pe dos, prin orașe.

Despre întoarcerea ulcelei, la descîntec și farmec, am pomenit. Fără asta nu se poate face nici un fel de vrajă. În descîntece „de leac" tot așa. Pe copilul deocheat îl dezbraci și-i torni în cap cărbunii cu apa în care au fost stinși, întorci pe urmă ulcica cu gura în jos. Dacă n-o întorci, totul e degeaba.

Iar întoarcerea lucrurilor din casă e așa de frecventă, că ai face din înșirarea lor un catastih cît toate zilele de lung. Femeile, cari nu lucrează vinerea, merg așa de departe cu credința lor, încît vinerea întorc cu gura în jos donițele din casă, oalele, albia, întorc toporul, sapa etc. Dacă ar veni sfînta Vineri prin casa lor, ca să vază dacă lucrează, ele i-ar da dovezi prin însăși starea obiectelor din casă, că n-au lucrat. Aceasta li-e

---

* De obicei țăranii caută să se explice de ce fac ori nu fac un anumit lucru, pe care nu-l înțeleg, iar explicarea e totdeauna naivă și adeseori un nonsens. Așa d.e. fetele să nu mănînce despletite, că le cade părul. Să nu coși vinerea că te vor mînca lupii. Cîți paianjeni omori, atîtea păcate ți se iartă etc. Partea întîi a acestor credințe „deșarte" — fă ori nu face — e într-adevăr credință, și are un rost, fie igienic, fie moral, fie psihic, mitic ori altfel; partea a doua — argumentația — e căutată *ad libitum* și nimeni nu crede în ea cu seriozitate. Toate nevestele, cînd înțarcă, poartă cămașa pe dos, de ce? Unele: „ca să crească copilul drept", altele „ca să se depărteze duhurile de el" (ăsta e adevăratul motiv) altele „ca să se întoarcă copilul de la țîță, ca haina", ori „ca să fie drag fetelor" ba și asta: „ca să nu-i plouă la nuntă!" *(N. a.)*

** În vrăji și făcături totul atîrnă de intenție. Cu același lucru poți face bine și rău — ce e așa, îl întorci, și ce e întors îl pui iarăși cum a fost *(n. a.)*.

răspunsul. * Întoarcerea lucrurilor din casă e mai obicinuită cînd e un mort în casă. Pe cel ce să luptă cu moartea îl dau ai casei jos, îi pun pe podeală așternutul întors, de la cap la picioare. Însăși perna i-o pun la picioare. Pe mort îl scot din casă cu picioarele înainte. Albia în care l-au scăldat o întorc cu gura în jos și o țin așa șapte zile. Pe timpul cînd lumea petrece mortul la groapă, ai casei răstoarnă patul cu picioarele în sus ; chiar masa, pe care pun mîncările pomenei în timpul îngropării, o răstoarnă cu picioarele în sus. Întoarcerea omului cu capul în jos, e însoțită de o putere demonică. Fiindcă nu poți sta cu picioarele în aer, drept în sus, e destul să te dai peste cap, ca să intri în puterea demonilor. Oamenii ieșiți din mormînt se dau peste cap și se fac strigoi. În povești dai foarte des de acest obicei. Făt-Frumos, ori calul său, se dă peste cap și se metamorfozează în butuc, în floare, în roată de fier, în ce voiește.

Împotrivit puterilor demonice e orice obiect de fier, întors spre demoni, dar mai ales cuțitele și topoarele, întoarse spre demoni cu partea ascuțită. Pe cel dus prin aer pe un băț de alun — vrăjit cu ulcica, pe dragoste — nimic nu-l poate opri din cale, decît un cuțit împlîntat cu mănunchiul în pămînt. Peste cuțit nu poate trece. Cu această credință îmi explic eu obiceiul țăranilor de-a pune toporul cu ascuțișul în sus, cînd bate piatra. Se înțelege că furtuna și grindina e adusă de demoni, toporul le înfrînge puterea.

Obictele întoarse se pot conjura ori contra demonilor ori pentru chemarea lor. Totul atîrnă de intenția omului. Un exemplu cunoscut de conjurare a lucrurilor îl avem noi într-o poveste a strigoiului. Un strigoi se iu-

---

* Este o zicătoare : *toate pe dos, și nunta marțea*, pe care d-l S. Fl. Marian o explică așa, că în casa cutare toate merg pe dos, rău, și pe deasupra, fac nuntă într-o zi nefastă, căci marțea nu se cunună țăranii. Eu mi-o explic altfel — poate că nu i-am pătruns înțelesul — în casa cutare sînt superstițioși (îmbracă haina pe dos, întorc lucrurile vinerea etc.) și *totuși* fac nuntă marțea. Va să zică nu o potrivire de lucruri, ci o nepotrivine e în casa aceea. Ca și cînd ai zice : „Toată ziua mătănii-n biserică, și seara horă cu dracul“ *(n. a.)*.

bea cu o fată și venea nopțile la ea. Fata, în urmă, a dat de veste că e strigoi ; de spaimă, a întrebat pe o babă care a învățat-o ce să facă. Cînd a venit strigoiul noptea a găsit ușa încuiată și a cerut să-i deschidă, fata n-a voit. „Deschide tu, masă !“ Zise strigoiul. Masa : Nu pot, că sînt întoarsă !“ Strigoiul a chemat pe rînd toate lucrurile din casă, dar fata le întorsese pe toate, și nici unul n-a putut să deschidă. „Deschide tu clește, tu scaun, tu pîne, tu cojocule...“ În urmă : „Deschide tu, opaițule !“ Și iată, că opaițul care ardea și era neîntors a sărit de la locul lui, să deschidă ușa. Dar atunci au cîntat cocoșii, strigoiul a dispărut ca să nu mai vie.

## ELEMENTELE LITERATURII POPORALE

Dacă ar fi versificat, să zicem, mitropolitul Dosoftei un capitol din *Biblie*, cel mai iudaic dintre ele, imitînd versul şi limba doinelor şi schimbînd numele biblice în nume româneşti, şi dacă acest cîntec ar fi pătruns printr-o minune în popor — ce caracter naţional şi individual românesc am găsi noi astăzi într-acel cîntec ? Ce-ar fi într-însul „care să ne aducă aminte de vitejiile şi suferinţele părinţilor" cum zicea Odobescu vorbind de baladele noastre ?

Acest lucru, al mitropolitului Dosoftei, n-ar fi cu putinţă. El n-ar prinde. Subiectul cîntecului românizat n-ar avea nici o legătură cu cealaltă literatură a românilor, ar fi prea felurit ca concepţiune a naturii şi a vieţii, nu s-ar potrivi cu obiceiurile, cu credinţele noastre.

Se înţelege, noi căutăm în poezia noastră populară „tot ce este floarea simţurilor unui popor, al românilor, tot ce are el mai scump, mai nobil, tot ce are mai dumnezeiesc". Aceste sînt vorbele d-lui Xenopol. Poeziile poporului ar fi deci tot atîtea documente, din care am putea studia viaţa istorică a românului, filozofia lui, moralitatea şi cultura, idealele lui şi mai ştiu eu ce. Iar Alecsandri entuziasmat spune despre aceste documente că sînt „pline de originalitate şi fără seamăn în literaturile străine".

Originalitate, da. Sînt originale, că sînt vechi, sînt concepţii primitive, sînt fondul comun al rasei ariene. Dar cum „fără seamăn în literaturile străine ?" Dimpotrivă, toate poeziile poporului român — afară de doină —

au seamăn în toate literaturile poporale ale întregii rase indo-germane. Balade, descîntece, bocete, basme, colinde, toate aceste „documente“ ale noastre se pot urmări și dovedi pretutindeni la indo-germani. Sînt documente ale concepțiunii rasei ariene, dar nu absolut specifice ale poporului român.

Fondul baladelor, al basmelor, al colindelor, al bocetelor și descîntecelor, oricît s-ar părea de felurit celui ce le citește așa ca să aibă idee despre ele cam ce sînt, este unul și același pentru cine le cunoaște. Forme fără număr de multe, imagini și mai multe, dar fondul lor e puțin, puțin de tot. Și mai ales, acest fond e același, întru toate același cu fondul poeziei populare a tuturor indo-germanilor. Toate cîntă fenomene de ale naturii, toate sînt adaptări ale cîtorva mituri vechi de mii de ani. Pe același Făt-Frumos îl poartă prin lupte cu zmeii tot așa persianii, ca și noi, ca și slavii, ca și scandinavii și ca toate popoarele rasei ariene. Numai numele sînt schimbate, numai amănuntele se deosebesc. Iar acele amănunte sînt fără importanță mitică, nu schimbă fondul. Dacă lui Indra îi fură vacile Vrtra pe sub Himalaia, lui Costea al nostru îi fură Fulga oile ; în Italia lui Hercule îi fură Caccus boii, iar în Nord lui Thor îi fură uriașii ciocanul. Și dacă Indra al inzilor ucide pe șarpele Vrtra, Apollo al grecilor ucide tot un șarpe numit Pithon, Iorgovan al nostru ucide tot pe un șarpe pe apele Cernii.

Făt-Frumos, sau numească-se cum o vrea, cînd se luptă în basme cu zmeii, e totuna cu Novac care se luptă în baladă cu turcii, cu Costea care se lupta cu Fulga „cel cu barba neagră“, totuna cu Miul Copilul care se bate cu ceata lui Ianuș, — e tot unul și același cu Ion-Sînt-Ion care în colindă se războiește cu dracii care au prădat raiul și au furat vasul botezului și paharul mirului ; în bocete, e tot unul cu Soarele care se luptă cu „vidra lătrătoare“ ceea ce ține închise drumurile raiului peste Brad-încetinat, în descîntece e tot unul cu Sfînta Duminecă, sau Maica Domnului, care se luptă cu moroii și strigoii și cu toate duhurile întunerecului.

E tot unul ! În toate genurile noastre de literatură — afară de cea lirică și anecdotică — e tot unul. E tot

același și tot aceleași fapte le face, tot cu aceleași arme se luptă, cu aceiași dușmani, și dacă moare tot la fel moare și la fel învie ca în toate literaturile indo-germane.

Acest Făt-Frumos e tipul eroului solar. E Soarele ce se luptă cu întunerecul, reprezentat prin nori (vaci, oi, zmei, draci, turci, poteră) prin fulger (șarpe) prin noapte și iarnă. E eroul solar, numească-se el cum s-o numi : Apollo, Hercule, Perseu, Baldr, Helghe, Isfendiar, Percunas, Romulus, ori Sfîntul George.

Oricărei literaturi populare i se poate dovedi originea cosmogonică. Toate cîntecele și basmele popoarelor sînt mituri contopite. Miturile au rămas tipice, ca fragmente, sau mai bine ca elemente, și din combinarea lor neamurile și-au făcut felurite cîntece și basme. Azi popoarele ariene nu mai produc poezie epică, fiindcă a secat izvorul — putința de a crea mituri — iar dacă mai produc, toate aceste produceri nu sînt decît haine făcute din petice, din fragmentele mitice. Numai popoarele primitive, sau la începutul vieții lor, pot fi creatori de epopee, precum numai copiii pot crede în basme și în mit.

Indo-germanii au miturile lor felurite de ale altor rase, prin urmare poezia lor, credințele, obiceiurile, au să fie mai mult ori mai puțin identice la toți arienii. Nu e mirare că o baladă de-a noastră, un basm, un obicei etc. s-ar găsi și la persiani și la slavi și la scandinavi. Mirare ar fi, cînd nu s-ar găsi.

Cu poezia poporului trebuie să fim precauți, cînd o studiem. Căutăm în ea idealuri de ale poporului ? Urme istorice ? Sentimentele lui ? Concepțiunile lui despre viață și lume ? Da, le găsim. Dar să nu fim evhemeriști cu explicările.

Ce imoral o fi fost poporul grecesc care a creat pe un Zeus așa de aventurier și iubitor de femei, ce imoralitate să lași pe Hera să se certe, ba să se și bată cu Zeus care o și spînzură odată ! Ce concluziuni mai trăgeau învățații, pîn-a nu se fi născut știința mitologiei. Azi nimeni nu caută înțelepciuni înalte și idei morale în mitologiile poporale, ci numai ceea ce e de căutat : idei cosmogonice. Dacă Hera însemnează simplu atmosfera, ce era de vină greoul dacă atmosfera e vecinic schim-

bătoare, certăreață, guralivă și bătăioasă, cu fulgere, cu vînturi etc. ? Și dacă Zeus însemnează cerul cu căldura, cum era să spuie grecul altfel, decît că el naște cu norii ploaia și fulgerul, cu umezeala pămîntului, plantele ? Într-adevăr, toți copiii ilegitimi ai lui însemnează ploaie, fulger, grindină, brumă, grîu, fel de fel de copaci. Pe Pallas Atena, care reprezintă rostul, cumpătul sau ordinea în natură, n-a putut s-o nască nimeni, ea *a fost* sau a răsărit, din capul lui Zeus. Explicările pe cîte le-au scos la iveală evhemeriștii, căutînd în mitologie concepții morale și filozofie adîncă, sînt cam de felul acestora : Jupiter, biruind pe uriași cu tunetul, ar fi un rege din Creta suprimînd o revoluție ; iar ploaia de aur a Danaei ar fi banii cu care a fost cumpărată garda lui Jupiter. Saturn, care reprezenta amurgul cel ce înghite lumina și soarele și cerul, ca să le renască a doua zi iarăși — ca să le verse, cum spune mitologia — Saturn ar fi fost însuși Noe din *Biblie*, iar cei trei fii ai săi Jupiter, Neptun și Pluto ar fi Sem, Ham și Iafet. Hercule care nu e decît un erou solar, ar fi un prinț fenician care colonizează Spania și Italia. Prometeu care creează oameni ar fi un sculptor grec care făcea statui de pămînt, Moise al iudeilor ar fi Hefaistos, Pan, Minos, Osiris, Serapis și mai știu eu cine.

Pe aceeași cale cu evhemeriștii noștri într-ale limbii — dacă se pot numi așa —, cu acei filologi cari dovedeau că numele Romanați e latinescul „Roma nati" că Slatina e „Stella latina", pe aceeași cale au mers adevărații evhemeriști într-ale mitologiei românești și într-ale literaturii populare. Arghir era Traian, Elena era „Dachia". Bietul basm al lui Arghir era o închipuire a cuceririi Daciei de către Traian. Au dovedit-o alții că basmul acesta există la toți neolatinii. Desigur există la toți indo-germanii. Eu l-am găsit la laplandeji și la rușii de prin Siberia. Ce-o fi căutat Traian prin friguroasele aceste de țări ! Același lucru cu legenda soarelui de primăvară, cu baba Dochia de la echinocțiu : și ea era dacă nu țara, dar fata lui Decebal. Iar Ler din colinde era Aurelian, ori Valerian, împăratul Romei ! Însuși Alecsandri, deși poet și cunoscător al poeziei poporale, devine evhemerist cînd spune că balada lui Iorgovan ar

fi un imn care glorifică găsirea apelor din Mehadia. Iorgovan e eroul mitic, e Indra, Apolo, Hercule, care se bate cu şarpele vărsător de foc, eroul unui basm repetat de mii de ori în toate literaturile ariene. Parcă neamul românesc întreg, [...] n-avu alta de lucru decît să s-apuce într-o zi să compuie imnuri unui biet izvor de apă minerală !

Afară de războaie, nici un fel de fapt omenesc nu poate impresiona pe un popor întreg. Faptele lui Ştefan cel Mare ? Unirea ţărilor sub Mihai ? Robia turcilor ? Moartea lui Tudor ? Nimic. E falşă părerea că un fapt neînsemnat — ca moartea unui haiduc, ca peirea unui păstor în *Mioriţa*, ca furarea oilor lui Costea de către un tîlhar oarecare, ca biruirea unui Ianuş de către Miul, ca arderea Chirei la Brăila de către fraţii ei, ca povestea românului care îşi vinde nevasta, şi cîte altele care sînt subiecte de baladă — că aceste fapte dau naştere la balade. Oricît ai suci-o nu poţi argumenta în cazul acesta că o baladă se poate generaliza la toţi românii. Ce au cei din Pind cu Chira de la Brăila ; ce au cei din Banat cu Costea de la Galaţi ?

Lucrul stă altfel. Ca să se poată generaliza, trebuie o descriere a unui fapt perfect asemuitor cu un mit care ca „motiv" e fond comun şi de mii de veacuri cunoscut. Dacă faptul istoric (d.e. o întîmplare a unui Costea căruia i s-au furat oile, a unui Tudor care moare trădat) nu e identic cu mitul, va fi schimbat ca să fie aşa. Atunci balada va fi primită. În realitate se întîmplă aşa : motivul mitic există în popor, e oarecum în aer, aşteaptă numai un fapt ca să primească nume de oameni şi de localităţi ; e o haină din moşi strămoşi cu care îmbrăcăm pe cîte un erou, pînă cînd vine altul ca să i-o dăm lui.

Aşa se explică variantele, atît ale noastre între ele, cît şi ale noastre cu ale altor literaturi. D-l Hasdeu în *Olteneştele* caută să dovedească, cu fel de fel de colinde străine, că poezia noastră *Visul lui Tudor Vladimirescul* e imitată după *Visul Maicii Domnului* şi arată cîtă vreme a trecut de la apariţia în româneşte a *Visului Maicii D.[omnului]* pînă la naşterea poeziei noastre, ba cîtă vreme i-a trebuit cîntecului nostru ca să ajungă din Oltenia pînă în Moldova. Dar moldovenii cunoşteau

această poezie — căci e dintr-un mit solar — înainte de-a fi fost pe lume Tudor ; nu oltenii, ci toți românii au cunoscut acest mit și desigur aveau poezia tocmai pe tocmai — afară de numele Tudor în ea — înainte de-a-și visa Maica Domnului visul, iar indo-germanii aveau poezia aceasta înaintea chiar a nașterii lui Hristos. E un vis visat de toți indo-germanii, din toate timpurile ; și nu încape îndoială că Maica Domnului a învățat de la indo-germani să-și viseze visul. L-a visat la indieni Crishna, la greci Ceres, la persieni mama lui Rustem din *Șah-nameh.* La noi, l-or fi visat mulți eroi înainte de Tudor, căci cîntecul o fi existat de cînd sîntem — binențeles, poate ca basm ; ca poezie, poate, mai tîrziu — dar e cu putință, ca pe vremea morții lui Mihai Viteazul, or fi spus oamenii că și el l-a visat. Și l-or visa și de-acum înainte mulți eroi : poporul va uita pe Tudor, cîntecul va trăi însă și cînd va mai veni un erou cu aceeași soartă, poporul va înlocui numele lui Tudor cu al acelui erou. Atîta și nimic mai mult.

Maica Domnului visează pe Christos răstignit, cu piroanele prin mîini, cu o cunună de spini pe cap. Va să zică, visează pe la 1500 lucrurile cari într-adevăr s-au petrecut cu Christos înainte cu o mie cinci sute de ani. Tudor în poezia noastră visează altceva : *pala* cea nouă și-o visează ruptă-n două, visează că are să se lupte cu un *șarpe* „cu creastă roșie-n cap și cu coarne de țap". *Pala* sau spada, sau buzduganul, asemenea *inelul,* sunt substituiri ale soarelui în toate mitologiile indo-germane, de aceea eroii solari plecînd în lume lasă ca semn acasă fraților săi un paloș sau un inel, și zic : Cînd se va rupe paloșul ori cînd va rugini inelul, să știți că sînt mort. Și e natural : soarele cînd e scăpătat spre iarnă și moare, e închipuit ori ca o spadă ruptă care n-are puteri să mai taie, ori ca un inel ruginit, lipsit de strălucire. În balada noastră *Inelul și năframa,* crăișorul dă fetei inelul :

> Cînd inelul o rugini
> Să știi dragă c-oi muri

și iată numaidecît și cellalt simbol al soarelui, paloșul ; în balada aceasta : flăcăul vede năframa — un simbol

al cerului — ruptă și destrămată, și se întoarce, iar ca pretext ce zice? „Eu acasă mi-am uitat *paloșul* cel *rotilat* pe-o masă verde aruncat." Asta o zice soarele iernii: n-are paloș, și l-a uitat acasă pe masa cea albastră, pe cerul din lunile verii. Fie paloșul uitat acasă, fie rupt în două, e același lucru, aceeași concepție a naturii, soarele fără căldură, al iernii, e erou fără arme. Analogie, în ciocanul furat al lui Thor, în inelul Draupner al lui Odin, în sulița lui Crișan etc. Această *pală* e visată de Tudor.

Iar *șarpele,* din visul lui, e reprezentantul puterii întunerecului, a nopții, a furtunii, a iernii. Puterea iernii ucide soarele, temporar, îl ucide și Amurgul și Furtuna — deci șarpele ucide, vremelnicește, pe erou. Însă soarele sfarmă capul șarpelui în zori de zi, după furtună, și primăvara, de aceea eroul solar ucide șarpele. E o dublă concepțiune, și pe ea se bazează nenumăratele repețiri ale învierii feți-frumoșilor și a eroilor solari. Moare eroul, dar învie „mai frumos de cum a fost". De aceea grecii pe toți eroii solari i-au făcut semizei; nu-i învie ca oameni ci ca locuitori ai Olimpului, de aceea germanii pe toți eroii solari după moarte îi învie ca zei de al doilea rang — Baldr, Otr, Vali — și același lucru se întîmplă cu Christos.

Ce legătură ar avea toate acestea cu visul Maicii Domnului? Poate numai fiindcă sînt visuri amîndouă.

Dacă am vorbit de armele soarelui, să vorbim puțin și de calul său și de soră-sa.

Omul primitiv crede că lumina și căldura nu sînt puteri inerente ale soarelui: ele pot să lipsească soarelui, precum într-adevăr îi lipsesc iarna. Vara le are. Lumina și căldura sînt închipuite ca o soră a soarelui — în dublă concepțiune: soră blîndă și bună ca lumina și căldura blîndă, ori soră răutăcioasă, ca arșița. Grecii spuneau că sora lui Apollo, Diana, care reprezenta lumina și căldura soarelui, peste iarnă umbla rătăcind prin nord departe prin Țara tracilor. Asta însemna, spus mai poetic, că peste iarnă căldura soarelui lipsește. Diana, care în mitologia poeților mai tîrziu s-a confundat cu luna, era răutăcioasă uneori cum e arșița verii, alerga pe crestele munților (în înțeles mitologic, a norilor) cu

cîni muşcători. Iar efectul căldurii excesive de a zvînta şi usca pămîntul, de a-l face tare ca piatra, ori de-a ucide plantele şi vietăţile e aşa de frumos alegorizat în mitul cu împietrirea Niobei şi uciderea copiilor ei, din partea lui Apollo şi a Dianei. Şi la noi se găsesc împietriri ale eroilor, şi se vede gradată împietrirea pămîntului în faptul că eroii se împietresc pe rînd, pînă la genunchi, pînă la brîu, la piept, pînă în creştet. Ei învie iarăşi, dacă îi stropeşti cu apă vie — şi cum am arătat, apa vie e ploaia care moaie pămîntul. E de observat însă că avem şi altfel de împietriri în basme, reprezentări ale înghețării apelor.

La noi, sora cea bună a soarelui, e de obicei Ileana Sîmziana, pe care el vrea s-o ia de soţie, ca Zeus pe soră-sa Hera, Brahma pe soră-sa, ca Odin pe soră-sa Frigg. Ea dă viaţă plantelor şi florilor, de aceea se zice că „din cosiţă floarea-i cîntă". Alături de frate-său, cu soarele cel fără lumină şi căldură, cu soarele iernii, ea e cu mult mai frumoasă, căci e soare al verii, de aceea „la soare (al iernii) te poţi uita, dar la Ileana (soarele verii) ba!" În înţeles rău, sora soarelui n-are nume în poveşti, dar e un tip. Cînd ajunge Făt-Frumos cu ea într-un palat din pustie, el pleacă la vînătoare cu cînii (cu vînturile), iar ea găseşte într-o odaie un zmeu închis într-un butoi. El cere apă, ea-i dă, atunci crapă un cerc al butoiului ; el mai cere apă, şi în urmă iese din butoi. De-acum sora soarelui se dă în dragoste cu zmeul, pe ascuns de frate-său, şi se înţeleg să ucidă pe voinic, dar nu îndrăznesc de cîni. Îl trimet deci după apă vie de unde se bat munţii în capete şi după alte lucruri, cari toate simbolizează ploaia, tunetul, fulgerul etc. Văzînd că nu piere, ei se hotărăsc să-i vrăjească cînii, şi voinicul lipsit de cîni, e ucis. Se înţelege, el iarăşi învie, tocmai prin apa vie pe care a adus-o. Această soră a soarelui e căldura verii, zmeul e norul. Norul cere apă, apă, ca să devină zmeu ; apa, prin evaporaţie, i-o dă căldura. Norul cu căldura complotizează contra soarelui „să-l ucidă" (să întunece cerul) dar nu pot cîtă vreme vînturile bat, împrăştiind norii. Cînd tac vînturile, vrăjite de sora soarelui, zmeul ucide pe voinic. Dar începe să plouă ; prin ploaie (apa vie dă viaţă naturii) se risi-

pesc norii, şi soarele învie. Muşcătura cînilor Dianei o avem şi noi în expresiunea „Soare cu dinţi“, întrebuinţată mai ales pentru soarele iernii.

În treacăt amintesc că arşiţa verii e reprezentată în basme şi prin *omul cu barba roşie*, om răutăcios din fire. Printr-o confuzie, ca în toate miturile, şi toamna, cînd frunzişul codrilor e galben-roşu şi cîmpiile pustii, e tot omul cu barba roşie. Iarna e reprezentată prin *omul spîn* în basme, care caută să ţie în robie soarele, precum e aşa de frumos descris în *Harap-Alb* al lui Creangă. Credinţa că oamenii spîni şi cei cu barba roşie sînt răutăcioşi şi cu fire demonică e pornită din concepţiunea mitică a arşiţei şi a iernii.

În legende şi tradiţii, soarele are caĭ şi car; în basme are numai cal şi umblă numai călare. Iar acest cal e însuşi soarele. Ceea ce nouă ni se pare absurd — soarele să fie deodată cal, călăreţ şi armă a călăreţului — e absurd numai că sîntem obişnuiţi a gîndi cărturăreşte, cu rînduielile logicii, şi că ne-am tocit fantazia. Omul fără carte gîndeşte altfel şi e cu imaginaţia mai vie. Pentru un copil acelaşi lucru poate să fie, în jocul lui, şi păpuşă şi pat în care o culcă, şi plapomă şi pernă, şi mama păpuşei care vine să o bată. El îşi substituie lucrurile.

Calul soarelui — fiind soarele însuşi — fuge ca gîndul şi ca vîntul, şi întrucît soarele parcă pleacă de pe un vîrf de deal, se urcă pe boltă sus şi să scoboară la apus iarăşi pe un vîrf de deal, calul soarelui „se urcă cu stăpînul său pînă în slava cerului şi iarăşi se lasă-n jos, încet-încet“. Soarele iernii e slab, palid, fără putere: îndată ce dă în primăvară, el se aprinde, ia în sine foc, şi devine frumos şi puternic. Ce e aceasta în imaginaţia poporului? Acel tipic şi vecinic cal, pipernicit şi slab, din fundul grajdului, pe care-l alege Făt-Frumos ca să plece cu el în vitejie. Calul cere să mănînce foc, şi după ce-l mănîncă, se scutură şi se face Cal-galben. Identic acelaşi lucru cu armele voinicului: el alege spada cea mai ruginită, din fundul podului. Soarele primăverii caută tot aceeaşi căldură şi lumină pe care a avut-o în primăvara anului trecut, şi pe care a pierdut-o peste toamnă şi iarnă. Iar Făt-Frumos cere de la tată-său

„calul și armele pe cari le-ai avut tu în tinerețe, cînd ai vitejit“ — tată-său fiind închipuit ca soarele primăverii trecute, iar fiul său ca o renaștere a eroului îmbătrînit.

Făt-Frumos are puteri uriașe, dar nicăieri în mitologia noastră și în literatură nu se vorbește că ar fi uriaș cu trupul. Dimpotrivă. În baladele noastre te întîlnești așa de des „c-un voinic cu calul mic“ încît te miri de ce acest vecinic voinic are calul mic. Nu e rima de vină, căci poporul nu-și face capul călindar pentru o rimă — vechile cîntece ale noastre au ca lege asonanța nu rima — ci e de vină reminiscența mitică și observațiunea că soarele e așa de mic alături cu elementele cu cari se luptă. Negura care se înalță de pe pămînt pînă la cer, înghițind munți și văi și stînci și totul, e reprezentată în basme prin zmeoaica aceea care alergînd „cu o falcă în cer și cu alta în pămînt“ înghite stîncile și codrii : pe Făt-Frumos ori nu-l poate înghiți, ori dacă îl înghite, ea crapă. Cît de mic e soarele față cu negura ! Cît e de mic față cu zmeul (norul de furtună), care aleargă să-l ucidă, ori cu care se luptă „în trîntă că-i mai dreaptă“. Poetic și plastic e descrisă ceața din largul mării în basme : „deteră de un uriaș, culcat cu capul pe-o margine a mării și cu picioarele pe cealaltă margine, și de mult ce dormise, i se lipise genele și nu putea să-și deschidă ochii ; atunci băieții scoaseră foarfecele și-i tăiară genele. * „Băieții reprezintă vînturile cari risipesc ceața așezată statornic : ceea ce aici e arătat ca enorm de lung (uriașul) e identic cu zmeoaica a cărei gură e enorm de largă. Iar soarele cel mic biruiește zmeii și uriașii, reprezentanții întunerecului — ai ceții, ai negurii, ai norilor, ai iernii — și toate cu ajutorul unui cal mic. Zmeii și uriașii sînt proști, sînt putere brută ; în balade reprezentanții norilor sînt ca tipicul „Fulga cel cu barba neagră și cu mintea neîntreagă“. Luînd ca tip soarele, românul a generalizat cazul, de aici e vorba :

---

* Fundescu, *Basme* etc., 1875, pag. 135 *(n. a.)*. Este vorba de *Basme, orații, păcălituri și ghicitori*. Cu o introducere despre literatura populară de B. P. Hasdeu, ediţiunea a doua, București, Socec, 1870 *(n. n.)*.

„cel mai mare minte n-are, cel mai mic e mai voinic“ care a ajuns să fie o credință — deși n-are nici o bază reală, decît mitul — că dintre frați totdeauna cel mai mic e mai voinic, și că numai acesta e „năzdrăvan“, fiindcă năzdrăvan e soarele în luptă cu elementele cele puternice.

Soarele însuși e acel cal pe care-l cîntă baladele, calul care în colindul *Plugușorul* e „cal Graur cu șeaua de aur, cu potcoavele de-argint, cum n-am văzut de cînd sînt“. Sau „cînd copita scăpăra, toate bălțile seca“. Asta numai soarele o face. Sau în balade : „cînd pe fugă s-aşternea, văile se limpezea“, de neguri și de ceață. E calul fără splină, născut din spumele mării (soarele iese din mare, din noapte) ; calul cu trei inimi, care aleargă mereu și nu obosește.

Același lucru cu baladele haiducești, și cu toate baladele. Nu e bine să căutăm fapte istorice, sau adevăruri, în balade. Să nu ne înșele numele. Acel nume dovedește numai atîta că eroul cîntat e cel mai din urmă căruia i s-a adaptat cîntecul mitic. Mai mult nu. Că se pomenește în vreun cîntec despre curse de cai, despre „corăbii venețiene“ și cîte altele și acestea le iei ca documente istorice, culturale ale epocii etc. asta e o prăpastie. Dacă în cîntecul mitic există încurări de cai, poporul le lasă unde le află, chiar cînd eroul căruia i s-a potrivit cîntecul n-a văzut încurări în viața lui. În toate literaturile popoarelor nordice și celor slavice se reprezintă fulgerul cel strîmb în umblet ca o scrisoare și de obicei scrisoare străină, adică neînțeleasă. Poporul nostru zice fulgerului „slove ovreiești“ — în *Edda* „runele“, bețișoare rupte (zig-zagurile fulgerului). Acum, dacă mitul vorbind de fulger l-a numit „semne latinești“ sau „slove“, e o explicare cel puțin poznașă să zici că baladele vorbesc de inscripțiuni latine pe malul Dunării, în versurile

> Piatră mare necioplită
> Și cu slove rîcăită.

Sau altfel :

> Racle mari împărătești
> Purtînd semne latinești.

Poporul pe atunci nu ştia carte deloc, şi totuşi ştia că inscripţiile sînt scrise latineşte!

Într-un imn vedic, am citit că duşmanul soarelui, Vrtra, „are gură enormă, dar nu poate înghiţi mult, e mai mult trufaş decît aducător de primejdie“ şi acelaşi lucru îi zice în *Edda* eroul Helghe despre uriaşul Fafnir. Şi cu asta mi-a perit o iluzie. Credeam şi eu că într-adevăr românul în balada Miului a caracterizat bine pe ungur, cînd zice: „Unguru-i fălos, nu-i primejdios, are gură mare dar nu muşcă tare“ — şi cînd colo aceste versuri sînt fragmente dintr-un cîntec mitic, pe care le-avea românul în comoara sa înainte de-a exista unguri. Numele duşmanului variază în baladele solare, e ungur, e turc mai ales, în colinde e jidov.

Ai putea dovedi existenţa duelului la noi în veacurile trecute? Ai balada Miului, a Vidrei, a lui Ghiţă Cătănuţă. E adevărat, dar aceste balade au fond mitic, cîntă duelul soarelui cu norul sau cu noaptea, şi nu poţi dovedi nimic pe sfînta lume cu duelul lui Miul. Tot acelaşi duel e între Gruia lui Novac (soarele) cînd se luptă cu turcii care voiesc să-l lege cu funii de mătasă împletite-n cinci şi-n şase (fulgerul) şi să-l închidă; acelaşi duel între Novac bătrînul şi turci, acelaşi duel între Toma Alimoş şi Manea, acelaşi între Făt-Frumos şi zmeu ori Omul cît şchiopul cu barba cît cotul (Negură). Şi dacă Hera la greci e imorală, ce moralitate o să găsim în tipicele vorbe ale nevestei din baladă, care pe cînd se lupta bărbatu-său cu hoţul, zice bărbatului cînd o roagă să-i lege brîul că-i piere puterea: „Ba eu nu! că oricare o birui, eu cu dînsul m-oi iubi!“ Da, au lăudat unii de-ai noştri pe această nevastă, preamărindu-i „cavalerismul“ că ea iubeşte pe cel mai tare; alţii au hulit-o. Vorba e, scoatem vreun document pentru cultura şi moralitatea neamului român, din purtarea acestei neveste? Românul a creat tipul acesta? Nu. Nevasta reprezintă cerul, care se bucură deopotrivă şi de nor şi de soare; vorbele ei au fost repetate de toate literaturile ariene.

Fragmentele epice — adecă mitice — stau de obicei ascunse pînă ce se încheagă, cînd li se dă ocaziune. Sînt

ascunse prin poeziile lirice, care vecinic sînt în circulație, de aceea întîlnim în doine versuri care ni se par interpolate și mai ales cunoscute din poezii epice. Da. Pe Tudor nu l-au cunoscut ardelenii, ei n-au cîntecul *Visul lui Tudor*. Dar versurile acelui cîntec le au risipite prin doine; și cînd vor avea și ei vreun erou, le vor scoate la iveală, le vor închega într-o baladă. Astfel un fapt istoric însemnat ori neînsemnat dă ocaziune răzlețelor fragmente epice să se închege pe un anumit timp. De creat nu mai creează poporul nimic epic. Fără îndoială, variind după localitate și timpuri, el caută ciment nou pentru fragmente, dar acesta e trecător și n-are de a face nimic cu fondul baladelor. Și amănuntele de „adjustare" pot să varieze.

Fragmentele mitice ale bocetelor, descîntecelor, colindelor și ale basmelor au altă soartă. Nici un fapt istoric nu poate veni, ca să le dea ocaziune de a se închega. De aceea sînt vecinice fragmente, de aceea sînt formule sacramentale, neschimbate, stereotipe. Dar în fond, cum am zis, nu sînt decît variante ale baladelor. Aceeași concepțiune, alte imagini; același subiect, altă formă. Un singur fond mitic, indo-germanic.

Bineînțeles, eu nu voiesc să zic că toată poezia noastră epică e de origină cosmică, ori că toată e indo-germanică. Avem poezie a cărei origină e de altă natură — dar aceasta e foarte puțină — și poezie cu fond străin indo-germanilor în general, dar aceasta e și mai puțină. Apoi, în baladele noastre se găsesc multe reminiscențe istorice și culturale, precum un rîu duce cu el pămînt de prin toate locurile pe unde a trecut. Însă precum rîul nu pornește de la obîrșia sa, numai ca să ducă cu el pămînt și nămol în mare, ci cu alt scop, tot așa poezia noastră epică nici nu visează să fie istorică și să culeagă reminiscențe. Dacă se leagă de ea, bine, dacă nu, iarăși bine. Acest lucru e de sine înțeles.

Teoria emigrării cîntecelor s-a compromis rău prin furia apărătorilor ei și prin știința mitologiei comparate și a folclorului. Într-o vreme, îndată ce se găsea același cîntec în Italia și Englitera, de exemplu, s-apucau cărturarii să dovedească drumurile pe cari a emigrat acel cîntec, fie din nord spre sud, fie dimpotrivă, făceau

chiar hartă geografică și-i arătau trecerea din loc în loc cum s-arată drumul lui Alexandru cel Mare prin Asia. Arătau şi suta în care s-a născut cîntecul, după Hristos. Trebuia cu orice chip o emigrare. După ce însă cu vremea s-a găsit că acelaşi cîntec există și la ruși, au trebuit schimbate hărţile şi probele emigrării ; dar iată, cîntecul s-a găsit și prin Asia, pe tot de-a lungul drumului pe unde sînt popoare ariene. Atunci data naşterii cîntecului în cutare sută, sau pe timpul cutărui rege, a rămas de rușine. Atunci data emigrării cîntecului a trebuit împinsă pînă în timpurile preistorice ; iar drumurile cele cu atîta „savantlîc" dovedite că ar fi fost în toate direcţiunile cerului, au fost reduse la un singur drum cu o singură direcţiune : de la est spre vest. Acum, ca să explici „masa" de cîntece și basmuri, identică la toate popoarele indo-germane, printr-o perpetuă și înceată emigrare de la un popor la altul, în toate direcţiunile, e lucru cu mult mai neverosimil decît să ți-o explici ca fond comun al tuturor acestor neamuri, fond adus cu ei de pe malurile Gangelui.

Odobescu s-a încercat să probeze că balada noastră *Miorița* e emigrată tocmai din Egipt. Ea ar fi fost un bocet și cîntă moartea lui Adonis-Thimmuz. Ciobanii greci au adus-o din Egipt, împreună cu cultul lui Adonis, în Tesalia. De la greci au luat-o românii din Pind și ne-au adus-o peste Dunăre, prin suta cutare și cutare, *Miorița* într-adevăr e un bocet solar, ciobanul ucis e soarele, maica bătrînă e pămîntul, dar de ce să fie acest cîntec egiptean ? Toți indo-germanii au același cîntec, aceeași concepțiune despre moartea soarelui peste iarnă. O să aduc cu altă ocaziune un „drappa" (bocet) din mitologia nordică și-l voi pune alături cu *Miorița* ca să se vadă că au acelaşi fond. Poate o fi „emigrat" cîntecul lui Adonis pînă la scandinavi ? Cînd Făt-Frumos al nostru e omorît de o babă, care i-a vrăjit mai înainte cînii (N-aude, Na-vede, Na-greul pămîntului, Na ușorul vîntului, reprezentanți ai celor patru vînturi) și cînd frate-său sau fratele-de-cruce plînge și pleacă să-l caute prin lume, căci i-a spus semnul (inel ruginit, simbol al soarelui scăpătat) că Făt-Frumos ori va fi ucis ori e ucis gata — nu e același subiect cu cel din *Miorița?*

În baladă e mioara, în basm e inelul, care prevestește moartea eroului; în basm e un frate de cruce (dar de multe ori soră-sa, mumă-sa împărăteasa), în baladă mama care caută pe fiul său. În baladă eroul nu se apără cu cînii de dușman, deși ar putea; în basm nu se apără, că-i sînt cînii vrăjiți de-o babă. Și e natural să nu se vorbească de apărarea lui — de aceea basmul face cu neputință apărarea, iar balada tace — e natural — căci natura își merge drumul ei; oricît s-ar apăra Făt-Frumos, el trebuie să moară. Soarele trebuie să scapete și iarna trebuie să vie. În baladă eroul e cioban; o concepție indo-germană. Indra, zeul soarelui în *Veda*, e păzitor de vaci (în sanscrită *go* însemnează și nor și vacă). Hercule eroul solar e păzitor de turme și toți zeii cari dintru început au reprezentat Soarele sînt stăpîni ai norilor (Zevs, adunătorul de nori, Odin etc.), iar norii „sînt turme de vite ale Soarelui" pe cari le adună — prin căldură — și le risipește prin vînturile sale, căci vînturile de vară sînt totdeauna tovarăși ai Soarelui (la noi Sfărîmă-pietre și Strîmbă-lemne, în anumite cazuri, și N-aude, Na-vede etc. într-altele). Că sînt trei ciobani, e lucru limpede: toți indo-germanii au în mitologiile lor pornirea spre triadă, unde e nevoie de un singur zeu își fac trei, de aceea numărul trei și mai ales triada triadei — nouă — e număr sacramental în cultul și în obiceiuril arienilor, pe cînd la semiți e numărul șapte. Iar că sînt tovarăși, e tot o concepțiune comună indo-germană. Soarele e ucis de înșiși tovarășii săi, de vînturi cari iarna adună norii peste soare — omul primitiv crede că din pricina vînturilor și a negurilor e soarele iernii fără putere — și învie tot prin tovarăși, prin vînturile cari primăvara împrăștie norii.

Nu vreau s-aduc exemple de prin mitologii și literaturi ariene ca să nu mă întind cu vorba: mă mărginesc la analogiile mitologiei noastre. După ce Făt-Frumos scoate pe cele trei fete de împărat de la zmei, pleacă cu ai săi tovarăși — Strîmbă-lemne și Sfărîmă-piatră — pe alt tărîm. Acești doi tovarăși se înțeleg să omoare pe Făt-Frumos. Motivul? Același ca în *Miorița*. Ciobanul vrîncean și cel ungurean sînt geloși de oile mai frumoase ale moldoveanului, iar Sfărîmă-piatră și

Strîmbă-lemne sînt geloşi de fata cea mai mică a împăratului, pe care şi-o ţine Făt-Frumos pentru el, că era mai frumoasă decît celelalte două ale lor. E de notat că Făt-Frumos ştia că tovarăşii voiesc să-l omoare, cum ştia şi ciobanul moldovean, dar nici ciobanul nu se luptă cu duşmanii, nici Făt-Frumos nu-şi ucide tovarăşii, cu toate că putea. În basm a intervenit apoi alt mit. Făt-Frumos pune în leagăn o piatră, tovarăşii o ridică pe sorbul pămîntului pînă la un loc, apoi îi dau drumul şi piatra se sfărîmă. În treacăt atrag atenţia că piatra aceasta joacă un mare rol în mitologiile indo-germanice; cea din basmul nostru e una cu piatra pe care a dat-o Rea lui Hronos să o înghită în locul lui Zevs. Şi dacă Hronos varsă, după aceea, pe înghiţiţi, în basmul nostru ca la poruncă urmează vărsătura: Făt-Frumos ucide un balaur care mînca puii unei pajuri, iar pajura — vulturul lui Zevs, lupul lui Odin — îl înghite (de bucurie) şi iarăşi îl varsă „mai frumos de cum a fost“, cum e într-adevăr soarele cînd iese din negură şi nor.

Dar, la urmă, nu e nevoie să fie doi ciobani care omoară pe al treilea în *Mioriţa*. Varianta publicată de d-l Densusianu (în *Revista critică*, anul IV) are numai un cioban, în loc de doi. În varianta aceasta, ciobanul se luptă într-adevăr cu duşmanul — dar sfîrşitul e tot acelaşi; el moare; trebuie să moară, de-ar avea oricîţi cîni şi oricît de viteaz ar fi. Nu se poate altfel.

Îmi rezervez alt loc, unde voi aduce ca mărturii şi obiceiuri şi credinţe solare, ca să dovedesc că *Mioriţa* e a noastră, românească, e a indo-germanilor, şi n-am importat-o de nicăieri, ci am avut-o noi totdeauna. Şi sînt convins că şi slavii şi germanii şi francezii şi toţi arienii o au. Prea multe rudenii are în basmele noastre, în credinţele, în obiceiurile româneşti şi prea e concordant cu toate ale noastre acest cîntec, ca să fie un vagabond adus de vînturi acum două-trei sute de ani în ţară. Şi de ce? Pentru că cultul lui Adonis — probabil de origine semitică, şi în special iudaică, al lui Adonai — e şi el un cult solar? La greci se pare a fi solar — căci multe lucruri nu ştim despre el — dar solar a fost în Egipet? Nu l-au răstălmăcit grecii? Dar în urmă asta nu ne importă. De ce însă *Mioriţa* ar fi egipteană şi nu

mai bine o legendă creştină, căci şi aşa Hristos e întru multe şi întru toate asămuitor cu un erou solar. El a ştiut că are să moară şi nu s-a apărat; a fost trădat de tovarăşi (de un apostol); maica bătrînă de ce n-ar fi Maica Precista? Moartea ciobanului e descrierea morţii lui Hristos...

Dacă dintre eroii mai bine cunoscuţi ai baladelor noastre, Doicim şi Novac bătrînul ori Manole din *Mănăstirea Argeşului* se regăsesc şi la sîrbi şi la greci şi în colecţia de balade vechi engleze a lui Percy şi în *Şahnameh* la Firduzi — ce vrea să zică asta? Să ne certăm, care de la care? Sînt mituri comune, născute pe platourile Gangelui. Dacă d-l Hasdeu a aflat la Zenzi mitul „Cucul şi Turturica“, e numaidecît nevoie să „imigrăm“ balada din golful persic la delta Dunării? A emigrat mai departe la sicilieni şi la provensali, şi întrucît ea e simplu mitul iubirii soarelui cu norul, e una cu mitul lui Apollo cu Dafne. Arienii încă nu-şi cunosc literaturile poporale — abia de cîţiva ani se ocupă lumea cu ele —, dar odată şi-odată lumea va rămînea mirată văzînd că totul dar totul în mitologia, literatura şi credinţele popoarelor ariene e identic.

Să ne oprim puţin la altă teorie, a influenţelor străine. Cine Dumnezeu s-o nege! Dar precum evhemeriştii au căutat în mitologie idei înalte filozofice şi morale, uitînd că toate miturile, şi de aici basmele etc. sînt creaţiuni ale poporului de rînd, ale celor mai primitivi oameni cari nu pot să aibă idei înalte filosofice, tot aşa cei cu teoria influenţelor străine în literatura şi mitologia populară uită că poporul e una şi clasele culte de deasupra, alta. Dacă ţii ochii tot la cei „zece mii de-deasupra“, e lesne să vezi pretutindeni influenţe străine, schimbări de modă, maimuţării şi cîte altele; dar la cei de jos, fără carte, fără corupţie intelectuală şi morală, fără contact nemijlocit cu toate neamurile, e alta. Ca la rîuri: suprafaţa zbuciumată, adîncul liniştit. Eu am căutat să-mi dau seama de influenţele străine în literatura poporului nostru — bine să fiu înţeles, nu vorbesc de obiceiuri, credinţe, porturi, jocuri, muzică, limbă, ci numai de poezie — după cărţile citite de popor. Iată un exemplu. Nu e carte mai citită decît *Alexandria*. Şi o citesc ro-

mânii de mult. Sînt atîtea lucruri într-această carte, cari s-ar putea lipi de sufletul românilor, dar s-au lipit? Povestea lui Netinav care făcea oştiri de ceară, a lui „Hamon Dumnezeu“, bătaia lui Alexandru cu furnicile, clopotul care sperie pe piticii ascunşi în peşteră etc., etc., toate aceste n-au intrat în popor. Nu e nici un vers românesc, nici un basm care să le repete ori să facă aluzie la ele. Nu l-au influenţat pe român, unde l-au găsit acolo l-au lăsat. Iar dacă se găsesc în *Alexandria* lucruri pe cari le cîntă românul, nu el le-a luat din *Alexandria,* ci *Alexandria* le-a luat din ciclul de mituri indo-germanice. Aşa e scoborîrea lui Alexandru în iad. Lasă că asta o ştia românul de la Hristos dar şi fără Hristos ar fi ştiut-o, căci Orfeu scoboară în tartar, Apollo tot aşa, Odin al *Eddei* merge să vorbească cu Hell, Odiseu scoboară în iad, Eneas în tartar — lucru simplu, e apunerea soarelui, scoborîrea lui în noapte. Făt-Frumos scoboară pe „alt tărîm“ ca să caute pe fata împăratului.

Şi aşa şi cu alte cărţi — cînd judeci drept, nu cînd întorci lucrurile cu „capul unde stau picioarele“.

Sînt lucruri în poezia poporului nostru cari nu s-ar putea explica, poate, fără de emigrări şi influenţe străine. Poate, cu timpul, se vor explica şi fără de aceste două teorii. Cu vreo teorie nouă a unui fond comun de poezie, a neamului omenesc. Ca exemplu povestea potopului. Nu înţeleg potopul în sine, ci amănuntele legate de el, corabia, muntele pe care s-a oprit ea, Noe, porumbelul etc., etc.

Ce priveşte împrumuturile străine, ele pătrund în popor dar nu s-amestecă cu adevăratul fond mitic. Trebuie să deosebim două lumi în literaturile poporale, una veche, limpede, cea mitică; alta întunecată şi zăpăcită a influenţelor creştine şi streine. La noi poveştile streine şi legendele creştine şi toate bogomilismurile şi cum le mai cheamă trăiesc ca nişte parazite, nu sînt cunoscute de toţi românii, sînt zăpăcite şi variază din sat în sat. Cele mai multe nici nu merită să le cunoaştem. Revista *Şezătoarea* a publicat multe lucruri de acestea, şi vezi cît de încurcate sînt şi cît de fără rădăcini în mintea şi-n inima românului. În descîntece, bocete şi colinde, au intrat numai numele creştine, altceva nimic. Hristos

— sau Sf. Ion — a înlocuit pe eroul solar, Maica Domnului cerul și lumina, și așa mai încolo — în fond mitul a rămas neatins.

Acum dînd la o parte puținele împrumuturi și neînsemnatele influențe străine, mai ales ale creștinismului, poezia noastră epică în întregimea ei este continuarea ciclului de mituri ale indo-germanilor. Ea constă din fragmente „flotante" cari se combină în cele mai variate chipuri și se încheagă cînd li se dă ocaziunea printr-un fapt istoric oarecare, întocmai cum se încheagă negurile plutitoare ale văilor, ca să se resfire iarăși. Toate sînt înrudite și se sprijinesc reciproc ; fondul lor e neschimbător, de multe [ori] e stereotipă și forma, dar aceasta trebuie să sufere din pricina evoluției limbii. Multe fragmente sînt în perpetuă circulațiune ; altele sînt în stare latentă într-anumite timpuri, ori ascunse în poezia lirică, ori trăind izolate undeva în vreun colț al provinciilor românești ca să iasă la iveală pretutindeni cu aparența unei creațiuni de curînd, și într-acest caz au caracter provincial.

## BABELE SFINTE ÎN MITOLOGIA NOASTRĂ

Eroul solar face în drumul său popasuri la vro sfîntă oarecare și de obicei cere de la ele sfaturi și ajutor. Patru dintre sfinte : Vineri, Duminecă, Luni și Miercuri reprezintă principiul binelui și sînt blînde, bune și totdauna gata să ajute pe erou ; celelalte trei, Joi, Marți și Sîmbătă sînt răutăcioase, de aceea eroii solari le ocolesc căci ele reprezintă principiul răului.

Toate aceste sfinte în mitologia noastră reprezintă noțiuni concrete, sînt personificări lămurite ca fața soarelui. Culegătorii de povești însă de multe ori le amestecă, le dau roluri cu totul contrarii caracterului lor, le țin ca pe un fel de hocus-pocus al basmelor cu cari te poți juca după buna ta chibzuială. Dar, pe cît de bine știe cel ce se uită la un scaun din fața lui că acel obiect e scaun și nu altceva și că stă acolo unde-l vede și nu într-alt loc, tot așa de lămurit ar trebui să se știe că sfintele din basme sînt anumite personificări, bine stabilite, cu însușiri permanente și esențiale, cu o sferă de activitate bine determinată și cu rostul lor care e neclintit. A amesteca pe sfînta Luni cu sfînta Vineri, ca și cînd ele ar fi simple locuri comune ale poveștilor, ori a purta pe erou pe la toate sfintele pe rînd — și mai ales în ordinea numelor zilelor din săptămînă — nu e numai o confuzie, ci un nonsens tot așa de mare ca și cînd ai descrie pe leu cu însușiri de ale iepurelui, ori dimpotrivă.

Sfintele noastre personifică timpul de la o răsărire de soare pînă la alta. Fiecare își are porțiunea sa de timp, iar însușirile ce i se dau fiecăreia în basme au să

corespundă, pe cît se poate de exact, cu fenomenele anumitei porțiuni de timp. Ziua și noaptea împart drumul soarelui în două părți, privite ca egale. E, deci, natural ca faptul zilei și faptul nopții să fie privite ca popasurile de căpetenie ale soarelui. Aceste două fenomene sînt reprezintate și personificate în sfînta Miercuri și sfînta Vineri, cele mai de căpetenie sfinte ale basmelor, iar în credințe și obiceiuri „zilele" cele mai sfinte din săptămînă. O să mă opresc acum la aceste două personificări, înainte de a vorbi despre celelalte sfinte, ca să le lămuresc bine rostul și ființa, mai întîi singure, iar mai tîrziu în legătură cu celelalte.

Numele Vineri n-are nevoie de demonstrări întru cît îi privește origina. Tot așa Miercuri. Unul e Venus, altul Mercurius. Dar nu numai în nume se potrivesc aceste zeități, ci și în ființa lor. Sf. Vineri a noastră, ca personificare mitologică, e una cu zeița Venus, iar sfînta Miercuri e într-adevăr Mercurius. Latinii au împrumutat aceste zeități de la greci, prin urmare o să ne căutăm dovezile în mitologia grecească, fiindcă e mai de baștină, și fiindcă o aflăm sistematizată prin cărți și dezvoltată mai mult decît la latini.

Afrodita e cunoscută mai mult ca zeiță a frumuseții corporale și a iubirii sexuale. Aceasta era Afrodita vremilor tîrzii ale vieții grecești ; la început însă, ea n-a avut de-a face nimic cu frumusețea *corpului* și nici cu iubirea *sexuală*, ci simplu cu frumusețea ca abstracțiune, a tuturor lucrurilor și manifestărilor naturii, și cu iubirea în înțelesul abstract și ideal. Genealogia zeilor, așa cum o dă Hesiod, e neîntrerupt discutată și mulți interpreți ai mitologiei găsesc că totul în Hesiod e contradicție și imposibilitate. E o părere generală că e absurd să faci o genealogie a zeilor, că e lucru nerațional să introduci cronologia în teogonie. Alți interpretatori însă găsesc că Hesiod e, dimpotrivă, foarte limpede în tot ce spune și că cronologia lui e nu numai înțeleaptă și adevărată, dar absolut necesară. Ce descrie el întru începutul teogoniei ? Un simplu fapt de ziuă. După cum urmează fenomenele unul după altul în natură, la începerea zilei, și după cum aceste fenomene sînt personificate în zei, e natural ca zeii să se nască unul după altul,

și iată gata cronologia teogoniei. Hesiod spune că la început s-a născut *haos*, apoi *pămîntul* (Gaea) cel cu umeri lați și *tartarul*, iar în urmă *Eros*, cel mai frumos zeu și cel mai plăcut zeilor și oamenilor. Haos e noaptea întru care zace pămîntul : Hesiod spune că s-a născut pămîntul, într-adevăr însă el *era*.* Din noapte s-a născut pămîntul și tartarul. E o concepțiune a tuturor neamurilor primitive că pămîntul iese din noapte încetul cu încetul, ca și cînd ar fi o insulă ce iese din mare, ca o balenă. Dacă ar fi în văzduh, ai vedea noaptea sub tine un *haos*, pămîntul una cu aerul întunecat al universului. Dar cu încetul se luminează, se deosibește pămîntul, acum îl vezi. Se naște pămîntul tot din noapte. Dar Hesiod spune că se naște pămîntul și tartarul. Acest tartar e întunericul de sub pămînt, așa cum și-l închipuiau cei vechi și cum și-l închipuiesc toate popoarele. Cum se naște el din noapte, deodată, cu pămîntul ? Unii dintre comentatori zic că tartarul e ceva inerent pămîntului, e legat de el, prin urmare Hesiod nu vrea să spuie că se naște pămîntul *și* (apoi) tartarul, ci pămîntul (deodată) *cu* tartarul. Căci, ziuă ori noapte, pămîntul are sub el un tartar. Aici o ceartă pentru *și* și *cu*. Dar înșiși cei vechi au discutat acest *și*. Plato în *Symposion* reproduce versurile lui Hesiod și dă afară pe τάρταρα înlocuindu-l cu τάντων.**

Rămînem acum la Eros, căci mai departe teogonia lui Hesiod nu ne privește. Eros e personificarea strălucirii zorilor și zorile însele e un Eros cosmologic, e *puterea creatoare* a naturii, vecinicul imbold spre viață, personificat într-un *zeu al frumuseții*. Așa a fost în prima epocă a vieții ariene, căci Uranos și Eros nu sînt zei specifici grecești. Într-o epocă însă, mai tîrziu specific grecească, vremea care amestecă pe toate a detronat pe Eros. Locul i l-a luat Afrodita. Ei i s-au dat atributele de zeiță a frumuseții ideale, a puterii creatoare în natură. Afrodita, spune Hesiod, s-a născut cu mult în urma

* Compară ce spune Moise în geneză *(n.a.)*.
** Același lucru îl face Aristotel în două rînduri ; Zenon și Sextus Empiricus, asemenea *(n.a.)*.

lui Eros, cu toate acestea îi era mamă. Aci nu mai e ordin cronologic al fenomenelor, ci un ordin cronologic în naşterea miturilor. Mitul cu Afrodita s-a născut mai tîrziu. Să vedem întîi cum se explică naşterea Afroditei. Spune Hesiod că Uranos (cerul) după ce a născut pe toţi zeii — adică se săvîrşise creaţiunea — şi-a tăiat mădularul bărbătesc (greceşte μήδεα) şi l-a aruncat în mare. Plutind aşa pe mare, mădularul tăiat s-a tot apropiat de mal ; în jurul lui se adunase spumă, şi din spuma fructificată de mădular s-a născut o femeie care în urmă a ieşit din valurile mării. Era Afrodita. De-aceea se numeşte născută din spume.* Fără îndoială, acest mit e născut tîrziu, probabil în Cipru, dar se explică prin felurile de concepţiune ale indo-germanilor. Cerul e privit ca o mare, ca o cîmpie. Concepţia e simplă, o pricepe oricine şi n-are nevoie de dovezi. La noi chiar, în poezie întîlneşti foarte des descris orizontul ca „o margine a cîmpiei". Acum, zorile zilei la marginea cerului, spre răsărit, sînt într-adevăr ca o spumă albă : tot cerul e întunecat, iar jos la orizont alba lumină ce se naşte e ca o spumă albă pe marginea mării. Această spumă, prin comparaţie, a fost personificată ca o femeie frumoasă, ca Afrodita. Jocul de cuvinte cu φιλλομηδήςe posterior, s-a născut într-a treia epocă a mitologiei greceşti, cînd grecii se moleşiseră şi făcuseră din Afrodita o zeiţă a iubirii sexuale, înlocuind-o şi pe ea, ca zeiţă a zorilor, cu Eros, şi dîndu-i ei alte ocupaţiuni demne de-o epocă destrăbălată.**

Afrodita e mama lui Eros, căci mitul ei s-a născut mai tîrziu. Eros a scăpătat, devenind un zeu al amorului.

---

* Această concepţiune nu e singuratecă. Hefaistos (Fulgerul) a amăgit pe Minerva în fierărie şi a voit s-o dezvirgineze. Fata a fugit, Hefaistos după ea. N-a ajuns-o, dar în fugă i s-a împrăştiat sămînţa pe pămînt şi din ea s-a născut Erichtonios (Trăsnetul) cel cu picioarele strîmbe. Trăsnetul e o descărcare a fulgerului. Erichtonios, născut fără mamă, a zidit Atena şi a fost strămoşul atenienilor. Oraşul a fost numit după Athene, căci ea a privit pe Erichtonios ca pe copilul ei *(n.a.)*.

** Afrodita e numită φιλλομμηδής(cea iubitoare de mădular bărbătesc) şi comentatorii cred că acest nume e născut prin joc de cuvinte φιλομμείδης şi că de-aici ş-ar fi luat naştere mitul cu spumele *(n.a.)*.

Dar şi Afrodita a scăpătat, şi a devenit zeiţa frumuseţii, nu a celei abstracte şi ideale, ci a frumuseţii corporale şi a iubirii sexuale, a voluptăţii. Iar idealul ei loc între zei l-a luat Eros. Afrodita a scăpătat tot mai mult, pînă ce-a ajuns să fie o Venus Kalligonnis — aşa cum o arată statuia din Neapol, într-o poziţie foarte riscată, cu capul întors spre spate, admirîndu-şi însăşi rotunjimea corpului, a ajuns Venus Praxis, spre deosebire de o Venere platonică.

Afrodita, aşa cum a fost ea în timpul din urmă, era o creaţiune a poeţilor şi a famenilor. Poporul de rînd n-o ştia aşa, pentru el Afrodita era zeiţa strălucirii concrete, a zorilor, a razelor ce se joacă printre nori, a fulgerului, a roşeţii din amurg, a curcubeului.

Pentru că, într-adevăr acestea sînt cele „mai frumoase" fenomene ale naturii. Toate erau personificate dintru întîi prin Venus, şi dacă mai tîrziu grecii au personificat aparte fiecare dintr-aceste fenomene — zorile ca Eros, curcubeul ca Iris, razele printre nori ca Graţii, fulgerul ca Hefaistos, amurgul ca Mercur-Hermes — tot ale ei au rămas aceste cinci străluciri. Cu soarele însuşi — Apollo — ea n-a avut nimic de împărţit, deşi el e strălucirea cea adevărată. Iată de ce : soarele străluceşte cu căldură puternică şi uneori nesuferită, cu lumină orbitoare. Iar Afrodita era strălucirea blîndă, albă, poetică, aşa ca a zorilor, ca a fulgerului care e rece, ca a curcubeului. Venus nu mai reprezinta zorile, dar le reprezintase odată, şi ea şi băiatul său, Eros. Nu reprezinta anumit curcubeul, dar curcubeul era numai un brîu al ei, vestitul brîu în care stau toate frumuseţele şi voluptăţile. Ea nu reprezinta anumit fulgerul, dar fulgerul (Hefaistos) era bărbatul ei ; ea nu reprezinta razele jucîndu-se prin nori, dar aceste raze (graţiile) erau vecinicele ei însoţitoare. Ea nu putea nicidecum să reprezinte amurgul — care e protivnic al zorilor, ca aducător de moarte, ca născător al întunerecului — dar are parte la strălucirea lui, căci cu amurgul (cu Hermes) ea a trăit, cum am zice noi, necununată, şi a născut cu acest zeu pe Hermafroditos, care nu era nici bărbat, nici femeie, dar şi femeie şi bărbat deodată, precum în amurg e şi ziuă şi noapte deodată, dar nu e într-adevăr nici

ziuă, nici noapte *. Afară de asta toate mitologiile spun că Hermes (amurgul) are foarte multă înrudire cu Eros al teogoniei. Hermes la Hesiod se naşte foarte tîrziu, se vede că mitul lui s-a născut tîrziu, spre decadenţa mitologiei greceşti, de aceea nici n-au avut grecii unde să-l aşeze între zei, căci toate locurile erau ocupate şi i-au dat rol de servitor şi sol al zeilor olimpici.

Eu am băgat de seamă că toate atributele sfintei Vineri care reprezintă în mitologia noastră Amurgul ** se potrivesc cu atributele lui Mercur-Hermes. Mitologiile şi studiile mitologice de mai curînd, toate spun lămurit că Hermes e personificarea amurgului şi a vîntului de pe-nserat. Era însă nelămurire asupra numelui Hermes. Bréal, în studiul său asupra lui „Hercules şi Cacus" s-a ocupat cu acest nume şi rezultatele sînt că Hermes într-adevăr e amurgul şi vîntul serii.

Într-un imn vedic se descrie lupta zeului Indra (Soarele) cu uriaşul Vrtra (Norul), care-i furase vacile şi i le închisese. Indra ajutat de cîni — în toate mitologiile indo-germane vînturile sînt personificate în cîni — de Sarama şi Sabala, biruie pe uriaşul care aruncă foc şi pară pe nări. E mitul nostru cu Făt-Frumos care ucide pe zmeul cu atîtea capete ; cînii sînt, cum am mai spus : N-aude, Na-vede etc. Acum să lăsăm pe însuşi Bréal să vorbească :

„Noi n-am vorbit pînă aici de o împrejurare a mitului, care se raportează la cea mai adîncă autenticitate şi aruncă lumină asupra mai multor particularităţi ale mitologiei greceşti. Indra, cînd află că vacile-i sînt închise, trimite pe căţeaua sa Sarama, să i le caute *** — adecă pe vîntul care pare că urlă pe vremea furtunii.

---

* Hermafroditus era jumătate bărbat, jumătate femeie. Noi nu putem înţelege acest lucru aşa bine ca grecii ; la noi noapte şi zi sînt amîndouă cuvinte feminine, tot aşa la latini. Dar în greceşte ημερα (ziuă) e masculin νυξ feminin. În limba germană der Tag, die Nacht. Cît era bărbat reprezenta ziua, cît era femeie, noaptea *(n.a.)*.

** În loc să fie reprezentat prin Sf. Miercuri. Vezi mai jos de ce *(n.a.)*.

*** Vezi mai încolo despre căţeaua Dolca din baladele noastre, care se luptă cu Fulga tîlharul ce furase oile lui Costea (Alecs.) *(n.a.)*.

*Sarama* are doi căței, numiți după ea cu numele patronimic *Sarameya*, iar unul se numește *Sabala*, nume care vine, fără îndoială după congecturile lui M. Weber, de la adjectivul *sarvara* «negru» *. Într-un imn către Jama (zeul morții), se spune că acești doi cîni, care sînt descriși avînd fiecare cîte 4 ochi, vin ca soli la oameni, fără îndoială ca să-i conducă în imperiul morților. Aiurea, Sarameya e invocat ca zeu al somnului, păzitor al casei, apărător de boale : «Tu care alungi boalele, care protegi casele, care te poți schimba luînd toate chipurile, fii-ne prieten»...

M. Kuhn a recunoscut în cînele Sarameya, care deschide cele încuiate, care conduce sufletele în infern, aduce somnul și gonește boalele, pe zeul grec 'Εζμείας sau 'Εζμῆς.

Identitatea celor două nume e tot așa de neîndoielnică ca și funcțiunile lor. Așa se explică prezența lui Hermes într-un mare număr de mituri : el duce lui Phrixos lîna de aur, ajută pe Perseu contra Gorgonei, cercetează pe Persefona în infern, fură taurii soarelui. Iar *Sabala* se regăsește în numele Kerberos (Cerber) în regatul morților la Pluto."

Așadar, numele Hermes a ieșit din numele unui cîne care reprezintă vîntul furtunii **. Acest cîne în mitologia vedică ducea sufletele în tartar, același lucru îl face Hermes în mitologia greacă. Dar să lăsăm cînele și să vorbim de ceea ce personifică el, despre vînt. Vîntul e întraripat, Hermes are aripi la picioare, singurul zeu întraripat în toată mitologia greacă. Vîntul geme, urlă, dă sunete, vîjăie, e vecinic vorbăreț, e vecinic pe drumuri. Hermes e guraliv, e zeul elocvenței, el pe toți îi biruie cu gura ; el e veșnic pe drumuri, ca sol al zeilor. E mincinos, lucru mare, e șiret și se vîră pretutindeni. E meșter în toate și nu obosește să alerge și să flecărească. Vîntul cîntă ; în amurg boarea e un cîntec dulce, de aceea Hermes e cîntăreț, el a inventat harfa. Hermes, ca vînt de seară, a inventat harfa, iar Apolo, ca

---

* În sanscrită *s* se rostește ca un fel de *teta* grecesc *(n.a.)*.

** «Cîne negru» Vezi despre el la capitolul «Cîinii lui Făt-Frumos». *(n.a.)*.

soare (al dimineții), a inventat lira. E vorba deci de vîntul zorilor și al amurgului. Acum, să-l vedem ca amurg. Întunerecul amurgului dă lucrurilor o culoare cenușie, apoi le întunecă, parcă le fură de dinaintea ochilor noștri. Amurgul „fură" lumina, strălucirea soarelui de pe deal și cîmpie. Hermes? El e zeul tîlhăriei. Fură tot ce poate. Abia născut, i-a furat lui Apolo lira și a ascuns-o în leagăn, mai tîrziu i-a furat boii. Din fierăria lui Hefaistos a furat cleștele.

Amurgul e începutul nopții, iar noaptea a dat celor vechi ideea de-a crea un tartar, un regat al morților. Hermes, ca amurg și ca vînt al nopții, duce sufletele celor morți în tartar. El are un băț: cu un capăt al bățului învie oameni și făpturi, cu cellalt capăt îi ucide. Duplicitatea puterii din băț e duplicitatea amurgului: lumină, înviere, întunerec, moarte. Pe lîngă acest fapt și pe lîngă cellalte că el a născut cu Lumina (cu Venus) pe Hermafrodit, se mai adaogă unul: el are pe bățul său ca emblemă doi șerpi încolăciți ale căror capete se ating sus la mîner. Mitul spune că Hermes a văzut odată doi șerpi care se băteau furioși, el a dat cu bățul între ei, iar ei s-au încolăcit pe lîngă băț, uitîndu-și furia. Cei care nu văd în mitologie decît fantazii și visuri, oricît s-ar împotrivi trebuie să recunoască frumusețea și „poezia" acestui mit. Doi șerpi, lumina și întunericul, ziua și noaptea se luptă; amurgul stă între ei, se încolăcesc pe băț amîndoi, iar capetele lor vrăjmașe se ating pacinice, cum se atinge ziua cu noaptea în amurg. Am atras atenția și aiurea asupra concepției că ziua cu noaptea se luptă, ca personificate în șerpi, în tauri etc. Țăranul și astăzi zice: era pe vremea cînd se lupta ziua cu noaptea.

După atîta digresiune să ne întoarcem la ale noastre. Precum Mercur reprezinta amurgul și vîntul de pe-nserate, iar Venus, zorile și strălucirea solară în general, așa le reprezintă în mitologia noastră Sfînta Vineri și Sfînta Mercuri. Atributele, precum vom vedea, le sînt aceleași. Dar cu o osebire. S-au schimbat rolurile. Sfînta Vineri, în loc să fie Venus și să reprezinte zorile, reprezintă, dimpotrivă, amurgul, iar Sfînta Miercuri reprezintă zorile. Cazul nu e izolat — ca două lucruri opuse să-și schimbe locul. E ceea ce se întîmplă și în limbă;

sema[n]tologia ne arată cum unele cuvinte au primit înțeles cu totul contrar decît cel original. Iar schimbarea locului, adică trecerea Sfintei Vineri la apus și a Sfintei Miercuri la răsărit, are drept cauză creștinimsul, acea „negură“ cum am numit-o, care s-a lăsat peste miturile păgîne, întunecîndu-le și producînd confuziuni în mitologia noastră. Sfînta Vineri a noastră reprezinta zorile odată — și chiar astăzi simți că țăranul nu și-a perdut cu totul conștiința despre acest lucru — dar intervenind legenda creștină, că Hristos a fost răstignit și a murit într-o vineri, și după cum Hristos s-aseamănă mai întru toate cu eroul solar, sau cu însuși soarele cel adevărat nu mitic, a trebuit ca mitologia noastră să simtă urmele legendei creștine. Amurgul soarelui și amurgul lui Hristos nu puteau să fie reprezentate prin Sf. Miercuri, căci Hristos a murit vineri, și astfel două idei s-au ciocnit. Ziua, simpla zi vineri, s-a confundat cu Sf. Vineri, care era un nume al personificării zorilor. Și astfel Sf. Vineri a fost luată de la răsărit și adusă la apus. Dar, precum am zis, această tranzițiune încă nu e deplină — aproape de 2000 de ani, și poate n-o fi niciodată — Sf. Vineri stă la locul ei, la răsărit, dar foarte nesigură : în majoritatea obiceiurilor, credințelor noastre, Sf. Vineri e amurgul, e Hermes, dar cîteodată licurește, pe ici pe colo în strălucirea ei cea veche, rar, dar foarte puternic, și atunci ea e Venus în toată mărirea păgînătății ei.

Dacă legenda creștină a adus pe Sf. Vineri de la răsărit la apus, era consecvent ca ea să puie la răsărit pe Sf. Duminecă, pentru că duminecă a reînviat Hristos ; iarăși o potrivire cu renașterea soarelui în zori. Dar n-a făcut-o. N-a putut, ori i-a căutat un loc mai bun. Așa că Sf. Miercuri a rămas ca personificare a faptului zilei.

În basme, aceste două sfinte sînt cele mai de căpetenie. Drumul de la Sf. Vineri pînă la Sfînta Miercuri e o pînză neagră — noaptea—, iar îndărăt de la Sfînta Miercuri la Sf. Vineri e o pînză albă, ziua. Pe aceste două drumuri sînt lăcașurile celorlalte sfinte. Anume pe drumul nopții cea dintîi sfîntă după Sf. Vineri e Sf. Sîmbătă. Nu e cestiune de șirul real al zilelor săptămînii. Nu. Sf. Sîmbătă e un product al legendei creștine. Întîi

de toate: sîmbătă toată ziua Mîntuitorul nostru a fost mort. Vineri l-au răstignit, sîmbătă a cutreierat lumea morților, duminecă a înviat. Noaptea e lumea morților amurgul (Sf. Vineri) duce morții pe ceea lume, în imperiul Sf. Sîmbete. A doua: repulsiunea ce au avut-o creștinii față de ovrei, a căror zi de sărbătoare e sîmbăta. Acestei zile i-au dat partea cea mai urgisită, au personificat în ea iadul, partea din noapte care e dată cu totul duhurilor-rele, strigoilor și moroilor, pricolicilor și stafiilor. Prin hotarele sîmbetei a cutreierat Hristos, cînd s-a scoborît din limb. De aceea, sîmbăta nu e într-adevăr sfîntă. Prin analogie i se zice sfîntă, dar numai în descîntece, în vrăji, în farmece, în toate acele întunecoase versuri recitative cari se raportă la duhuri necurate și la ura și aruncătura omului pe om. Ea e răutăcioasă și vecinic posomorîtă. În basme, sîmbăta n-are ce căuta.

E nonsens cînd culegătorii noștri de basme poartă pe eroul solar, pe Făt-Frumos, și pe la o Sfîntă Sîmbătă. Nu, ea nu e sfîntă decît de frică, adecă în imprecațiile mistice, cînd vracii și descîntătorii cer ajutorul duhului necurat. Și apoi ce-ar căuta eroul solar în imperiul duhurilor? Eroii sînt păgîni, concepții mitice solare, ei se luptă cu puteri de ale naturii, cu uriași, zmei, balauri — nori, neguri, arșiță etc. — dar nu cu stafii, cari sînt concepții ale credinței în suflet.

Sîmbăta nu e soră cu celelalte sfinte, ea e despărțită, și la dreapta și la stînga de ele cu un rîu mare, numit *Apa Sîmbetei*. Sfînta Vineri duce sufletele pînă la această apă și le dă în seama luntrașului. Alt amestec ea n-are cu sîmbăta, afară de simplele afaceri ale slujbei ei. Sf. Vineri ar putea închide stăvilarele Apei Sîmbetei, dar oamenii atunci ar putea sparge stăvilarele ei cu ouă roșii, de aceea femeile aruncă coaje de ouă roșii la Paște pe ape. Ea e a morților. De aceea avem sîmbetele morților. Compară și zicătoarea noastră: „A-i purta sîmbetele".

Dar nu singură sîmbăta e urgisită de Dumnezeu și de oameni, ci și Sf. Marți. Ea e vecina de dincolo de rîu a Sf. Sîmbete. Reprezintă timpul de către ziuă, înainte de cîntători, vremea numită „pe la mînecate". Și ea e stăpîna imperiului întunecat al duhurilor, ba a duhu-

rilor celor mai rele, a celor bătăioase şi arţăgoase, a strigoilor cari ies din morminte şi se fac lup, a ielelor şi vîntoaselor. Dacă Sf. Sîmbătă e mai mult stăpîna morţilor, Sf. Marţi e stăpîna duhurilor rătăcitoare, a celor neîngropaţi, a celor ce se spînzură şi se îneacă, a copiilor ce mor nebotezaţi şi aşa mai încolo. Hotarul ei, de către ziuă e despărţit de-al Sf. Miercuri prin *Rîu-de-rouă*. Roua e sfîntă şi peste ea nu pot trece duhurile. Nici marţea nu e sfîntă, dintr-aceleaşi motive ca sîmbăta. Nici ea n-are ce căuta în basme.

Marţa şi sîmbăta, ca personificări ale nopţii, au influenţat credinţele noastre. Amîndouă sînt zile nefaste, ale morţilor. Din noianul de credinţe legate de aceste zile, voi aminti numai unele : 1. Fiindcă marţea reprezintă timpul despre zori „pe nemîncate" cînd „se porneşte ziua", credinţa poporului este că începutul lumii a fost într-o marţi. „Într-această zi s-a pornit lumea". Dumnezeu cel păgîn, al mitologiei noastre, soarele — a început într-o marţi să creeze lumea cu ajutorul ariciului. Acel ariciu, pe care-l întîlnim mereu în cosmogonia noastră ca creator al lumii, e însuşi soarele. În toate mitologiile ariene, ariciul e un simbol al soarelui ; ariciul se face ghem rotund şi se rostogoleşte pe bolta cerului ; razele soarelui sînt ghimpii ariciului. Asta e toată explicarea ciudatei apariţiuni a ariciului alăturea cu D-zeu în creaţiune : soarele e creator. 2. Marţea, ca reprezentantă a vremii de „pe mînecate", e stăpîna drumurilor. E o credinţă naivă că te-ai potrivi cu Dumnezeu, ai încerca oarecum să-i faci concurenţă, dacă ai începe marţea vrun lucru mai de căpetenie şi mai ales un drum îndelungat. „Marţea nu e bine de plecat la drumuri îndelungate (mari) nici a începe vrun lucru mai de căpetenie" şi „drept aceea romàncele nu îndătinează nicicînd în această zi a începe vrun lucru nou şi de o durată mai lungă, bunăoară : a urzi, a porni pînza, a croi o cămaşă..." Credinţa că pornirea la drum marţea aduce vrun rău e dintre cele mai înrădăcinate în poporul nostru. În general, marţea, ziua urzirii lumii, e nefastă pentru orice fel de urzire şi de pornire. Nici nuntă, nici logodnă nu face românul marţea. 3. Pedepsele celor ce lucrează în felurite zile sînt felurite în cultul nostru. Să nu lucrezi

joia, zice românul, că e rău de grindină, de ploaie, de tunet, de fulger, de arşiţă etc..., va să zică pedepsele sînt atmosferice, din ele recunoşti pe Jupiter al atmosferii. Dar de alt soi sînt pedepsele Sf. Vineri : cine lucrează vinerea orbeşte, asurzeşte, îi cade părul, capătă pecingene, albeaţă etc., etc., va să zică pedepse corporale, şi tot de acelea cari distrug frumuseţea. Din ele recunoşti pe Venus, zeiţa frumuseţii şi a căsătoriilor. Celor ce lucrează marţea totdeauna li se pune în vedere moartea. „Femeile să nu taie guri de cămăşi că e semn de moarte." „Femeile, cari se lau sau fac leşie marţea, le moare bărbatul." Grăunţele sămănate marţea nu vor răsări niciodată etc., etc. „Marţa şi sîmbăta numai la morţi se croieşte şi numai morţii se scot din casă într-aceste două zile." *

Dincolo de Rîu-de-rouă e locaşul zorilor, personificate în Sf. Miercuri. În grădina ei creşte bradul lumii, despre care voi vorbi mai tîrziu, într-un capitol. Ziua, în întregimea ei e personificată în Sf. Joi şi Sf. Duminecă. Dubla personificare e datorită creştinismului. După concepţia păgînă, lumina zilei e Sf. Joi. Creştinismul a personificat lumina zilei în Sf. Duminecă, dar şi sfînta asta are dubla însemnătate, în descîntece şi în colinde e numită Maica Precista. Între sf. Joi şi sf. Duminecă e un antagonism vecinic. Ele sînt două babe, cu locaşuri învecinate, la mijlocul cerului, dar au felurite roluri. Sf. Joi e răutăcioasă, răzbunătoare, iute la mînie, ucide chiar pe eroul solar şi e aplecată să dea ajutor zmeilor şi balaurilor. Într-însa e personificată puterea distrugătoare a soarelui, arşiţa. Puterea binefăcătoare a soarelui, căldura rodnică şi lumina în general, e personificată în Sf. Duminecă. Şi precum Hristos în colinde mai ales e reprezentat ca însuşi soarele, cerul sau lumina e reprezentată ca Maica Precista, „cu vestmîntul mohorît, lung din cer şi pînă în pămînt". Sf. Duminecă e Cosînzeana basmelor, e Diana mitologiei vechi.

A rămas Sfînta Luni. În mitologia egipteană, luna, ca Isis, a jucat un rol important, dar e lucru curios că nici una dintre mitologiile indo-germanice nu se ocupă

* S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, I, 103 (n.a.).

cu luna. Foarte puţin se vorbeşte de ea. Se vede că a trebuit să dispară în faţa soarelui, şi deşi are să se lupte şi ea cu neguri şi nori, nimeni n-a făcut dintr-însa erou. În schimb însă, în mitologiile popoarelor mai moderne joacă un rol important în credinţele spiritiste. Ea e un centru al lumii create de animism. E de explicat aceasta, fiindcă e stăpîna nopţii, iar Noaptea e imperiul duhurilor. Creştinismul a dat avînt animismului şi de aceea ciclurile de legende, de credinţe, de obiceiuri, referitoare la lună au un fond creştin mai la toate neamurile Europei sau împrumutat de la neamuri care au adorat luna. Fondul păgîn, indo-german vechi, ori a dispărut, ori e în luptă cu moartea, căci forma lui nu mai poate fi înţeleasă şi „nu e iertat“ (!) să fie înţeleasă de creştinism. A fost totdeauna o zăpăceală în mitologiile ariene cu luna. E aşa de limpede concepţiunea că Soarele e frate cu Luna, şi şi este, în mitologie cu toate acestea nu e niciodată. Diana care reprezintă lumina şi căldura soarelui — fiindcă aceste două nu sînt inerente soarelui, după cum pricepe omul primitiv, căci iarna căldura soarelui e minimă, şi atunci Diana umblă hcinărind pe la traci — Diana e confundată şi de greci cu luna, cu toate că luna era personificată în *Selene,* despre care, dacă n-ar exista mitul cu Endimion (personificarea dulcei lumini a lunei pe cîmpie, adică „bătaia lunei“) nici n-am şti că a existat. Diana era răzbunătoare, ucigaşă (copiii Niobei) şi nu putea să reprezinte luna, ci numai puterea căldurii excesive a soarelui. Vînătoarea ei cu cîni, care sfîşie pe Acteon, e alergarea razelor pe „munţi“ de nori. Virginalitatea ei e explicabilă, căci Diana reprezintă lumina, curata lumină ; dac-ar fi luna, cîte aventuri n-ar fi putut să aibă, mai ales în noaptea ei, căci nu trebuia să se ascunză prin peşteri ca Jupiter cu Maja, ori în neguri, ca să nu fie văzută !

Aceeaşi soartă, ca în toate mitologiile ariene, o are luna şi la noi. În basme nu e pomenită, nu e personificată. Are legende spiritiste multe. Avem cîteva balade în care e cîntat voitul dar neîmplinitul incest al fratelui său cu ea. Are rol în descîntece. Dacă însă ea este Sf. Luni din basme, nu pot spune. Numele ar dovedi aşa. Nu e de crezut că e numai o simplă analogie. Dar ce

reprezintă ea, într-un mit solar? Ce ar putea să reprezinte? În imperiul animismului i-ai găsi locul, dar în imperiul miturilor solare nu știu ce rost are.

Să rezumăm. Sfînta Vineri e amurgul, Sfînta Miercuri, revărsatul zilei. Între ele e Sfînta Joi, care personifică căldura cea distrugătoare, și Sfînta Duminecă, personificînd lumina și căldura ca puteri învietoare și rodnice.

Marțea și Sîmbăta sînt reprezentări ale nopții; cea dintîi personifică timpul mînecării, cea de-a doua, timpul din amurg pînă la cîntatul cocoșilor de întîi.

În urmă, Sfînta Luni probabil e personificarea lunei.

Nu sînt sfinte Marța și Sîmbăta; celelalte sînt sfinte dar gradatim Sfînta Joi e mai puțin iubită de popor, pentru că, prin caracterul ei răutăcios, se apropie cu atributele de Marți și de Sîmbătă, și pentru că creștinismul i-a uzurpat drepturile, înlocuind-o cu Sf. Duminecă. Dar nici aceasta nu se bucură de multă simpatie. Adevărat sfinte sînt numai Miercuri și Vineri. *

---

* Acest articol e numai un fragment: Am expus numai rezultatele. O să revin *(n.a.)*.

## LIMBA NEMȚEASCĂ

Venise un fierar neamț în sat la noi. Dumnezeu știe de pe unde. Închiriase o cocioabă și potcovea caii creștinilor.

Eu, copil de vro șapte ani, „absolvent al clasei întîi primare“, mă învîrteam toată ziua pe lîngă ferărie. Era vara. Și-mi dase prin cap să învăț nemțește, ca să mă fudulesc înaintea tatei, căci el știa nemțește.

Întreb într-o zi pe neamț cum se zice pe limba lui apă ?

— *Du Esel*, m-a învățat el. Eu scot din buzunar o hîrtie și scriu : apă se zice nemțește *Duezel*.

— Da, pîne cum se zice ?

— *Du Lump*.

Scriu iarăși, pîne se zice *Dulumb*.

— Da, bună dimineața ?

— *Verfluchter Kerl*.

Și o scriu și pe asta : *fărflugtă chel*.

Dar aceste vorbe nici gînd n-aveau să însemneze bună dimineața ; dimpotrivă, o cam aduceau la tîlc cu voiniceasca binecuvîntare a românului : „fire-ai al dracului să fii de pungaș !“ Și tot așa, vorba care avea să însemneze pîne, însemna măgarule, iar cea cu apă însemna nemernicule.

Și mi-a spus mai multe. Toate pe calapodul acesta.

Și parcă naiba îmi scosese în cale pe Baier. Abia intru în casă și dau cu ochii de el. Îl cunoșteam de mult. Era și el neamț, un croitor dintr-un sat vecin, care colinda satele și cosea în casa omului mai una, mai alta, pe mîncare și pe băutură. Era bătrîn și n-auzea bine.

Venise acum vro patruzeci de ani pe la noi, și cum era din Bavaria, răspundea sătenilor care îl întrebau de unde e : Bayern. Da cum te cheamă ? Bayern. Spunea numele țării lui, și oamenii l-au poreclit Baier.

Stase Baier patruzeci de ani între români și abia o rupea pe românește. Se însurase cu o româncă ; nevastă-sa a învățat iute-iute nemțește, dar Baier neamțul în patruzeci de ani, în sate unde sînt numai români, n-a avut vreme să învețe românește. Ce ți-e și neamțul !

Așa de pocit vorbea românește și atîta de disperate gesturi făcea, muncindu-se să scoată vorba, încît dacă vorbea pe uliță, toți cînii începeau să chelălăiască și să sară în ruptul capului peste garduri. Dăbăilă, văcarul satului, se jura că odată copiii lui așa s-au speriat de vorbele lui Baier că s-au deșteptat noaptea și-au dat să sară pe pereți.

Și iacătă-l pe Baier în casă la noi ! Îmi venea să sar de bucurie. Iute alerg și iau o bucată de pîne și un pahar cu apă și mă întorc la Baier. Să-i arăt eu neamțului că sînt mic dar știu nemțește.

— *Fărfluctă chel !* zic eu, cu tot respectul, și serios ca un copil cuminte care dă binețe musafirilor.

Se vede că nu m-a auzit bine. Și-a plecat urechea. Eu, tare în urechea lui, *fărfluctă chel !*

El hondro-bondro către mine, în limba lui. Credeam că-mi mulțumește, cu toate că nu mi se părea.

Îi întind atunci pînea și-i zic *Duezel.* El îmi dă peste mînă. Îi întind paharul cu apă și... zic *Dulumb.* El atunci văd că apucă foarfecele, să mă croiască pe semne pe mine, nu pînza, și din gură hugăn-dugăn, supărat foc. Eu fug pe ușă, el după mine. Ies în curte, el după mine. Și nu pricepeam ce e.

Tata cîrpea nu știu ce la poarta curții. Îl vedeam cu un ciocan și cu piroane. Baier, cît ce-l vede, începe hondro-bondro către tata, și auzeam că spune de *fălfluctă chel* și arată cu degetul, cînd în piept la el, cînd la mine.

Tata se ridicase de jos și asculta. Mi se părea că are să-l umfle rîsul. Dar la urmă văd că-mi face semn, să merg la el. Mă ia de urechi și mă pune-n genunchi.

— Ce i-ai spus, mă băiete, neamțului ?
— Nimic, tată. I-am zis bună dimineața.
— Cum i-ai zis ?
— Fălfluctă chel.
— Păi asta e că-l dai dracului de neamț. Cine te-a învățat să zici așa ?
— Neamțul potcovarul.
Tata și-a bătut piroanele în poartă ; apoi s-a sculat și a intrat în casă, lăsîndu-mă tot în genunchi. Îndată ce-a plecat, eu am sărit gardul și m-am dus în vecini la bunică-mea.
— De ce-ai plîns, Gică ? M-a întrebat ea.
I-am spus toată povestea. Bunica și-ar fi scos ochii pentru mine și-mi da totdauna dreptate.
— Ei taci ! Așa e cum spune fierarul, că doară e neamț.
— Dar tata știe nemțește.
— Asta ! Știe și el cît am uitat eu. De unde să știe ?
Bunică-mea era convinsă că limba nemțească e o limbă păsărească, și că toți nemții sînt niște vagabonzi și dezmățați. Și ea cunoștea doară pe ginere-său, și-l știa că e om așezat și în toată firea, nu neamț vagabond.
— D-apoi Baier, bunică...
— Ce Baier !? Te pui tu cu surdul ? Nu te-a înțeles... Și zi, i-ai zis bună dimineață ? Dar cum se zice asta pe nemțește ?
— Păi, fălfluctă chel...
— Aoleo ! Urîte vorbe. O fi fiind ele bună dimineața dar eu m-aș supăra de mi-ar zice cineva așa. Urîte vorbe. Da la mă-ta ai fost astăzi ? Nu ? Ei, apoi mai du-te și la ea.
Mama era cu servitoarea, în capătul satului ; culegea cînepă. Drumul pîn-acolo era pe la cocioaba fierarului.
Cînd m-apropiam de fierărie, văd băieți adunați la ușa fierăriei. Și cîteva femei. Mai de-aproape aud vorbe de ceartă. Era glasul tatei.
Mă apropiu de băieți. Bănuiam eu ce e, și nu-mi era inima întreagă.
Fierarul încrusta cu pila un drug de fier și nu se uita la tata. Iar tata zbiera și, după semne, înjura pe fierar. Vorbea nemțește.

Tata era tocmai să plece. Era pe prag, cînd nu ştiu ce naiba bodogăni neamţul printre dinţi. Tata se întoarse furios, cu pumnul strîns, şi era cît p-aci să cîrpească pe neamţ. Şi-i zise multe vorbe pe nemţie, dar numai una am înţeles-o. Între altele îi zise fălfluctă chel.

Aha! Mă gîndeam eu. Neamţul mi-a spus că *fălfluctă chel* e bună dimineaţa. Apoi tocmai acu s-a găsit tata să-i dea neamţului bună dimineaţa?

Şi vedeam bine că de m-o prinde tata mă snopeşte, în ciuda neamţului, şi de m-o prinde neamţul mă snopeşte în ciuda tatei. Şi n-am aşteptat sfîrşitul certei şi-am apucat-o la sănătoasa. Şi toată ziua am umblat pustiu şi seara nu îndrăzneam să intru în casă să dau ochi cu Baier şi cu tata.

# CURIOZITĂŢI DE-ALE LIMBII ROMÂNEŞTI

Curioase lucruri are şi limba românească! După legile rostirii noastre, bunăoară, o silabă nu poate să aibă mai mult de cinci anumite consonante — dentale, rostite printre dinţi — iar acestea să fie aşa aşezate ca vocala să fie la mijloc. În vorba *crîng* avem patru consonante, dar toate patru se pot rosti (dimpreună cu vocala) printre dinţi. Probaţi s-o rostiţi, cu dinţii strînşi şi cu buzele puţin desfăcute: nici buzele nu le veţi mişca deloc, nici dinţii. Cuvinte de o silabă, cari au mai multe consonante, cinci, sînt în limba noastră puţine: strîng, strîmt, strîns, strîmb, strung etc. şi băgaţi de seamă că în toate trebuie să fie *s* şi *r* la nceput (sau *ş* ori *z*). Fără *r* nu se poate. Cu şase consonante n-ar putè exista o silabă, decît compusă din tot cîte doi *s, t,* şi *r,* deci un *strîrst* care s-ar rosti printre dinţii strînşi fără mişcarea buzelor.

Acestea nu sînt curiozităţi ale limbii. Dar iată o curiozitate. Este în limba noastră un cuvînt de trei silabe — cine îl caută, o să-l afle — sau din şapte litere. Acum, e natural că, dacă tai dintr-acest cuvînt două litere de la sfîrşit, au să-ţi rămîie cinci litere. Şi într-adevăr rămîn cinci. Dar nu acelaşi lucru cu silabele. Dacă tai o silabă de la sfîrşit, în loc să ai două silabe în urmă, ai patru! Vedeţi că trei minus unu este egal cu doi, e o lege adevărată numai în matematică, în limbă trei minus unul face patru, cîteodată!

Ştiţi că în limba noastră sînt cuvinte care se pot ceti întors şi rămîn tot aceleaşi. Mai scurte sînt multe,

ca *sus, pup, coc, sas, rar* etc. Frumoase sînt acele de două silabe ca *potop, cazac, cojoc.* Fraza eliptică *atîta loc, ocol atîta !* se poate ceti și de-a-ndărătelea, ovreiește. E curios însă un verb românesc. Acesta se poate ceti și întors, dar ce ți-e mirare e că, cetindu-l invers, în loc să ai un verb, ai trei ! Cine are vreme poate să-l caute.

Și iarăși, sînt cuvinte curioase din care poți tăia pe rînd cîte o literă, fie de la început, fie de la coadă, și ce rămîne e alt cuvînt. Așa d.e. *drac.* Tai pe *d,* rămîne *rac,* apoi *ac.* Tot așa *plac.* D-voastră puteți să vă căutați singuri exemple. Dar băgați de seamă : eu știu un adjectiv de patru litere, căruia poți să-i tai litera de la început, ca să ai alt cuvînt. Pîn-aici lucrul e în regulă. Dar ceea ce nu e în regulă este că tăind o literă, în loc să scadă s-adaugă, astfel că se dublează : în loc să ai din patru litere trei, ai opt. Lucrul însă nu e de mirare, căci e bazat pe un chițibuș gramatical, în special sintactic. Dacă aș scrie corect, ca sintactică, lucrul ar fi cu neputință. Fără îndoială, o să vă mirați ce caută sintactica în scrierea unui singur cuvînt, căci cu scrierea cuvintelor are de-a face ortografia. Dar, din capul locului, vă spun că acel cuvînt e scris corect ortografic și nu e nici o „șmecherie“ ortografică în ce vă spun.

Știți apoi că un scriitor bun se ferește de cacofonii, adică de repetarea aceleiași silabe, în șir, d.e. *mama m-a măritat,* sau a unui sunet prea ascuțit (d.e. ț), d. e. țin în dinți ascuțitul cuțit și țipă beți etc., o frază care parcă e țițăit de șoarece. În poezie însă, poetul de multe ori imitează sunete de-ale naturii, și atunci îngrămădirea aceleiași consonante sau vocale (afară de ț) în loc să fie cacafonie e o frumusețe. Alecsandri zice, despre herghelia din *Dan căpitan de plai,* că venea *potop rotopitor,* îngrămădind trei *p,* trei *t* și cinci *o,* ca să imiteze vuietele cailor. Acel *to,* repetat de trei ori, e sunetul galopului. Și ca să facă această frumusețe de sunete, Alecsandri a îndrăznit chiar să creeze un cuvînt : nu e românește nici un verb *a rotopi,* și nu e

vorbă existentă *rotopitor*. Dar e mai mult decît atîta. Alecsandri zice: „Deodată se aude un tropot pe pămînt, un tropot de copite, potop rotopitor". Iată în două versuri îngrămădiți: 10 *t* și 8 *p*.

Dintre cîte cacofonii din repetirea silabei știu eu, fie citite, fie căutate de mine, cea mai frumoasă — și urîțenia e frumoasă! — e: s-a întîlnit *cucu cu cucuvaia*. Cinci *cu* la rînd. Asta am cetit-o, era însă așa: trăiesc acu ca cucu cu cucuvaia, o frază în care te pierzi rostind-o rar, silabă cu silabă, căci ori pui prea multe silabe, ori prea puține. Ca glumă, într-o zi, privind un lan cu rapiță nu prea des răsărită, am zis unui prieten: „Știi tu ce e românește *ra ra ra ra ra ra ra?*" Prietenul meu m-a privit cu mirare, văzînd că-i număr pe degete șapte *ra* și-l asigur că e o frază cu înțeles ce-i spun dacă ultimul *ra* îl completez și zic rapiță. Eu mă gîndeam la fraza: „Rar ar ara rara rapiță țăranii dacă ..." etc.

Lucrul acesta e o jucărie; dar, oricum, o jucărie frumoasă, căci e curios să poți face o frază în care să ai șapte *ra* unul după altul, și jucăria aceasta e potrivită ca ghicitoare. Acum, pentru că trăiesc la oraș, eu nu mă cred mai deștept decît d-voastră care trăiți poate la sat, și știu bine că și d-voastră puteți găsi fraze în care s-ar perinda cîte de cinci-șase ori aceeași silabă într-o frază.

O cacofonie strașnică, găsită de popor cu scopul și de-a încurca dibăcia de rostire a vorbitorului, este aceea cu ouăle. Un străin, care știe puțintel românește, nici bătut n-o poate spune; înșiși românii se încurcă spunînd-o. „Cîte ouă vechi și cîte nouă; cîte nouă, cîte vouă? Vechi sînt nouă, nouă două: două nouă, vouă nouă, nouă două ouă nouă, vouă nouă ouă vechi." *

Eu aveam de gînd să vă spun o curiozitate a cacofoniilor acestora. Dar o las pe altă dată căci v-am spus prea multe dintr-un răsuflet, și nu mi-e că obosesc și

---

* Pentru înțelegerea mai repede: „Cîte ouă vechi, cîte proaspete? cîte nouă, cîte vouă?" — „Vechi sînt 9, proaspete 2; 2 nouă, 9 vouă: nouă, 2 ouă proaspete, vouă 9 ouă vechi" *(n.a.)*.

eu scriind, dar îmi e că obosiți d-voastră cetind și nu mai luați bine seama la ce spui. Și vreau să vă las și vreme, ca să găsiți curiozitățile pe care le-am pomenit mai sus, și dacă le veți găsi, să vă dea Dumnezeu sănătate; să v-o dea Dumnezeu, și dacă nu le veți găsi. Dar dacă vă plac lucrurile acestea, atunci să știți că n-aștept să fiu mult rugat. Mie îmi place să le spui și știu destule.

## AMINTIRE ISTORICĂ

Cuza-Vodă se plimba într-o zi prin București, îmbrăcat civil, întovărășit numai de un sergent care îi venea în urmă la vro treizeci de pași. Tocmai trecea pe dinaintea cazărmii din strada Izvorului — care se numește astăzi cu numele său, cazarma Cuza — și-i trăsni prin cap să facă o glumă cu soldatul care stătea de pază la ușa cazărmii. Cînd ajunse în dreptul soldatului, se opri deodată și zise răstit :

— Haide, mitocanule, nu prezinți arma ?

Soldatul nu răspunse nimic. Dar fiindcă vodă-i stătea drept înainte ca o lumînare, încruntat și fără să aibă de gînd să plece, soldatul îi zise :

— Caută-ți de drum, domnule !

— Să-mi caut de drum ? Așa cunoașteți voi pe omul care vă dă pîine ! zise vodă, prefăcîndu-se furios și înaintînd spre soldat cu pumnii strînși.

— Așa ! Adică d-ta mi-ai fost păcătosul de brutar care ne dai pîini așa de mici și necoapte ? zise soldatul cu dispreț, apoi sugîndu-și gura ca s-adune scuipat adaogă printre dinți : Și vrei să-ți prezint arma ? Hai cară-te de aici, că să mă ia pe mine dracul dacă nu te scuip și-ți înjur un regiment de rubedenii !

Vodă n-a așteptat de la soldat să-și împlinească făgăduiala și a plecat ca să se oprească din nou la cîțiva pași să vadă mutra soldatului, căruia sergentul i-a spus din urmă că a înjurat pe vodă. Urmarea a fost că vodă chiar în ziua aceea a chemat pe brutarul cazărmii să-l întrebe de ce nu coace pîinea.

# MANIA DIMINUTIVELOR

Francezii iubesc diminutivele; spaniolii şi italienii, românii, le urăsc. Între virtuţile limbii române poţi enumera şi ura ei faţă de diminutive. Diminutivarea nu e decît o degradare a înţelesului vorbelor. Şi nici nu e de dorit ca românii să aibă o limbă „diminutivată". Fără îndoială sînt limbi cari au farmec tocmai prin diminutive. Pildă: limba rusească. În ruseşte prind diminutivele, îţi plac; naivitatea lor n-are nimic degradator, nimic respingător. Ruşii vorbesc de colosul lor: „împărăţioara" noastră; de puternicul ţar: „părinţelul nostru" sau „tăiculiţa nostru"; de o durere grozavă: „durerioara mea" — aşa li-e limba. Dar noi, noi am rîde cu hohot cînd am auzi vorbindu-se de „regişorul nostru", de „Bucureştiorul nostru", de „metropolitaşul nostru" etc. Noi simţim o degradare, o bătaie de joc, în diminutive. În felul acesta, limbile germane sînt ideal de limbă: nu sufer de diminutivare decît ca umor şi caricatură. Aceasta e un eflux al energiei limbii.

Nu ştiu cine s-apucase odată să tăgăduiască adevărul clasificării popoarelor europene după origine. „Adecă sînt popoare de origine romană, germană şi slavă? Originea lor etnică e baza împărţirii? Nu, ci aceea ce beau. În Europa sînt popoare cari beau vin: francezii, spaniolii, italienii etc.; popoare cari beau bere: germanii, englezii etc. şi popoare cari beau rachiu: ruşii, polonii, sîrbii, bulgarii etc." Şi într-adevăr se potriveşte împărţirea popoarelor după origine, ca şi după felul băuturii lor predilecte. Asta nu e o întîmplare: tocmai deosebirea de băutură, de mîncare, de trai, de gîndire etc. e

deosebirea de sămînţii, de popoare, de rase. Acum, eu vorbeam de diminutive. Şi iată cum să potriveşte : popoarele slave iubesc grozav diminutivele, popoarele romanice ţin o cale mijlocie, iar popoarele germane sînt duşmani ai diminutivelor. Nici asta nu e o întîmplare.

Limba latină, energică şi „cazonă“ cum s-ar zice în graiul militar, nu suferea diminutivele. Era limbă aspră, limbă de comandament. Limba romană rustică însă se bălăbănea binişor cu diminutivarea. O mulţime de diminutive au trecut de la romanii rustici în limbile neolatine, mai ales în cea franceză, unde formele s-au tocit mai curînd. Dar ele şi-au pierdut înţelesul diminutival şi-au ajuns oarecum tulpini. Exemple în româneşte : *fecior* din feţiol (letus), *ureche* din auricula, *ochiu* din oculus, *păreche, picior, căprioară* etc. De ce românii au mai puţine diminutive şi francezii mai multe ? Explicarea e de natură psihologică şi fiziologică. Francezii au alterat de timpuriu, şi tot mai mult, tot mai mult vorbele latine, deci trebuiau să s-ajute cumva prin adăogarea de sufixe, dacă nu voiau să piardă cuvîntul. Românii au fost mai conservatori. Din *digitus* francezul a ajuns la *doa* (doigt), românii însă au rămas la *deget ;* ce depărtare între *doa* şi *deget,* în privinţa alterării fonetice ! Pe multe cuvinte alterările fonetice le amenintau cu peirea d.e. *solem* (sol). Românii au rămas la *soare,* francezul nu putea să rămînă la *sol,* deci a alergat la diminutiv şi din sol a făcut *soleil,* adecă soliolus = = sorişor. Francezul a alergat la diminutivare de mare silă, în urmă a prins dragoste de ele. Noi n-am cerut niciodată ajutorul lor, şi nici nu ne sînt iubite. N-am rîde astăzi, de-am auzi : „a apus sorişorul ?“

Popoarele neolatine au de trei ori mai multe sufixe diminutive decît limba latină. Şi limba noastră are foarte multe : pe lîngă cele primare, moştenite direct, multe secundare, şi terţiare (d.e. miel — care însuşi e diminutiv din *amn, agnus* — din *agnellus,* ajunge mieluş apoi miel-uş-el, poartă, portică, porticică ; Ana, Anică, Anicuţă etc.) apoi multe străine.

Dar ce e de mare interes ştiinţific e că limba română nu face uz de diminutive decît în graiul familiar şi acolo cu o rezervă foarte apropiată de sfială. Zicem d. ex. :

*căscioară, scăunel, fluturaş, copilaş* etc. dar cînd vorbim serios nu le putem întrebuinţa. În limba literară sînt ridicole :

Acolo am eu căscioară
Pe un vîrf de deluşor
Curge-n vale o apşoară
Murmurînd încetişor.
*(I. Văcărescu)*

Care român cu bun simţ nu rîde de aceste versuri ? Criticul literar vede şi o sărăcie absolută de rimă în aceste versuri : *casă* nu rimează cu *apă*, nici *deal* cu *încet*, dar diminutivează, poete, şi rima e gata ! Bolintineanu era neîntrecut în diminutivare : *„Aripéle, vulturel, lacriméle, săbioară* (a lui Mihai Viteazul !) etc. Ce-aţi zice, cînd Alecsandri ar fi scris :

Hai să dăm mînuţă cu mînuţă
Cei cu inimioara română ?

Noi, vorbind cu bună dreptate, n-avem diminutive — abstrăgînd de la limba copiilor. Toate diminutivele, pe cari le întrebuinţăm în general, s-au individualizat. Noi zicem *furculiţă, orăşel, portiţă, morişcă, puşculiţă, căluşel, ulcică, clopoţel, cărticică, tăiculiţă* etc., dar acestea, nu acestea : mai toate au încetat să mai fie diminutive, sau sînt pe calea încetării. Furculiţa nu mai e o furcă de adunat fîn, o furcă mică, ci o unealtă cu care mănînci ; puşculiţa nu e o puşcă mică, ci o cutie în care adună copiii parale * ; căluşel nu e un cal mic, ci ceea ce numesc nemţii *Ringelspiel* şi francezii *caroussell ;* morişcă nu e o moară mică ci o rîjniţă ori o jucărie copilărească etc., etc. Poţi număra pe degete cuvintele diminutive cari îşi păstrează în limba latinească înţelesul lor primitiv, aşa d.e. frăţior, surioară, cămăşuie etc.

În limba ţăranilor însă e altfel. În Muntenia şi Moldova se întrebuinţează foarte mult diminutivele : tocmai despre mania aceasta voiam să vorbesc.

---

* Născut, dealtfel, prin etimologie poporală din nemţescul *Büchse (n.a.).*

Contactul cu rușii nu putea să rămîie fără rezultat. Mai ales după ocupațiunea rusească răsar în limba noastră diminutivele pe toate potecele. Scriitorii noștri pînă la 1830 sînt foarte zgîrciți cu diminutivele. În limba cronicarilor celor mai vechi diminutivele sînt corbi albi.

De la 1830 încoace e potop. Din capul locului spun că în literatură n-au intrat. Pînă și gazetarii observă că diminutivele sînt scîrboase. Atunci trebuie să fie mare lucru! Dar în graiul zilnic — ah, îți vine să apuci cîmpii.

„Am făcut o mămăliguță. Nu poftiți, d-le, brînzișoară! Ah, uită-te ce untișor! Copilul meu bea lăpticel cald. Ia turnați un vinișor. Mai iute cu țuiculița. Vreo cîteva măslinioare! Cumpărai o gîsculiță. Aveam și noi o văcuță! Mai rupe din pînișoară și din cozonăcel, mai ia din fripturică. Ce mai mîncăturică și ce mai ciorbuliță! O bietul, bărbățelul! Fusei la bisericuță, dădui cerșetorului un gologănaș. Îmi beau berișoara! Îmi luai paltonul și bețișorul și plecai la măiculița! Îmi făcui o țigărușe, îmi dai puțin focșor? Ce mai face ginerica?“... și așa mai departe.

Nu e nici o primejdie din faptul acesta, cîtă vreme literatura nu va da mîna cu mahalalele. Un lucru însă rămîne de știut: diminutivele acestea corup gustul estetic al mulțimii. Prea sună țigănește!

Cu rusul s-a întovărășit francezul. Sub masca eufemismului noi voim să ascundem prostia diminutivării, va să zică a scîrbosului. Să vă dau numai două exemple. Care cocoană, și care mahalagiu, îndrăznește să zică astăzi porcului *porc* și cînelui *cîne?* Un porc cît toată ziua de mare e numit *purcel* și un dulău cît un bou e numit *cățel.* „Avem carne de purcel la masă“ și te aștepți să fie carne de purcel, de ceea ce românii numesc purcel, și te pomenești cu carne de porc bătrîn. „Uite-mi cățelul!“ și în loc de cățel de cîteva luni vezi un ogar de douăzeci de ani. E eufemism la mijloc. Porcul e porc, degeaba îl botezi purcel — atunci de ce sucim și învîrtim limba românului degeaba?

A mai venit și grecul să ne zăpăcească. Limba grecească modernă iubește diminutivele — și e de mirare, căci elenul le ura. Dintre multele sufixe diminutive ale

grecilor n-am primit decît pe unul (*ascu* și *andru* nu sînt deloc răspîndite), dar pe cel mai urît și mai scîrbos, pe cel mai caraghios: pe *achi*. Grecii, cari și-au bătut atîta amar de vreme joc de noi, că anume ne-au silit să primim ce au ei mai prost în limbă, *achi* și *sachi*! Pînă mai acum 50 de ani limba noastră era plină de verbe, parte grecești, parte vechi românești, cu *cachi* la coadă. Îndată ce-am început să avem și noi o literatură poetică, bunul-simț a trimes pe *cachi* la Patrida. Astăzi numai în glumă sau în mod batjocoritor se mai aud vorbe ca: bastonache, paltonache etc. Dar sufixul a rămas în numele proprii. Cum nu se rușinează odată lumea de acest caraghioslîc! Se diminutivează numele așa de pocit, încît ți-e peste putință să-l recunoști: de multe ori se ia un singur sunet din adevăratul nume și lîngă el se trîntește un achi și e gata românul! Filip ajunge *Pache*, Dumitru *Tache*, Anastasie *Sache*, Alexandru *Alexache* și mai scurt, *Cache*, *Ion* Ienache, Manole *Lache*. Și așa avem nume românești: Bache, Cache, Dache, Gache, Lache, Mache, Nache, Pache, Rache, Sache, Tache — o, te-admir progenitură de origine romană! Ridicol e însuși faptul că diminutivăm numele bărbaților — ale bărbaților! — cîtă vreme alte neamuri dau nume diminutivate numai copiilor, pisicilor și cînilor! Mă mir cum nu ne-a trăsnit prin cap pînă acum — ori s-au făcut încercări și eu nu știu! — să tipărim în manuale de istorie: Mihalache Viteazul, Ștefanache cel Mare, Raducachi cel Mare, Cachi Cuza, Traianache — ori Trahanachi? — împăratul Romei etc.

Unii zic: întrebuințăm numele diminutivate, fiindcă sînt mai scurte. Da, unele. Dar Mihalache, Raducachi, Ienachi, Manolachi, Lascarachi, Petrache etc., sînt mai scurte decît Mihai, Radu, Ion, Manole, Lascar, Petre? Alții zic: trebuie să avem un nume mai familiar pentru ai noștri, mai intim. Bine, dar n-avem noi atîtea sufixe diminutive? Nu putem diminutiva numele într-un chip mai omenesc? Ion trebuie să fie Ienache și nu Ionel? Alexandru nu poate fi Sandu, trebuie să fie Cache? Dacă ați rămîne măcar în familie cu Cache al vostru!

Cele trei milioane de români din țările Austro-Ungariei nu cunosc acest sufix grecesc — eu cred, că n-au voit să-l primească.

Poezia poporală cunoaște foarte puține diminutive, și chiar și acele puține sînt întrebuințate la nevoie, sînt rime.

## TRADIȚII EROICE

De multe ori basmul a primit în sine tradiții eroice și le-a dezvoltat după firea și ființa sa în sens mitic. Luptele eroului din basme au fost influențate de tradiții, întru atît încît poporul, simțind nevoia de a păstra tradiția și uitînd în cursul vremii persoanele și faptele anumite, le-au alipit neschimbate de eroi imaginari, fie în basm, fie în cîntece.

Dar acestea le lăsăm pe seama basmului. Tradițiile eroice, așa cum le avem limpezi, ca fapte mai mult ori mai puțin istorice, se grupează în poezie pe lîngă două centre, pe lîngă Novac bătrînul și pe lîngă haiduci, sau pe lîngă eroul cavaler și eroul democrat.

Eroul cavaler e tipul basmelor noastre, un erou, întru-toate medieval, care pleacă în lume numai ca să facă vitejii : în basme, de obicei, scoate din robia zmeilor pe vreo fată de împărat. În basm, precum e de înțeles, el are puteri supranaturale, e erou mitic ; în balade însă e om cu puteri mai deosebite, dar nu e năzdrăvan. Putem deosebi trei tipuri, eroul care aleargă după vitejii cum e Miul Copilul, ori care își apără numai onoarea cum e Stoian care se luptă ca să-și apere soția, ori eroul care apără moșia.

Novăceștii sînt tipul pe lîngă care s-au adunat mai multe tradiții. Unul pleacă în vitejie la Țarigrad ca să mai vadă lumea, iar aci e prins ; celalalt pleacă să-și scape fiul și bate pe turci. Grue Grozovan își apără moșia.

Eroul democrat nu se luptă pentru apărarea moșiei, a onoarei și a legii lui, nici nu caută vitejii, el se luptă

pentru stîrpirea unui rău social, a asupritorilor poporului. Ei sînt haiducii cari *ucid pe ciocoi nu însă din patima uciderii și a jefuirii*, căci averile luate de la ciocoi le dau săracilor și în chipul acesta caută să restabilească echilibrul social. *Haiducismul în literatura noastră a fost confundat multă vreme cu banditismul. Haiducii însă nu sînt bandiți*, sînt figuri simpatice de eroi, așa cum îi înțelege poporul asuprit, sînt pentru el trimișii lui Dumnezeu. Nici un fel de erou nu se bucură de atîta simpatie în popor ca haiducul, nimic nu iubește poporul în poezie mai mult decît codrul verde și haiducia. Dacă ne gîndim la vremurile amare care au trecut peste poporul român, *înțelegem de ce românului îi era așa de dragă libertatea codrilor și de ce ura lui asupra veneticilor și asupritorilor îl făcea haiduc.*

Tradiția populară îngrămădește fel de fel de tradiții împrejurul haiducilor, îi face oameni superiori, aleși de cer : unii au sabie ce taie și în fier, alții au găsit iarba fiarelor, pe alții nu-i poate ucide glonțul, alții văd noaptea ca ziua, tot însușiri supranaturale create de admirațiune și mirare. Pe haiduci îi iubește poporul așa încît în balade se identifică cu dînșii, tremură de grija lor și le descrie scăparea din primejdie cu o vădită bucurie, care merge pînă la chiotire. Rar avem vreo baladă haiducească în care să fie cîntată moartea unui haiduc : poporul s-a ferit de acest lucru, el cîntă numai scăparea eroului și vitejilor lui, așa cum Homer s-a ferit să descrie moartea lui Ahile. Tipuri de haiduci avem în balade pe Codreanul, Bujor, Tunsu, Jianu, în Ardeal — Pintea.

## ȘARPELE ȘI PĂCATUL

Noi avem o zicătoare: *l-a mușcat șarpele de inimă.* Prin *șarpe* înțelegem ispita de a face rele, duhul necurat al răzbunării, pisma și pofta de-a nimici binele de-aproapelui. Inima e locașul gîndurilor bune, tot ce e frumos și nobil pornește — așa credem — din inimă. De aceea ne și rugăm ca Dumnezeu să scoboare „în inimile noastre". Și e poetică ideea, mai ales poetic exprimată, că șarpele a otrăvit acest locaș curat al lui Dumnezeu, că răul a biruit binele.

Duhul răului, sau cum îl numește *Biblia*, Satana, a înșelat pe Eva luînd chipul șarpelui. Și cînd zice *Biblia*: „iar tu, Adame, vei trăi din sudoarea feții tale... și șarpele va păzi călcîiul tău, iar tu vei strivi capul șarpelui..." ea nu vorbește de adevăratul șarpe, de năpîrcă, ci de ispita răului, de păcat și de putința de-a strivi pofta păcatului.

Balaurii din poveștile noastre sînt duhurile rele cari pricinuiesc nefericiri oamenilor, de aceea se luptă cu ei voinicii feți-frumoși cari sînt întruparea binelui. Balaurii sînt cu mai multe capete; tai unul, crește altul. De ce? Căci așa e păcatul, are multe rădăcini; tai una, crește alta în loc. Balaurii ni-i închipuim ca niște dihănii urîte și grozave — și ce e păcatul altceva? — cu făptură de șarpe, căci șarpele e întruparea răului. Ei trăiesc prin peșteri întunecoase, se hrănesc cu carne de om, fură fete de împărați: păcatul și răutatea fuge de lumină, plănuiește la întuneric, nimicește oamenii prin pismă, zîzanie, ură, așa că trupul oamenilor e hrana răutății păcatului. Iar fetele de împărat sînt nevinovăția,

sufletele curate, și povestea nu spune altceva decît că nevinovăția cade și ea jertfă răutății.

Acesta e rostul bălaurilor din poveștile noastre. Așadar ei nu sînt „fleacuri de-ale țăranilor“ și „minciuni de-ale basmelor“ — nu, balaurii au trăit și trăiesc, iar basmele cu balauri nu sînt nerozii, ci lucruri adevărate, dar spuse în chip poetic, deci cu atîta mai frumoase, cu cît sînt și adevărate și cu iscusință spuse.

Voinicii din povești se luptă cu balaurii, ca să dezrobească fetele de împărat. Adică lumina și virtutea voiesc să biruiască întunerecul și păcatul, să mîntuie nevinovăția și iubirea binelui. Uneori virtutea cade în luptă cu răutatea, dar ea iarăși învie, și la urma urmei tot virtutea biruiește : și Făt-Frumosul de multe ori e biruit de balaur, rămîne mort, mai ales fiind vrăjit, dar prin cine știe ce întîmplare dumnezeiască învie. „Vai, ce somn greu am dormit“, zice voinicul. „Ai fi dormit de vecie, dacă nu eram eu“, zice mîntuitorul său. Acest somn însemnează înfrîngerea vremelnică a virtuții, dar Dumnezeu nu voiește să piară virtutea — și „sînt eu aici, și tu n-ai să dormi pe vecie“ — și dă virtuții puteri noi, dar acum cu mult mai bărbătești și mai hotărîte : Făt-Frumos învie totdeauna „mai frumos de cum a fost“.

Așa trebuie să înțelegem basmele, căci numai acesta e adevărul vecinic al lor ; ele nu sînt făcute de un mincinos, ci de un om înțelept. În ele ca și în proverbii e ascuns un adevăr mare, și e rău de cine se uită la vorbe și nu la înțelesul lor. Un prost cînd aude proverbiile : „Capul plecat nu-l taie sabia“ sau „Nu poți ține doi pepeni într-o mînă“ rîde cu hohot și jură că e nebun cel ce crede aceste proverbii : el îți dă și probă că poate ține doi pepeni într-o mînă, puindu-i unul peste altul, că sabia taie capul ori îl ții sus, ori plecat. Așa face prostul. Dar înțeleptul știe altfel, știe că vorba din proverbie și basme trebuie altfel înțeleasă nu cum e spusă.

# BOCETUL

Bocetul, în fond, este un panegiric, un cîntec, în care se laudă vredniciile şi faptele bune ale mortului. Dintre toate genurile de literatură poporală el este cel mai realist şi cel mai filosofic, căci se încearcă a da răspunsuri despre scopul vieţii, despre moartea şi lumea viitoare. În bocet însă intră şi elemente tradiţionale şi mitice, apoi legende, credinţe religioase şi metafizice, aşa că de multe ori bocetul se contopeşte cu colinda.

*[A.]* Bocetul se cîntă de obicei la capul mortului. Unele bocete, curat mitice, se cîntă însă departe de casa mortului, pe vro colină. Şi iarăşi, de obicei numai femeile bocesc. Rar bocesc bărbaţii, mai ales flăcăii, dar numai prin unele părţi locuite de români şi numai într-o anumită împregiurare. Prin unele părţi bocetul e înlocuit prin cîntec de fluier. Pretotindeni mai mult sau mai puţin esistă obiceiul la români să bocească pe mort cu cîntec de bucurie, de pe dealuri. Femeile cîntă despletite. Melodia bocetului e plîngătoare şi tărăgănătoare. Femeile bocitoare trebuie să fie, după tradiţiunile noastre, în număr de 9. După împregiurări însă, pot să fie şi mai puţine, pînă la trei. Înainte de a începe bocetul, ele cheamă mortul de trei ori pe nume. Versurile, pe care le cîntă, pot să fie improvizate, fondul însă li-e stereotip. Improvizările sînt relative la starea mortului — la bogăţie ori mizerie — la familie, la vîrsta şi temperamentul lui, la timpul în care a murit. Variaţiile bocetului sînt nenumărate după împregiurări : altul e bocetul ce se cîntă unui moş, unui bărbat în puterea vîrstei, care lasă familie multă în urmă, unui flăcău, unei

fete, unui copil singur la părinți, unei neveste, unei orfane de amîndoi părinții etc.

Ideile bocetului sînt simple și așa cum e întreg felul de a gîndi al oamenilor de la țară, dar sînt esprimate energic. Despre moarte zice bocetul :

Ea e-n lume cea mai mare,
Că pe nimeni prieteni n-are,
De *bătrîni* nu i-e rușine
La cei *tineri* încă vine,
De *bogați* nu se ferește,
De *viteji* nu se sfiește,
De *săraci* nu-i este milă.

Această „a lumii crăiasă" cum îi zice poporul în rapsodia *Mioriței* e descrisă în bocete ca *puternică, fără milă* și *fără teamă* și din alăturarea atotputernicei morți cu slabele puteri ale omului a răsărit în popor o concepțiune pesimistă a rostului vieții, căci

Împărații și cu craii
Fac cetățile cu aii,

și le întăresc cu ziduri și cu turnuri, încît nu le poate birui o lume de oameni, dar toate sînt zadarnice cînd vine moartea, căci ea

Din curți bine-mpodobite
Și pînă-n scînduri cernite,
Din cetate sus la vînt
Și pînă jos sub pămînt.

Și și mai limpede spune bocetul :

Cît ai trăit ai lucrat,
Pentru trei scînduri de brad ;
Cît ai trăit ai muncit,
Pentru trei coți de pămînt.

Și de aceea :

Ticălos tu om de lut,
Ce te bați cu gînduri mult.

Însă această concepțiune e unilaterală, privește viața numai dintr-un punct de vedere (— al slăbiciunii sale

față cu puterea morții). Și nu e cea hotărîtoare în filosofia poporului. Alături cu ea, poporul are o concepție optimistă a vieții. Și de aceea poporul nostru plînge pe cel mort, îl tînguiește de curmarea vieții. Iar popoarele care au avut sau au o concepție curat pesimistă într-această privință petrec cu jocuri și cu cîntece vesele pe cel mort și se bucură că stingîndu-se o viață de om, s-a curmat un rău trimis de soartă ori de zei. Românul oricît de asuprit, oricît de amărît ar fi, nu-și cere moartea, nu se bucură de ea; n-o privește ca o mîntuitoare — (nici chiar în înțelesul învățăturii creștine) — și nici ca o întoarcere acasă la tatăl său, cum o priveau popoarele nordice și nici ca un somn după o oboseală lungă, cum o priveau grecii. Pentru români moartea e totdauna o siluire a voinței sale, pentru că el iubește viața așa cum i s-a dat și vrea să trăiască. Dar e de băgat de seamă un lucru. Nicăieri din bocetele noastre nu iese limpede la iveală că românul ș-ar fi dorind viața de însuși dragul ei, adică a luptelor pentru esistență, a muncii și a trudei, cari sînt fondul serios, dar jalnic al vieții. Poate că grelele împregiurări în care a trăit și trăiește poporul îl satură de viață și nu pentru ele ar vrea să mai trăiască... Limpede însă iese la iveală că românul iubește viața de dragul naturii, de al codrului cu umbra deasă, de al văilor, de al munților, de al cîmpiei bătută de vînt.

Cînd zice bocetul:

Zori de ziuă se revarsă
Și tu dormi închisă-n casă.

Parcă amintește mortului de frumusețile naturii de afară și că el ar trebui să se deștepte numai de dragul acestei frumuseți:

Scoală, scoală frățioare,
Că pe-afară-i *mîndru soare*
Și te uită pe fereastră
Cum îți *cîntă cucu-n coastă.*

Și într-alt bocet, zice însuși mortul:

De nimic nu-mi este jele,
Făr de *glas de păsărele,*
Drag mi-ar fi să fiu cu ele.

Şi iar această idee se repetează des în bocete şi e oarecum un clişeu al dorinţii mortului să-i facă o fereastră în mormînt, ca să vadă primăvara pomii înflorind şi păsările cîntînd :

Zi să-ţi fac-o ferestruică,
Ca să-ţi cînte-o păsăruică.

Nemărginita iubire de natură e frumos redată în tablourile din vestitul bocet alegoric al nostru în care se ceartă viaţa cu moartea personificate în cuc şi corb. Cucul ca pasăre a soarelui şi a vieţii se laudă către corb :

Va veni primăvara
Şi-om începe a cînta,
Şi pe unde merg şi cînt,
Ies plugari cu plugurile
Şi ciobani cu oile,
Neveste cu prînzurile,
Bărbaţii merg şuierînd,
Şi nevestele cîntînd
Şi voie bună făcînd.

Rar plînge românul în bocet averea lăsată pe urma lui. Îşi plînge, ceea ce e de sine înţeles, copiii, dar lucrul care într-adevăr îl face să plîngă este că el nu va mai fi :

În *aratul* plugului,
În cîntarea *cucului,*
Pe-*nfloritul florilor,*
Pe-*nverzîtul codrilor.*
Şi te va-nghiţi pămîntul
Şi n-auzi *cum bate vîntul*
Şi te-o pune la răcoare,
Să nu mai vezi *sfîntul soare,*
Iarbă verde nu-i călca,
Nici rouă nu-i scutura.

Acestea sînt durerile românului, verdeţea codrului şi cîntecele cucului, doina ce o doineşte vîntul,

Cum intră în pămînt verde,
Cît e lumea nu-l mai vede.

Şi de-o gingăşie într-adevăr poetică este versiunea mamei care-şi vede copilul prefăcut în felurite plante:

Din negrii tăi ochişori
Vor ieşi doi pomişori,
Din picioare strat de flori.

Şi ca o metamorfozare completă:

Dragile picioruţe,
Cum s-or face flori albuţe,
Şi din mîni tot viorele,
Din cosiţe micşunele,
Din guriţă tămîiţă,
Pomişori din ochişori

*B. Elementele metafizice în bocet.* Centrul acestor elemente este, ca şi în colinde, soarele cu păsărelele şi plantele, care îl personifică sau care îi sînt des reamintite în cucul şi bradul, corbul şi şarpele, cerbul şi trandafirul.

Soarele e des pomenit în bocete ca o vecinică şi binefăcătoare călăuză a mortului prin lume. După credinţa poporului, fie religioasă, fie metafizică — în lumea morţilor sînt două cărări, una este a apelor (ale sîmbetei) şi alta a soarelui. Probabil iadul şi raiul, după învăţătura creştină. Dar credinţa e mai veche decît creştinismul. E credinţa în infernul cu cele patru rîuri de foc, locul apelor şi Eliseul cel cu sorii săi proprii. De aceea zice bocetul:

Nu te lua după apă,
Că apele-s curgătoare,
Şi-napoi nentorcătoare,
Ci te ia pe-acea cărare,
Că merge cu sfîntul soare,
Că soarele-i mergător
Şi-napoi întorcător.

Iar întoarcerea însufleţirii naturii în primăvară este prototipul întoarcerii sufletului în trup şi reîncarnaţiunea sa, şi deci baza credinţei în nemurirea sufletului.

În bocetul unde se (cîntă) ceartă pasărea vieţii, cucul, cu pasărea morţii, corbul, se vede lămurit lupta

între lumină și întuneric, între principiul a toate născător și cel a toate distrugător.

Și dacă mortul de pe acea lume își va trimite vreodată cămașa neagră, ca să i-o spele pe lumea noastră :

Tu trimite-ne-o pe lume,
Cînd o fi noaptea senină.

Și de-acolo din mormînt să trimeată celor rămași :

Dor pe stele, dor pe soare
Și pe lună voie bună,
Iar pe vînt cîte-un cuvînt.

Iar dacă va fi să se întoarcă vreodată în viața cea tristă, să vie

Cînd va fi și ziua mare,
Cînd or fi grînele-n floare,
Cînd o fi și fînu-n clăi
Și-a cînta cucul prin văi.

Și precum în doină românul își începe cîntecul invocînd numele unei plante cu *frunză verde*, tot așa în bocet aseamănă pe mort cu vreo plantă, și în general își leagă ideile de flora patriei noastre. Cînd vrea să facă o comparațiune aleargă la lumea plantelor :

Dulcișor măr din grădină,
Cum te-a rupt din rădăcină,
Moartea neagră și haină.

Scobori, Doamne, pe pămînt,
Să vezi moartea ce-a făcut ;
A luat frunza din fagi
Și-a despărțit pe cei dragi.

Mișcător este felul în care mortul își cere iertare de la ai săi ; de la rude și cunoscuți. Parcă nu-l doare atîta despărțirea de ai săi, cît despărțirea de natură :

De la frați, de la surori,
De la cîmpul cel cu flori.

Un bocet, care ne-a păstrat curate toate elementele sale mitice și e prin urmare în întregime un cîntec pă-

gîn, este bocetul din Banat al Bradului. Cuprinsul cîntecului este acesta: sufletul, după ce iese din corp, pleacă spre ceea lume și ajunge la o mare, la un rîu grozav de mare, rîu frumos, care

> Vine-n tulburare,
> Greu urlînd,
> Toată lumea-nspăimîntînd,
> Unda ei aduce
> Lumea s-o îmbuce
> Tot,
> Brazi din rădăcină.

În malul rîului însă este un brad al zmeilor și numai el singur e trecător peste rîu. De aceea se roagă sufletul:

> Brade, brade,
> Să-mi fii frate!
> Întinde-ți întinde,
> Ca să le pot prinde,
> Ramurile tale,
> Să trec peste ele
> Marea în cea parte
> Ce lumea desparte!

Bradul răspunde că nu poate să întindă ramurile fiindcă în ele și-a făcut cuibul și-a scos pui un *sorin roșu*, cu ochii sumeți și cu mină speriată și puii aceștia vor simți sufletul și vor șuiera, iar sufletul speriat va cădea și se va îneca în mare. Rîul vine mereu furios, aducînd brazi dezrădăcinați, iar sufletul se roagă iarăși bradului, „nu pot" răspunde bradul, căci în crăngile mele a scos pui „o vidră lătrătoare, de oameni pînditoare" și te vor simți puii și tu de groaznicul lor lătrat te vei speria și te vei îneca. La a treia rugare a sufletului, bradul zice că în ramurile sale a scos pui „o galbenă șerpoaică", ce moare de foame și sufletul se va speria de șuieratul ei. *
Atunci sufletul amenință bradul că el are un frate și acela va veni cu voinici feciori și va tăia bradul și vor veni meșterii și îl vor ciopli.

* În periodic: *lor (n.n.).*

Şi din el vor face
Ca să fie pace,
Punte peste mare
S-aib-o trecătoare,
Suflete — ostenite
Către rai pornite.

Bradul atunci şi-a întins ramurile şi sufletul a trecut. Pînă aici bocetul e curat mitic. De aici înainte intră în el şi legende creştine. Sufletul se duce prin cele şapte vămi şi ajunge unde drumul se desparte :

Spre stînga e o salcie mare şi înaltă şi de aici înainte cîmpii semănate cu spini şi udate cu lacrămi. Iar acolo stă „Zîna bătrînă" şi ia călătorilor paloşul din mînă. La dreapta însă sînt cîmpii cu flori şi în mijloc mărul lui Sîn-Petru mărul lui e descris cu multă putere poetică :

Măru-i mare şi rotat
Şi de poale-i aplecat,
Cu vîrful ajunge-n cer,
Iar cu poalele pe mări
Şi pe vîrfuri e-nflorit,
Iar pe poale împupit,
Jos la rădăcină
E lină fîntînă.

Şi acolo şade Sfînta Maria, care dă apă călătorilor, le arată drumurile mai departe spre *Poarta raiului*.

# DESCÎNTECUL

Descîntecele sînt nişte formule (stereotipe) cărora li se atribuie din partea poporului o putere magică de a îndepărta răul şi de a aduce binele. Nici un popor de pe pămînt nu e lipsit de descîntecele sale. Ele, la multe popoare primitive, sînt chiar şi astăzi singura literatură. Din vechimea lor, descîntecele stau în fruntea tuturor genurilor de literatură poporală.

Origina descîntecelor trebuie căutată în credinţele metafizice ale popoarelor. Orice rău are o cauză, iar cauza fiind ascunsă omului primitiv, şi-o esplică prin mînia unui zeu, a unui răufăcător, a unei puteri supranaturale. Înseşi popoarele culte de astăzi vorbesc despre „bătaia lui Dumnezeu“ cînd nu pot explica o nenorocire căzută fără veste asupra unui om. Dacă un om e, bunăoară, trăsnit, poporul vede o bătaie a lui Dumnezeu. Grindina, înecurile, furtunile pustiitoare sînt toate pornite din mînia Tatălui din cer, asemenea epidemiile, lăcustele şi cîte altele. Cauza naturală — aşa cum o dovedeşte ştiinţa — este ori prea ascunsă pentru omul primitiv, ori verosimilă. De aceea poporul nostru şi astăzi crede că grindina e adusă de şolomonari şi o poate împedica prin formulele mistice ale descîntecului, ori rugînd, ameninţînd pe geniul rău, ce o aduce ; poate speria pe acel geniu cu un topor înfipt în pămînt, ori cu un cuţit al cărui vîrf stă spre cer. Un fir de usturoi descîntat, adică deasupra căruia s-au rostit formele mistice, poate apăra pe om de orice dureri rele, dacă îl poartă în sîn. Cîţiva cărbuni stinşi în apă, deasupra căreia s-a rostit formula magică, pot mîntui de boală pe copilul

deocheat, adică îmbolnăvit prin voința unui geniu rău întrupat în cutare sau cutare om.

La început formulele magice se întindeau numai asupra relelor aduse de cauze necunoscute ; cu vremea s-au întins și asupra relelor cu cauze cunoscute. Așa asupra scrintirii unui membru prin cădere, asupra otrăvirii prin mușcarea unui șarpe, asupra tuturor felurilor de rane, de bube, de junghiuri și de altele.

Formula magică însă prin sine însăși nu are putere, dacă nu e însoțită de anumite ceremonii mistice cu caracter religios-păgîn. A merge cu fața întoarsă, a sări îndărăt peste anumite lucruri, a ținea în mînă un ban, a învîrti o ulcică, a căuta apă „neîncepută“ în zorile zilei, într-un vas nou, a număra parii gardului, a săpa pămîntul sub călcîiul piciorului stîng, a săruta pragul : toate acestea sînt ceremonii fără de care descîntecul nu prinde. Numărul acestor ceremonii neînchipuit de mare ; oricît de ciudate ne par, au un adevăr în ele, adevăr religios, metafizic și odată au fost ceremonii sfinte, ale cultului naturii. Astăzi, cînd nici origina nu li se cunoaște, nici uzul nu li se poate esplica științificește, ele sînt ciudățenii. Un scop însă au, căci omul trebuie să creadă în ceva ; aceasta este o trebuință a sufletului omenesc.

Afară de aceste ceremonii religioase, descîntecele mai au o parte medicinală. Mai ales plantele joacă rol principal în descîntece. Puterea vindecătoare a plantelor o cunosc popoarele prin experiență proprie de veacuri. Medicina, așa numită „băbească“, a fost de multe ori de folos medicinei științifice, căci a îndrumat-o pe cărări necunoscute. Fără îndoială, se face mult abuz din partea babelor descîntătoare cu lucrurile lor, mai ales cînd ele nu cunosc boala.

Adevărul, deși puțin, este însă că poporul cunoaște puterea medicinală a multor plante. Și dacă descîntătoarea cunoaște boala și întrebuințează adevăratele plante, descîntecul ajută. Cea dintîi și supremă știință pentru om este medicina. Ea este într-adevăr cea mai veche știință. Astfel, descîntecele dacă le urmărim în adîncurile vremii, au fost singurile depozite a tot ce știa omul : a medicinei și a religiei, a științei fizice și a celei metafizice. Această știință era pusă în versuri stereotipe, în

formule închegate. E de sine înțeles că dintru început popii erau singurii cunoscători ai descîntecelor (precum și astăzi la popoarele primitive preoții sînt totdeodată și medici), căci tot ce are știință, adică la început medicină, mai tîrziu astronomie și drepturi — sta în legătură cu cultul religios și toate se sfîrșeau în teologie.

Ca ecou al acestor lucruri, misticismul descîntecelor e cunoscut și astăzi numai de anumiți oameni, mai totdauna femei, cari învață cum să-l propage din generație în generație și pe sub ascuns. Astăzi descîntecele își au numai o importanță medicinală prin buruienile vindecătoare; importanța religioasă și-au pierdut-o. Din gloria lui de odinioară n-a mai rămas aproape nimic; dar importanța folcloristică a lui e de netăgăduit, pentru că el ne reconstruiește o lume veche, în el se păstrează amintiri de o lume a zeilor, care s-a stins; el e primul cîntec al omului și din el s-au născut imnurile în onoarea zeilor, sau poate chiar întreaga poezie epică a antichității.

Nici un fel de literatură poporală nu se poate urmări mai adînc în istoria omenirii, ca descîntecul. În cărțile sfinte ale neamului indic de la Gange, în *Vedele* scrise cu vreo 1500 de ani înainte de Christos aflăm un descîntec:

„De este rupt, de este frînt,
Un os în trupul tău,
Așează-ți-l, să-l vindece
Dathar, ce-i rupt să puie lîngă rupt.
Și măduvă la măduvă
Și os să puie lîngă os.
Să crească iarăși carnea veche
Și osul tău să crească iarăși,
Lipească-se măduvă cu măduvă
Și pielea ta lipească-ți-o de piele
Așa să crească sîngele și osul tău
Și carnea ta să crească lîngă carne
Și părul lîngă păr
Și pielea lîngă piele
Și sîngele să crească osul,
Tu vindecă, buruiano, ce e rupt.
*Dathar (Atarva-Veda,* 4. 12, 2—5)

Acest descîntec e întru toate descîntecul nostru. Descîntecele, după natura lor, sînt cîntece epice. Toate au aceeași tehnică — dintru început povestește o întîmplare — probabil un mit, vreo acțiune de a vreunui zeu — iar la urmă vine formula magică, vraja, spusă în sentințe.

Numele zeului e înlocuit în descîntece prin numele omului cui i se cîntă. Descîntecele încep așa : „A plecat A pe cale, pe cărare, într-o joi de dimineață", sau „Mînecat-a, sinecat-a X pe cale, pe cărare", iar cînd a fost la un loc i s-a întîmplat cine știe ce : l-au întîlnit moroii, strigoii, bubele, junghiurile etc. Acțiunea apoi se complică, la plîngerile lui X vine într-ajutor alt zeu, care amenință strigoii și moroii și toate puterile întunericului, și în urmă rostește formula mîntuitorilor zei, care vin într-ajutor [și care] au fost substituiți. În descîntecile păgîne sînt zei de ai luminii, care vin într-ajutor ; într-ale noastre sînt de obicei sfinți, dar mai ales Maica Precista, ca întrupare a luminii și a soarelui.

B. *Farmece.* Afară de descîntecele proprii, al căror scop e vindecarea boalelor, fie ale oamenilor, fie ale animalelor, poporul cunoaște o mulțime * de formule magice, prin care conjură demonii. Acestea sînt de două feluri : faceri și desfaceri.

Printr-unele descîntătorul cheamă puterile demonice într-ajutor, fie ca să-i aducă lui însuși un bine, fie ca să arunce asupra dușmanilor săi vreun rău ; iar printr-altele descîntătorul se apără de răul trimis, „desface făcătura" sau împiedică împlinirea răului. Toate aceste sînt *farmece* sau *vrăjitorii.* (O împărțire corectă și limpede dovedită a făcut mai întîi d-l S. Fl. Marian în cartea sa *Vrăji, farmece și desfaceri.)*

a) *Aruncăturile* sînt faceri (mai bine „făcături") al căror scop e totdauna răutăcios, bunăoară : să vie dușmănie între prieteni, între frați, între fii și tată, între soți ; să desparți doi soți, să împiedice căsătoriile ; să aduci grindine asupra semănăturilor ; să îmbolnăvești

---

* În periodic : *e vindecarea boalelor, poporul cunoaște o mulțime, fie ale oamenilor, fie ale animalelor* — topică puțin dificilă *(n.n.).*

copiii prin deochi și săgetătură, să iei somnul copiilor, să iei laptele vacilor și al oilor; să aduci ură și necinste omului, boale, nenorociri și chiar moarte.

Toate aruncăturile sînt bazate pe credințe deșarte. Superstiția li e singura bază și unicul scop. De-aceea misterul joacă un rol cu mult mai însemnat în aruncături, decît în nevinovatele descîntece; mijloacele de care se servește *aruncătura* sînt de obicei criminale.

„Pe cînd descîntecele fac uz de puterea vindecătoare a plantelor, aruncătura face abuz de puterea stricătoare și otrăvitoare a lor. E lucru fizic că numai prin întrebuințarea unor plante veninoase sau a unor obiecte spurcate și molipsitoare pot vrăjitorii să buimăcească și să înnebunească pe cineva de cap, să-l nenorocească în privința corporală ori spirituală și chiar să-l mîntuiască de zile". (S. Fl. Marian, *Vrăji, farmece și defaceri*, p. 8.)

b) *Farmecele* au un scop egoist cu totul: de a se face pe sine însuși frumos, plăcut lumii, bogat, vorbit de bine și stimat; iubit de toți. Mai ales fetele își fac farmece, ca să fie iubite de flăcăi și nevestele ca să fie iubite de soții lor. Farmecele se servesc de mijloace nevinovate, de plante binemirositoare, de rouă, de ceară, de o mulțime de lucruri cărora li se atribuie putere miraculoasă. Farmecele se fac în zorii zilei.

c) *Desfacerile* se apropie de descîntece prin scopul ce-l au: de a depărta de la sine aruncăturile altora: desfacerea făcutului. Ele sînt deci simple mijloace retroactive și defensive „de a depărta de la sine toate aruncăturile și făcăturile, tot faptul și datul, toată mînia, urgia și urîciunea, toată iubirea impusă cu de-a sila".

C. *Simboluri*. Atît descîntecele cît și farmecele se servesc de simboluri, înlocuiesc lucrurile abstracte prin altele concrete. Acest fapt e baza magismului. Vrăjitorul străpunge cu acul o bucată de hîrtie și-și închipuie că străpunge inima dușmanului său cu sabia, el face un chip de om din ceară și îl topește în fața focului și crede că topește pe dușmanul său etc.

Nesfîrșit de multe sînt acest fel de simboluri în descîntece și farmece. Noi vom arăta pe cele mai frecvente.

## IADUL LUI DANTE

Dante a fost unul dintre cei mai mari poeți ai lumii și a trăit acum vro șase sute de ani. A fost italian, născut în Florența, și a murit alungat din țara lui.

El e vestit pentru scrierea sa în versuri : *Divina Comedie*, în care povestește o călătorie a sa, în vis, prin iad, rai și purgatoriu. El era catolic, iar catolicii pe lîngă rai și iad cred că mai este și un „loc curățitor" unde merg cei ce n-au făcut nici rele așa de mari ca să meargă în iad, nici atîta bine ca să meargă în rai. De aceea el povestește și despre acest loc curățitor.

Partea cea mai frumoasă a povestirii lui este iadul. Se înțelege, pentru grozăveniile ce le descrie cu închipuirea lui cea aprinsă.

Precum am spus, călătoria asta o face numai în vis — așa zice el — dar într-adevăr n-a visat-o, ci și-a închipuit-o. Om luminat și cu multă carte cum era, apoi cu marele dar al lui Dumnezeu într-însul : cu duh mult și cu putere de poet, el a descris iadul așa de cu de-amănuntul și cu atîta meșteșug încît nimeni nu l-a putut întrece și, poate, nici n-o să-l întreacă, măcar că mulți s-au încercat să descrie iadul din închipuire.

Poetul spune că el a intrat de pe pămînt în iad într-o vineri seara, din săptămîna patimilor, așa că vineri noaptea a fost tot în iad pînă sîmbătă pe la amiazi cînd a intrat în purgatoriu, și a trecut prin el, iar duminecă în ziua Paștilor, în zori, a intrat în rai. El nu era singur, ci călăuzit de alt poet mare, de Virgil, care trăise înainte de Christos și cunoștea iadul și purgatoriul, fiindcă era mort, adecă duh. Însă în rai nu l-a călăuzit Virgil, pen-

tru că el nu putea intra în rai — căci fusese păgîn nebotezat, înainte de Christos — şi prin rai poetul a fost călăuzit de un înger.

Virgil, călăuza, a dus pe Dante pretutindeni prin iad şi purgatoriu, i-a arătat toate şi i-a spus toate, apărîndu-l şi de dracii cari nu voiau să lase pe un om viu — pe Dante — să treacă prin lumea morţilor. Dante în scrierea lui povesteşte deci cele ce-a văzut şi-a auzit pe unde a umblat.

Pentru frumuseţea lucrurilor povestite de Dante, am socotit că e bine să vi le arăt pe scurt toate acestea şi să cunoaşteţi măcar dintr-atîta spusele marelui poet şi felul cum şi-a închipuit el lumea ceealaltă a morţilor.

După spusa lui Dante, iadul e o deschizătură în pămînt, care merge pînă în mijlocul pămîntului, strîmtîndu-se mereu, aşa că e ca o pîlnie, iar în fundul ei stă înfipt în gheaţă pînă în brîu uriaşul Lucifer cel azvîrlit din cer. Iar deschizătura asta, pîlnia, n-a fost făcută de cînd lumea şi nici nu s-a gîndit Dumnezeu s-o facă, pînă nu s-au ridicat îngerii asupra lui. Atunci Dumnezeu a azvîrlit pe îngerii cei răzvrătiţi jos din cer; Lucifer a căzut cu capul în jos, şi aşa de mare şi de grozav era, încît s-a speriat pămîntul şi apa mării cînd l-au văzut căzînd, şi s-a tras într-o parte apa mării din calea lui, iar pămîntul s-a grăbit să-i facă loc. Pămîntul cît a fugit, a lăsat loc gol în urma lui, ca să aibă unde să intre Lucifer, şi a ieşit pe altă parte a pămîntului nostru şi a făcut munţii care-i vedem astăzi. Şi aşa pămîntul a rămas sfredelit, iar Lucifer s-a înţepenit tocmai în mijlocul pămîntului. La toate acestea să nu uiţi că pămîntul e rotund ca un măr, şi aşa Lucifer e înfipt tocmai cum e sîmburele în măr. Lucifer însă n-a căzut din cer pe partea noastră, ci pe ceealaltă parte a pămîntului, şi de-aceea deşi a căzut cu capul în jos el stă spre noi cu capul, nu cu picioarele, adecă pentru noi e cu capul în sus.

În pîlnia asta, care e iadul, grozav de adînc şi de larg deasupra, stau păcătoşii după felul păcatelor lor. Pîlnia are inele, adecă poliţe sau terase, închise cu ziduri înalte spre prăpastie, şi pe aceste terase stau păcătoşii, şi de la o terasă la alta mai jos ori mai sus nu se pot duce. Mai

bine vă puteți închipui aceste terase dacă vă gîndiți la felul cum sînt așezate băncile într-un circ : cercul cel mai jos de bănci e cel mai strîmt, deasupra alt cerc de bănci care cuprinde mai multă lume, deasupra lui altul, și apoi altul, tot mai încăpător și mai depărtat de centru. Așa sînt terasele în iad, una deasupra alteia, ca cercul băncilor în circ, despărțite unele de altele cu ziduri. Iar în mijloc, unde este în circ locul de joacă caii, acolo în iad e fundul unde stă înfipt Lucifer.

Aceste cercuri în iad sînt grozav de mari, ca să încapă atîta mulțime de păcătoși. De toate sînt nouă. În cel dintîi, cel de dasupra, stau cei cu păcate mai ușoare, aceștia sînt cei mai mulți, și cercul e cel mai mare. Apoi, vin într-al doilea cerc păcate mai grele, apoi într-al treilea și mai grele, și tot așa pînă în fundul iadului la Lucifer. Cu cît te scobori mai jos, cu atîta e mai mare cazna, dar mai puțin numărul păcătoșilor, tocmai fiindcă cercul e tot mai mic.

Fiecare cerc are altfel de caznă. Dar dacă te-ai putea uita de la gura iadului pînă în fund ai putea vedea că iadul are trei popasuri cu trei feluri de pedeapsă mare. Pînă la un loc pedeapsa e vîntul și apa : mișeii sînt purtați de vînt ca frunzele pe sus și izbiți apoi de stînci, stau în bălți murdare pînă în gît, stau în ploaie vecinică și se tîrăsc ca cînii pe brînci în bătaia grindinei și a ploii. Apoi pe la mijlocul iadului pedeapsa e focul și ferbințeala : mișeii sînt închiși în sicrie de fier înroșit, stau goi în ploaie de foc și pe pămînt fierbinte, ard ca lemnul și se fac cenușe și iarăși din cenușe se fac oameni ca să ardă din nou, stau în rîuri de sînge clocotind și în smoală fierbinte.

Apoi, către fundul iadului încetează focul și începe gerul și gheața, întunerecul de veci și liniștea. Aici nici nu pot plînge păcătoșii, căci lacrimele le îngheață în ochi ; ei stau în gheață pînă în gît cu capul pe spate. Cît e iadul de mare, e zgomot, plîngere, vaiet și scrîșnire de dinți, dar în fund de tot, nimic nu se mișcă, nimic nu s-aude și e vecinică noapte tăcută.

Astfel cele trei feluri de pedepse generale : apa și vîntul, focul și apoi gheața și gerul sînt rînduite pentru cele trei feluri de păcate. Cele făcute din lăcomie și

minte uşoară, cum e lăcomia la mîncare şi băutură, lăcomia de femei, de bani, risipirea şi altele. La mijloc cele făcute cu ştiinţă din inimă răutăcioasă şi cu gîndul de a face rău, cum e înşelătoria, asuprirea, aprinderea de case, jefuirea, tîlhăriile, minciuna, linguşirea, năpăstuirea, cămătăria şi altele. Iar în fund sînt păcatele cele făcute din inimă de fiară, uciderile de părinţi şi de fraţi, trădarea prietinilor şi a binefăcătorilor. Aici e şi Cain şi Iuda.

Acestea vi le-am spus pe scurt, ca să înţelegeţi mai bine cele ce vi le voi spune mai cu de-amănuntul. Şi ca să nu greşim şi ca să le spunem pe deplin, ne vom ţinea pe urmele poetului şi vom arăta rînd pe rînd toate, aşa cum le-a văzut el.

Era o pădure mare şi deasă, iar poetul se rătăcise printr-însa. A venit atunci Virgil, ca umbră, şi luîndu-l de mînă, l-a întrebat dacă vrea să vadă lumea morţilor. Învoindu-se Dante, au plecat amîndoi şi au trecut prin pădure pînă au ajuns la poarta iadului. Ea este de-a pururi deschisă şi nimeni nu stă de pază la ea.

Au intrat amîndoi şi au ajuns în tinda iadului, unde mai era încă puţină lumină. Dintru început nu se auzea nimic ; dar mergînd mai spre afund, deodată au început să s-audă vaiete de oameni bătrîni, de femei şi de bărbaţi, plîngeri nesfîrşite, cuvinte în toate limbile din lume, ţipete de oameni mînioşi, loviri cu palme şi înjurături, blesteme şi oftaturi. Iar departe se vedea o gloată de oameni, mergînd după un steag ce se învîrtea mereu, şi erau un şirag aşa de lung, încît nu-i vedeai sfîrşitul. Toţi erau goi, şi viespi şi tăuni şi muşte otrăvitoare îi înţepau de pretutindeni, iar feţele lor erau numai sînge şi lacrimi ce le curgeau pînă în pămînt, şi viermii scîrboşi sugeau lacrimele lor de prin ţărînă. Aceştia erau oameni cari n-au făcut nici bine, dar nici rău în viaţă, şi au trăit numai ca să trăiască, nici urgisindu-l pe Dumnezeu dar nici crezînd în el.

În vremea aceasta, pe altă parte se vedeau duhuri adunîndu-se necontenit pe malul unui rîu. Aici era trecătoarea sufletelor peste rîul iadului. Pe mal era o mulţime nespusă de morţi, aşteptînd să treacă dincolo, iar luntraşul Caron, cu ochii de foc şi cu barba zbîrlită îi

ajuns la poartă, dracii au ieşit pe zid şi întrebau cu mînie: „Cine e omul acesta, care viu fiind vine în lumea morţilor?“ Atunci Virgil le-a făcut semn, dracii s-au mai liniştit, iar el s-a dus să-i roage să deschidă poarta. Dracii nu s-au învoit şi au ameninţat pe poeţi cu caznele iadului. Iar aceştia nu ştiau ce să facă.

Şi iată că răsăriră atunci pe zid trei femei, cu hainele pline de sînge, şi încinse cu năpîrci, iar în loc de păr aveau şerpi. Ele făceau zgomot mare, se băteau cu palmele şi zbierau zicînd: „Vino, Medusa, şi împietreşte-l!“ Chemau pe a patra, care ar putea să facă stană de piatră pe oricine o vede. Virgil însă a întors pe Dante şi i-a pus pe ochi palmele, ca să nu vadă pe Medusa. Pe Virgil nu-l putea împietri, căci era duh, mort o dată.

În vremea aceasta însă se auzi pe baltă un vuiet grozav, apa sărea de spaimă pe maluri şi tremurau malurile de groază. Iar pe baltă, ca pe uscat, se vedea venind în goană arhanghelul Mihail, cu un toiag în mînă, şi cu dreapta tot alungînd pe dinaintea feţii fumul şi aburul gros de pe baltă. Duhurile din baltă se împrăştiau din calea lui, în toate părţile, ca broaştele cînd văd venind o viperă vrăşmaşă. Arhanghelul veni la poartă, dete într-însa cu toiagul şi o deschise şi cu vorbe ameninţătoare a certat pe draci, că au închis cărarea poeţilor. Apoi s-a întors iarăşi pe unde a venit, fără să se uite la Virgil şi la Dante. Iar aceştia au intrat în cetate.

Aici văzură lucruri grozave. Un cîmp larg pe care erau aşezate la rînd sicriuri de fier, fără capace, toate roşii de văpaie, iar din ele se auzeau groaznice gemete, fără ca să se vadă morţii dintr-însele. Aceştia sînt ereticii şi necredincioşii, şi se coc aşa în sicriuri fierbinţi, Arie şi Fotie, şi mulţi filosofi şi dascăli de erezii.

De-aci printr-o surpătură de zid, poeţii au scoborît la vale pînă au ajuns la un rîu de sînge, care fierbe cu clocot. Rîul la deal e mai mic şi se face tot mai mare cu cît ajunge mai spre vale. Într-acest sînge stau tiranii şi vărsătorii de sînge, tîlharii de drumul mare şi omorîtorii. După greutatea păcatului lor, unii stau în sînge numai pînă la glezne, alţii pînă în genunchi, pînă în brîu şi piept, iar cei mai răi pînă peste ochi. Aici a văzut poetul şi pe Atila, regele hunilor, şi pe mulţi împăraţi.

Trecînd rîul de sînge, pe unde era vad, au ajuns într-o pădure grozavă, fără drumuri. Tufiș sterp, roșu, fără nici o roadă, cu crăci pipernicite și noduroase, cu spini numai otravă. Iar niște pasări scîrboase, mari, cu fața de om, zboară văitîndu-se pe acești copaci și le ciupesc frunzele. Aici de pretutindeni se auzeau gemete și poeții nu vedeau pe nimeni. Dante era tulburat de acest lucru, și atunci a zis Virgil : ca să știi ce este, rupe o cracă dintr-un copac. Și iată, cînd a rupt-o, a început să curgă sînge putred din copac și gemete ieșeau dintr-însul. Și plîngea copacul : „De ce mă sfîșii ? Ar trebui să-ți fie milă de noi, chiar de-am fi suflete de șarpe. Noi am fost oameni și-acum sîntem copaci !“ Toți acești copaci erau oameni, duhuri — acei ce s-au sinucis în viață. Aceasta e cazna celor ce-și fac singuri seama : sufletul lor cade în iad în pădurea aceasta undeva, acolo el prinde rădăcină, din el crește copac pe care-l rod scîrboasele pasări. Pedeapsa lor e însă și mai mare : toți morții, la înviere, orice păcat ar fi făcut, vor ieși din iad cu trupurile pe cari le-au avut în viață, singuri sinucigașii nu vor putea intra în trupurile lor, căci Dumnezeu vrea astfel ca ei să nu mai poată avea ce au lepădat odată (adică trupul lor) și astfel la județ morții vor merge în trupurile lor, iar sinucigașii ca duhuri nevăzute își vor tîrî cu ei copacul în care au stat în iad. Acești copaci se fac uneori oameni acolo în iad, dar atunci vin zăvozii, cu sutele, toți iuți și mari și negri, și-i gonesc și le sfîșie trupul așa de rău, încît toți cîinii se întorc cu bucăți de carne caldă în gură.

Vecini cu sinucigașii sînt cei ce au fost mîndri cu Dumnezeu, cei ce l-au tăgăduit și l-au desprețuit. Aceștia sînt pe o cîmpie cu nisip aprins, iar peste ei cade zăpadă de foc, cu fulgii mari, grei și înceți, cum ninge uneori pe vreme liniștită. Și arde cîmpia ca iasca uscată. Mișeii aceștia sînt goi, unii aleargă necontenit în deal și-n vale, urlînd de durere, și dînd din mîni mereu, ca să scuture fulgii de foc, ba de ici, ba de colo. Alții zac pe spate, zgîrciți și-ncolăciți, și văitîndu-se amar. Acei ce zac n-au voie niciodată să se ridice și să umble, iar cei ce aleargă n-au niciodată voie să stea pe loc nici măcar o clipită. Unii dintre aceștia sînt pedepsiți s-alerge,

învîrtindu-se cîte trei, unul pe lîngă celalalt, aşa cum se învîrtesc paiele şi frunzele în vîrtejul de vînt.

De la aceştia mai spre adînc stau cămătarii. Ei stau stîrciţi, cu capul între călcîie pe jăratec aprins, şi fiecare dintre ei are la gît o pungă, şi stă cu ochii vecinic la ea — ca şi în viaţă. De sus ninge foc pe ei ; faţa lor e arsă, de parcă e cărbune, trupul numai arsuri şi rane, iar ochii vecinic plîngători arată nespusă durere din inima lor. Cu mînele, cu picioarele, cu capul ei dau necontenit, ca să scuture fulgii, astfel cum dau cînii vara cînd cu botul, cînd cu labele ca să se apere de muşte şi de ţînţari.

Cămătarii sînt cei din urmă din iadul de mijloc. Ei sînt despărţiţi de mişeii mai de din adînc printr-o apă mare păzită de-o fiară spurcată cu chip de om şi cu trup de şarpe. Pe spatele acestei fiare au scoborît poeţii în adîncul iadului care este împărţit în două : Într-un fel de cetate cu nouă rînduri de şanţuri, numite Văile-rele, şi într-un puţ adînc care e Fundul-iadului.

Era grozav, cum scoborau poeţii pe spatele fiarei, pe apa cea neagră. Întunerec grozav, şi nu s-auzea şi nu se vedea nimic, decît fiara ce plutea la vale. Şi cînd au ajuns aproape de malurile Văilor-negre, au început poeţii să vadă prin întuneric focuri pe mal, s-audă atîta gemet şi plînset acolo în adîncimea nopţii, încît i-au prins fiorii. Au ajuns în valea dintîi, unde au găsit pe linguşitori şi pe cei desfrînaţi cari strică case şi precupeţesc femei. Valea e plină de nespusă putoare, malurile sînt numai putregai şi mucezeală, iar mişeii stau în murdărie mai rea decît e cea ce-o scoţi din privăţi. Toţi stau înfundaţi pînă în nas în murdărie, toţi pufăiesc pe gură şi pe nas, şi murdăria le stă închegată pe cap, iar cînd îşi scot capul din noroi nu mai poţi cunoaşte capul lor. Din vreme în vreme, vin dracii cu bice mari, scot pe mişei din murdărie şi-i plimbă de-a lungul văii, bătîndu-i cu bicele cumplit, aşa că ei de durerea bătăii doresc s-ajungă mai iute în noroi, iar în noroi, de putoare, doresc să vie dracii mai curînd şi să-i bată. Linguşitorii sînt amestecaţi cu desfrînaţii din valea a doua şi au aceeaşi pedeapsă.

În valea a treia stau simoniacii, popii cari precupeţesc lucrurile sfinte. Aceştia stau închişi în găuri de stînci,

așa că numai picioarele li se văd pînă în glezne, ca și cînd le-ar fi puse în butuci. Iar pe tălpile lor aleargă flacări și în sus și în jos și le ard picioarele, așa că tălpile lor sînt tăciuni, nu carne. Iar ei țipă din stîncă și se izbesc, dar n-au loc nici măcar de izbire, și atîta dau din picioare încît dac-ar fi legați cu lanțuri de fier, ei ar rupe lanțurile. Își scrîntesc oasele, își rup vinele în zvîrcolirea lor.

De aci scobori într-a patra vale a cărturăreselor, a vrăjitorilor, a profeților mincinoși și a tuturor cari zic că pot spune viitorul. Aceștia au trupul sucit, de la brîu în sus, avînd pieptul unde trebuie să fie spatele. Și fiind așa suciți, încît fața li-e către călcîie, ei merg cu fața îndărăt și nu pot vedea niciodată ce este înaintea lor. Și așa sînt de strîmbi și de pociți, încît nici cea mai rea dambla nu poate poci mai rău pe un om. Ei plîng de durere, iar lacrimile lor — cum zice poetul care-i văzu — le udă șezutul. Toate ghicitoarele, toate vrăjitoarele, cîte au fiert ierburi și au învîrtit ulcele și au dat cu bobii, cîte s-au încrezut în descîntece și farmece, toate sînt în valea asta.

Într-a cincea vale este lacul de smoală fierbinte, grozavă, umplînd aerul de putoare și de fum, și fierbînd încet, groasă și cleioasă, umflîndu-se și căzînd cu bășici. Draci sălbateci, cu alergătură de ogar și cu aripi întinse, vin de pe toate potecile în goană cu cîte un păcătos care le stă cocoțat pe umeri, și de sus de pe stînci îl azvîrl în smoală. Păcătosul se duce dintîi pînă în fund, și apoi iese cu capul afară, pufăind cumplit și urlînd de durere, dar atunci dracii de pe mal îi dau cu căngile în cap și-l apasă, scufundîndu-l în smoală, cum scufundă bucătarii carnea spre fundul cazanului cînd ea plutește pe deasupra. Și rîd dracii : „Să stai la fund, că așa ți-a plăcut și în viață și de vrei să nu ne cunoști căngile, nu-ți scoate capul afară". Acești mișei sînt judecătorii cari au vîndut dreptatea pe bani, funcționarii care au făcut abuzuri, advocații cei cu chițibușuri, toți cîți au făcut gheșefturi pe ascunsul. Cumplită li-e pedeapsa ! Ici și colo cîte unul își scoate capul să mai răsufle, atunci dracii ca să mai schimbe lucrul, întind cîrligele și-l scot de plete

în sus, cum scoți peștele cu undița, îl pun pe mal și apoi se joacă cu el ca pisica cu șoarecele, îl sfîșie cu ghearele așa că-i rup carnea și-i lasă osul gol. Îl chinuiesc, încît păcătosul se roagă să-l azvîrle iarăși în smoală să fiarbă.

Uneori, cînd dracii sînt într-altă parte, mișeii ies pe lîngă mal, numai cu capul, așa ca broaștele în baltă, dar cînd se ivește vrun drac, ei toți s-afundă deodată adînc în smoală.

De-aici poeții au scoborît într-a șasea vale, a fățarnicilor și a celor ce înșeală trăgînd pe sfoară. Aceștia au în spate mantale de aur, dar pe dinăuntru cu plumb — cum le-au fost și vorbele în viață, dulci dar mincinoase — și așa de grele încît li se rupe mijlocul și abia se tîrăsc cu ele. Glugile mantalelor le au înfundate adînc pe ochi, semnul fățărniciei lor care umblă tot ascunsă. Ei nu pot nici să geamă, de greutate. Cei mai păcătoși dintre ei stau răstigniți pe pămînt, cu țepușe prin mîni și picioare, și toți cei ce trec pe acolo trebuie să calce pe ei, ca să le simtă greutatea. Între aceștia era Ana și Caiafa și toți jidovii din sinedriu care au judecat pe Christos.

Într-a opta vale e cea mai scîrboasă pedeapsă. Aici sînt tîlharii și cei ce fură cu dovezi mincinoase, cei ce jură strîmb și jăfuiesc. Cît e valea de largă, sînt numai șerpi de toate neamurile, scîrboși, mari și mici, și în toate fețele. Și prin potopul acesta aleargă mișeii goi, nebuni de spaimă, țipînd. Iar șerpii se urcă pe ei, le umblă pe cap, îi mușcă, le intră prin burtă. Și ca să fie pedeapsa mai cumplită, nici un păcătos n-are mînile libere ; ale tuturor sînt legate cot la cot cu șerpi cari fac nod la spate și apoi intră cu capetele și cu cozile prin șalele și burta păcătoșilor și fac al doilea nod la piept. Aici poeții au văzut o minune. Pe cînd se uitau la un păcătos, veni un șarpe și sări pe un păcătos, vîrîndu-și capul prin beregata lui. În acea clipă păcătosul se aprinse și arse cu flacări, iar cenușa lui căzu risipită pe jos. Dar cenușa se adună de sine, pe cînd era încă ferbinte, și se făcu iarăși om și începu să alerge țipînd de spaimă. Acest păcătos era un tîlhar de lucruri sfinte. Dar iată că în vremea asta văzură un șarpe cu șase labe sărind pe alt păcătos, cu două labe îi sta pe umeri, cu două îl prinse de peste mijloc, cu două îi sta proptit pe

coapse, iar coada și-o vîrî printre picioarele lui lungind-o pe spate. Iar cu gura îl mușca cumplit de obraz, înfigîndu-și colții în carne. Și cum stăteau așa încleștați s-a întîmplat o minune : fiara și omul au început să-și amestece ființa. S-a amestecat capul și trupul și picioarele, și din om și șarpe s-a făcut o singură fiară, scîrboasă, care a început să meargă la vale cu pașii greoi. Abia s-a isprăvit asta, și iată altă minune. Un șarpe mic și negru ca piperul, iute de tot, sări pe alt păcătos cu mare iuțime ca o șopîrlă, și-și înfipse capul în burta păcătosului, drept prin buric. Apoi căzu jos. Din rană ieșea fum, din gura șarpelui fum, iar fumurile se întîlneau. Păcătosul a căscat o dată, a întins mînile ca un somnoros și să uita la șarpe iar șarpele la el. Și iată picioarele omului au început să se lipească, și vedeai cu ochii cum se fac coadă, iar coada șarpelui s-a crăpat și se vedea cum ies din ea picioare iar mînile omului s-a scurtat și s-au făcut labe ; labele dinainte ale șarpelui s-au lungit și s-au făcut mîni. Capul omului și tot trupul lui s-a prefăcut în cap și trup de șarpe, iar trupul șarpelui în trup de om. În urmă fostul om căzu ca șarpe pe pămînt, iar fostul șarpe se înălță ca om ! Și începu șarpele, adecă fostul om, s-alerge șuierînd la vale : iar omul, adecă fostul șarpe, scuipă după el și înjurînd îi zise pe nume : „Mai aleargă acum și tu ca fiară, cum am alergat eu !"

Poeții ajunseră într-a opta vale unde își ispășeau păcatele vicleniii și înșelătorii, mincinoșii cei mari. Sufletul lor e ascuns în flacără și arde de-a pururi ; cît e valea, vezi numai flacări mișcîndu-se și alergînd. Toate sînt duhuri. Și cu cît ard, ele de durere fug ca să-și astîmpere focul, dar cu atîta focul s-aprinde mai tare. Iar plînsul și vaietul lor s-aude din flacără ca duduitura focului cînd arde în lemne verzi.

Scîrboasă e pedeapsa dintr-a noua vale, a schismaticilor, a celor ce au băgat zîzanie între oameni și ură între frați, a celor ce au umblat cu intrigi și au stricat case. Pe aceștia dracii cu săbii mari îi spintecă în două, din creștet pînă în burtă, așa că o parte a trupului le cade în stînga, alta în dreapta. Poeții au văzut aici pe unul despicat : o parte pe un umăr, altă parte pe alt umăr. Toți plini de sînge și schiloditi amarnic. Iar cînd

li se închide rana, ei merg iarăși la draci care-i spintecă din nou precum au fost. Pe Mahomed proorocul l-au văzut poeții tăiat în două și spintecat pretutindeni, așa că i se vedeau plămînile și inima bătînd, iar mațele îi spînzurau printre picioare și se tîrau prin praf pe pămînt. Unii erau cu limba tăiată, alții cu gîtul crăpat, altul cu mîinile tăiate din coate și cu rana proaspătă așa că vrînd să întindă mînile în sus țîșnea pîrîu de sînge din mîni și-i curgea pe obraz șiroaie. Pe unul l-au văzut fără cap, umblînd și el printre ceilalți, iar capul și-l purta în mînă ținîndu-l de plete, așa cum ai purta un felinar. Acesta era unul care băgase ură între tată și fiul său.

Poeții au scoborît într-a zecea vale, cea din urmă a Văilor-rele, unde sînt pedepsiți falșificatorii, plastografii, șarlatanii. Această vale era în nespusă ticăloșie. Dacă ți-ai închipui că ai aduna pe toți bolnavii din lume și i-ai azvîrli pe toți grămadă pe un cîmp, n-ar fi mai rău decît aici. Erau parcă adunate toate boalele, și aerul puțea cum pute puroiul din rana putredă. Unii zăceau pe burtă, alții pe spinările altora, mulți se tîrau ca cînii pe cale. O seamă erau plini de rîie și de lepră din creștet pînă-n tălpi și vecinic se scărpinau de-a lungul trupului, parcă se țesălau * ; alții sînt umflați ca tobele, de boală de apă, o seamă se coc în aburi ferbinți. Poeții au văzut cum un duh a sărit pe altul și apucîndu-l cu dinții de ceafă l-a tîrît peste petre și spini, cu burta pe jos, așa că i-a sfîșiat și pieptul și burta. Dincolo alte două duhuri se goneau unul pe altul, amîndouă goale, ticăloase, și se mușcau cu dinții, și păreau ca doi porci scăpați din poiată.

Poeții ies acum din Văile-rele și intră în Fundul-iadului. Acesta este un fel de puț adînc, iar pe margine stau uriași îngropați în pămînt pînă-n buric. Dante la început a crezut că sînt turnuri de cetate.

Unul dintre ei era legat în lanțuri și cînd s-a scuturat o dată, s-a cutremurat pămîntul sub el. Uriașii steteau înfipți așa pe marginea puțului ; unul singur era liber

---

* În periodic : *țesală (n.n.)*.

și acesta a luat pe poeți în brațe și i-a scoborît în fundul unde zace Lucifer.

Acest fund are patru cercuri după patru feluri de trădare.

De-aci începe grozăvenia cea mai cumplită. Într-acest iad nu mai este plîngere și scrîșnire, ci vecinică tăcere, în nesfîrșit întunerec.

Poeții scoboară spre adînc, și merg repede. Nimic nu văd, nimic nu aud; cîmpul e de zăpadă. Deodată răsare un glas din pămînt: „De ce calci pe noi?" Și poetul, uitîndu-se în jos, a văzut că sub el este un lac înghețat, pînă în fund, iar păcătoșii stau pînă-n gît în gheață; și cît e lacul vezi numai capete pe deasupra gheții. Toți clănțănesc din dinți ca berzele din cioc, toți țin fața în jos; și gura lor vînătă mărturisea de gerul cumplit, iar ochii lor mărturiseau durerea din inima lor. Capetele unora erau lipite și înghețate la un loc, încît nu puteau să-și miște capul, iar cînd și-l mișcau țipau toți deodată de durere. Unii n-aveau urechi, alții nas, și toți erau degerați. Aceștia sînt trădătorii de prieteni și de rude, iar cazna li-e că vecinic nu pot să se miște ci stau prinși de-a pururi în gheață. Aci Dante descrie cea mai fioroasă scenă din tot iadul. Anume vede într-o groapă înghețată pe doi, unul mai jos, altul mai sus în spatele celuilalt și cu dinții îl apuca de ceafă și-i rodea oasele capului, cu creieri cu tot. Cînd l-a văzut poetul a strigat: cine ești tu, și de ce rozi capul celuilalt? Iar duhul care rodea s-a oprit și rădicînd gura plină de sînge și-a șters-o cu pletele din capul celui ros și a spus poetului că a fost în viață contele Ugolino, iar pe cine-l roade a fost arhiepiscop și rudă a lui. Acesta însă l-a pîrît pe Ugolino că și-ar fi trădat țara, l-a prins și l-a închis într-un turn pustiu, cu patru copii ai săi, și a azvîrlit cheia turnului în mare. Și povestește Ugolino cam așa: „Cînd am auzit că închide turnul și pleacă, am știut ce este și m-am uitat la copiii mei, fără să zic un cuvînt. Nu plîngeam, așa eram împetrit de groază, dar copiii plîngeau și Anselimo cel de cinci ani mi-a zis: «Ce te uiți, tată, la noi așa, ce ai?» Dar eu nu i-am răspuns, și n-am vorbit nimic toată ziua aceea și toată noaptea următoare, iar a doua zi cînd a răsărit soarele

și o rază a pătruns în temniță, mi-am văzut copiii galbeni și flămînzi, și atunci de groază și de desperare mi-am mușcat mînile. Iar bieții copii credeau că-mi mușc mînile de foame; să ridicară și venind la mine mi-au zis: «Tată, mănîncă-ne mai bine pe noi, tu ne-ai dat carnea de pe noi și ai dreptul să ne-o iei». Eu atunci m-am liniștit ca să nu-i întristez și mai tare. Și toată ziua aceea și a treia zi am stat cu toții muți. Ah, cum nu ne-a înghițit pămîntul! Dar cînd a fost a patra zi, Gaddo, cel de 4 ani, mi s-a aruncat întins la picioare și leșinat de foame mi-a strigat: «Nu mai pot de foame, tată, de ce nu ne ajuți?» Și a murit la picioarele mele. Iar a cincea zi a murit al doilea, și așa cum te văd pe tine înaintea mea, așa văzui pe toți patru copiii mei murind unul după altul. Și în întunericul temniții eu orb de durere mă tîram de la cadavru la cadavru și-mi pipăiam copiii morți și-i sărutam. Și la urmă durerea a putut mai mult decît foamea, și-am perit de durere acolo între copiii mei. De aceea rod capul acestuia, că dacă eu am fost vinovat, ce-au fost vinovați bieții copii, ca să mi-i omoare cu foamea?"

Poeții apoi au trecut înainte și au ajuns la mișeii cari aveau fața întoarsă pe spate în gheață și nu puteau nici să plîngă, căci lacrimile le înghețau și se făceau ace sub pleoape. Și minunea lui Dumnezeu! Aceștia nu erau morți ci vii: Ei sînt trădătorii binefăcătorilor lor. Trupul lor e viu în lume, dar sufletul li-e în iad și se chinuiește.

În tăcerea ce era prin întunericul de veci, poetul a simțit deodată că bate vîntul. Și s-a mirat cum bate vîntul unde nu este aer, dar a înțeles îndată ce este, căci scoborînd tot mai spre adînc, a văzut prin ceață ceva ca o moară de vînt care se învîrtește. Iar în gheață steteau mișeii cei mai din urmă, adînc în gheață, prinși cu totul în ea, și se vedeau așa cum se văd nodurile negre în sticlă, sau cum în gheață se văd pietrele înghețate la fund. Unii steteau întinși, alții încolăciți cu obrajii la tălpi — toți în vecinică nemișcare!

Și iată că moara de vînt era Lucifer însuși. Grozav de mare, înfipt în gheață pînă-n brîu, nespus de urît, cu capul cu trei fețe: una roșie ca de sînge, una neagră și alta galbenă. Și de sub fiecare față îi ieșea un rînd

de aripi, așa de mari cît pînzele de corăbii, aripi negre, lucii ca de liliac, și bătea mereu din ele și stîrnea trei vînturi, grozave și reci și acestea înghețau tot iadul. Și plîngea Lucifer și-i curgeau balele din trei guri în care sfîșia pe cei trei păcătoși ce-i atîrnau de la brîu în jos în gură. El îi strivea în dinți și le sfîșia carnea. Unul dintre ei era Iuda.

Aici era fundul iadului, și buricul lui Lucifer era centrul pămîntului. Picioarele lui erau de ceealaltă parte a pămîntului, dincolo de centru. Și pe lîngă picioarele lui, prin gheață, poeții au ieșit din iad prin partea ceealaltă a pămîntului și au mers înainte spre Purgatoriu.

*

Acesta era pe scurt cuprinsul călătoriei prin iad. Frumusețea cea mare a poeziei eu n-am putut să vi-o arăt, pentru scurtimea locului. Această frumusețe este că poetul vorbește mereu cu păcătoșii, iar ei își spun povestea păcatelor lor și cum au ajuns în iad. Ca pildă eu am arătat numai povestea lui Ugolino care a murit de foame, însă povești de acestea sînt multe în cursul scrierii. Poetul descrie pe amănuntul drumurile, întîmplările și multe de toate, pe cîte eu nici n-am putut să le pomenesc.*

---

* *Iadul* lui Dante e tradus de două ori în românește, de d-na Maria Chițu, în proză, și de mine în versuri *(n.a.)*.

# „A ZICE“ ȘI „A SPUNE“

Nu e lesne pentru toți, cîți știu mai mult ori mai puțin românește, să facă deosebirea între *spun* și *zic*. Nici înșiși d-nii care redactează ori cercetează afișele Teatrului Național nu pot face deosebirea. Nici cei mai mulți dintre gazetarii noștri, nici avocații, nici doctorii, ba nici mulți dintre profesori.

Afișele Teatrului Național ne spun că „...între pauze d. X va *zice* o bucată de Alecsandri“. Afișele Ateneului Român, cînd sînt concerte ori alte bazaconii cu binevoitoare concursuri, spun tot așa : vreun domn oarecare *va zice* o anecdotă. Gazetele ne amețesc cu telegrame cam așa : „Gazetele *zic* că d. cutare ministru *va zice* un discurs în cameră, în care *va zice*“...

Pe calea Văcărești am auzit un băiat zicînd către altul : „Am să te *zic* la tata !“ Dar ăsta era ovrei. Tot ovrei era și gazetarul care mi-a zis mie odată cînd îi spuneam că gazetele scriu ticălos românește : „Ei, domnule, mie-mi *zici !*“ Dar ăsta era un pehlivan și știa carte multă, cunoștea slovele de la azi pînă la mislete. De la mislete încolo avea de gînd să le învețe la iarnă.

Zăpăceala e explicabilă și-și are, pînă la un punct, scuza ei. Sinonimele sînt adevăratul lux al unei limbi, și nici-o limbă nu sufere luxul. Uzul ori diferențiază sinonimele, ori ucide pe cele mai puțin rezistente. *A zice* și a *spune* sînt pînă la un loc sinonime și se bucură poate de cea mai luxoasă suită în limba românească. A vorbi, a grăi, a rosti, a cuvînta, apoi a exprima, a pronunța, a relata, a declara și altele, sînt tot atîtea sinonime pînă la un loc cu a zice și a spune.

Cînd zicem : zi, spune, vorbește, grăiește, cuvîntează, pronunță-te, exprimă-te ! noi spunem tot același lucru. De aceea, zăpăceala între *a spune* și *a zice* își are o scuză în sinonimitate. Dar sinonimitatea lor nu e absolută, ci relativă, are deci granițe. Unde e granița care desparte pe *zic* de *spun* nu o poți hotărî. Dar și uzul și tradiția și innăscutul sentiment al limbii îți arată granița peste care noțiunile acestor două vorbe nu mai sînt amestecate, ci limpezi.

Cînd Pilat a întrebat pe Mîntuitorul nostru : „Tu ești fiul lui Dumnezeu ?“ Hristos a răspuns stereotip „Tu zici !“ Așa traduc scriitorii noștri. Vorba lui Hristos, din originalul *Bibliei*, se poate traduce și cu zici și cu spui. De ce dară scriitorii noștri n-au tradus „Tu spui“ ? Pentru că răspunsul n-ar fi fost corect. Hristos a voit să zică : Nu eu o afirm asta, tu o afirmi ; tu o susții, nu eu. Iar a afirma și a susține o părere se traduce românește cu a zice. În generalitatea cazurilor, a zice însemnează a susține o părere, a afirma, iar spune însemnează simplu a aduce la cunoștință, a da pe față, a povesti. Exact : spun = anunț, zic = enunț. Nu e totuna : „tu ce spui“ ? cu „tu ce zici“ ? Cînd voim să cunoaștem părerea cuiva, întrebăm : „Dar tu ce zici ?“ Sau... „ce zici tu ?“ Dar nu : „Da tu ce spui ?“ Pentru că așteptăm susținerea unei păreri. Omul susține o părere a sa cînd înjură pe altul, de aceea : „mi-a zis tîlhar, mi-a zis prostule“ etc. — nu însă : „mi-a spus tîlhar etc.“

În cele mai multe cazuri ne este indiferent dacă e vorba de-o anunțare sau de-o enunțare, de aceea întrebuințăm după plac amîndouă verbele. Se zice că, ori se spune că, e totuna. Nu e tot una însă *Biblia* zice cu *Biblia* spune, ori Aristotel zice și Aristotel spune. Cînd spune Aristotel ceva, nu e filosof, ci simplu cronicar sau informator ; dar cînd zice, atunci rămîne zis, căci își spune opiniunea sa filosofică.

Țăranul își începe poveștile cu se zice (ci-că) nu cu se spune, căci se zice e tradițional și moștenit, din bătrînescul dicitur, și e și o chestie psihologică la mijloc. Dealtfel, în poezia țăranului „Spusu-mi-a frunza de vie că dragostea nu-i moșie“ ori „zis-a badea c-o veni luna

cînd o răsări“ ori „Spusu-ţi-am, mîndruţo, spus“ etc. lucrul e indiferent. Însă cauţi în versurile Văcărescului :

„Baba Neacşa, Moş Crăciun aşa povestesc şi spun“ — alături de povestesc nu poate sta zic, ci numai spun.

E grozavă zăpăceala lui *zic* şi *spun* în limba noastră de la oraşe ; şi mai ales prin gazete. Eu, cînd am citit întîi pe afişele Teatrului că „d. X va zice o poezie“, am crezut că e vorba de un cîntec, pentru că a zice însemnează româneşte *per excellentiam* a cînta. Dacă ne temem de verbele a recita şi a declama şi voim să întrebuinţăm cuvinte poporale, atunci să le întrebuinţăm corect şi să nu încălţăm căciula şi să punem în cap opincile. Ţăranul zice : a spus o minciună, a spus o snoavă etc., dar cine l-a auzit zicînd : a zis o minciună, i-au zis o snoavă ? Atunci ce e prostia noastră cu : va zice o anecdotă ? Va zice un discurs ? „Am să-ţi zic toate greşelile“ sau „am să-ţi zic eu ce eşti“ sau „îţi voi zice de altădată“ etc. Toate aceste exemple sînt din gazete. Cine vrea să mai adune poate deschide orice ziar şi le va găsi.

# BĂTRÎNUL CRĂCIUN

În colindele noastre, alături de domnul Christos se mai face pomenire de sfîntul Petre, bătrînul Crăciun și Ion sfînt-Ion. Toți patru, în mitologia noastră sînt unul și același sfînt : sfîntul soare. Zic în mitologia noastră, care e păgînă pînă în ziua de astăzi și e o cestiune cu totului tot felurită de cea religioasă creștină.

Bătrînul Crăciun reprezintă soarele de toamnă, de aceea, cum spune colinda, se scaldă în rîu de vin și e vînător. Sfîntul Petru e soarele verii, de aceea e păstor în colinde. Sfîntul Ion e soarele iernii de după solstițiu, soarele care începe să se renască și se scaldă în rîu de mir. Iar Christos e soarele primăverii, în toată puterea lui tînără și atotînviitoare. Din colinde se recunoaște foarte bine cum ei patru personifică soarele în patru anotimpuri.

Una din cele mai vechi colinde, păgînă în felul ei, ne descrie cum Christos, bătrînul Crăciun și Ion sfînt Ion „se tot scaldă și se întreabă cine e mai mare și mai de demult ?"

Christos susține că el. Bătrînul Crăciun însă : „Tu vei fi mai mare și mai de demult, dar de bătrînețe sînt mai bătrîn eu". Răspunsul ar fi o contradicție : cum e mai de mult Christos decît Crăciun și totuși Crăciun e mai bătrîn decît Christos ? Dar răspunsul are noimă. Soarele primăverii, cronologicește, e mai de mult decît soarele toamnei tîrzii ; dar soarele toamnei, ca soare scăpătat, ni-l închipuim bătrîn, pe cînd pe al primăverii ni-l închipuim tînăr, vecinic tînăr. Și așa punînd alături pe bătrînul cu tînărul, Crăciun răspunde corect. Ion

sfînt-Ion — soarele iernii — răspunde lui Christos : „tu ești cel mai mare numai de mărire dar mai mic de zile“ și se ferește să pomenească de bătrînul Crăciun, pentru că vorbind cronologicește Sfînt-Ion e mai tînăr decît Crăciun — iarna e mai aproape de noi decît toamna — și chiar după cum ni-l închipuim, ca soare ce se renaște, e mai tînăr decît Crăciun. Și mai zice : „tu cînd te-ai născut eu te-am sprijinit în poală de vestmînt și te-am înfășat, în brațe te-am luat și te-am rădicat sus la înaltul cer“.

După spusa sfintelor noastre cărți, Ion nici n-a fost de față la nașterea lui Christos, nici în brațe nu l-a purtat. Tradițiunea asta nu e deci a creștinilor, ea în fondul ei e păgînă solară, și nici nu o cunoaște poporul decît numai în colinde. Dar e foarte adevărată, dacă o raportăm la soarele iernii care se tot apropie de echinocțiul cînd se naște soarele primăverii. Soarele, iarna, se tot înalță pe cer pînă ce, primăvara, stă drept în naltul cerului și de-aceea : „*eu* te-am rădicat sus la naltul cer“ și de-aceea : „ești mai mare la mărire“ căci soarele primăverii e în toată puterea lui „dar mai mic de zile“.

Cum se vede, avem un amestec de creștinism și de păgînism. Lucruri curat creștinești sînt potrivite vederilor păgîne, sau și întors. Precum am spus, aceasta se întîmplă numai în mitologia noastră și numai în colinde. Bătrînul Crăciun e o ființă curat mitologică ; legea creștinească nu știe nimic de un sfînt Crăciun. Pe Petru și pe Ion îi știm din sfintele cărți altfel de cum ni-i arată colindele, iar Christos e într-adevăr soarele, dar nu cel din mitologie, ci soarele dreptății vecinice, lumină din lumină și Dumnezeu adevărat !

# POETUL DE LA BÎRLAD

Tînărul nostru amic, dacă se va mai bucura de dulcea lumină a soarelui, trebuie să ajungă poet mare. Trebuie să ajungă, zic eu, pentru că-l știu zăpăcit din tălpi pînă în vîrful celui mai lung fir de păr ce-l are în creștet.

Venise din Bîrlad, de-a dreptul de pe banca cea mai din fund a clasei a treia gimnaziale. Nu putuse suferi tirania profesorilor săi cari cereau — haínii de ei! — să-și tundă părul și să-și știe lecțiile. Auzi d-ta, să ceri unui poet în perspectivă să-și tundă părul! Asta ar fi ca și cînd ai să razi coama fluturătoare a celui mai frumos cal, ori ca și cînd ai cere codrului să-și lapede podoaba frunzelor în mijlocul verii!

Simțea focul „sacru" în inima sa. Făcuse versuri admirabile, despre care o mătușe a lui spunea că sînt perfecțiunea întrupată, iar un copist de la tribunal, bun prieten, de cîte ori îi cerea cîte o țigară, îl numea divine cîntăreț. Iar copistul știa ce spune, căci fusese prin București lipitor de fîșii cu adrese la un ziar, și venise „în contact cu literatura".

Astfel tînărul amic din Bîrlad veni la București să se facă poet. Ce ușor e și ce frumos să fii poet! Meșteșugarii ori slujbașii și alte soiuri de oameni trebuie să muncească mult ca să ajungă la liman, dar poetul e iubitul muzelor. Umblă pe ulițî noaptea, cu gura căscată la luna plină, fluierînd vro sîrbă ori mai știu eu ce și adună vorbe cum le găsește, una de la răsărit și alta de la apus, le așează în șiruri ca soldații și le potrivește la coadă: ceaca-paca, tranca-fleanca, ala-bala, calea-valea, și e gata poezia! Și iată-ți numele tipărit prin toate

gazetele, şi curg laudele, şi pe stradă toţi te cunosc ca pe un cîine scurt de coadă, bărbaţii te invidiază, femeile te admiră, birjarii se sfiesc să-ţi ia leul cînd te dai jos din birjă, prin birturi poţi mînca degeaba, căci stăpînii birtului sînt fericiţi că te-au avut musafir şi spun după aceea la toţi : vezi, la masa asta a mîncat vestitul cutare şi cutare.

În provincie e mai greu. În Bîrlad mai ales. Toţi te cunosc şi-ţi zic pîrlitul. Dar în Bucureşti răsari deodată ca soarele-n zori. Cine să stea să întrebe de unde vine soarele ? Apoi poezia nu întreabă de atestate şi de diplome ca toate celelalte secături de meşteşuguri, şi industrii, şi slujbe, de cari nu te poţi apuca pînă nu arăţi pitacul că ştii ceva şi eşti om cinstit.

Ajuns la Bucureşti, a alergat direct într-o redacţie. Cu talentul pe care ştia că-l are, cine să nu-i facă loc ?! Are să umple foiletoanele cu versuri, să tune şi să fulgere în proză contra ignoranţei ce domneşte în învăţămîntul ţării, contra stricatei societăţi, contra înfricoşatului bigotism ruginit, contra bisericii şi a lui Dumnezeu, care să mai crede stăpîn al lumii ! Din nefericire îi luaseră alţii înainte, tot ca el, şi nu mai era loc în redacţie. N-a disperat amicul, a primit deocamdată să fie încasator.

Poezia îi sta ghimpe la inimă. Dar cei din redacţie îl luau la vale cu versurile lui. Nerozii, ce pricep ei ! Şi nu ştiu cum s-a făcut, că într-o zi s-a pomenit la un maestru al poeziei cerîndu-i sfat. Maestrul, punînd ochelarii pe nasul său, prin care dealtfel şi vorbea, a început să-i dea poveţe.

— Totul este, iubitul meu, să ai rime diamantine şi ritm de trompetă. Ce ai să spui în vers e indiferent, cu atîta mai bine cînd n-ai nimic de spus. Ascultă clapele clavirului do-do-mi-fa-mi-sol-re. Silabele versului să corespundă tonului clapelor. Iată de pildă un vestit vers al meu : *E gnu ? Ba nu, e mu, e mu, e, mi, e mo !* Nu înţelegi ? Vezi, asta e taina poeziei. *Gnu* e un patruped prin care eu reprezint virtuţile astrale. Sînt aceste virtuţi în societatea noastră ? Observă delicatul răspuns : *Ba nu !* care ascunde două comori ale spiritului meu. Ce virtuţi ? *Banu*, asta e tot, şi vezi cum am adus lu-

cru! Nu sînt virtuți în lume, ci *mu*. Prin acest *mu* înțeleg mugetul patimilor, *mi* simbolizează plîngerile nefericiților, ale copiilor mici, iar cînd zic *mo* parcă vezi căscîndu-se o prăpastie înfiorătoare. Lumea noastră este idioată, dar în poezie așa se spun lucrurile, prin alegorii și simboluri.

Bietul amic se zăpăcise și mai rău. Rime diamantine, ritm de trompetă, clape de clavir și *mi-mo-mu*! S-a trudit ziua întreagă să facă și el ceva la fel, dar tot ce ieșea i se părea prostie fără pereche. Nu știa că tocmai asta era culmea poeziei. Tot ce i s-a părut mai bun a fost versurile :

Fa-mi-re-mi-la-sol
Iah-ni-e-si-ra-sol,

Aceeași vocală și sus și jos. Dar ce să înțeleagă lumea prin iahnie și rasol? I se părea și lui prea de tot. A doua zi însă, mergînd la maestru, acesta era să-l sărute de bucurie.

— Perfect! Aceste două versuri sînt de o uimitoare sugestiune. Un psalm modern! Totul e un amestec de mizerii în lume, și acest lucru îl simbolizăm prin iahnie, iar rasolul vrea să zică...

Ce trebuia să zică rasolul, nu știa în grabă nici maestrul. Dar trebuia să simbolizeze ceva, mare, profund, neînțeles de toți profanii. Și ori și ce ar fi simbolizat, cuvîntul era perfect ales, turnat în bronz, cel mai potrivit pentru ceea ce avea și trebuia să spuie.

La vreo cîteva zile, tînărul amic, care se pusese cu tot temeiul pe rime diamantine, s-a întîlnit, prin nu știu ce întîmplare cu un alt maestru al prozei, și din vorbă în vorbă, i-a spus povestea rimelor.

— Nu, domnule! Rimele nu sînt totul în poezie. Se fac poezii foarte frumoase fără de rimă. Ticăloși or mai fi fost grecii și romanii care au îndrăznit să aibă o vastă literatură poetică, fără să cunoască rima! Dacă toate cuvintele limbei noastre ar avea rimă, luxul ar fi cuminte și frumos. Dar avem nespus de multe cuvinte care n-au rimă. Ce te faci cu ele? cu ce rimezi *suflet, inimă,*

*patimă, fulger, cadru, galben, lînced, aspru, şubred, muced, cerb, capră, vecinic* şi cîte şi mai cîte ! Alte cuvinte au o singură rimă, *pinten — sprinten, crînguri — sînguri, îngeri — plîngeri, mult — ascult, dulce — culce* şi aşa mai departe. Cînd vezi un vers în coadă cu *dulce,* ştii cu ochii închişi că al doilea o să aibă în coadă pe *culce !* Şi cum strîng în chingi poeţii voştri limba şi cum se întorc pe toate părţile să aducă oarecum într-acelaşi loc două vorbe, cari nu se întîlnesc poate-n viaţa lor în gura oamenilor cuminţi, numai ca să aibă o rimă ! Iar *mu-mi-mo* al d-tale este nebunie goală.

Şi i-a mai spus multe altele şi a zăpăcit şi mai rău pe bietul amic de la Bîrlad. Şovăia acum între proză şi poezie, dar fiindcă focul sacru nu-l slăbea deloc, el n-a stat mult să se gîndească.

Uitasem să vă spun că amicul e tînăr. Veţi fi înţeles asta şi d-voastră, din clipa în care v-am spus că ajunsese pînă în clasa a treia a gimnaziului. Dar aş vrea să nu vă înşelaţi, ca să-l credeţi cumva copil. Nu, avea cînd a plecat de pe bancă optsprezece ani, căci de multa iubire a cărţei zăbovise, tot cîte doi într-o clasă, şi cu o lăudabilă perseverenţă. Acum e de douăzeci de ani, şi are s-ajungă poet mare, mai mare şi decît maestrul său, judecînd după epitetele — nu ornante, ci necesarii — cu care maestrul îl recomandă publicului cititor. Iar maestrul ştie mai bine.

Amicul nostru scrie acum mereu într-o gazetă, scrie veşnic. În proză tăbărăşte măcar o dată pe săptămînă asupra profesorilor de la Bîrlad, că nu ştiu să conjuge substantivele şi să decline verbele latineşti, că nu ştiu carte, că învăţămîntul nostru e în continuu regres graţie mizerabililor profesori ce-i avem în toată ţara. Şi dă soluţii, şi atacă, şi îndreptează programele, şi citează pe Ziller, şi pe Herbert, şi pe Aristotele. Tabără apoi asupra a tot ce se poate discuta şi face teorii, ferească sfîntul să încapi pe mîna lui, că ştie toate şi toate le vede. Iscăleşte cu pseudonime, cînd ceartă şi dojeneşte. Să nu crezi că nu-şi iscăleşte numele de teamă că va fi dat pe faţă că e pîrlitul din Bîrlad ! Aş ! El are tăria convingerilor.

Probă ? Probă e că poeziile le iscăleşte cu numele său. Da ! Să-l ştie toţi, mai ales cei din Bîrlad. Îţi spun eu că are s-ajungă om mare, mai ales că toate poeziile lui sînt înţelese de el şi de maestru, şi azi lumea o să fie biruită prin iahnie şi rasol.

# DE CE TE TEMI NU SCAPI

E vechi exemplul — de pe timpul filosofiei neoplatonice — că un om beat care merge în zig-zaguri, măsurînd drumul de larg, cade cu siguranță în groapa de care el vrea să se ferească. Dacă el a văzut de departe groapa și și-a fixat atențiunea asupra ei, își dă toată silința să meargă drept înainte pe partea stîngă, ocolind groapa care e pe partea dreaptă a drumului. Și într-adevăr se ține bine, merge pe stînga, dar cînd e în dreptul groapei, el s-abate la dreapta țintă spre groapă și — cade în ea. Dacă n-ar fi văzut-o de mai nainte, poate n-ar fi căzut într-însa ; însă așa, atenția lui a fost fixată spre un loc și de ceea ce s-a temut n-a putut scăpa.

Pe fixarea atențiunii este întemeiată și autosugestiunea, și nu e fabulă că au murit oameni la ziua și ceasul prezis de altul, mai ales de-o „vrăjitoare". E destul să-ți fixeze cineva atențiunea, sau însuți tu să ți-o fixezi, că ai să pați vrun rău, ori chiar să mori, în cutare lună și în cutare zi, și dacă ești destul de sugestionat, ai să pați răul într-adevăr, și ai să mori de-a binelea.

O pățanie de felul acesta vreau să vă povestesc acum. Am văzut-o cu ochii ; și cu toate că nu e nu știu ce întîmplare deosebită, dar are haz și întărește adevărul că nu scapi de ce te temi.

Eram student în clasa a șesea a liceului. Printre noi aveam un coleg străin, nu din ținutul de unde eram toți ceilalți. Îl chema Sever, și, pe semne, avea tată bogat, un avocat care învățase și pe la Paris. Sever era ciocoiul clasei, îmbrăcat după modă, și dumineca purta mănuși,

iar noi toți copii de țărani și rămași tot pe lîngă hainele țărănești.

Pe Sever l-am poreclit dintru început Papá. Se înțelege, după obiceiul studențesc, toți aveam cîte o poreclă, ba și cîte două și trei, fel de fel de nume inventate și consacrate. Iar Sever a ajuns la porecla Papá prin obiceiul ce avea de-a numi pe tată-său *papá*. Noi nu știam pînă atunci minunea asta, și cînd l-am auzit întîi zicînd „papá“ l-am întrebat ce e aia. Cînd am înțeles că papá va să zică tată, ne-am uitat mirați unii la alții, iar cînd am priceput că așa zic boierii și că Sever al nostru zice cu toată seriozitatea lui tată-său papá, am izbucnit în hohote de ne scutura rîsul mai rău decît frigurile. Și i-a rămas numele Papá și-l cicăleam cu porecla toată ziua, și-l sileam să ne zică *Tatăl-nostru* care este în ceruri, ca să vedem cum sună : „Papá al nostru care ești în ceruri“, și-i repetam de zeci de ori pe sub nas începutul simbolului credinței : „Cred într-unul Dumnezeu, papá al tottiitorul“ și de mai la vale : „Și s-a suit la cer și șade de-a dreapta la papá“.

De-ar fi fost cîne, Sever ar fi turbat de atîta necaz ce-i făceam. Dar din fericire, omul e mai rezistent decît cînele. În urmă ne-am plictisit și noi de porecla Papá și am prefăcut-o. Evoluția numelor era, dealtfel, la noi, o urmare firească. Papá a devenit Papalovsky, întrunind două idei. Anume, Sever se mutase în gazdă la un strungar polon, numit Comalowsky, un tip de om. Și așa Papá a luat terminația patronului său, și porecla Papalovsky ne amintea și de tata și de gazda lui Sever.

Numele Papalovsky suna în gura noastră mai românizat, Păpălusky.

Acum, era la examene, prin iulie. Public mult în sală ; profesorii toți, plus un comisar regal, ungur care nu vorbea multe și se uita urît pe sub ochelari, iar vorbă românească știa puțină. Ajunsesem la limba latină. Sever era mai la sfîrșit după alfabet.

Cînd i-a venit rîndul s-a ridicat, a deschis pe Cicero la pagina indicată de comisar — care mergea pe întîmplare, aveai să traduci ori de unde cerea comisarul, nu numai din puținul pens citit în clasă.

Sever a cetit limpede și afară de cîțiva hăm-hăm a tradus frumos și fluent. A mai citit o frază, și alta și alta, și deodată, în mijlocul uneia, s-a oprit brusc.

— Mai departe, mai departe, domnule Sever, zise profesorul, dar Sever nici nu răsufla. S-au uitat profesorii la el și-au așteptat să-i vie glasul. Și nu-i venea. Se uita în carte și mișca sprîncenile. În urmă, și-a ridicat și comisarul capul și s-a uitat la Sever; se vede că bănuia că Sever nu știa să traducă vreo formă mai grea. Să te miri însă, frazele erau ușoare și, mai ales unde se oprise el, urmau propozițiuni simple și cunoscute de înșiși începătorii la latinește.

Ne-am mirat și noi colegii lui, și nu-i înțelegeam îndărătnicia. Profesorul se necăjise și bătea cu creionul în masă: „Cetește, domnule, odată!" și apoi „haide, omule, ce e asta?" Degeaba.

Eu mărturisesc că nu înțelegeam nimic. Ca mine mulți dintre colegi. Unii însă dintre noi — după cum ne-au spus după ieșirea din clasă — au înțeles ceva, aveau o bănuială vagă de ce nu vrea Sever să cetească mai departe. Dar nici ei nu puteau crede. Pe ceilalți dintre noi nici nu ne tăia capul.

Bietul Sever! Se temea de un cuvînt din text, și de aceea tăcea. Dar în urmă, silit de ochii comisarului, și-a luat inima în dinți și a început cu foarte multă încordare să citească rar — se vedea că se opintește să scape de o vîltoare, s-o ocolească și replică: Senatus păpălusky rom...

Ei, acum știam! Era fraza cu care începeau toate deciziunile senatului, obișnuita formulă *senatus populusque romanus* (senatul și poporul roman). Noi am rostit-o de multe ori, și n-am băgat de seamă niciodată asemănarea între „populusque" și „păpăluschi". Bietul Sever a observat-o, și acum se temea că nu va rosti clar *populusque*, și s-a trudit să răspice clar și corect, și a răspicat-o tocmai cum nu voia!

Noi am chihotit pe la spatele lui; el, roșu ca racul și cu boabe de sudoare pe obraz, abia ce-a rostit *rom-* și a auzit rîsetul, a închis cartea și a lăsat-o pe bancă, și-a țintit ochii fix pe tablă și acolo i-a ținut. N-a fost chip să mai scoți o vorbă din el. Comisarul, cel ce se uită așa

de urît pe sub ochelari, a întrebat pe profesori ce se petrece aici ; iar unul dintre ei, profesorul clasei noastre, nu știu ce i-o fi spus, ce nu, că s-a liniștit comisarul.

Ce-a mai fost apoi n-am la ce s-o povestesc. Sever e astăzi inginer, băiat vesel și bun. Cînd mă întîlnesc, rareori, cu el, totdauna ne aducem aminte ori eu, ori el, de întîmplarea cu Cicero la examen și rîdem amîndoi.

— Cum naiba o potriviși tu să-ți cetești tocmai numele, mă Severe ?

— Știe Hantătarul ! Și cît m-am trudit să cetesc corect și mă trăgea parcă de sfoară să cad în groapă !

— Ia zi acum : senatus populusque.

— Acu zic și de o mie de ori și n-am să greșesc, dar atunci, vezi, îmi era fixată atențiunea la primejdie și n-am putut scăpa de ea.

# AMICUL MEU DIN TORBOLE

M-am oprit dinjos de satul Maderna, pe drumul ce duce pe lîngă lac la vale spre cîmpiile Lombardiei. Aerul era plin de miros de floare de lămîi și de portocal, cerul senin avea o coloare albastră întunecată și așa de limpede cum n-am văzut pînă atunci niciodată. Vîntul Ora, care bate regulat de-a lungul lacului în fiecare zi la anumit timp și cu anumită putere, încă nu se stîrnise de dincolo de Insula Gardei ; lacul era liniștit cu totul și suprafața apei părea oglindă.

Mă uitam în apele limpezi ale lacului la peștii ce se vedeau jucîndu-se la mari adîncimi. Treceam cu ochii întinderea lacului de-a latul pînă la turnurile orașului Garda și urmăream cîte un vaporaș care cu pînzile lui se vedea plutind încet ca o rîndunică albă, pe sub sudul veronez al lacului.

Am stat multă vreme așa. Începuse acum apa să se încrețească ; sosise vîntul de la sud, și era timpul să sosească și vaporul care făcea cursa între Riva și Desenzano.

Abia atunci am băgat de seamă că aveam un vecin. Se vede că venise demult și s-oprise lîngă mine, fără să-mi zică bună ziua. Se uita și el pe lac. Un om mai mult bătrîn decît tînăr, frumos la chip și la statură.

Cînd am dat cu ochii de el era să izbucnesc de rîs. Pofta rîsului mă biruise, dar m-am stăpînit și am chihotit numai cu gura închisă. Avea omul o pălărie cu bordurile așa de late, că ar fi putut să doarmă patru oameni sub umbra lor. Unde Dumnezeu o fi găsit el așa monstru de pălărie ! Așa mi s-a părut la început ; mai la urmă,

obicinuindu-mă, văzui că pălăria lui nu era așa de uriașe, dar tot era prea din cale-afară. El m-a văzut că rîd, și-a rîs și el, prietinos și vesel, glumind în limba lui: „Ei, vezi, sub asta nu mă arde soarele!"

Și am intrat în vorbă. Eu avînd de mult gîndul să încerc o glumă cu vrun italian și nu găsisem prilej pînă acum: să-i răspund și să-l întreb românește, ca să văd cum ne vom înțelege. Acum mi-a fulgerat prin minte să încerc gluma cu vecinul meu, că-l vedeam vesel din fire și pricepător de glumă.

— Văd că nu te arde! am zis eu rîzînd mai cu inimă.

El a mișcat puțin capul, cum face omul cînd observă un lucru nou. A înțeles bine ce-am zis, căci toate vorbele mele sînt aproape tot așa și italienește, dar a simțit că ori sînt străin care nu rostesc bine, ori sînt italian dintr-alte părți și vorbesc un grai deosebit.

— De unde vine domnul? m-a întrebat el.

— De departe. Din țara românească.

Începutul răspunsului meu i-a sunat italienește, dar sfîrșitul i-a părut vorbit fără îndoială, în limbă păsărească.

— Nu înțeleg.

— Cum să înțelegi? Dă pălăria jos că-ți astupă urechile.

Acum, ori a înțeles din vorbele mele, ori din semnul pe care l-am făcut cu mîna, ori că singur a venit la gîndul acesta, ștrengarul și-a dus amîndouă mîinele la fundul pălăriei, a apucat-o tacticos de două părți și și-a dat-o jos încet, ținînd-o apăsată pe piept. Și făcea o mutră așa de ștrengărească, zîmbind dintr-un colț al gurii!

Văzîndu-l așa, mi-a dat prin suflet bănuiala că ori e vrun măscărici ori nu e în toate mințile. Și m-am uitat împrejur, să văd cît de departe e satul. Ce, era lucru de rîs să mă văd aici, singur, intrat în horă cu omul acesta?

— Si, si, signore, si, i-am zis eu pe curată italienească. Îmi trecuse pofta să mai fiu al dracului cu el.

În urmă ni-am deslușit amîndoi, și cine sîntem și de unde. El era pescar de la Torbole, sărăcăciosul, dar ves-

titul sat de pe lacul Gardei. Văzuse el mulți străini în viața lui și le cunoștea obiceiurile. Dar îndată ce-am înțeles că el îmi făcuse ștrengăria cu luarea pălăriei așa de tacticos numai în vederea unui pahar de *vino trentino,* iarăși m-am făcut de către pădure, și-am început să-i vorbesc românește din nou.

Vaporul încă nu se ivise. Am plecat amîndoi spre sat. Pe drum am tot vorbit, bineînțeles, eu tot românește. Dar nu mai avea haz gluma, după ce m-am trădat că pot să mă înțeleg cu el și italienește.

La o cîrciumă-cafenea, în piața ce se întinde în dosul bisericii de lîngă port, i-am plătit italianului meu truda ce și-a dat-o că m-a însoțit pînă aici. Era un vin negru de toată bunătatea — și numai 30 de centime litrul ! — să tot bei.

Vaporul a început să se ivească, dincolo de Gardone. Mai este vreme, a zis italianul. Vaporul a intrat acum în sînul lacului și s-apropia de port. Mai este vreme de un pahar — a zis el iarăși. În urmă vaporul s-a oprit la punte.

— Acum nu mai este vreme, am zis eu. Trebuie să merg repede. Și am apucat-o în pas gimnastic.

— O, segniore, te petrec și eu. Un domn așa de prietenos ca d-ta... Și amîndoi am început să fugim.

Deodată el m-a prins de mînă și m-a oprit.

— O s-ajungem la vapor pînă nu pleacă. Poate că n-ajungem. Haid, ne întoarcem îndărăt la vin.

— Ce vorbești, omule ? Alt vapor nu e pînă mîne. Unde să dorm eu în satul acesta ? Și trebuie să fiu deseară la Riva.

— Ne ducem cu luntrea. Este vreme. Dacă ne apucă noaptea e lună plină. Și e frumos noaptea pe lac... Că n-o să găsim luntre ? O, segniore. Dar poate crezi că eu am venit pe jos, de-a lungul lacului, de la Torbole pînă aici ?

Ciudat era omul ăsta. Așa de bine îmi petrecusem cu el jumătate de oră la vin, și era dintre aceia care te fură cu vorba și cu portul și vinul era așa de bun, și mai era atîta vreme de ajuns la Riva, și pe lac e așa de frumos noaptea și e ademenitor gîndul să faci un drum mai

lung cu luntrea... şi, şi ne-am întors amîndoi la locurile noastre.

Gîndeam că de vom pleca peste un ceas, tot vom ajunge la Riva pe înnoptate. Dar pe înnoptate, cînd au aprins o lumînare în cîrciuma din Maderno, eu şi cu scumpul meu amic din Torbole eram tot la masă şi jucam mora, due due, tre...

Era într-adevăr o lună frumoasă pe cer, cînd am plecat. Şi era o minune lacul în reflexul lunii, liniştit şi cu dungi de aur pe luciul albastru-verde. De-a dreapta, uriaşele coaste ale muntelui Baldo se scăldau în lumină şi tot malul de sub poalele lor se vedea limpede cu turnurile de castele, cu pădurile de măslini şi vechile sate împrăştiate pînă sus pe coaste. Iar cellalt mal era întunecat de pereţii de stînci cari pe partea aceasta cad parcă de-a dreptul din cer în mijlocul apei. Pe sub stînci pe-acolo era noapte, o dungă largă de întunerec, pe care numai din vreme în vreme o lumina deodată cîte-un fulger puternic ce cuprindea sub orbitoarea lui lumină liniştitele ape de la un mal pînă la cellalt. Erau reflectoarele electrice ale vaporaşelor de poliţie italienească, staţionate la Gargnano, care noaptea cutrieră lacul spre nord pînă la satul Limone, unde e graniţa austriaco-italiană, şi luminează lacul ca să prindă luntrile care se strecoară pe lîngă maluri cu mărfuri de contrabandă. În lumina aceasta luntrile să văd ca nişte năluci în enorme depărtări aparente. Şi abia se naşte fulgerul şi lîngă luntrea ta se şi iveşte vaporaşul — torpedo, răsărit ca din pămînt — sau mai bine ca din apă — şi funcţionarii te şi întreabă de sănătate şi dacă n-ai în luntre lucruri ce nu pot trece mai departe nevămuite.

# DOUĂ VORBE

E adevărat că pe lîngă lucrurile cu care ne-am obicinuit din copilărie, noi trecem fără să le mai băgăm de seamă. Ne mirăm numai de lucrurile ori de ființele pe care nu le-am mai văzut, ori pe care le vedem rar de tot. Așa o pățim și cu vorbele limbii noastre. Sînt atîtea și atîtea minuni în limbă, dar nu le băgăm în seamă, pentru că ne-am pomenit în lume cu ele, rostindu-le fără să ne dăm seamă de ce și cum. Dar o vorbă neobicinuită a unei limbi străine, un mod de-a vorbi al altora deodată ne atrage atenția și ni se pare vrednic de a fi studiat.

Iau ca pildă din limba noastră două exemple : *lapte de pasăre* și *brînză de iepure*. Le întrebuințez și eu, și tu, și cu toții grămadă, le auzim din gura altora, și nu ni se par nici curioase, nici străine de logica omenească, nici vrednice de-a ne bate capul să le aflăm rostul : de unde au răsărit, ce noimă au ele, și cum a ajuns românul la o împărechere de noțiuni așa de nepotrivite. Le înțelegem cu toții ; amîndouă caută aceeași idee : neexistența și imposibilitatea, idee exprimată plastic, cu mult umor și cu oarecare pretenție de-a avea duhul lui Păcală. A scoate lapte din piatră, ori a căuta paseri pe care să le mulgi e tot atîta, cu toate că despre omul vrednic să zice într-adevăr că este așa de om încît scoate și din piatră lapte. În cazul acesta exagerarea e dusă pînă la absurd.

*Brînză de iepure* e vorbă veche, au cunoscut-o și strămoșii noștri, romanii. Dacă e de crezut ce spune Pliniu, romanii ar fi făcut experiență și au găsit că dintre toate soiurile de lapte cel ce se încheagă mai ușor este al vacii,

iar cel care nu se încheagă niciodată este al iepuroaicei. Dacă este așa, *brînză de iepure* nu este numai o născocire a fantaziei și a umorului, ci un adevăr al naturii, o imposibilitate probată.

Va să zică, brînza de iepure am fi moștenit-o de la strămoși.

Cealaltă însă, *lapte de pasere*, n-a fost cunoscută de romani. Prea cunoscută le-a fost vorba *limba paserilor*, sau *limba păsărească*. Și grecii cunoșteau vorba : a vorbi ca paserile, pe care o întrebuințau spre a batjocuri orice grai străin, neînțeles de ei. De lapte de pasere însă nu știau nici grecii. Se vede că vorba e mai nouă. Dar nu e numai a noastră ; o cunosc și alte popoare, deși nu tocmai în înțelesul nostru. Popoarele din apus zic despre un lucru de care te miri căci nu l-ai mai văzut : e lapte de pasere, tocmai așa cum zicem noi, ironic, celui ce ne-ntreabă mirat de un lucru absolut nevinovat : e moarte de om !

# LUCIFER

Omului îi trec multe prin cap. Cîteodată îți vine așa ca din senin cîte un gînd despre cine știe ce și te miri cum ai ajuns să te gîndești tocmai la asta. Așa am pățit-o eu acum. Stam la masă și mă jucam cu condeiul pe hîrtia albă, scriind cîte-o literă, frumos ca de poruncească, și iarăși stricînd-o. Și jucîndu-mă așa, nu știu cum mă pomenii scriind vorba Lucifer. După ce-am scris-o m-am uitat lung la ea și abia atunci am băgat de seamă ce am scris.

Acu, vorba Lucifer e vorbă foarte frumoasă, latinească, și însemnează *aducător* sau *purtător de lumină.* Din Lucifer noi am făcut *luceafăr,* iarăși vorbă frumoasă.

Învățații numesc *Lucifer* steaua dimineții, steaua care apune în urma tuturor. Ea este de obicei planeta Venus — rar planeta Mercuriu — și e totuna cu *Hiperion* sau steaua serii, steaua care răsare înaintea tutulor stelelor, și e mare și frumoasă și uneori parcă e o flacără. Ea e luceafărul nostru de seară și de dimineață. Fiindcă Venus e cea mai mare stea, după vedere, și e cea pe care o vedem mai frumoasă pe cer, și tot pe lîngă soare, noi zicem că e fratele soarelui și al lunii. Abia apune soarele, și luceafărul iese ; și dimineața, cînd apune luceafărul, iese soarele. El e steaua din cîntec : „Cîte stele sînt pe cer toate pînă-n ziuă pier, numai luna cu o stea știe de durerea mea“. Într-adevăr, cînd e lună plină, mai toate stelele dispar, că nu pot birui lumina cea multă a lunii, singură Venus se vede pe cer ; tot așa în zori, cînd pier stelele una după una, și se face tot mai

alb cerul, luna singură și luceafărul se mai văd călătorind spre apus, ca o soră mai mare cu un frate mic.

Toate aceste gînduri mi-au trecut prin minte, uitîndu-mă la vorba scrisă. Frumos nume și frumoasă stea! Dar atunci — ierte-mă Dumnezeu — cum am ajuns noi să-i zicem duhului rău, Satanei, Lucifer?

Duhul întunericului să fie numit purtător și aducător de lumină? Necuratul să fie numit cu numele celei mai frumoase stele, cu al luceafărului care aduce zorile și ne vestește biruința luminii și venirea sfîntului soare?

Satana și frumusețea. Satana și lumina!

Cum s-a întîmplat minunea asta? Cine i-a zis întîi și întîi Lucifer Satanei și de ce? Noi numim luceafăr pe un om mai presus decît alții, Mihai Viteazul a fost un luceafăr al neamului românesc, apostolul Paul a fost luceafărul creștinătății — și Satana al cui luceafăr e? Îi zicem luceafăr și lui, dar cum și de ce?

Încurcătura asta a făcut-o *Biblia*, vreau să zic acei ce-au tălmăcit și tălmăcesc *Biblia*. Încurcături de-acestea au făcut ei mai de multe ori, și mai toate le-au făcut din zelul de-a împăca testamentul cel nou cu cel vechi.

Apostolul Ioan în *Apocalips* (Cap. XII) descrie lupta pe care a purtat-o arhanghelul Mihail cu grozavul șarpe care este Diavolul și Satana. Mihail cu cetele sale a biruit pe șarpe și pe îngerii lui și l-a aruncat din cer pe pămînt ca pe toți îngerii lui.

Asta este fundamentul credinței noastre în căderea îngerilor, credința că dracii sînt îngeri răzvrătiți și aruncați din cer, iar vătaful lor este „balaurul cel mare, vechiul șarpe care se cheamă Diavolul și Satana".

Ioan însă nu numește pe acest Satana nicicum altfel decît „balaur" cu chip de șarpe. De Lucifer nici pomeneală. Îl numește *draco*, ceea ce latinește însemnează șarpe, sau așa un fel de animal cu chip de șarpe și cu aripi, vărsînd foc și apă pe nări, deci tocmai cum ne închipuim noi balaurul.

Atîta. Că necuratul ia chip de șarpe, asta a spus-o și testamentul vechi, în cartea facerii, cînd șarpele a înșelat pe Eva. În testamentul vechi însă nu se pomenește de draci nicăiri. Acolo la început se vorbește de șarpele ispititor, dar după aceea cît e *Biblia* de mare nu se mai

vorbeşte nici de şarpe, nici de duhul rău, căci într-adevăr iudeii n-au avut credinţa în draci şi duhuri rele. Abia tîrziu, după întoarcerea iudeilor din robia Vavilonului, încep a vorbi despre *Satana*, care e „protivnicul, îndărătnicul şi ispititorul".

Acum, din întîmplare, profetul Isaia (Cap. 14) vorbeşte despre vaviloneni şi — ca omul amărît şi plin de furie pe cei ce-l asupresc — îşi varsă focul şi profeţeşte căderea puterii Vavilonului. Şi zice aşa, vorbind despre ce va fi :

„Cum ai căzut tu din cer, lucefere, stea mîndră a dimineţii." Acest luceafăr, se înţelege, era Vavilonul, care pe atunci era împărăţie mare şi puternică şi supăra cu puterea ei volnică pe toate popoarele mai mititele, le făcea războaie, le robea, le făcea nedreptăţi. Şi era fudul Vavilonul de puterea sa, şi se credea nebiruit. * Şi mai zice Isaia, tot despre Vavilon :

„Aruncat ai fost la pămînt tu călcătorul popoarelor ! Căci în inima ta zis-ai : Sui-mă-voi la cer şi tronul mi-l voi pune mai presus decît stelele lui Dumnezeu, sui-mă-voi pe înălţimele norilor şi asemenea voi fi cu cel Prea Înalt ! Dar iată, în *adînc* te-au aruncat, în cea mai întunecoasă groapă. Cei [ce] te vor vedea mira-se-vor de tine şi vor zice : «Acesta este care făcu să tremure pămîntul ? El e cel ce surpă împărăţiile, cel ce face lumea ca un pustiu şi doboară cetăţile lumii ? Acesta e cel ce nu dă drumul acasă robiţilor de el ?»"

În toate acestea e vorba numai de Vavilon, cum era el atunci şi cum ar fi voit Isaia să fie. În versul din urmă e vorba şi de iudei : erau robi ai Vavilonului, iar Vavilonul nu voia să le dea drumul acasă.

Vorbele lui Ioan din *Apocalips*, că şarpele-balaur a fost aruncat din cer în cea mai întunecoasă groapă, se potrivesc cu vorbele lui Isaia că „luceafărul a fost aruncat din cer, în adînc, în groapa cea mai întunecoasă (în iad)". Cu toate că ei doi vorbesc de două lucruri fe-

---

* Am acum înaintea mea *Biblia* de Buzeu (1855). Cînd am scris articolul n-o aveam la îndemînă. Văd că ceea ce am spus eu o spune însăşi *Biblia* de Buzeu. În notă, jos, la pag. 340, vol. III, zice despre versul acesta : „De împăratul Vavilonului întîi, apoi de căderea dracilor din cer se înţeleg acestea" *(n.a.)*.

lurite, unul de Satana, de şarpe, iar altul de Vavilon, de „luceafărul între popoare“, tîlmăcitorii *Bibliei* au apropiat lucrurile şi le-au făcut unul. Astfel numele *Lucifer* (adecă luceafăr), pentru Satana, a fost luat de la Isaia.

Apostolul Ioan nu spune nicăieri că şarpele-balaur ar fi avut şi chip de om peste măsură de frumos. Dar dacă odată l-au numit, mai tîrziu, Lucifer, trebuia ca luceafăr şi ca înger să fi fost foarte frumos, şi aşa e credinţa noastră că Lucifer e pe atîta de urît astăzi pe cît de frumos a fost înainte de cădere.

Toţi creştinii îi zic Lucifer pentru că s-au luat după limba latinească.

Vreau acum să vă spun că toate aceste lucruri, cu vorbele lui Ioan şi Isaia şi apropierea între ele, nu sînt băgările mele de seamă. Eu le-am cetit în scrierile sfîntului Augustin, într-o carte numită *Despre religiunea cea adevărată* (I,13) şi ştiu că tot el a mai scris acest lucru într-altă carte *Despre împărăţia lui Dumnezeu.*

Nu ştiu dacă el a fost cel dintîi care a băgat de seamă lucrul acesta, dar ştiu că pomenesc de el şi alţi sfinţi părinţi şi scriitori, şi Grigore cel Mare, şi Grigore Nazienzeanul şi chiar Ioan Gură de Aur.

# NAŞTEREA PROVERBIILOR

Cum se nasc proverbiile ?

Zicem că ele sînt create de popor, dar poporul e un nume al mulţimii şi mulţimea nu poate crea nici proverbe, nici versuri, nici basme. Pe toate le creează un singur om, din popor, iar poporul le răspîndeşte. Iată cum se nasc proverbiile :

a) *Din experienţa de toate zilele.* Din experienţa că un om care a pornit repede pe drum şi mergînd pînă la un loc a obosit, pe cînd altul, care a pornit mai încet, n-a obosit şi a ajuns la ţintă înaintea celui ce-a plecat repede, poporul a scos învăţătura : *Mergi încet şi ajungi departe.*

Experienţa e mama proverbului. Fiecare om are ocaziunea *să pată ;* păţania lui şi-o exprimă într-o formă oarecare, şi de aici înainte păţania îi serveşte ca învăţătură, să se ferească de cazurile analoage. Învăţătura lui şi-o ridică deci la rangul unui adevăr experimentat. Iar dacă vin păţanii analoage ale altora, adevărul acesta se generalizează. Zicem ca exemplu : Un ţăran s-a încrezut în rudele sale, în afaceri băneşti, iar ele l-au tras pe sfoară. El atunci din păţania sa a scos învăţătura : *Cu rudele să bei şi să mănînci, dar daraveri să n-ai.* El şi-a spus păţania sa în lume, deodată cu învăţătura ce-a scos-o din ea. Dacă, după aceea, au păţit şi alţii tot aşa, aceştia repetează vorba celui ce-a păţit întîi şi zic : bine a zis X că cu rudele să bei şi să mănînci etc. În cazul acesta învăţătura devine proverb şi e introdus cu vorbele : *În legea celuia* sau *vorba ăluia,* adecă a primului care a dat învăţăturii o formă mai plastică.

Aceeaşi învăţătură scoasă dintr-o păţanie poate fi redată de mai mulţi păţiţi, în mai multe feluri. Cea care e mai plastic spusă, mai precis, biruieşte pe celelalte şi, generalizîndu-se cu totul, pentru toate cazurile analoage, devine proverb. Fără îndoială, la început cînd se naşte proverbul — ele se pot naşte zilnic — se pomeneşte mai totdeauna numele aceluia care a dat învăţăturii forma cea mai plastică şi mai iubită de mulţime. Aşa să zice : *Nu da bani cu împrumut*, căci vorba lui Toader podarul : *dacă dai, n-ai.* Acest Toader a fost acela care i-a exprimat mai întîi, în forma *dai, n-ai*, învăţătura scoasă din păţania sa. Cu timpul sau cu locul, dispare din amintire numele propriu, dispare şi amintirea că unul Toader podarul a zis întîi aceste vorbe, şi atunci generaţiile viitoare — sau locuitorii satelor vecine cari nu cunosc şi nu înţeleg ce caută Toader în proverb — îi repetează vorbele, devenite proverbiale, în chipul acesta : *Nu da bani,* căci *vorba ăluia : dai, n-ai** Cu timpul nu mai ştie nimeni cine a zis întîi cutare vorbă, dar vorba a rămas, a fost cu încetul primită de întreg poporul, a devenit proverb.

Mai bine se observă acest lucru la naşterea zicătorilor. După cum numirea multor lucruri în viaţă a rămas proverbială, după numele celuia ce le-a inventat, d.e. : *pălării à la Rembrandt*, fiindcă el în tablouri dă damelor această pălărie, *a purta barba à la Napoleon III* etc., *frezură à la Maria Antoinetta* etc., şi după cum un nume propriu devine apelativ, d.e. o *Panama*, o *Mecca*, un *Ierusalim*, un *Mefisto* etc., tot aşa o vorbă cu spirit a unuia, o întorsătură de frază fericită. Unul o fi zis întîi : *d-aia n-are ursul coadă*, şi ceilalţi au găsit că vorba e plastică, voind s-arăţi cu mod ridicol nepotrivirea între cauză şi efect. Zicem : *o minciună cu coarne, o minciună cît toate zilele*, unul a venit cu gîndul să facă o comparaţiune nouă şi a zis : *Minciună cît turnul Colţii.* Vorba a plăcut, ea a rămas şi azi, cînd turnul Colţii nu mai

---

* Nu numai proverbul e *vorba ăluia*, adecă a unui om cunoscut, ci şi cîntecele. Ţăranul zice : *cîntă-mi cîntecul meu*, ori *cîntecul lui Ion al Florii* etc. E o doină favorită a cutăruia şi cutăruia *(n.a.).*

există. Într-o mahala în București era o văduvă a unui boier Manta, și curtea i s-a ruinat; trecătorii, ca să se apere de cîni, rupeau din gard. În urmă gardul a dispărut. Atunci unui glumeț i-a venit în gînd să perifrazeze zicătoarea *a da de unde nu-i* cu *a da din gardul Mîntulesei* și vorba fiind plastică a rămas.

Foarte multe localități, rîuri, munți etc., își au numele după vrun lucru oarecare, devenit proverbial. În București e locul *la Episcopie* și nu înțelegi de ce, căci nu e nici o episcopie acolo. Dar a fost. Episcopia a dispărut, numele a rămas. Un munte numit *Trecătoarea tătarilor*, ori *Vîrful cu dor*, ori *Crucea de piatră*, ori *Pietrele arse* sînt numiri proverbiale. Stradele prin orașe tot așa (strada Doamnei, Foișorului, a Zaverei etc.) Acestea intră în domeniul tradițiilor și al legendelor.

Un exemplu nou: Caragiale într-o comedie are un tip de bețiv care întreabă mereu: *Da noi cu cine votăm?* Vorba a ajuns proverbială, pînă acum, binențeles, numai în literatură. De cîte ori unul e zăpăcit și nu știe ce face, se zice despre el: *Vorba lui Caragiale, noi cu cine votăm?* Exemplul arată și altceva: numele Caragiale fiind necunoscut ori neînțeles e înlocuit cu *ăla*: *vorba ăluia: noi cu cine votăm?*

b) *Istoria*. Înțelegem fapte istorice, bine știute, vorbe istorice ale unor personagii cunoscute. De la Alexandru Lăpușneanu avem vorba: *Proști, dar mulți*. Zicători cari ar fi avînd origine istorică: *Vodă da și Hîncul ba, a lua lumea în cap, ca vodă-n lobodă* etc.

Vestite vorbe proverbiale au neamurile, în comun, ca *Veni, vidi, vici*, a lui Cezar, *Cunoaște-te pe tine însuți*, a lui Socrate, *Galileene, ai biruit*, a lui Iulian Apostatul, *E pour si muove*, a lui Galilei, *Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuți* a lui Christos, *Să fie lumină* a lui Zebaot spuse de Moise, *Statul sînt eu*, a lui Louis XIV. Din geografie: *a se face Dunăre, a făgădui Oltul cu totu și marea cu sarea, cît e Prutul și pămîntul, cît o fi Ardealul.*

c) *Ridicolul*. Căutarea unei însușiri reale a oamenilor dintr-alte părți ale țării, zeflemisirea obiceiurilor provinciale. De ex.: *gură de Tîrgoviște, a spune brașoave,*

*oltean cu 24 de măsele, la Dumnezeu și în țara românească toate sînt cu putință.*

Batjocorirea neamurilor vecine: *Cal verde și sîrb cuminte, A vorbi sîrbește, a fi țigan, drept ca neamțul. Numele ciorii — al țiganului, capră — al grecului* etc.

d) *Observațiile naturii.* Așa sînt observațiile asupra obiceiurilor animalelor, aplicate la un om: *A trăi ca cînele cu pisica. Și rîma, cînd o calci, se întoarce să te muște. Găina bea apă și se uită la Dumnezeu. Peștele de la cap se împute. Cioara trage la cioară. A-și spurca casa ca pupăza cuibul. A sta cît cioara-n par. Caprei îi cade coada de rîie și tot în sus o ține. Pînă nu-ncaleci calul nu-i cunoști năravul. Ariciul cu meșteșug se prinde și vrabia cu mei. A umbla ca o curcă beată.*

Dar și alte observații ale lucrurilor din natură: *Ziua bună se cunoaște de dimineață* etc. *Apa trece, pietrele rămîn. Cînii latră și luna trece.*

e) *Snoava, fabula, tradiția, legenda.* Aici avem acele proverbii mai ales cari au o *poveste a vorbei* și sînt de cele mai multe ori învățături scoase dintr-un fapt întîmplat. Așa: *Țiganul ajuns împărat, întîi pe tată-său l-a spînzurat.* Anton Pann în colecția lui a adunat și versificat o mulțime de de-acestea. *A tunat cînd i-a adunat. A venit la spartul tîrgului.* Aici toate acelea cu nume proprii: *A dat ca Eremia cu oiștea în gard. Bea, Grigore, aiazmă. Dă nas lui Ivan că se suie pe divan. După ce e prost, îl cheamă și Vlad. Tronc Marico!*

E de observat că precum snoavele (adecă întîmplările) vesele, cari au rămas de pomeneală pot da naștere la proverbe, tot așa se poate întîmpla dimpotrivă, ca un proverb să fie motivul unei snoave alcătuite anume.

f) *Literatura, mai ales „Biblia“.* Am dat exemplul *noi cu cine votăm*, a lui Caragiale. Alecsandri a dat literaturii zicătoarea: *Cuiul lui Pepelea* din farsa sa *Arvinte și Pepelea.*

Vorbe din literatură rămase proverbiale: *Viitor de aur România are* a lui Bolintineanu; *Românul are șapte vieți* (Alecsandri), *Deșteaptă-te române* (Mur[eșanu]), *Unde-s doi puterea crește* (Alecsandri).

Din *Biblie: Ca-n sînul lui Avram.* Apelativul *Iudă. A vinde ceva pe un blid de linte* (din povestea lui Esau).

*Ca înțeleptul Solomon. Ca Pilat în „Crez". S-a lepădat ca Petru de Christos. A purta pe cineva de la Ana la Caiafa. Și-a spălat mînile ca Pilat. Ce ție nu-ți place altuia nu face. Inel de aur în rîtul porcului.*

g) *Spiritul.* Înțelege toate acele vorbe cari au ajuns proverbiale numai pentru spiritul lor și au fost spuse de un om spiritual, ca simple scăpărări intelectuale, fără ca ele să fie bazate pe experiență ori observații ale naturii, ori pe un adevăr. D.e. *Bate șeaua să priceapă iapa.* Poate că un hazliu a făcut într-adevăr așa, și-o fi pus șeaua jos și a bătut-o, chipul ca să înțeleagă calul că are s-o pață. *A trage pe dracul de coadă. Nu-i ajungi cu prăjina la nas. Și-a luat nasul la purtare. Culcă-te pe urechea aia. Pînă la Dumnezeu te mănîncă sfinții. Mănîncă sfinți și scuipă draci. A prins prepelița de coadă. Îi sfîrîie călcîiele. Scump la tărîțe, ieftin la făină.*

Nu atît fondul, cît forma lor e cauza că proverbele sînt aceea ce sînt și că trăiesc. Poporului îi place forma lor, și numai prin formă pot ele să se întipărească în mintea mulțimii. Proverbele au o formă stereotipă, cristalizată. Nimeni n-o poate schimba, tocmai pentru că poporul atîta a sucit și a răsucit la o formă pînă a redus-o la cea mai simplă și mai plastică expresiune. De aceea proverbele sînt tipuri de sintactică populară. Ca să dea proverbului vioiciune și plasticitate, poporul aleargă la fel de fel de mijloace artistice.

1. *O scurtime neobicinuită.* Urma alege. Dacă dai, n-ai. Ai carte, ai parte. Cine face lui își face. Azi mie, mîine ție. Stai strîmb și judecă drept. Greu la deal și rău la vale. Și-a găsit sacul peticul. Toate merg după neam.

2. *Rima.* Mai bine azi un ou decît mîine un bou. Nu e suiș fără coborîș. Bună țară rea tocmeală. Cu un rac tot sărac. Ori Stan ori căpitan. Sutele mărită slutele. Din țînțar armăsar. Năravul din fire n-are lecuire. Cîte bordeie atîtea obiceie. Marea cu sarea. Gura duce ura. Capul face, capul trage.

3. *Spiritul și gluma.* Țiganul la mal se-neacă. Prinde orbul scoate-i ochii. Nu strica orzul pe gîște. Ca nuca-n perete. Du-l la nuntă, să-ți zică și la anul. Trage nădejde ca spînul de barbă. Frate ca frate, brînza pe bani. Femeia a îmbătrînit pe dracul. Se uită ca dracul la popă.

Brînză bună în burduf de cîne. Pe uliță Chiriță și acasă chisăliță.

4. *Tropi și figuri, fraze eliptice, fraze enigmatice, paradoxale, contrastul.* Na-ți-o frîntă că ți-am dres-o. Soarele să-mi fie bun, luna s-o mănînce vîrcolacii. Bun e Dumnezeu, meșter e dracul. Fă bine și așteaptă rău. Bani albi pentru zile negre. La așa cap, așa căciulă. Unde nu-i cap, vai de picioare. Cine dă lui își dă.

Formele gramaticale stereotipe ale proverbelor sînt cam acestea :

a) *Nici-nici.* Nici drac să vezi, nici cruce să nu-ți faci. Nici carne cu oase, nici frigare arsă. Nici în car, nici în teleguță. Nici să-l vezi, nici să-l visezi.

b) *Mai bine.* Mai bine sărac și cinstit. Mai bine azi un ou etc. Mai bine la colț de țară și la mijloc de masă. Mai bine o zi șoim decît o vară cioară. Mai bine cu un voinic la pagubă decît cu un nevoiaș la cîștig.

c) *Cum-așa.* Cum e turcul, așa pistolul. Cum e sfîntu, așa tămîia. Cum e domnul, așa e sluga. Cum îți așterni, așa vei dormi. Cum îți cîntă, așa să joci. Cum e țiganul, așa-i ciocanul. Cum ți-e bună ziua, așa ți-e mulțumita.

d) *Cine.* Cine dă, lui își dă. Cine mînecă nu întunecă. Cine-ntreabă nu greșește. Cine are bătrîn să-l vîndă și cine n-are să-l cumpere. Cine nu-nțelege de vorbă nu-nțelege de ciomag. Cine tace mai multă treabă face...

## PREGĂTIRI DE BACALAUREAT

Iar Toma cel fără credință n-a vrut să-nțeleagă! El rîdea de neliniștea noastră, și cînd era sătul de rîs se culca și durmea somnul drepților. Căuta locuri răcoroase, pe sub pomi în grădină și, în vreme ce noi ne băteam capul și ni-l înfundam cu toți psametihii și tiglat-pilesarii Orientului, Iuda cel fără de lege vorbea cu zeii Olimpului prin somn și sforăia cu atîta putere încît speria pasările cerului. Fericit temperament!

Toma era colegul nostru de școală. Ne pregăteam de bacalaureat; umblam tot cu spaima în sîn și cu groaza condamnaților la moarte. Adecă, după cum e obiceiul, n-aveam somn noaptea de grija lui Horațiu și a lui Tacit, visam numai logaritmi și împărați de-ai Bizanțului, îmbrăcați în haină de purpură împestrițată cu formulele chimice ale azotului și oxigenului. Tot, după cum e obiceiul. Iar Toma cel fără credință stetea întins pe iarbă și fluiera pînă ce îl prindea somnul și apoi durmea pînă ce-l deștepta foamea. Nouă ne era ciudă pe el, și-l certam că nu pune mîna pe carte. Cum o să treacă el examenul? O să ne facă de rușine clasa. O să stea ca vițelul la poarta nouă. O să rîdă și curcile de el. Și cîte și mai cîte. Dar el nu voia să înțeleagă nimic, ca Iuda cel fără de lege.

În cea din urmă zi, în ajunul examenului, s-a sculat însă și el mai de dimineață și a venit cu noi într-o livadă din marginea orașului, unde hotărîsem să ne adunăm cu toții și să facem o repetiție generală a tuturor materiilor. Ne-am așezat sub un nuc bătrîn. Toma cu noi, de prima oară. Și asculta cu atențiune cum istorisea

cel mai bun dintre noi războaiele pentru succesiunea tronului în Spania. El era mai slab la istorie ; încolo, bun student, nu prin străduință, ci prin inteligență. Noi ascultam. Toma asculta și sfertul de oră trecu. Eram toți întinși pe iarbă, în jurul povestitorului. Acesta începu acum despre cultura asiriană și vorbea despre zeii Babilonienilor. Deodată, în mijlocul tăcerii generale, un sunet ca de ferăstrău a speriat liniștea zeilor din Babilon. Era sforăitură. Toma cel fără de lege adurmise.

Dar n-a apucat Toma să armonizeze pe nas decît două sforăituri, căci două ghionturi puternice și din dreapta și din stînga, potrivite drept în coaste, i-au stricat bunătatea de somn. Se înțelege că a urmat o scenă între el și noi iar sfîrșitul a fost că Toma s-o învoit să-l batem dacă va mai adurmi.

Și n-a adurmit Toma. După ce a ascultat el ce a ascultat, a sărit drept în picioare și a zis :

— Să știți voi că cestiunea ce-o să-mi cadă mie mîine la istorie o să fie războaiele lui Carol XII din Svedia. Am visat și sînt sigur. Ia, lăsați Orientul. Hai, Popescule, spune ceva despre Carol ăsta.

Unii dintre noi eram pentru Carol — mai mult în glumă și batjocorind pe Toma — alții nu. Și fiindcă și Popescu era contra lui Carol XII al Svediei, istorisirea a continuat cu coloniile grecești pe malurile Adriaticei. Toma atunci, supărat, a trîntit o înjurătură tuturor coloniilor grecești și, în rîsul nostru al tuturor, și-a luat iarăși poziția din care îl scosese Carol XII. Și acum mereu făcea observații și arunca vorbe, parodiind pe Popescu. Cînd spunea Popescu despre Dionisiu tiranul Siciliei, Toma adăuga : fiul lui Vladislav regele Spaniei pe timpul lui David prorocul. Uneori rîdeam și noi de felul cum le potrivea. Dar la urmă a început să ne supere.

— Ei, iacă tac acum ! zise la sfîrșit Toma, după ce-am stăruit destul să-l facem să tacă. Și a tăcut. Pînă ce iarăși a adurmit. La primele sforăituri amîndoi vecinii lui s-au ridicat pe coate și s-au uitat la Toma. Iar Toma, cu fața în sus, întrebuința parcă în ciuda noastră și gura și nasul în nobila sa stăruință de a scoate cele mai strașnice sforăituri cu putință.

Acu, nu-mi aduc bine aminte căruia dintre noi i-a dat prin cap gîndul să-i jucăm o farsă lui Toma. Într-un moment, ca o inspirație, am și conceput planul și l-am și pus în executare. Plan simplu, dar sigur — iar sfîrșitul, o tragicomedie.

Eram într-o livadă străină, călcam iarba unui om. De asta vorbiserăm noi, înainte de a ne așeza sub nuc, și ne făceam socoteala ce vom face dacă stăpînul livedei ar veni pe acolo. Farsa plănuită era întemeiată tocmai pe acest lucru.

Pe cînd Toma sforăia liniștit, unul dintre noi izbi cu piciorul în coastele Tomei, îl deșteptă pe acesta din somn, cu țipătul : „Iute, iute, că vin cu ciomegele ! Fugiți, mă !"

Toma, la țipătul acesta, sări buimăcit în sus. El ne văzu pe toți cîți eram fugind de-a lungul grădinei în ruptul capului, cel ce-l deșteptase — Sinon al Troiei — făcea în fugă nebună semne desperate lui Iuda să-și mîntuie capul și să apuce la fugă.

Bietului Toma îi fulgeră prin cap numaidecît gîndul, e o primejdie ! A venit stăpînul livezii cu argații. A auzit prin somn : „Vin cu ciomegele", a auzit vorbele : „fugiți, mă !" și iată-i că toți fug, colegii lui, parcă le arde pămîntul sub picioare ! Dau ca orbii înainte, prin gropi, peste gard !

El, fără să se uite împrejur, se repezi să-și adune lucrurile. Ghetele îi erau lîngă el, jacheta era aninată de o creangă a nucului, vesta tot acolo, și peste ea gulerul cămășii. Și, desculț, cu ghetele într-o mînă, cu vesta și pălăria și cu gulerul într-alta a rupt-o devale. Asta era fugă ! Noi ne oprirăm dincolo de gard și ne uitam ce face. El se credea, într-adevăr, într-o poziție critică, alungat din urmă de argați cu ciomege. Altfel de ce-am fugit noi așa, de ce-am fi dispărut dintr-o dată din livede ? Lui i se părea că Sinon amăgitorul prea ocolește prin grădină și nu dă de-a dreptul peste povîrniș ca s-ajungă mai iute la gard — căci Sinon acesta, într-adevăr, umbla de colo pînă colo, abătîndu-se — și de aceea se despărți de el și o luă razna spre partea cea mai înclinată a livezii. A dat orbiș în gard, s-a cățărat ca o pisică peste el și a căzut lat și întins din vîrful lui

de ceealaltă parte, între urzici, s-a ridicat iute-iute şi-a apucat-o înainte peste cîmp. Ştia numai una şi bună : înainte ! Nu căuta unde calcă, nu se uita peste ce dă — „vin cu ciomegele“ atîta ştia.

Noi ne prăpădeam de rîs. Ce poate face închipuirea ! Ce poate face zăpăceala omului !

Noi strigam din urmă, ba oprindu-l, ba îndemnîndu-l să fugă şi mai iute că-l ajung argaţii, ba batjocorindu-l : fugi, Xerxe, fiu al lui David prorocul din Grecia major, ba schimbîndu-ne glasurile şi imitînd pe nişte slugi care gonesc pe cineva. Şi era chiot şi hohot mare. Şi Toma fugea, fugea mereu.

Toată ziua am rîs de comedia asta. Cu încetul s-a potolit şi furia lui Toma cel fără de lege, iar Popescu i-a repetat războaiele lui Carol XII de care era sigur colegul nostru că au să-i cadă la sorţi.

Şi i-a căzut Carol XII ! Dar tocmai asta era să ne facă să izbucnim în hohot, acolo la examen. Cînd a strigat profesorul pe Toma al nostru şi i-a cetit cestiunea noi toţi ne-am dus mîinile la gură, iar fericitul Zaharia, căci aşa-l chema pe Toma, a tuşit puţintel şi s-a uitat triumfător peste noi. Da, fericit, cînd într-adevăr i-a căzut cestiunea visată : Carol XII ! Dar, deodată cu triumful, i-a venit şi ruşinea. O, nu e fericire deplină pe pămînt ! El, cu fuga lui de ieri, abia îndrăzni să scoată din gură titlul cestiunei lui — căci titlul suna : *Fuga* lui Carol XII după lupta de la Pultava !

Acu, nu-mi aduc bine aminte căruia dintre noi i-a dat prin cap gîndul să-i jucăm o farsă lui Toma. Într-un moment, ca o inspirație, am și conceput planul și l-am și pus în executare. Plan simplu, dar sigur — iar sfîrșitul, o tragicomedie.

Eram într-o livadă străină, călcam iarba unui om. De asta vorbiserăm noi, înainte de a ne așeza sub nuc, și ne făceam socoteala ce vom face dacă stăpînul livedei ar veni pe acolo. Farsa plănuită era întemeiată tocmai pe acest lucru.

Pe cînd Toma sforăia liniștit, unul dintre noi izbi cu piciorul în coastele Tomei, îl deșteptă pe acesta din somn, cu țipătul : „Iute, iute, că vin cu ciomegele ! Fugiți, mă !"

Toma, la țipătul acesta, sări buimăcit în sus. El ne văzu pe toți cîți eram fugind de-a lungul grădinei în ruptul capului, cel ce-l deșteptase — Sinon al Troiei — făcea în fugă nebună semne desperate lui Iuda să-și mîntuie capul și să apuce la fugă.

Bietului Toma îi fulgeră prin cap numaidecît gîndul, e o primejdie ! A venit stăpînul livezii cu argații. A auzit prin somn : „Vin cu ciomegele", a auzit vorbele : „fugiți, mă !" și iată-i că toți fug, colegii lui, parcă le arde pămîntul sub picioare ! Dau ca orbii înainte, prin gropi, peste gard !

El, fără să se uite împrejur, se repezi să-și adune lucrurile. Ghetele îi erau lîngă el, jacheta era aninată de o creangă a nucului, vesta tot acolo, și peste ea gulerul cămășii. Și, desculț, cu ghetele într-o mînă, cu vesta și pălăria și cu gulerul într-alta a rupt-o devale. Asta era fugă ! Noi ne oprirăm dincolo de gard și ne uitam ce face. El se credea, într-adevăr, într-o poziție critică, alungat din urmă de argați cu ciomege. Altfel de ce-am fugit noi așa, de ce-am fi dispărut dintr-o dată din livede ? Lui i se părea că Sinon amăgitorul prea ocolește prin grădină și nu dă de-a dreptul peste povîrniș ca s-ajungă mai iute la gard — căci Sinon acesta, într-adevăr, umbla de colo pînă colo, abătîndu-se — și de aceea se despărți de el și o luă razna spre partea cea mai înclinată a livezii. A dat orbiș în gard, s-a cățărat ca o pisică peste el și a căzut lat și întins din vîrful lui

de ceealaltă parte, între urzici, s-a ridicat iute-iute şi-a apucat-o înainte peste cîmp. Ştia numai una şi bună : înainte ! Nu căuta unde calcă, nu se uita peste ce dă — „vin cu ciomegele“ atîta ştia.

Noi ne prăpădeam de rîs. Ce poate face închipuirea ! Ce poate face zăpăceala omului !

Noi strigam din urmă, ba oprindu-l, ba îndemnîndu-l să fugă şi mai iute că-l ajung argaţii, ba batjocorindu-l : fugi, Xerxe, fiu al lui David prorocul din Grecia major, ba schimbîndu-ne glasurile şi imitînd pe nişte slugi care gonesc pe cineva. Şi era chiot şi hohot mare. Şi Toma fugea, fugea mereu.

Toată ziua am rîs de comedia asta. Cu încetul s-a potolit şi furia lui Toma cel fără de lege, iar Popescu i-a repetat războaiele lui Carol XII de care era sigur colegul nostru că au să-i cadă la sorţi.

Şi i-a căzut Carol XII ! Dar tocmai asta era să ne facă să izbucnim în hohot, acolo la examen. Cînd a strigat profesorul pe Toma al nostru şi i-a cetit cestiunea noi toţi ne-am dus mîinile la gură, iar fericitul Zaharia, căci aşa-l chema pe Toma, a tuşit puţintel şi s-a uitat triumfător peste noi. Da, fericit, cînd într-adevăr i-a căzut cestiunea visată : Carol XII ! Dar, deodată cu triumful, i-a venit şi ruşinea. O, nu e fericire deplină pe pămînt ! El, cu fuga lui de ieri, abia îndrăzni să scoată din gură titlul cestiunei lui — căci titlul suna : *Fuga lui Carol XII după lupta de la Pultava* !

cea mai veche a duelului, mai ales că motivul cel mai obicinuit al luptei era ofensa.

Cam de felul acesta este şi ghicitoarea lui Samson despre care vorbeşte *Biblia* în *Cartea judecătorilor*. Samson află în coşul unui leu pe care-l ucisese el mai înainte un roi de albine şi faguri. Ajungînd la filisteni — cu cari iudeii trăiau în ceartă — Samson propune acestora o ghicitoare : *Din cel ce mînca a ieşit mîncare şi din cel puternic a ieşit dulceaţă.* Samson se gîndea la leu şi la fagure. Dacă filistenii îi vor dezlega ghicitoarea, în timp de 7 zile, Samson le va da 30 de cămăşi şi 30 de haine de schimbat ; iar dacă nu, să-i dea filistenii lui Samson aceleaşi lucruri. Filistenii n-au putut ghici decît cu ajutorul nevestei lui Samson, care şi-a amăgit bărbatul să-i spuie ghicitoarea.

## II

Ghicitorile sînt de două feluri. Unele sînt simple întrebări glumeţe, al căror răspuns e bazat ori pe vreun joc de cuvinte, ori pe vreo asemănare întîmplătoare între două obiecte, ori pe vreun fapt particular şi altele de acestea.

Acest soi de ghicitori afară de spirit n-au alta nimic ; nici fantezie, nici inteligenţă, nici putere de observaţiune şi nici mai ales de logică. Ele fac uz nelimitat de împrejurarea că inteligenţa caută răspuns demn de seriozitatea întrebării şi deci aleargă departe după el, pe cînd răspunsul e aproape şi nu e serios.

De aceea răspunsurile de multe ori ofensează inteligenţa şi supără pe omul serios.

Aşa de ex. la întrebarea : *de ce stă cioara în par ?* * inteligenţa caută răspuns serios, vro cauză oarecare naturală, vrun obicei al ciorilor etc. Iar răspunsul e o păcăleală : *fiindcă nu poate şedea pe* ** *par*. Tot aşa : *Cîte ouă putea să mănînce Goliat, uriaşul, pe nemîncate ?*

---

* No. 355 la Gh. D. Teodorescu, pag. 249 *(n.a.)*.

** În periodic : *în (n.n.)*.

Desigur, foarte multe, ca uriaş ce era. Nu, unul singur, căci al doilea şi celelalte erau pe mîncate. Sau alta: *Încotro merge iepurile cînd e de doi ani?* Îţi baţi capul să afli un răspuns cuminte, dar e un simplu joc de vorbe: *merge pe trei ani*. Multe dintre aceste ghicitori au subiectul luat din *Biblie*. Cînd a cîntat cocoşul de l-a auzit toată lumea deodată? La potop, în corabia lui Noe. Cine a murit fără să se nască şi cine s-a născut şi n-a murit? Adam şi prorocul Ilie care s-a suit de viu în cer.

Adevăratele ghicitori însă sînt altele, cele descriptive.

Ghicitoarea descriptivă este în fondul ei o alegorie. Ea descrie un obiect oarecare dînd mai multe însuşiri ale lui, fără să-l numească. Ca să fie ghicitoarea corectă trebuie să ne dea cît de multe predicate ale subiectului ce este de a se ghici. Forma în care se exprimă aceste predicate poate să fie serioasă ori glumeaţă; predicatele au dublu scop, ori să lămurească subiectul, ori să-l scoată din mulţimea de subiecte asemănate, ori dimpotrivă, să-l întunece şi să-l amestece cu alte subiecte, deci cum zic, scopul lor e ori să-ţi deschidă capul, ori să te zăpăcească.

Fiindcă ghicitoarea e o definiţiune a subiectului, predicatele trebuie să fie precise.

Ghicitoarea nu e corectă: *a)* cînd predicatele sînt prea puţine, aşa că subiectul nu poate fi cunoscut din predicatele sale, ori că predicatele se potrivesc la mai multe subiecte.

> Ce nu poţi să pui
> Să şază în cui *(oul)*.

Predicatul *„nu poate sta în cui"* nu se potriveşte numai oului, ci orişicărui lucru rotund, mingii, mărului etc. Din cauza aceasta însuşi poporul dezleagă ghicitoarea în mai multe feluri.

*b)* Cînd predicatele sînt prea multe, mai multe decît e nevoie, ca să recunoşti subiectul.

În cazul acesta ele ori te zăpăcesc, iar mintea oboseşte căutînd să înlăture predicatele prisositoare, ori subiectul e recunoscut prea cu înlesnire. De exemplu:

E rotund şi nu e ou, are coarne şi nu-i bou
Îşi poartă în spinare casa şi se suie pe copaci.

Aici recunoşti subiectul *melc* prea lesne.

*c)* Cînd unul sau mai multe dintre predicate e falş şi nepotrivit subiectului. A induce în eroare este iertat, dar numai atunci cînd poate face un joc de cuvinte, o comparaţie cu spirit, nu însă şi atunci cînd falsifici un predicat cu ştiinţa şi cu gîndul de a duce în rătăcire cu el.

Pe apă înoată şi în pămînt nu putrezeşte,
şi e roşu ca din foc.

Subiectul e *cărbunele*. Cele 2 predicate de la început sînt adevărate, ele ajung ca să facă o ghicitoare. Al treilea e falş cu ştiinţă : da, cărbunele e roşu, cînd arde, dar aici e vorba de cărbunele stins care e negru. Iar amestecarea aceasta a cărbunelui aprins cu cel stins e anume spusă ca să te rătăcească.

*d)* Nu e frumoasă ghicitoarea cînd e prea uşoară, adecă atunci cînd predicatele arată prea lămurit subiectul. Aceasta se întîmplă cînd predicatele date se potrivesc numai unui singur subiect. Frumuseţea ghicitorii cere ca lucrul ce este a se ghici să nu fie recunoscut numaidecît. De ex. :

Ciuşti prin apă, zup sub piatră (1 356)

Dintre aceste două predicate, „aleargă prin apă, s-ascunde sub piatră", recunoşti numaidecît că e vorba de peşte.

Să luăm ca exemplu ghicitorile despre *ou* ca să vedem varietatea de predicate ce i se pot da unui subiect.

1. Am un butoiaş rotund,
2. În el se află şi vin, şi rachiu ;
3. Cu toate acestea nu s-amestecă ;
4. Vinul e alb şi rachiul e roşu.
5. Dacă se strică butoiaşul nu e nici un meşter să-l mai dreagă.
6. El, cînd îl arunci în sus, e alb, cînd cade jos e galben.

7. N-are nici doage, nici cercuri, nici vrană
8. Şi pînă să-l spargi, nu poţi scoate ce este în el.
9. E asemenea unei case văruite,
dar n-are nici uşi, nici ferestre şi
10. Locuieşte într-însul un viu.

(Colecţia d-lui Gorovei, pag. 262—270.) *

Din această varietate de predicate, poporul alege numai cîte unul, două, aşa că-şi creează mai multe ghicitori despre acelaşi subiect. Predicatele se pot enunţa în felurite chipuri. Cea mai frumoasă formă de ghicitori e aceea în care predicatele se contrazic — binenţeles, în aparenţă — de ex. :

*Musca:* suflet n-are, sînge are. *Patul:* e făcut gata şi tot trebuie în fiecare zi făcut.

*Găurile de caşcaval:* cu cît sînt mai multe, cu atît el cîntăreşte mai puţin.

*Morarul:* cînd are apă bea vin, cînd n-are vin bea apă. *Roţile morii* sînt două surori, cînd una mănîncă alta se spală, cea nespălată e mai frumoasă decît cea spălată.

*Groapa:* dacă iai creşte, dacă pui scade.

Puterea de observaţiune şi spiritul ghicitorilor se observă mai bine în faptul că ele caută asemănări la lucrurile cari sînt deosebite prin firea şi fiinţa lor şi, dimpotrivă, la lucrurile de aceeaşi fire şi fiinţă caută deosebiri.

Subiectul ghicitorilor e mai totdeauna comparat cu altul şi cu cît sînt mai ingenios căutate punctele de comparaţie, cu atît ghicitoarea e mai frumoasă.

De ex. : Soarele e comparat cu un mare măr de aur, cerul cu o piele întinsă : am un măr mare de aur, joacă pe o piele de taur. Aici avem trei comparaţiuni, măr, joacă, piele. Cînd n-are la îndemînă o comparaţiune, poporul se mulţumeşte cu un tablou. Poporul român are tipul *moş* şi *babă*, mai rar un animal domestic, noţiuni în care el îşi ascunde numele lucrului dat ca ghicitoare. De ex. :

---

* Artur Gorovei, *Cimiliturile românilor*, ediţiunea Academiei, Bucureşti, Institutul de arte grafice Carol Göbl, 1898 *(n.a.)*.

Am un moş mititel
Face gardul frumuşel.

Am o iapă albă şi o duc de coadă la apă,
Am un bou roşu, unde paşte se cunoaşte.

III

Comparaţia însă nu se face numai în însuşiri de ale lucrurilor, ci şi în acţiuni întregi. Acestea, după cercetările folcloriştilor, sînt cele mai vechi ghicitori, prototipul lor, şi au o origină mitologică. Forma acestor ghicitori este epică, narativă. Ele descriu o întîmplare oricare ; de multe ori chiar fac genealogia lucrului, îi arată părinţii şi fraţii, ursita lui, luptele etc. Lucrurile în ele sînt personificate, iar folcloristul vede în acţiunea descrisă faptele vreunui zeu sau a vreunui fenomen din natură, care a fost zeificat, a naturii personificate. Ceea ce e lucru vădit într-acest fel de ghicitori este că toate se ocupă cu fenomene de ale naturii, cu puteri elementare : au un subiect cosmic şi caută să explice oarecum legile naturii într-un chip, se înţelege, foarte naiv. Se poate cunoaşte într-însele şi partea religioasă.

Apa mă naşte,
Soarele mă creşte,
Toată lumea mă iubeşte
Şi cînd pe mama întîlnesc
Eu cad jos şi mă topesc. *(Sarea)*

Şi-a pierdut *doamna* cheile,
Vine luna, nu le ia,
Vine soarele, le ia.

Mai amintim, în treacăt, că ghicitorile au dat naştere multor snoave, tradiţiuni, basme etc. E o trăsătură caracteristică în basmele popoarelor că un uriaş, bunioară, ţine prinşi pe doi fraţi, pe cari îi scapă al treilea frate prin ingenioasele răspunsuri ce le dă la ghicitorile ce le pune uriaşul. De multe ori acest fapt e denaturat şi în loc de a răspunde la ghicitori, eroul vorbeşte în pilde (tot un fel de ghicitori). Sau spune absurdităţi şi biruieşte

pe uriaş. Compară *O prinsoare* la I. C. Fundescu (p. 83) sau tot la el basmul cu minciunile (p. 93) :

Morarul face o azimă şi o coace, spunînd că o va da aceluia dintre ţărani care va spune o minciună mai mare.

Toţi spun, dar fără folos. În urmă un băiat cîştigă azima prin absurdităţile ce spune. Fondul povestii e denaturat, numai tipul a rămas.

Într-adevăr, morarul avea să spuie ghicitori, iar azima avea să fie a aceluia ce le va dezlega. *E tipul Sfinxului.* Într-alte basme ori snoave, fondul povestii a rămas nealterat. De ex. : Bogatul şi săracul au judecată. Împăratul le caută dreptatea prin ghicitori : Ce e mai iute ? Ce e mai dulce ? Şi ce e mai gras pe lume ? (sau alte asemenea întrebări). Bogatul răspunde : iepurele, marea, un porc îngrăşat ; săracul : soarele, somnul şi pămîntul. Săracul cîştigă procesul.

Tot pe tema ghicitorilor e bazată povestea : *Fata cea cuminte.* Împăratul, auzind că este o fată isteaţă într-un sat, îi trimete un fuior să-i facă din el haine pentru toată oastea. Fata trimite împăratului un băţ şi făgăduieşte că va face haine pentru oastea întreagă dintr-un fuior, dacă el îi va face întîi din băţ războiul întreg şi toate uneltele de ţesut etc. Tot ca un fel de ghicitoare e cîntecul numit numeric, care astăzi are două tipuri, unul religios dogmatic de origină semitică, altul oarecum didactic de origină ariană. Cel religios ia pe rînd numărul pînă la zece, dînd pentru fiecare un răspuns de ordine religioasă.

Ce e unul ? Dumnezeu. Două sînt tablele legii. Trei feţele lui Dumnezeu. Patru evanghelişti. Cinci cărţi ale vechiului testament. Şase ranele Precistei (?). Şapte taine. Opt fericiri. Nouă cete de îngeri. Zece poruncile Decalogului.

Celălalt tip cu mult mai popular şi mai vechi :

Unul soarele. Doi ochii. Trei picioarele pirostriei. Patru roatele carului. Cinci degetele. Şase găurile fluierului. Şapte, la o casă şapte fete cu fîntînă sub perete, crapă cînele de sete. Opt, plugul cu opt boi bine ară. Nouă, unde sînt nouă fraţi, coada să nu-ţi bagi.

Aceste cîntece numerice sînt foarte vechi ; şi la semiţi, şi la arienii vechi erau cîntece ale cultului. Pentru popor erau o profesie a credinţei, căci dogmele principale ale religiunii lor erau adunate în acel cîntec.

Cîntecul nostru cel religios e făcut de preoţi şi e un amestec bizar de lucruri.

Cel poporal e un fel de şcoală a memoriei şi al spiritului de observaţiuni, dă poveţe şi satirizează.

## COLINDELE NOASTRE

Colindele au fost cîntece solare, fragmente și rămășițe din cîntările liturgice ale cultului naturii.

Unele dintre ele — probabil minoritatea lor — în aparență sînt imnuri religioase creștinești, tratînd legende creștine și cîntînd nașterea și moartea lui Isus. Ele însă sînt mai vechi decît creștinismul și numai unei coincidențe calendaristice i se datorește faptul că vechile cîntece solare poartă, deși foarte superficial, o urmă de creștinism.

Cîntările pe cari le aveau popoarele indo-germanice, poate din timpuri preistorice, ca părți integrante ale cultului lor, preamăreau în versuri elementele și lupta lor în natură, fenomenele naturii și corpurile cerești. Îndeosebi soarele stă în centrul acestui cult : biruința lui asupra întunericului nopții, a iernii și a furtunii, făceau dintr-însul un erou ; căldura lui și lumina, pe urma cărora creșteau plantele, făceau din el un binefăcător al lumii. Ca erou și binefăcător soarele era și este centrul miturilor solare și este astăzi *centrul basmelor noastre.* Apunerea sa seara, dar mai ales depărtarea lui de pămînt, începînd de la solstițiul de vară, era privită ca o călătorie a lui printr-altă lume, chiar ca o moarte a lui — pe urma lui murea lumina, venea frigul și despuiarea naturii — iar oamenii îi dedeau povețe cum să se lupte cu dușmanii săi, pe unde să meargă, ca să nu să rătăcească, cum să se poarte printr-altă lume. Ca drumeț înstrăinat, el era plîns în cîntece, și este plîns și astăzi *în bocetele noastre.* Iar de la solstițiul de iarnă, cînd începea să se apropie de pămînt, el era eroul biruitor,

care se întorcea din luptă, i se aduceau jertfe, i se cîntau cîntece de bucurie şi de biruinţă. Venirea lui era privită ca o naştere, căci cu el se renăştea lumina zilelor şi viaţa naturii. Iar la echinocţiul de primăvară era sărbătorit îndeosebi ca erou întors din luptă „ca unul înviat din morţi, dăruind viaţă lumii". Ca erou ce se naşte a fost cîntat de popoare în toate timpurile, cu urări reciproce de fericire, cu alegorizări şi simbolizări, şi este cîntat şi astăzi în *colindele noastre* şi este sărbătorit de datinele noastre.

Colindele erau şi sînt cîntece la adresa soarelui, ce se renaşte la solstiţiul de iarnă, prin decembrie. Printr-o coincidenţă calendaristică naşterea lui Christos, în cultul creştin, cade tot pe vremea solstiţiului de iarnă. Poporul nostru, sărbătorind deodată naşterea eroului păgîn cu a Dumnezeului creştin, a substituit numirile cîntecului păgîn. În loc de soare a zis Christos, în loc de lună, cer sau lumină, a zis sfînta Maria, în loc de Jupiter a zis sfîntul Ilie etc. Faptele însă au rămas neatinse, cîntecul e păgîn. Nu numai fondul cîntecului e întreg, dar însăşi forma este a cultului solar. Bineînţeles, acest fapt nu e general. Nu, pentru că schimbarea nu s-a putut întîmpla decît în unele cazuri : cînd cîntecul cîntă naşterea soarelui, ori, printr-o atracţie, moartea lui. Deci, colindele cari cîntă naşterea şi moartea lui Christos au substituit numirile păgîne ; rar însă, sau mai niciodată acele cari cînta fapte prea păgîneşti de-ale soarelui, nepotrivite cu fapte de-ale lui Christos. Aceste au rămas, neatinse întru nimic, cîntece păgîne.

Avem două feluri de colinde :

1. Unele sînt cîntece de laudă la adresa stăpînului casei. Origina lor sînt cîntecele ce le cîntau clienţii romani, în ziua anului nou, la casa patronului, glorificîndu-i faptele sale, mai ales cele războinice, ori ale strămoşilor săi. Poate tocmai din această cauză — căci altfel e cu greu să afli o explicare în colindele noastre — preamăresc mai ales fapte războinice, vitejii din campanii şi întîmplări din tabără.

Toate colindele din colecţia G. D. Teodorescu, numite acolo tradiţionale vînătoreşti, sînt în acest gen. Colinda face erou pe însuşi stăpînul casei, sau pe un fiu

al său, numindu-l cu numele. În colind de tînăr (pag. 49), se povestește simplul fapt că „în prundurile mării, în marginea țării“ stau două oști, a leșilor, cari au domn, și a românilor, cari n-au. Românii deci cutreieră țara să-și afle domn și în urmă aduc că :

> Ăst domn bun de casă
> Are un cocon
> Bun de-a-l face domn.

Și-l cer. Dar mă-sa nu-l dă, căci e prea tinăr, nu știe să încalece calul, nu știe să strîngă frîul, nici să încingă sabia și să bată oști. Dar trimeșii îl cer cu stăruință, căci în oaste sînt ostași bătrîni, cari îl vor învăța toate acestea. Iar „coconul“ pleacă apoi cu oștile.

Tot așa, în colind de viteaz (p. 53) se cîntă o faptă vitejească a unui tinăr, care biruise o cetate. În colind de oștean (p. 56) se cîntă vitejia unuia care a scăpat din război, trecînd marea călare.

Colinda însă preamărește mai rar și fapte bune, binefacerile.

Așa în colindul lui Dumnezeu (p. 29) ni se spune că se scălda în rîu Dumnezeu, sfîntul Ioan, sf. Crăciun și toți sfinții ; iar mai jos de vadul lor se scălda stăpînul casei. Atunci Dumnezeu întreabă : „Cui te potrivești tu, omule, de te scalzi în rînd cu noi ? Mie, ori unuia dintre sfinți ?“ „Nici unuia, răspunde omul, ci mă potrivesc binelui ce am făcut. Am făcut casa lîngă drum și-am miluit pe toți trecătorii, am făcut fîntîni pe cîmpuri și pe locuri fără apă.“

Acest fel de colinde sînt rare, fiindcă binefacerile sînt fapte reale și nu pot fi mințite, adică puse în socoteala orișicui, cînd nu le-a făcut ; dar vitejiile războinice cîntă fapte închipuite, pe cari le spui, ca să fie spuse.

2. Unele colinde cîntă faptele povestite de evangheliști. Nașterea Domnului Christos, prinderea lui și restignirea.

Origina lor trebuie căutată în cîntece bisericești. Numărul lor e foarte restrîns. Cu mult mai multe sînt acele cari cîntă legende, fapte nepovestite de sfintele noastre cărți, a căror origină — fie mai veche, fie mai nouă decît creștinismul — n-au de-a face cu el aproape nimic, ba

de multe ori povestesc fapte cu o concepţie opusă învăţăturilor creştineşti. Aşa în colindul sf. Marii (p. 31), ni se spune că Maria, maica Domnului, pe cînd se pregătea să-şi boteze fiul, aude că i l-a botezat, fără ştirea ei, sfîntul Ioan.

Atunci „sfînta Maria" de ciudă şi de mînie, „dete în foc ca să ardă", dar

*Busuiocul stinse focul.*

Ea încearcă din nou ca să se omoare, sărind în apă, însă apa n-a înecat-o.

A treia oară s-a aruncat în sabie, dar sabia n-a voit s-o taie. Deci, e vorba de o încercare de sinucidere a sf. Maria, şi pentru ce lucru puţin !

Acest fapt, ca legendă poporală, nu-şi poate avea origina în creştinism. Intr-altă legendă se spune că maica Domnului, cînd a fost să nască, a venit în casa unui sas, care însă a alungat-o. Ea a intrat în casa unui român, care a primit-o cu drag, şi a născut Maria. Această legendă e mai mult etnică, şi prin sas se arată popoarele creştine neortodoxe, care n-au frumosul obicei al colindării, şi în special sasul, care e zgîrcit şi cum spune colinda : „de veste cînd a prins, porcii şi-au închis, socurii şi-a dezlătat, cînilor ne-a dat, în goană ne-a luat".

Într-alte colinde cu caracter în aparenţă religios, se face învălmăşag de credinţe păgîne şi creştine. Aşa în *Colindul sfintei Vineri* se spune : că sfînta Vineri venea la Dumnezeu şi se plîngea că ea a creştinat şi a botezat multă lume, dar „Cetatea Irodului" i s-a împotrivit. Dracii de aici au bătut-o, au schingiuit-o, au fiert-o trei zile într-un cazan. Atunci Dumnezeu dă poruncă sfinţilor Ioan, Petru şi Ilie să bată cetatea Irodului şi Ioan a bătut-o cu aghiazmă, Petru cu ploi, şi Ilie cu fulgere, iar dracii de spaimă s-au botezat.

Într-această colindă zeitatea păgînă Venus, devenită sfînta Vineri, devine o martiră : cetatea Irodului e locuinţă de draci, care la urmă se fac creştini. E curios să încreştinezi dracii ! Apoi sf. Petru ajunge stăpînul ploilor etc. Tot atîtea confuziuni, sau elemente mitice neasimilate. Altele dintre legendele cîntate de colinde, puţine la număr, explică origina sau însuşirile unor ani-

male, cari sînt privite ca sfinte, sau ale unor anumite lucruri. Aşa e colinda în care boul, calul şi oaia îşi dispută întîietatea ca animale folositoare. Boul „răstoarnă pămîntul de răsare grîul roşu“; calul „te duce, te şi aduce“; iar „oaia hrăneşte şi te îmbracă“. Într-alt colind povesteşte însuşi Christos cum s-a născut grîul din sudoarea feţii sale în ceasul morţii, mărul din lacrămi şi vinul din sîngele ce-i curgea pe urma piroanelor.

Două colinde ni se par, dintre cele ce cîntă legende, mai de importanţă.

Amîndouă sînt de origină păgînă şi de natură cosmogonică.

Într-una se spune cum se scaldă „bătrînul Crăciun“, Ioan sf. Ioan şi cu Christos şi se judecă unul pe altul, care e mai mare.

> Care e mai mare
> Şi mai de demult.

Iar într-altul se spune cum dracii au intrat în rai şi au furat „soarele şi luna“ şi raiului cununa.

## DE DEPARTE ŞI DE-APROAPE

Vedeam că bietul creştin era preocupat numai de călătoria lui şi de ţinta acestei călătorii, la Constantinopol. Nu ieşise, în viaţa lui, dintr-un orăşel al Austriei de jos, iar acum se pornise deodată pe un drum aşa de lung, ca să ia în primire averea rămasă pe urma morţii unei rude în capitala Turciei.

S-a oprit o zi, două, la Viena şi s-a zăpăcit de viaţa complicată a marelui oraş. Din Viena a luat bilet de-a dreptul la Predeal, ca să treacă la Constanţa. Avea însă nu ştiu ce de lucru cu consulatul austriac din Bucureşti şi deci trebuia să zăbovească puţină vreme şi în capitala noastră.

Acum, în vagon, n-avea astîmpăr. Tuturor le spunea cine este şi unde merge, şi cerea informaţiuni de la toţi — cîte nimicuri toate, de-a valma, unde e consulatul din Bucureşti, cît coastă drumul pînă la Constanţa, unde ar putea dormi el în Constantinopol, este cineva să ştie nemţeşte în Orient, şi cîte şi mai cîte.

Eu îl observam de mult. N-avea nici idee de ţara noastră. Trăia cu gîndul tot în „Valahia cea sălbatecă", după cum o ştie, prin tradiţie, descrisă de răuvoitori. Am căutat să-i stau în drum, ca să intre şi cu mine în vorbă.

— Da, sînt din Bucureşti.

— O, atunci eşti pentru mine trimisul lui Dumnezeu. Eşti german ?

— Nu. Sînt român. Neam de neamul meu n-a ştiut nemţeşte pînă la mine.

Zîmbetul, ironic şi neîncrezător, îmi spunea ce gîndeşte austriacul. Român şi să ştie nemţeşte! Inculţi pînă la barbarie, cum îşi închipuia el românii, nişte ciobani murdari care nu se scoborau din munţi decît ca să declare război civilizaţiei de prin văi, să strice podurile şi să facă să deraieze trenurile, să jefuiască pe drumuri carele cu marfă ale negustorilor şi să facă nesigură viaţa călătorilor pacinici — dintre românii aceştia eram eu?

— E departe de la graniţa noastră pînă la Bucureşti?

— Drum de cinci ceasuri cu trenul.

— Prin bălţi?

— Dimpotrivă. Printre munţi. Trecătoarea este la o înălţime de peste o mie de metri.

— Asta n-am ştiut-o. Dar oraşul vostru cum e?

— Bucureştii? Un sat mare, cu strade înguste şi strîmbe şi cu cîni mulţi pe strade.

— Asta am ştiut-o. Tocmai de aceea mi-e tare grijă.

— Să nu te muşte cîinii?

— A! Dar n-am pe nimeni cunoscut. Consulatul e departe?

— De la vecini pînă la consulat nu e departe, dar din marginile oraşului e departe de tot. Ţi-e grijă unde să dormi?

— Tocmai. Bănuiesc că nu sînt otele.

— Nici unul. Sînt hanuri. O să te duc eu.

Şi cam în felul acesta am vorbit multe de toate. Eu îi descriam Bucureştii cum nu se poate mai defavorabil — luînd la vale pe austriac, cu ciuda omului năpăstuit — şi mă făceam că mă mir pînă la necredinţă de lucrurile pe cari le spunea că se găsesc prin oraşul lui, dară mi-te prin Viena! La ei e aşa şi aşa, şi altfel, cum spune unul lăudăros cînd crede prost pe cellalt. Şi era convins omul că Bucureştii sînt cam aşa cum ne închipuim noi un sat de hotentoţi.

Sfînta Treime a vileatului nostru de pe Prahova, Predeal, Buşteni şi Sinaia, l-au desconcertat pe austriac, iar Azuga cu fabricile ei i-a dat prima lovitură care i-a zguduit convingerea. Se uita mirat, ca la lucruri neînţelese ori nenaturale. La Ploieşti l-am luat cu mine, l-am scos din gară şi i-am arătat bulevardul. Priveliştea asta n-o mai avuse el în oraşul lui. Nu-i intra în cap că

într-adevăr ceea ce vede e admirabil, că acest lucru de admirat, un bulevard, şi mai ales că asemenea bulevard e în Valahia cea sălbatecă.

Şi privea la mine, şi iarăşi pe bulevard. „Aber das ist merkwürdig!“ *

Acum la ce se referea „merkwürdigul“ lui nu ştia anume, poate la mine, căci începuse austriacul să simtă că-mi bătusem joc de el.

În gara Bucureşti, i-am ajutat să-şi scoată bagajul. La toate se uita, pe toate le judeca — probabil, făcînd comparaţii în mintea lui, cu cele ce le ştia — tot aşa cum ne uităm noi oamenii la maimuţe ca să surprindem tot mai multe asemănări între ele şi om. Şi, se vede că de cîte ori se mai adăuga în el un rînd de convingeri că hotentoţii din Valahia au apucături şi instituţiuni ca şi occidentalii, murmura aşa pentru el, dînd din umeri: „Aber das ist wirklich merkwürdig!“

Am lăsat bagajul la portar şi, vrînd să port pe neamţ dintr-o surprindere în alta, n-am ieşit în faţa gării, ca să nu vadă şirul de birje; ci l-am dus pe dindos la tramvaiul ce merge de la Luter la Filaret. O, aici austriacul iarăşi şi-a venit la vechile convingeri, recăzînd în păcatul strămoşesc. Era noapte, strada din dosul gării de o pustietate tristă, cu bolnavele-i lămpi cu petrol, cu gardurile-i ticăloase şi cu gropile ei — aha! iată Bucureştii. Într-un tîrziu soseşte tramvaiul cu un cal, hodorogit şi gol. Ne urcăm cu austriacul în tramvai, şi haida-haida pe stradele întunecoase şi urîte, cari într-adevăr îţi fac impresia unui sat uitat de Dumnezeu. Îi venise neamţului apa pe moară şi începu să-mi spuie ce tramvaie sînt prin Viena şi mi le descria cu de-amănuntul, fiindcă mă făceam că nu pricep cum e un tramvai electric.

Bucureştii nu ne-au dat de ruşine că sînt un sat, de la gară pînă în bulevardul Schitu Măgureanu. Aici, austriacul dete deodată cu ochii de lumina electrică de pe bulevardul Elisabeta şi prin faţa noastră trecu zbîrnăind tramvaiul electric.

— Ce era asta? zise el.

— Tramvai electric.

---

* Asta e curios, vrednic de mirare *(n.a.)*.

— Ce ?

— Ca în Viena. Uite altul. Din partea opusă, despre Calea Victoriei, venea alt vagon electric încrucişîndu-se cu al nostru cel tras de mîrţoagă. Neamţul s-a uitat după el lung, lung — da, ca în Viena şi iarăşi bătu cu palma pe genunchi, murmurînd : merkwürdig !

Bulevardul i-a pricinuit altă mirare. Dar dacă el a ştiut fals ce-a ştiut, şi Bucureştii nu sînt un sat de hotentoţi ?

Sub Hotel de France ne-am dat jos. Eu îmi stabilisem de la gară programul : am să dau austriacului cel mai puternic ghiont de deşteptare din somn. La „Carul cu bere" !

În gura străzii Stavropoleos ne-am oprit. Aici e un punct ale cărui împrejurimi îţi fac impresia unui oraş modern. Hotel de France, Casa de economii şi Palatul poştelor — e priveliştea cea mai frumoasă din toată capitala. Acum : „merkwürdig" ar fi fost prea puţin pentru austriac, ar fi fost banal.

În berăria „Carului cu bere" a deschis nişte ochi cît toate zilele. Un local aşa de frumos — anume pentru bere — n-a văzut el în orăşelul lui, ba n-a văzut nici în Viena !

Bînd berea, se uita în toate părţile şi studia oamenii. „Într-adevăr oamenii ăştia vorbeau o limbă străină !" — „Fireşte. Limba lor, cea românească." — Într-adevăr sînt români !" — „Da. Sălbatecii valahi, pe care îi ştiţi d-voastră inculţi şi..." „O, lasă-mă în pace !" şi trînti o înjurătură, care mi-a adus aminte de francezul de la Balta-Albă, cum îl descrie Alecsandri.

Birjele noastre cu mulţimea lor şi dibăcia birjarilor să se strecoare în goană unul pe lîngă altul pe strîmta Cale a Victoriei l-au impresionat într-un chip pentru mine ridicol. „Stai să ne uităm ! Stai te rog !" şi sta cu gura căscată ba ici ba colo, privind birjele în goană, una după alta şi iarăşi începea cu merkwürdig. La început nu voia deloc să se urce într-o trăsură pe care o chemasem. L-am purtat cu trăsura multă vreme, ba ici ba colo, ca să vadă oraşul. Mereu îi era groază de preţul trăsurii, iar cînd am plătit birjarului şi i-am explicat austriacului cît costă trăsurile în Bucureşti, mirarea lui a fost mai mare decît totdeauna, judecînd după „merkwürdigul"

care acum luase gradația superlativului: „Aber das ist das merkwürdigste!“

Mare impresie i-au făcut băcăniile noastre, iar într-însele mai ales țuica și felul cum o bem noi înainte de masă.

Iar cînd a fost să plece la Constantinopol, după patru zile de ședere în București, austriacul meu era parcă mîhnit că trebuie să plece. Nu știu dacă s-a mai întors prin București, dar știu că la plecare spunea cu mult entuziasm că dac-o mai trăi pe lume, are să vie prin sălbateca Valahie numai ca să poată rîde mai cu poftă de prostiile pe care le-a crezut atîta vreme.

# DOUĂ VORBE ROMÂNEŞTI

De multe ori am băgat de seamă că vorbele noastre „sărăcie lucie“ şi „putred de bogat“ sînt rău înţelese de unii cărturari ai noştri, vreau să zic că nu le cunosc adevărata lor însemnătate şi deci le întrebuinţează unde nu trebuie.

„În casa ţăranului e mizerie completă, sărăcie lucie în toată puterea cuvîntului.“ Aşa am citit într-un articolaş al unuia care descrie starea ţăranului. Că în „casa ţăranului e mizerie“ ştim cu toţii, şi ne doare sufletul. Dar că ar fi sărăcie lucie, asta — eu cel puţin — n-am ştiut-o şi n-o ştiu. Pentru că nu prea are cum să fie. Dar mi-te „în toată puterea cuvîntului!“ Să ne ferească Dumnezeu de vremea cînd o fi şi în casa ţăranului sărăcie lucie, ca în casele orăşenilor şi ca în palate. N-o zic că în portul ţăranilor, mai ales al femeilor, este multă sărăcie lucie, şi cu cît hainele lor sînt mai luxoase cu atît sărăcia e mai lucie. Dar asta e numai în hainele cele cumpărate din tîrg.

Sărăcia lucie trăieşte prin palate, nu prin bordeie ; ea se plimbă în automobil, nu în car mocănesc, ea mănîncă trufandale, nu borş şi ştir, şi se îmbracă în mătăsuri aduse din Paris, nu în straie făcute în casă. Zdrenţele sînt o sărăcie goală, dar hainele croite după cea din urmă modă sînt de multe ori sărăcie lucie. O cămaşă de pînză încinsă cu tei nu e sărăcie lucie, cum nu e sfîntul soare un bulgăre de noroi, dar cerceii cu briliante şi inelele cu diamante pot să fie toată ziua sărăcia de cea mai lucie speţă.

Sărăcia goală e sinceră, cea lucie e ipocrită. Cine n-are ce mînca și n-are cu ce se îmbrăca și trăiește flămînd și gol e sărac lipit pămîntului. Asta e sărăcia goală. Dar dacă tot acest nevoiaș face ce face și drege ce drege, prin minciună și datorii și prin alte mijloace necinstite, să „facă pe grozavul", asta e sărăcie lucie. Să te plimbi în trăsură cu cauciuc, la șosea, și să n-ai para chioară în buzunar, asta e sărăcie lucie. Să te porți ca un boier mare și făcînd lux ca să orbești lumea, iar toate acestea să le faci pe datorie și să vezi cu ochii cum te prăbușești spre temniță ori spre revolver, asta e cea mai lucie sărăcie dinte cîte or mai fi.

Sărăcia lucie este o sărăcie acoperită care vrea să aibă aparența bogăției. Ea ascunde starea adevărată a lucrurilor : te face să crezi că are pietre scumpe, dar acestea sînt sticle colorate ; te face să crezi că are argintării și trăsuri, dar acestea sînt împrumutate. Și așa și alte multe.

Tot ce e rău și are aparență că e bun, tot ce e prost și te minte că e vrednic, tot ce e ieftin și s-arată că e scump, tot cel sărac care te face să-l crezi bogat — toate acestea sînt adevărată sărăcie lucie.

Însuși numele „lucie" vrea să zică atîta că lucrul cutare strălucește, îți ia ochii, dar într-adevăr e numai „sărăcie" îmbrobodită. De-aceea zic că ea trebuie căutată în palate, nu în bordeie. Ce are țăranul în casă, ca să fie sărăcie lucie ? A, da, hainele femeilor, pe unde ele au port de tîrg. O rochie care îți ia vederea cu culorile ei strigătoare la cer, și care ține de joi pînă mai apoi, este o sărăcie lucie. Toată marfa pe care o vînd unii negutători — și dreptul lui Dumnezeu, și ai noștri, românii ori altfel de creștini — e sărăcie lucie : stambă, americă etc., marfă putredă și ticăloasă, care n-are altă vrednicie, dacă și asta e una, decît că înșală ochii. Dacă te întinzi cît ți-e plapoma bineînțeles că ești nevoiaș și sărac cînd ți-e plapoma scurtă, dar asta nu e sărăcie „lucie". Cînd însă te întinzi mai mult decît îți ajunge plapoma, numai ca să arăți că ai fi avînd plapomă lungă, ei, atunci bogăția asta e sărăcie lucie !

Un pahar de fier, suflat în aur, e o sărăcie lucie, că îndată ce zgîrii puțin și dai deoparte aurul, găsești fierul. Vorba noastră „a-și da arama pe față" se poate bine aplica și la sărăcie lucie, deși ea s-aplică mai mult la însușirile sufletești : un ban, ori alt obiect, îl crezi de aur scump, și cînd colo găsești că sub pojghița de aur e aramă goală.

Ceealaltă vorbă, „putred de bogat" este tot așa de înțeleasă pe dos. Am auzit-o de multe ori, din gura orășenilor, am citit-o prin gazete, și am băgat de seamă că necunoscătorii ei cred că e vorba de sentimente și de însușiri sufletești. „Acest bogat care, ca toți oamenii bogați, e putred pînă în adîncul sufletului său, cum zic țăranii" — asta e dintr-o cuvîntare, și „bogat și putred pînă în oase", asta dintr-o gazetă. Adecă, putred pînă în oase de corupțiune, de boale, de lene și mai știu eu de ce ! Aci, deci, ar fi vorba de sănătate, fie trupească, fie sufletească.

Înțelesul, după orășeni, ar fi deci metaforic. Cum am zice bunăoară : „acesta e un om negru" nu la față, ci la suflet. Acesta e putred ca suflet, fiindcă e bogat și bogăția este o cauză a corupțiunii.

Dar cei ce au plăsmuit vorba nici n-au visat de toate aceste comedii. Un om bogat care are de toate din prisos e putred de bogat. Cum ? Are să zicem porumb în coșare de doi trei ani, are fîn făcut clăi de mai mulți ani, așa că și fînul și porumbul îi putrezește neîntrebuințat. Are haine atîtea, încît ele îi putrezesc prin cămară, are încît nici el nu știe cît are. Omul sărac, care trebuie să-și cumpere porumbul primăvara, să-și cumpere nutrețul, se uită la cel ce are nutreț și porumb încă din anul trecut și dintr-al treilea an, și zice : E putred, nene, e putred de bogat.

Asta e toată înțelepciunea vorbei. Orășenii cari, după felul vieții lor, trăiesc din mînă în gură, nu pot înțelege rostul putrezirii hranei și a hainelor din prea multă avere.

Ei — să zic mai bine „noi" — umblă tot după lucire și strălucire, modă și risipă. Și cîte-o bucată de vreme părem „putrezi de bogați", iar cînd vine cîte-o criză ne găsim „lucii de săraci", căci odată și odată tot își rupe și diavolul opincile.

## JOILE RELE

Sărbătorile cele mai „legate“ dintre cîte le țin femeile — și pe-alocuri și bărbații — sînt negreșit joile rele. Acestea sînt de obicei nouă la număr, dar pot să fie și douăsprezece și cincisprezece. Ele sînt de două feluri: „fulgerătoarele“ și cele de după Paști. Fulgerătoarele sînt trei și un fel de treime nedezlipită : joia din săptămîna albă, cea din săptămîna luminată și cea din săptămîna de după Rusalii, adică cea dintîi din postul mare (dacă-l luăm de opt săptămîni cu a brînzei), cea dintîi de după Paști și cea dintîi de după Rusalii. Aceste se numesc prin Banat joi nepomenite, iar femeile le țin ca să nu le joace Nepomenita, cum sînt Sîn-Toaderii ca să nu le joace caii. Sfînta asta, Nepomenita, e un fel de Mamă a pădurii și n-are alt nume, și dacă-l are nu e bine să i-l pomenești. Aceste deci sînt 3 joi nepomenite între joile rele. Acum joia din săptămîna patimilor e joi-mare, și după numele ei au iscodit oamenii altă gogoriță, vestita Joimăriță, ori mai bine joimărițele, care ar fi, chipul, tot niște mame ale pădurii, ori niște iele, ori altceva așa în felul Rusaliilor și a Todorusaliilor și a cailor lui Sîn-Toader.

Dar în joia asta se lucrează de ale casei ; ea stă singură de capul ei, cu toate că joimărițele au putere asupra tuturor joilor celor rele oricîte-ar fi. Adevăratele joi rele încep cu joia de după Paști și o țin lanț, una după alta, pînă se împlinește numărul obicinuit, după locuri. Ori pînă la sfîntul Onofrei (12 iunie), ori pînă la Sîn-Petru. Lucrul, cum vezi, se încurcă rău. Ba se încurcă și cu joia Ispasului, căci dacă e vorba să ții nouă joi, ce

te faci cu joia asta care e sărbătoare bisericească și o ții „de poruncă“, iar joile rele trebuie să le ții de bună-voie. Deci ea scurtează joile rele cu una, prin urmare trebuie împlinită cu alta, anume cu joia dintr-a doua săptămînă de după Rusalii. Și tot n-ajunge! Obiceiul e să ții nouă joi „de după Paști“. Pînă la Rusalii sînt șapte, dar una e [a] Ispasului, deci numai șase. Ca să faci nouă, ții și joia dintr-a treia săptămînă de după Rusalii. Dar prima joie de după Paști o poți scoate și pe ea dintre cele 7 pînă la Rusalii, fiind a treimei de care am vorbit, deci ea una, a Ispasului două, rămîn cinci. Ca să faci nouă, trebuie să ții și joia dintr-a patra săptămînă de după Rusalii. Ei, acuma mai am una și sînt gata. Joia din săptămîna întîi de după Rusalii e și ea din treime, deci o poți scoate dintre joile rele — căci e dintre nepomenite — și atunci, ca s-o împlinești trebuie să ții joia dintr-a cincea săptămînă după Rusalii. Și iacătă-ne la sfîntul Onofrei. Ba în anul acesta a noua joie, socotită în chipul arătat, cade după Onofrei, deci tocmai bine să le lungești pînă la Sîn-Toader, că sînt numai trei pînă atunci, și iată că se fac tocmai creștinește douăsprezece în cap.

Ți-a rămas ceva în cap din socoteala asta? Să ți-o mai spun o dată pe scurt: o joi-mare, care stă singură, în săptămîna patimilor; trei joi-nepomenite, în săptămîna albă, în cea luminată și în cea de după Rusalii și nouă joi după Paști. Acestea de după Paști însă au un clenci, între ele intră și o sărbătoare bisericească, joia Ispasului, și două dintre joile nepomenite. Deci ca să le împlinească, iau alte trei joi de după Rusalii. Joile cele nouă se pot întinde, pînă la 12 și la 15, după obiceiul local și după an, așa că toate aceste joi să fie pînă la douăzeci.

Ce de vreme pierdută, Doamne! Mai pune în socoteală cele 6 joi ale postului mare, pe cari multe femei le țin tot pentru cuvîntul pentru care țin joile nepomenite și cele rele, și vei avea 26 de zile pierdute. Dintre aceste șase una, cea dintîi, e a Sîn-Toaderului, și e îndeobște ținută de femei, fiindcă e „la mijloc“ între marți cînd se așează Sîn-Toaderii și sîmbătă cînd cade vestitul Sîn-Toader cel mare.

E adevărat că joile acestea le țin mai cu osebire femeile și nu pretutindeni tot după același calapod. Într-o parte a țării femeile sînt mai harnice, într-alta mai leneșe, iar eu nu vorbesc de ce este într-o anumită parte a țării, ci de cele ce se pot aduna din toată țara. Iată, ca pildă, într-unele locuri femeile țin nouă vineri în loc de nouă joi după Paști ; vezi că obiceiul e felurit, dar tot acolo vine. Acestea cu vinerile lor mi se par dintre cele harnice, căci celea ce țin joile au cîte două zile dupăolaltă sărbătoare, fiindcă vinerile, ori așa ori așa, le țin toate femeile neamului românesc, și nu numai anumite vineri, ci pe toate la rînd cîte sînt, cincizeci și două.

Să nu-mi uit vorba, cu două sărbători dupăolaltă. Bine le merge, dragă-Doamne, în postul mare femeilor cari țin joile ! În postul mare e o potrivire ciudată de zile. Joia nu lucrează femeile, căci e legată. Vinerea nu, căci unde-i pomenit țărancă să lucreze vinerea, iar sîmbăta cît ține postul mare sînt ale morților, căci de la sîmbăta Sîn-Toaderului celui mare încep sărindarele pentru cine le face, iar pentru cine nu, încep pomenirile și moșii și cîte se țin de cultul morților. Iar duminicile sînt dumineci. Și așa, regulat, cu bună rînduială ca de cîntec, în cele șapte săptămîni ale postului mare, femeile au patru zile de sărbătoare pe săptămînă, una după alta. Acum du-te și cu gîndul la cîtă muncă se pierde cu sărbătorile acestea. Femeile nu torc, nu țes, nu cos, nu spală cămăși, nu sapă, nu plivesc, nu fac nimic pe lume în zilele de sărbători băbești. Să stai patru zile din săptămînă, nelucrînd nimic, aproape două luni ! Postul mare, cum știi e al „cînepei", cum ziceau bătrînii, femeile au să toarcă, să răschireze, să depene, să urzească, să țeasă, ca să aibă pînză nouă la Paști, din care să facă tradiționalele cămăși de sărbători. Dar după cum merg zilele acum : pusei pînza cînd dă frunza și-o gătii la Sîn-Văsii ! Cînd ne plîngem că femeile cumpără mai bine americă putredă, că obiceiul pînzăriei de casă piere ! E adevărat, dar cînd Dumnezeu să toarcă și să țeasă femeile, dacă aproape întreg postul mare sînt oprite de superstiție să lucreze ! Zic aproape întreg, căci afară de zilele înșirate, două săptămîni întregi-întregulețe nu lucrează nimic de

luni pînă sîmbătă în săptămîna Sîn-Toaderilor și în cea luminată.

Dar, uite, mă iau cu altele și uit de joile rele. Ce pricină așa de mare or fi avînd femeile de țin aceste joi cu atîta sfințenie? Ca să nu se pornească urgia lui sfîntul Ilie asupra lor, cu foc și cu apă. Așadar pentru trăsnete, pentru grindină, pentru vifor, pentru înecuri și revărsări de ape și pentru ploi mari, pentru zloate, secetă și arșiță, crivăț, ger și înghețuri. Mai pe scurt, pentru mînia văzduhului. Asta întîi. Apoi al doilea, pentru boale anumite, cum e boala cea rea, amețeala și înnebuneala, cari toate sînt lăsate pe seama joimărițelor și a nepomenitelor. Iar al treilea, pentru sănătatea vitelor și rodirea pomilor și a semănăturilor.

Îndeobște toți românii spun cel dintîi lucru, mai ales. Oriunde vei întreba de ce țin aceste joi, răspund : ca să nu bată piatra, ca să nu aprindă trăsnetul, ca să nu fie ploi mari. Pînă la un loc lucrurile s-ar potrivi cu credințele strămoșilor noștri, ai românilor, al căror Dumnezeu, cel dintîi și cel mai mare, era tocmai poruncitor al schimbărilor din văzduh, al trăsnetelor și ploilor și al celorlalte, și se chema Jove, din care noi avem numele joi dat zilei care era sfînta acestui zeu. Iar joimărițele noastre sînt, cum se vede, tocmai aceste schimbări ale văzduhului, întrucît ele strică și sănătatea omului și pomilor și holdelor, ca secetă, ca grindină, ca înghețuri, ca vînturi mari, ori reci și aducătoare de boale, apoi — pentru cei slabi de îngeri și cu boale nervoase — ca spaime ale furtunii și ale trăsnetului și ale potopurilor de apă, cari pot face pe unii să capete amețeli și boala cea rea și să înnebunească, pot face să capete samcă ori să lepede femeile însărcinate, pot băga în boale copiii și altele de acestea. Dar ce joimărițe ! Toate acestea sînt vreri și puteri ale lui Dumnezeu cel atotputernic, nu sînt ființe vii cari să zboare prin văzduh și să ție socoteală de cei ce n-au ținut joile rele, ca să vie și să-i pedepsească, umblînd din casă în casă. Să se închine numai românul cu inima lui curată lui Dumnezeu, și să lase în plata Domnului joimărițele, că de-o vrea Dumnezeu să fie într-un fel, joimărițele doar n-o să aibă mai multă putere decît el ca să facă într-alt fel.

Și poți, cred, să luminezi pe țăranii din satul tău, că prea multe sînt joile acestea. E adevărat că toată munca plugarului atîrnă de cele ce se petrec în văzduhul lui Dumnezeu, deci mintea lui e vecinic îndreptată spre schimbările văzduhului, și țăranul ține sărbători pentru cele ce-l dor pe el. Noi, orășenii, nu înțelegem tot așa lucrurile, căci noi nici nu arăm, nici nu semănăm, deci nouă puțin ne pasă că bate piatra ori e secetă, că se rup pomii de chiciură, ori dă îngheț în luna lui Undrea pe pămîntul negru. Vreau să zic cu astea că sărbătorile plugarilor au, întru adîncul lor, o pricină dreaptă. Dar nu e cuminte să te închini păgînește joilor rele și să pierzi vremea lui Dumnezeu, degeaba. Atîtea joi ținute. Și dac-ar fi numai ele, dar sînt și alte zile pentru trăsnet și grindină, ba Palie, ba Ana-Foca, ba Sîn-Petru de iarnă, și Ciuda lui Arhanghel, și Marina și ziua Iudei și Armindenul, și întreagă săptămîna luminată cu Izvorul tămăduirii, pe lîngă partea care-o au Sîn-Toaderii, și Filipii de vară și de iarnă, și altele, și pe lîngă rînduitele sărbători bisericești, pe cari nu le ține țăranul fiindcă cinstește pe vrun sfînt, ci tot numai pentru credințele lui.

Poporul ține atîta amar de sărbători, ca să-i meargă bine. Ce lucru întors ! Cine nu muncește n-are ce-i trebuie, iar românul ca să aibă ce-i trebuie nu lucrează. Căci acolo vine. Dacă [nu] lucrează în zilele acelea, zice că-i va merge bine și va avea spor, deci cine vrea să aibă spor, să nu lucreze.

Mă mir de una. De ce țin femeile și nu bărbații joile rele ? Că mai cu multă cădere ar fi să se teamă bărbații de schimbările văzduhului, căci ei ară, ei seamănă, ei cosesc iarba, ei au să vadă de nevoile hranei și de bir și de dijmă, ei sînt ciobani pe munți și cărăuși pe drumuri, iar * femeile să vadă de-ale casei, de furcă și de ac, de haine și de copii, de pasările din curte și de grădină. Femeile țin vinerile pentru lucruri femeiești : de sînt fete să fie jucate și frumoase, ca să se poată mărita și să aibă bărbat după plac ; iar de sînt neveste, ca să nască copii frumoși, ca să le iubească bărbatul și ca să aibă spor la lucrul din casă. Ce-ar zice, dacă s-ar apuca

* În periodic : *și iar (n.n.).*

să ție vinerile bărbații, nu femeile, pentru toate aceste lucruri femeiești ? Eu tare mă tem că femeile țin joilele rele numai din lene și de dragul hoinăritului. Joile sînt adevărate sărbători băbești, cari n-au temei decît urîtul furcii și al războiului, și poți cunoaște pe femeia vrednică și pe cea ticăloasă, după răspunsul ce dă cînd o ispitești despre joile rele, cîte le ține. Cea care le ține pe toate, cu multă asprime, are să ție toate sărbătorile băbești și să nu facă altceva decît să socotească în gînd ori să întrebe prin sat ce sărbătoare e mîne, și cînd cade cutare sărbătoare. Ce casă vrei să aibă o femeie ca asta, și ce să aibă în casă ?

Știu și eu că nu e lesne să scoți din capul femeilor superstiția și să le faci să se lase de joile lor. Dar datoria preoților și a învățătorilor, și a oamenilor mai luminați, este să se lupte mereu cu superstițiile acestea, cu încetul, pînă ce le stîrpesc. Lucrul e cu putință. Ca pildă îți dau obiceiul ce-l au moții din Ardeal, întru ținerea joilor rele. Fiindcă la toți românii se știe despre joile rele, și moții le știu, dar nu după placul femeilor, ci după hotărîrea bătrînilor fruntași din sat. Aceștia s-adună adecă, în Duminecа Tomei, la unul dintre ei și se sfătuiesc dacă au să ție ori nu joile rele în anul acela. După cum e anul și după cum e vremea de muncă, ei hotărăsc într-un fel ori într-altul, iar hotărîrea lor o aduc la cunoștința preotului, ca să zică și el da ori ba. Apoi hotărîrea luată se face cunoscută în tot satul, și femeile se țin de ea cu dreptate și fără nici o abatere.

## BALADELE POPORALE

Fondul baladelor — sau mai bine al rapsodiilor noastre — este parte *mitic*, parte *tradițional-istoric*. Fapte inventate nu cîntă și nici nu poate cînta poporul, și astfel nu avem în toată literatura lui nici o rapsodie al cărui subiect să fie o curată născocire a fanteziei, cum sînt subiectele celor mai multe rapsodii ale literaturii culte. Rapsodiile noastre, al căror fond e mitic, le avem, mai mult sau mai puțin, asemeni cu ale altor multe popoare indo-germanice, fiindcă sînt un bun comun. Acele cu fond tradițional-istoric sînt și ele de multe ori comune cu ale popoarelor creștine din Peninsula Balcanică, fie că au un fond comun, fie că sînt împrumutări reciproce. Tocmai de aceea e greu să constați origina acestor rapsodii, căci împrumutările s-au făcut și dintr-o parte, și dintr-alta, și de multe ori o rapsodie împrumutată s-a reîntors după o anumită vreme iarăși la împrumutător, ca împrumut.

Altele dintre rapsodii cîntă fapte din trecutul țării și al poporului nostru, toate învelite în negurile tradiției ; fapte de-ale haiducilor, ori de-ale eroilor populari. Acestea sînt specifice ale noastre.

Fondul rapsodiilor îți arată totdeodată și vechimea lor. Cele mai vechi sînt cele cu fond mitic ; cele mai tinere sînt ale eroilor populari.

Rapsodiile mitice, avînd elemente păgîne, dovedesc că ele ori sînt din timpurile păgîne, ori din timpurile creștinismului mai de pe la început, cînd elementele păgîne erau încă nedistruse. În timpurile mai de tîrziu nu se puteau naște aceste rapsodii, căci elementele păgîne ale

fondului lor chiar, dacă n-ar fi dispărut, veneau în conflict cu creştinismul. Aşa e bunioară cununia fratelui cu sora în rapsodia mitică *Soarele şi luna,* o cununie frecventă în toate credinţele popoarelor păgîne ; acelaşi lucru pe care grecii îl aveau în cununia lui Zevs cu sora sa Hera. Rapsodiile eroilor populari (haiducii codrilor, Codreanu, Tunsul, Jianu, ori haiducii Dunării, ca Vîlcan etc., apoi eroi ca Tudor în Oltenia şi Iancu în Ardeal) sînt de pe timpul acestor eroi, cu toate că în ele sînt împletite multe tradiţiuni cu mult mai vechi şi chiar şi elementele mitice, care trăiesc răzleţe — fragmentate din cîntece dispărute — sau sînt „versuri zburătoare" care se alipesc de colinde, de bocet, de descîntec şi astfel cutreieră întreaga literatură şi de multe ori le regăsim ca doine.

Între rapsodiile mitice ale timpurilor vechi şi cele ale eroilor populari din timpuri relativ foarte apropiate, avem acel strat de rapsodii al căror semn distinctiv este că se regăsesc şi la alte popoare balcanice.

Aşa e rapsodia *Mănăstirea Argeşului,* pe care o au şi sîrbii, şi bulgarii, şi grecii, binenţeles felurind în amănunte şi avînd caractere locale. Astfel e ciclul de rapsodii al Novăceştilor, rapsodia Doncilă etc.

Avem deci, cronologiceşte, un strat de rapsodii cu fond comun arian, apoi unul cu fond comun al popoarelor balcanice şi în urmă unul specific românesc naţional.

Această grupare se poate cunoaşte nu numai din fondul rapsodiilor, ci şi din forma poetică a lor şi din limbă. Cele vechi mitice sînt întunecate, au de obicei versuri scurte de cinci şi şase silabe ; expresiunile sînt îndesate şi concise. Asonanţa e foarte frecventă şi, ca un semn caracteristic, fac uz de aliteraţiune, un lucru pe care nu-l mai au rapsodiile de mai tîrziu, iar cele mai moderne nu-l cunosc aproape deloc. Apoi, au multe particularităţi sintactice, construcţiunile neobicinuite şi ieşite din uz, forme gramaticale arhaice şi cuvinte neîntrebuinţate astăzi. E de necomparat energia versului rapsodiilor vechi cu al celor de mai tîrziu.

Forma rapsodiilor mai moderne este inferioară cu totul din punct de vedere artistic. Versuri fără energie, descrieri întinse şi fără putere, şi prolixitate : acestea sînt

caracteristica rapsodiilor mai tinere. Pe cînd rapsodia veche, cea mitică, este curat epică, are acțiuni strînse și repezi, e întunecată și ca mijloace artistice întrebuințează sunetul, cea mai nouă se pierde în descrieri tîrzii și răzlețe, e mai senină și iubește culoarea, e cu mult mai subiectivă și lirică.

Acest lucru nu trebuie explicat numai prin faptul spus de unii (dar nu prea dovedit) că epoca de înflorire a poeziei epice poporale a trecut, că energia poetică a secat în popor și că tot ce mai produce poporul e poezie lirică.

Explicarea este alta: selecțiunea literară. Rapsodiile cari trăiesc de veacuri au avut vreme să lepede tot ce era trecător și nepoetic în ele, așa ca să rămîie numai lamură, au trecut prin „strecurătoarea" timpurilor și ale atîtor poeți populari, adevărați poeți, cari le-au dat forme stătătoare. Astfel, adăogînd părți poetice și eliminînd părți prozaice, toți poeții poporului au conlucrat prin veacuri să ne lase opere atîta de desăvîrșite pe cît le poate da geniul neamului nostru și timpul.

Așa vor păți și rapsodiile cele mai tinere în cursul vremii și vor tinde spre desăvîrșire.

Nici rapsodiile cele vechi n-au ieșit din popor de-a gata, cum sînt ele astăzi.

Cînd zicem că poezia populară este opera colectivă a mai multor poeți sau a poporului întreg, acesta e un adevăr relativ.

Orice poezie populară, fie doină, fie rapsodie, ori altceva, este croită de un singur poet, căci nici nu se poate altfel.

Atîrnă de talentul acestui poet să dea o formă mai stătătoare, mai închegată, ori una mai șubredă poeziei sale. Forma primitivă însă niciodată nu rămîne așa cum a dat-o el, căci poezia trece din gură în gură și din loc în loc, și astfel alți poeți ai neamului îi schimbă, îi adaogă, îi înfrumusețează forma. Și cu cît poezia trece prin mai multe generațiuni, și cu cît este mai răspîndită și mai iubită, cu atîta ajunge mai mult spre desăvîrșire. Într-acest înțeles zicem că întreg poporul a conlucrat la literatura sa poetică. E de sine înțeles că nu toți ai unui popor au putința de a conlucra; masa cea mare

este pasivă și numai ici și colo capete alese, poeții *(rari nantes in gurgite vasto)* sînt părtași ai operelor poetice.

Cu atît o operă poetică a poporului e mai răspîndită, cu cît e mai veche. Timpul și locul stau în proporțiune directă. De la aceste două atîrnă apoi desăvîrșirea artistică a operelor poporale, chiar și limba lor.

Rapsodiile mai tinere, cum sînt acele ale haiducilor Dunării (vezi de ex. colecțiunea de G. Dem. Teodorescu), sînt pline de provincialisme, pe cînd cele vechi au o limbă unitară, așa cum o înțeleg toți românii. De bună seamă, la început și ele au purtat portul provinciei în care s-au născut, dar în cursul vremii au lepădat portul lor ; tot ce era neînțeles într-altă provincie a trebuit să dispară și astfel s-a făcut un control reciproc, din provincie în provincie, și numai aceea a rămas ce au înțeles toți. Nici un provincialism nu se poate lipi astăzi de o rapsodie veche, căci ea îl scutură numaidecît de pe sine. Rapsodiile mai noi născute, mai la șes, mai ales pe lîngă Dunăre, sînt încă opere provinciale și n-au străbătut tot pămîntul românilor, ca cele vechi, născute prin munți. Ele nu sînt încă controlate nici de puterea timpurilor, nici de a locurilor, sînt un bun provincial, nu comun. Deci, limba provincială a literaturii poporale este un criteriu, nu numai pentru stabilirea locului, ci și a vechimii ei.

Vechimea rapsodiilor se poate cunoaște mai ales din arhaismele lor, cînd fondul și forma lor nu poate dovedi asta. Poporul a păstrat multe forme vechi gramaticale și sintactice în rapsodiile vechi, dar în cele mai noi nu a mai putut face uz de ele, căci erau împotriva uzului limbi și nici nu le înțelegea.

Și tocmai faptul că pretutindeni între români și-au păstrat aceleași forme arhaice, excepțional numai între aceleași cîntece, ne dovedește răspîndirea și vechimea lor.

Formele azi arhaice făceau parte din limba vie, de toți înțeleasă pe acele vremuri ; azi nimeni nu le mai înțelege, ele însă își afirmă cu îndărătnicie existența. De ce ?

O fi spiritul de conservare, o fi o neînțeleasă iubire a lucrurilor din trecut, ori poate prin spiritul limbii,

poporul le mai simte înțelesul și le cunoaște frumusețea ? Nu putem răspunde. Dar sigur e că nu iubirea, ori mania de a se juca cu vorbe, pe cari nu le înțelege (căci artificialități de acestea de simbolism nu le pricepe poporul), nici sila ritmului nu este cauza acestui fenomen. Arhaismele sînt multe în colinde, descîntece și rapsodii, și ceea ce n-au dărîmat veacurile, dărîmă azi, fără știință de ce fac, culegătorii de poezie poporală.

# PUTEREA MISTICĂ A FIERULUI

Usturoiul şi fierul sînt două din cele mai puternice mijloace de vrajă şi de apărare ale românului împotriva duhurilor şi a boalelor. Despre cele ale usturoiului vei fi luat şi tu aminte, căci îţi sar în ochi cu păruta lor prostie, dar despre ale fierului poate mai puţine, fiindcă deasa întrebuinţare practică şi naturală a fierului ne ascunde multe obiceiuri şi credinţe deşarte despre el.

Gîndeşte-te şi tu puţin la tainele cîte sînt ascunse în fier şi judecă, aşa cu minte de copil şi de om care vede întîia-şi dată fierul, dacă nu este o minune a lui Dumnezeu puterea şi slăvia fierului. Întîi de toate, fierul este lucrul cel mai tare dintre cîte le poate cunoaşte poporul, că piatra este într-adevăr tare, dar pe lîngă fier e ca un putregai. Deci fierul, ca lucru cel mai tare din lume, trebuie să fie şi cel mai puternic, o întrupare a lui Dumnezeu, dacă nu chiar Dumnezeu însuşi. Nici o silă pe lume nu i se poate face fierului prin singură mîna omului, nici să-l rupi, nici să-l îndoi, nici să-l spargi, nici să faci semn pe el. Toate i le poţi face însă prin el însuşi, adecă cu unelte tot de fier. Deci e un lucru care nu cunoaşte altă frică decît de sine însuşi. Apa o poţi stăvili şi o poţi abate, focul îl poţi stinge cu apă şi-l poţi stăvili, tăindu-i hrana ; muntele îl poţi căra într-altă parte, codrii îi poţi nimici, suflarea vietăţilor, fie cît de mari, o poţi stinge.

Numai fierului n-ai ce-i face. Da, fulgerul lui Dumnezeu e negrăit de puternic, grindina norilor e urgia lumii, vînturile cele mari sînt spaima pămîntului. Sînt mai tari acestea decît fierul ? Sînt. Dar cu fierul poţi să

duci fulgerul unde vrei tu, nu unde vrea el, cu fierul poți clădi case cari să se împotrivească orișicărui vînt — deci tot fierul e mai puternic. De aceea, cu un topor, după credința poporului, poți amenința fulgerul și-l poți alunga într-altă parte, cu un cuțit înfipt în pămînt poți abate grindina, cu o bucățică de fier azvîrlită în calea vîntului, poți potoli vîntul, ba poți potoli vîrtejurile, numai scuipînd spre ele și rostind „fier!". Căci și fulgerul și grindina și vînturile sînt aduse de duhuri rele, iar acestea se tem de fier.

Din nimic nu poți face arme mai tari, mai ascuțite și mai grele, decît din fier. De aceea nu te mira că în toate descîntecele babele întrebuințează cuțite, cuie, ace, frigări, ori chiar numai bucățele de fier, ca arme contra duhurilor și boalelor. Despre acestea însă îți voi vorbi deosebit, la cuvenitul loc.

Dar fierul cel așa de tare se face moale în foc, încît poți să-l îndoiești cum îți place și să faci ce vrei din el. Lucrul acesta a înspăimîntat mintea omului și i-a oprit-o în loc. Un lucru așa de tare, ba cel mai tare din lume, se face așa de moale! Nimic alta, nici lemn, nici piatră, nici plumb și toate cîte sînt, nici una nu se slăbește ca fierul cînd îl bagi în foc, fără să-și schimbe firea. Că piatra rămîne ce-a fost, osul și lemnul se fac cenușe, plumbul se topește. Singură ceara mai îngăduiește o minune ca a fierului, cînd o încălzești. De aici apoi mintea morală a omului a făcut o apropiere între firea înrudită a fierului și a cerii, și într-adevăr poporul spune că fierul e făcut de Maica Domnului din ceară. De aici apoi, fierul și ceara au rostul lor în vrăjile de dragoste, de ursită și de fapt. Fierul și ceara* în apă îți arată ursita prin chipurile ce le iau cînd se sleiesc. Cînd vrei să faci un bărbat voinic și cu multă voință să ajungă un papă-lapte, ca să-l porți de nas cum vrei, ori să-l faci neputincios într-ale bărbăției ca om însurat, îi faci vrajă cu fier înroșit pe care bați cu ciocanul dîndu-i diferite forme (și cu ceară), ca să se slăbească și el așa cum slăbește fierul. „Cum bat eu fierul și-l întorc după plac,

---

* Pilituri de fier. Astăzi e mai lesne să întrebuințezi plumb în loc de fier *(n.a.)*.

așa să pot întoarce pe cutare." Și „cum n-are putere fierul ăsta, așa să n-aibă cutare putere bărbătească în el". Vraja asta o face ori nevasta care vrea să-și supuie bărbatul ca să cînte găina în casă și nu cocoșul, ori o femeie străină care vrea să facă rău nevestei cu bărbat.

Vezi, e lesne s-ajungi la asemănarea asta de lucruri. Și tot așa de lesne e s-ajungi la asemănarea cea cu totul împotrivită acesteia: pe cel slab, fie trupește, fie sufletește, să-l vrăjești cu fier călit, ca să fie tare. Așa să prindă putere, cum prinde fierul roșu cînd îl răcești în apă. Iar la vraja ce-o fac fetele, ca să întoarcă mintea vreunui flăcău și să le iubească, tot același gînd e stăpînitor: dragostea e un foc, o fierbințeală care slăbește mintea flăcăului, îl face orb, deci vraja se face înroșind un fier în foc și descîntîndu-l cu vorbele: „eu nu înroșesc în foc fierul acesta, ci inima cutăruia".

Curiosul fapt că fierul se înroșește în foc a dat naștere altor credințe deșarte. Gălbinarea se vindecă tot cu lucruri galbene, cum ți-am arătat într-alt loc, albeața tot cu lucruri albe. Tot așa lucrurile roșii au să vindece boale roșii: deci roșeața, aprinderile pielei, și mai ales vărsăturile de sînge, curgerea sîngelui din nas. Între aceste lucruri roșii își are partea sa și fierul, pentru simplul motiv că se înroșește. Ba cu fierul înroșit se descîntă (sau li se pune sub pernă) fetelor cari sînt prea rușinoase și se îmbolnăvesc lesne de năpădirea sîngelui în cap. La unele vrăji se întrebuințează fierul în tovărășie cu ochi de rac, cu pielea ori cu ouăle racului. Cred că ai ghicit de ce? Dintre cîte le știe românul, numai fierul și racul au obiceiul să se facă roșii, din negre cum sînt, cînd le supui acțiunii focului. Și, deci, iată-le, minunata putere care-i înfrățește.

Altă minune a fierului a fost pentru țăran graba cu care ascultă el de magnet. Puterea ascunsă a magnetului de a trage spre el tot ce e fier — dar numai fier și nimic alta — l-a dus cu gîndul la alt soi de vrăji de dragoste, putința găsirii comorilor și la vestita iarbă a fierului. Mult-puțin, cît a putut prinde de la vrăjitori și de la satani cari făceau de-ale lor cu ajutorul magnetului, a dat poporului ideea că tot în felul acesta poate să atragă comorile, inimile fetelor și bunurile străine.

Deci cine are la el un magnet descîntat — căci nedescîntat nu şi-l poate închipui : e peste puterea lui să priceapă puterea naturală a magnetului — poate face să fie iubit de toate femeile, poate să fure cu uşurinţă, ba chiar fără să fie văzut, poate găsi banii îngropaţi în pămînt. Chiar şi prin oraşe e credinţa că potcoava bătută undeva la vro uşă, pe prag ori la uşorii ei, aduce noroc. Potcoava aceasta închipuieşte un magnet — căci magnetul se păstrează mai bine în fier cînd acesta are chip de potcoavă — şi dintru început oamenii puneau o adevărată potcoavă magnetică, iar acum orice potcoavă, dar mai ales una găsită, căci tuturor lucrurilor găsite li se atribuie o putere magică. Ba chiar şi o frîntură de potcoavă. Poate ştii că mai ales negustorii cred în puterea potcoavei, căci la ei o găseşti mai des bătută pe la uşi, avînd credinţa că potcoava cea magnetică atrage cumpărătorii. Poţi să ai marfă cît de rea, dacă ai potcoava la uşă, se bat muşteriii după marfa ta. Am văzut în Cîmpulung pe un negustor ovrei, la un bîlci, care tot pe un sfert de ceas punea mîna pe ceva sub tejghea şi apoi îşi freca amîndouă mînile şi le întindea în aer. Neavînd de lucru, şi cum sînt eu foarte ispititor în lucruri de acestea, l-am urmărit cu ochii multă vreme şi am descoperit în urmă că el punea mîna pe o potcoavă magnetică. Credea, negreşit, că luînd în mînă şi împrăştiind în aer magnetism, trage la marfa lui pe ţăranii din tîrg.

Cum poţi atrage muşterii, tot aşa poţi să te faci „cu lipici" să te iubească toată lumea, dacă porţi fier magnetizat la tine, fie ca amulet la gît, fie ca cercel într-o ureche, ori într-alt chip oarecareva. Mai ales îl poartă fetele ca să atragă flăcăii la ele. Rar se întîmplă ca să aibă babele cîte un magnet — dar îl au şarlatanii pe la oraşe — fac însă vrăji de dragoste cu fier simplu simbolizînd magnetul *.

La ţiganii cei călători, cînd li se caută printre lucrurile ascunse, totdeauna şi negreşit se găseşte cîte un

* N-o să uit pînă la moarte mirarea şi spaima unei babe, care se ţinea mare descîntătoare, în Moldova, cînd eu — ca să-mi bat joc puţin de ea — am pus pe masă o busolă mică ce o port legată de lanţul ceasornicului *(n.a.)*.

magnet. Îl țin în credință că le ajută să fure. Despre asta vei afla mai multe într-alt loc unde-ți voi vorbi despre superstițiile ce ni le-au adus țiganii. Tot acolo îți voi desfășura și credința că magnetul e iarba-fierului, adică o iarbă a tîlharilor, și că acel ce o poartă la el poate să fure nevăzut și să dezgroape comori. Dar ca să nu faci zăpăceală între lucruri, să citești cu luare-aminte și cele ce ți le spun despre credințele în fulger și în lucrurile apărătoare de trăsnet, că în credința despre iarba-fierului s-au amestecat multe alte credințe cu mult mai vechi și mitologice, așa că această iarbă e și o buruiană de leac și magnetul și praful de pușcă, e și o tăinuită rădăcină pe care o știe numai ariciul și șarpele (adică soarele și fulgerul). Sînt cinci deosebite lucruri, dar, fiindcă poporul le numește la fel, însușirile uneia le dă alteia și așa face o amestecătură greu de descurcat.

Bănuiesc numai și n-o spui ca anumit că tot pe puterea atrăgătoare a fierului magnetic e întemeiată nebuna credință în oprirea și coborîrea din văzduh a celor ce aleargă călare pe prăjină, vrăjiți de dragoste. Despre purtarea prin văzduh a flăcăilor vei afla cuvenitele deslușiri într-alt loc, aici mă țin numai de scoborîrea lor, căci asta se face prin puterea fierului. Așa merge vorba că dacă vezi zburînd pe prăjină flăcăul vrăjit, împlînți un cuțit în pămînt și rostești niște vorbe magice și atunci flăcăul se lasă pe pămînt și cere apă. Poți vorbi cu el, iar cînd vrei să-i dai drumul — de milă, zic cei ce povestesc, căci prea se zbate — scoți cuțitul din pămînt și flăcăul se ridică iarăși și-și urmează calea. Se vede că toată această comedie nu e alta decît o analogie a acțiunii magnetului ; cît ții cuțitul, stă flăcăul lîngă cuțit, cînd îl ascunzi, flăcăul ieșit de sub puterea magnetului se depărtează. Înțelegi că, neavînd magnet adevărat, întrebuințezi un fier ce-l ai și mai ușor e să ai un cuțit la tine. Alții cică o fac cu sfredelul — la urmă totuna e, fier numai să fie.

Taina cea mare a fierului însă rămîne tot puterea nebiruită ce-o are asupra duhurilor rele, ca armă de spaimă nu numai pe lumea asta ci și pe cealaltă. Aici e tărîmul cel adevărat al credințelor despre fier. În sute de împrejurări aleargă românul la ajutorul fierului, ca

să se apere cu el, să lege, să alunge, să îngrozească şi să ucidă puterile Necuratului. N-am loc să ţi le înşir pe toate cîte le ştiu, dar nici nu e nevoie, căci din cîteva credinţe şi obiceiuri le poţi cunoaşte pe toate.

Cînd o femeie nu poate să nască şi să zbate în dureri, bărbatul ei ocoleşte casa cu toporul în mînă, ameninţînd, sau împlîntă două topoare în cruciş în vrun stîlp al cerdacului, ori într-o grindă, ori în prag. Tot aşa se face cînd nu poate un om să moară şi se luptă. Într-amîndouă cazurile poporul crede că duhurile stau împotriva, şi a naşterii şi a morţii, deci caută să le alunge.

Înainte de naştere, femeii i se pun la cap arme, o furcă de tors, o frigare, un cuţit, un topor, o măciucă. Nu e adevărat că poporul pune aceste lucruri „ca să tragă fata, ce se va naşte, la furcă, iar băiatul la topor şi la măciucă". Se pune pentru altceva. Căci, atunci de ce tot aceste lucruri le pune şi la capul celui ce trage de moarte? Într-amîndouă împrejurările vrea să înspăimînte duhurile. Iar furca de tors a intrat între celelalte lucruri ca Pilat în *Crez*: trebuie să se puie o furcă de fier, vestita furcă în superstiţii cu care poţi alunga pricoliciul — omul-lup — şi cu care străpungi inima strigoiului în mormînt.

Îndată ce se naşte copilul, moaşele descîntă de deochi şi leagă nelipsitul fir roşu al deochiului, apoi îl bat cu o bucată de fier — fie cui, cuţit ori ac — deasupra uşei. În Bucovina bat un cui, în Moldova împlîntă un ac, în Transilvania un topor în prag şi tot în prag împlîntă un cuţit moaşele din Macedonia şi din Istria şi spun anume că fac aşa „ca să nu s-apropie duhurile rele şi să ia copilul". Tot aşa, fără fir roşu, căci el nu e numai al deochiului, fac îndată după ce moare omul. Cuţitul ori toporul în grindă rămîne trei zile, pînă ce se întorc oamenii de la îngropăciune.

În faşa copilului pun moaşele o bucăţică de fier. Multe mame înfăşează copilul totdeauna cu fierul între scutece. În leagănul copilului pun un ac, mai ales sub pernă, un foarfeci. Româanca nu lasă niciodată copilul singur în casă, fără să nu puie lîngă el în leagăn fier, ori cuţitul, foarfecele, ori cleştele, ori ce are la înde-

mînă de fier, sfredel, daltă, frigare, ori de nu cel puțin un ac. Iar dacă n-are, pune o mătură, căci mătura e dintre armele cele mai puternice ale superstiției. Asta o fac, ca să nu vie Puternicile și să-i schimbe copilul. Copiii nebotezați nu se lasă niciodată singuri, fie acasă, fie pe cîmp pe vremea muncii, fără ca să li se puie sub cap drept scut o bucățică de fier împotriva duhurilor rele și a strigelor. După botez, frica mumei e mai puțină, căci îl crede dat în puterea botezului, cu toate acestea, în lipsa ei de lîngă copil, îl dă în paza fierului. Credința aceasta îți explică destul de limpede de ce pe la țară găsești totdeauna în leagănul copiilor și în albie cîte o bucată de metal, mai ales foarfeci, pe cari le clănțănește înainte de a le pune lîngă copil, ca s-audă duhul rău acest sunet și să fugă.

Cauza o spun mamele în multe feluri : să nu-i schimbe duhurile copilul, să nu-i sugă inima, să nu-l pocească, să nu i-l fure. Orice-ar fi, fierul alungă pe cel necurat.

Acestea, deci, în albia copilului. Mortului în sicriu tot așa i se pun lucruri de fier. Dar aici sînt mai anumit căutate. Pe lîngă cuțit i se pun frînturi de coasă ori de seceră și cuie. Sub cap i se pune un ac — de obicei cu ață, chipul ca să aibă cu ce-și coase hainele pe ceea lume — și un pieptene. Știu că pe-alocuri îi pun și săpun, sub cap, ca să se spele pe lumea cealaltă, dar asta n-are nici un înțeles. Se vede că e un zel, rău înțeles al unora, cari văzînd că după vechiul obicei pui mortului sub cap un pieptene și un ac și își dau cu gîndul că e nevoie să-i pui și săpun, ca să aibă de toate ca în viață. Lasă că nici acul nu i se pune pentru cusut, nici pieptenele pentru pieptănat, ci ca să aibă armă la el, fierul adică acul, și scut pieptenele, căci pieptenele e simbolul pădurii și în basme și în descîntece, din el se face cînd îl arunci în calea zmeului un codru nesfîrșit și pînă în cer. În unele locuri e obicei că după înmormîntare fac mortului o jertfă, iar o babă încunjoară mormîntul cu un cuțit în mînă, amenințînd și descîntînd în șoapte, apoi înfige cuțitul lîngă cruce și-l lasă acolo. Dar obiceiul acesta are și altă însemnătate : atîta loc îi dau mortului, cît ai ocolit cu cuțitul. E credința în strigoi. Deci, strîngi pe mort într-un cerc magic, ca

să nu iasă din mormînt și să facă rău celor vii. Despre acest cerc îți voi vorbi acolo unde îți arăt ce sînt strigoii. Trecerea prin cămașă a cărbunelui, a fierului.

În fașa copilului cos romîncele usturoi și fier. De un capăt al fașei leagă toporele de metal, ori ciocănele. Cele dintîi haine ale copilului se trec pe sub topor; prin cămașa cea dintîi a lui se petrece o bucată de fier, băgată pe gura cămășii. În toată Muntenia e obicei ca în ziua botezului să pui lîngă copil, unde doarme, o bucată de fier și să-l împresori cu cenușe, adică cu cercul magic, ca să nu-l ducă Mama-pădurii. Femeile lehuze nu ies niciodată din casă fără să ia cu ele o bucățică de fier, un cui, ori un ac, chiar numai de-ar merge să aducă lemne ori apă, ori ar trece drumul la vecini. Cînd se întîlnesc două lehuze, schimbă între ele, drept dar, bucățele de fier, de obicei ace.

Ți-am înșirat numai obiceiuri de la naștere și de la moarte, pentru că la aceste e mai mare frica și grija de duhuri. La cununie nu prea joacă rol fierul, căci mai toate obiceiurile de la nuntă fiind solare, credințele legate de ele sînt de alt neam, nu de-ale credinței în duhuri.

Dar să-ți arăt așa în treacăt cîteva întrebuințări ale fierului într-alte obiceiuri. La sărbătorile de primăvară, cînd înconjoară țăranii casa și cuprinsul de pe lîngă ea, aprind focuri, afumă cu cîrpe și tămîie, stropesc cu agheasmă și fac zgomote cu unelte de fier. Bat un ciocan de altul, clănțănesc cu foarfecile, zuruiesc lanțuri, fac sunet de clopote, zăngănesc cuțite, bat coasele. Vorbele ce le rostesc sînt cam acestea: „cît ajunge sunetul fierului acestuia, atît loc să n-aibă putere șarpele". Oricînd ar face aceste înconjurări ale casei, după obiceiul locului, într-una din sărbătorile bisericești ori populare de la solstițiul de iarnă pînă la Sf. Gheorghe, ceremoniile sînt aceleași. La Paști, ori la Anul nou, ori la Sîngeorge, românii pun o bucățică de fier sub prag, ca să le apere casa. Într-una dintr-aceste zile, se ciocănesc cu o bucățică de fier în frunte „ca să le fie capul tare ca fierul", zic ei. Purtarea la gît, ca amulet, a unei bucăți de fier cusută în cîrpă e îndeobște cunoscută. Cînd

îţi fură strigoaicele lapte, e bine să baţi în şuştar un cui, în fund, aşa ca să mulgi laptele pe vîrful cuiului.

Şi aşa nesfîrşite altele. Cunoşti dintr-astea cît temei pune românul pe fier, ca apărător de boale şi de duhuri. Dar s-o ştii că nu numai fierul e spaimă pentru duhuri, ci orişice lucru făcut cu ajutorul fierului. Bagă bine de seamă, căci multe credinţe te încurcă şi nu le poţi explica dacă n-ai în vedere generalizarea puterii fierului, adică trecerea puterii sale asupra celor făcute prin el. Ţi-am spus că însăşi rostirea vorbei „fier" înspăimîntă duhurile, tot aşa le ţine departe de tine talaşul, căci aminteşte duhului despre rindea, făina lemnului îi aminteşte de sfredel, aşchiile îi aminteşte toporul, cusătura îi arată acul, ciurul îi aduce aminte de sulă, iarba cosită îi spune despre coasă. Şi în chipul acesta tot mai departe şi mai departe pînă la absurd. Un simplu băţ dacă e rupt n-are putere, dacă e tăiat şi, mai ales cioplit puţin, e cu putere, căci cunoaşte cuţitul. Bineînţeles, acestea se întîmplă rar, căci cîtă vreme ai fier, de ce să te aperi cu lucruri cari amintesc numai fierul. Zic rar, înţelegînd, chipurile, căci nu sînt mai multe decît degetele de la o mînă, dar întîmplările sînt multe şi poate că eşti drumeţ ori cioban pe munte şi n-ai nimic de fier la tine.

# PRICOLICIUL

Să-ți spui acum ce e pricoliciul. Nu numai poporul nostru, ci multe-multe din lume, mai că aş zice că toate, cred că anumiți oameni se pot preface în animale vătămătoare. Credința asta o au tot așa sălbatecii de prin Africa și Australia, cum au avut-o și înțeleptele neamuri vechi ale grecilor și romanilor.

Dar e o încurcătură mare cu credința asta. Unii cred că numai vrăjitorii se pot face lup ori cîne, ori porc, ori bivol, ori alt animal; dar și într-asta se despart, că unii zic că vrăjitorii se prefac așa drept bătaia lui Dumnezeu pentru relele lor, și astfel aleargă cît e noaptea; iar alții, că se prefac de bunăvoie în animale rele, ca să facă stricăciuni. Iar alții zic că vrăjitorii se prefac animale nu cînd voiesc, ci cînd le vine sorocul, adecă „boala", care ar fi cam ca năpîrlirea la pasări și ca schimbarea pelii la șerpi ori a coarnelor la cerbi. Apoi iarăși sînt alții cari știu că nu vrăjitorii se prefac animale, ci că tocmai ei prin vrăjile lor prefac pe alți oameni, pe cari au ură, și-i poartă în goană peste hotare. Apoi alții spun că nu e nevoie să fie vrăjitor omul care se preface pricolici; poate să fie om cinstit și cum se cade, și se face ori lup, ori cîne fără să știe, tocmai cum lunatecii umblă fără știrea lor pe acoperișul caselor. Dar de ce se face animal, nu se prea știe, ori că l-a luat în stăpînire diavolul așa tam-nesam, cum să zice, ori că are „boala" în el. Nu o spun toți la fel nici cînd e vorba de animalul în care se preface omul. Unii, că numai în cîne, alții numai în lup, alții că într-amîndouă acestea, iar alții că în orice fel de animal răutăcios,

alții că în orice fel de animal negru, iar o seamă zic că numai într-anumite animale, cam acestea: lup, cîne, pisică, bivol, porc, capră, cal, paianjen, muscă, scorpie, șarpe, broască. După credința îndeobște a românilor, nu se poate preface în oaie și porumbel, că sînt animale blînde și sfinte. Iar după cît știu eu, nu se mai poate preface în animale cari au fost și sînt sfinte în credințele deșarte, în albină, arici, cerb și rîndunică.

Vezi d-ta ce lucruri de-a valma! Bunăoară, știi că animalele negre alungă duhurile rele, că de-aceea se zice totdeauna în descîntece: „Du-te unde cocoș negru nu cîntă, cîne negru nu latră, vaca neagră nu mugește și nici preotul nu toacă", și totuși omul se face pricolici în chipul animalelor negre. Asta nu se prea potrivește, după firea lucrurilor, dar poporul nu-și bate capul cu potriviri cînd are să născocească minuni. Știi că țăranii cred că dracul fuge de tămîie și de cruce cu atîta spaimă, încît chiar și o cruce făcută cu limba în gură îl scoate din sărite. Asta e cu lege. Dar cum se potrivește că tot țăranii se tem noaptea să treacă prin cimitir, iar să intre în biserică singuri noaptea, n-ar face-o pentru bogăția lumii. Că e dracul în cimitir, ba chiar în biserică. Se poate neghiobie mai mare? O cruce făcută cu limba sperie pe dracul, dar printre zecile de cruci din cimitir el se plimbă ca prin lobodă, ba intră în biserică și nu se teme de toate acelea lucruri sfinte cîte le vede, cu toate că pe cîmp ori pe deal, cînd arunci după el numai cu un fir de tămîie, fuge fuga orbului de dă prin gropi. Nepotriviri de acestea ți-am mai arătat și-ți voi mai arăta, că sînt cîți peri în cap.

Să ne întoarcem la pricolici. Trei lucruri ți le voi pune în vedere, ca să te luminezi. Dar mai întîi, să bagi de seamă și să desparți lucrurile, să nu ții că strigoiul și pricoliciul sînt una. Amîndoi se prefac în animale, dar unul e suflet mort și altul suflet viu. Pricoliciul e un om care trăiește, iar strigoiul e un mort care se scoală din mormînt ca să ia ori să nu ia chip de animal, căci strigoiul poate veni și în chipul avut, al celui de om. Vezi că nu știi care e minune mai mare: că se preface un om viu în lup, ori se scoală un mort din groapă, ca să-și facă mendrele. Țăranii cam amestecă

lucrurile, numindu-i strigoi și pe unul și pe altul, ba numește strigoi — și mai ales strigoaice — și pe vrăjitorii cei ce [se] îndeletnicesc numai cu chițibușuri, cu luarea manei, cu furatul somnul[ui] copiilor, cu descîntece și alte șolomonării mai lesne de făcut.

Lucrurile acestea să le desparți, strigoi e una, pricolici alta. De strigoi îți voi spune cînd va veni rîndul.

Acum, întîi de toate, poți să bagi de seamă că firea cea deosebită a oamenilor are asemănare cu firea unor animale. Unul e blînd și lesne de purtat de nas, are firea oii. Altul e lacom și obraznic, are firea porcului. Altul fățarnic, care te mușcă pe furiș, deci are firea unor cîni. Altul e hrăpăreț, răutăcios, vrea mereu să facă răul, are firea lupului. Unul are firea șarpelui, altul a caprei și așa mai departe. De aceea și numim pe oameni cu numele unui animal, care spune mai mult cu o singură vorbă decît oricîte alte tălmăciri. Cînd zici : „e un cîne de om", „e un șarpe", „e boul lui Dumnezeu", „scorpie ce ești !", „porcule !", și cîte altele, nu-i așa că ajunge ca să-mi arăți omul ?

Dintre toate însușirile rele ale omului, răutatea este cea mai nepricepută. Că ești zgîrcit, ori mîndru, ori lacom, ori stricat, toate sînt ale omului. Dar să fii rău, să n-ai pentru nimeni vorbă bună, tot dosnic și întunecat, hrăpăreț, fără milă, zăvistnic, să lovești pe la spate, numai tu să trăiești și toți să piară, să-ți vinzi frații și părinții — acestea sînt ale diavolului. De unde vine atîta răutate în suflarea lui Dumnezeu ? Nici temei n-are răutatea de inimă, ca alte însușiri rele, căci toate strică numai celui ce le are, dar răutatea strică tuturor, căci pustiește și dărîmă, sugrumă și ucide. Iar asta e mai ales firea lupului și a cînelui ; lupul ca hrăpăreț și cînele ca dușman ce te mușcă pe furiș. De aceea, poate înțelegi acum de ce pricoliciul, după credința poporului, se face mai ales lup ori cîne. Omul acesta așa de răutăcios, viclean și fățarnic, cu fire de lup, nu mai e om, ci lup, zic cei ce-l cunosc. Dar dacă el e într-adevăr un lup în chip de om ? E lesne s-ajungi pînă la credința că el, neputîndu-și sătura poftele răutății lui, ca om, din cînd în cînd se face lup ca să omoare și să facă răul după poftă. Să-l facă orișicum și orișiunde, căci prico-

liciul lup mușcă și atacă nu numai pe cine are ură și mînie.

Se spune de o regină, de demult, că pe vremea unui război care a adus pustiirea țării, după ce a văzut pe bărbatu-său mort în palatul lor, în care intraseră dușmanii, și după ce a văzut pe copiii ei morți de sabie, și-a pierdut mintea și în fața celei din urmă fete pe care a văzut-o străpunsă de suliți, a început să latre în felul cînilor. Iar de un rege se spune că într-o nebunie ce i-a venit deodată, a sărit la nevasta sa care avea gemeni și-i ținea în brațe, i-a apucat un copil și ținîndu-l de picioare l-a izbit cu capul de pereți, iar biata nevastă-sa fugind cu celălalt s-a aruncat într-o fîntînă. Vezi dintr-asta că în nebunie regina se închipuia cîne, iar regele leu.

Gîndesc că ai priceput din toate că oameni cari să se facă lupi și cîni nu sînt. E peste fire să se poată face. E numai o credință, al cărei temei e răutatea de inimă, peste fire de multă, a cîte unui om. Nu-l putem înțelege răutăcios într-atîta decît numai că e lup adevărat în chip de om. Deci, nu om care se poate face lup, ci lup care se poate face om.

Cînd vin toanele prostului, face prostii întruna, cînd i s-abate unui om crunt din fire, bate și omoară ca-n neștire. Aceste sînt „atacuri" ale „boalei". Atunci omul răutăcios se face lup sugrumător, și apoi iarăși îi trece.

Se vede că dintr-aceste „atacuri", numite de învățați paroxisme, au făcut popoarele „sorocurile" pricoliciului, și-au luat ca adevărat ceea ce se spune numai ca pildă. Noi zicem „în furie omul devine fiară", cu apucături de fiară adică, să zicem de „lup", dar nu luăm vorba în înțelesul că într-adevăr omul se face cu patru labe, cu păr pe el, mai scurt, fiară ca în pădure. Dar poporul așa a luat-o. Asta e tot.

## UN PRIM CUVÎNT

Începînd această revistă, nu avem alt gînd decît acela ce se oglindește, credem, destul de lămurit în titlul ei. Dorim și vom năzui ca ea să fie o icoană cît mai credincioasă și mai întreagă a *vieții noastre literare și artistice* în desfășurarea ei. Coloanele acestea se vor deschide dar primitoare tuturor scriitorilor noștri — și nici unul nu va găsi aci vreo constrîngere sau vreo restrîngere a talentului său. Pe de altă parte, vom căuta să informăm publicul cititor despre tot ce este manifestare a vieții literare și artistice, prin *cronici* și *bibliografii*, ce-și vor avea locul regulat în fiecare număr al revistei.

Programe nu vom formula ; orice s-ar zice, mai la urmă programul unei reviste de orice fel rămîne numai... lista colaboratorilor ei. Se poate întîmpla chiar, mai ales în partea de critică, sau de apreciere a unei opere, sau „direcțiuni", ori „curent", ca nu toți colaboratorii acestei reviste să fie de una și aceeași părere ; nici o iscălitură deci nu angajează pe alta.

Nici pretenția de a porni curente noi, sau de a înnoi curente vechi, cum se vede, nu o avem. Curente bune, curente sănătoase au fost totdeauna în literatura românească de la începuturile ei, și uneori a voit Dumnezeu c-a fost și cine să le urmeze ; acele curente se vor urma și azi, și credem că nu importă atît trîmbițarea, cît susținerea lor prin *scrieri* cari în materie literară constituiesc *faptele*.

Pe colaboratorii noștri nu-i vom întreba de curent sau de program — îi vom întreba însă de talent, întrucît îl va putea recunoaște modesta noastră apreciere. Și

nu ne temem de nici o primejdie, căci nu este talent care să poată sluji unei cauze urîte — și întotdeauna în lucrul *bine spus*, chiar cînd n-ar fi adevărul întreg, trebuie să fie o părticică măcar de adevăr, care să merite a fi ținut în seamă.

Acesta e primul cuvînt — al nostru. Al doilea, cel hotărîtor, va fi acela al publicului căruia ne adresăm, cu năzuința de a-i pune la îndemînă o publicație care să-l intereseze întotdeauna și să-l mulțămească, poate, uneori.

# PENTRU POPOR

Anii cari au sfîrşit veacul al nouăsprezecelea vor fi însemnaţi în istoria culturală a neamului nostru prin mişcarea poporanistă, ce s-a început în ei. Cărţi de popularizare a ştiinţei practice, gazete şi reviste pentru ţărani, începuturi de bănci populare şi de cercuri pentru răspîndirea poveţelor utile prin grai viu între plugari, agitarea cestiunelor ţărăneşti din punct de vedere politic şi economico-naţional, înfiinţarea de coruri şi de teatre săteşti, de şcoale de meserii, de grădini şcolare ca model pentru sate şi altele de acestea. Iar mai presus de toate năzuinţa — deocamdată anevoioasă prin mulţimea piedicelor de tot felul — de a da învăţămîntului primar îndrumarea pe o cale mai apropiată de nevoile obşteşti ale vieţii românilor.

Mişcarea aceasta a fost pornită din două direcţii, de sus în jos, de la guverne spre pătura ţărănească ; şi de jos în sus, nu de la înşişi ţăranii noştri, ci de la cei mai apropiaţi de ei prin felul de viaţă, de la învăţători. Nu-mi e în gînd să arăt cum s-au pornit aceste două mişcări centripetale şi cum s-au unificat cu încetul. Le constatez numai. Negreşit pentru dezvoltarea lor mai repede şi mai cu folos a contribuit şi un factor de mare importanţă : literatura, care, mai ales în partea ei poetică, s-a îndreptat în timpul din urmă spre poporanism şi a întors limba scrierilor noastre cu totul spre popor şi spre simplicitatea plastică a felului de a vorbi al ţăranului.

Iar această *Şezătoarea săteanului* poate şi ea în mijlocul acestor mişcări să se laude ca Eneas vorbind de lup-

tele troienilor : *Quorum magna pars fui* *. Lucru vrednic a fost gîndul inimosului întemeietor al acestei reviste, d. Dumitrescu-Bumbești — cînd a pornit revista, dar și mai vrednic lucru este că fără șovăire s-a trudit s-o scoată departe de drumul cel mare și să n-o lase, după obiceiul multor începători de reviste, cari abia scot carul lor din curte și îl lasă îngrămădit în uliță. Eu am admirat de multe ori sufletul stăruitor spre bine și neclintita năzuință spre lumină a multor învățători de-ai noștri și știindu-le trudita viață ce o duc cei mai mulți, m-am gîndit totdauna la paradoxalele cuvinte ale *Bibliei* : „Tu, Doamne, în cei slabi ai pus puterea !"

În cei șapte ani de muncă, *Șezătoarea săteanului* s-a luptat cu stăruință pentru izbînda mișcării poporaniste. Mai ales pe două terenuri : al băncilor poporane și al cercurilor culturale. Revista a agitat pe gorjeni și gorjenii au agitat țara întreagă. A izbutit apoi să adune în jurul ei luptători cari să sporească propaganda și cu scrisul lor să propovăduiască poporului calea pe care toți o dorim. Și între acei adunați pe lîngă ea, dacă e lucru vrednic să-l spun, sînt și eu. Și vor fi și alții, mulți și cu multă putere. Și cei ce au stăruit șapte ani, vor stărui înainte cu sufletul crescut și cu inimă crescută. Și va birui odată neamul nostru românesc, și se vor bucura și luptătorii acestei reviste că se pot lăuda cu o cît de mică parte a lor la îndeplinirea biruinței. Nu vor fi făcut ei multe, căci spre a face multe trebuie puteri mai tari, dar vor fi făcut mult, că mai mult prețuiește în ceruri dinarul văduvei, a zis Mîntuitorul, decît talanții bogatului. *Quod potui feci, faciant meliora potentes.* **

---

* La care fui părtaș în mare parte *(n.a.)*.

** Cît am putut făcui ; să facă mai bine cei puternici *(n.a.)*.

## PROVINCIALISMELE SCRIITORILOR NOŞTRI

E caracteristic în literatura noastră faptul că ne învinuim unii pe alţii că scriem provincial. Voiam să zic că ne învinuim mai mult decît e cu cale, şi că de multe ori anatemizăm pe un scriitor pentru cîteva cuvinte provinciale din opera sa.

Lucrul acesta îşi are şi partea sa veselă pentru că, într-adevăr, noi nici nu ştim pentru ce ne anatemizăm unii pe alţii. Nu ştim cari cuvinte se pot numi, fără drept de apel, provincialisme şi cari nu. Dacă limba noastră ar fi aşezată şi fixată în margini bine hotărîte, cum e bunăoară cea franceză, controlată prin dicţionare academice şi poleită printr-o literatură veche, atunci am şti şi noi, anumit ca şi francezii, ce este provincial şi ce este solecism în limba noastră. Dar noi acum ne începem literatura şi tradiţiile ei sînt puţine şi nu de-aşa multă vreme şi, şi acestea sînt unilaterale, pe teren bisericesc şi istoric. Fiindcă noi sîntem rău nărăviţi de-a compara totul ce-avem cu ceea ce au popoarele culte ale Apusului, în special cu ceea ce au francezii, sîntem vecinic cîrtitori ai noştri înşine şi vecinic zăpăciţi. Pe scriitorii noştri nu-i putem privi altfel, decît alăturîndu-i cu scriitorii cunoscuţi ai Apusului, limba ne-o găsim barbară şi săracă, pentru că mereu o alăturăm cu cea franceză, şi aşa cu toate celelalte. Slugarnica vorbă, şi lipsită de demnitate, a boierilor lui Cantemir — mi se pare : „Ticăloşi, măria-ta !“ — asta ni-e înalta înţelepciune cînd vorbim de-ale noastre.

Cînd se încheagă o limbă literară, ea îşi adună toate elementele cîte şi le are răzleţite pe teritoriul ei, de pre-

tutindeni. Culege şi-apoi alege. Dar şi alegerea se face cu multă încetineală, iar criteriile alegerii sînt multe şi impuse de multe nevoi. Iar dacă limba noastră literară abia acum se încheagă, e lucru firesc că toate elementele ei constitutive trebuie să s-adune de pe-ntregul ei teritoriu, din toate provinciile. Eu nu înţeleg să se adune în dicţionar, ci în literatură, acolo unde elementele limbii sînt vii şi circulează. Graiul toscan a[l] lui Dante a fost numai un sîmbure, pe lîngă care s-au alipit şi se alipesc, chiar şi astăzi, elemente de prin toate feluritele graiuri provinciale ale italienilor, ca să formeze limba literară italiană. Tot aşa graiul în care şi-a tradus Luther biblia ; limba literară a germanilor şi astăzi primeşte cuvinte provinciale, şi germanii se bucură ori de cîte ori răsare un cuvînt provincial care vine să le îmbogăţească limba.

Nici nu se poate forma o limbă unitară a unui popor cînd un grai oarecare, oricît de mult ar fi fost impus de o literatură puternică, exclude cu îndărătnicie elementele specifice ale altor graiuri.

Ce este, deci, învinuirea noastră reciprocă în literatură, că unul ori altul aduce cuvinte provinciale în limbă ? În care limbă ? În cea care se formează acum ? Dar cu ce să se formeze, dacă nu cu elementele pe cari şi le adună de pretutindeni ? Fireşte, unii neorientaţi cred că limba literară ni-e formată şi constituită, iar baza ei ar fi graiul muntenesc. Aceştia au să ţipe grozav împotriva moldovenismelor şi ardelenismelor şi mai ştiu eu împotriva ce, nu pentru alt motiv, ci numai fiindcă aceste nu sînt muntenisme. Frumos criteriu de a face selecţiune între elementele unei limbi, care este şi trebuie să fie una şi de toţi românii înţeleasă, nu numai de o parte dintre ei !

Îmi aduc aminte că un scriitor muntean dintre cei mai de frunte, fiind de faţă şi el, pe cînd noi trei, d. Slavici, Caragiale şi eu, ne frămîntăm să găsim un nume pentru revista ce am scos-o împreună pe la 1894, s-a indignat de noi că ne-am hotărît să numim revista cu un cuvînt provincial (bănuiesc că-l credea ardelenism). Spre mirarea şi spre spaima mea, scriitorul meu credea într-adevăr că vorba *Vatra* — cum am numit revista — este un provincialism şi că ar fi un sinonim de

prisos al vorbelor moşie sau teritoriu, fiindcă nu cunoştea accepţiunea adevărată a vorbei şi era zăpăcit de metafora *vatra strămoşească*.

În cazul acesta, neştiinţa era judecător şi condamna ca provincialism un cuvînt îndeobşte cunoscut. Lucru se întîmplă des, şi nu e spre lauda noastră că orice cuvînt pe care noi n-am avut ocaziune să-l auzim pînatunci — cum o pat cei născuţi prin oraşe cu sute de cuvinte de la ţară — sau pe care nu-l ştiu din cine ştie ce cauză (mai ales dintr-o sfîntă necunoştinţă a limbii), orice cuvînt ca acesta îl osîndim şi „cu scîrbă" îl respingem ca provincialism şi pe bietul scriitor îl hulim că nu-şi cunoaşte limba. O s-aduc exemple lămurite.

# PENTRU LIMBA ROMÂNEASCĂ

Limba românească a trăit, de cînd ni se pomenește prin cărți, în rele condiții de dezvoltare, dar gîndesc că niciodată nu i-au fost așa de rele ca acum. Mult ori puțin, pe la curțile voievozilor noștri tot s-a vorbit românește, s-a vorbit și prin casele marilor boieri, și, negreșit, boierii au căutat să vorbească mai pe alesul decît mulțimea slujitorilor și-a locuitorilor de la țară, și lucrul acesta, oricît ar fi fost de neînsemnat, contribuia la cultivarea și dezvoltarea limbii. Și pe atunci, însă, cei ce se „osteneau“ de-a ridica „proasta limbă românească“ erau necăjiții de cărturari scriitori. Mai ales cei bisericești, și poate că numai ei. Traducînd, ei erau siliți să caute și, unde nu mergea altfel, să creeze echivalentele românești ale cuvintelor traduse, își frămîntau capul să dea frazelor forme frumoase, după modelele originalului și se străduiau să unifice limba celor împărțiți sub multe stăpîniri „ca nu cumva moldoveanul să fie nepriceput cînd îl ascultă munteanul“, și știind că „acele vorbe sînt bune cari ca banii cei buni umblă în toate țările“, ei croiau o limbă mai aleasă și unitară. E de admirat munca acestor adevărați frămîntători ai limbei noastre, și urmîndu-i de la cel mai vechi pînă la cei din urmă, te uimești de marile progrese ce le-a făcut limba în cursul vremii, îmbogățindu-se și poleindu-se.

Cu mult mai puțină vrednicie au arătat scriitorii de cărți de petrecere, adecă de „povestiri lumești“. Și jos de tot stă meritul cronicarilor. Unii dintre aceștia scriu foarte vioi și ți-e mai mare dragul să-i citești, dar ei se gîndeau numai la ceea ce aveau să spuie, nu și la

felul în care spun, și de aceea stilul li-e neîngrijit, limba li-e cea obișnuită în vorbirea zilnică și frazeologia întru toate ca a poporului. Negreșit tocmai în naivitatea și plasticitatea aceasta stă frumusețea scrisului lor și numai la ei găsește filologul formele adevărat poporale ale limbii de pe atunci, căci scriau frazele așa cum le aveau în gură, fără să se ostenească, asemeni scriitorilor bisericești, să culeagă și s-aleagă, să creeze și să cizeleze. O dezvoltare, deci, văzută a limbii românești nu o aflăm în cronicari. Și nici nu trebuie să le-o cerem, căci scopul lor a fost altul, cel istoric, nu cel literar.

Și așa, de cînd am început și noi să pricepem că limba e cel mai puternic mijloc al dezvoltării culturale a unui popor și că, deci, dezvoltarea și cultivarea limbii devine de sineși un scop, de-atunci limba noastră a fost abătută cînd la dreapta, cînd la stînga de cei ce credeau că au găsit adevăratul drum pe care să fie îndrumată și mijloacele cele mai prielnice cari s-o dezvolte și s-o cultive. Încercări sîlnice ale filologilor. Într-adevăr a lor e chemarea și știința de-a arăta căile pe cari s-a format și s-a dezvoltat o limbă, dar a lor e numai știința, nu și putința. Un drum ne-ar fi dus spre o limbă latină cu forme pocite rău, nici latinești curate, nici românești neaoșe ; iar altul spre o limbă creată ad-hoc și pe repezeală numai din elemente românești.

De pe urma acestor încercări nu ne-am ales cu nimic.

Mijloacele noastre, acum, sînt și puține, și slabe. Biserica a încetat să mai fie mijlocul cel puternic al cultivării și al dezvoltării limbii. Cărți religioase nu se mai citesc ; limba cărților bisericii e tot cea veche, înghețată în vechile forme și păstrîndu-și arhaismele. Școlile, fără îndoială, sînt un uriaș propovăduitor al unității limbii, ele ajută și la cultivarea ei, dar pentru dezvoltarea limbii nu pot face nimic.

Societăți literare, cum au avut și au pretutindeni popoarele culte ale Europei, noi n-am avut niciodată și nici n-avem. E adevărat că Academia Română e înființată tocmai pentru scopul cultivării și dezvoltării limbii românești. Dar ea există de scurtă vreme și, deși lucrează cu inimă într-acest sens, n-a putut produce nici o mișcare în literatură și, din lipsa unui contact mai

întins al ei cu publicul, lucrările ei sînt aproape necunoscute de public. Nici curtea noastră regală n-a avut contact cu literații și nici un fel de legătură cu ei.

Ar mai fi teatrele și saloanele. Dar teatrul nu poate da publicului decît ceea ce însuși teatrului îi dă literatura și el nu poate să cultive, cu atît mai puțin să dezvolte limba, ci numai să popularizeze ceea ce iese din condeiele autorilor. Iar cu saloanele ne cam bate Dumnezeu pentru nu știu ce păcat... [...] „Cei zece mii de deasupra“ ai obiditului neam românesc au în dispreț limba valahă și o vorbesc numai de nevoie cu servitorii cari, din întîmplare, sînt români, căci și aceștia sînt aleși tot din neamuri străine, și aduși de prin Francia și din insula britanilor. Saloanele românești — nu spun o blăsfemie că le numesc așa ? — n-au nici o stimă de literatura noastră, de obiceiurile noastre, de nici o manifestare a vieții românești. Ele nu numai că ne refuză orice ajutor și, deci în chip negativ, ne fac răul, dar în chip pozitiv ne sînt dușmane prin stăruința de-a batjocori năzuințele naționale și de-a zădărnici interesele ideale ale statului românesc. Fapta saloanelor noastre merge *pînă la trădare de neam* și de les-majestate a naționalității române. În loc să fie pîrghia cea mare întru ridicarea limbii românești, ele sînt veșnicul pumnal în mîna nesocotitului.

Și rămîn singuri scriitorii, fără de ajutor dintr-o parte și batjocoriți dintr-alta, singuri ei ca să se ostenească a dezvolta și a îmbogăți limba. Puțină putere, chiar cînd am fi un neam cu mult mai mare și mai cult. Ce să facă ei mai mult decît ceea ce-i iartă tristele împrejurări, și cum să se dezvolte literatura pe toate ale ei tărîmuri, cînd toată putința îi este luată ?

# MĂRȚIȘORUL

Dintre simbolurile soarelui, cel mai des întrebuințat este banul de argint. Cei ce înlocuiesc banul alb cu unul galben de aur o fac din mîndrie și din neștiință, că nu e totuna a afuma cu tămîie în biserică ori cu usturoi. Banul alb închipuiește soarele primăverii, pe care toate popoarele și-l închipuie alb, cu cai albi, cu haine albe, cu arme albe, căci albul este al biruitorilor. Soarele verii, cînd e în toată puterea sa, e roșu, iar al iernii e închipuit galben, ba chiar negru. Cu toate că metalul soarelui e aurul, iar argintul al lunii, obiceiul a făcut ca simbolul soarelui primăverii să fie un ban de argint, numai din pricină că trebuie să fie alb. Lucrul trebuie să-l înțelegi așa că nu banul într-adevăr e simbol al soarelui, ci bucățica rotundă de argint, un semn, o mărturie de botez, un mărțișor, pe care îl putea înlocui așa de lesne cu un ban.

Iată, tocmai mărțișorul de la luna babei Dochia este cel mai cunoscut simbol al soarelui. La orașe e o sminteală mare a rostului ce-l are mărțișorul, că-l facem din aur ori din tinichea galbenă, cînd el trebuie să fie numai alb de argint, și mai ales că-i dăm formă de inimă, de carte, de floare, de porc și de alt animal, cînd el trebuie să fie numai rotund cum e soarele. Toate aceste podobi n-au nici un Dumnezeu pe lume și sînt înșelătorii și ale pungii, și ale tradițiilor. Pe la țară, pe unde n-au ajuns negustorii de mărțișoare să fure ochii oamenilor cu sclipiturile lor de tinichea tăiată în chip de

purcei, mărțișorul nu se face altfel decît dintr-un ban de argint.

Mărțișorul să leagă cu un fir roșu — care însuși este un simbol al focului și al luminii, deci și al soarelui — ori la mînă, ori la gît. Poporul nostru de pretutindeni îl cunoaște ți-l ține în mare cinste, deși acum nu-l mai poartă decît copiii, fetele și numai rar și nevestele și flăcăii, fiindcă el e crezut ca aducător de frumusețe și de iubire. Mărțișorul să leagă ori înainte de răsărirea soarelui, ori mai bine deodată cu roșirea, și scopul purtării lui este să aduci o jertfă soarelui, purtîndu-i cu tine chipul, cam cu același rost cum purtăm noi o cruce ori un chip al lui Christos în sîn. Printr-asta te faci prieten cu soarele, ți-l faci binevoitor să-ți dea ce-i stă în putere, mai întîi frumusețe ca a lui, apoi veselie și sănătate, cinste, iubire, nevoie și curăție de suflet. Țăranii zic că pun copiilor mărțișoare ca să fie curați ca argintul și să nu-i scuture frigurile, ceea ce e adevărat, dar cu mult mai limpede își spun gîndul fetele care zic că-l poartă ca să nu le ardă soarele. Firește că stă în puterea soarelui să le înnegrească fața, de aceea, cine poartă mărțișoare nu mai e pîrlit de soare ; cine nu le poartă are să se ofilească, deci fetele trebuie să poarte dacă vreau să fie albe la față. Poporul mai știe încă bine că în purtarea mărțișorului este o adorare a soarelui, căci el crede că trebuie purtat ca lucru sfînt, nu așa ca podoabă, ori ca jucărie. Cine nu poate face așa, ori cine uită că poartă mărțișor, acela e mai rău în ochii soarelui decît unul care nu-l poartă deloc. Și mai departe, cînd lapezi ori arunci mărțișorul, să nu te vadă soarele, că e păcat și-l superi, încît te pîrlește peste vară.

Mărțișorul să poartă de la baba Dochia — întîi martie, ziua care începe primăvara — pînă ce se arată neclintitele și neîndoioasele semne ale biruinței primăverii, adică după locuri și tradiții, pînă ce aude cucul cîntînd, pînă ce înfloresc trandafirii, ori păduceii, ori cireșii, pînă ce vin berzele ori rîndunelele, pînă ce auzi tunînd și așa altele. Atunci ori îl leagă de vreun trandafir, de vreun pom înflorat, ori îl aruncă după cuc și după barză, ori

îl aruncă pe apă — iar asta mi se pare la noi, românii, cea mai cu rost lucrare — ori îl cheltuiesc ca pe orice ban. Pe lîngă această credință îndeobște știută, mai sînt și altele locale, tălmăciri* mai mult ori mai puțin înțelepte ale amănuntelor legate de mărțișor.

---

* În periodic : *tălmăcite (n.n.).*

## PNEUMONIILE ȘI CAUZELE LOR ÎN SUPERSTIȚIILE POPORULUI

Mi-ai scris într-un rînd și m-ai întrebat cît adevăr este și cîtă minciună în zvonul că fetele fac în noaptea spre Anul nou farmece și vrăji într-un chip de necrezut, adică dezbrăcate de tot, afară în gerul iernii. Ziceai că una dintre cele mai frumoase fete din sat ar fi murit de junghiuri în ajunul Bobotezei, și că gurile rele o învinuiau tocmai de asta.

Eu nu știu de ce-a murit fata din satul vostru, dar tare mă tem că gurile rele vorbeau adevărul. Nu o singură fată și nici două, și nici zece, nu și-au făcut de petrecanie cu nebuniile lor din noaptea de Sîn-Vasii. Se îmbolnăvesc de junghiul numit pneumonie, capătă junghiuri zise cuțite, reumatisme, dureri de gît, amorțeli de mîini și de picioare, unele își pierd graiul și auzul. Ba se întîmplă, cu deosebire la vraja zisă cu oglinzile, că o seamă de fete mor atunci pe loc, de spaimă poate mai mult decît de frig. Număratul parilor și semănarea cînepei la tăietorul lemnelor, căutatul în fîntînă și tropotitul porcilor ține cîte-o jumătate de ceas. Înțelegi acum că a sta atîta vreme în pielea goală pe gerul Bobotezei, noaptea, afară, este o nebunie dintre cele mai nebune. Eu aș vrea să se facă un catastih de toate fetele și femeile cari se plîng de întîlnitura cu ceas rău, de pișcături de iele și de pocituri, și să se întrebe din ce le vine răul. Că nevestele, adevărat, fac puține farmece iarna, goale ca Eva, dar răul a intrat în ele de pe cînd erau fete și umblau cu vrăji. Apoi multe se îmbolnăvesc în ziua lui Haralambie cel cu ciuma, și pe la Sîn-Toader cînd trag caii de coadă și la Mucenici și la

Alexii cînd alungă șarpele. Iar altele mai puține pe la Florii cu scăldatul făcăturilor, ori pe la Sf. Gheorghe cu trasul oalei legată de picior prin iarbă.

Dezbrăcarea pînă la piele și despletirea părului își are rostul ei într-o mulțime de obiceiuri superstițioase, nu numai la farmece și la Anul nou, ci peste tot anul. Obiceiul uneori e foarte primejdios, înțeleg pentru răceli iarna, iar alteori e neghiob și întru toate necreștinesc — cum e la amenințarea furtunii cu toporul vara —, iar de alteori e scandalos, cum e la afumarea grădinilor la începutul primăverii. Ca să fii pe deplin lămurit despre acest obicei, îți scriu mai cu amănunte: Ce rost are, cînd și cum și unde se practică.

Apostolul Pavel, într-o scrisoare a lui, zice că femeile să meargă la biserică în haine fără podoabe, fără cercei și salbe, fără nimic ce este dintr-ale deșertăciunilor lumii. Adică, smerite și dezbrăcate de trufie și de avere. Și lui Moisi i-a poruncit Dumnezeu din rugul ce ardea să s-apropie de el fără încălțăminte. De altarul Domnului și noi bărbații creștini ne apropiem fără acoperămînt al capului. Așa se cuvine să ne apropiem de Dumnezeu. Acum înțelegi de ce toate popoarele păgîne, și și cele creștine, cînd s-apropiau de altar ori își începeau rugăciunile, lepădau toate podoabele ca să fie smeriți și curați. Femeile despleteau părul și ca să nu aibă această podoabă a părului împletit și și pentru celelalte podoabe scumpe ale capului. Desculțe, despletite și numai în cămașa albă, fără brîu, așa trebuiau să se roage. De-aici, urmărind același gînd, ajungi și mai departe, să lapezi și cămașa. Dar mai este și alt temei, pentru duhurile rele. Oamenii au purtat și poartă fel de fel de amulete ca să depărteze duhurile rele — cum ți-am spus într-alt loc chiar și brîul și salba, cerceii și inelele sînt amulete. Cîtă vreme le ai la tine, duhurile te ocolesc. Ce trebuie deci să faci cînd vrei să chemi duhurile, să le ceri ajutorul, să le apropii de tine? Să dai jos de pe tine toate lucrurile cari le stau împotrivă, toate piedicile lor. Gîndul acesta te duce tot la dezbrăcare, și ca să fii încredințat că n-ai nici un amulet — poate fără știrea ta — lapezi toate hainele. Gîn-

desc că-ți ajung acestea, ca să vezi care e rostul dezbrăcării pînă la piele în obiceiurile superstițioase.

Anumite buruieni de leac, în anumite nopți, le culeg țărancele ori goale de tot ori numai în cămașe. Mai ales în noaptea spre Ziua Crucii, toamna, și în noaptea spre Sîn-Toaderul cel mare, primăvara. Dacă nu noaptea atunci în zori, între cîntatul cocoșilor și răsărirea soarelui. Pe cele ce le culeg bărbații, cum e spînzul pentru ierbarea vitelor la Sîn-Toader sau la Dragobete, ei le culeg goi pînă la brîu — căci nici într-un obicei superstițios bărbații nu se dezbracă de tot — ori cu brațul gol. Fetele culeg și busuiocul menit pe dragoste tot în pielea goală. Înțelegi că orice plantă pe care ai s-o descînți, mai ales pentru vrăji și pentru făcut pe ursită și pe dragoste, trebuie s-o culegi în cămașe, ori cel puțin despletită și desculță. Cu atît mai bine dacă o culegi dezbrăcată de tot. Nu e nevoie să ți le înșir pe toate cîte le culeg așa, căci unele femei se țin mai strîns de obicei, altele nu. Însăși babele nu-și mai țin legea, decît atunci cînd sînt plătite să culeagă cutare buruiană și, fiind de față și fata pentru care culeg, umblă cu fel de fel de șmecherii de-ale lor, ca să umple de spaimă și de cutremur pe biata fată.

Pentru alungarea duhurilor, într-anumite zile, țărancele au obiceiul să măture, dezbrăcate pînă la piele, casa. Tot în ziua Sîn-Toaderului fac și acest lucru, în ziua Sfîntului Andrei, la Sf. Gheorghe, și într-alte zile de acestea, cînd ung ușorii ușilor cu usturoi și se luptă cu strigoii. Astăzi țărancele spun că măturînd casa în chipul acesta alungă purecii.

Dintru început toată măturarea asta a fost pentru duhurile negre ale văzduhului, și tot pentru ele e și astăzi, dar vezi pînă unde a ajuns neînțelegerea vorbelor! Căci, pe lîngă măturare, femeile spun un descîntec, vorbe obicinuite: „să fugiți, boi negri, din casa mea, de pe lîngă casă, că de nu vă mătur cu mătura, vă afum cu cîrpe, vă bat cu trestia“, și celelalte. Acei boi negri sînt duhurile rele, și fiindcă și purecii sînt negri, vrăjmașele duhuri s-au făcut pureci.

De la pureci a trecut obiceiul și la alte gîngănii, la omizi, la furnici, la gîndaci de tot neamul, la stelnițe. Și

în loc să ţie curată casa, s-o spele şi s-o scuture mai des, ţăranca se dezbracă în pielea goală şi descîntă în mijlocul casei, ca să se sperie purecii şi ploşniţele. Asta o face mai des, nu numai în zilele strigoilor, căci a pierdut adevăratul înţeles al obiceiului.

Nu l-a pierdut însă, şi ştie bine că se dezbracă pînă la piele, ca să aibă mai multă putere asupra strigoilor şi duhurilor rele, la sărbătorile soarelui de primăvară. Acum, fie într-o zi a Martinilor sau a Filipilor de iarnă, fie la Sîn-Toader, fie la Mucenici, la Alexii ori la Bunavestire, ţăranii au obiceiul să încunjure de trei ori casa şi tot coprinsul de pe lîngă casă afumînd cu cîrpe, făcînd zgomot cu lucruri de fier, stropind cu apă descîntată ori cu aghiazmă şi spunînd din gură descîntece sau rugăciuni de-ale poporului. Obiceiul e vechi, strămoşesc. Cu zgomotul de fier sperie, cu fumul supără duhurile, cu apa şi cu focul curăţesc casa, vitele, pomii. De obicei femeile duc cîrpa aprinsă şi afumă, iar bărbaţii fac zgomotul zurăind lanţuri, bătînd cleştele ori sunînd un clopot. Dar femeile trebuie să fie în pielea goală. Acest lucru însă nu e tocmai de lăudat, căci ele umblă despuiate aşa în vederea altora, mai ales a copiilor. Adevărat e că unele îşi iau cămaşa în dinţi, ceea ce în anumite obiceiuri are o anumită însemnătate, dar aici nu e alta decît o acoperire a trupului pornită din ruşine. Ţăranii ştiu şi spun că ei înconjoară casa în zilele acestea, ca să nu intre şarpele — nu cel ce se tîrăşte cum îţi vine a crede, ci necuratul — şi ca s-alunge pe diavolul. Într-adevăr e însă vorba de fulger.

Necreştinesc şi vrednic de ocară este obiceiul femeilor de-a se dezbrăca în pielea goală pe vreme de furtună vara, ca să înconjoare casa cu un topor în mînă, amenințînd norii. Credinţa asta e neghioabă. Precum ţi-am spus, poporul crede că norii sînt aduşi de duhuri rele ori de solomonari, şi că cu toporul îi poţi speria să plece cu grindina şi cu trăsnetele într-altă parte. Numai păgînii pot scorni o credinţă ca asta. Mai mare ruşinea să crezi că Dumnezeu cel atotputernic — că doar el poartă norii şi furtunile — să sperie de o biată babă guşată care aleargă fără nici o haină pe ea ameninţînd cerul cu un topor! Să înspăimînţi puterea cea fără de

margini și atotînțeleaptă cu buiguielile ce le spune din gură baba Sanda ori Manda. E să te prăpădești de rîs, cînd vezi cum iese de iute și de înfocată cu toporul, uitîndu-se dincotro vin norii și înconjurînd casa parc-ar fi vrînd să caute pe Dumnezeu și să-l pocnească! Și așa umblă și așa se uită, încît parcă într-adevăr poate turti pe Dumnezeu.

Toate cîte ți le-am spus pînă acum sînt împotriva duhurilor, adică au scopul să sperie și s-alunge puterile întunecate ale Necuratului. Acum să întoarcem foia, să vedem și cele ce se fac cu ajutorul acestor duhuri. Mai întîi furarea manei, cu deosebire a laptelui. În noaptea Sf. Gheorghe, ori în zorii zilei, femeile cari vreau să fure laptele altora, se duc pe un cîmp și, legîndu-și o oală, o doniță, de un picior, umblă cît e cîmpul în pielea goală, tîrînd vasul prin iarbă ca să s-adune rouă în el. Cît de multă rouă adună, atîta lapte fură de la alții. Ori adună roua cu o pînză descîntată — lucrată toată într-o noapte, melițată, toarsă, năvădită și țesută din amurg pînă la cîntători: vezi tu, grabă, nu glumă! Pînză de cămăși nu țes ori o țes cu lunile, dar pentru vrăji se zoresc cu pînza de dau în brînci. Acum, altele n-au credință că fură, ci că adună lapte pentru ele, dar oricum ar fi obiceiul e nebunie curată. Poate că dintru-ntîi a fost numai credința în puterea rouei, din zorii zilei de Sf. Gheorghe, bună de păstrat în casă ca aghiazma. Și e ceva din vrun cult solar. Dar așa cum e credința azi, îți aduce aminte de strigoaicele cele date dracului cari zboară pe mătură. Cu vrăji d-acestea n-ai să faci nici un bine vacii tale și nici un rău vacii altuia, că vaca dă lapte după hrana, îngrijirea și sănătatea ei, nu după cîtă rouă ai adunat. „Se zice că strigoaicele furătoare de lapte totdeauna, după ce isprăvesc cîte o furătură de astea, cad bolnave la pat și zac cîteva zile.“ Cred și eu. Cum să nu te îmbolnăvești, umblînd gol ca napul noaptea pe cîmp, pînă ce aduni o doniță de rouă! Tălmăcirea temeiului celui firesc al credinței ți-am scris-o într-alt loc.

Tot cu chemarea duhurilor necurate fac babele vrăji pe ursită și pe dragoste, cu foarte multe ciorovăieli de-ale lor, între care se înțelege că e și dezbrăcarea în pielea goală ca să fie mai cu putere vraja. Așa ți-o po-

menesc numai aici iar în alt loc îți voi spune mai multe pentru alte cuvinte mai ticăloase.

Tocmai acum mă întorc la vorbele de la început. Vrăjile fetelor în noaptea de Anul nou sînt de două feluri, unele sînt numai căutări ale ursitei, ce fel de bărbat va avea fata, încotro se va mărita, peste cîtă vreme, cum va trăi cu bărbatul și altele de-acestea. Iar celelalte sînt farmece : fata caută să lege inima cutărui flăcău anumit, să-l despartă de altă fată, să-i facă „de urît" acelei fete, s-o vrăjească trimețîndu-i nebunie și urîțenie și boale din Sfinte și fapt și aruncătură. Vezi tu bine că vrăjile cele dintîi sînt nevinovate și au gîndul numai să ispitească cele viitoare, iar acestea din urmă, farmecele, sînt făcute cu gînd rău să strice altora. Dar acestea se pot face orișicînd peste an, de aceea le las la o parte acum.

Sînt multe chipurile de-aș căuta ursita. La Anul nou se fac cu ajutorul apei, la Sîn-Toader și la Sîn-Gheorghe cu ajutorul focului. Dacă vrei, întoarce foile cărții și caută unde vorbesc anumit despre ele și despre nebunia lor. Cele mai multe fete își fac de cap cu căutarea ursitei. Întîi că se îmbolnăvesc de răceală. Desculțe, despletite și goale de tot, s-apucă să numere cu ochii închiși cei nouă pari și pe cel din urmă să-l lege. Asta nu ține multă vreme, dar oricum destulă ca s-o străbată gerul pînă în oase, dacă e o noapte mai senină. Dar după asta s-apucă să numere nouă stele și la a noua să spuie un descîntec. Pînă ce-l spune îi dîrdîiesc dinții, și tot nu intră în casă. Merge și izbește porcii ori boii cu piciorul, ca să vadă după a cîtea lovitură vor răspunde, și după asta socotește anii măritișului. În urmă seamănă cînepa la tăietor, o grăpează cu cămașa, ia un pumn de țărînă și cu el intră în casă, pune țărîna sub pernă și se culcă. Îți poți închipui în ce hal se găsește biata nebună, după ce a stat atîta vreme pe zăpada înghețată, desculță și goală ! Degerăturile sînt lucru cel mai mic de care se plînge a doua zi ; dar dureri prin cap și prin oase și junghiuri, și cîteodată țărîna de sub pernă i-o pune mă-sa sub cap în sicriu. Altfel de căutare a ursitei este încercarea să vezi în apă ori în oglindă

chipul ursitului. Acesta e primejdios, căci de multe ori fetele leşină, se îmbolnăvesc rău şi uneori cad trăsnite de spaimă. De aceea lîngă fata care încearcă felul acesta, stă totdeauna vro prietenă ori mă-sa, pentru vreo întîmplare cu primejdie. Cu oglinda se face în casă : fata stă pe scaun, goală, în fața oglinzii și se uită țintă într-însa la flacăra lumînării care îi arde în spate. Iar la puț se face aşa : fata ţinînd o lumînare în mînă, stă plecată şi uitîndu-se ţintă în fundul puţului pe luciul apei. Peste ea e aruncat un cearceaf, care acoperă gura puțului.

Şi vraja cu oglinda şi cea cu fîntîna o fac fetele ca să li se arate vedenii, din cari să cunoască viitorul. Chipul, și celelalte cu număratul parilor și sămănatul cînepei tot pentru asta le fac, la urma urmei. Şi într-adevăr cele cu oglinda şi cu fîntîna au de multe ori vedenii, iar dacă nu atunci, au după ce se culcă visuri. Lucru e foarte firesc, şi-ţi voi vorbi despre el în capitolul următor.

Ţi-am spus destule cît trebuie ca să ai cunoştinţă despre răul acesta al vrăjilor în pielea goală. Toate ca toate, obiceiuri și credințe vechi, dar cînd ne fac numai rău îngreunîndu-ne sufletul cu păcate împotriva credinței creștinești și aducîndu-ne boale în oase, de ce să nu le mai lăsăm în plata Domnului ? Dacă ar conteni fetele cu vrajele de Anul nou, poate n-ar avea atîtea femei prin sate boale reumatice și junghiuri, pe cari le aruncă în spinarea cailor lui Sîn-Toader și a ielelor și a joimarițelor. Te miri cum nu bănuieşte românul pricina atîtor boale în nebuniile lui, și ori o caută tot în altă parte, ori se plînge că i-a venit aşa din senin.

# CULTUL FRĂSINELULUI

Într-un număr din *Albina* părintele N. Bărzeanu ne-a descris obiceiul serbării frăsinelului * în județul Dolj. Eu citisem în multe locuri despre obiceiul acesta, dar nicăieri așa pe larg.

Și am multe nedumeriri. Obiceiul e, lucru știut de multă vreme, de origină din Asia Mică, introdus cam înainte de noi cu vro trei mii de ani în insula Creta, unde și astăzi se practică în toată puterea. Cultul frăsinelului e grecesc-candiot, dar cum a ajuns el din Creta în Oltenia noastră? Prin grecii cretani de-a dreptul? După numele celor două zîne, Cinteza (?) și Dobrița, obiceiul pare a fi intrat în Oltenia prin Serbia. Dacă îmi aduc bine aminte folcloristul Mangiuca din Banat amintește c-ar fi existînd și într-acest ținut cultul frăsinelului. Asta ar întări dovada că obiceiul e sîrbesc.

În tot cazul, obiceiul nu e moștenit de la strămoșii noștri, nu e nici românesc, nu e nici vechi. Numele științific al frăsinelului e *dictamnus albus*, ori *dictamnus fraxinella*. Botanistul Grecescu l-a găsit „în locuri aprice, prin tuferișe, mărăcinișuri, pe lîngă poduri, poieni, Ploiești, Buda, Filipești, Verciorova, Tîrgu-Jiu, spre Bumbești de Jiu, Craiova, Comana, Ivești, Tecuci". Iar botanistul Brânză l-a găsit prin Dobrogea, pe la Ciermet și colinele aride dintre Medjidia și Cernavodă.

---

* Cît am cetit pînă acum, eu am găsit numele plantei numai frăsinel, nu frăsinet. E greșeală de tipar în *Albina* pretutindeni în articol *(n.a.)*.

El e aceeaşi plantă cu sfîntul dictamnon al cretanilor, însă degenerată. Frăsinelul din Creta are rădăcina foarte frumoasă, albă, cu o aromă dulce şi îmbătătoare şi e plantă de leac la o seamă de boale interne ale femeilor şi mai ales la femeile însărcinate. Atîta tot şi nimic mai mult. Frăsinelul nostru nu se poate asemăna în aromă şi în puteri lecuitoare ca cel din Creta. Cretanii au fost totdauna de credinţă că această plantă creşte numai pe insula lor, fiindcă într-adevăr într-alte insule greceşti, în Asia Mică şi în Elada nu s-a găsit mai demult, dar acum botaniştii au dovedit că există. Dictamnonul cretanilor era planta sfîntă a lunei, a zeiţei Dictimna, fata lui Zeos. Zeiţa purta totdauna o cunună de frăsinel; ea era cînd Britamartis (fecioara cea dulce), ca aducătoare de lumină, cînd Hithyia, ca ajutătoare la naşteri. Într-altele e totuna cu Artemis sau cu Diana.

Frăsinelului i se închinau femeile bolnave şi cele însărcinate, pe vremea cînd înflorea frăsinelul şi anume în ziua întîi a lunei nouă. Îi aduceau jertfe — cum îi aduc şi oltenii pîne şi vin — şi apoi cu cîntece de laudă îl săpau şi-i păstrau rădăcina ca să-şi fiarbă din ea leacuri.

Va să zică tot lucrul se reducea la culegerea rădăcinilor de frăsinel, într-o anumită zi hotărîtă de luna-nouă, cu anumite cîntece şi procesiuni de femei. Numai de femei, căci era de leac numai la boale femeieşti.

În Oltenia, obiceiul s-a generalizat; însă pe cîtă vreme în Creta el avea un rost, în Oltenia n-are nici unul şi e curată superstiţiune. Femeile cretane căutau un leac natural, rădăcina plantei; oltenii *cred în minuni* şi lecuiri supranaturale. Fac şi ei semn cu împlîntarea cuţitului la rădăcina plantei c-ar avea de gînd să sape rădăcina care singură ar putea fi leac la boale, dar n-o sapă. Probabil că rădăcina frăsinelului nostru nici n-are puteri lecuitoare ca ale celui din Creta. Ca în multe obiceiuri pe care le-am luat de la păgîni, noi am întors adevărurile cu capul în jos. Şi ce era cuminte la păgîni e superstiţie la creştini. Oamenii din Creta, cu mult înainte de Hristos, au cunoscut puterea rădăcinii plantei de a lecui unele boale femeieşti, dar n-au crezut niciodată că ea ar avea puteri supranaturale, ci simple naturale, au cu-

noscut și fireasca pulverizare a vîrfurilor florii în epoca coacerii semințelor, dar n-au văzut într-această pulverizare nici semne superstițioase, nici minuni ale zînelor, ci un fenomen natural. Vîrfurile plantei au adecă firea de a se preface praf — lucru care se întîmplă și la alte plante — cînd floarea și-a împlinit misiunea ei. Asta e minunea cea mare a oltenilor că dimineața ei nu mai află la unele plante vîrfurile cum le-au văzut seara, la altele se află. De aici apoi prorocesc nu știu ce. Vîrfurile dispărute sînt ale plantelor care au ajuns la maturitate; cele ce nu dispar au să dispară a doua zi, ori a treia zi, căci nu toți frăsineii sînt deodată răsăriți și deodată fructificați și deci și ceasul maturității lor nu e la toți același.

Dacă paharul cu vin e pus așa încît pulverea vîrfului plantei să cadă în el, atunci vinul negreșit are să se turbure nițel. Și asta e semn și minune? Iar dacă se găsesc uneori vîrfuri de acestea, nepulverizate, în cîte un pahar, atunci — chiar cu rizicul de a insulta sfintele credințe ale celor ce cred în frăsinel — explicarea stă în iuțile degete ale babelor care umblă descîntînd printre bolnavi și știu ele ce știu și-și cunosc bolnavii. În cazul acesta, vîrful e necopt, nu poate cădea de sine și, deci, e rupt cu mîna. Iar șarlatanăria nu e nici semn dumnezeiesc, nici minune a ursitorilor.

# PIATRA TRĂSNETULUI

Mititica aşchie de piatră numită a trăsnetului, pe care am văzut-o în vara asta ca amulet la gîtul unei fetițe într-un sat de prin Gorj, era un vîrf de săgeată, de cremene puțin cam roșietică. Fetița știa de la părinții ei că „scumpetea“ ce-o purta înfășurată în frunză de bine-mirositor dumbravnic într-o pungulită de postav roșu, legată de gît, este piatra ce cade din cer cînd trăsnește în apă, și că e aducătoare de noroc.

Eu le ştiam acestea încă de pe vremea cînd eram tot așa de mic ca fetița asta, și-mi aduc aminte cum am și căutat odată piatră de-a trăsnetului, cu mai mulți, și de vîrsta mea și mai mari, pe-o vîlcea de pe dealul de deasupra casei noastre. Un vecin, om bătrîn, văzuse trăsnetul căzînd în vîlcea, și după potolirea furtunii s-a dus să caute piatra căzută din cer. Noi, copiii după el, gloată. Și ca să ne aflăm treabă, căutam pe întrecute, și orice pietricică mai altfel decît altele ni se părea că e cea adevărată. Dar moșul, știu eu, cunoştea acest soi de piatră, și așa cu tot zelul nostru de-a face isprava asta mare, n-am găsit nimic pe voia moșului și am lăsat treaba încurcată.

Ce e anume piatra trăsnetului eu n-am știut niciodată de la oamenii din satul nostru, căci nu știau nici ei anume. Unii au auzit numai, alții au și văzut-o, cei mai lăudăroși au și aflat-o. Dar în sat la noi n-o avea nimeni. Atîta se vorbea numai cu știință de obște că ea cade odată cu trăsnetul din cer, cînd lovește în ape și că aduce noroc.

Mai tîrziu, cînd eram pe la școalele cele mari, am învățat de prin cărți și despre piatra asta și am aflat că nu numai la noi în sat aduce trăsnetul pietre din cer, ci prin toată lumea, și că nu numai un singur moș ca vecinul nostru s-a străduit s-o caute.

Scrie în istoria romanilor că, nu multe zeci de ani după Hristos, comandantul Galba a văzut odată trăsnind într-un lac din Calabria și că a pus oștirea să scurgă lacul și să-l pescuiască spre a găsi piatra trăsnetului. Și a găsit pe fundul lui douăsprezece pietre de acestea, toate în chip de topor, de cremene linsă ca sticla.

Pentru Galba, ele au fost semnul unui mare noroc și o prevestire că Dumnezeu l-a ursit să ajungă pe tronul împărătesc. Și, miră-te omule, a și ajuns într-adevăr împărat al Romei ! Dar asta a fost o credință deșartă a lui Galba, a lui și a lumii de pe atunci, cum e și astăzi. Pentru că nici topoarele acelea n-au ajuns în lac fiindcă le aduse trăsnetul și nici Galba n-a ajuns împărat fiindcă a găsit topoarele. Altă pricină a avut și una și alta.

De mai mare mirare ar fi lucrul că piatra asta a trăsnetului are totdeauna chipul unei unelte, al unui topor, al unui cuțit, al unei săgeți ; cîteodată e ciocan, ori pilă, ori daltă, alteori e sulă și ac și mai știu eu ce. Parcă se joacă cineva în nori și închipuiește unelte de muncă, toate de cremene, unele făcute mai din topor cum se zice, dar altele așa de linse și de drăguț cioplite că ți-e mai mare dragul să le vezi. Și se găsesc mai ales prin lacuri, dar mai rar și prin peșteri și pe vîrfuri pe coline deschise și nu numai colea și colea, ci peste tot pămîntul și în multe locuri. Iar oamenii fără știință de carte le caută și se miră de ele, de unde vin și ce e cu ele, și cred că numai trăsnetul le poate ciopli din cremene așa de frumos. Iar oamenii învățați le adună și ei și le rînduiesc în rafturi prin muzee, dar ei știu ce sînt și de unde vin și pricep că sînt făcute de mînă de om, pentru nevoi omenești, și nu de trăsnet așa numai de-o toană.

Ele sînt arme și unelte de-ale oamenilor vechi, pe cînd nu era cunoscut fierul și nu știau oamenii să-l lucreze. Meșteșugul lucrării fierului l-au învățat oamenii mai tîrziu ; ba înainte de a cunoaște fierul, ei își făceau

arme şi unelte din aramă şi bronz, iar înainte şi de asta le făceau numai din piatră. Mai la început se ajutau cum puteau; s-au găsit şi bucăţi de cremene despicată în chipul unui topor, avînd coada de lemn, dar coada nu băgată într-un ochi găurit în piatră ci legată cu strune de maţe de capătul cel gros al cremenei. Deci nu ştiau şi nu aveau cum, pe atunci, să găurească piatra. Cu vremea şi-au tot îmbogăţit uneltele, pînă au ajuns să şi le facă toate din cremene, aşa de bine şi de frumos încît te prinde mirarea.

Aceste unelte şi arme vechi, vechi de tot, sînt vestitele pietre ale trăsnetului despre cari credinţa deşartă a născocit că ele cad din cer în apa unde trăsneşte. Negreşit, acum şi-au dat bine oamenii seama de ele; dar pînă a nu şti ce sînt, le era de mirare: ce pietre sînt acestea în chip de unelte? Cine le-a făcut aşa de bine din piatră dătătoare de foc? Că le-ar fi făcut oamenii de demult, asta nu le da prin gînd, şi de-aceea au ajuns la încheierea că le face fulgerul din piatra care dă foc sub amnar şi se joacă cu ele azvîrlindu-le prin lacuri.

Credinţa că lacurile îşi au rostul de-acolo că uneltele acestea vechi s-au găsit mai întîi şi se găsesc mai multe la un loc prin lacuri, pe margini pe unde nu e apa adîncă. Dar la un loc cu aceste unelte se găsesc şi alte lucruri, hîrburi de oale, lucruri de podoabă, stîlpi afundaţi în pămînt în şir şi stînd sub apă de sute de sute de ani. Acum ştim bine ce-a fost acolo: locuinţe omeneşti, în mijlocul apei, ridicate pe stîlpi pentru mai buna pază de oameni duşmani şi de fiare.

Precum am spus, ele se găsesc pretutindeni pe pămînt. Romanii şi grecii le cunoşteau bine şi le numeau tot piatră a trăsnetului, dar nu se puteau dumeri ce sînt ele? Învăţatul enciclopedist roman Pliniu scrie despre ele, după un autor mai vechi: „Sotacus cunoaşte două feluri de piatră a trăsnetului, una neagră şi una roşie, şi amîndouă seamănă cu topoarele. Cea neagră ajută la cucerirea cetăţilor şi prinderea flotelor: se numeşte *baetyle* cînd e rotundă, iar cînd e lungăreaţă îşi ţine numele de *ghioagă a tunetului*. Se mai cunoaşte şi al treilea soi, care însă e foarte rar şi e căutat cu

multă stăruință de vrăjitorii din Persia, pentru că se găsește numai în locurile unde a trăsnit."

Superstiția că piatra trăsnetului poate face minuni — Pliniu credea că poți prinde cu ea flote întregi — o au toate popoarele. E curios că aceeași superstiție, care a îmbătat de cap Europa mai pînă în veacul trecut, se găsește și în China, și în Japonia, și în Africa. Iată ce spun chinezii într-o enciclopedie veche a lor, numită a împăratului Cang-hi : „Piatra trăsnetului. Forma și substanța acestei pietre e deosebită după locuri. Mongolii nomazi o întrebuințează în loc de aramă și de-oțel. Multe topoare de acestea de-ale trăsnetului sînt ca topoarele adevărate, altele ca un cuțit, altele ca ciocanul. Pietrele trăsnetului au culoare felurită ; sînt unele negricioase, altele verzui. O poveste din timpul lui Tang spune că Yu-men-si era un templu mare dedicat tunetului și că locuitorii țării jertfeau acolo felurite lucruri ca să capete acest fel de piatră. Dar fabula asta e ridicolă. Pietrele trăsnetului sînt metale *, piatră, cremene, pe cari focul fulgerului le-a schimbat, despicîndu-le deodată și unind în chip nedespărțit felurite substanțe. În multe pietre de acestea se cunoaște limpede o cristalizare."

Iar în Japonia se explică sumedenia de resturi de arme și de unelte din epoca de piatră a omenimii așa, că ele ar fi plouat din cer, sau că în fiecare an o oaste de duhuri zboară prin aer cu ploi și furtună și aduce pietre, și după liniștirea furtunii ies oamenii să caute prin nisip săgeți de piatră, pe cari le-au azvîrlit duhurile.

Tot așa cred prin Iava și prin peninsula malaieză.

* Probabil, înțelege arme și unelte de bronz și de aramă, cari au prins culoare verde *(n.a.)*.

## IRODIA DOAMNA

Într-un număr trecut al acestei reviste, d-l Săpunaru spune, după credințele poporului, că : „De cele mai multe ori însă boalele sînt aduse de către zîne, cari sînt un fel de iele ; şi mai ales de către *Irodia,* doamna zînelor. Zînele acestea zboară nevăzute pe vînturile văzduhului, aşa că omul nici nu ştie cînd a fost atins de ele."

D-l Săpunaru scrie din județul Rîmnicu-Sărat. Nu ştiu dacă *Irodia aceasta* e cunoscută în toate părțile teritoriului locuit de români. Eu, acasă, n-am auzit nimic de-o Irodie, şi o cunosc numai din cetite. Mai întîi am găsit-o în colecțiunea de poezii poporale a lui G. Dem. Teodorescu (pag. 384 în descîntecul *De-dînsele) :*

S-au luat nouă Irodițele
Pe toate mlădițele
Pe toate costițele...
Descîntînd de-a dînsele.
Irodița cea mai mare,
C-un păhar de-argint în poale
etc. etc.

Apoi am găsit-o a doua oară în scrierea părintelui Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români,* vol. I, pag. 54, unde e refren după fiecare vers într-un cîntec :

Cine trece şi petrece,
Irodia Doamna !
Trece Toma cel bogat
Cu bici de foc înfocat —

Acest cîntec, după structura lui, mi se pare a fi sacral și are întunecimi mitologice. Îl cîntă un vergelător, în vreme ce bate toaca cu două bețe de pom verde pe marginea unui ciubăr plin cu apă în care fetele, anume adunate în noaptea spre Anul nou, spre a face vrăji ca să-și cunoască ursita, pun felurite semne, una inel, alta ban, alta peptene, și vergelătorul profețește, după cum scoate semnele din vas. Acest obicei e prin ținutul Dornei, în Bucovina. Îl au însă și cei de prin Moldova de sus. Aici cîntecul e și mai frumos :

Ce sună, ce răsună ?
Luncile cu juncile
Văile cu oile
Omizile cu caprele —
Da prin vaduri cine trece ?
Trece Toma cel bogat
Cu cinci bice-l bat,
Sună din inele
Bate din vergele,
Arodiia Doamna !

Irodia noastră e îndeobște cunoscută, chiar de pe la începutul creștinismului în țările catolice. Ea înlocuiește în superstiția creștină ori pe Venus, din care creștinismul a făcut o strigoaie tot pe-atîta de urîtă pe cît era de frumoasă Venus-Afrodita în mitologia greco-romană. Ori pe Hecate, stăpîna lumii dedesupt, înfricoșata regină a strigoaicelor antichității, care aleargă în goană nebună peste mormintele din cimitire, cu chiote și vaiete, urmată de ogari aduși din iad și încunjurată de șerpi șuierători, și trece peste răspîntii, peste cîmpii și sate, îngrozind lumea. Hecate reprezintă furtuna nopții cu urletele ei, cu întunerecul și cu vîrtejurile vîntului.

Irodia s-a numit așa după fata lui Aristobulus, acea legendară Irodiadă care a cerut capul lui Ion Botezătorul.

Irodia se înfățișează, în superstițiile creștine, în două chipuri, fiindcă substituie două zeități păgîne. Ca Hecate trece cu ielele după ea și aduce boale, amuțiri, dezvelește case și pustiește holdele, lucruri pe cari le fac vînturile iuți și reci. Ca Venus însă e stăpîna vrăjitoarelor,

a femeilor cari călăresc noaptea pe mătură și s-adună la locul lor de întîlnire. Ele nu fac rău nimănui, şi se întîlnesc numai spre a-și face *sabatul*, sărbătorind pe Irodia, jucînd și mîncînd, ori chiar pe diavolul care li s-arată în persoană în chipul unui țap. Puținele noastre credințe despre aceste vrăjitoare, despre „salba" dracului cu care se ung ca să poată zbura, despre adunarea lor etc. se deosebesc mult de-ale popoarelor din apus, se vede că noi nu le-am avut niciodată și-au ajuns pe la noi numai ca ecouri răzlețe de prin țările catolice, unde aceste superstițiuni zăpăciseră pe toată lumea, încît preoțimea catolică a pus la cale acea vestită inchiziţiune, pentru stîrpirea vrăjitoarelor și a celor în legături cu dracul, și a chinuit milioane de oameni arzîndu-i pe rug.

Am găsit pe Irodia întîia oară pomenită într-un canon, vestitul canon numit *Caput episcopi,* care se atribuie papei Damasus (veacul al patrulea), însă abia în veacul al zecelea se află scris într-o colecțiune de decizuni de-ale papilor și de-ale sinoadelor. Zice canonul: „Episcopii și preoții să urmărească cu siguranță ca să stîrpească pînă în temelie din eparhiile lor primejdioasa și de dracul iscodita magie și artă a vrăjitoriei și să nu scape din vedere că unele femei păcătoase întorcîndu-se cu inima spre diavolul și seduse de înșelătoriile și momelile lui, cred și mărturisesc că în puterea nopții urmînd pe Diana, zeița păgînilor și pe Irodia, călăresc pe anumite animale, făcînd cu alte femei o nenumărată gloată, și în tăcerea miezului nopții trec deoparte peste mari întinderi de țări, și că ascultă întru toate poruncile acelor stăpîne cari le cheamă într-anumite nopți în serviciul lor".

La noi, la români, s-au confundat credințele ce ne-au venit din apus. Descîntecul cules de G. Dem. Teodorescu vorbește de nouă Irodițe (iar culegătorul neștiind ce să înceapă cu acest nume, ni-l explică în notă: „adică vrăjitoarele, descîntătoarele"), iar între ele una mai mare „c-un păhar de-argint în poale". Aici confuziunea e deplină: descîntecul ia pe Maica Domnului drept Irodia, mama dracilor! Pentru că păharul de-argint ori de aur în descîntece e luna plină a nopții, și-l poartă în mînă

ori în poală Maica Domnului — fiindcă ea însăşi reprezintă în descîntece luna cerului senin, iar fiul ei, soarele. Ea e care scoboară pe scară de argint, cu albastrul ei vestmînt „lung din cer pînă în pămînt“ — prin ceea ce se înţelege negreşit cerul senin — şi numai ea dă vecinic ajutor celui ce se „văicăreşte şi s-olicăieşte“ cînd nimeni în lume nu-l aude, decît „Maica Domnului stînd în poarta cerului“. Acum, în descîntecul de care vorbim, Irodia e cu păhar de-argint în poale, ea vine şi pune bolnavului cap la cap, coate la coate, glezne la glezne, şi aşa mai încolo, adecă vindecă pe unul pocit de iele. E învederat că asta o face numai Maica Domnului, nu Irodia care tocmai dimpotrivă ea aduce ielele şi îmbolnăveşte oamenii. Confuziunea, ce e dreptul, e mai veche : Diana era luna, Hecate tot luna, dar a nopţilor cu furtună, cu nori şi cu vînturi, şi la început şi Venus era tot luna plină a nopţilor senine.

În cîntecele de vergelat, Irodia e redată mai limpede : e stăpîna furtunii. Bicele de foc au fost în toate mitologiile simboluri ale fulgerelor, şi tot aşa Toma — care mitologiceşte a înlocuit pe Bachus-Dionisios — e reprezentantul furtunii.

# ȚARA POPII ION

Despre țara popii Ion știu să povestească, mai mult ori mai puțin, toate popoarele Europei. În Spania, în Franța, în Olanda și prin Germania vestică e un proverb de toate zilele „o trăi ca în țara popii Ion". Și noi românii cunoaștem proverbul și știm și cîte ceva despre țara acestui popă. Dar, după cum am luat cunoștințele despre fabuloasa țară a lui Ioan de la unguri ori de la popoarele slavice, noi vorbim de țara popii Ivan sau a popii Ianoș *.

În țara popii Ion plăcintele cresc pe garduri, găinele fripte zboară prin aer, cîrnații plouă din cer, prin rîuri curge vin și bălțile sînt de lapte dulce cu malurile de mămăligă. Adevăratul rai al leneșilor. Fantazia popoarelor a îmbogățit țara popii Ion cu toate bunătățile din lume și sînt de tot hazul descrierile glumețe ale ei. Acum sînt glumețe și știe omul că toate sînt numai născociri goale, dar odată le credea aievea, ca avînd ființă. Le credea lumea, și cîți oameni nu și-au pierdut averile ca să afle țara popii Ion ! Ce e America astăzi, unde fug oamenii căutînd raiul pămîntesc, ce e pe lîngă ce era pe atunci țara aceea ! În America trăiești, cred oamenii, ca în sînul lui Avram, dar muncind, pe cîtă vreme în țara popii Ion toate veneau pe degeaba.

Am pomenit de America, pentru că acest continent l-au găsit oamenii tocmai căutînd țara popii Ion. Ca să

* Peste Carpați popa Ianoș s-a prefăcut în nume propriu : țara lui Pap Ianoș *(n.a.)*.

înțelegeți cum, trebuie să iau povestea acestei țări mai de la început.

În Oceanul Atlantic, nu tocmai departe (cam vro 20 de ceasuri de drum) de coasta Africei, se găsesc șapte insule, numite astăzi *canarice*. Insule foarte frumoase și cu munți înalți cari ți se par că ies de-a dreptul din fața mării și-și ridică piscurile roșietice în albastrul senin al cerului, cu păduri nesfîrșite, prin văgăunile cărora ies ape limpezi, și întregul cuprins al insulelor scăldat într-o tăcută majestate, plină de pace și singurătate în mijlocul nemărginitului ocean. Pe timpul nașterii lui Hristos se știa din zvonuri nelimpezi despre acestea insule, cercetate rar de navigatori îndrăzneți, cari spuneau minuni despre ele. Faima lor umpluse toate țările de pe lîngă Marea Mediterană și oamenii le priveau ca un rai pămîntesc, cuib al fericirii, ținuturi pline de cele mai minunate lucruri. Naturalistul Pliniu le descrie în colori fantastice; vestitul comandant Sertoriu visa să se retragă la bătrînețe în aceste insule și însuși poetul Horațiu se ducea cu gîndul să-și sfîrșească zilele acolo. De altă parte însă, se povesteau grozăvenii despre primejdiile drumului pînă acolo. După vechea tradiție, marea se închidea la stîlpii lui Hercule (Gibraltarul și Cadixul de astăzi). Se spunea că drumul pe ocean e împiedicat de uriașe vînturi și de alge cari acoper fața oceanului pe întinderi nesfîrșite, așa că nici o corabie nu poate străbate prin ele. Pe lîngă acestea s-au adăogat cele ce spunea filosoful Seneca, anume că pe lîngă acele insule e cu neputință navigațiunea, fiindcă marea stă de-a pururi liniștită ca apa în pahar și nu bate niciodată nici un fel de vînt care să împingă corabia, că acolo e veșnic amestec de lumină slabă de nori cu un întunerec jalnic de amurg și că nu se văd stele pe cer, care să conducă drumul; și dacă se văd stele, ele sînt necunoscute, ale altei lumi.

Dar, cu toate acestea, îndrăzneți navigatori căutau să ajungă la minunatele insule. Prin veacul al șaselea după Hristos, se vorbea pretutindeni de sfîntul călugăr Brandanus, care rătăcise 7 ani pe marea cea mare a apusului (Oceanul Atlantic) și că ar fi găsit paradisul pămîntesc

în mijlocul mării. Ce insulă găsise? Nu se știe; poate insulele acestea canarice, destul că o mie și mai bine de ani oamenii au căutat insula lui Brandanus, și chiar prin veacul al șasesprezecelea englezii și portughezii își băteau mereu capul în ce direcțiune trebuie s-o caute.

Pe la anii 1 100 d.C. insulele canarice erau cunoscute de navigatorii arabi și vestitul geograf Edrisi le descrie. Dar creștinii, după răul obicei al lor de atunci, n-au vrut să creadă ce spune „un păgîn" și mai ales n-au vrut să creadă, fiindcă *Biblia* nu vorbește nimic despre asemenea insule și tot ce nu spunea *Biblia* era minciună. Abia într-al treisprezecelea veac, după ce s-a stins puterea maritimă a arabilor, au început italienii a se încumeta să treacă dincolo de Gibraltar, pe ocean, și lor le urmară portughezii și francezii. În veacul viitor, insulele canarice erau binecunoscute și cîteva dintre ele chiar colonizate cu europeni. La 1346 papa din Roma, după al său obicei, numise chiar un guvernator civil și un episcop într-acele fericite insule, dar amîndoi au fost numai o jucărie a papei, căci cucerirea insulelor a costat sînge mult și abia peste vro trei sute de ani s-a făptuit deplin, căci trăia un popor viteaz și inteligent pe insule, și nu l-ar fi biruit lesne europenii, dacă n-ar fi întrebuințat acel ticălos mijloc de care uzau cei de pe atunci, anume să-i atragă prin trădare în curse ori să-i ucidă cînește cu nemiluita, ori să-i aducă în Europa ca robi. Mijloace foarte nevrednice, cum au întrebuințat și spaniolii în America sudică și englezii în cea nordică, pentru că pe atunci era maximă că cu păgînii e iertat să faci toate mișeliile, și că prin mizeria cumplită a sclăviei faci un enorm bine păgînilor, căci îi botezi cu de-a sila și îi scapi astfel de peirea iadului!

Insulele au fost cucerite pe încetul, iar după ce europenii s-au așezat statornic în ele, au început să se uite împrejur după alte cuceriri. De pe vîrfurile munților insulelor se vedea malul vestic al Africei; gîndul le era acum spre acest mal, mai ales că un călugăr spaniol, de acei ce rătăcesc cerșind prin lume, aduse vestea că el a fost pe malul acela, că acolo sînt coline de aur și că ar fi existînd un stat fabulos de bogat al unui popă Ion. Azi o veste, mîine alta, și în sfîrșit normanii, cari mai

întîi se statorniciseră în insule, se gătiră cu corăbii să ocupe țara popii Ion. Fireşte că nu se gîndeau s-o ocupe cu război, ci tot cu sistemul vechi : să facă o vînătoare de oameni pe malul african, ca din vînzarea lor să-şi scoată cheltuielile. Apoi, să-şi facă o cetățuie cu şanțuri şi din ea să facă expediții în interior şi să ucidă tîlhăreşte şi să fure femei şi copii cîți vor putea. Ei au făcut aşa şi-au scoborît pe mal la capul Bojador, dar nu le-a mers după socotelile de acasă. Cei din pretinsa țară a popii Ion i-au alungat, şi toate planurile au rămas baltă. Dar apucaseră europenii să puie mîna pe-o mulțime de femei şi pe-o şi mai mare mulțime de cămile, pe care le-au aclimatizat cu timpul în insulele canarice. Mulțimea cămilelor prinse — peste 3000 — le-a întărit credința că interiorul țării popii Ion trebuie să fie foarte bogat, căci de ce ar fi crescut atîtea cămile oamenii aceştia, dacă nu spre a căra bogății din interiorul țării ?

Şi aşa a rămas de poveste țara popii Ion, şi toată Europa era plină de faima ei, numele i-a rămas şi după ce portughezii pătrunseră în interiorul țării şi văzură că nu există nicăieri nici un stat al popii Ion cu coline de aur. Chiar şi după ce europenii au cunoscut întreg malul african pînă la capul Bunei Speranțe şi n-au găsit nicăieri țara cea fabuloasă, totuşi odată legenda intrată în popor a stăruit să trăiască şi trăieşte pînă în ziua de astăzi.

## SĂRBĂTORI FĂRĂ DE ROST

### I

Despre sărbătorile cele multe ale voastre, cîte nu sînt rînduite de biserică, n-aş mai face pomenire, dacă n-ar fi cu adevărat prea din cale-afară multe. Acum, numai că sînt multe, n-ar fi mare rău ; dar e rău mare că zilele anului sînt numărate şi dacă iai multe zile de sărbătoare o să rămîie puţine zile de muncă. Socotind duminicile şi sărbătorile legiuite, sunt optzeci de zile pe an în care legea ne opreşte de la lucru. Apoi, fără frică de păcat, eu zic că voi mai aveţi alte optzeci de zile în care nu lucraţi, pentru primejdie de foc, de grindină, de boale vouă şi vitelor. Sînt la un loc o sută şasezeci de zile ; fac 23 de săptămîni. Cît pe aici jumătate de an ! Bărbaţii mai ţin, mai nu ţin sărbătorile băbeşti, dar femeile se ţin cu dinţii de ele. Nu torc, nu ţes, nu pun mîna pe ac, ba nu fac nici foc. Prin nordul Moldovei şi prin Bucovina, toată săptămîna dintîi a postului mare, vestita săptămînă a Sîn-Toaderilor, nu fierb femeile nici de mîncare, căci aşa e legea să nu facă fiertură de frica nărăvaşilor cai ai Toaderului. Dar mă mir ce mănîncă ? Mare ţi-e lumea ta, Doamne, şi multă nebunie mai încape în ea !

Să stai să te miri ce sărbători îşi croiesc femeile. Cam aşa : ziua furnicilor, ziua gîndacilor, a şerpilor, a broaştelor, a gîngăniilor, a puricilor, a lupului, a ursului. Toate sunt primăvara, afară de-a lupului, care nu e mulţumit numai cu o zi, ci cu multe, ba ţinute şi cîte trei lanţ ca la Filipii de iarnă. Astea toate ca să te apere de dihăniile acestea. Apoi ziua ciumii, a vărsatului, a holerii şi a altor boale ; apoi zile cari te apără de strigoi,

de moroi, de iezme, de rusalii, de potcă și ceas rău, de obrinteală și de zgaibe, de uime și de scurte. Apoi sînt altele nu știu pentru ce, ziua boului, a treia zi după Sfîntul Gheorghe (poate că pentru Marcu din ziua asta, căci Marcu evanghelistul are în icoană un bou lîngă el); ziua cailor, în sîmbăta Sîn-Toaderilor, cînd femeile trag caii de coadă; ziua iepelor, într-o joi, înainte de a cailor; ziua porcului, sau Ignatul, cînd n-ai voie să lucrezi nimic pînă nu vezi sînge. Ziua ouălor la mijlocul postului mare: ziua urzicilor, cînd urzicile își fac nunta lor. Vezi, ce frumos le știu potrivi femeile,. toate în ciuda fusului și-a furcii?

Apoi sînt alte sărbători împreunate cu anume obiceiuri, dintre care beția, se înțelege, e cea mai de dai Doamne. La Mucenici e de-a valma cu cele patruzeci de păhărele de vin, și părinții silesc și pe copii să dea peste cap sfintele păhărele. La Spolocanie, ori ziua nevestelor, se-ncumetresc numai femeile, prin Moldova, și toată ziua beau ca să-și spele gîtul de mîncările de dulce la intrarea în Postul Paștilor, o zi în care:

> Ticălos bărbatu-meu,
> El muncește și eu beu!

La Ropotin, o sărbătoare mai ales a oltenilor, femeile fac țesturi toată ziua și se cinstesc ca moldovencele la Spolocanie, iar fetele de măritat bagă în cuptorul fierbinte un cocoș viu și-l ard așa chinuindu-l, ca să se mărite mai curînd. Prin Muntenia mare au țăranii nu știu ce Gherman ori Caloian, în chip de păpușă, pe care o îngroapă și-o plîng ca pe un om mort, într-o zi anumită din postul mare, și la nebunia asta iau parte și bărbații, lăsîndu-și plugul în brazdă și bocindu-se; apoi Caloianul învie, și tot satul o dă pe chef și pe voie bună!

Sînt unele sărbători băbești luate după ale bisericii, dar calendarul bisericii le însemnează cu cruce neagră numai pentru preoți; iar pe cele legiuite pentru toți creștinii le scrie cu cruce roșie. Acestea cu cruce neagră cad în zile de sărbători păgînești, de dinaintea venirii Domnului Hristos, pe cari biserica nu le-a putut înlătura ca să nu tulbure pe păgînii ce se încreștinau și cari tot mai țineau la ale lor. Acum n-avem, creștinilor, nici

un zor să le mai ținem, căci doar nu sîntem păgîni! Și mai ales cu obiceiuri păgînești, cu zuruit de lanțuri și cu umblare în pielea goală pe lîngă casă și livadă, ca la ziua de Mucenici ori a lui Alexe omul lui Dumnezeu, nici cu credințe deșarte ca bețiile reglementare și furarea toacei de la biserică și nici cu vrăjitorii, cu făcuturi pe dragoste, și nici cu frica babelor gușate că ne apărăm de strigoi și de Todorusalii. Nici cu gogorițe, că de vom lucra în ziua paserilor, o să ne mănînce vrăbiile cînepa — pe care n-o prea semănăm — ori că vor trage lupii la vite cum trage baba cu acul în ziua lupilor.

Nu așa, creștine, nu. Acestea sînt lucruri de rîs. Și ne sperie degeaba. Și ne fac să ne pierdem vremea. Voi poate credeți că faceți bine și nu e bine. Și poate nici nu știți că faceți rău, ținînd zile nelegiuite. Dar ascultați preoții și întrebați-i că ei vă pot spune din altar în fiecare duminică dacă sărbătorile sînt băbești ori nu, cîte s-ar potrivi în săptămîna ce vine.

Dacă răspundeți că și strămoșii noștri le-au ținut și nu s-au mai plîns că-și pierd vremea cu ele nu-i adevărat. E scris prin cărțile vechi, cum se plîngeau și pe atunci preoții și episcopii că neamul nostru ține sărbători fără socoteală de creștin și de om cuminte. Și-apoi să vă fie aminte că strămoșii noștri n-aveau nevoie de atîta vreme ca noi acum, și nici de atîta muncă. Ei erau mai mult păstori, cu turme mari, și nu știau de atîta grîu ca astăzi, cînd toate pășunile ni le-am făcut loc de arătură. Și nevoile lor erau mai puține, și nu erau pe atunci trenuri și atîtea fabrici și atîtea mașini. S-a schimbat lumea, și cu ea și felul muncii, și-a sporit și munca plugarilor și s-a împuținat și vremea.

Și apoi să nu credeți că toate acestea sărbători băbești sînt din moși strămoși, și că păstrarea lor ar fi un lucru de evlavie și de credință către cele din străvechi. Sînt cîteva pe care le-au scornit acum mai de curînd femeile. Și iacătă și cu asta te biruiesc că noi pierdem mai multă vreme degeaba decît strămoșii noștri.

Dintre aceste sărbători, scornite mai de curînd, aproape văzînd cu ochii, sînt bunăoară Barbura, Todorusaliile și Miezul-păreților. Toate trei sînt înjumătățiri : Barbura împarte în două postul Crăciunului și cade cu

Crăciunul într-o aceeaşi zi de săptămînă; Miezul-păreţilor împarte în două postul Paştilor, iar Todorusaliile taie în două timpul dintre Paşti şi Rusalii, şi amîndouă cad miercurea.

Credinţa în rusaliile care te umflă şi în caii lui Sîn-Toader sînt lucruri pe cari le-am luat noi de la ruşi — că ei au rusalcele, nişte zîne ale apelor, şi pe vestitul Ftoador al vînturilor — şi ne-am făcut sărbători mari din zilele acestor cai, la începutul postului mare, şi din împărecherea spaimei de Toader şi a groazei de rusalii am scornit sărbătoarea Todorusaliilor.

Barbura ne-au adus-o grecii din ţara lor, şi nici n-a ajuns pe la toţi românii, iar Miezul-păreţilor ni l-am făcut noi singuri, adică nevestele noastre. Strămoşii numeau postul mare păresimi, iar înjumătăţirea postului miez-post sau miezu-păresimi. Vorba paresimi începe să fie uitată, dar miezu-paresimi o dăinuieşte şi nemaifiind înţeleasă ni se pare că e vorba de păreţi, căci cam aşa sună.

Şi-apoi de aici, haide, şi-au şi născocit femeile o sărbătoare a păreţilor. Ce-o fi şi aia? N-au ştiut femeile ce poate fi, dar ceva trebuie să fie, au gîndit ele. Şi-apoi ici una, colo alta a tot scornit cîte ceva: că în ziua asta nu e bine să te atingi de păreţi, să nu-i văruieşti, să nu baţi cuie în ei. Acum, urzeala pînzei se face pe cuie bătute în părete, vezi tu, de aici altă poznă: în ziua asta nu e bine să urzeşti! Apoi de la urzeală s-a întins scornitura la toate lucrările cîte au vreo legătură cu pînza, la furca de tors, la război, la fus, la răschitor, la suveică, la perie şi daraci, la ac, la foarfece.

Şi aşa e păcat de moarte în ziua asta să coşi, să ţeşi, să torci, să croieşti; apoi mai departe: să speli rufe, să faci leşie.

Vezi tu, cîte nebunii născute dintr-o vorbă luată pe dos!

Şi cică dacă lucrezi în ziua păreţilor, te dă Dumnezeu cu capul de păreţi şi te apucă nebunia şi „tehuiala" şi ţi se încurcă minţile, şi că o femeie ar fi urzit în ziua asta şi a venit Dumnezeu şi a înnebunit-o de umbla cînd încolo cînd încoace (cum umbli cînd urzeşti de la un cui

la altul) şi o tot izbea cu capul de părete şi zicea Dumnezeu, de ciudă ca s-o înveţe minte :

Miez-miez-miez-păreţi,
Buf cu capu de păreţi !

Şi de atunci ba să mai lucreze o femeie în ziua asta. Vezi acum, creştine, cum îşi stîrnesc femeile credinţa deşartă, şi cum îşi fac spaime şi năluci degeaba !

Apoi, ştii mai bine decît mine că sînt sărbători băbeşti cari se ţin lanţ, cîte trei şi patru zile şi săptămînă încheiată. Adevărat că le ţin aproape numai femeile, la lucrul lor de casă, mai rar la lucrul de pe cîmp. Dar le ţin şi bărbaţi destui, după locuri.

Uite, o săptămînă întreagă, fără nici un fel de lucru, a femeilor e cea dintîi din postul mare, a Sîn-Toaderilor. Aceşti Toaderi nu mai ştie nici Mama-pădurii cîţi sînt, că unul dintre ei îi pune, altul îi scoate, altul e şchiop, atîta e ştiut că acel ce cade sîmbătă e Sîn-Toaderul cel mare. Îndeobşte ţin de marţi pînă marţi. Altă săptămînă de nelucru e a patimilor, alta e săptămîna luminată, deci două săptămîni una după alta, vreme pierdută.

Acum aici, fireşte, le dau răgaz şi sfintele sărbători ale Paştilor. Dar ce răgaz le dau Filipii de toamnă, cu 3, ori 4 ori 5 zile de nelucru, cu pe deasupra o lăsată a secului ? Dar Filipii de iarnă şi Circovii şi Antanasiile, toate una după alta, cu puţin răstimp ? Şi alte sărbători îngrămădite pe lîngă Sf. Ilie, cu Pălie, Pintilie, şi Anafoca şi Marina ?

Apoi sînt sărbători cari se ţin lanţ într-altfel. Aşa sînt marţele rele, ori joile rele, ori joile mari, de după Paşti. Vinerea nu lucrează femeile de la ţară cît e anul, aşa că pentru femeile noastre dumineca e de prisos ca sărbătoare, căci adevărata zi a Domnului peste săptămînă pentru ele e vinerea. Altele apoi se leagă, cine ştie pentru ce, să nu lucreze toate lunile de peste an, ori miercurile.

E adînc greşită şi credinţa asta că Dumnezeu, ca să-ţi împlinească o dorinţă, îţi cere să dormi toate miercurile dintr-un an. El ne cere muncă, nu hoinăreală, că de ne-a poruncit să ţinem sărbătorile bisericii n-a făcut-o pentru

trîndăvia noastră, ci ca să mergem la biserică și să ne vedem și de suflet măcar la zile mari, iar pentru odihnă ne-a orînduit dumineca. Ce să-i placă lui șederea pe prispă ori pe cuptor atîtea miercuri ori atîtea vineri?

Știu ce răspund ele. Nu lui Dumnezeu îi plac acestea, ci sfintelor. Bătăioase mai sînt sfintele acestea, cînd lucrezi în ziua lor! Sfintei Luni nu-i place să torci, sfintei Marți să coși, sfintei Miercuri să țeși, sfintei Joi să croiești, sfintei Vineri nu-i place nimic pe lume numai să șezi cu mîinile în sîn și să te uiți în sus pe coș, sfintei Sîmbete nu-i place să speli rufe. Și așa fiecare zi cu lucrurile ei oprite, nu cu unul ci cu o sută; nu dă voie „sfînta zi de astăzi" să te gîndești deloc la sfînta zi de mîine, numai biata Duminecă e îngăduitoare, căci ea e a lui Dumnezeu și Dumnezeu știe că ai copii și bărbat și trebuie să mai pui mîna pe ac pentru ei și să faci cîte ceva.

E poznașe credința asta că o zi e rea de foc, alta de apă, a treia de pagubă, a patra de ploi și secetă, și așa mai încolo — parcă n-ar fi toate zilele ale aceluiași Dumnezeu — și de aceea fiecare e „rea" de anumite lucruri. Asta de o parte face că țărancele au capul plin ca un mușuroi de furnici de lucrurile pe cari pot să le facă ori nu în ziua cutare, toate categorisite frumușel, și categoriseala a mers așa departe că e regulamentat în ce zi nu e bine să pui cloșca ori să culegi surcele. Și pe deasupra să mai încurcă cu lună nouă și veche. Acum, la ce sînt bune comediile acestea? De altă parte, ele stînjenesc lucrul, căci îl fac în răstimpuri; țesutul trebuie întrerupt în ziua cutare și cutare, căci nu e bine să țeși; ai început să coși o cămașă, trebuie să faci popas în ziua cutare și cutare, că nu e bine să coși. Apoi așa se face, pe une locuri, că pentru cîțiva coți de urzeală:

> Pusei pînza cînd da frunza
> Și-o gătii la Sîn-Văsii.

Pe une locuri, zic: că ne-a ferit Dumnezeu să fie pretutindeni așa. Și apoi și într-același sat sînt femei de toată mîna, unele mai harnice, altele mai leneșe, unele mai sperioase, altele mai cu inimă. Că, la urmă, pe lîngă superstiție, boala cea mai mare e tot lenea.

## LUMEA S-A PORNIT ÎNTR-O MARŢI

Marţea nu e bine să croieşti cămăşi, nu e bine să legi „gura pînzii“ şi nu e bine să îmbraci haină nouă, dar mai ales nu e bine să pleci la un drum mai lung, fiindcă într-o marţi a urzit Dumnezeu lumea, adecă lumea s-a pornit într-o marţi. Asta e o credinţă de obşte a românilor. Alţii, mai puţini, cred că toate acestea nu e bine să le faci sîmbătă, tot pentru acelaşi mare păcat, fiindcă sîmbătă s-a pornit lumea. De unde ne-a venit nouă credinţa asta şi ce rost are ea ? Acum, eu n-am să mă ocup să vă înşir vorbe ca să vă lămuresc că această credinţă e o superstiţiune, pentru că asta o ştiţi dumneavoastră poate mai bine de cum o ştiu eu. Dar gîndesc că poate nu ştiţi de unde şi cum ne-a venit superstiţiunea, şi încă eu aş încerca să văd de v-o pot spune.

Mai întîi de toate, credinţa că marţea s-a pornit lumea a prins rădăcini între popoarele ortodoxe ale Europei. Apoi de la acestea au luat-o şi alte popoare, de alte religii, dar n-o au întru atîta sfinţenie ca neamurile de la cari au luat-o. Aşadară credinţa de care vorbim are ceva strînsă legătură cu religia ortodoxă a creştinilor, şi numai a celor din Europa.

După *Biblie*, Dumnezeu a făcut lumea în şase zile. Nu se spune în ce zi a început, dar se spune în care zi s-a odihnit ; şi dacă s-a odihnit sîmbăta, a şaptea zi, atunci ziua dintîi a lumii a fost duminecă. Apoi atunci de ce nu spunem că duminecă a pornit Dumnezeu lumea ? Şi că duminecă nu e bine să pornim la drum lung ? Aşa ar fi după cele ce ni le arată *Biblia*. Dar credinţa din taifasul nostru n-are de lucru cu *Biblia*, măcar că

tot facerea lumii îi este temeiul și de acolo pornește, de la ziua dintîi a lumii.

S-au făcut fel de fel de socoteli, cam cîți ani pot să fie de la facerea lumii, așa cum înțelegem facerea ei după spusele *Bibliei*. Acum, unii au scos un număr de ani, alții altul, cîte-o seamă de numere mai apropiate, altele depărtate foarte cîte cu 2 000 de ani și mai mult. Așa că nu se potrivesc doi cu doi și anumit tot nu știm nimic.

Dar feluritele popoare au primit ca adevărată anumită numărătoare de care se țin.

Așa, iudeii spun că lumea a fost făcută cu 3760 înainte de anul nașterii lui Hristos.

Catolicii o spun în trei feluri, dar și ortodocșii tot în trei feluri o spun : cei ce se țin de patriarhul Alexandriei o spun într-un fel, cei de sub patriarhul Antiohiei într-alt fel, iar cei din Europa se iau după cum s-a hotărît în Constantinopol.

Anul acestor din Europa e 5508 înainte de Hristos. Acesta e anul de la facerea lumii, de la Adam, „leatul" sau „veleatul" de la zidire. Toate cărțile noastre bisericești pînă mai acum o sută cincizeci de ani întrebuințau numai leatul de la facerea lumii, tot așa și cronicarii, numai că ei puneau pe lîngă leatul acesta și anul de la Hristos, de cele mai multe ori. *

Cum au ajuns cei din Constantinopol să statorească anul 5508 înainte de Hristos ca an al facerii lumii, și cum au ajuns alții să statorească alt an, e o socoteală lungă și nu e pentru noi. Pentru noi ajunge atîta, că așa au statorit lucrul și unii și alții.

Dar orice an ar fi statorit pentru facerea lumii feluriții învățați, un lucru au trebuit să-l ție toți la fel : să potrivească așa anii, încît cel din urmă an al veacului vechi să fie an visect, și așa că anul 1 de la Hristos (adecă anul care începe era creștină) să înceapă într-o sîmbătă. Adecă, ziua întîi a întîiei luni, a întîiului an

---

* La numărul 5508 adaogă anii de la Hristos și ai leatul de la facerea lumii. Ștefan cel Mare a murit la a. 1504, așadară (5508 + 1504) la anul de la Adam 7012. Noi trăim în anul de la zidire 7417. Cînd dai de un an de la zidire, scazi din el 5508 și ai găsit anul de la Hristos *(n.a.)*.

care începe veacul cel nou trebuie să fie sîmbătă. Şi aşa este pentru toţi creştinii. Dacă noi spunem că întîiul an al erei creştine e anul 5509, dacă unii catolici spun că e 5201, alţii altfel, e totuna, pentru că toţi aceşti ani, feluriţi după număr, arată acelaşi an care a început (1 ianuarie) cu o sîmbătă.

Toţi aceşti ani se potrivesc la sfîrşitul lor, adecă li se încheie şirul în anul 1 al erei creştine, dar fireşte nu se potrivesc la începutul lor, la capul şirului. Iar această nepotrivire face că lumea „a pornit" după unii într-o zi, după alţii într-alta. Toţi zic că cea din urmă zi a veacului vechi s-a sfîrşit într-o vineri şi cu sîmbătă s-a început noul veac, dar nu toţi au la fel aceeaşi zi ca întîia zi a tuturor zilelor la începerea lumii.

După numărul nostru, al ortodocşilor din Europa, în anul 5508 înainte de Hristos, ziua întîi a anului (1 ianuarie) a fost marţi. Aşa urma. Căci dacă anul 1 după Hristos s-a început cu sîmbăta, anul de dinaintea lui (anul 1 înainte de Hristos) s-a început cu joi, * anul 2 s-a început cu miercuri, anul 3 cu marţi, anul 4 cu luni, anul 5 ca visect cu sîmbătă şi apoi tot aşa mergînd înapoi spre începutul lumii vezi că anul 5506 a început cu joi, 5507 cu miercuri, iar anul începăturii 5508 cu marţi.

Aşa dară întîia zi a întîiului an al lumii a fost marţi. Marţea a pornit lumea.

Numai după calculele bizantinilor „începe lumea" într-o marţi. Deci numai popoarele ortodoxe ale Europei au în veleatul lumii lor marţea ca prima zi a tuturor zilelor.

Acum, eu cred că prin călugări a ajuns la ştiinţa poporului că marţea s-a urzit lumea şi apoi ştiinţa asta a

---

* Cetitorul îşi poate face singur socoteala. Tot după 28 de ani (un crug solar) datele calendarului revin pe aceeaşi zi a lunei. Acum 5508 : 28 = 196 cu rest 20. Dacă în anul 1 al lumii anul începe cu marţi, tot cu marţi va începe şi în anul 29 al lumii (28-1) în anul 57 (2 × 28 + 1) şi deci tot cu marţi în 5489 (ăsta e 28 × 196 + 1) iar anul acesta e al douăzecilea înainte de Hristos. Anul al 19-lea înainte de Hristos începe cu miercuri, al 18-lea cu joi, al 17 cu sîmbătă (fiind visect), al 16-lea cu duminecă, şi scoborînd mereu ajungi la anul 2 care începe cu miercuri, anul 1 — ultimul al veacului vechi — cu joi şi se încheie cu vineri, iar anul 1 de după Hristos începe cu sîmbătă *(n.a.)*.

fost adusă în legătură cu credințele lui superstițioase și așa a devenit și ea credință fără nici un rost. Că unii vorbesc și despre sîmbătă ca zi în care s-a urzit lumea, poate că vine din faptul că au auzit ceva despre sîmbătă ca zi de începătură a erei creștine, a noului veac, sau — poate mai curînd — fiindcă și sîmbăta se poate lua ca întîia zi a lumii, dacă te ții de cei ce încep anii cu martie. (În evul-mediu se obicinuia și una și alta: numărau anii începîndu-i ori de la ianuarie ori de la martie și lucrul acesta face și astăzi cronologiștilor multă încurcătură pentru cele 2 luni ianuarie și februarie cari puteau fi luate și într-un an și într-altul de după el.) Iar în anul 1 al lumii ziua întîi de martie a fost sîmbătă.

# LATIN ORI SLAV ? *

Cu neologismele de origine franceză ai oarecare dreptate. Dar n-ai nici una, cînd crezi că literatura noastră actuală ar avea vinovata tendință de-a lua la goană cuvinte de origine latină spre a le înlocui cu sinonime de origine slavonă. Cazurile izolate nu dovedesc decît o rătăcire din neștiință a scriitorului respectiv, dar nu o pornire generală a literaturii de-a fi îndrăgostită de slavonisme în paguba latinității noastre.

Chestiunea stă așa. Cînd am două cuvinte, unul de neam latin și altul de neam străin, pe care să-l primesc în limbă ? D-ta răspunzi, ca român care-ți iubești neamul și limba, că pe cel latin. Tot așa și eu. Dar cu o mulțime de rezerve. Aleg pe cel mai bun și dacă, din întîmplare, cel mai bun e slavon, voi alege și voi primi pe acesta, chiar cu rizicul de-a fi disprețuit de Cicero și de Virgiliu la o eventuală întîlnire cu ei pe ceealaltă lume.

Nu. Să-mi fie mai drag un cuvînt *numai* fiindcă e de origine latină, și altul urgisit *numai* fiindcă e de origine străină ? Asta nu. Încă o dată o zic că în cazul acesta voi alege cuvîntul cel mai bun, fără să-mi pese de ce

---

* Acest articol e scris în fuga condeiului, drept răspuns la o întrebare a d-lui dr. A. Vaida dacă într-adevăr literatura actuală a noastră are tendința de a înlocui cît poate cuvintele latine cu vorbe slavone ? Subsemnatul, zăpăcit de aderenții d-lui Vaida — între care erau dr. Pop, Bontescu, Vecerdea, Maniu, Veliciu, Goldiș etc. — și-a rezervat dreptul să răspundă a doua zi în scris. Aceasta e geneza acestui articol, dealtfel nerevizuit de autor *(n.a.)*.

origine e cuvîntul, cum nu-mi pasă de ce fel de papuci va purta preşedintele republicii chineze.

Dar care e cel mai bun? Răspunsul e cam lung dar limpede. Vorba traducătorului celei dintîi *Biblii* româneşti : „Aceia sînt bani buni care umblă în toate țările, aşa şi cuvintele..." Cuvînt bun e acela care e cunoscut de toți românii şi avînd aceeaşi accepțiune (adecă să nu însemneze aici un lucru, şi într-altă parte alt lucru). Acum, dacă pui alături *morb* şi *boală*, pe care ai să-l primeşti? Cuvîntul morb e neologism, deci d-ta, fiindcă eşti doctor, du-l la clinica neologismelor. Ce mi-e bun, dacă nu e cuvînt de baştină al limbii noastre. E împrumutat şi el pe datorie, ca şi *boală*, cu deosebirea că pe acela l-au împrumutat cărturarii, iar pe cestalalt poporul întreg, şi cauțiunea e mult mai sigură dincoace, căci la orice caz, poporul întreg e mai veche casă şi mai de încredere decît cazinourile şi cluburile cărturarilor. *Na also!* aş zice şi eu cu nenea Iancu. *

Dacă n-aş avea deloc alt argument, mi-ar fi destul acesta : unul şi tare.

Dar în chestiunea aceasta s-amestecă şi tâlharii de scriitori literari, mai ales poeții. Breasla asta de oameni nu prea poate da polițe cu bani buni şi cu scadența la termin, dar în schimb toate polițele dezvoltării unei limbi sînt trase asupra capului lor, şi ei au nemărginita răspundere de felul cum se desfăşoară drumurile intelectuale ale unui popor. Acum, mă tem să nu fi spus vreo vorbă prea mare, dar mă vei ierta, fiindcă şi eu sînt unul dintr-această breaslă, şi de ce n-aş avea şi eu dreptul să trag puțintică cenuşă la oala noastră?

Vezi acum că scriitorii literari sînt mai ales cei chemați să hotărască în chestia asta a cuvintelor. Zic, mai ales, pentru că marele chemat e poporul — acel bălaur cu milioane de capete — care în chestiuni de limbă nu gîndeşte, ci numai simte, n-are creieri, ci numai suflet, şi el e singur curia (ține minte vorba asta!), care hotăreşte în suprema instanță. Iar bieții cărturari, dimpo-

---

* Aluzie la o inciză a d-lui advocat dr. Cornel Iancu, făcută cu mult spirit în cursul discuției *(n.a.)*.

trivă, gîndesc și gîndesc, și nu simt nimic, și de aceea toate sistemele lor, fie cipariene, fie cihaciene, sînt mirese la moară și cîne surd dus la vînat.

Nu e nevoie să-ți mai arăt lipsa de trăinicie a oricărei încercări de a „crea" o limbă prin speculațiuni gramaticale, chiar de te-ai gîndi la volapük și esperanto, cari sînt lucruri la modă și țin de joi pînă mai apoi și dreptul lor la existență stă numai în faptul că de ar fi o modă oricît de nebună o să-și găsească admiratori, căci lumea e mare și are multe feluri de oameni.

Scriitorul ținînd calea de mijloc, prin însuși felul său de a fi, simte alături cu poporul (vorbesc de scriitorii buni, nu de orice plevușcă), și gîndește alături cu cărturarul. Deci el corectează și pe cărturar, și pe popor; rafinează simțul poporului și ține în frîu speculațiunile cărturarului.

Deci în alegerea cuvintelor el are ca îndrumare și *frumusețа* cuvîntului. Altfel de ce te-ai entuziasma de un scriitor care „scrie frumos"? Vorbim firește numai de limbă, numai [de] dicționarul ei. Cu ce te fură un scriitor mai întîi și întîi? Cu frumusețea limbii. Un singur cuvînt urît în cea mai frumoasă poezie te face să te scuturi ca de vederea unui lucru scîrbos și să-ți strice toată plăcerea estetică.

Acum, rogu-te, cînd am să aleg între două cuvinte, unul latin și altul slavon, ca să-l așez în versul meu, crezi că am s-aleg pe cel latin care e urît, și să dau deoparte pe cel slavon cu toate că e admirabil de frumos și e însuși el o poezie întreagă? Urîțenia poate să fie de multe feluri, și nu mă pot întinde să ți-o arăt, dar să crezi că noi, cînd periem, și netezim, și călcăm cu fierul versurile, avem atîtea greutăți și trebuie să ne ferim de atîtea lucruri de care nici nu visează cetitorul! Cred că mai întîi te gîndești la cacofonie. Bine, dar gîndește-te că poate cuvîntul să fie melodic, foarte armonios, dar pentru poet să fie urîțenie și scîrbă. Întoarce-te la cuvîntul de care am zis să-l ții minte: sună frumos pentru cine sună, pentru urechea românului nu sună bine, pentru că jignește bunul-simț. Aici *exempla sunt odiosa*. Dar să-ți dau exemple de noblețe a unui cuvînt (ah! poți să fii poet cît de democrat, și totuși să fii cumplit

de gelos de noblețea limbii tale !). Te-ai gîndit vreodată de ce nu putem zice *feciorul* lui Dumnezeu în loc de *fiul* lui Dumnezeu ? Amîndouă sînt cuvinte latine, frumoase, de ce însă îi zicem lui Hristos numai fiul și nu feciorul ?

Nu crede că am luat vorba din latină de-a dreptul din *filius Dei,* sau că ne suna apropiat de *Vos* al grecilor. În vechile traduceri se vede lupta pentru această expresiune și într-adevăr i s-a zis lui Hristos și *fecior ;* i-au zis și *prunc,* i-au zis și *cuconul* lui Dumnezeu și chiar *copilul* lui Dumnezeu. Dar de ce dintre toate cel biruitor a rămas *fiul ?* În cînt XXXIII din *Paradisul* lui Dante eu am avut multă bătaie de cap și îndrăzneală să zic despre Maria : „Fecioară mamă, a fiului tău fată". Nu simți că nu se cuvine să-i zici Mariei fată ? A fiului tău fiică, da. Și de ce ? Amîndouă sînt cuvinte latine, frumoase, dar — tradiție, bun-simț, demnitate, noblețe, justețe și altele și altele, tot judecători aspri, dau sentința așa și nu altfel.

Dar este un criteriu și mai superior după care ai să faci alegere între două cuvinte și să înlături pe cel latin. E *utilitatea.* Tot ce e nefolositor trebuie stîrpit, și dintre două cuvinte alege pe acela care îți dă mai multă putință de-a fi folositor. Vezi, doctore, limba românească se poate dezvolta prin augmentare de dinafară (neologisme) și din sineși (derivare, căci de compunere ca în germană sau cea ungurească nu e nici măcar pomeneală). Dintre două cuvinte primește deci pe acela care poate da mai multe derivații. Iată trei cuvinte — onoare lor, că sînt latine ! — *morb, mur, nea.* Alături, trei — fire-ar ele de rîs, că sînt slave — *boală, zid, zăpadă.* Eu îmi aleg pe cele trei slavone, fiindcă îmi dau putința de-a îmbogăți limba, cele trei latine nu.

Cele trei latine sînt crengi moarte, cele trei slavone sînt copaci vii.

Ce mi-e bun latinul, cînd din el nu pot face nici verb, nici adjectiv, nici adverb, nici altceva nimic ? Din *boală* avem verbul a boli. Din morb ? a morbi ? a morba ? a morbeca ? Nu este.

Din *boală* avem adjectivul *bolnav.* Aici și *morbul* ne dă pe *morbos.*

Da, dar morbos stă pe loc, pe cînd bolnav ne dă un nou verb *a îmbolnăvi*. Ce facem cu morbos?

A înmorbi? a înmorba? a înmorboși? Nu se poate. Dar din verbul a îmbolnăvi avem participiul adjectival *îmbolnăvitor*, un cuvînt de mare preț...

Cum ai zice altfel: vînt îmbolnăvitor, climă îmbolnăvitoare, dacă am goni din limbă vorba boală? Cu vorba morb nu ne putem ajuta. Dar *bolnav* ne dă putința de a-l diminutiva:

> Ori ești bolnăvioară,
> Drăguță mioară?

Ce frumusețe de vorbă și ce gingășie poetică în vorba bolnăvior, bolnăvioară! O știu mai bine decît mine mamele cari au copii mici.

Ei, acum dă-o cu morboșică, ori morboșioară!

Da, și eu aș primi acest cuvînt *morb* (care e o piatră a scandalului în România, căci după el cunoști numaidecît pe românii din Ungaria, și-a ajuns vorbă de batjocură), dacă n-ar fi cuvînt mort. El măcar ne-ar mai îmbogăți rimele, că sună frumos alăturea cu corb, orb, sorb, și poate vreun poet ne-ar trînti vreo strofă:

> A te-ndrăgosti de fete,
> Nu e nici un morb, băiete,
> Dar în dragoste-a fi orb
> Este foarte mare morb.

Vorba *mur* nu ne dă verb. Verbul ar fi *a muri*, sau *a mura*, sau *a murui*. Cele două dintîi au avut omonime prea puternice (mor și murez) ca să se poată susținea — pentru cel dintîi e lesne de înțeles, pentru al doilea, știu și eu? Dacă e iertat să glumim, atunci românului, popor sărac și trăitor în bordeie, i-a păsat mai mult de murăturile lui de peste iarnă decît de *murarea* (=zidirea) caselor, și deci murarea verzei a ucis murarea pereților. Verbul a *murui* a rămas, probabil, dar și-a schimbat înțelesul, și nu mai însemnează a zidi, ci a lipi pereții cu lut.

Și iată-ne murul latin, că e slab rău pe lîngă zidul străin. Zidul ne-a dat pe *zidire, zidar, zidărie,* murul

nimic. Apoi cu murul latin n-am fi în stare nici să dăm cuvenitul atribut lui Dumnezeu : ziditorul cerului şi al pămîntului, căci nu putem zice nici murătorul, nici muruitorul cerului. Ori îi putem ? Cei cu latina au cuvîntul.

Să ne spuie aceştia cum să zicem în loc de : omul e zidirea lui Dumnezeu, şi toate cele spuse de mine cad în baltă. *

---

* Plictisitul autor al acestui articol a încheiat aici brusc fără a promite continuarea *(n.a.)*.

# AMINTIRI DESPRE CARAGIALE

În vara cealaltă, cea din urmă a întîlnirii noastre, făceam amîndoi planul, prin colonadele din Carlsbad, să ne întîlnim la Dresda în vara asta — care a fost să fie cea din urmă a vieții lui, ca să supărăm pe un prieten al nostru din capitala Saxoniei cu primirea în gazdă pe vro două, trei zile. Era prin mai, și el venise prin orașul apelor fierbinți nu de dragul acestor ape, pe care nu voia nici măcar să le guste, ci numai ca să se plimbe. Pentru că sosise în Carlsbad, mai de vreme ca altădată, medicul nostru român, dr. Vaida-Voievod, deputatul ardelenilor în parlamentul din Budapesta, și lui Caragiale foarte mult îi plăcea, în anii din urmă să se ocupe cu trebile politice ale românilor din Ungaria și mai ales să puie la cale cu doctorul Vaida, mai în glumă mai cu dinadinsul, soarta tronului habsburgic. Dar venise și pentru c-a fost auzit nu știu de unde că sînt și eu prin Carlsbad. Așa am înțeles în cele dintîi ceasuri ale revederii, că ar fi venit anume ca să-mi arate un manuscris și să-i dau o informațiune, o foarte curioasă informațiune : anume dacă pot să-i spun care poet latin, afară de Virgiliu, a mai scris ceva despre relațiunile lui Eneas cu Dido și despre moartea tragică a acestei regine semite.

Mi s-a părut tot lucrul o glumă de-ale lui, dar spre destula mea uimire, mi-a scos din geantă un manuscris, de vro optsprezece pagini, și cît am putut frunzări prin el, prin amurgul serii, într-o odaie a otelului Kroh, unde-și stabili nenea Iancu reședința, am văzut că într-adevăr avea ceva de lucru cu Dido. Patru pagini erau scrise fără nici o corectură, celelalte erau toate o neis-

prăvită de-a valmă cu corecturi îngrămădite în cîte două şi trei caturi.

Manuscrisul era în versuri, şi versurile de felurite lungimi. Avea, pesemne, să fie o feerie, sau o melodramă scurtă, sau ştiu şi eu ce. Atîta ştiu că acţiunea se concentra întreagă pe lîngă arderea pe rug a reginei. Ce voia să facă, la urma urmei, cu moartea Didonei, nu ştiu ; poate vrunul dintre directorii teatrelor noastre să ştie ceva, sau să ştie cei ce conduc societatea pentru crearea unui fond de teatru român în Ungaria. Mie nu mi-a spus altceva decît atîta că, la nedumerirea mea ce-ar putea el scoate dintr-un fapt atît de divers de nevoile noastre româneşti, mi-a răspuns apăsat :

— *Vreau s-o fac patriotică, Ghiță, vreau s-o fac patriotică !*

Şi văzîndu-mi sporită mirarea cum ar putea face patriotism românesc împrejurul morții unei regine din Cartago, a adăogat :

— *Dar Virgil cum a îngrămădit atîta patriotism pe lîngă moartea Didonei ?*

Și-a repetat de vro cîteva ori, cu mare respect, versul lui Virgil din Cartea a patra :

*Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor.*

Și mi s-a părut că ar fi avut de gînd să facă într-adevăr ceva patriotic, judecînd după versurile din Virgil, pe care le-a scos din portmoneu și le-a întins pe masă, în trei exemplare pe trei foi, rupte din cărți, pe una textul original al lui Virgil, pe alta tradus franțuzește și pe-a treia foaie versurile aşa cum le-am tradus eu. Acele cumplite versuri (584—630) pline de nepotolită furie și de-o clocotitoare ură, și din început pînă în sfîrșit numai durere şi blestem. Fireşte, e vorba într-aceste versuri de „roiurile Asiei“ şi dacă avea de gînd Caragiale să publice ceea ce voia să scrie, după cum îmi spunea, în *Românul* din Arad, e de crezut că lucrarea aceasta o făcea anumit pentru românii de peste Carpați, pentru că repeta mereu acele versuri :

*„Răzbunător de s-ar naşte oarecine din oasele mele, care cu fier și cu foc să gonească ale Asiei roiuri, azi și de-a pururi și-oricînd mai găsi-se-vor brațe prin veacuri ! Maluri cu maluri în luptă, și valuri cu valuri, să*

*geamă; taberi cu taberi, şi-n veci să se bată şi ei şi nepoţii.*"

Dar poate să fi fost şi altceva. Pentru că dintîi bănuisem, şi nu mi-am pierdut nici la urmă bănuiala, că versurile au un caracter cu totul subiectiv, pe care caută să-l învăluiască cu o manta străină. Dar eu am puţin contact cu lumea şi nu ştiu multe feţe ale ei.

Acum, manuscrisul i se va găsi şi se va vedea ce intenţiuni a avut. Poate că aş fi ştiut şi eu de-atunci, dar vorba de-acel manuscris ne-a fost foarte scurtă, nici trei minute în odaia otelului, căci am ieşit din otel vorbind despre altele, şi-apoi trei zile cît a stat prin Carlsbad nu ne-am mai găsit vremea şi ocaziunea să mai vorbim de Dido, din cauza întîlnirii cu alţi şi cu alţi oameni şi din cauza soartei tronului habsburgic, pe care-l puneam la cale amîndoi cu foarte mult de el iubitul dr. Vaida.

Am fi putut vorbi în pace despre acel manuscris în vara asta, cînd aveam să ne întîlnim la Dresda. Să ne întîlnim! Doamne, şi pe vremea aceea, eu, din cauze neprevăzute, eram pe marea tyrhenică şi bietul Caragiale era mort...

# VARIA

## VORBA DE ACASĂ

Am ajuns, în sfîrşit, şi noi scrietorii români să avem publicul nostru.

Mai nainte, nu tocmai demult, cînd aproape numai scrietorii străini aveau public în ţara noastră, alergam cu listele de prenumeraţiune, ne căciuleam pe la toţi editorii şi ne simţeam îndatoraţi pe toată viaţa, dacă vreun mecenat ne lua sub ocrotirea sa şi punea la cale publicarea operelor noastre fie în carte deosebită, fie în vreuna din revistele literare susţinute cu multe jertfe şi cu multă cerşătorie.

Acum, de cîţiva ani, editorii de toate categoriile, simţind că operele literare sînt marfă căutată, au început să zîmbească mai prieteneşte, cînd vreun scrietor le intra în prăvălie.

Duminecile şi zilele de sărbători toate zidurile sînt pline de afişe şi se revarsă asupra ţării un întreg potop de fel de fel de reviste şi aşa numite „ediţiuni de duminecă“, cele mai multe ilustrate, toate pe cît de variate, pe atît de interesante.

Căci setea de lectură a publicului deprins a citi româneşte se întîlneşte cu setea de cîştig a cîtorva „antreprenori“ literari.

Tocmai de aceea însă nu se face de obicei literatură, ci neguţătorie de vorbe, şi-o adevărată spaimă ne cuprinde adeseori, cînd răsfoim aceste publicaţiuni făcute cele mai multe în pripă şi fără nici un control serios.

Nu o dată, reamintindu-ne trecutul, o adîncă înduioşare ne cuprinde, cînd ne dăm seamă cît de mult ne-am depărtat noi de părinţii noştri, cum ne-am lepădat de

obiceiurile lor, dintre care multe erau atît de bune și de frumoase. S-a rupt oarecum firul vieții noastre naționale și noi nu mai sîntem parcă urmașii părinților noștri, nu continuatorii lucrării lor. Și lepădîndu-ne de obiceiurile vechi, n-am luat altele, ci am rămas o societate în mare parte dezbrăcată de obiceiuri bine stabilite, adecă demoralizată.

Nu trebuie oare să ne înspăimîntăm, cînd vedem că demoralizarea aceasta se propagă în cercuri din ce în ce mai largi și ajunge pînă la românimea cea adevărată, care tot mai păstrează firea ei din bătrîni ?

Dacă astfel vom merge înainte, va trebui să ne diferențiem în viața noastră culturală pînă într-atîta, că nici părinții noștri, nici frații noștri din alte țări n-ar mai putea să ne recunoască.

Trebuie să ne întoarcem, pe cît întoarcerea mai e cu putință, la vatra strămoșească, la obîrșia culturală a noastră.

Așa cum în dezvoltarea limbii noastre numai prin întoarcerea la graiul viu al poporului am putut să ajungem la stabilitate și la unitate, și în dezvoltarea noastră culturală vom ajunge la statornicie și la unitate numai dacă vom ține în toate lucrările noastre seamă de gustul poporului, de felul lui de a vedea și de a simți, de firea lui, care e pretutindenea aceeași.

Acesta e gîndul, din care am pornit, cînd am luat între noi înțelegere să-i dăm d-lui Sfetea mînă de ajutor pentru publicarea acestei foi ilustrate.

Nu ne punem alăturea cu somitățile noastre literare ; nu voim să îndrumăm pe literații noștri prin critică severă spre o mai mănoasă lucrare ; nu ne avîntăm spre cercul restrîns al celor aleși ; nu ținem nici să facem noi singuri, nici să dirigem *Vatra:* ne-am legat numai ca pentru alte foi să nu mai dăm contribuțiuni literare și primim răspunderea pentru cele ce se vor publica în coloanele acestei foi, din care am voi să facem un organ literar pentru toți românii, un mijloc pentru popagarea aceluiași gust și aceluiași fel de a simți și de a gîndi în toate părțile poporului românesc.

Ne adresăm deci cu încredere frățească la aceia dintre scrietorii noștri, care împărtășesc vederile noastre, și îi

rugăm să se unească cu noi, pentru ca, lucrînd împreună, să le putem da românilor o lectură nu numai variată şi interesantă, ci totodată şi românească.

Se zice fără îndoială că arta nu are naționalitate. Operele de valoare universală sînt însă un fel de sinteză a dezvoltării culturale naționale şi credem că n-am ajuns încă noi românii la un stadiu de dezvoltare culturală, în care scrietorii noştri să aibă pretențiunea de a scrie pentru toate timpurile și pentru toate popoarele. Ne vom mulțumi deci, dacă vom putè să scriem pentru contimporanii noştri români.

Nu ţinem, ce-i drept, ca în *Vatra* să se publice numai scrieri originale ; ținem însă ca traducerile ce se vor publica să fie făcute cu îngrijire şi alese potrivit şi ele cu gustul poporului românesc.

Aceasta ni-e vorba de acasă.

Omul însă, cînd pleacă la drum, ştie numai unde vrea să ajungă şi ce vrea să facă el, însă nu poate să ştie şi unde, în adevăr, va ajunge şi ce, poate chiar fără de voia lui, va face. Nu putem dar nici noi să ştim dacă lucrurile vor ieşi aşa, cum le-am plănuit.

Foaia aceasta nu e făcută pentru noi, ci pentru obştea cititorilor ei ; nu dar pe placul nostru, ci potrivit cu gustul ei are să fie făcută. Ne vom da deci silința să cunoaştem gustul cititorilor noştri și vom ţinè seamă de el, dîndu-le, pe cît se poate și pe cît se concordă şi cu vederile noastre, lectura pe care ei înşişi doresc s-o aibă.

Astfel ne vom aduna cu toții, public și scrietori, împrejurul *Vetrei* și vom face un lucru potrivit cu propriul nostru fel de a fi.

# ADEVĂRUL ÎN ARTĂ

Mi-e greu să laud din toată inima versurile d-tale. Mi-e greu, pentru că sînt tînguitoare și pline de plîns — și eu nu vreau să laud pe cel ce să tînguiește. Toți poeții noștri mai tineri știu una și numai una: să blesteme viața. Ei, da, nu e nici o muncă să găsești defectele lucrurilor. Cel mai prost sătean are să găsească o sută de lucruri rele la cea mai perfectă statuie antică. Dar părțile bune? Asta e mai greu.

Dar nu-i învinuiesc pentru plîngerile lor. Cine are pricină de plîns să plîngă, dacă vrea. Dar răul cel mare e că cei mai mulți mințesc, plîngînd fără pricină. Ei sînt ca oamenii cari nu știu să joace cărți și totuși joacă: urmarea e că acești oameni, dacă sînt cartofori, pierd totul, iar, dacă sînt poeți, se pierd cu totul. Oricît s-ar zvîrcoli „școalele" suprema putere a artei va fi totdeauna adevărul.

Iar adevărul — în artă — e una cu frumosul. Cele mai urîte înstrîmbături, pe scenă, sînt frumoase cînd sînt adevărate.

Acum, ce impresie au să-mi facă cele mai frumoase versuri, dacă simt că fondul lor e afectat, nu cuprinde adevăr? Ce sentiment ți-ar năpădi sufletul, cînd d-ta, întîlnind o femeie plîngătoare îmbrăcată în zdrențe, cu un copil gol în brațe, i-ai da ultimii bani, și apoi ai afla că ea a mințit, că e bogată și că face acest lucru numai ca să-și implinească mai iute milionul?

Leopardi a avut pricini să plîngă și s-a plîns cum nu s-a mai plîns nimeni. Talentul a avut numai de jumătate parte la neperitoarele plîngeri ale poetului, cealaltă ju-

mătate a avut-o adevărul. Cine a întrecut şi cine va întrece în plîngere şi tînguire pe poeţii iudeilor? De ce psalmii sînt plăsmuiţi de poporul cel mai crezător în Dumnezeu? S-au încercat destui poeţi — mai talentaţi cu mult decît David — să facă psalmi şi n-au putut nici pe departe s-ajungă la exaltatele idei ale poetului-rege. Le-a lipsit adevărul, nemărginita credinţă în cele ce spuneau. „Şi de aceea spusa voastră era nobilă şi sfîntă..." Chintesenţa poeziei o arată Christos totdauna de cîte ori îşi începe vorbirile sale: „Adevăr, adevăr zic vouă!" Şi ai cetit d-ta vro poezie mai frumoasă decît *Testamentul nou*, decît vorbirile şi faptele lui Christos, ale omului Christos? Ai cetit vrodată mai mult adevăr înălţător decît *Cele 8 fericiri*? Popoarele — milioanele de oameni din clasele de jos — n-ar ţinea sute şi mii de ani la o religie dacă ea n-ar fi poezie, şi cu atît are o religie mai multă poezie cu cît are mai mult adevăr. Nu adevăr ştiinţific, ci adevăr estetic. Dacă Palas Atene iese din capul lui Zeus, minciuna asta e un adevăr estetic, dacă însă Palas ar fi ieşit din capul Afroditei, asta ar fi fost o neghiobie.

Fără îndoială, în ştiinţă, ori în viaţa zilnică, nu e frumos tot ce-i adevărat, şi nu e adevărat totdeuna ce e frumos, dar în artă adevărul şi frumosul sînt una. Cînd zici „poezie frumoasă" zici „poezie adevărată", la un loc „poezie bună."

Şi acum, cum cred tinerii noştri poeţi că fac poezii bune cîtă vreme nu scriu frumos, fiindcă nu scriu adevărat? Cred ei că frumuseţea poeziei stă în rime, în ritm, în vorbe alese şi în strofe măiestrite? Că adevărul poeziei stă în spunerea oricăror lucruri cari corespund realităţii? Atunci matematicile ar fi suprema poezie a omenirii. Dar în urmă, luînd lucrul şi aşa: corespunde realităţii ceea ce spun ei? În poezie se plîng, ţipă, cer trecătorilor milostivi un revolver să se sinucidă — n-au bani nici să şi-l cumpere — nu voiesc să se mai tîrîie în noroiul vieţii nici o clipă de acum. Iar în realitate? De s-ar găsi un milostiv să le cumpere un revolver, ei ar pălmui pe acest milostiv şi i-ar ţine sîmbetele viaţa întreagă. În loc să plîngă, ei hohotesc de-a lungul bulevardului legîndu-se de femei, în loc să se tîrîie prin no-

roi, aleargă la Șosea cu muscalul ; iar cît pentru tînguirea că nici o clipă n-ar vrea să mai trăiască, o, fii sigur că ei abia așteaptă seara, să tragă un chef cu lăutarii la Iordache.

Și scrisul oamenilor ăstora e poezie ? Oricît de mari talente poetice să fie, scriind așa, la ce pot să ajungă ? Să adeverească numai vorba : *„mincinos ca un poet“*. Eu urăsc pe acest soi de poeți, căci sînt fariseii artei.

Ei nu scriu nici frumos, nici adevărat ; ei scriu însă imoral, căci mințesc și minciuna ce e ?

De aceea am zis de la început că mi-e greu să te laud. D-ta ai versuri frumoase, ca muzica, ai o limbă corectă, cu idei drăguțe. Dar aș vrea să te tînguiești mai puțin, și mai ales aș vrea să nu te fi tînguit fără pricină. Să dea Dumnezeu să n-ai în viață motive de plîngere dar, vezi, sînt răutăcios ! în interesul artei eu mai bine vreau să sufere într-adevăr poeții și să cînte dureri adevărate, decît să le meargă bine și să-și închipuiască numai că sufer. E fatal lucru : sufer poeții ca să cîștige omenirea.

Mi-a plăcut foarte mult *Pastelul* d-tale. Ai cîteva poezii de valoare. Scrie înainte ! Dar să-mi asculți o povață : scrie cît de mult și publică puțin. Deprinde-te mereu cu scrisul, dar alege ce publici și nu ieși la lumină nepregătit așa numai cu „Ce-o da tîrgul și norocul !“

Te salut și-ti doresc tot succesul.

## [LITERATURA PENTRU COPII]

Am încercat și eu odată să fac versuri pentru copiii de școală. Am scris multe și le-am îndesuit pe toate într-o carte de cetire. Știu, deci din experiență, cît de anevoioasă e munca să cauți subiecte ușoare ca să le tratezi ușor, scoborîndu-te la nivelul intelectual al copilului și încordîndu-te să-i imitezi noima gîndirii și gustul exprimării lui. Iacă, vorba m-a adus, fără să fi avut de gînd acuma, la un paradox : A scrie pentru copii e foarte greu, tocmai fiindcă e foarte ușor.

Cultura omoară naivitatea și știința gonește simplitatea, și dacă nu știi să povestești copiilor naiv și simplu, atunci ești în rolul celui care predică flămînzilor despre binefacerile postului. Ca să poți povesti copiilor, trebuie să-i iubești, trebuie să cauți a le pricepe firea și lumea aparte în care trăiesc, să știi să te cobori pîn' la nivelul personalității lor, considerîndu-i ca și pe oamenii în vîrstă. Trebuie să iei parte împreună cu dînșii la toate manifestările lor sufletești : Într-un cuvînt — rămînînd om mare, să fii cît se poate de copil.

De aceea femeile au scris mai bine pentru copii decît bărbații ; dotate cu mai multă simțire și pricepere sufletească, și ocupîndu-se mai mult cu dînșii, le-au înțeles mai bine firea.

Apoi femeile rămîn copii viața întreagă, adică rămîn simple, iubitoare și entuziaste, precum poporul rămîne copil de-a pururi în creațiunile-i artistice.

Pîn' a nu-ți ceti caietul, într-o doară, mi-am zis despre d-ta : „Cine-a mai învățat și pe omul ăsta să-și prindă mintea cu copiii ?“ Dar deodată cu cetirea, mi-am mutat

gîndul. Povestirile d-tale sînt o încercare, şi e o vorbă a nu ştiu cui : încercarea şi cînd nu reuşeşte e o şcoală. Şi, cred eu, sînt destul de reuşite, ca început. Fără îndoială, s-a mai făcut cîte ceva în felul acesta, şi nici nu zic că eşti cel dintîi, ci printre cei dintîi.

Valoarea poveştilor pentru copii nu stă pe deplin numai în adevărul estetic, în frumos, ca ale celorlalte scrieri artistice ; ele au valoarea religiunii, nu a artei : efectul salutar al lor e *ultima retio*. *Cuore* a lui Gubernatis poate să n-aibă nici o valoare artistică, are însă o valoare etică aşa de mare, încît cu tot dreptul se traduce această carte în toate limbile europene şi s-a răspîndit pretutindeni, cum poate numai *Evanghelia* s-a mai răspîndit. Ţi le spun acestea ca să nu-ţi fie prea tare teamă că poveştile d-tale n-ar fi avînd nici o valoare artistică.

Poveştile pentru copii au rol educativ, pedagogic. Ele sînt, în primul loc, poezie didactică. Instructivă nu distractivă. Tocmai de aceea, ea, dintre toate genurile de literatură, poate să fie cea mai destructivă, dacă urmăreşte idei împotrivitoare dogmelor pedagogiei şi ale moralităţii.

Apoi, trebuie să arătăm copilului viaţa aşa cum e — cu bucuriile şi prăpastiile sale, ca nu cumva intrînd în lume — dizarmonia între lumea reală şi lumea din mintea sa — să-l ducă la decepţiune, la pesimism, la lipsă de voinţă — rele de care omenirea noastră e aşa de bolnavă !

Eu cred că d-ta ai scris bune poveşti. Talent ai ; ştii ce să tratezi şi cum. Acest *cum* e lucrul cel mai năbădăios în artă, e poate arta însăşi. Îţi lipseşte numai rutina. Rutina însă e un lucru care se învaţă cu vremea.

Sînt convins că ai să scrii din ce în ce mai bine. Eşti tînăr ; poveştile d-tale îmi reamintesc proverbul : „Ziua bună se cunoaşte de dimineaţă“.

# POPORUL POET

Ţi-am făgăduit o prefaţă la colecţiunea d-tale de poezii poporale. Cînd am luat însă condeiul, nu ştiam ce să scriu. Ce aveam de spus într-o prefaţă ? Să te laud pentru bunul gînd ce l-ai avut ? Pentru munca d-tale ?

Mi-am adus atunci aminte că, pe cînd vorbeam amîndoi, d-ta ai amintit ceva despre felul cum se răspîndesc poeziile poporului. Da, iată un lucru despre care aş putea să vorbesc şi eu.

„Cine e autorul poeziilor poporale“ şi „cum se răspîndesc ele ?“ Două întrebări cari — nu ştiu cum — uneori mi se par adînci şi vrednice de răspuns, iar alteori mi se par de tot ridicole şi parcă anume create pentru ilustrarea zicătoarei : „Un nebun aruncă o piatră în fîntînă şi zece înţelepţi nu o pot scoate“.

Nici prin gînd nu-mi trece să lămuresc eu întrebările acestea. Vreau însă să-ţi povestesc unele lucruri din viaţa mea, lucruri văzute şi auzite, iar d-ta poate să tragi concluziuni.

## I

Cine li-e autorul ?

Să-ţi dau un exemplu, din care poţi să bănuieşti ceva.

Cînd eram acasă, la Năsăud, eu eram un fel de „artă poetică“ ambulantă a satului. Învăţam pe flăcăi strigătele ocazionale, pe cari să le chiuie la horă ; învăţam pe fete doine, să le cînte la şăzătoare. Improvizam pe atunci foarte lesne versuri populare. Frate-meu, care nu învă-

ţase carte şi era flăcău în rînd cu flăcăii satului, era mijlocitorul. Odată îi făcusem unei fete — cam zburdalnică, dar frumuşică — următoarea epigramă :

Tot mă mustră măiculiţa
Că-mi dau la drăguţi guriţa,
Las' mamă, că mă mărit
Şi-mi sărut tot om urît.

Frate-meu a chiuit la horă „strigătura" făcută de mine. A prins. Toţi flăcăii o învăţaseră şi o chiuiau.

După vro patru ani, mai mare mirarea mea : În revista *Familia* din Oradea-Mare cetesc o poezie poporală, culeasă din jurul Lăpuşului, redactată astfel :

Dojeneşte-mă măicuţa
Că-mi dau la drăguţi guriţa
Las' mamă că mă mărit
Şi-oi pupa tot om urît.

Era epigrama mea ! O cunoşteam la Lăpuş după patru ani. Lăpuşul e cam la 100 de kilometri departe de Năsăud. După alţi trei ani o găsesc în *Foaia poporului* din Sibiu, ca poezie culeasă din jurul Orăştiei. Acum însă era straşnic corectată, şi cu mult mai popular redactată :

Dojeneşte-mă maică,
Că-mi dau la drăguţi gură,
Mamă, las' că mă mărit
Şi-oi pupa tot om urît.

Năsăudul e punctul cel mai nordic al Ardealului, Orăştia e în colţurile sudice ale ţării. Sînt cîteva sute de kilometri depărtare.

Alt exemplu. *Tribuna* din Sibiu scoate un *Calendar al poporului*. La 1888, fiind şi eu redactor la *Tribuna*, mi-se încredinţează mie aranjarea părţii literare a calendarului. Ce-mi dă mie prin cap ? Să public şi poezii poporale. N-aveam însă nici o colecţie, ca s-aleg ; din cele publicate în *Tribuna* nu-mi venea să iau. Scriu deci din memorie cîteva, pe cari nu le ştiam publicate. Dar între ele vîr şi una făcută de mine — ad-hoc, în fuga condeiului :

Lele, buze subţirele
Mult aş da să fie-a mele,
Că-mi pun capul pentru ele.
etc., etc.

După vrun an am auzit pe un flăcău din Gura-Rîului — un sat lîngă Sibiu — chiuind această poezie. „De unde ştii cîntarea asta?“ îl întreb eu. „De la un flăcău din Răşinari.“ — „Dar el de unde o ştia?“ — „Păi, ştiu eu! Zice că a cetit-o la gazetă.“

În Ardeal mai în fiecare sat se găseşte cîte un om mai în vîrstă, vesel din fire şi stătător la petrecere, care e poetul oficial al satului. El face invitările la nunţi, cît ţine nunta el e „conferenţiarul“ poetic; închină la toţi, răspunde la toţi — în versuri rapsodice, fără metru şi fără rime multe una după alta. E om de spirit, gata să răspundă la orice, să facă versuri despre orice. Cînd aduce bucătăreasa „găina“ pe masă, el ţine un „logos“, îi mulţumeşte în versuri glumeţe, de rîde casa cu hohot. Critică tot, îşi bate joc de toate — în mod demn. În Muntenia şi Moldova, aceşti rapsozi poporali sînt înlocuiţi cu ţiganii lăutari. Fără îndoială, o degenerare a poeziei! La adunări de fini, la logodne, la orice fel de petreceri, el e de faţă. Am cunoscut pe cîţiva cari improvizau cu o uşurătate de necrezut. Cu cel din satul nostru aveam mult de furcă: rivalizam întruna şi ne ciocneam uneori. Care pe care, asta era cestiunea. Eu îi eram superior în surprinderi: îl întrerupeam repede la mijlocul versului, umplîndu-i eu versul cu o rimă bine potrivită la rima anterioară — se înţelege, eu spuneam contrarul celor ce vrea el să spuie, ori îi ridiculizam ideea. Se-ncurca bătrînul, îşi pierdea rostul; ascultătorii rîdeau şi eu cîştigam lupta. El nu era aşa iute la gîndire ca mine; dar îmi era superior în exprimare. Avea mai multe rime — eu nu întrebuinţam rime slabe, d.e. pămînt-urît, frate-calde, sau accente poporale, ca maicăstá, — avea locuţiuni, proverbii, expresii tipice. Eu mă încurcam şi cu vorbele — cultura, bat-o pîrdalnicul! — eram obicinuit să întrebuinţez cîte o vorbă literară, ori „savantă“, şi în fuga versului mă opream zăpăcit la acest fel de vorbe, căci în grabă nu le găseam echivalentele poporale. Şi o spun fără ruşine că, în ultima in-

stanță, el mă biruia pe toate cărările. Mă gîndesc și acum cîteodată : dacă nu învățam carte și rămîneam în sat, după toate probabilitățile eu aș fi fost urmașul acestui rapsod în satul nostru.

Femeile-mprovizează versuri mai lesne decît bărbații. Ar fi mai buni poeți decît ei, dacă nu și-ar pierde prea repede sărita și dacă n-ar fi așa de unilaterale în idei. O spun din experiență : dacă ai încurcat pe o femeie în toiul improvizării rămîne încurcată, și pînă a doua zi tot pe aceeași vreme nu mai e în stare să urmeze cu improvizarea. Erau în satul nostru multe femei cari improvizau — și mama e între ele —, și n-aveai decît să le discordezi ca să părăsească lupta. Căci la petrecere, în ținuturile noastre, e o adevărată luptă de cîntăreți rivali.

Fetele „își fac cîntece" și ele. Dar e curios lucru cu fetele. Într-o zi aud pe o nepoată a mea cîntînd niște versuri „scornite", adecă de curînd ieșite în lume. Spuneau despre „leagăn" „tu vei fi la horă", „eu voi sta s-adorm copilul" etc., cîntau o nefericire a unei Ilene. Credeam că însăși această Ileană este autorul poeziei, în care-și cînta nefericirea. „Cine a făcut cîntecul ăsta ?" Nepoata mea, mirată : „Cum cine l-a făcut ?" — „Cine l-a scornit ?" — „Noi !" — „Cine, voi ?" — „Noi, fetele." — „Nu Ileana ?" — „Ileana nici n-a fost acolo." — „Unde ?" — „Unde se fac cîntecele, la șezătoare !"

Și iată cum fac cîntecele. Fetele vorbesc fără intențiunea de a face versuri despre subiect — să zicem despre nenorocul Ilenei — vorbesc mult, apoi deodată una începe să cîntec :

Bădișor, ți-o fi păcat,

acum se uită o fată în gura și-n ochii celeilalte și cîntă înainte. Și, parcă e farmec, parcă fiecare culege vorbele din gura și din ochii vecinei : toate deodată rostesc aceleași vorbe, aceleași versuri, ca și cînd le-ar ști de mai nainte ! Nu toate fetele însă din sat cîntă cînd „fac cîntece", ci s-aleg cele mai cu „glas" — zic ele ; cele cu talent poetic, zic eu. Dacă n-aș fi văzut eu cu ochii mei de atîte ori acest fel de-a improviza, aș zice că nu știe ce spune cel ce mi-ar spune aceasta. Adevărat e că omul deprins cu versurile poporale și cu felul de înlănțuire al

ideilor din ele poate foarte ușor ghici versurile, însumi eu de multe ori puteam să cînt în rînd cu fetele, căci unui vers dat îi ghiceam „soțul".

Iată autori obiectivi în toată puterea cuvîntului. Ileana nici nu visa să-și facă un cîntec.

Bocetele se fac tot așa. Nu știu însă cum se compun baladele. Fără îndoială, poeți cari pot crea balade ca *Miorița*, n-o să găsești în toate zilele și pe toate cărările.

## II

Cum se răspîndesc poeziile poporale?

În general, miliția și bîlciurile sînt cei mai puternici propagatori ai poeziei poporale. În cazărmi s-adună flăcăi din multe sate: unul învață doine de la celalalt. Compun înșiși ei în tovărășie versuri, pe cari le răspîndesc prin sate, după ce scapă din cazarmă. Tot așa învață flăcăii doine unul de la altul la bîlciuri.

În special românii din regat [...] își răspîndesc poezia lor prin lăutari. Țiganii lăutari ne aduc deci mare folos în privința asta. Răul ce ni-l fac e că introduc și de-ale lor în poezie; schimonosesc vorbe, fac din versuri erotice versuri obscene, introduc elemente orășenești de mahala, mai învață de la boieri și de la tîrgoveți trivialități și prostii pe cari le răspîndesc prin sate, sub numele „de cele mai noi romanțe". Corup gustul estetic al poeziei poporale, corup graiul cu cîte un:

> Și pentru că fiind că te iubesc
> Dorule, iha-ha!

În Ardeal, lăutarii sînt necunoscuți. Lăutarul n-are altă slujbă decît să cînte cu arcușul. Aici, la noi, cîntă țiganul din gură, iar românii ascultă. În Ardeal, românii cîntă din gură și țiganul ascultă. Nu se pomenește țigan să cînte versuri. „Asta nu e treaba lui!" Îmi aduc aminte de cînd eram student, că venise în Năsăud un George, lăutar din Piatra-Neamțului cu ocazia unei petreceri studențești. S-apucase țiganul să cînte, din gură, versuri vesele. Țăranii rîdeau de se prăpădeau. Crezi că de ideile vesele ale poeziei? Aș, de țigan! Se uitau la el

ca la altă-aia. Unul îmi spunea : „Ei, asta n-am mai pomenit-o ! Cînd l-am văzut înstrîmbîndu-și gura“ — obiceiul țiganului, ca să fie patetic — „dîndu-și ochii peste cap și cîntînd :

Haolio ! Ma doarea pieptul

îmi vinea să-l cumpăr și să-l duc de comedie copiilor !“ Românii ardeleni cîntă foarte mult. Chiar în horă, ei necontenit cîntă : o zi întreagă, cît joacă, nu le tace gura. Cînd joacă Călușerul, cîntă toți ; și cît de frumos și de impunător e acest cor de flăcăi, comparat cu mutul joc al Călușerilor din România, cari sar-sar întruna și numai din cînd în cînd își deschid gura ca să strige vecinicul lor :

Hai, Hai ! Hi, hi, hi !

În Ardeal și în celelalte provincii românești din Ungaria să mai propagă poezia poporală prin „lătureni“. E obiceiul ca în dumineci și sărbători să meargă flăcăii dintr-un sat într-altul ; unii merg de fudulie ; alții „pe vedere“ la vro fată pe care-ar vrea s-o ieie ; dar scopul adevărat e „să mai prindă unii de la alții cîte ceva“ — adecă să mai audă ce mai e nou prin țară, să învețe doine etc. Ei sînt persoane oarecum oficiale ; satul îi primește bine, li se fac onoruri — s-ar face chestie diplomatică pentru ei între două sate, dacă ar fi tratați rău. Prin ei se răspîndește foarte iute poezia : învață din satul acesta o doină, o duc în sat la ei, iar în viitoarele dumineci o duc într-alte sate. Se înțelege, versurile sufer corecturi din sat în sat.

Chiar și măritările fetelor în sate străine sînt un mijloc de propagare puternică a poeziilor. Nevasta, cuprinsă de dorul satului ei, cîntă mai cu drag doinele ce le știe de-acasă. Străinele îi învață doinele și le cîntă.

Ciobanii, mai ales cei cu pășune schimbătoare, sînt colecții vii de cîntece. Cel mai mare merit îl au oierii din Țara-Bîrsei. Aceștia colindă toate provinciile române. Trec de-a lungul Ardealului și se opresc în munții Rodnei, în Nordul Ardealului, unii pe coastele ardelenești ale munților, alții trec în plaiurile Maramurășului, alții se împrăștie pe coastele Bucovinei și, în partea

opusă, pe şiragurile de munţi ale Crişanei. La vale să răspîndesc prin România de-a lungul frontierilor ; mulţi străbat România şi s-aşează pe lîngă Dunăre ; ba unii se duc pînă prin Basarabia şi Macedonia. Ei duc pretutindeni, şi de pretutindeni aduc poezia poporală. Pe munţii năsăudenilor eu am avut des ocaziune să ascult cîntece de la oierii bîrsani : ei învăţau pe ciobanii noştri, pe „ardeleni" sau pe „ungureni" cîntece din Ţara Românească, şi-mi aduc aminte că pe vîrful munţilor Maramurăşului am auzit eu întîia oară cîntecul din Muntenia :

Lele cu scurteica verde,
Cin' te vede mintea-şi perde,
Cu papucii gălbiori etc...

Şi toţi ciobanii noştri nu ştiau ce însemnează vorba papuci, căci în nordul Ardealului sînt necunoscuţi papucii.

Frumoasa epopee pastorală *Mioriţa* e — din parte-mi susţiu aceasta şi cu alte dovezi — este o creaţiune a oierilor bîrsani. Ciobanul care e ucis are

Oi mai multe
Şi cai învăţaţi
Şi cîni mai bărbaţi

precum numai oierul bîrsan are, căci e cioban *per excelentiam*. Duşmanii lui sunt : Ungureanul (aşa numesc bîrsanii pe ciobanii din nordul Ardealului) şi Vrînceanul. Ciobanul ucis — zice cîntecul — e moldovean. În Vrancea au existat oieri vestiţi, dar în alte părţi ale Moldovei nu, deci nu-mi explic de ce un cioban e vrîncean şi altul moldovean — căci vrînceanul era singur oier şi totodată şi moldovean. Dar eroii epopeii se schimbă după localităţi : în Moldova cîntecul a luat pe un moldovean ca erou, şi desigur într-alte provincii române eroul va fi bănăţean [...] etc. Ciobanii cei trei erau :

Unul e bîrsan
Unul ungurean
Altul e vrîncean

Şi apoi, dacă ucisul n-ar fi fost bîrsan, ci moldovean, de ce-ar fi zis el către mioriţă :

Oiță bîrsană
De ești năzdrăvană... etc.

Aici a uitat moldoveanul să schimbe pe bîrsan în moldovean.

### III

O prea lungesc cu vorba. D-ta m-ai rugat de cîteva șire, eu ți-am dat cîteva pagini. Dar, gîndesc că și lucruri ca cele spuse de mine sînt de ceva interes și folos.

Din toată inima mă bucur de colecțiunea d-tale. O, și aș fi vrut-o mai mare, cu mult mai mare, ca să cunoaștem nu ceva, ci mult din poezia românului [...].

## UNIȚI

Noi cu literatura astăzi nu mai stăm în mijlocul istoriei noastre, nu stăm nici în mijlocul tradițiilor noastre, nu stăm mai ales în mijlocul poporului nostru.

Cei de dinaintea noastră, vechii scriitori, au trăit într-un contact sufletesc, se înțelegeau prin scrisori ce au de gînd că facă și cum să facă, se povățuiau unii pe alții și astfel mergeau cu toții spre o țintă bine stabilită. Noi, cei de astăzi, trăim fiecare de capul nostru, și-n loc să mergem cu toții spre același punct, luăm de-a razna cîmpia literaturii în toate direcțiunile și nu ne înțelegem doi cu doi. Brazdele de plug, trase paralel și una lîngă alta de scriitorii generațiilor anterioare, erau arătură în toată legea pentru sămînța ideilor lor și ale neamului nostru. Și noi cei de astăzi tragem brazde — nu mai puține decît cei vechi, căci talente avem și astăzi ca și atunci — dar brazdele noastre sînt trase în toate chipurile cu putință, și de-a lungul, și d-a latul, și de-a curmezișul, linii care se taie una pe alta, urmînd cărarea tuturor vînturilor cîte bat prin larga lume. Iar străinul drumeț, care în treacăt se uită pe cîmpia brăzdată de noi, își face cruce, că nu vede o arătură cuminte, ci o lucrare de oameni nebuni.

Asta este, ceea ce o numesc privitorii de pe laturi, secetă sau stagnare literară la noi. Iar cauza? nepotrivirea puterilor și neînțelegerea asupra țintei. Cînd douăzeci de oameni se trudesc degeaba o zi întreagă să miște din loc o bîrnă, nu e de vină numai nevrerea lor de a-și pune puterea, ci mai ales nepotrivirea clipei în care să-și concentreze cu toții puterile deodată. Și așa facem și noi,

și cădem rînd pe rînd obosiți de greutatea ridicării, unii, văzînd că munca e fără folos, perd orice voință, alții își pierd orice putință de-a mai pune umărul. Și așa cu toate încordările noastre, stăm tot pe loc.

O, duhul, duhul acela sfînt, care cîrmuiește sufletele noastre și le duce pe aceeași una și singură cărare ! Negreșit, ai noștri, cei bătrîni, au avut pentru ce și pentru cine să se lupte, au avut o țintă, și condeiul le-a fost purtat de aceeași idee. Nici scriitorii vechi bisericești, nici cronicarii nu s-au nevoit întru atîta osteneală numai de dragul renumelui.

Trei idei mari au stăpînit pe acei oameni : întemeierea unei biserici naționale românești, independente, fixarea limbei românești și unitatea culturală a tuturor românilor. Cîtă luptă au trebuit să ducă ei pentru naționalizarea bisericei, pe vremea aceea întunecată, cînd cea mai grea a lor trudă era să dovedească și să convingă pe greci și pe sîrbi că nu este păcat a se cînta liturghia românește ! Luminarea poporului întru cele bisericești și „istoricești“ era pentru ei o țintă secundară, căci principala țintă era „să avem și noi scriptura noastră cea românească“, și nu numai pentru țara în care trăiau scriitorii, ci pentru întreg neamul nostru. Aceste trei vorbe „întreg neamul nostru“ revin cu o obositoare îndărătnicie la toți scriitorii vechi, aceste trei vorbe le apăsa sufletul și le strîngea inima. Coresi zice că și-a jertfit zilele făcînd cărți românești, „ca să fie de învățătură *tuturor* românilor“, iar Varlaam mitropolitul „ca să fie de învățătură pentru *toată seminția* românească“, iar într-alt loc — în cartea românească a lui — zice că vorbește „către *toți cari sînt născuți întru limba românească*“ și *Biblia* lui Șerban Cantacuzino adresează „la un *popor întreg* cuvîntul lui Dumnezeu, românilor, moldovenilor și ungrovlahilor“. Popa Ion din Vinț își spune și mai frumos gîndurile, căci scrie „spre folosul și *întrămarea* neamului nostru românesc, care neam a fost slăvit odată, dar acum întunecat și în slăbiciune mare“. De ce aveau în condei oamenii aceștia necontenit neamul și iarăși neamul „nostru“ românesc ? Îl aveau în inimă, îl voiau „slăvit“ și „unit între ale sale“, unit însă nu numai politicește, cum îl dorea Jupiter al zeilor noștri, Ștefan cel Mare, ori

neastîmpăratul și vulnerabilul la călcîi Ahile al istoriei românești, Mihai Viteazul. Îl voiau unit „întru toate ale sale", și cu mintea, și cu sufletul, și cu inima, și prima condiție li s-a părut — pe dreptul — unificarea și fixarea limbei. Întru adevăr, mult „s-au nevoit" ei pe atunci, ca să cioplească o limbă românească, și *Testamentul nou* din Alba Iulia, de la 1648, zice : „Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii : că banii aceia sînt buni carii umblă în toate țările, așa și cuvintele acelea sînt bune care le înțeleg toți", și dacă tot n-au putut să aibă numai cuvinte înțelese de toți „vina e aceluia ce-au răsfirat românii printr-alte țări de s-au amestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăiesc toți într-un chip".

Nu e nevoie s-arăt cum au cultivat și au unificat ei limba, căci toți cunoaștem făptuitul lucru : frumusețea limbii bisericești, care și astăzi ar trebui, ah, cît ar trebui să ne servească de model, dacă nu ca limpezime totdeauna — căci sintactica ei este puțin întunecată din cauza influențelor străine — dar ca energie și plasticitate.

Cît de pătruns era Dosoftei mitropolitul de idealurile și aspirațiunile neamului nostru și cum se chinuia pînă și-n adîncile-i bătrînețe să „facă lumină pentru întunecatul neam al nostru" și lucra în unire cu Miron Costin, „întru ridicarea neamului". Da, ridicarea neamului a fost ținta cronicarilor noștri, un ideal național îi stăpînea pe toți. Tacit a scris *Analele*, numai fiindcă iubea adevărul și a voit să spuie adevărul, Tit Liviu numai ca să rămîie scrise de el cele ce le știa și ca s-arate că și romanii pot scrie istorie nu numai grecii, Salustiu a scris de plictiseală și ca să arate că se deosebește de animalele care trăiesc numai să mănînce. Fără îndoială, adevărul e condiția *sine qua non* a istoricului, dar cetitorul vrea să știe ce a îndemnat pe istoric să spuie adevărul ? Motive sînt multe. Spui adevărul și numai ca să te lauzi pe tine însuți cum a făcut-o Xenofon în *Anabasis*.

„Laud osîrdia lui Ureche vornicul care a făcut din dragostea țării *Letopisețul* său... căci *numai lui* de această țară i-a fost milă, să nu rămîie întru întunerecul neștiinței", zice Miron Costin. Dar numai lui Ureche i-a fost milă de țară ? Despre sine însuși zice Miron : „a lăsa nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă

de scriitori, este inimei durere. Biruit-a gîndul să m-apuc de această osteneală.“ Iar gîndul era acelaşi şi la Ureche, şi la Miron, şi la Neculai Costin, şi la Neculcea, şi la Constantin Căpitanul, gînd care a izbucnit cu atîta putere în istoricii ardeleni, în Şincai şi Petru Maior : să dovedească lumei că neamul nostru nu numai că „nu e din tîlhari“, dar este din neamul Romei, că e unul şi nedespărţit, că are un trecut glorios, cu tradiţiile sale, cu virtuţile sale şi cu un viitor strălucit. Direct ori indirect, ei lucrau pentru pan-romanism, ca şi scriitorii bisericeşti, şi dacă ei căutau adevărul istoric, după cum a scris Ureche : „ca să nu mă aflu scriitor de cuvinte deşarte, ci de drepte“, apoi, ştiau şi pentru ce-l caută şi pentru ce-l spun. „Nu mi-a mai trebuit istoric străin să cetesc, şi să scriu, că au fost scrise în inima mea.“ Vorbele lui Neculce, şi

> De aceea spusa voastră era sfîntă şi frumoasă,
> Căci de minţi era gîndită, căci din inimi era scoasă,

vorbe ale lui Eminescu în *Epigonii*.

Idealurile şi ţinta vechilor noştri scriitori au fost firul roşu şi al scriitorilor din generaţiile anterioare. Dar ei au mai urmărit şi alte idealuri : renaşterea politică a ţărilor româneşti, Unirea Principatelor, în urmă scăparea de sub epitropia turcilor şi ridicarea României la rangul unei puteri.

Dar firul roşu, în zilele noastre, e rupt. Poate nu e rupt, dar nu-l vedem. Ori mergem tot după fir, şi nu băgăm de seamă ? Idealurile urmărite, încă de la începutul literaturii noastre, s-au împlinit în parte. Limba, mai puţin ori mai mult, ni s-a unificat, biserica ne este naţională şi independentă, o unitate culturală a tuturor românilor există — sau nu există, după măsura cu care vreai să măsori —, Principatele s-au unit într-un regat liber şi ne-am întemeiat un stat şi o dinastie.

Ce idealuri să mai avem ? Fără idealuri nu e luptă, şi fără luptă nu e nici literatură. Şi neavînd un ideal, noi ne apucăm acum să dezlegăm ce-au legat părinţii noştri. Ei s-au străduit să adune, ne-au lăsat pămîntul ţării, pe care l-au apărat prin veacuri de nesfîrşite războaie, ne-au lăsat putinţa de a ne dezvolta ca să ajungem unde am

ajuns, și ne-au lăsat un început de literatură cu adevărat românească și scoasă din sufletul nostru. Noi ar trebui acum să mergem pe urmele lor, să nu risipim ce au adunat ei și să năzuim a ne lumina poporul ca să-l avem unit și tare. Dar, dacă în multe lucruri noi facem altfel de cum au făcut ei, hotărît e că în literatură mergem de-a dreptul împotriva lor. Am rupt firul tradițiilor, ne batem joc de credința strămoșilor, luăm în deșert instituțiunile țării și așezămintele ei, rîdem în pumni de aspirațiunile naționale și importăm în literatură — în altarul vieții sufletești a noastre — cîte și mai cîte bolnave idei și cu totul străine spiritului românesc.

„Să nu risipim ce-au adunat părinții noștri dacă nu putem înșine noi să mai sporim averea : și dacă nu putem spori lumina, să năzuim a o răspîndi în popor tot mai mult aceea pe care-o avem.“

Iată idealul nostru întru toate manifestările vieții, dar mai ales în literatură. Pînă se va ivi altul, și poate împrejurările politice să ni-l apropie, acesta trebuie să ne fie cel mai apropiat de inimă.

A fost deci un gînd fericit din partea institutului „Minerva“ editarea în ediție ieftină a scriitorilor noștri cari au trăit pe vremea marilor lupte naționale ale neamului român, și au întrupat idealurile și aspirațiunile noastre. Aceste ediții urmăresc îndoitul scop, de o parte să lumineze tot mai adînc gloatele poporului cu adevărata lumină românească, senină și priincioasă, și nu cu focul bengalic al scriitorilor bolnavi de frigurile moderne și fără de leac ale importatelor excentricități literare, iar de altă parte să ne ție uniți pe lîngă biblia neamului, pe lîngă cartea care cuprinde adevărurile care ne-au dat viață și putere. Să dea Dumnezeu ca editura scrierilor pe care „Minerva“ și le-a propus să le publice să se înmulțească ca nisipul mării, spre binele și spre sănătatea noastră și să ajungă cunoscute de toți, ca să ne lumineze cu înțelepciune cărările și să ne dea putere de luptă.

# CE NE TREBUIE NOUĂ ROMÂNILOR

Entuziasm ne trebuie nouă românilor, entuziasm și conștiință națională întîi de toate. Entuziasm care aprinde și conștiință care ține apropiate și unite inimile întregului neam.

Numai limba unitară și unitatea teritoriului nu sînt de ajuns. Pe acestea două le au, poate, și triburile neamurilor primitive.

Pentru aprinderea entuziasmului, însă, și pentru limpezirea conștiinței naționale, ne trebuie poezie. Accente care să glorifice origina, trecutul istoric al neamului, să preamărească faptele vitejești ale strămoșilor și să insufle mîndrie urmașilor ca să fie vrednici de părinții lor.

Pe eleni, cei așa de împrăștiați și de-a pururi gata de gîlceavă între ei, i-au ținut strînși la un loc, ca pe un popor unit cu totul, două lucruri : Homer și jocurile olimpice.

Poetul celor două epopei le nutrea necontenit conștiința că sînt o singură națiune și olimpiadele le înflăcărau entuziasmul pentru tot ce era caracteristic elen, al tuturor acelor locuitori ai risipitelor insule din cele trei continente.

Vorbele lui Miron Costin rămîn de-a pururi adevărate. Prin poezie începe orice popor să-și priceapă ființa. Prin religie își pricepe rostul pe lumea aceasta în raport cu cea viitoare, prin poezie rostul lui între oamenii trăitori alături cu el, dușmani ori prieteni.

Cîntecul învață pe oameni iubire și ură ; el îi învață să plîngă ori să se bucure de viață.

Poeţii merg în fruntea popoarelor, precum cîntăreţii cu trîmbiţa merg în fruntea batalioanelor.

Pentru românii de la Dunăre au făcut, pe vremuri, mari lucruri pentru entuziasmarea şi deşteptarea conştiinţei naţionale cei din urmă cronicari şi poeţi de la Ienăchiţă Văcărescu încoace. De la frumosul testament cu :

> Vă las vouă moştenire
> Creşterea limbei româneşti
> Şi a neamului iubire.

Şi de la energicele strigăte de război ale lui Cîrlova, pînă la înviorătoarele tînguiri pe ruine ale lui Alexandrescu şi Eliade Rădulescu, pînă la legendarele fapte cîntate în versuri de Bolintineanu şi pînă la zguduitorul *Răsunet* al lui Andr. Mureşanu, cîtă putere de viaţă a trecut din cîntec în inimile noastre !

Şi-apoi *Peneş Curcanul* şi toate acele înălţătoare versuri ale multcuprinzătorului Alecsandri. Şi de atunci pînă acum şi mereu de acum înainte, scriitorii caută tot mai mult să se întoarcă cu inima şi cu ochii spre poezia trecutului, spre partea de unde a răsărit soarele.

Nu vor fi făcut poeţii noştri pentru Unirea Principatelor şi pentru ridicarea României atîta cît au făcut ai Germaniei şi ai Italiei, pentru unitatea acestor ţări, căci cu drept cuvînt se zice că poeţilor lor naţionali li se datoreşte puterea de astăzi a acestor ţări. Negreşit lor, pentru că întîi se înalţă sufletul şi-apoi braţul ; întîi răsună cîntecul şi-apoi armele, precum muzica e întîi şi apoi jocul. Nu vor fi făcut atîta ai noştri, dar oricum, cine ştie cum şi cît de mult se cînta *Hora Unirii* a lui Alecsandri poate bănui cu ce-a contribuit şi această poezie la însufleţirea inimilor şi la grăbirea Unirii.

Ce bine mai mare să ceri de la Dumnezeu pentru fraţii noştri macedoneni, decît să le dea fericitele mijloace ale însufleţirii pentru neam şi limbă şi ale dezvoltării conştiinţei naţionale. Cîntăreţi, supremii preoţi ai idealurilor unei naţiuni !

Noi, românii de la Dunăre, am fost mulți, compacți, noi în de noi de mult organizați în state și trăind în condițiuni mai priincioase.

Românii de la Pind au fost lipsiți de toate acestea și, dacă e de admirat vrun lucru pe lume, eu admir tenacitatea cu care ei și-au păstrat obiceiurile străvechi și limba lor românească, limba care, în multe părți ale gramaticii ei, a fost mai conservatoare decît graiul nostru de la Dunăre, și e, prin urmare, mai latină.

De cînd a început și la ei să ardă sfîntul foc al Vestei pe un altar național, românesc și curățit de închipuitele podoabe ale lăudatei națiuni grecești, venind în contact cu noi, cei de la Dunăre, macedonenii au tresărit ca omul care vede în fața-i un adevăr pe care îl bănuia, dar care-i sta acoperit de atîtea sute de ani și s-au scuturat asemeni celui amețit de gurile de primprejur, cînd strigă : „Dar eu sînt altul, nu cel ce mă faceți voi să cred c-aș fi !"

De atunci, le-a dat D-zeu și cîntăreți care să ție acel foc sfînt al vetrelor strămoșești. Le-a dat puțini, ce-i dreptul, după puținătatea timpului și a numărului de suflete, dar le-a dat. Cunosc pe cîțiva dintre ei din cetite, și pe trei personal, pe Murnu, care scrie frumoase versuri și în graiul nostru, pe C. Belimace și pe tînărul scriitor al acestor balade, Nic. C. Velo.

Am cetit cu drag *Cîntecele junești* ale acestui din urmă. Cu drag, pentru că sînt cîntări de vitejie, povestiri cari preamăresc faptele eroice ale neamului român din Macedonia.

Și, fiindcă toate popoarele și-au început adevărata istorie națională cu o epocă eroică și adevărata lor literatură cu o poezie epică, de aceea cred că aceste cîntece junești sînt foarte bine venite pentru deșteptarea entuziasmului și a conștiinței naționale între aromâni.

Le-am cetit cu drag, fiindcă sînt scrise frumos și cu mult talent. Scriitorul e tînăr și e de sperat că nu va sta locului cu aceste prime încercări. Va scrie înainte, spre lauda neamului nostru.

Pe el îl felicit pentru sincerile şi fericitele inspiraţiuni, iar cetitorilor, tineri şi bătrîni, acolo departe pe subt munţii Pindului, de aici, de peste Dunăre, le strîng cu iubire frăţească mîna şi doresc ca mîndria din sufletul lor, cînd îşi vor ceti faptele de vitejie ale părinţilor, să le ajute spre o nobilă reculegere naţională şi să-i facă să-şi cunoască tot mai bine vrednicia neamului nostru cel cu începutul de la viteazul rege alăptat de o lupoaică.

## [LITERATURA DE CĂLĂTORII]

Dante, într-a sa *Divina Commedia,* lasă pe Odiseu să-şi povestească felul morţii. „După ce am plecat de la Circe, zice mult-păţitul Odiseu, nici dragostea pentru fiul meu, nici mila pentru bătrînul meu tată, nici datorita iubire cu care aş fi trebuit să înveselesc pe întristata Penelope, n-au putut birui în sufletul meu înflăcărata dorinţă ce aveam de a cunoaşte, cu ochii proprii, larga lume şi viciile oamenilor şi vredniciile lor, şi astfel am plecat pe largul mării c-o singură corabie şi c-o mînă de tovarăşi, cari nu m-au părăsit niciodată. Şi am văzut şi un mal şi celălalt pînă la Spania, pînă la Maroc şi pămîntul sarzilor şi toate celelalte pămînturi pe care le scaldă marea de mijloc. Eram acum bătrîni şi slabi, şi eu şi soţii, cînd am ajuns în gura cea strîmtă * unde Hercule a aşezat semnul său ca nici un om să nu îndrăznească a pătrunde mai departe. Lăsasem de mult în mîna dreaptă Sevilla, de mult lăsasem la stînga Ceuta. O fraţilor, am zis, voi cari prin mii de pericole aţi ajuns pînă la apus, acum că sînteţi la cea din urmă şi puţină rămăşiţă a vieţii voastre cîtă v-a mai rămas, nu despreţuiţi a lua cunoştinţă şi despre partea aceea a lumii în care nu locuiesc oameni. Ţineţi socoteală de originea voastră : voi n-aţi fost născuţi ca să trăiţi ca nişte animale, ci ca să vă cîştigaţi virtuţi şi cunoştinţe..."

* Strîmtoarea Gibraltarului. Stînca de pe malul european şi cea de pe malul african sînt „Coloanele lui Hercules" *(n.a.)*

În pasagiul acesta, Dante descrie pe adevăratul călător — sau excursionist ori turist, dacă e mai bine așa — pe omul cu dorința înflăcărată

> a divenir del mondo esperto
> E degli vizii umani e del valore.

Unul aleargă prin lume ca să-și vindece urîtul și ca să scape mai repede de banii pe care nu i-a muncit și care-l scot din casă. Altul, ca să aibă cu ce să se mîndrească, parcă ar fi făcut cine știe ce vitejie că, bunăoară, a turburat praful drumurilor cu automobilul de la București pînă la Paris ori știu eu pînă unde, într-atîtea și atîtea zile; altul aleargă de plăcere ca să vază, din fuga trenului accelerat, țările și oamenii lui Dumnezeu. Și așa mai departe. Aceștia nu văd, nici n-aud nimic în drumul lor și nu se întorc acasă nici mai pricepuți, nici mai bogați în virtuți și în cunoștințe, decît au fost cînd au plecat.

Dacă lor nu le folosește nimic drumul prin lumea largă, ce să ne folosească nouă celor doritori să-i ispitim despre atîtea lucruri frumoase pe care au avut norocul să le vadă pe unde au umblat! Dar ei nu ne știu spune nimic, nimic.

Cei ce umblă prin lume ca să vadă și s-audă sînt învățători ai neamurilor. Sînt și astăzi și au fost totdeauna. Cel dintîi pe care-l știm mai bine e Herodot. A călătorit prin Egipet, prin Asia, prin Tracia pînă la sciți, de-a lungul Mării Mediterane, și pretutindeni a văzut și a auzit. Și-a scris cele nouă cărți ale lui, cari il fac să fie începătorul geografiei și al istoriei.

Descrierile călătoriilor, negreșit, sînt cărțile cele mai amăgitoare la cetit și cele mai pline de învățături lesne de priceput. Pentru că ele cuprind de toate, și nicăieri nu poți împreuna mai bine știința cu poezia. *Utile cum dulci*. Se înțelege, dacă autorul le are pe amîndouă.

Descrieri de acestea, după mărimea literaturii noastre și după măsura singuratecelor părți ale ei, avem și noi destule. Dar tot numai descrieri de călătorii prin țări streine, prin Italia mai ales, și dacă se poate prin Africa leilor și prin ghețarii Grönlandei. Fiindcă acestea sînt lesne de făcut. Nu călătoriile, ci cărțile. Călătoriile le-au

făcut și alții, au făcut și cărți despre ele, și ce vezi c-au spus alții poți spune și tu.

Dar descrierile de călătorii prin țara noastră și celelalte țări locuite de români — ca să ne cunoaștem pe noi și pe ale noastre — de acestea avem puține. Pentru că sînt mai greu de făcut. Înțeleg, cărțile. Dacă nici nu faci călătoria, nici n-ai cărți după cari să scrii pe a ta ! Și apoi nici nu e nevoie. Nu ne cunoaștem noi țara, nu ne știm noi ce sîntem ? Iar dacă trebuie să cetim ceva nu sînt destule romane aruncate din fuga condeiului de atîția streini binecuvîntați de Dumnezeul imbecilității cu darul tuturor perversităților morale ? Da, ne cunoaștem teritoriul limbei românești. Gazetele noastre vorbesc de Oradea-Mare, capitala Transilvaniei, de Nag-Sebenul (vor să zică Sibiu) din Banat, confundă rîul Murăș cu provincia Maramureș, și cîte atele. Și apoi ne mirăm de francezi că scriu pe scrisori : București, capitala Bulgariei, sau oraș în Asia Mică. *

Pînă acum, drept început, avem și cîteva frumoase descrieri geografico-istorice ale României. Între ele ocupă locul de frunte d. Vlahuță cu *România pitorească* și d. Iorga cu *Sate și drumuri*. Alții cu lucrări mai mici și mai puțin inspirate de Apollo. Dar pentru unii zic cu drag : *Et voluisse sat.*

Cărticica lui Ionescu descrie locuri văzute și umblate. Nu numai umblate — căci și plimbarea cu trenul e umblet — ci bătute cu piciorul, apostolicește. Pe îndelete și cu țintă. Mai ales cu scop, cu frumosul scop de a cunoaște locurile pe cari trăiește de veacuri poporul nostru. Un ocol prin provinciile românești. Și ceea ce a văzut și l-a impresionat a scris.

Tînărul autor — e tînăr de tot, abia a isprăvit liceul zilele acestea — dovedește o putere întrînsul, puterea de a scrie plastic și frumos. Dar, dacă aș avea de lăudat ceva, n-ar fi atît autorul cît ideea frumoasă ce s-a întrupat în cartea lui : excursiunile mai îndepărtate ale studenților prin țara întreagă, spre a vedea frumusețile țărei și mărturiile istorice ale trecutului ei. Ne-

* Îl confundă cu Sofia și cu Buchara *(n.a.)*.

greşit ideea nu e nouă printr-alte ţări, dar la noi abia acum s-a pus în practică.

Trebuia mai întîi să-şi scrie unii altora, liceeni români din ţară şi de peste hotare, ca apoi să-i apuce şi mai mult dorul de a-şi cunoaşte locurile în care trăiesc şi ce viaţă duc. Acum cinci ani, revistele anunţau organizarea corespondenţei inter-şcolare la liceul din Turnu-Severin, corespondenţă care-i menită să dea cele mai frumoase roade, şi în urma căreia autorul acestor *Note de drum* întovărăşit de doi colegi s-au dus în vara trecută la serbările de la mînăstirea Putna, unde au întîlnit pe colegii lor din Ardeal şi Maramureş şi cu toţii au făcut drumul care, după hartă, se poate vedea destul de bine cît de lung şi de plăcut a fost.

Autorul nici nu s-a gîndit să-şi publice impresiile. Le-a scris spre propria-i reamintire. Cel mult să le pună la îndemîna prietenilor şi colegilor cari ar fi dorit să ştie pe unde a umblat şi ce a văzut. Prietenii lui însă au stăruit să le dea publicităţii şi m-au rugat şi pe mine să-mi dau părerea. Am fost şi eu de gîndul lor. Am primit cu drag să scriu o prefaţă.

Se înţelege, unui călător prin ţări streine, cum a fost autorul, îi trebuie paşaport. Dar să nu credeţi c-aş vrea să zic că prefaţa asta i-ar fi de nevoie ca hîrtie de legitimaţie a cărţii. Nu, cea mai bună legitimare a acestei scrieri îşi este ea însăşi, felul în care e scrisă şi lucrurile descrise. Pentru un începător e bine, e peste aşteptare de bine. Şi e frumos şi de laudă că s-a trudit să-şi puie pe hîrtie impresiile. Dumnezeu să-i dea noroc şi autorului şi cărţii !

# DIN MANUSCRISE

## LOGICĂ PARTICULARĂ

Cunoscusem un inginer neamț, pripășit de prin țara lui pe-aici, pe la noi. Vorbea românește bine. Un lucru însă nu-i intra în cap : nu putea face deosebirea între : „El *e* biruit" și „El *a* biruit", adecă între perfectul compus al conjugării active și prezintele conjugării pasive.

La început credeam că neamțul e lovit cu leuca. Dar nu ; era deștept. Pricepea pricina, dar nu voia să o-nțeleagă. Limba germană formează perfectul compus cu două verbe auxiliare : unele verbe fac perfectul cu *sein*, altele cu *haben* d.e. *er ist gestorben* și *er hat gelesen*. Și limba noastră făcea odată timpurile compuse cu două auxiliare, cu *a fi* și *a avea*. În scrierile vechi : el era venit, el fu sosit, el a sosit, el a fost sosit ; iar astăzi : el era venind etc. Astăzi însă formăm perfectul compus numai cu auxiliarul *a avea*.

Neamțul meu, obicinuit cu felul limbii germane în formarea perfectului compus, ținea una și morțiș că limba română e incorectă și nelogică, fiindcă amestecă formele de conjugare, apoi e săracă, fiindcă nu are verb auxiliar anumit pentru conjugarea pasivă, ca limba nemților (werden : ich werde gelobt). Consecvent cu această nerozie, neamțul zicea : *el e murit, el era murit* etc. în loc de *el a murit, el a fost murit*. Verbele cari în nemțește formau perfectul cu *sein*, îl formau și în românește cu *a fi*. Neamțul traducea *ad litteram* din limba lui.

— Știu, zise el odată, știu că românii formează perfectul numai cu auxiliarul *am*.

— Dacă știi, de ce nu vorbești ca toți românii ?

— E nelogic.

— Asta-i ! Şi te-ai găsit d-ta să îndreptezi lumea cu umărul ! Şi cu ce drept ? Aşa ar putea să vie mîne un chinez şi să afle că declinarea noastră e o nărozie ; poimîne un japonez, că pronumele noastre sînt o harababură — şi să înceapă amîndoi să vorbească după calapodul limbii lor.

— Nu. Chinezii şi japonezii sînt primitivi în limbă. Germanii însă.

— Germanii pot să aibă cea mai perfectă limbă din lume, asta nu dă dreptul nici unui german să vorbească o limbă străină stricat. D-ta vorbeşti stricat româneşte. „Cum stricat, cînd eu îndreptez ?“ „Dar cine te-a rugat să îndreptezi ?“

— O fi avînd limba germană mai multă logică de cît limba română. E limbă cultă.

— Logică ! Înţelegi, de bună seamă, logica universală. Ei, dar popoarele, creînd o limbă parcă s-apucă să cetească întîi manuale de logică. Fiecare limbă are logica sa particulară, o logică practică, logica temperamentului său. Oricare limbă, şi cea mai barbară, are logică, se înţelege, a sa individuală. Nu este limbă pe pămînt, pe care să n-o admiri : în toate limbile găseşti frumuseţi — nu exterioare, ci interioare, adecă frumuseţi de structură — în ele logica variază în mii de chipuri. Noi variaţiunea manifestărilor o admirăm, şi cu asta ne mîndrim ! Ce tîmpiţi ar fi oamenii cînd toţi ar gîndi la fel, cînd toţi s-ar exprima la fel ! Manifestările sufletului — şi limba e cea mai perfectă manifestare sufletească — sînt totdeauna logice, pentru că sînt naturale, pentru că aşa sînt şi nu altfel. Îţi pare paradox că mînia e o manifestare plină de logică, şi că prostia e tot aşa de logică în manifestarea ei, ca şi cea mai admirată înţelepciune ? Nebunul, cînd zice : „Eu sînt regele Nabucodonosor“, e foarte logic şi dacă să plimbă cu ifos de rege e tot aşa de consecvent logicei sale ca şi tine care nu crezi că el e rege şi deci, în consecinţă, rîzi de ifosul lui. „Logic e ceea ce corespunde cu realitatea ?“ Dar care e realitatea ? Cine s-a născut cu stea în frunte, ca să fie absolut judecător : asta e realitate,

asta nu. Noi, oamenii, pînă acum am ajuns să stabilim un raport de cauzalitate în manifestări, și acest raport e suprema noastră filosofie, după ea judecăm totul. E raport de cauză și efect într-o manifestare? E nex sau consecință într-un șir lung de manifestări? Dacă e, manifestările corespund realității, sînt logice, dacă nu — la balamuc! Dar dacă e fals în principiu acest raport? Dar dacă noi vedem cauze unde nu sînt și din aceste cauze închipuite tragem concluziuni prin ipoteză, prin analogie? Dar dacă nu înțelegem pe deplin cauza, și numai după fragmentele ei judecăm efectele? Dar dacă facem un qui-pro-quo? Dar cînd din efecte fragmentare stabilim o cauză ipotetică și clădim sisteme întregi de filosofie pe o cauză luată în locul alteia? Dar dacă atribuim niște efecte unei alte cauze? Cîte ipoteze în știință, și Doamne, cîtă ridicolă rătăcire în sistemele psihologice și filosofice! Cauza luminii, a electricității, a presimțirii etc. nu o cunoaștem. „Eterul e cauza luminii", ziceau naturaliștii. Dar cine a văzut eterul, ce e, cum e? „Aș! eterul! Vibrațiunile aerului sînt cauza luminii!" Și-apoi pune-te pe număratul celor șapte milioane de vibrațiuni pe secundă! Logici au fost și cei cu eterul și cei cu vibrațiunile, fiindcă au fost consecvenți. Cei cu eterul au dus-o o sută de ani, două, trei, șase sute, și au grămădit teorii în mii de volume, teorii foarte logice și consecvente; toate efectele luminii stăteau în raport cu cauza. Dar, într-o bună zi, un lucru mic de tot nu mai voi să intre în marginile sistemului, efectul nu se potrivi cauzei. Și acest mic efect dovedit a răsturnat întreg sistemul. De ce? Ori efectul era rău înțeles, ori era excepție, ori cauza căreia se atribuia efectul era falsă. Rău înțeles nu era, căci era prea simplu și prea vădit; excepție nu, căci natura e absolut logică și nu suferе salturi și excepții în raportul cauzalității. Atunci cauza, eterul, căruia i să atribuia efectul, era falsă. Și așa s-a ruinat întreg sistemul și pentru toate manifestările luminii s-a găsit altă cauză — vibrațiunile.

— Bine. Dar ce voiesc să dovedească acestea?

— Am cam lungit-o, văd... Voiesc să dovedească atîta: logica nu e privilegiul unui om, nici a unui șir de filosofi, nici a unui popor, nici a unei limbi. Cine vor-

bește și cine lucrează consecvent cu sine și cu împrejurările, vorbește și lucrează logic. Iacă de ce și prostia consecventă e logică. Și cel ce rătăcește întruna e logic, cîtă vreme e consecvent. Și poate fi cauza oricît de neadevărată, eu sînt logic, dacă nu fac salturi în înlănțuirea faptelor ce-ar putea ieși în mod consecvent din această cauză. Iată de ce răsare deodată un sistem filosofic *nec plus ultra* de logic, și baza e falsă !

— Asta o înțeleg.

— Și nu înțelegi că același lucru se întîmplă și într-o limbă ! Toate limbile purced în mod consecvent, prin urmare sînt logice. Sînt sisteme. Că principiul sistemelor e variat e tocmai o virtute și mai ales o necesitate. Că e falș — cine să judece ? Ne mulțumim că principiul e dezvoltat în mod echilibrat și consecvent.

— Ba, deloc ! Ce e falș e falș.

— Cu ce poți dovedi că e falș ? Doar nu e vorba de falșitate. Să zicem că fiecare lature a unui cub e altfel colorată. Eu văd o lature a cubului și zic : „Ah, iată un cub colorat roșu !“ D-ta, care ai văzut altă lature a cubului, dar numai aceea, strigi : „Ești rătăcit, domnule, cubul e colorat verde !“ Al treilea strigă : „Vedeți falș, cubul e colorat albastru !“ Cine are dreptate dintre noi șase ? Fiecare.

Nu e tot același lucru cînd șase popoare ar sta să discute dacă principiul acestei limbi sau al celeilalte e falș ori adevărat ?

— Dar popoarele culte, cred eu, trebuie să aibă o limbă mai dezvoltată, mai adevărată, mai bună.

— Cum, mai bună și mai adevărată ? Limba e un mijloc de înțelegere. Fără îndoială că popoarele culte au multe idei pe cari nu le au popoarele mai rămase-n urmă. Popoarele culte, deci, au o limbă mai bogată în vorbă, mai bogată în forme etimologice și sintactice. Asta e însă altă socoteală. Crezi din capul locului despre cineva că e prost fiindcă e sărac ? Și are singur bogatul monopolul înțelepciunii, numai fiindcă e bogat ? Și săracul și bogatul au o țintă : să trăiască mulțumiți, bogatul din multul său și săracul din puținul ce-l are.

Chinezul are limba săracă — zicem numai — și francezul limba bogată. Ce vrea chinezul, cînd vorbește? Să-și împărtășească ideile cît se poate de clar și de corect. Vrea francezul mai mult? Nu vorbim de parada și beția de vorbe, ci de limbă ca simplu mijloc de înțelegere. Chinezul cu puține mijloace, cu vorbe sărace și cu forme primitive și francezul cu mijloace multe. Toate drumurile duc la Roma. Toate limbile au o țintă: logica, pe care o ceri d-ta.

— De ce n-ar primi însă o limbă unele lucruri cari sînt mai frumoase într-altă limbă?

— Le primește. Mai ales în partea lexicologică a limbii, în fondul ei. Orice limbă pămînteană a împrumutat și împrumută vorbe dintr-altă limbă, și nu numai vorbe pe cari nu le are, ci și de acelea pe care le are. Dacă vorbele străine sînt mai frumoase, mai energice, mai scurte, ele intră în limbă. Ba, în împrejurări nefericite, limbile primesc cuvinte străine, chiar nefiind mai frumoase, mai energice și neavînd nici o trebuință de ele. Dar împrumutarea vorbelor nu se impune de oameni, ci de împrejurări politice, sociale, religioase etc. Degeaba ai vrea d-ta să introduci un cuvînt german în limba română, întrebuințîndu-l cu îndărătnicie, degeaba o fie el mai frumos și mai „logică" vorba d-tale decît cuvîntul românesc, lumea o să te rîdă. Germanii au în limbă vorbe franceze, francezii vorbe engleze, spaniolii vorbe arabe, românii vorbe slave etc. În partea formală a limbii e mai greu. Au primit românii o sumedenie de substantive, dar n-au primit nici o iotă din declinarea slavonă, au primit nenumărate verbe, dar n-au primit să le conjuge după tipicul slavon. Lexicul unei limbi se poate schimba cu totul: limba rămîne ce-a fost dacă structura i-a rămas aceeași. Dacă noi românii am întrebuința absolut numai vorbe slave — nu 3 mii cîte scot lexicologii, ci 20 de mii — crezi că am înceta de-a fi popor neolatin, cîtă vreme am păstra formele și sintactica? Deloc! Filologii ar vedea că declinarea substantivelor noastre e identică cu cea latină; că declinarea pronominală, conjugarea cu modurile și timpurile ei,

regimul prepozițiunilor, sintactica părților de cuvînt etc. sînt tipuri neolatine. Nu în cuvinte e primejdia, ci în formele cuvintelor. Împestrițarea unei limbi e un lucru urît și de hulă, dar nu primejdie. Mie nu mi-e teamă că limba română va peri fiindcă are atîte cuvinte străine și gazetarii zilnic importă cu duiumul altele nouă — mi-e rușine, da nu teamă. Dar cînd văd o formă stricată, un „boii merge încet", un „paserile cînt", un „mă pregătesc pentru la bal" — atunci mi-e teamă. O mie de cuvinte ca „mersi, enuiant, antrenant" etc., o mie de vorbe scîlciate și importate din Francia, ori din Afganistan, ba ori de unde vrei, nu sînt toate la un loc atît de primejdioase ca un „cu" pus în loc de un „de" (ca în „pahar cu apă" în loc de „pahar de apă"), ca un *este* în loc de *sînt* (d.e. *este aici căciuli de vînzare*). Cîțiva din scriitorii noștri își frîng mîinile de desperați că ne prăpădim, fiindcă văd introducîndu-se în limbă vorbe franceze. Aceiași scriitori, în broșurile lor, scriu : „nu putem atinge adevărul", „n-am asupra mea dovezi", „ci sperez" etc. Ce minte de om ! Acest al lor „ei sperez" e de șapte sute de ori mai primejdios decît toate cuvintele franceze de cari se plîng ei ! Vorbele intră în limbă și iarăși pier — am avut în veacurile trecute de 10 ori mai multe vorbe slave, dar unde sînt ? Au murit. Pe la începutul acestui veac aveam cel puțin 4 mii de vorbe grecești în limbă, ne-am prăpădit noi ? S-au prăpădit ele ! Astăzi avem mii de vorbe franceze, și vor mai veni : să va prăpădi limba română ? Aș, vine batjocura, vine cumințenia, vine alt cuvînt și ți le scoate pe toate frumușel din limbă. Ele sînt numai vorbe, exteriorul limbii ; lucruri schimbătoare. Românii au schimbat, în cursul vieții lor, multe cuvinte : au dat afară pe cele latine și-au primit slavone, au schimbat cele slavone cu cele grecești, cele grecești cu cele franțuzești și mîine-poimîne un curent romănist iarăși va curăți limba de străinisme. Dar formele limbii ? Ce-am schimbat ? Așa declinăm, așa conjugăm, așa înșirăm propozițiile ca și acum 1800 de ani, ca și mai înainte de acest termen, pe cînd limbile neolatine erau o singură limbă latină rustică. De structura limbii nu ne-am atins — după ea ne-a

recunoscut lumea că sîntem neolatini. Și nouă tocmai de structura limbii ni-e teamă : s-o păstrăm intactă, căci ea e sistem neolatin, și dărîmîndu-se sistemul limbii ne omorîm naționalitatea. Ai înțeles ?

— Da. Însă zici una și eu știu alta. Știu că limbile primesc și forme, primesc și construcțiuni sintactice străine, lucruri cari „atacă constituțiunea." Așa în limba română.

— În limba română și în oricare alta. Dar foarte...

## O FORMULĂ SOLEMNĂ

Frumoase vorbe: formulă solemnă! Hristos a ridicat mînele, ca semn al binecuvîntării, și și-a concentrat toată învățătura sa într-o formulă solemnă: „Iubește pe de-aproapele tău ca pe tine însuți!“ Un filosof grec și-a închegat toată filosofia într-o formulă solemnă: „Cunoaște-te pe tine însuți!“ Iar mahomedanul, astăzi ca și înainte de 1000 de ani, ridică ochii spre cer și în extazul său își repetează formula solemnă: „E numai un Dumnezeu, și profetul său e Mahomet!“

Un om, ori un popor își toarnă în formule solemne suprema înțelepciune la care a ajuns. Cînd auzi o formulă solemnă te prind fiori, te cutremuri; simți în apropierea ta pe Dumnezeu și pleci capul umilit, cu temere și cu admirare.

Îmi aduc aminte că, acum vro trei ani, cînd am cetit gramatica lui Diez, un pretin îmi zise în glumă: „toate să i le crezi, numai formulele solemne nu!“ Și, urmărind pe Diez în studiul său asupra limbii române, eram zăpăcit de bucurie, că acest om ne scoate la iveală și vorbește cu atîta entuziasm de noi. Și am cetit, am cetit — tot mai mișcat, tot mai nervos, și cînd am ajuns la formula solemnă în care Diez își rezumează toate concluziunile sale asupra limbii noastre: „Poporul român e popor latin“ — am închis cartea și-am început să plîng.

Formula solemnă e sentința cea din urmă a rațiunii noastre. Ea e chintesența adevărului, ori a convingerii noastre. Iulian Apostatul, biruit și plin de răni, sprijinește în pumni sîngele ce-i țîșnește din răni, apoi mu-

rînd, azvîrle sîngele său propriu din pumni spre cer și zice: „Galileane, ai biruit!“ Acest om, dușmanul cel mai înverșunat al lui Hristos, recunoaște că fiul de tîmplar, născut în Galilea Judeii, a biruit pe împăratul Romei; și vorbele lui Iulian sînt o formulă solemnă a convingerii sale...

Acum cîtăva vreme am cetit într-un ziar că onorata Curte de apel din București a pronunțat o formulă solemnă cu privire la un proces care făcuse mult zgomot în țară. O formulă solemnă! Desigur un mare adevăr juridic, o vorbă înțeleaptă și puternică menită să rămînă prin veacuri monument al înțelepciunii omenești, ori o vorbă care rămîne istorică și schimbă căile omenirii. Nu m-așteptam, ce-i dreptul, la vrun lucru mare; da, oricum, îmi ziceam dacă e formulă solemnă spune cît de cît ceva de importanță istorică.

A doua zi am cetit formula solemnă. Ah, și întîia oară am rîs, am rîs ca nebunii, de-o formulă solemnă! Iată ce glăsuiau ziarele:

„Cu privire la Șuțu care era decorat cu Steaua României, Curtea a pronunțat următoarea formulă solemnă: «*Ai lipsit la onoare...*» În numele membrilor ordinului Steaua României declarăm că ai încetat de-a mai fi membru.“

Ah, Curte de apel, Curte de apel! Cine mama focului a dat Curții de apel voia și dreptul de-a numi o simplă sentință „formulă solemnă?“ Eu știu *cine*, dar ce-aș folosi de-aș spune! Curtea voia poate să zică „sentință solemnă“ — și al naibii de solemnă! dar în urmă, asta e chestie judecătorească. Dar de ce-o fi fiind „formulă“. E formulată vro ideea mare, sublimă, genială în această sentință?

Dar nu aceasta mi-a provocat rîsul. Nu! Nimeni n-are dreptul să-și bată joc de sentințele judecătorești. Și nimeni n-are voie să rîdă de faptele oficiale ale magistraților. Dar fiecare are dreptul să-și bată joc și să rîdă de logica și de limba oficială a Curții de apel, dacă logica e scrîntită și limba e pocită. Limba e proprietatea lui Stan cojocarul tot așa de mult ca și a Curții de apel. Și cînd Curtea de apel vorbește rău românește, Stan cojocarul are dreptul, ba e dator să strige: „He,

hei boierilor, mai cu binişorul! Limba n-a fost creată numai de strămoşii Curţii de apel! Boier néboier, slovă, neslovă : rupeţi-o pe româneşte, că altfel vă ajunge sfîrlează în barbă!"

Auzi, d-ta, fiindcă eşti Curte de apel, să-ţi iai nasul la purtare şi să îndrăzneşti să zici pe româneşte: „*Ai lipsit la onoare!*" Şi această nărozie gramaticală s-o numeşti „formulă solemnă"! Tot cartea e de vină! Cartea, ard-o focul! Curtea de apel se ţine că ştie să facă tot felul de judecăţi, şi iacă o simplă judecată logică nu ştie s-o facă în româneşte. A cetit prea multă carte franţuzească şi prea puţină românească, asta-i! Şi judecînd procese, nu-i rămîne vreme să judece şi cum trebuie să vorbească clar şi corect.

Mi-e ruşine să dau poveţe de vorbire corectă tocmai Curţii de apel; dar în urmă, Curţii de apel de ce nu i-a fost ruşine să-şi bată joc de limbă? Verbul *a lipsi* nu se construieşte în limba noastră niciodată cu prepoziţiunea *la*, niciodată! Se construieşte cu *din* şi *de la* etc.: „lipseşte din pîne, lipseşte din vin, a lipsit de la şcoală." „A lipsit la concert, a lipsit la bal, a lipsit la apel" sau alte construcţiuni analoage sînt greşite. Sînt fraze barbare. Corect e: de la apel, de la bal etc...

În categoria asta de fraze barbare intră şi „a lipsi la onoare". Dar comparată cu exemplele date, această frază are în plus un păcat: e neestetică. Înţeleg, pentru noi românii, căci pentru franceji o fi fiind estetică, nu ştiu. Eu îmi pot închipui cum „lipseşti la bal", dar cum să-mi închipui „lipsa la onoare". Poate aşa: onoarea mi-o închipuiesc ca o casă, şi lipseşte *la* (adecă *din*) această casă, întocmai cum îmi explic „lipsa la concert", prin faptul că X lipseşte din sală. Aşa e? Vezi, francezul poate mai repede să-şi explice aceste lucruri, românul foarte cu greu, ori poate deloc. Deci expresiunea pentru român e neclară, e neestetică, *ergo* ridiculă.

Bine, Curtea de apel trebuia s-alerge la astfel de mirodenii? O înţelegeam, dacă ne-ar fi dat o expresiune franţuzească, atunci cînd n-ar fi găsit nici în ruptul capului una românească. Dar aşa!? Dacă d-l X a lipsit din casa numită onoare, e dovada că el nu e „în onoare"

ci „afară din onoare“, se plimbă pe undeva. Şi tot ce nu e „în onoare“ trebuie să fie în „necinste“, căci în chestii judecătoreşti există numai onoare şi necinste — desigur că nimeni nu trage în judecată pe om ca să dovedească în public că acest om n-a făcut lucruri de onoare, nici de necinste. Prin urmare nu putea să sune „formula solemnă“ : „Ai fost necinstit“ ? sau altfel cumva, căci lung e drumul Dunării şi multe vorbe are românul.

„A, nu-i aşa !“ îmi zice un comentator. „Nu vrea să spuie că X e necinstit, ci numai că are lipsă în onoare.“ — „Lipsă în onoare ? Ce dracul e asta ?“ — „Adecă onoarea o are, dar îi lipseşte ceva din ea !“ Eu îmi închipuiam onoarea ca o casă ; eu cinstit şi naiv, îmi închipuiam că un om e ori cinstit, ori necinstit, *tertium non datur* : ori eşti în casă, ori afară. Comentatorul meu îşi închipuie onoarea ca o batistă : o ai, dar lipseşte un colţ din ea, sau : acest om e foarte cinstit, şi numai puţin-puţin e necinstit. Aşa o păţeşti cu metaforele străine, nu le înţelegi şi nu le poţi explica, fiindcă sînt gîndite şi create de-o minte străină. Şi iaca ce folos ne aduc şi Curţile de apel !

O fi creat francezul anume într-acest chip expresiunea. Cum e francezul complezant şi palavragiu, n-a vrut să zică omului pe şleau : „Eşti fără cinste, omule !“ ci a mai supţiat-o şi i-a zis : „domnule, aveţi lipsă aproape jumătate din batista onoarei“. Acum eu îndrăznesc să întreb Curtea de apel : a vrut ea să exprime printr-un eufemism ideea „eşti necinstit ?“ şi a supţiat-o în felul francezului — ori nu s-a gîndit la nimic ci a tradus expresiunea franţuzească fără nici o frică de Dumnezeu, ori în urmă a crezut că o fi avînd dreptatea de-a se amesteca şi ea în cestiuni de gramatică şi că n-ar fi rău să înavuţească sintactica noastră cu o nouă formă ? În toate trele cazurile, Curtea de apel e ridicolă şi vrednică de batjocură, şi în special :

Ad 1. Românul n-a simţit trebuinţă să-şi creeze o limbă afemeiată, molatică şi plină de chichiţe de tot felul, şi n-o să vrea niciodată. Avem, şi vom avea-o, o limbă energică, sinceră în expresiuni, ferită de ambiguităţi. Mai bine săracă, dar cinstită. Francejii sînt de mult pe lume, au văzut multe ; lor le dai dreptul să

aibă o limbă așa cum o au. Dar noi? O, și prin gramatică poți corupe moravurile unui popor, precum dimpotrivă moravurile corup gramatica. Vom opri cu pieptul pe cei ce introduc nesincerități și apucături advocățești în gramatică.

Ad 2. E foarte trist că nici cele mai înalte autorități nu păzesc legile limbii și tratează cu ce avem noi mai scump ca și cu o zdreanță. Ministrul de interne în Germania a pus o taxă înspăimîntătoare pe firmele scrise necorect nemțește, pe inscripțiile necorecte ale caselor particulare, scurt pe orișice ar fi scris necorect în vederea publicului — la noi însă? Las' că firmele prăvăliilor sînt scrise într-o românească stricată vai-de-om; las' că fiecare neamț își scrie pe ușă cum vrea vorbele românești și vezi neexactități de limbă și monstruozități gramaticale oriunde te învîrtești: pe afișele căilor ferate, pe rambursele postale, pe edificii publice, pe tramcare, pe tot, pe tot. Germanii în țara lor să revoltează și dau ei înșiși — pacinicii cetățeni — dau jos firmele scrise rău gramatical. La noi, vezi pe ușile Ministeriului de culte, ale Ministeriului de instrucțiune! — lucruri ca acestea: „Biroul arhitectonic al Minister*iul* de culte“: un genetiv auzit de-o ureche străină și scris așa. Și nu s-a găsit nici un profesor să-și facă biet capul călindar din treaba asta! Dar cum scrie *Monitorul oficial?* Ți-e scîrbă să-l cetești. Ce scandal ar fi în Francia, Germania, în Anglia, cînd o Curte de apel ar da o sentință așa de monstruoasă din punct de vedere gramatical, cum a dat-o Curtea noastră. Membrii Curții ar intra în pămînt de rușine și de frica răzbunării publicului.

Ad 3. Înalta Curte să-și vadă de treburi și în cestiuni gramaticale să nu se amestece. Ori atunci să facă ceva bun. Dar ceea ce-a făcut samănă a tărîțe, și cine s-amestecă în tărîțe...

Or fi zicînd unii: dar ce atîta tărăboi pentru o expresiune, pentru o nimica toată! Vezi, asta e mișelia noastră; o expresiune, o nimica toată. Nu e nimica, e mult, e foarte mult. Călărețul n-a băgat în seamă cuiul ce-i căzuse din potcoavă. Ce-i un cui! În urmă, din pricina potcoavei a început să șchiopăteze calul, tot mai rău, și călărețul nu și-a putut continua drumul. Azi

lăsăm să intre în limbă o monstruozitate, mîne alta, şi aşa mai departe, şi nu le dăm atenţiune, şi, la urmă, am scăpa de ele şi n-o să putem. Eu nu fac tărăboi pentr-o expresiune, ci pentru multe-multe cari vin şi pot să vie, după exemplul dat de Curte — mai ales că e „formula solemnă“ — vor încerca toţi judecătorii de ocol să imiteze expresiunea.

## DESPRE SĂRĂCIA LIMBII ROMÂNE

O plîngere generală umple Dorohoiul și toate orașele în care se face literatură românească: „Ah, domnule! Săracă e limba noastră! Ia te uită ce bogăție de vorbe în limba franceză!“ Cînd auzi pe unul plîngîndu-se așa, ia-ți căciula, întoarce-i spatele și pleacă. Dacă nu e zevzec, fără doar și poate e un ignorant: habar n-are de limba românească. Nu poți discuta cu el, căci discuți un lucru despre care nici n-a visat în viață; de obicei te biruie, dacă n-ai notițele în buzunar. E greu să-i dai exemple *stante pede.*

Acești zevzeci cred una: o limbă e cu atît mai bogată, cu cît are mai multe vorbe. Tot de astă părere era și Matusalem din *Biblie.* Un zevzec-pictor, începător, a intrat odată într-o prăvălie. A cerut o cutie de culori. I s-a dat. El, văzînd în cutie vro 15 feluri de colori a zis: „Aș, domnule! Crezi că mă mulțumesc cu roșu și verde? Cine crezi că sînt? Eu vreau o cutie cu 300 de feluri de colori!“ Un pictor-maestru, care era de față, a început să rîdă. Și cum să nu rîdă! Nu din 15 feluri de colori, ci din cele 7 colori principale, prin combinațiune măestrită, poți scoate 300 de nuanțe. Așa e în limbă. Puțin îmi pasă dacă o limbă are 60.000 de vorbe, ori numai 1000 — eu ideile le pun în cumpănă! Poate exprima limba cea cu o mie de vorbe toate ideile, toate nuanțele de gîndire, întocmai ca limba cea cu 60.000 de vorbe? Atunci de ce e mai bogată asta decît ceealaltă? N-au aceeași intensitate psihologică amîndouă? „Da“ vei zice „dar admir pe cea bogată în vorbe: pentru fiecare noțiune, termen propriu, sonoritate, variațiune de su-

nete ; parcă vezi pe boierul care nu tremură că nu-i vor ajunge paralele, care dă din plin și pune la respect pe cei ce-l văd !“ — „Eu, dimpotrivă. Care scrisoare e mai de admirat : a chinejilor ori a noastră ? Chinezul are pentru fiecare vorbă alt semn, alt „termen propriu“, ce variațiune ! ce boier care nu tremură că nu va putea scrie o vorbă din pricina lipsei de litere : nu, căci are 50.000 de litere. Noi sîntem lipiți pămîntului, noi avem abia vro 25 de litere. Ce sărăcie ! Ce uniformitate în scrisoare ! Ce tîmpire ! Nu ni-e rușine să ne ținem culți față cu chinezul ? Nu. Aici, la noi, admiri geniala artă a combinării, admiri puterea uriașă de-a stăpîni un material vast prin niște mijloace pitice, la noi e inteligență, e *ultima ratio rerum*. Chinezul e tîmpit, fiindcă nu știe să silească vastul material să intre în cîteva forme mici, nu știe să caute cauza cauzelor. Chinejii cred nebuni pe misionarii creștini, cari le spun că toate limbile din lume se pot arăta pe hîrtie cu 25 de semne. Cum naiba ! Numai pentru limba lor trebuie zeci de mii de semne, dar pentru sute de limbi ! Și chinejii sînt de admirat, că au găsit atîtea semne — precum sînt de admirat limbile cari au foarte multe vorbe „termeni proprii“ —, dar admiră și pe europeni, care au știut cu cîteva semne să copieze toate limbile omenești, admiră deci și limbile cari cu puține mijloace exprimă toate ideile ce-ar putea trece prin capul omului. Pe care parte e mai multă inteligență, mai multă artă ?

Zevzecii mai deștepți sînt de altă părere. „Bogăția unei limbi stă în bogăția formelor.“ Părerea asta e a lui Atila, regele hunilor. El a admirat mai întîi bogăția formelor în limba latină — el cel dintîi barbar în Europa, căci „barbarii“ goți erau popor cult, aveau limba bogată ; în veacul IV Wulfila al lor tradusese *Biblia*, o traducere-model și astăzi. De-a lungul evului-mediu popoarele, zăpăcite rău și buimăcite de vuietul căderii imperiului roman, nu se mai ocupau cu știința. Nici un popor nu credea de cuviință să-și cultiveze limba. Ce limbă ! Două limbi au fost în lume : latina și greaca : ele au pierit, și cu ele a pierit lumea ! Prin școli se învățau puține fleacuri, toate în limba latină ; popoarele n-aveau conștiința naționalității, nimeni n-avè ambiție

etnică, nimeni nu se ocupa cu limba neamului. Toate limbile Europei erau crezute barbare. Ce vuiet a făcut cel dintîi om care a îndrăznit să scrie într-o limbă barbară, și mai ales o epopee ! Ce vuiet a făcut Dante cu *Divina Comedia !* Pe scurt : călugării, profesorii, principii etc. vorbeau latinește, toți strigau : ah, latina ! ah, greaca ! Și îndumnezeiau aceste limbi, fiindcă nu cunoșteau pe-a lor. De la sfîrșitul veacului trecut : ah, sanscrita ! Dar tocmai studiul sanscritei a deschis ochii popoarelor. Filologii au văzut că limbile s-asamănă ; haid pe studiu comparativ ! Au sărit englejii, francejii, dar mai ales germanii, toți au dat năvala să-și studieze limba — la început numai cu gîndul să caute părțile limbii cari s-asamănă cu limbile „clasice". Dar tot studiind, deodată au rămas izbiți de frumusețile găsite. „Ah, limba germană !" „Ah, limba franceză !" S-au găsit lucruri în aceste limbi, de cari nici nu visau limbile clasice. Acum s-a pornit furtuna. Îmbătați de frumusețile limbii lor, filologii nu studiază limba maternă numai ca s-o poată compara cu limbile clasice ; o studiază ca s-o cunoască ! „Am fost idioți ! Nici n-am bănuit că ce comori ascund limbile neamurilor europene !" Entuziasmul lor redeșteaptă amorțita ambițiune etnică, amorțita putere națională, toți studiază limba poporului și cu cît erau mai trăsniți de ceea ce descopereau, cu atît rîvna lor e mai energică. Diez e cel dintîi care alătură limba latină cu limbile născute din ea și dă sentința : francejii, italienii... etc. sînt neolatini și limbile lor sînt tot așa de bogate ca limba-mamă, se înțelege, în două feluri deosebite... Iar astăzi e o idioție să mai susții că limbile „clasice" sînt cele mai bogate limbi, cele mai perfecționate. Franceza e tot așa de bogată ca limba latină ; engleza și germana îi stau alături. Dar ce vorbim ! Filologia îți dovedește astăzi că latina e numai „relativ" bogată față cu limba negrilor Papua, și limba greacă e „relativ" bogată alături cu limba Zulu-cafrilor. Știința, pînă mai ieri, n-a cunoscut decît două limbi și le-a înălțat în slava cerului — astăzi cunoaște multe limbi, și limbile clasice au pățit-o ca țiganul din poveste, căruia îi tot sărea cîte o perină din cele 12 pe care ședea la început...

Acum să ne întoarcem la plîngerile Dorohoiului. Limba română e săracă. Cum săracă? N-are vorbe multe? Aşa e. N-are forme multe? Multe n-are, dar destule. Toate limbile analitice au puţine forme. Atunci în ce îi stă sărăcia? Nu poate ea exprima ideile pe cari alte limbi le pot exprima? Aici ţi-e greşeala, onorabile. Au zis-o alţii înaintea mea, şi-o zic şi eu: o limbă nu e săracă, nu deloc, dacă poate reda toate ideile limbilor clasice. Sau cu alte vorbe: nu e săracă o limbă în care să poate traduce orice autor clasic, fără ca să altereze ideile autorului. Putem noi traduce pe Virgiliu, pe Plato, pe Cicero? D-ta, plîngătorule, nu ştii, dar crezi că nu. Eu ştiu însă, şi cred că da. În limba română poţi reda pe orice autor latin şi grec într-un chip admirabil de bine. Crede-mă, că am probat. Şi crede-mă, că am văzut pe alţii încercîndu-se să-i traducă, şi-am rîs. Mi se plîngeau şi aceştia de sărăcia limbii. „Nu sărăcia limbii, ci necunoştinţa limbii: asta e asta!" Nu ne cunoaştem limba. S-o spunem drept. Ştim atîta cît am învăţat de la mama, dacă ne-am născut în sat; şi de la slugile din grajd şi din bucătărie, dacă ne-am născut în oraş. Asta însemnează a cunoaşte o limbă? Cunoaştem noi limba cărţilor vechi? Cunoaştem bogăţia de vorbe şi forme a dialectelor? Cunoaştem mijloacele de cultivare a limbii? (O notiţă, spre ruşinea noastră: ministrul cultelor a aflat că „derivarea cuvintelor" e un fleac şi l-a scos din gramatică; bravo, domnule ministru!) Ne gîndim macar 5 minute pe săptămînă asupra vreunei cestiuni de limbă? Cît ce ieşim din şcolile primare, ne mai ocupăm noi cu gramatica? Cunoaştem limba poporului şi ne dăm vro silinţă s-o dezvoltăm? Ne studiem noi poezia poporală? şi altele, şi altele. Avem o limbă foarte bogată, şi n-o cunoaştem, şi ne bălăbănim cu o limbă literară anemică şi ofticoasă, şi ne plîngem că n-avem expresiuni, că n-avem mijloace de-a o dezvolta. Mijloace? Ei, da, sîntem ca găinile şi căutăm tot în sus, degeaba, în loc să [ne] mai uităm şi în jos, spre popor. Dar m-a luat gura pe dinainte: nu ne uităm nicăiri. Umblăm cu ochii închişi.

A căscat gura unul dintre zevzeci, cînd i-am spus odată că limba română are — şi dacă nu, poate să aibă,

dacă ne-om sili — expresiuni echivalente pentru orice expresiune franceză.

„Glumeşti? Are echivalentul pentru ideea *identic?*"

Am stat şi m-am gîndit. Las' că vorba *identic* nu e franceză; noţiunea nu e absolută necesară într-o limbă. E termen de ştiinţă.

„Are!" am răspuns eu. „Ai auzit de expresiunea: X *de-o seamă* cu Y? Acest *de-o seamă* să traduce cu identic."

„N-am auzit-o!"

„Eu ce ţi-am spus? N-ai auzit multe expresiuni poporale. Şi fiindcă nu le-ai auzit, crezi că nu le avem. Eu nu zic că *de-o seamă* e absolut corespunzător lui *identic*, dar exprimă acelaşi lucru în anumite împrejurări. Şi dacă nu, putem noi s-o facem să exprime absolut aceeaşi idee. Aşa se dezvoltă şi se fixează limbile."

„Aşa, da! Prin perifrază poţi să exprimi orice idee. D.e. *a se sinucide* mi-o poţi traduce cu «a se împuşca», «a se spînzura», «a se omorî singur» etc. Dar asta nu însemnează a avea expresiuni proprii."

„Expresiuni proprii?" Perifrazările consacrate sînt expresiuni proprii. Ştii ce e *vir* latineşte? Avem şi noi o vorbă echivalentă? *Bărbat*, nu e aşa? E asta o expresiune proprie. Dacă zici nu, eu zic da; dacă zici da, eu zic nu. Nu e expresiune proprie, ci o perifrazare: cel ce poartă barbă, bărbosul, bărbatul. Noi întrebuinţăm cuvîntul *bărbat* pentru o singură noţiune, deci e ca un nume propriu, o expresiune proprie. Şi chiar dacă lui *vir* i-am zice celcearebarbă, şi nu numai lui *vir*, perifraza ar fi expresiune proprie. *Curcubeu* se traduce în franceză cu *arc-en-ciel*. Vrei o perifrază mai vădită? Astfel de perifraze o fi avînd francezul sute, acolo unde românul are „expresiuni proprii". Ţi-e iertat să concluzi la sărăcia limbii franceze de-aici? Nu? Atunci de ce ai susţinea că limba noastră e săracă, fiindcă are cîteva sute de perifraze acolo unde francezul are „expresiuni proprii." Perifrazările lui Pumnul, dac-ar fi fost primite şi consacrate de uzul comun, ar fi fost expresiuni proprii, tot aşa de proprii ca şi *chibrit* şi *puşcă*. Limbile neolatine sînt perifrazarea limbii latine. Acolo unde latinul zicea *laudabo* noi zicem *voi lăuda;* unde zice

latinul *vidi*, francezul zice trei vorbe *je ai vu (j'ai vu)*. Compară declinările și conjugările neolatine cu cele latine, și vei vedea. E o sărăcie că noi zicem *voi lăuda* sau *am să laud?* Sînt aceste perifrazări termeni proprii ori nu?

Da. Să cetim mai mult, să căutăm mijloacele de dezvoltare ale limbii, să căutăm aceste mijloace în limbile surori, în dialectele noastre, în graiurile locale, în cărțile vechi; să studiem toate manifestările psihologice ale poporului, să-i exploatăm poezia și basmele poporului, să cetim cu luare-aminte scrierile celor ce-au încercat după puteri și după vremuri să studieze toate aceste lucruri. Să nu cetim numai franțuzește; să ne creștem copiii nu cu lachei și cu slugi, ci să-i deprindem de mici cu limba română adevărată în loc să-i îmbătăm cu franceza și engleza; în școli să schimbăm orarul, să luăm mai multe ore de limba română, să mai dăm dracului limba franceză (în licee 1 oră pe săptămînă de limba română și 5 de franceză!); să ne dăm și noi seamă mai mult despre legile limbii, să nu scriem cum ne taie capul, căci dăm exemple rele. Să fim români cu sufletul, nu cu vorba, să iubim ce-i al nostru și să-l păstrăm ca ochii din cap. Studiu, studiu! Dacă toate acestea — *pium desiderium!* — s-ar întrupa odată, fără îndoială am duce limba română la multă perfecțiune, căci putere de viață are în ea mai multă decît limba franceză, și e frumoasă!

## UN PLURAL AJUNS DE BATJOCURĂ

Românii au fost mai norocoşi cu formaţiunile pluralului decît celelalte popoare neolatine. În limba latină erau cinci declinaţiuni, dezvoltate din două. Aceste două — prototipurile — erau: declinaţiunea tulpinilor în *a*, numită de gramatici declinaţiunea I, şi declinaţiunea tulpinilor în *o* sau *u*, numită declinaţiunea II. Cea dintîi cuprindea numai nume feminine, cea de a doua numai masculine. A treia declinaţiune era a neutrelor, cu terminaţiunea în consonantă. Cu timpul s-a mai stricat socoteala: declinaţiunea feminină primise şi cîteva substantive masculine, iar declinaţiunea masculină primise substantive neutre, cari erau menite să formeze o declinaţiune deosebită, a treia. Declinaţiunea a patra era numai o variantă a declinaţiunii a doua, a cincea era varianta declinaţiunii întîia.

În general, în limba latină substantivele masculine formau pluralul în *i*, femininele în *ae*. Neutrele în *a*.

În limba noastră, substantivele masculine toate au terminaţiunea *i* la plural, tocmai ca în latină; dar legea s-a generalizat cu totului tot. Precînd latinul declina femeieşte substantivele masculine cari avea[u] terminaţiunea femenină — d.e. *nauta, poeta* etc., pluralul *nautae, poetae* — în limba noastră masculinele, fără excepţie, să declină bărbăteşte, orice terminaţiune ar avè. Principiul limbii latine a fost dus de români la absolută unitate în ce priveşte pluralul. Iată de ce *popă, tată* etc. fac pluralul *popi, taţi* şi nu *pope, tate*, cum ar fi declinat latinul. S-ar părea că şi noi avem substantive masculine, cu terminaţiunea feminină, cari să declină fe-

meiește. Dar aceste sînt cuvinte străine, de curînd primite în limbă, și de cuvintele străine îi pasă puțin românului, simte că nu sînt ale lui și de aceea le lasă în voia Domnului, le lasă eterogene. A doua: bunul-simț și eufonia s-ar fi opus aducerii acestor cuvinte sub supunerea legii generale. Așa sînt: *gazdă, slugă, calfă, pașă, agă, călăuză*. Aceste substantive să declină femeiește, deși genul logic al lor e cel masculin; noi le privim ca eterogene: *gazdă, slugă, călăuză* poate să fie bărbat, poate să fie femeie. *Pașă, agă* etc. în singular sînt masculine, în plural feminine. Un nume de persoană de gen neutru! Să vede că romånul și-a bătut joc de aceste substantive venetice. Încalte pe substantivul *vodă* nici n-a vrut să-l decline, și așa avem și noi un substantiv nedeclinabil. Știa romånul că fiecare vodă își bate joc de el, de ce nu s-ar răzbuna bătîndu-și și el joc de vodă măcar în gramatică!

Substantivele feminine au toate — mai corect: au avut — la plural terminațiunea *e*. Principiul limbii latine și aici a triumfat. Dar acest plural al nostru are o poveste mai lungă. Substantivele feminine au făcut o revoluțiune contra principiului.

Cele ce s-au răzvrătit mai întîi au fost substantivele terminate în *e* (carte, parte, vale etc.). Acestea aveau și la singular și la plural aceeași terminațiune. Poate și teama de confuziune numerică, poate și simpla tendință de-a deosebi formele singularului de ale pluralului, poate în urmă chiar și scăpătarea fiziologică a lui *e* terminativ al pluralului: toate acestea or fi contribuit ca substantivele feminine, terminate în *e* să primească pe *i* la plural. Am ajuns deci la *cărți, părți, văi, vulpi, mări, oi, paseri* în loc de *carte, parte, vale, vulpe, mare*. Cînd s-a întîmplat acest lucru nu știm — cărțile cele mai vechi ale noastre au pe *i*, nu pe *e*.

Acum vine alta. Analogia — care, după principiul logic al limbilor, e cea mai mare putere în limbă — a început să-și întindă brațele de polip. Prin analogie au început pe ici pe colo să primească terminațiunea *i* la plural și cîte un substantiv feminin terminat în *ă*. Toate numele masculine — și sînt cu mult mai numeroase decît cele feminine — aveau pe *i* la plural: pe nesim-

ţite poporul se vedea amăgit să creadă că *i* este singura terminaţiune a pluralului în limba română. Terminaţiunea *e* a pluralului feminin, cea adevărată, cea organică, i să părea acum o excepţie. Am început deci să zicem *mîni, bărbi, vaci, lumini, guri* etc. în loc de *mîne, barbe, vace, lumine, gure, lune*.

Cînd ai barbă ai şi brici, zice proverbul. Cînd am început să dăm şi femininelor în plural terminaţiunea *i*, am găsit şi semnul distinctiv al femininelor de masculine. *Cal* şi *cale* ar fi făcut pluralul la fel : *cai*. Ne trebuiau semne distinctive. Între multe altele, cel mai important este schimbarea vocalei accentuate în tulpina substantivelor feminine, iar în substantivele masculine să lăsăm vocalele neatinse : *Un cal, doi cai*, dar : *o cale, două căi*. Şi aşa este astăzi cu toate substantivele feminine la plural * : mai înainte se zicea *parţi, carţi, rani, blani, vai, cai, bai*, acum : *cărţi, părţi, răni, blăni, văi, căi, băi* — precînd *a* accentuat al numelor masculine rămîne curat : *cai, bani, saci, fraţi, taţi*. Un străin îţi poate spune ce gen au următoarele substantive — deşi nu-l cunoaşte din uz — numai după vocala accentuată : *a* masculin, *ă* feminin : *brazi, bănci, ţări, mări, lănci, cai, căi, saci, vrăbii, corăbii, săbii, arabii, bani, blăni, cărţi, căni, fagi, fălci, prăzi, sălcii, gări, măgari* etc., etc. !

Că acest *ă* e un semn distinctiv sîntem îndreptăţiţi s-o credem din simpla pricină că toate cărţile vechi scriu *carţi, parţi, vai, mari* cu *a* curat, cît timp femininele terminate în *ă* făceau pluralul în *e*. Dar îndată ce se iveşte plural în *i* la substantivele feminine terminate în *ă*, autorii vechi încep să scrie *cărţi, părţi, văi, mări, bărbi, lănci*. De ce mai înainte vreme nu trecea *a* accentuat din tulpină în *ă ?* Chiar azi simţim şi noi trebuinţa de-a face *ă* pe *a* în substantivele feminine de care vorbim. Zicem *barbă, palmă* cu *a* curat şi tot cu *a* curat le rostim la plural în *e : barbe, palme*. Dar rostiţi-le cu pluralul terminat în *i* ? Mai puteţi zice : *barbi, palmi ?* Fără să ştiţi de ce şi cum ziceţi *bărbi, pălmi*. Cum ar face pluralul în *i* substantivele : *babă, apă, casă ?* Probaţi ! Nu-i aşa că *băbi, ăpi, căsi ?*

---

* Excepţie *vaci, fragi, Paşti* (n.a.).

Pluralul în *i* la substantivele terminate în *ă* era o distrugere în toată forma. Literatura a mai contenit opera distrugătoare. Nu raționarea sau conștiința că lucrează contra principiului limbii — deși nu tăgăduiesc că și aceasta a fost o cauză — ci mai ales bunul-simț, mai mult însă eufonia și în urmă neputința de-a mai distruge : toate acestea au oprit pe români de-a continua cu distrugerea. A conformat el multe substantive feminine la plural, pe cele mai multe le-a lăsat intacte. Simțea el că strică, strică rău, dacă mai continuă. A zis el *guri, mîni* etc. în loc de *gure, mîne*, dar n-a îndrăznit niciodată să zică *băbi, săpi, rămi* etc., în loc de *babe, sape, rame*. Adevărat e că, din punctul de vedere estetic, multe substantive feminine sunau mai bine cu pluralul în *i* decît în *e* d.e. : *vaci, guri, mîni*, în loc de *vace, gure, mîne ;* și apoi din punct de vedere practic, iarăși avè dreptate. Astăzi sînt în luptă o mulțime de plurale feminine în *e* cu cele în *i* (d.e. *roate* și *roți*...) o dovadă de neînțelegere între principiul limbii și analogie.

Ceea ce n-a făcut poporul, fiindcă de-o parte n-avea trebuință și de alta fiindcă avè bun-simț, o fac astăzi cărturarii și mai ales moldovenii. Da, o fac, și nu prea dovedesc priceperea estetică în chestii de limbă și nici cunoștința legilor limbii. Unii dintre cărturarii moldoveni duc pînă la absurd formarea pluralului feminin în *i*, continuă cu ceea ce poporul a isprăvit, duc greșala pînă la ridicol. Unii moldoveni nu voiesc deloc să știe că avem și substantive feminine cu pluralul în *e*. În limba lor toate femininele au pluralul în *i*. Prin urmare : *buzi, frunzi, căsi, steli, păzi* etc. în loc de *buze, frunze, case, stele, raze, paze*. Ei duc pînă la ultimul absurd cestiunea aceasta ; la alții — poate la toți — am văzut-o parcă ivindu-se mai cu sfială, dar în urmă ivindu-se.

Nescotința noastră e o trădare de neam, o les-majesta e a limbii române ! Să luăm un exemplu. Voi ziceți *steli, purceli, vițeli* în loc de *stele, purcele, vițele*. Acum în limba noastră este o lege puternică : sunetul *l* cînd e după vocală și urmat de *i* să 'moaie și dispare ? Ca în *căli-căi, văli-văi, gol-goi, moli-moi, purceli-purcei, cățel-*

*căței?* Avem exemple foarte recente cum poporul omoară pe acest *l* d.e. *colonei* — *coloneli* etc. Acum, silind prin literatură poporul să primească năroziile voastre de *steli, purceli* etc., n-are să continue cu distrugerea, omorînd pe *l,* care stă absolut în condițiunile morții? Cine-o fi de vină, dacă poporul urmîndu-le exemplu — dar n-o să-l urmeze căci are bun-simț! — are să zică *două stei; doi purcei* și *două purcei, aceşti căței* și *aceste căței?* Căci acolo trebuie s-ajungă! „Ah, dar cine să gîndește la toate acestea?"

Moldovenii, am zis, poartă vina cea mai mare. Și muntenii și ardelenii au vină! Ardelenii prin unele părți zic *căși, ăpi* (case, ape) etc. dar n-a îndrăznit nici un ardelean să le scrie. Pe ardeleni i ferește studiul gramatical de multe greșeli. Muntenii au și ei multe feminine cu pluralul în *i* — afară de cele literare — dar nu le dau în vileag. Pe munteni i ferește de greșeli gramaticale perfecționatul lor sentiment estetic și tocmai acest sentiment e principala cauză că graiul lor a devenit dialect literar. Uneori au dat și ei în baltă cu toate acestea, așa d.e. cu pluralul în *i* al substantivelor terminate în *ință,* ca *suferinți, dorinți, voinți, năzuinți, credinți* în loc de *suferințe, dorințe, voințe* etc. Și la aceasta tot poeții sînt de vină, tot rima! Adevărată vorbă: filosofii strică logica, iar poeții strică limba! Țăranii nu zic *suferinți, dorinți* niciodată — excepționez pe cei molipsiți, pe cei ce-au învățat de la orășeni acest „lucru supțire" — de unde ne vine nouă poftă să distrugem formele moștenite și păstrate cu îndărătnicie de popor? Ce, noi cărturarii, fariseii limbii, vameșii condeiului, noi să fim mai români decît poporul, mai păpistași decît papa?

Pînă n-aveam o literatură, limba noastră orbeca, formele s-amestecau și se corupeau după plac, căci nu era fixată pe hîrtie. Și astăzi, cînd avem literatură, cînd ne frămîntăm capul să fixăm formele limbii, ce gust ne vine? Să corupem și ceea ce poporul n-a corupt în vremuri grele și primejdioase. Ce, Dumnezeu! Vrem să ne-necăm la mal ca țiganul? Parcă am fi fost jurați să creăm o literatură numai ca s-avem un mijloc sigur de-a ne omorî limba și naționalitatea.

Bietul Diez spunea că cea mai puternică dovadă a latinității noastre este felul nostru de-a forma pluralul numelor. Și nu știa omul cum s-admire tenacitatea limbii române.

Ce noroc că n-a trăit în vremile de azi, că dacă cerceta astăzi formațiunile pluralului român, nu ne mai găsea latinitatea cît ar fi trăit cucul !

## [POPA]

*Popa* în limba latină însemna *hingher*. Nici mai mult, nici mai puțin.

Cîtă vreme romanii aduceau zeilor jertfe de oameni vii, cel ce junghia pe oamenii hotărîți zeilor era *popa*. Ceea ce este astăzi hingherul în țările care au pedeapsa cu moarte, aceea era *popa* la romani. Obiceiul jertfirii de oameni vii a dispărut, făcînd loc obiceiului jertfirii de vite. Dar aceste vite închipuiau tot oameni. Căci, dintruîntîi, pentru împăcarea zeilor și a societății trebuiau uciși oameni designați de preoți, crezîndu-se că prin uciderea lor vor abate boalele, ori furtunile, ori înfrîngerile în războaie, ori altfel de mînii ale zeilor. Da, preoții designau pe acești oameni, dar *popa* îi junghia. Iar mai tîrziu,... cel ce le ucidea, *popa*, nu ucidea vite ci oameni. Tocmai ceea ce să face astăzi cu spînzurătoarea *in effigie*.

Astfel *popa* la romani era un om urgisit, slujba îi era desprețuită, nimeni nu se lăuda cu prietenia lui. Spune însuși Titu Liviu că într-un an Capitoliul era să rămîie fără *popa*, căci nu s-a găsit nimeni să primească slujba asta, deși era foarte bine plătită. Natural, nu toți oamenii au gust să fie hingheri.

Iar Virgil, cînd vorbește în cartea a doua a *Eneidei* de minciuna lui Suion, cum acesta a fost ales de preotul Calchas să fie junghiat de viu — s-a sfiit să rostească chiar și vorba *popa*. Suion zice : și cînd am văzut pe *ăla*, în loc să zică pe *popa*, căci vorba popa era așa de murdară încît poetul n-a îndrăznit s-o rostească într-un vers.

Asta e pricina cu *popa* romanilor.

Acu, cine vrea poate să creadă cît îi place că acești *popae* sînt una cu *popii* noștri.

E o cestiune curat psihologică, dacă a putut cuvîntul *popa* să străbată în limba românilor. Eu nu admit acest lucru, o dată cu capul. Românii au fost creștini dintr-un început.

1. E de admis că cei dintîi creștini, așa de ideali în concepțiuni și-n purtări, să numească pe reprezentantul lui Dumnezeu și al legii lor *hingher?* Ei, care se fereau de tot ce le-aducea aminte de cultul barbar al zeilor să numească cu cea mai urgisită vorbă a acestui cult pe persoana cea mai importantă a cultului lor? Ei, care predicau pacea și bunăvoire între oameni, și că toți oamenii sînt fiii aceluiași tată, să împrumute un nume care le amintea mîni încruntate, de sînge de om, de ură și de superstiții păgîne, de deosebire de clase și de barbarie? Să aducă pînă în altare un cuvînt așa de urgisit? Să pună în legătură sacrificiul nevinovat al pînei și al vinului cu obiceiul cel mai neuman al cultului păgîn?

Ei n-au voit să primească nici un nume de zeu pentru Dumnezeul lor, și au preferit să-i zică vag de tot *Dominus deus*, s-au împotrivit chiar și numirii *sacerdos* (preot al cultului păgîn) și totuși au primit pe *popa?* Și-au bătut ei într-atîta joc de *cultul* lor? Chiar de n-ar fi alte dovezi că *popa* limbii latinești nu e *popa* din limba noastră, asta una singură pentru mine ar fi sfîntă și hotărîtoare.

2. Dar iată altă dovadă. La asta ar fi trebuit să se gîndească d-l Speranța și toți cei ce susțin ca el, dacă nu s-au gîndit la cea dintîi.

E o cestiune fiziologică a limbii noastre. Toate cuvintele de origină latină, moștenite, sînt supuse acelorași legi fonetice. Și e o lege care spune că *o* accentuat, dacă în silaba următoare este un *a*, *ă* sau *e*, devine *oa*. Pîn-acum, după toate cercetările, nu s-a găsit nici o excepțiune de la această lege (în aparență fac excepție *soră* și *noră*, fiindcă ele au fost *sor* și *nor* în original și așa sînt scrise în cărțile vechi și așa se rostesc și astăzi în multe locuri). Astfel, de la prima aruncătură de ochi cunoști dacă o vorbă e de origine latină, ori străină, dacă e vorba veche a limbii ori neologism, după acel *o*, dacă-l

are. Ştii că *poartă, moară, şcoală, soare, floare, poate, coate, toate* etc. sînt vorbe latine moştenite, iar *modă sobă, tobă, potecă, vodă, ciorbă, vorbă, sodă, cocă, hojma, polcă, pozná* etc. sînt ori cuvinte străine, ori latine de curînd intrate în limbă.

Cu *popa* ce ne facem ? Dacă ar fi cuvînt latin moştenit, ar fi *poapă*. Ori poate că singur acest cuvînt face excepţie de la o lege aşa de puternică ?

Îndrăcit cuvînt ar mai fi.

3. Dar iată şi o cestiune curat istorică. Dacă cuvîntul există azi trebuie să fi existat totdeauna în limba noastră — continuitatea lui e o *conditio sine qua non*.

Acum, să zicem în cifre rotunde că literatura noastră bisericească veche a înflorit între 1 500 şi 1 700. Au fost tot preoţi acei ce-au scris, sau din tagma feţelor bisericeşti, şi — să se bage bine de seamă — ei scrîau pentru popor şi nu ştiau ca noi să caute etimologiile cuvintelor. Unde e scris cuvîntul *popa* în grămada aceea de cărţi alcătuite de-a lungul a două sute de ani ? Unde e ?

O sută de ani nu-l găseşti nicăiri, cu toate că e vorba prin cărţi necontenit despre popi. Dar îi cheamă preoţi. Apoi tîrziu de tot vezi vorba *popa* răsărind ici şi colo, cu multă sfiială, iar către sfîrşitul veacului XVII, cînd contactul nostru cu ruşii era în toată puterea, şi politiceşte şi altfel — vezi deodată că *popa* stă alături cu *preutul*.

Cestiunea asta ar trebui s-o studieze filologii noştri — eu o indic numai, şi poate nu sînt lămurit. A existat cuvîntul *popa* la noi în veacul XVI ? Dacă nu e scris nicăiri, sau foarte rar, şi e ca un străin care îşi cere împămîntenirea, cum poate să fie cuvînt moştenit de la latini ?

Cărturarii pot, scotocind cronicele vechi, să reînvieze vorbe pierdute odată, dar poporul cînd a uitat o vorbă, a uitat-o de veci. Şi dacă a uitat vorba *popa* în cursul veacurilor — şi dovada că a uitat-o ar fi neexistenţa ei în cărţile vechi din veacul XVI — cum a reînviat-o ? Şi cine ? Scriitorii ? Dar ei habar n-avea[u] de asta.

4. În nici una din limbile neolatine n-a intrat cuvîntul *popă* cu înţelesul de preot. Să caute d-l Speranţa un dicţionar italian ori unul spaniol, să vadă ce cuvinte au

italienii și spaniolii derivate din tulpina *popa*. Sînt dintre cele mai murdare ale limbii, încît eu nu le pot traduce. Să caute și-n limba franceză, poate o să găsească și-n ea cîte ceva.

5. Dacă vorba *popa* ar fi de origine latină, probabil că ar exista în toate dialectele românești. De ce nu există însă în dialectul istrian și cel macedonean? Înțeleg în popor, căci în limba cărturărească a macedonenilor vorba a pătruns, prin dialectul nostru.

6. Și în urmă, d-l Speranță nu și-a dat seama niciodată ca anecdotist de ce e așa de batjocurit *popa* în snoavele noastre? Nici un popor nu face acest lucru — afară de spaniol care rîde de călugării ambulanți. E o întîmplare popa în anecdote? Popa și țiganul sînt venetici? De ce eroul anecdotei [e] totdeauna *popa,* și niciodată *preotul?* De ce e deosebirea asta, de ce nu se atinge de preot anecdota?

## [GLOSAR]

*Întrulpi* e o vorbă făcută de mine ; nu există nicăiri. Am făcut-o ca să am rimă la vulpi şi pulpi. Am ajuns la ea de la expresiunea *fete în trup*, adecă trupeşe ; am făcut întîi pe „în-trup“ adjectiv cu *l* la mijloc din nevoia rimei — şi-apoi l-am declinat.

*Nu-şi dă rînd*, o expresiune foarte frecventă. „Nu-şi dă rînd îmbucăturilor“ să zice despre omul care de foame multă îmbucă repede-repede, aşa că o îmbucătură s-ajunge pe alta : nu-şi face îmbucătura rîndul. „Nu-şi dă rînd gurii“, adecă vorbelor : vorbeşte repede de tot, încît n-apucă să isprăvească o vorbă şi şi începe alta. Piticul deci nu-şi dă rînd mişcărilor din picioare, iar fata blăstămînd nu-şi dă rînd vorbelor.

*Scăpărătoarea* e cocoşul puştii, mai ales la puştile cu cremene : cocoşul e amnar, deci scapără pe cremene.

*Luminiş*, o spărtură în nori, o „poartă“. Cînd sînt nori subţiri pe cer, să face un rotogol senin împrejurul soarelui şi atunci să zice că „stă soarele-n poartă“. Metafora e uşor de explicat : o curte închisă de toate părţile cu zid înalt, poarta curţii e însă deschisă şi-n poartă stă cineva. Partea de cîmp, ori dealul etc., care cade tocmai în bătaia soarelui cînd stă în poartă, se zice că stă-n luminiş.

*Laz* e un loc pe lîngă rîuri, loc pe care au crescut tufe ori arini, iar ţăranul a tăiat tufele ori copacii, a scos rădăcinile lor şi a făcut locul bun de arat.

*Sîlhă*, rostit cu *î*, prin Maramureş şi cu *ă*, de obicei rostit *sîlnă*, însemnează codru. Vorba codru nu se întrebuinţează decît numai în poezie (iar „codru de pîne“ nu

s-aude niciodată). *Sîlhuietic* să zice unui cal buiestru ; *sîlhui* să zice despre munții păduroși și cu greu de străbătut, dar și unui om sperios și însălbătăcit i se zice tot așa. La plural nu se rostește *sîlnele*, ci totdeauna *sîlhele*, poate numai din pricini eufonice.

*Alint* e : 1) Răsfățare în umblet, legănătură a mîndriei. 2) Müssiggang. 3) Cochetărie. În înțelesul din urmă se întrebuințează mai ales în forma *alintare*. Fata alintată e fata cochetă, o fată crescută pe palme de mă-sa, ferită de vînt și de soare.

*Treasc* e piuliță.

*Duium* (numai în Maramureș) e carul miresei, încărcat cu vîrf : țoale, perne, lăzi — tot ce are fata cînd pleacă din casa părinților în casa ginerelui. Nu toate fetele pleacă în „duium" de-acasă ; cele cu duium sînt ori bogate de tot, ori grozav de sîrguitoare.

*Grai pe-ales*. A vorbi pe-ales însemnează a vorbi frumos, cu expresiuni alese ca din carte, și fără să stai să te socoți pînă ce scoți vorba din gură. Dar mai vîrtos : a vorbi hotărît („a spune pe-ales"). În poezia

Spune-mi, bade, rupt pe-ales,
Ia-i-mă după cules ?

*Pe-ales* însemnează *hotărît*. „Rupt-ales mi-o spune" = verde, fără înconjur.

*Răstoacele* sînt brațele secate ale unui rîu, albii părăsite de apă, mai ales pe loc nisipos.

*Nat* = ins. Primarii, dînd porunci : „tot natul are să facă asta și asta...". „Am atîta nat acasă" = copiii (numai copii, nu și alte rude, ori slugi etc.). N-are plural. Copiii omului sînt „natul meu". Mai ales tineretului i se zice nat : „Ce mai nat în ziua de azi !" Nat de rînd — popor de jos.

*Prohimeni* sînt un soi de cîntări bisericești, ca troparele, condacele etc. „I-a cîntatat prohimenii" = „Er hat Ihm den Text gelesen", fiindcă prohimenii sînt cîntări de dojană pentru păcătoși. Familiar, cum am întrebuințat eu expresiunea, însemnează...

*Altiță* e cămașa femeiască. Numai cămașa bărbatului e cămașă, a femeii e totdauna altiță (vorba *ie* nu e

cunoscută). Altița e cămașa largă, cu mîneci largi și jos cu *„fodori“* (ungurește) largi de tot — așa e portul.

*Atît de mult mi l-am temut:* m-am temut că-l voi pierde. Verbul tem e întrebuințat foarte des ca tranzitiv: îmi tem vorbele = să nu mi le audă cineva, îmi tem gîndurile, îmi temi mîncarea = te temi că n-o să fie bună, că n-o să-ți placă? etc.

*Suleget* e zvelt, trup „mereu“. În poezie: „Cu trupșorul mereuaș“ sau cu „trupșor sulegețel“. Numai ca diminutiv l-am auzit în popor, dar printre cărturarii poporului (popi, dascăli etc.) l-am auzit rostindu-se *suleget.* Înțelesul lui nu e *schlank* nemțește; el însemnează o grosime continuă și absolut egală d.e. lumînarea de său e sulegetă etc. *

---

*** Toate sînt cuvinte auzite de la țărani fără carte, în nordul Ardealului și în Maramureș *(n.a.).***

# NOTE

Prezentul volum — cel de al patrulea al ediţiei Coşbuc — adună, într-o selecţie reprezentativă, scrierile în proză ale poetului năsăudean. Nefiind vorba decît cu unele excepţii de scrieri propriu-zis beletristice — nu urmărim variantele ; cîteva precizări vom face, totuşi, acolo unde vom considera necesar.

Volumul îşi repartizează cuprinsul în următoarele secvenţe : *Din volume*, *Din periodice*, *Varia* şi *Din manuscrise*, avîndu-se în vedere principiul cronologic în orînduirea titlurilor. Pentru textele adunate în volume, se reproduce ultimul text editat, neconsiderîndu-se varianta din periodic decît pentru menţionarea indicaţiei bibliografice şi a unor probleme cu caracter mai general, fie privitoare la ambianţa literară a epocii, fie cu caracter textologic.

Volumul de *Scrieri în proză* are un conţinut foarte variat : povestiri autobiografice, istorie şi critică literară, chestiuni de limbă, literatură populară, evocări istorice, ştiinţă popularizată, medicină populară, combaterea superstiţiilor. Această diversitate tematică este înregistrată dealtfel chiar şi în unele volume îngrijite de autorul însuşi.

Au rămas în afara ediţiei noastre foarte multe texte în proză ale lui Coşbuc (peste 200 de texte) pe care le-am socotit nesemnificative pentru gîndirea şi arta scriitorului, pentru conţinutul lor ; un mare număr de povestiri didactice, pe care Coşbuc le-a scris pentru manualele şcolare la care a colaborat (*Carte de citire pentru divizia a II-a rurală*. De G. Coşbuc, G. N. Costescu, G. A. Dima şi G. Stoinescu, ed. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1908 ; *Carte de citire pentru clasa a IV-a primară urbană*. De G. Coşbuc, G. N. Costescu, G. A. Dima şi G. Stoinescu, Ploieşti, Progresul, 1908 ; *Carte de citire pentru divizia*

*a III-a rurală, anul al II-lea.* De G. Coşbuc, G. A. Dima şi G. Stoinescu, Craiova—Bucureşti, Samitca, 1908 ; *Carte de citire pentru clasa a III-a urbană.* De G. Coşbuc, G. N. Costescu, G. A. Dima şi G. Stoinescu, Bucureşti, Carol Göbl, 1910 şi alte manuale). Menţionăm, de asemenea, *Fapte şi vorbe româneşti. Carte de cetire pentru toţi românii,* alcătuită de George Coşbuc, Bucureşti, Stabilimentul grafic I. V. Socec, 1899 şi *Crestomaţie pentru toţi românii,* de George Coşbuc, Bucureşti, Editura librăriei C. Sfetea, 1904. Un bogat număr de articole de popularizare a ştiinţei şi de combatere a superstiţiilor a publicat Coşbuc în revista *Albina* (poetul face parte din comitetul de redacţie al acestui periodic începînd cu cel de al zecelea număr de apariţie, din 7 decembrie 1897 ; *Albina* era o revistă enciclopedică populară şi se adresa, în primul rînd, ţăranilor şi învăţătorilor de la sate). Am reţinut, pentru ediţia de faţă, foarte puţine din articolele lui Coşbuc din acest periodic ; cele mai multe au fost actuale doar la vremea publicării lor. Poate doar îndemnurile la învăţătură şi la deprinderea unui meşteşug, combătînd funcţionarismul, pot fi în parte actuale *(Şcoală şi funcţionarism, Funcţie şi meşteşug, Goana după slujbe).* Am lăsat la o parte multe articole de popularizare a ştiinţei, de combatere a superstiţiilor şi de medicină populară, precum şi unele despre legende şi tradiţii populare. (Pentru cine doreşte să le urmărească, indicăm lucrarea lui Gavril Scridon şi Ioan Domşa, *George Coşbuc, Bibliografie,* Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1965, pp. 83—90, 100—104, 106—118.)

În perspectiva unei ediţii critice complete, vom include într-unul din volumele acestei ediţii : *Războiul nostru pentru neatîrnare, Povestea unei coroane de oţel* şi *Din Ţara Basarabilor.*

Cele patru secvenţe ale ediţiei îşi repartizează materialul astfel : în prima secvenţă, *Din volume,* sînt cuprinse : partea de proză din culegerea *Versuri şi proză, Dintre-ale neamului nostru* şi *Superstiţiunile păgubitoare ale poporului nostru.*

Cea de a doua secvenţă este rezervată unor articole şi evocări publicate în diferite periodice (aici s-a operat o selecţie, în sensul celor spuse mai sus).

Secvenţa *Varia* adună texte diferite : prefeţe la cărţi ale altora, în care Coşbuc dezbate chestiuni de teorie literară, articole despre folclor, literatură pentru copii etc.

Secvența *Din manuscrise* include cîteva texte inedite păstrate la Biblioteca Academiei R.S.R., din București ; s-a operat, și în acest caz, o selecție ; cîteva versiuni mai semnificative au fost incluse în capitolul de *Note*.

Materialele publicate în acest volum, pentru prima oară într-o selecție mai bogată, întregesc chipul poetului cu acela, să zicem, al iluminatorului, evocatorului și jurnalistului angajat activ în viața social-culturală a vremii sale. Coșbuc n-a fost un creator în domeniul prozei ; atunci cînd Liviu Rebreanu, la București, a încercat să-i citească din încercările lui, Coșbuc : „Totdeauna a refuzat. Mai întîi nu-i plăcea proza în general" își amintește autorul lui *Ion* (*Amalgam*, Editura Socec, București, 1931, p. 103). Dealtfel, doar cîteva pagini țin de proza beletristică, și acelea sînt fie amintiri din tinerețe, fie descrieri de călătorie. Ceva din arta povestitorului și a descrierii se vădește cu precădere în cărțile închinate războiului de independență (care vor fi curpinse într-un alt volum al ediției noastre).

## *VERSURI ȘI PROZĂ — 1897*

Cea dintîi culegere în care sînt adunate scrieri în proză ale lui George Coșbuc apare în anul 1897, la Caransebeș, în colecția „Biblioteca noastră", nr. 3—4, sub îngrijirea lui Enea Hodoș, care semnează și prezentarea *Notiței despre Coșbuc*; culegerea a fost tipărită la Tipografia diecezană din Caransebeș, avînd titlul *Versuri și proză*; are un format mic, de buzunar, 15 × 10. Înaintea foii de titlu este reprodusă o fotografie din 1897 a lui Coșbuc, iar la pagina 52, înaintea secvenței de proză, o altă fotografie a poetului din 1894; amîndouă fotografiile sînt însoțite de semnătura în facsimil a lui Coșbuc. Din cele 160 de pagini ale cărții [1], 110 sînt rezervate prozei.

La sfîrșitul *Notițelor despre Coșbuc*, Enea Hodoș spune:

„La apariția «Bibliotecii noastre» am rugat poetul să nu dea uitării pe compatrioții săi din țara aceasta. Și poetul a ascultat. Volumul de față, pus la dispoziția «Bibliotecii noastre», cuprinde *Versuri și proză*, piese publicate acum pentru întîia oară în volum, afară de trei poezii *(Dușmancele, Pe lîngă boi* și *Numai una)*, care au apărut în *Balade și idile*. Toate piesele sînt revăzute și îndreptate de poetul însuși."

Partea de proză se deschide cu *Vorba ăluia — zicători explicate*. Vorbind despre *Coșbuc și „Vatra"*, în *Amintiri*, Ioan Slavici subliniază contribuția substanțială a poetului la redactarea revistei *Vatra*; între altele Slavici scrie: „Coșbuc mai făcea apoi și așa-zisa *«bucătărie»* a revistei. El alegea bucățile ce urmau să

[1] Poezia *Cîntec* [Zice vodă: — „Iar la greu], inclusă și în culegerea *Versuri și proză*, a fost, dintr-o regretabilă scăpare, publicată și în vol. I și în cel de al III-lea al seriei noastre. Facem aici cuvenita rectificare.

-le publicate, el le ordona, el alcătuia potrivit cu gustul său revista. Pe lîngă aceasta, cea mai interesantă și mai caracteristică parte a revistei era redactată de el și — pot să zic — numai de el.

Era, înainte de toate, rubrica «Vorba ăluia», în care el dădea lămuriri nu numai interesante, ci totodată și instructive asupra zicătorilor românești...

Astfel de scriitor era Coșbuc, care n-ar fi fost în stare să scrie «Vorba ăluia» dacă n-ar fi cunoscut limba română poporală și obiceiurile poporului român și n-ar fi fost bine dumirit asupra scripturii românești." (*Amintiri*, ediție îngrijită, prefață, note și indici de George Sanda, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 139—140.) În cadrul rubricii „Fel de fel" a *Vetrei* (redactată aproape exclusiv de Coșbuc), poetul începe să publice zicători explicate.

În numărul 2 al *Vetrei*, anul I, 1894, p. 62, la rubrica *Explicarea unor zicători românești*, fără semnătura vrunui autor, sînt publicate următoarele zicători :

## DE CÎND CU BĂȘICA LUI CARAGEA

Pe vremea domniei lui Caragea-Vodă, niște francezi s-au ridicat cu balonul din București și au mers pînă la Cioplea, lîngă satul Dudești. Bucureștenii au văzut pentru întîia oară balon, deci le-a rămas în minte, ca un mare eveniment.

## CRAII DE CURTEA-VECHE

La 1770, după mazilirea lui Grigore Ghica, Muntenia se afla sub un guvern provizoriu. O ceată de mahalagii bucureșteni, în frunte cu grecul Melanos, s-au răsculat și și-au ales domn. Toți ștrengarii din București s-au înfrățit cu revoluționarii și au început să jefuiască orașul și să colinde stradele aprinzînd și omorînd. Melanos avînd cucă de domn în cap și toate hainele domnești — pe cari le furase — și călare pe un măgar, mergea în frunte, mort de beat. Așa a ținut lucru trei zile și trei nopți. Negustorii, văzîndu-și amenințate viețile și averile de acești „crai", au alergat la Cotroceni la un agă turc, care sta în mînăs-

tire cu puţintică oaste. Aga intră în Bucureşti, se luă după „crai“, spînzură pe care-l prindea şi restabili ordinea. Această revoluţiune se numeşte „a apelipisiţilor de la Curtea-Veche“.

## DIN GARDUL MÎNTULESII

Văduva boierului Mantu avea o livadă întinsă, la mahalaua numită azi Mîntuleasa. Pe-atunci erau o mulţime de cîni în acea mahala, cei mai mulţi fără stăpîni. Cine trecea noaptea pe acolo rupea vreascuri din gardul de nuiele al Mîntulesii, ca să se apere de cîni. În curs de cîţiva ani n-a mai rămas urmă de lemn pe-acolo, căci gardul a dispărut cu totul şi trecătorii nu aveau de unde să-şi rupă bastoane. De atunci a rămas zicătoarea „a luat din gardul Mîntulesii“, adică a lua ce nu-i a lui.

## TURCUL PLĂTEŞTE

În divanul lui Alexandru Ghica-Vodă era un înalt funcţionar foarte somnoros. Odată se judeca un proces între un român şi un turc. Judecătorii aflară pe român vinovat şi-l condamnară să plătească despăgubiri. Pentru formalitate, fiecare judecător avea să spuie cu glas tare sentinţa. Toţi ziseră pe rînd : Românul să plătească etc. Cînd ajunse rîndul la funcţionarul nostru, care dormise toată vremea, să ridică somnoros şi, fără să aibă habar de ce s-a petrecut în divan, zice : Turcul plăteşte ! Au rîs toţi ; vorba lui a ajuns din gură în gură şi-a rămas zicătoare.

## DUPĂ CE-I PROST ÎL CHEAMA ŞI VLAD

Noi am avut mulţi domni vestiţi cu numele „Vlad“, care în limba slavonă însemnează tocmai „domn“. Făcîndu-se mult abuz de acest nume — toţi găgăuţii şi nerozii se numeau Vlad, fiind nume pompos — înţelesul cuvîntului a scăpătat şi „Vlad“ era una cu „găgăuţ“. De aici e vorba „vlăduţul mamii“, sau „e un vlăduţă“ şi „după ce-i prost îl mai cheamă şi Vlad“.

În legătură cu una din aceste zicători am face o menţiune : în anul 1894, Coşbuc avea drumuri pe strada Mîntuleasa, unde, la

nr. 9, locuia Elena Sfetea, cu care se căsătorește în 1895; așa se explică prezența zicătoarei *Din gardul Mîntulesii.*

În numărul 3, din același an, al *Vetrei,* pag. 94 sînt publicate alte cinci zicători și anume:

## ȘI-A APRINS PAIE ÎN CAP

Era obiceiul la turci că, de cîte ori ieșa sultanul să se plimbe prin oraș, cei ce aveau să dea vro jalbă la împărăție se înșirau pe amîndouă părțile stradelor. Unii aprindeau o rogojină și o țineau aprinsă pe cap, semn că arde inima în ei de-a se jălui, cum le arde rogojina în cap. Românii cari se jăluiau la Țarigrad au văzut obiceiul și l-au primit și ei. Astăzi zicătoarea se referă la cei ce umblă cu idei fictive sau dau de belea unde nici nu gîndesc.

## A LUAT-O LA SĂNĂTOASA

De ce la „sănătoasa“ și nu la „fugă“. Zicătoarea s-a născut în urma proverbului „fuga e rușinoasă, dar e sănătoasă“. Fuga deci e calificată de român sănătoasă — se înțelege pentru fricoși, căci în războaie românii și-a mințit calificativul fugii — de aici calificativul înlocuind obiectul „sănătoasă“ însemnează fugă. E un caz frumos de metonimie poporală.

## TOT ALBA-N DOI BANI

„Alba“ în graiul poporului însemnează răvărsatul zorilor: „a intrat alba în sat“, adică s-a făcut ziuă. În anecdote însă „alba“ însemnează totdauna „mîrțoaga țiganului“. Într-o anecdotă, puiul de țigan zice către mă-sa: „albei noastre nu-i e îndemînă, că-i duce tetea pielea pe mînă“, căci țiganul într-adevăr aducea pielea mîrțoagei în mînă. Într-altă anecdotă, țiganul își bate calul și cîntă: „Alba-n car, alba sub car, alba trage de moarte, mă tem că-i voi duce pielea-n spate“. D-l G. Tocilescu explică zicătoarea prin gluma ce-o face un poznaș de român, care se ținea mereu de țigan să-i vîndă „alba“ în doi bani. Orice vorbea țiganul, românul îi tăia vorba cu „Ei, îmi dai alba-n doi bani?“ Zicătoarea

se referă la omul care mereu face același lucru, aceeași poveste veche, ca și românul care repetă mereu întrebarea cu „alba-n doi bani".

## A TRECUT BABA CU COLACII

Aluziune la obiceiul poporului de la îngropăciuni. După convoiul mortului vine o babă împărțind copiilor colăcei. Toți copiii satului se iau după babă hărțuind-o și cerîndu-i colăcei. Cei ce vin mai tîrziu sau după ce-a isprăvit baba provizia rămîn cu buzele umflate, căci a trecut baba cu colacii. Același înțeles: „A înțărcat bălaia".

## ȘI-A GĂSIT BACĂUL

Zicătoarea o explică d-l Hajdeu în *Etimologic*. Pînă la 1475 Bacăul, ca oraș de hotar despre Muntenia și Ardeal, era vama principală a Moldovei. Vămuirea era foarte strictă, vama era păzită de soldați. Bacăul era groaza negustorilor, mai ales a contrabandiștilor. „Și-a găsit Bacăul" însemnează: a umblat cu minciuna cît a umblat, dar a ajuns la vamă la Bacău și-aici i s-a înfundat. Același înțeles: „A dat de dracul", „și-a dat de om", „și-a găsit capacul".

Toate aceste zicători explicate, deși nu sînt semnate, ele aparțin, credem, lui Coșbuc. În *George Coșbuc. Bibliografie*, Editura Academiei R.P.R., București, 1965, Gavril Scridon și Ioan Domșa trec aceste note lexicologice în categoria „Proză scrisă probabil de Coșbuc". În fondul de manuscrise Coșbuc de la B.A.R. din București, cota *3285*, p. 19—23, alături de alte zicători se află și unele din cele de mai sus și anume: *Și-a aprins paie în cap*, *O iai la sănătoasa* și *A trecut baba cu colacii*.

Zicătorile explicate în numerele 2 și 3 ale *Vetrei*, din primul an de apariție, sînt un început modest; ele constituie însă un început care se precizează în rubrica „Vorba ăluia", din aceeași revistă.

După încetarea revistei *Vatra*, continuînd să publice zicători explicate în *Epoca* și în alte periodice, Coșbuc mărturisește următoarele în nr. 397 din 9 martie 1897 al *Epocei*, într-o notă: „Eu am încercat în *Vatra* (anul II, nr. 2 și 3) să explic alte opt zică-

tori românești (sînt, de fapt, 14 zicători și nu în numerele 2 și 3 ai anului II, ci în numerele 1 și 2, *n.n.)* și urmăresc încă chestiunea aceasta. Părerile mele pot fi discutate, pot să fie pe ici pe colo greșite cu totul. Mi-ar părea bine dacă și alții s-ar ocupa cu explicarea zicătorilor și s-ar încinge discuții pe terenul acesta. Lucrul, fără îndoială, e greu, căci cele mai multe zicători își au originea în istorie, în vechile instituțiuni ale țării, în obiceiuri poate și pierdute, ori în obiceiurile parțiale ale unor anumite locuri și anume clase de oameni. Dar unul știe una, altul alta. Zicătorile, ca și limba, sînt istoria unui popor, o istorie mai vrednică de atențiune decît cronologiile regilor și înșirarea faptelor. Pînă azi numai d. Hasdeu se ocupă cu zicătorile și le explică în *Etimologic (Etymologicum Magnum Romaniae, n.n.)* și d. Zane, care ne-a făgăduit că al patrulea volum din opera *Proverbiile românilor* se va ocupa numai cu explicarea zicătorilor de origine istorică."

După explicările amintite, în cel de al II-lea an de apariție a *Vetrei*, Coșbuc realizează rubrica „Vorba ăluia", dar numai în numerele 1 și 2, publicînd 14 zicători. Dintre acestea, 13 sînt incluse în culegerea *Versuri și proză ;* din cele apărute în *Vatra* a fost lăsată afară *Brașoave,* în locul căreia se include *Pe deasupra ca fuiorul popii* (din *Epoca*). În legătură cu *Brașoave,* Coșbuc dă următoarea explicație în nr. 2 al *Vetrei,* într-o notă la *Vorba ăluia :* „O seamă de brașoveni s-au supărat pe mine pentru explicarea vorbei «brașoave». Eu nu pricep de ce. Am spus ceva neadevărat ? Să mi se arate ce, și voi publica îndreptările cuvenite. Ne supărăm pentru adevărurile istorice ! Tocmai această supărare e în favorul spuselor mele : o altă notă a caracterului unor brașoveni, pe care n-am știut-o, căci aș fi scos-o la iveală. Zic a unora, căci nu toți brașovenii sînt «brașoveni». Eu îi rog pe toți să fie liniștiți, să nu creadă că-i batjocoresc. Vor vedea cum vorbesc și despre alți români la zicătorile : «Acru la Ploiești», «Urda-n Turda», «Oltean cu 24 de măsele», «M-a umplut de Filipești» etc.". Reproducem :

## BRAȘOAVE

„A spune brașoave" e totuna cu „a spune fleacuri", „a tăia verzi-uscate", „a înșira gogoși", „a spune moși pe groși". Brașoa-

vele sînt „treanca-fleanca", sînt caracteristica omului cu mîncărime de limbă.

De ce tocmai brașoveanul a ajuns tipul omului flecar, precum olteanul a ajuns tipul omului lacom? De ce „vorba de Brașov" sau „brașoava" e sinonim cu „Treanca-fleanca" și cu „fleacurile" de cea mai josnică specie?

Eu găsesc trei pricini pentru explicarea lucrului. Cea dintîi pricină e influența culturală a brașovenilor. În veacurile trecute Brașovul a jucat un rol mare în civilizația noastră acolo s-au tipărit cele dintîi cărți românești și cele mai multe. În vremuri de necaz, voievozii munteni fugeau la Brașov și trăiau acolo. Cel dintîi oraș românesc civilizat a fost Brașovul: un centru pentru ardeleni și pentru munteni în ce privește cartea și negoțul. Deștepți fiind și mai umblați prin lume, brașovenii făceau în Muntenia impresia unor oameni culți, mai repezi la gîndire și mai dibaci la vorbă. La început „brașoava" însemna „o vorbă foarte cuminte", o vorbă cu scaun, dar după ce s-au obicinuit muntenii cu vorbele brașovenești și s-au mai deșteptat, înțelesul vorbei a scăzut mereu, mai ales că a început să fie luată în bătaie de joc. Astfel înțelesul vorbei „brașoavă" a degenerat.

Altă pricină e comerțul. Dintre toți românii numai macedonenii și brașovenii au talent de negustorie, numai ei fug de coarnele plugului și se ocupă mai cu drag de vînzarea „brînzei cu lotul și a pînzei cu cotul". Pe brașoveni rar îi taie capul să se ocupe cu altceva afară de tarabă. Ei sînt „decanii" negoțului în București și introducătorii mărfurilor numite de ei „brașovenie". Ei negustoresc de veacuri în Muntenia. Acum, prin practicarea continuă, au cîștigat în negutătorie apucături ovreiești, au abuzat de neștiința munteanului și i-au dat marfă proastă, lăudînd-o — cum erau și sînt buni de gură ca negustori îmbătrîniți — că e marfă de Lipsca și mai știu eu de pe unde. Cu vremea, înțelesul vorbei „marfă brașovenească" s-a generalizat, înțelegîndu-se sub acest nume orice marfă proastă [1], deci și minciunile și fleacurile, căci și fleacul și minciuna e o marfă.

A treia pricină e firea lăudăroasă a brașovenilor.

Fără îndoială, cele două pricini arătate mai sus au contribuit mult la dezvoltarea unui temperament lăudăros. Ele sînt

---

[1] Cihac, II, pag. 47 *(n.a.)*.

„pricina pricinii“ : conştiinţa unei culturi superioare trebuia să-i facă mîndri, iar practicarea negoţului trebuia să-i facă mincinoşi şi mai ales fuduli, căci erau bogaţi. Azi braşovenii nu mai sînt ce-au fost, dar nu vreau să s-arate scăpătaţi. Ca o ruină a gloriosului trecut le-a rămas fudulia. Un cine ştie de frigelinte ţi se laudă că a făptuit cutare şi cutare faptă mare şi că se pupă în bot cu toţi miniştrii ; un biet roade-foame te ameţeşte cu bogăţiile şi cu castelele ce le are, sau are de gînd să şi le facă, şi că, de-o trăi pînă la toamnă, o să ia pe fata cutărui general care umblă după el ca viţelul după vacă ; un pîrlit de tîrîie-brîu îngheaţă apa, înşirîndu-ţi mulţimea talentelor lui şi dă năvală prin toate ministerele ca să se recomande şi să îndrepteze lumea cu umărul, şi se miră cum de nu s-a îmbolnăvit regele de bucurie cînd a auzit că dumnealui a trecut Carpaţii în „patria mamă“ ca să-i ofere serviciile sale. Şi aşa mai departe, toţi de-o pănură.

Dintre multele manifestări ale lăudăroşeniei braşovenilor amintesc numai una : dragostea numelor pompoase. Braşoveanul adevărat nu-şi botează copiii cu nume mitocăneşti ca Ion, Petru, Paul, Alexandru, George, Nicolae, ci Olimpiu, August, Onoriu, Horaţ, Cincinat, Napoleon, ba chiar Platon şi Aristotel. Iar soartea e ironică ; braşovenii îşi mint numele mai totdauna. Olimpiu e de obicei cel mai prozaic gură-casă ; August e un pungaş ce-ţi fură cloşca de pe ouă ; Napoleon e un fricos şi jumătate, iar Aristotel un idiot care nu ştie să împartă două paie la trei măgari. Iar munteanul, cu spiritul său de zeflemea şi cu ura de tot ce tinde spre ciocoism, să uită la vorbele şi la faptele braşovenilor şi zice trăgînd cu ochiul : „braşoave, nene, braşoave !“

## VORBA ĂLUIA[1]

*Zicători explicate*

p. 11 **1. Nici în clin, nici în mînec**

Publicat, pentru prima oară, în *Vatra*, Bucureşti, II, nr. 1, 1895, p. 10.

Reprodus în : *Patria*, Cernăuţi, I, nr. 37, 1897 ; *Telegraful român*, Sibiu, XLV, nr. 92, 23 august/4 septembrie 1897, p. 370 ;

[1] Nu reproducem zicătoarea nr. 14, *A vorbi româneşte.*

*Foaia pentru toți*, București, I, nr. 38, 10 septembrie 1897, p. 300 ; *Calendar*, Sibiu, LV, 1906, p. 161—163.

Inclus în *Versuri și proză*, p. 53—55.

p. 12 **2. La botul calului**

Publicat, pentru prima oară, în *Vatra*, București, II, nr. 1, 1895, p. 11—14.

Reprodus în : *Telegraful român*, Sibiu, XLV, nr. 92, 23 august/4 septembrie 1897, p. 370 ; *Foaia pentru toți*, București, I, nr. 39, 17 septembrie 1897, p. 311 ; *Calendar*, Sibiu, LV, 1906, p. 161—163.

Inclus în *Versuri și proză*, p. 55—56.

p. 12 **3. Cu cățel, cu purcel**

Publicat, pentru prima oară, în *Vatra*, București, II, nr. 1, 1895, p. 14.

Reprodus în *Patria*, Cernăuți, I, nr. 37, 1897.

Inclus în *Versuri și proză*, p. 56—58.

p. 13 **4. Lasă-l în moarea lui**

Publicat, pentru prima oară, în *Vatra*, București, II, nr. 1, 1895, p. 11.

Reprodus în *Foaia pentru toți*, București, II, nr. 7, 10 februarie 1898, p. 93.

Inclus în *Versuri și proză*, p. 58—60.

p. 14 **5. Opt cu a brînzei**

Publicat, pentru prima oară, în *Vatra*, București, II, nr. 1, 1895, p. 14.

Reprodus în : *Foaia pentru toți*, București, II, 12 februarie 1898 ; *Calendar*, Sibiu, LV, 1906, p. 161—173.

Inclus în *Versuri și proză*, p. 60—61.

p. 15 **6. I-a suflat în borș**

Publicat, pentru prima oară, în *Vatra*, București, II, nr. 1, 1895, p. 14—15.

Inclus în *Versuri și proză*, p. 61—65.

p. 17 **7. Pe deasupra ca fuiorul popii**

Publicat, pentru prima oară, în *Epoca*, Bucureşti, III, nr. 397, 9 martie 1897.

Inclus în *Versuri şi proză*, p. 65—68.

p. 19 **8. Burtă de popă**

Publicat, pentru prima oară, în *Vatra*, Bucureşti, II, nr. 1, 1895, p. 15—16.

Reprodus în *Foaia pentru toţi*, Bucureşti, I, nr. 49, 26 noiembrie 1897, p. 433.

Inclus în *Versuri şi proză*, p. 69—73.

p. 21 **9. E pecetluit cu roşu**

Publicat, pentru prima oară, în *Vatra*, Bucureşti, II, nr. 2, 1895, p. 42.

Inclus în *Versuri şi proză*, p. 73—74.

p. 21 **10. Tîrţa-pîrţa**

Publicat, pentru prima oară, în *Vatra*, Bucureşti, II, nr. 2, 1895, p. 42.

Inclus în *Versuri şi proză*, p. 74—75.

p. 22 **11. Altă căciulă**

Publicat, pentru prima oară, în *Vatra*, Bucureşti, II, nr. 2, 1895, p. 43.

Inclus în *Versuri şi proză*, p. 75—77.

p. 23 **12. A lua lumea-n cap**

Publicat, pentru prima oară, în *Vatra*, Bucureşti, II, nr. 2, 1895, p. 42—43.

Reprodus în *Libertatea*, Orăştie, I, nr. 53, 14/27 decembrie 1902.

Inclus în *Versuri şi proză*, p. 78—82.

p. 25 **13. A prins prepeliţa de coadă**

Publicat, pentru prima oară, în *Vatra*, Bucureşti, II, nr. 1, 1895, p. 10.

Reprodus în : *Foaia pentru toți*, București, II, nr. 18, 29 martie 1898, p. 198 ; *Tribuna poporului*, Arad, II, nr. 64, 4/16 aprilie 1898, p. 306.

Inclus în *Versuri și proză*, p. 82—84.

p. 27 CE NE-AU DAT SLAVII ȘI GRECII

Publicat, pentru prima oară, în *Epoca*, București, III, nr. 403, 16 martie 1897 și nr. 409, 23 martie 1897.

Reprodus în *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, LX, nr. 70, 28 martie 1897 și nr. 71, 29 martie 1897.

Inclus în *Versuri și proză*, p. 90—104.

Este un bun articol despre istoria limbii române, în care Coșbuc valorifică studiile sale universitare și preocupările ulterioare, sub semnul unei pasiuni statornice pentru cercetarea limbii române. Coșbuc arată că deși a preluat numeroase cuvinte slave, sau a suferit influența grecească, limba română e o limbă romanică prin structura ei internă — în raportul dintre lexic și structură gramaticală, aceasta din urmă e decisivă. La chestiunea relației dintre lexicul slav și cel moștenit, latinesc, revine Coșbuc în articolul *Latin ori slav ?*, pe care-l reproducem în ediția de față. A se vedea și *Cuvînt introductiv*, la George Coșbuc, *Despre literatură și limbă*, ediție îngrijită și prefațată de Al. Duțu, 1960, Editura de stat pentru literatură și artă, p. 17.

p. 35 HEU, QUALE PORTENTUM !

Publicat, pentru prima oară, în *Epoca*, București, III, nr. 355, 19 ianuarie 1897.

Inclus în *Versuri și proză*, p. 105—111.

Este una dintre cele mai pitorești din amintirile lui Coșbuc în care sînt refăcute momente ale vieții de elev de la liceul din Năsăud. În esență, anecdoticul este foarte apropiat de poezia lui Coșbuc, *Lupii țiganului (Anecdotă poporală)*, publicată în *Cărțile săteanului român*, Gherla, XI, cartea IV, 1/13 aprilie 1886, p. 54—59 (poezie scrisă la Cluj, în februarie 1886, necuprinsă în ediția noastră).

p. 38 PE CULMEA MUNTELUI

Publicată, pentru prima oară, în *Epoca*, București, III, nr. 378, 16 februarie 1897.

Reprodusă în: *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, LV, nr. 43, 23 februarie 1897; *Tribuna*, Sibiu, XIV, nr. 244, 2/14 noiembrie 1897, p. 973.

Inclusă în *Versuri și proză*, p. 112—122.

O aducere-aminte a unei întîmplări pitorești din copilăria petrecută de Coșbuc în satul natal, într-un climat autentic țărănesc; din același climat și mediu geografic și spiritual sînt inspirate și unele poezii (*Fragment* — În vale văd căscioara..., *Din copilărie*, *Pe deal*, *Roata morii* ș.a.). *Pe culmea muntelui*, prin întîmplarea pe care o evocă, explică mărturisirea lui Coșbuc din *Heu, quale portentum!*, și anume: „Doisprezece dintre patrusprezece, cîți urmam clasa a opta a liceului din Năsăud, eram băieți de țărani oieri și purtam căciuli și ițari. Vacanțele ni le petreceam prin păduri și prin munți, căci numai la școală eram «domnișori», iar acasă eram ciobani. E deci lucru înțeles că avusesem prilejul să cunoaștem lupii și urșii din experiență..."

p. 44 NEAGA

Publicată, pentru prima oară, în *Povestea vorbei*, București, I, nr. 2, 17 octombrie 1896, p. 3—4.

Inclusă în *Versuri și proză*, p. 123—142.

Nu e una din cele mai reușite povestiri autobiografice ale lui Coșbuc; întîmplarea pare neverosimilă, dar ea întărește trăsăturile unui tip psihologic: încăpățînatul. În Fondul de manuscrise Coșbuc de la B.A.R. din București, ms. *3285*, p. 77, sînt explicate cîteva caractere, începînd cu *„Încăpățînatul.* Apucă ca gaia mațu. Tot pe-a lui o ține. Te prinde de obraz. Bate-i toba la cap, bate-i-o la picioare, totuna e. Tu-l cerci de bob și el e mazăre. Tu-l tragi la masă și el se vîră sub masă. E într-o ureche. Brînză bună în burduf de cîne." Un asemenea tip este și țăranul din povestirea lui Coșbuc, o povestire scrisă cu umor și în care dialogul are o anume sprinteneală.

Publicată, pentru prima oară, în *Vatra*, Bucureşti, II, nr. 10, 1895, p. 306—307.

Inclusă în *Versuri şi proză*, p. 143—149.

Coşbuc povesteşte una din călătoriile sale în străinătate, de data aceasta în Germania, la München. Textul din *Vatra* se deosebeşte de cel din *Versuri şi proză* doar prin faptul că dialogul dintre poet şi băcanul german este reprodus, parţial, în limba germană şi tradus, în paranteză, în româneşte; în versiunea din volum dialogul este redat numai în româneşte. În *Vatra*, la subsol, Coşbuc explică următoarele versuri germane care apar în text:

„*Du verstehst nicht einmal das A.B.C.:*
*Wir schreiben* vil *mit einem* e.

Tu nu pricepi nici măcar ce-i A.B.C., căci *vil* se scrie cu *e* (adecă *viel*).

*So 'ne Fabel*
*Mit* amabel
Miserabel
*Steck dir anderwo den Schnabel.*

L. von Babel.

O poveste ca asta cu *amabel* e mizerabilă. Bagă-ţi ciocul (nasul) altundeva. L. de Babel (adecă L. de la Babilon).

*Mein liebster Herr Dichter*
*Wir sagen deutsch* aus der.

Prea iubitul meu domn poet, noi zicem nemţeşte *aus der* (nu *aus die* cum scrisese Alecsandri).

*So viel der Schwabe liebt die Bier*
*So viel und mehr lieb ich dir.*

Cît de mult iubeşte şvabul berea, aşa de mult, ba şi mai mult te iubesc eu pe tine. Versurile sînt pline de greşeli gramaticale. Eu le transcriu fără greşeli ortografice, căci nu-mi aduc aminte de ele."

Neamţul la care fusese invitat Coşbuc locuia pe Sonnenfeldgasse, aproape de gară; şi astăzi strada poartă acelaşi nume (cu modificarea Strasse în loc de Gasse, deci Sonnenfeldstrasse). Hotelul „À quatre saisons" poartă numele tradus în germană „Vier Jahreszeiten" şi este unul din cele mai selecte şi mai scumpe din München; este unul din hotelurile de lux ale Ba-

variei. Dacă la „Glasspalast" (Palatul de oglinzi) nu expuneau, atunci, artiști români, după 1900, încă, înainte de primul război mondial, sînt prezenți cu lucrări, în confruntări internaționale : Fritz Storck, Nicolae Grigorescu, Arthur Verona, Constantin Brâncuși, Jean Steriadi, George Mirea, Ștefan Popescu, Ștefan Luchian, Oscar Spaethe ș.a. Între timp, unii dintre ei făcuseră studii la celebra Școală de bele-arte din München : Luchian, Tonitza ș.a.

p. 58 POPA COJOC

Publicată, pentru prima oară, în *Vatra*, București, I, nr. 11, 1894, p. 341—344.

Reprodusă în : *Gazeta Bucovinei*, Cernăuți, IV, nr. 49, 23 iunie 1894 ; *Foaia poporului*, Sibiu, II, nr. 30, 7/19 august 1894, p. 345—347 ; *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, LVIII, nr. 118, 28 mai 1895 ; *Revista Orăștiei*, Orăștie, I, nr. 39, 5 octombrie 1895 ; *Calendarul Aurorei*, Gherla, VI, 1896, p. 52—56 ; *Foaia literară*, Oradea, I, nr. 20, 17/29 august 1897, p. 153—154 ; *Telegraful român*, Sibiu, XLV, nr. 98, 9/21 septembrie 1897, p. 393—394 ; *Foaia pentru toți*, București, I, nr. 40, 24 septembrie 1897, p. 315 ; *Bunul econom*, Orăștie, VII, nr. 11, 25 martie 1906, p. 1—3 ; *Românul*, Arad, IV, nr. 173, 6/19 august 1914, p. 1.

Inclusă în *Versuri și proză*, p. 150—158.

*DINTR-ALE NEAMULUI NOSTRU*[1] *— 1903*

Publicată o singură dată în timpul vieții lui Coșbuc, la București, Tipografia Gutenberg, Joseph Göbl, 1903, formatul 20 × 13,5, 151 de pagini. Este o culegere de articole publicate în diferite periodice, fără o tematică unitară. Din neatenția autorului și a editorului, articolul *Lucruri sfinte* este publicat de două ori : la p. 70—74 și 117—121. Am reținut versiunea de la p. 70—74, care se deosebește foarte puțin de cea reluată.

p. 65 CÎNTECUL ZORILOR

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XXI, nr. 2, 13 ianuarie 1903, p. 2 ; în notă : *ian. 1903.*

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 3—6.

---

[1] Nu includem aici următoarele texte : *Insula Șerpilor*, *Crăciunul cel de demult*, *Puterea limbei românești* și *Sufletul după moarte*.

p. 69 DOUĂ BÎLCIURI

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XXI, nr. 7, 17 februarie 1903; în notă: *febr. 1903.*

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 7—10.

Despre tîrgul de fete de pe muntele Găina, Valeriu Șotropa a publicat, în *Steaua*, Cluj-Napoca, XXIX, nr. 2 (369), februarie 1978, p. 14—15, un foarte valoros studiu: *Tîlcul istoric al unui străvechi obicei.* Obiceiul se continuă și astăzi pe muntele Găina, remarcîndu-se prin pitorescul lui cu totul original.

p. 72 GURA LUPULUI

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XXI, nr. 9, 3 martie 1903; în notă: *martie 1903.*

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 11—15.

p. 76 LEGENDELE MĂNĂSTIRILOR NOASTRE

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XX, nr. 47, 25 noiembrie 1902; în notă: *15 nov. 1902.*

Reprodus în: *Drapelul*, Lugoj, II, nr. 149, 24 decembrie/6 ianuarie 1902, p. 2—3; *Tribuna poporului*, Arad, VII, nr. 1, 1/14 ianuarie 1903.

Inclusă în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 21—25.

p. 80 TABLOURI PĂGÎNE

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XXI, nr. 20, 19 mai 1903; în notă: *mai 1903.*

Reprodus în *Drapelul*, Lugoj, III, nr. 69, 14 iunie 1903.

Inclusă în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 26—30.

p. 85 FĂT-FRUMOS AL NOSTRU ȘI PASĂREA FENIX

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, București, V, nr. 51, 16 septembrie 1901, p. 1330—1334.

Reprodus în *Tribuna literară*, supliment la *Tribuna*, Sibiu, nr. 179, 1902.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 34—37.

p. 88 CAPUL, MÎNA ŞI NASUL

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, Bucureşti, IV, nr. 17, 21 ianuarie 1901, p. 444—446.

Reprodus în : *Telegraful român*, XLIX, nr. 10, 27 ianuarie/9 februarie 1901, p. 40—41 ; *Calendar*, Sibiu, LXV, 1916, p. 194—197.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 38—42.

p. 92 CUM ÎNŢELEGE ROMÂNUL COLORILE ?

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, Bucureşti, IV, nr. 11, 10 decembrie 1900, p. 284—287 şi nr. 12, 17 decembrie 1900, p. 310—312.

Reprodus în : *Tribuna literară*, supliment la *Tribuna*, Sibiu, nr. 246, 1900 şi nr. 1, 1901 ; *Calendar*, Sibiu, LXIV, p. 181—186.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 43—48.

p. 97 MEDICINA POPULARĂ

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, Bucureşti, XXI, nr. 17, 28 aprilie 1903 ; în notă : *aprilie 1903*.

Reprodus în *Calendarul Minervei*, Bucureşti, VIII, 1906, p. 125—128, cu un portret al lui Coşbuc.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 49—53.

Ca şi în alte articole, Coşbuc condamnă cu vehemenţă anumite practici urîte şi dăunătoare legate de medicina populară, apărînd, în acelaşi timp, obiceiurile inocente şi pitoreşti.

p. 101 DRACUL ÎN ZICĂTOARELE ŞI PREVERBIILE NOASTRE

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, Bucureşti, IV, nr. 4, 22 octombrie 1900, p. 95—98.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 54—59.

În fondul de manuscrise Coşbuc de la B.A.R. din Bucureşti, ms. *3285*, p. 66, se află următoarea listă de expresii pe tema dracului în limba română :

Ciocoiaşul satului / Cu năravul dracului. A aprinde dracului lumînare. De sufletul dracului. M-am întîlnit cu dracul. Fuge ca dracul de tămîie, [de] popa. A se da dracului. Cere cît dracul pe tată-so *(Arvinte şi Pep.)*. Iese dracul dintr-o bortă.

Scoate drace ce-ai furat. Mănîncă sfinţi şi scuipă draci. Trage pe dracu de coadă. A face pe dracu în 4. Numai dracul nu-l cunoaşte. Dracul ştie! (D-zeu ştie). Nici dracul nu-l întrece. Dracul nu face biserici. Dracul cînd n-are de lucru îşi cîntăreşte coada. Beţivului şi dracul îi iese cu ocaua. Rîde dracul de porumbre negre. Rîde om de om şi dracul de toţi. Drac[ul] de te-a prins de deget îţi cere... Bun e D-zeu, meşter e dracul. Om e dracul. Drac cu pipa roşie. E tăiat din dracul. Drac! L-a băgat în draci. A scoate pe dracul din cineva. Pe unde şi-a înţărcat dr[acul] copiii. Pe unde şi-a spart [dracul] opincile. Urît ca dracul. Negru ca dracul. Rău ca drac[ul]. Minte al dracului. Dracu-n cînepă. La nunta dracului. Dracu şi lacu. Drac mort ai văzut?

p. 106 CÎMPIA LIBERTĂŢII

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, Bucureşti, XX, nr. 9, 4 martie 1902.

Reprodus în: *Familia*, Oradea, XXXVIII, nr. 17, 28 aprilie/11 mai 1902, p. 201—202; *Libertatea*, Orăştie, 1, nr. 21, 4/17 mai 1902; *Unirea*, Blaj, XII, nr. 20, 17 mai 1902, p. 178—179.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 65—69.

p. 111 LUCRURI SFINTE

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, Bucureşti, XXI, nr. 22, 2 iunie 1903; în notă: *mai 1903*.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 70—74 (şi, după cum am mai spus, în aceeaşi carte, la pag. 117—121, cu mici şi neesenţiale deosebiri în text).

p. 115 ROMÂNII ŢINÎND DRUMUL LUI NAPOLEON CEL MARE
*(Episod din istoria militară a românilor ardeleni)*

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, Bucureşti, XX, nr. 13, 1 aprilie 1902.

Reprodus în: *Tribuna poporului*, Arad, VI, nr. 73, 20 aprilie/3 mai 1902; *Deşteptarea*, Cernăuţi, X, nr. 33, 28 aprilie 1902; *Revista ilustrată*, Reteag, V, nr. 9, 1 mai 1902, p. 104—105; *Foaia poporului*, Sibiu, X, nr. 41, 6/19 octombrie 1902, p. 485—487.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 75—78.

Istorioara lui Coşbuc are la bază fapte reale : campania lui Napoleon în Italia, din noiembrie 1796, cu sîngeroasa bătălie de la Arcole, şi din ianuarie 1797, cu altă bătălie, la fel de sîngeroasă, de la Rivoli. Integraţi în armata habsburgică, grănicerii năsăudeni au dat dovadă de mult eroism. Ecoul luptelor cu Napoleon a fost reţinut şi de folclorul românesc din ţinutul Năsăudului ; este cunoscut *Versul lui Napoleon Bunăparte* (care se referă nu la campania din Italia, ci la sfîrşitul împăratului), publicat în revista *Arhiva someşană*, Năsăud, XXI, 1937, p. 573. Coşbuc avea de gînd să scrie un ciclu de versuri „referitoare la viaţa trecutului milităresc al năsăudenilor" (Virgil Şotropa, *Amintiri*, în *Arhiva someşană*, Năsăud, nr. 5, 1926, p. 51). Coşbuc n-a realizat însă proiectul care ar fi trebuit să fie „cel mai frumos şi mai trainic monument ce li se poate face grănicerilor noştri — îi spune Coşbuc lui Virgil Şotropa — pentru că i-aş face cunoscuţi prin literatură tuturor românilor" *(ibidem)*. Singură poezia *În spital* (pe care am cuprins-o în vol. II al acestei ediţii, textul la p. 333 şi comentariul la p. 477) evocă un moment din istoria regimentului grăniceresc. Din cele 24 de poezii epice despre grăniceri, pe care i le aminteşte lui Şotropa, nu se păstrează nici una. În fondul de manuscrise Coşbuc de la B.A.R. din Bucureşti, există o lungă baladă, în care este evocată istoria grănicerilor năsăudeni ; balada este nesemnată şi nu se cunoaşte autorul ; e o încercare modestă. Coşbuc o fi primit-o în vederea documentării la realizarea proiectului său. Titlul acestei balade este : *Odă în amintirea faptelor bellice în decurs de o sută de ani a grănicerilor de la Năsăud* ; manuscrisul se află în Mapa VII a fondului Coşbuc. (Vezi şi Gavril Scridon, *Ecouri literare universale în poezia lui Coşbuc*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1969, p. 243—249.)

p. 119 UM EMIGRANT

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, Bucureşti, V, nr. 23, 10 martie 1902, p. 606—607.

Reprodus în : *Telegraful român*, Sibiu, L, nr. 103, 14/27 septembrie 1902, p. 417 şi nr. 104, 19 septembrie/2 octombrie 1902, p. 422 ; *Deşteptarea*, Cernăuţi, I, nr. 2, 1907, p. 28.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 79—83.

p. 124 LEGEA DIN BĂTRÎNI

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, București, IV, nr. 24, 11 martie 1900, p. 645—647.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 84—87.

p. 127 STAN ŞI BRAN

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, București, IV, nr. 22, 4 martie 1901, p. 609—610.

Reprodus în *Telegraful român*, Sibiu, XLIX, nr. 26, 8/21 martie 1901, p. 108—109.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 88—90.

p. 129 UN CAPITOL DESPRE LENE ŞI SUPERSTIȚIE

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, București, V, nr. 40—41, 7—14 iulie 1902, p. 1075—1078.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 91—95.

p. 134 CUM ÎNVAȚĂ OMUL CARTE

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, București, IV, nr. 19, 4 februarie 1901, p. 497—500, nr. 20, 11 februarie 1901, p. 526—529 și nr. 21, 18 februarie 1901, p. 553—555.

Reprodus în *Tribuna literară*, supliment la *Tribuna* din Sibiu, nr. 32, 37 și 42.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 96—107.

Personajul principal al acestei povestiri autobiografice este un țăran care, după ce se luminează prin învățarea cititului, devine un entuziast și generos sprijinitor al școlii și al elevilor sîrguincioși, ca preotul Ioan din *Amintirile* lui Ion Creangă. Povestirea reface atmosfera rurală tipică în satele năsăudene în ultimul sfert al veacului trecut. Ea se înscrie în acțiunea de iluminare la care se angajase referendarul Casei școalelor, George Coșbuc, (plătit cu 350 de lei pe lună), ca și colegii lui de serviciu, într-o vreme, Alexandru Vlahuță, Mihail Sadoveanu și Emil Gârleanu. Revista *Albina* era tribuna prin care scriitorii comunicau direct cu lumea satelor. *Cum învață omul carte* arată și cum circulau cărțile populare în secolul trecut și în ce măsură ele au contribuit la învățarea cititului și scrisului la țară.

p. 145 CRAI NOU ÎN ȚARĂ

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XXI, nr. 13, 31 martie 1903 ; în notă : *martie 1903*.

Reprodus în *Familia*, Oradea, XXXIX, nr. 25, 22 iunie/5 iulie 1903, p. 292—294.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 108—112.

p. 149 FOCURILE MORȚILOR

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XXI, nr. 38, 1903 ; în notă : *septembrie 1903*.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 122—126.

p. 153 CIMILITURILE CĂRȚII

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XXI, nr. 35, 1 septembrie 1903 ; în notă : *august 1903*.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 127—130.

p. 157 TIBUNALUL SATULUI

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XX, nr. 52, 30 decembrie 1902 ; în notă : *20 decembrie 1902*.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 131—135.

În *Universul literar*, după titlul articolului, în paranteză, indicația : „Din obiceiurile poporului român".

p. 162 GROAPA DIN DRUM

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XX, nr. 20, 20 mai 1902 ; în notă : *mai 1902*.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 136—141.

p. 167 UN CONCURS LITERAR LA 1848

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XX, nr. 11, 18 martie 1902.

În *Universul literar*, după titlul articolului, în paranteză, indicația : „Notițe din timpul renașterii noastre".

Reprodus în : *Familia*, Oradea, XXXVIII, nr. 19, 12/25 mai 1902, p. 226 ; *Activitatea*, Orăștie, II, nr. 20, 29 mai 1902.

Inclus în *Dintr-ale neamului nostru*, p. 142—145.

Într-un articol, *Cele trei marşuri*, publicat în *Epoca*, Bucureşti, III, nr. 345, 5 ianuarie 1897, Coşbuc discutase pe aceeaşi temă, vorbind însă numai despre marşurile lui Cîrlova, Alecsandri şi Andrei Mureşanu (lăsînd la o parte pe Bolintineanu şi pe Heliade-Rădulescu). Concluzia este aceeaşi : cităm cîteva fragmente : „Dintre toate trele marşurile, cel mai sărac în idei e al lui Alecsandri, cel mai bogat al lui Murăşanu. Acesta e şi cel mai energic în fond şi mai limpede în concepţiune. Şi pe cînd celelalte două sînt unilaterale tînguiri şi cereri şi se învîrtesc pe lîngă interese locale, marşul lui Murăşanu scoate la iveală interesele generale ale românilor de pretutindeni." „Cîrlova a scris o rugăciune, Alecsandri un îndemn, Murăşanu un protest." „Murăşanu e mai deosebit şi în fond şi-n formă şi a scăpat de defectele celorlalţi doi, însă cît de colo să vede că într-o ureche îi şoptea versuri Alecsandri şi-n ceealaltă Cîrlova.

Dintre marşuri numai al lui Murăşanu a avut norocul să se popularizeze, pentru multe cauze. Deoparte e cel mai energic şi mai bazat pe cereri reale, pe altă parte e de un interes general românesc. S-a adăogat că avu fericirea să i se dea o melodie, nu prea artistică şi prea cu şcoală — căci probabil o asemenea melodie ne-ar fi dat uitării marşul — ci una trăgănată şi tînguită ca melodiile doinelor noastre."

Ideile principale ale celor două articole sînt aceleaşi.

p. 170 FECIOR DE POPĂ

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, Bucureşti, XX, nr. 36, 9 septembrie 1902 ; în notă : *Bucureşti, septembrie 1902.*

În *Universul literar*, după titlu, în paranteză se arăta că e vorba de „Un capitol din istoria persecuţiilor religioase la care au fost supuşi românii de biserica calvină".

Reprodus în *Drapelul*, Lugoj, II, nr. 114, 3/16 octombrie 1902.

Inclus în *Dintr-alea neamului nostru*, p. 146—150.

Istoria Transilvaniei păstrează numeroase documente referitoare la politica bisericească a saşilor şi ungurilor pentru a-i atrage pe români de partea lor. Încercările lor de a submina ortodoxismul au rămas fără rezultatul scontat. „Saşii voiseră să-i cîştige spre luteranism, tipărind cărţi bisericeşti în limba noastră, cum e acel «catechism luteran», apărut la Sibiu, în 1544. Principii Transilvaniei încercaseră să-i cîştige pentru calvinism : numiseră chiar

şi trei «superintendenţi», adică episcopi calvini, anume pe *Gheorghe de Sîngeorz* (decembrie 1566—1569, înainte de 8 februarie), apoi pe *Pavel de Turdaş* (1569—1577, înainte de 21 aprilie) şi, în sfîrşit, pe o rudă a acestuia din urmă, poate fiul său, *Mihail de Turdaş*. Cu toate sforţările oficiale, cu toată osteneala pe care şi-o dădură aceşti episcopi calvini, care convocară şi mai multe sinoade (unul la Aiud la 16 octombrie 1569, altul la Cluj la 1 ianuarie 1671), rezultatele fură, sub raportul convertiril, ca şi nule. Rămase însă un cîştig însemnat, în altă direcţie, şi anume traducerea, tipărirea şi răspîndirea cărţilor bisericeşti *în limba română*. O bună parte din activitatea ardelenească a lui Coresi şi *Palia de la Orăştie* sînt consecinţele încercărilor de convertire făcute de saşii luterani şi de ungurii calvini." (Giurescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 219—220.)

p. 177 *SUPERSTIŢIUNILE PĂGUBITOARE ALE POPORULUI NOSTRU. DESCÎNTECUL LEACURILOR BĂBEŞTI. DUHURILE NECURATE. VRĂJI ŞI FARMECE. SĂRBĂTORI FĂRĂ DE ROST.*

Publicată o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, la Bucureşti, Institutul de arte grafice Carol Göbl, 1909, formatul 14,5 × 10,96 pagini, în colecţia „Biblioteca Societăţii «Steaua»", nr. 19.

Broşura aceasta cuprinde o selecţie, prelucrată, din numeroasele articole ale lui Coşbuc referitoare la superstiţii, medicină populară, vrăji şi farmece. Capitolul *Sărbători fără de rost*, anunţat pe copertă, nu este inclus în cărticică; cu acelaşi titlu este publicat, în acelaşi an 1909, în revista *Albina*, de unde îl reproducem în ediţia de faţă, la secţiunea *Din periodice*.

p. 227 *REȚETĂ PRACTICĂ PENTRU A FACE O LUCRARE LITERARĂ, ÎN GENERE*

Publicat o singură dată în timpul vieții lui Coșbuc, în *Vatra*, București, I, nr. 2, 1894, nr. 2, p. 62, la *Rubrica utilă*, nesemnat.

În *Amintiri*, Ioan Slavici mărturisește că autorul e Coșbuc, pentru că rubrica *Fel de fel* era redactată integral de poet. Pe aceeași pagină a *Vetrei* sînt și zicători explicate (după cum am văzut în comentariile la *Vorba ăluia*, la începutul notelor noastre) și povestirea *Kiselef și mehedințeanul*, nesemnată în revistă, dar publicată cu semnătură în *Albina*, București, I, nr. 26, 29 martie 1898, p. 824.

p. 228 O NOTIȚĂ FILOLOGICĂ

Publicat o singură dată în timpul vieții lui Coșbuc, în *Povestea vorbei*, București, I, nr. 5, 7 noiembrie 1896.

Într-un fragment de manuscris din fondul Coșbuc de la B.A.R. din București, cota *3285*, f. 142—143, Coșbuc explică mai mulți termeni păstorești și anume : *picular — păcurar, vătuie, pecuină, miță, lupă, cerbă, ursă, amna, culmănă — cărdină, jneapăn, staur, alboare — lucoare, bóra, ariete, Hăbală — Hănbală, Mălcară, Jegurtă, Pirhă.*

p. 231 INVAZIUNEA LUI „PENTRU"

Publicat o singură dată în timpul vieții lui Coșbuc, în *Epoca*, București, II, nr. 337, 22 decembrie 1896.

În fondul de manuscrise Coșbuc de la B.A.R. din București, cota *3285*, p. 100—105, se află următorul articol pe aceeași temă :

## INVAZIUNEA LUI „PENTRU“

Invaziunea lui „pentru în limba noastră e, poate, cea mai glorioasă operă de distrugere a sintacticei româneşti. Unii dintre pretinşii gramaticieni ai noştri — slugi la dîrloagă, că nu le pot zice mai bine — s-au apucat, în prostia lor, să proclameze de legi gramaticale monstruoasele aberaţiuni ale gazetarilor. Advocaţii, în „bogorodicenele“ lor pe cari le pledează spre ruşinea simţului omenesc, pe la tribunale, avocaţii au ţinut isonul gazetarilor — şi ne-am pomenit deodată cu invaziunea lui „pentru“.

Gazetarul traduce din franţuzeşte; fie că e foarte grăbit, fie că e admirabil de leneş şi de superficial, destul că el traduce pe „pour“, oriunde îl întîlneşte, cu „pentru“. Advocaţii, cari îşi dau seamă de limba română cît îşi dă şi Stan ţiganul despre efectele calorifere ale electricităţii, şi cari peste tot sînt duşmani ai logicei omeneşti —, advocaţii gîndesc franţuzeşte — „gîndesc“ e dealtfel un compliment — şi-şi traduc pe româneşte gîndirile. De-aici răsar ridicolele şi vrednicele de plîns încurcături de fraze, expresiuni de balaur beat: nici româneşti, nici franţuzeşti, ci aşa un fel de jargon „magistral“. Eu aş propune ministerului ca pe toţi advocaţii, înainte de-a-şi începe încurcata şi încurcătoarea lor carieră, să-i supuie la un examen de limba română şi ca temă de concurs să le dea o descriere simplă de tot, eu aş propune: „Descrierea cuptorului“. Mi-aş pune capul că toţi aceşti guralivi — gură numai, minte ca-n palmă — de frica grozavului concurs ar fugi . . . . . . . . . . . . . . . . .

. . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . ,

...consiliu de ministru *pentru* astă-seară“. *Lumea nouă* ţine de acest fel de *pentru* ca orbul de gard; nu ştiu ce americani scriu în acest ziar, dar halal să le fie, că bine o potrivesc pe româneşte! Nu-i vorba, toate celelalte ziare tot aşa scriu, tot cu „pentru miercuri“, dar parcă mai cu sfială. Începusem să nu mai rîd, cînd întîlneam pe „pentru miercuri“ prin gazete. O să se dezveţe ei, îmi ziceam. Asta-i, o să dezveţi purcelul să nu-ţi intre în casă. Într-o zi, *Constituţionalul* (nr. de la 22 decemb. 1895) vorbind de banchetul amînat al lui Lucaci, scrie:

„...fără a se da termenul fix *pentru* cînd a fost amînat banchetul...“

Am închis ochii, şi parcă-mi vine ameţeală. *Pentru cînd!* Să-mi fi muncit eu fantazia o săptămînă întreagă ca să creez o monstruozitate în limbă, n-aş fi putut să creez una ca asta! Şi-mi

venea aşa de cunoscută! Sămăna cu o expresiune auzită — ah! cu *pîntră di ce?* al ovreilor din Moldova! Ei, iacă-tă-ne idealul!... Repede iau toate ziarele din acea zi, şi caut notiţa... rămîn năuc. Un singur ziar scria: *pe cînd*, toate celelalte: *pentru cînd*. Aşa e! Dai nas lui Ivan, el să suie pe divan. Ai lăsat pe gazetar să-ţi zică odată *pentru* în loc de *la*, apoi ţine-te! Are să-l întrebuinţeze şi în loc de *spre*, şi în loc de *pe*, în loc de *lîngă*, *către* etc. Lipsa de educaţiune a acestor oameni, lipsa de bunsimţ şi de studiu în cestiuni de limbă, toate acestea îi fac pe gazetari să creadă că inovaţiunile acestea sînt vitejii! Unii, adevărat, nu-şi dau seama deloc despre năroziile pe cari le scriu. Cu atît mai rău!

Dar să vedem şi altele. „A venit de sărbători acasă. Să găteşte de plecare. Să găteşte de horă. Soldaţii vor fi chemaţi la toamnă." Ce construcţii japoneze sînt acestea? mă vor întreba cavalerii sfîntului Augustin ai limbii române. Ştiu şi eu. Româneşte à la journal, ele sună: „A venit *pentru* sărbători acasă. Să găteşte *pentru* plecare. Să găteşte *pentru* la horă. Soldaţii... *pentru* la toamnă." Acest *pentru* e sublim — căci şi neghiobia poate să fie sublimă! „A pus varză pentru la iarnă. Şi-a cumpărat cravată pentru la concert. Las-o asta pentru la cafea!" Ce dracul o fi cătînd *la* acesta aici? Ei, iacă: francezul articulează substantivele după multe prepoziţiuni, el zice: *pour le bal*, *pour le printemps* — bravii copii ai României traduc aceste construcţiuni: pentru bal, pentru primăvară. Pînă aici e numai prostie. Dar lor le sună mereu în urechi fraza franceză: parcă *pentru primăvară* nu e o vorbă deplină, ca cea franceză, lipseşte ceva! Da, articolul *la* al francezului. Mai stai să te socoţi? Trînteşte-l în fraza românească! Aici e neghiobie, idioţie goală! Articolul francez devine prepoziţiune română! O sancta stupiditas!

Negreşit, dacă gazetarii au ajuns aici, nu se vor opri doar în drum! A, asta ar fi o laşitate. Şi iată-ne şi mai sus. Aici e în joc a doua lege gramaticală a lui *pentru*: el nu poate sta înaintea verbelor. „Nu?" — „Nu, d-le gazetar! Nu iartă firea limbii." — „Firea limbii? Je m'..... Stai să-ţi arat eu!" Şi dintr-un suflet tînărul Procruste îmi trînteşte fraze ca acestea (din felurite ziare):

„Pentru a fi filosof să cer multe. Pasiunile se uzează, pentru a se ruina cu totul. S-a consultat pentru a abate Dîmboviţa. La

Călărași s-au bătut pentru a ști care... Iar pentru a nu sfîrși prin a se uza prea de timpuriu, lamele să ung...“

Ați văzut? Am dat de dracul, cînd mi-am pus boii în cîrd cu gazetarii. Frumoase fraze! Mai ales cea din urmă, cetită în *Voința națională* m-a pus la respect „pentru a... prin a!“ Cîte greșeli într-o singură frază!* Ce „miș-maș“ trebuie să fie în capul omului, care scrie asemenea bazaconii! Balamucul, bietul! Pe cine internăm la balamuc și cine ar trebui după dreptate să fie internat!

Să analizăm numai fraza din urmă. *Pentru* e rău întrebuințat; infinitivul după *pentru* e un barbarism, un galicism; după *pentru* nu întrebuințăm verb. Corect această parte a frazei sună: *Ca să nu sfîrșească.* Tot așa după *prin* nu întrebuințăm niciodată verbe, infinitivul după *prin* e iarăși un galicism. Corect, am zice: prin uzare. Aceste sînt abateri de la logica particulară a limbii. Acum o idioată abatere de la topica limbii, ba de la logica universală a limbilor: o frază secundară pusă așa fără de Dumnezeu, așa neestetic, așa greoi, înaintea unei principale. Deci corect: *lamele se ung... ca să nu sfîrșească prin uzare prea de timpuriu.* Și în urmă o polologie degeaba, un cîrăit de cucă beată, o beție de vorbe goale — obiceiul francezilor de-a îndruga vorbe de prisos, ca să s-arate eleganți. Ce vrea să spună acel „a nu sfîrși“? Pune, gazetarule, mîna pe inimă și jură că tu în fraza: „pentru a nu sfîrși prin a se uza prea de timpuriu... lamele să ung“ ai spus mai mult decît mine în fraza: „lamele să ung, ca să nu se uzeze prea de timpuriu“! Ce-mi umbli cu sfîrșire și nesfîrșire, cînd uzarea știu că e o sfîrșire? Da, ai o scuză: așa zice francezul. Da, o știu, dar s-o știi și tu de la mine: nu mă sili pe mine, cetitor român, s-ascult pologhiile francezului, căci francezului i place pompa de vorbe și îndrugarea, și mie nu. Așa sîntem noi. Știu că francezul e foarte gureș, dar adă-ți aminte că românul a creat zicătoarea: „Vorba multă sărăcia omului“, o zicătoare pe care francezul niciodată n-ar fi putut s-o creeze!

„Pentru a...“ e un galicism foarte prost sunător în limba noastră. Românul zice: „spre a...“, și nici așa, ci „ca să...“. „Spre a fi filosof“ sau curat poporal: „Ca să fii filosof“, „S-au sfătuit

---

* Aici ne ocupăm numai cu *pentru*. Celelalte greșeli vezi-le explicate la *Potopul infinitivelor* și la *Regimul prepozițiunilor* *(n.a.)*.

să abată Dîmbovița" nu „pentru a abate" etc. (Despre infinitive vom vorbi altădată.)

Acest „pentru a..." e scîrbos, gazetarii însă ne-au hărăzit lucruri și mai scîrboase. Culmea nerușinării și prostiei lor : *„pentru de a..."* „A cerut voie pentru de a intra..." în loc de „a cerut voie să intre". Acest obicei îl au și gazetarii din țările Austro-Ungariei, și mă mir cum au ajuns la el, căci expresiunea e galicism. Contactul de idei ? L-au împrumutat de-a gata din România ?

A ajuns limba în halul acesta ! Și las' că advocații, deputații, magistrații, funcționarii înșiși ar fi ajuns în halul acesta prin lipsa cunoștinței limbii române și prin prea multă întrebuințare a limbii franceze, dar gazetarii au pătruns aceste neghiobii și la cărturarii poporului, la popi și la dascăli etc. Chiar unii scriitori buni ai noștri — cei răi sînt gazetari — nu să pot apăra de influența lui „pentru". La Traian Demetrescu d.e. în *Iubita* am găsit de vro 4—5 ori pe „pentru" cel fals scoțîndu-și cornițele, dar cu multă sfială. Cred că sînt scăpări din vedere, dar și aceasta însemnează mult.

„Pentru" în sus „pentru în jos", din puțintel și slab ce era, a ajuns să ne tîrîie după el în mocirlă limba. Pe *de, pe, spre, la* ni-le trimite la plimbare, el, veneticul ! Adevărată invaziune !

p. 239 LITERATURA DIDACTICĂ

Publicat o singură dată în timpul vieții lui Coșbuc, în *Epoca*, București, II, nr. 340, 29 decembrie 1896.

Coșbuc pune aici problema cultivării limbii române, așa cum o face și în alte articole *(Pentru limba românească, O formulă solemnă, Un plural ajuns de batjocură, Provincialismele scriitorilor noștri* — incluse în ediția noastră —, sau în *Glasul sfintei scripturi*, în *Albina*, București, IV, nr. 26, 25 martie 1901, p. 700—701 și *Cărțile bisericești*, în *Viața literară*, București, I, nr. 16, 16 aprilie 1906 și nr. 19, 17 mai 1906 sau manuscrisul *„De" ori „cu" ?* — ultimele trei articole nefiind cuprinse în prezenta ediție). Din *Glasul sfintei scripturi* cităm cîteva rînduri care ni se par deosebit de prețioase pentru modul cum concepe Coșbuc valoarea limbii naționale și cum trebuie creată și respectată această valoare : „... cel mai de căpetenie lucru care deosebește pe un popor de altul este limba, iar limba este cea mai multă înțelepciune a unui neam întreg. Înțelepciunea din capul învățaților este în-

ţelepciunea lor, dar nu a întregului neam, şi dacă neamul întreg ia parte la cinstea ce-i fac învăţaţii pe care-i are, nu ia parte însă şi la însăşi înţelepciunea lor, căci nu poate. Limba însă este înţelepciunea neamului întreg, căci toţi iau parte la ea: nici cei mai învăţaţi oameni din lume, de-ar fi cu stea în frunte, nu pot vorbi cum le-ar plăcea lor, căci limba nu este a lor şi nici n-au dreptul, nici puterea s-o schimbe. Şi ei trebuie să ţie de cei de jos, de plugar şi de cioban, să stea la «popor». Dar nici cei de jos nu pot să schimbe limba cum le place, căci nici a lor nu este, şi n-o pot, pentru că cei ce scriu şi cei învăţaţi îi ţin în frîu. Şi aşa se ţin în frîu unii pe alţii, să ţin de scurt, cei fără de carte pe cei cu carte şi dimpotrivă.

Astfel limba este singurul bun frăţesc al unui neam: ea este a tuturor şi a nimănui...

Aşa este cu limba poporului: e aceeaşi şi totuşi e alta, cînd e numai a poporului şi cînd e trecută şi pe sub pricepătorul condei al cărturarului. Această «potrivire» cărturărească atîrnă de ţinta cărturarului, căci orice scriitor bun are o ţintă, ştie pentru cine scrie şi pentru ce scrie şi e ca păstorul care mergînd înaintea oilor le duce unde ştie şi vrea el. Sînt şi scriitori cari n-au nici o ţintă şi umblă de colo pînă colo ca un fluieră-vînt; aceştia îşi schimbă mereu şi gîndurile şi vorbele, căci nici nu le pasă de unde au pornit, nici unde au să ajungă. Apoi atîrnă de gustul scriitorilor..."

p. 243 MURĂŞUL ŞI OLTUL

Publicat, pentru prima oară, în *Foaia interesantă*, Bucureşti, I, nr. 21, 1 iunie 1897, p. 2, la rubrica „Tradiţii şi legende din popor".

Reprodus în: *Revista Orăştiei*, Orăştie, III, nr. 25, 14/26 iunie 1897, p. 103; *Calendarul poporului*, Sibiu, XIII, 1898, p. 51—53.

*Murăşul şi Oltul* este una din cele mai frumoase legende povestite de Coşbuc, ceea ce explică includerea ei în foarte multe manuale şcolare de atunci şi pînă în zilele noastre.

p. 245 ALBINA ŞI PAIANJENUL

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc în *Foaia interesantă*, Bucureşti, I, nr. 21, 1 iunie 1897, p. 2, urmînd după *Murăşul şi Oltul*, la rubrica „Tradiţii şi legende din popor".

p. 247 CINE E AUTORUL SCRIERILOR LUI GOETHE?

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Epoca*, Bucureşti, III, nr. 540, 22 august 1897, nr. 541, 23 august 1897 şi nr. 542, 24 august 1897.

Este un lung articol în care, pe baza unor lecturi germane, Coşbuc aduce în discuţie o chestiune mult controversată: cine e autorul scrierilor lui Goethe? Poetul german a fost acuzat, de unii specialişti redutabili, că ar fi exploatat munca altora şi şi-ar fi însuşit, publicînd sub numele său, scrieri (mai ales poezii) compuse de alţii. În articol apar cîteva nume, unele mai puţin cunoscute: Cercetătorul „literar aproape infalibil pentru germani" pe care-l aminteşte Coşbuc drept unul din cei mai înverşunaţi detractori ai lui Goethe este Georg Gottfried Gervinus. Marianne Willemer, soţia unui bancher din Frankfurt, era o poetă sensibilă (1784—1860). Fulda este poetul Ludwig Fulda (1862—1939). Bettina von Arnim (1785—1859) soţie a poetului Ludwig Achim von Arnim (1781—1831), aparţinînd aceluiaşi climat cu Brentano. Un loc important îl ocupă Friedrich Schiller (1759—1805); din punctul de vedere al lui Goethe, problema este discutată în cartea *Convorbiri cu Goethe în ultimii ani ai vieţii sale.* În româneşte de Lazăr Iliescu. Prezentare de Al. Dima, Editura pentru Literatură universală, Bucureşti, 1965, p. 226, 291.

Coşbuc n-a mai scris despre acest proces literar, deşi la sfîrşitul articolului promite să prezinte şi „dovezile cari apără pe Goethe".

p. 259 SIMBOLURI EROTICE ÎN CREAŢIUNILE POPORULUI ROMÂN

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Epoca*, Bucureşti, III, de la nr. 630, 6 decembrie 1897, la nr. 634, 12 decembrie 1897.

p. 281 CONSERVATOR ŞI REVOLUŢIONAR

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Epoca*, Bucureşti, III, nr. 641, 20 decembrie 1897 şi nr. 642, 21 decembrie 1897.

Articolul interpretează, într-o înţelegere dialectică, cele două tendinţe contrarii care acţionează simultan asupra unei limbi:

tendința conservatoare, care tinde să păstreze nivelul dat în evoluția limbii, și tendința revoluționară, care aduce elementele noi. Demonstrația lui Coșbuc este perfect logică și opinia exprimată este valabilă și acum; ea precizează unele chestiuni care țin de lingvistica generală. (Vezi Gavril Scridon, *Pagini despre Coșbuc*, București, 1957, p. 89—92.)

p. 287 AZVÎRLE CU BARDA-N LUNĂ

Publicat, pentru prima oară, în *Epoca*, București, III, nr. 645, 25 decembrie 1897, la rubrica „Zicători explicate".

Reprodus în: *Tribuna poporului*, Arad, II, nr. 2, 3/15 ianuarie 1898, p. 7—8; *Tribuna*, Sibiu, XV, nr. 9, 14/26 ianuarie 1898, p. 34; *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, LXI, nr. 15, 21 ianuarie 1898, p. 314.

p. 289 MAREA CU SAREA

Publicat, pentru prima oară, în *Epoca*, București, III, nr. 645, 25 decembrie 1897, la rubrica „Zicători explicate".

Reprodus în: *Tribuna poporului*, Arad, II, nr. 2, 3/15 ianuarie 1898; *Tribuna*, Sibiu, XV, nr. 9, 14/26 ianuarie 1898, p. 34; *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, nr. 30, 10 februarie 1898.

p. 291 A VORBI DE CĂLARE

Publicat, pentru prima oară, în *Epoca*, București, III, nr. 645, 25 decembrie 1897, la rubrica „Zicători explicate".

Reprodus în: *Tribuna poporului*, Arad, II, nr. 2, 3/15 ianuarie 1898; *Tribuna*, Sibiu, XV, nr. 9, 14/26 ianuarie 1898, p. 34; *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, LXI, nr. 15, 21 ianuarie 1898.

p. 292 A-ȘI FACE CAPUL CĂLINDAR

Publicat, pentru prima oară, în *Epoca*, București, III, nr. 646, 26 decembrie 1897, la rubrica „Zicători explicate".

Reprodus în: *Tribuna poporului*, Arad, II, nr. 6, 10/22 ianuarie 1898, p. 26; *Tribuna*, Sibiu, XV, nr. 10, 15/27 ianuarie 1898, p. 37; *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, LXI, nr. 30, 10 februarie 1898; *Foaia pentru toți*, București, II, nr. 13, 1 martie 1898, p. 139.

p. 294 ŞI-A PIERDUT SĂRITA

Publicat, pentru prima oară, în *Epoca*, Bucureşti, III, nr. 646, 26 decembrie 1897, la rubrica „Zicători explicate".

Reprodus în : *Tribuna poporului*, Arad, II, nr. 6, 10/22 ianuarie 1898, p. 26 ; *Tribuna*, Sibiu, XV, nr. 10, 15/27 ianuarie 1898, p. 37 ; *Foaia pentru toţi*, Bucureşti, II, nr. 16, 15 martie 1898, p. 166.

p. 296 A CĂRA APA CU CIURUL

Publicat, pentru prima oară, în *Epoca*, Bucureşti, IV, nr. 663, 20 ianuarie 1898, la rubrica „Zicători explicate".

Reprodus în *Tribuna*, Sibiu, XV, nr. 17, 23 ianuarie/4 februarie 1898, p. 66.

p. 297 A-NTORS-O P-ALTĂ FOAIE

Publicat, pentru prima oară, în *Epoca*, Bucureşti, IV, nr. 663, 20 ianuarie 1898, la rubrica „Zicători explicate".

Reprodus în *Tribuna*, Sibiu, XV, nr. 17, 23 ianuarie/4 februarie 1898, p. 66.

p. 299 ANUL NOU. SĂRBĂTORILE CREŞTINE. CARNAVALUL

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc în *Albina*, Bucureşti, I, nr. 14 şi 15, 4 şi 11 ianuarie 1898, p. 418—424.

p. 306 S-A DUS PE URLAŢI

Publicat, pentru prima oară, în *Epoca*, Bucureşti, IV, nr. 680, 10 februarie 1898, la rubrica „Zicători explicate".

Reprodus în *Activitatea*, Orăştie, III, nr. 33, 27 august 1903.

p. 307 DIN ŢÎNŢAR, ARMĂSAR

Publicat, pentru prima oară, în *Epoca*, Bucureşti, IV, nr. 680, 10 februarie 1898, la rubrica „Zicători explicate".

Reprodus în *Activitatea*, Orăştie, III, nr. 33, 27 august 1903.

p. 308 CA PE UN BOU BREAZ

Publicat o singură dată în timpul vieții lui Coșbuc, în *Albina*, București, I, nr. 25, 22 martie 1898, la rubrica „Zicători din popor".

p. 309 CÎND O FACE PLOPUL PERE

Publicat, o singură dată în timpul vieții lui Coșbuc, în *Albina*, București, I, nr. 25, 22 martie 1898, la rubrica „Zicători din popor".

p. 310 ABSURDITATEA UNEI EXPLICAȚIUNI

Publicat, pentru prima oară, în *Familia*, Oradea, XXXV, nr. 14, 4/16 aprilie 1899, p. 157—158.

Reprodus în *Tribuna poporului*, Arad, III, nr. 70, 10/22 aprilie 1899, p. 2—3.

p. 315 UN CAPITOL DIN DEMONOLOGIA POPORULUI ROMÂN

Publicat, pentru prima oară, în *Noua revistă română*, București, nr. 2, vol. I, 15 ianuarie 1900, p. 85—89, la rubrica „Folclor".

Reprodus în *Tribuna*, Sibiu, XVII, nr. 15, 21 ianuarie/2 februarie 1900, p. 59, nr. 16, 22 ianuarie/3 februarie 1900, p. 63, nr. 18, 25 ianuarie/6 februarie 1900, p. 71 și nr. 19, 26 ianuarie/7 februarie 1900, p. 75, cu titlul : *Din demonologia poporului român.*

p. 325 ELEMENTELE LITERATURII POPORALE

Publicat o singură dată în timpul vieții lui Coșbuc în *Noua revistă română*, București, nr. 4, vol. I, 15 februarie 1900, p. 159—168, la rubrica „Literatură".

E un studiu mai extins și foarte prețios pentru înțelegerea modului cum explică George Coșbuc realismul producției orale epice și fondul mitic comun european. La baza concepției lui Coșbuc stau teoriile mitologice ale fraților Grimm (vezi : Dumitru Pop, *Concepția folclorică a lui George Coșbuc*, în vol. *Studii despre Coșbuc*, Cluj, 1966, p. 131—132 și Adrian Fochi, *George Coșbuc și creația populară*, p. 63—64).

p. 344 BABELE SFINTE ÎN MITOLOGIA NOASTRĂ

Publicat, pentru prima oară, în *Noua revistă română*, Bucureşti, nr. 6, 15 martie 1900, nr. 6, vol. I, 15 martie 1900, p. 248—254, la rubrica : „Mitologie română".

Reprodus în *Tribuna poporului*, Arad, IV, de la nr. 60, 29 martie/11 aprilie 1900, la nr. 65, 5/18 aprilie 1900.

p. 358 LIMBA NEMŢEASCĂ

Publicată o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Familia*, Oradea, XXXVI, nr. 16, 16/29 aprilie 1900, p. 186.

p. 362 CURIOZITĂŢI DE-ALE LIMBII ROMÂNEŞTI

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, Bucureşti, III, nr. 31, 30 aprilie 1900, p. 807—809.

Reprodus în : *Bunul econom*, Orăştie, I, nr. 19, 6/19 mai 1900, p. 4—5 ; *Tribuna*, Sibiu, XVII, nr. 94, 11/24 mai 1900, p. 375 şi nr. 95, 13/26 mai 1900, p. 379 ; *Tribuna poporului*, Arad, IV, nr. 90, 14/27 mai 1900, p. 2—3.

p. 366 AMINTIRE ISTORICĂ

Publicată o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc în *Albina*, Bucureşti, I, nr. 31, 3 mai 1898, p. 964, semnată *G.C.*

p. 367 MANIA DIMINUTIVELOR

Publicat, pentru prima oară, în *Noua revistă română*, Bucureşti, nr. 14, vol. 2, 15 iulie 1900, p. 42—44.

Reprodus în *Orizontul Moldovei*, Iaşi, I, nr. 7, 29 septembrie 1902, p. 1—2.

O ciornă, din care lipseşte p. 1, se găseşte la B.A.R. din Bucureşti, fondul Coşbuc, cota *3285*, p. 121—127.

Articolul lui Coşbuc, publicat la rubrica „Literatură", combate utilizarea exagerată a diminutivelor în limba română, afirmînd că „limba română nu face uz de diminutive decît în graiul familiar şi acolo cu o rezervă foarte apropiată de sfială", şi că „Noi, vorbind cu bună dreptate, n-avem diminutive — abstrăgînd de limba copiilor. Toate diminutivele pe cari le întrebuinţăm noi s-au individualizat."

Fără s-o mărturisească, George Coşbuc a fost îmboldit să scrie articolul *Mania diminutivelor* de publicarea, în *Noua revistă română* (nr. 8, vol. I, 15 aprilie 1900, p. 372—377) a studiului *Diminuţia în limba românească*, trimis de Sextil Puşcariu de la Paris. Acest articol este un extras din capitolul I al lucrării de doctorat (susţinută la Leipzig) *Die rumänischen Diminutivsuffixe* (recenzată în nr. 16, vol. 2, 15 august 1900, p. 160, al *Noii reviste române)*. În aceeaşi revistă, (nr. 19, vol. 2, 1 octombrie 1900, p. 255—259), publică un articol răspuns la intervenţia lui Coşbuc, *În chestia diminutivelor;* din acest articol reţinem un fragment de la început şi partea finală (în care e vorba despre poet) :

„În numărul 8 al *Nouei reviste române* am publicat sub titlul *Diminuţia în limba românească* un articol în care am arătat cît de mare e răspîndirea diminutivelor în limba noastră, cuprinzînd în 11 pagini ceea ce am dezvoltat pe larg într-o lucrare de 150 de pagini *(Die rumänischen Diminutivsuffixe*, Leipzig, Johan Ambrosius Barth, 1899). După trei luni a scris d-l Coşbuc tot în *Noua revistă română* (no. 14), un articol intitulat *Mania diminutivelor*, în care fără să se refere la cele scrise de noi, ajunge la alte rezultate. Fiind chestia destul de interesantă, vom cerca să arătăm, la acest loc, că d-l Coşbuc n-are dreptate.

E incontestabil că d-l Coşbuc e un cunoscător adînc al limbii româneşti. Dovadă sînt poeziile d-sale. D-l Coşbuc scrie azi cea mai frumoasă limbă românească, mai frumoasă chiar decît a d-lui Haşdău, care, de asemenea, e un cunoscător bun al graiului nostru. Deosebire între d-l Coşbuc şi d-l Haşdău e aceea că cel dintîi cunoaşte limba mai mult instinctiv, pe cînd cel din urmă o cunoaşte din cercetări aprofundate filologice. Urmarea e că, pe cînd cel dintîi voind să-şi exprime o gîndire, talentul său înnăscut îi dă fraza gata în peană, o frază frumoasă românească, cel din urmă n-are talentul acesta de la natură, se exprimă mai greoi. Cînd însă d-l Coşbuc şi d-l Haşdău scriu un studiu filologic, e bineînţeles că lucrarea acestuia din urmă e mai de valoare. D-l Coşbuc rămîne poetul Coşbuc şi cînd face filologie. Astfel vorbind despre diminutive, ne spune că ele nu sînt frumoase. Iată o chestiune pe care nu o vom discuta, căci nu voim să facem estetică. Frumos şi urît sînt noţiuni foarte relative şi individuale şi se poate foarte bine ca diminutivele să nu-i placă

d-lui Coşbuc, precum nu-i place cuvîntul «stingher», «june» etc." (Aici Puşcariu se referă la articolul lui Coşbuc, *Ticuri literare*, publicat în *Familia*, Oradea, XXXV, nr. 21, 23 mai/4 iunie 1899, p. 241—242, în care poetul condamnă utilizarea cuvintelor *stingher* şi *june* pe care nu le poate suferi şi pe care le folosesc unii poeţi.)

La sfîrşitul articolului, Sextil Puşcariu, după ce dă exemple în care Coşbuc foloseşte diminutive în opera sa poetică, spune : „Dacă cetim poeziile d-lui Coşbuc găsim multe pilde ca acestea şi tocmai în poeziile cari descriu viaţa de sat şi cari redau graiul ţăranului român" şi adaugă, dîndu-i dreptate lui Coşbuc următoarele : „Urîte sînt diminutivele de dragul rimei în poeziile unui Conachi, Văcărescu şi Bolintineanu, şi mai urîte diminutivele de mahala, cu cari au învăţat birtaşii şi precupeţii de la greci să-şi laude marfa ; acestea sînt urîte pentru că sînt potrivnice spiritului limbii noastre şi de bună seamă revolta împotriva lor l-a îndemnat pe d-l Coşbuc să scrie articolul de care am vorbit".

După cum se ştie, Sextil Puşcariu a fost unul din cei mai mari admiratori ai poeziei lui Coşbuc (vezi pentru aceasta : *Cinci ani de mişcare literară — 1902—1906*, Minerva, Bucureşti, 1909 şi *Coşbuc*, în *Luceafărul*, 1905, nr. 8).

p. 373 TRADIŢII EROICE

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Şezătoarea săteanului*, Bucureşti, Tîrgu-Jiu, III, nr. 7—8, februarie-martie 1901, p. 239—241.

Comentînd acest articol, Adrian Fochi arată, pe bună dreptate, că poetul „Face o evidentă greşeală atunci cînd printr-o generalizare pripită afirmă că în simpatia faţă de haiduci, poporul s-a ferit să cînte moartea eroică şi a cîntat numai scăparea eroului şi vitejiile lui". (Vezi *George Coşbuc şi creaţia populară*, p. 75.)

p. 375 ŞARPELE ŞI PĂCATUL

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, Bucureşti, IV, nr. 28—29, 8—15 aprilie 1901, p. 781—783.

Reprodus în *Telegraful român*, Sibiu, L, nr. 117, 19 octombrie/1 noiembrie 1902, p. 475—476.

p. 377 BOCETUL

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Familia*, Oradea, XXXVII, nr. 25, 24 iunie/7 iulie 1901, p. 277—279.

Coşbuc este interesat, înainte de toate, de felul de a gîndi al ţăranului, legat, ca un concept filosofic unitar, de modul cum înţelege românul de la ţară sensurile vieţii şi ale morţii.

Un bun studiu despre *Bocetul românesc în interpretarea lui Coşbuc* semnează profesorul I. C. Chiţimia (în *Limbă şi literatură*, Bucureşti, vol. XI, 1966, p. 119—127) ; ocazie cu care sînt analizate două articole ale lui Coşbuc consacrate bocetului : *Bocetul* (în care poetul „a observat componentele lui esenţiale şi a analizat o serie de piese, pe care le-a cunoscut în primul rînd direct, la ţară“, vorbind în final şi despre elementele mitice ale bocetului) şi *Cîntecul zorilor* (inclus în volumul *Dintr-ale neamului nostru*) ; aici Coşbuc, scriind pagini memorabile, „se ridică de la prezentarea etnografică la judecăţi estetico-literare“. Cu aceste chestiuni s-a ocupat şi Adrian Fochi în *George Coşbuc şi creaţia populară*, p. 79—80.

p. 385 DESCÎNTECUL

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Familia*, Oradea, XXXVII, nr. 25, 24 iunie/7 iulie 1901, p. 289—291.

Coşbuc îşi însuşeşte — după cum singur lasă a se înţelege —, în acest articol, sistematizarea folcloristului Simion Florea Marian, din *Vrăji, farmece, desfaceri*, încercînd, în fond, ca de atîtea alte ori, luminarea cititorilor săi şi „desfacerea“ acestora din cătuşele credinţelor în descîntece, vrăji, farmece etc.

p. 392 IADUL LUI DANTE

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Albina*, Bucureşti, IV, nr. 51, 16 septembrie 1901, p. 1356—1358, nr. 52, 23 septembrie 1901, p. 1377—1379 ; *Albina*, nr. 2, 14 octombrie 1901, p. 29—31, nr. 3, 21 octombrie 1901, p. 57—59 şi nr. 4, 28 octombrie 1901, p. 85—87.

Coşbuc povesteşte călătoria lui Dante în iad, considerînd că aceasta „este partea cea mai frumoasă“ a *Divinei Comedii*. În acest an, 1901, Coşbuc era pasionat de traducerea *Infernului*, din care publică unele cîntece în *Semănătorul*, *Convorbiri literare* şi alte periodice.

Viziunile medievale despre iad sînt prezentate de Coşbuc în articolul *O călătorie prin iad* (în *Albina*, Bucureşti, X, nr. 39, 24 ianuarie 1907, p. 1030—1032), pe care nu-l includem în ediţia noastră.

În *Semănătorul*, Bucureşti, I, nr. 17, 24 martie 1902, p. 268—271, Coşbuc publică studiul *Concepţia infernului în „Divina Comedie"*, un fragment din prefaţa traducerii *Infernului*, iar în *Flacăra*, Bucureşti, I, nr. 28, 28 aprilie 1912, p. 217—218, un alt studiu despre *Dante şi duşmanii săi literari*, un fragment din notele ce urmau să însoţească traducerea *Divinei Comedii*; n-am cuprins în ediţia noastră aceste două studii, ele urmînd să fie incluse la notele *Divinei Comedii*, într-unul din volumele următoare.

*Iadul lui Dante* nu este un studiu, ci doar o povestire care se adresează unei categorii largi de cititori.

p. 408 „A ZICE" ŞI „A SPUNE"

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Epoca*, Bucureşti, VII, nr. 290, 23 octombrie 1901.

p. 411 BĂTRÎNUL CRĂCIUN

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Albina*, Bucureşti, V, nr. 12, 17 decembrie 1901, p. 310—311.

Articolul se leagă de un altul, *Colindele noastre*, prin concepţia referitoare la fondul acestor obiceiuri de iarnă: un fond mitologic, colindele fiind nişte cîntece solare.

p. 413 POETUL DE LA BÎRLAD

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, Bucureşti, XX, nr. 2, 14 ianuarie 1902.

Reprodus în *Familia*, Oradea, XXXIX, nr. 14, 16/29 noiembrie 1903, p. 525—526.

Fără să-i pomenească numele, articolul este un atac la adresa lui Alexandru Macedonski; Coşbuc vorbeşte de faptul că poetul de la Bîrlad „Iscăleşte cu pseudonime, cînd ceartă şi dojeneşte"; Luciliu este pseudonimul sub care se ascundea Macedonski atunci cînd îl ataca pe Coşbuc. Dealtfel, Macedonski s-a simţit direct vizat şi i-a răspuns lui Coşbuc, sub scutul aceluiaşi pseudonim, Luciliu, în articolul *Coşbucul poet symbolist*, publicat în *Forţa*

*morală*, București, II, nr. 12, 20 ianuarie 1902, p. 1—2. Limbajul acestui articol este foarte dur. La sfîrșit, într-un *P.S.*, se precizează următoarele: „Symbolismul Coșbucului despre care a fost vorba la începutul acestui articol a apărut în *Universul literar* de luni 14 ianuarie sub titlul *Poetul de la Bîrlad*; o parte întreagă din această *iahnie* n-are nici cel puțin meritul să fie a Coșbucului, deși a cutezat s-o semneze. O vom pune în curînd pe două coloane. Este *ad-litteram* tradusă din un scriitor francez. Se vede că acest Coșbuc e de o nerușinare fără margini sau cu totul inconștient.

Această punere pe două coloane o vom trimite Academiei Române și întregii prese."

Dar Macedonski nu și-a „onorat" promisiunea.

p. 418 DE CE TE TEMI NU SCAPI

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XX, nr. 23, 10 iunie 1902; în notă: *iunie 1902*.

Reprodus în *Familia*, Oradea, XXXVIII, nr. 25, 23 iunie/6 iulie 1902, p. 1902, p. 297—298.

Amintirea aceasta reface anii de școală de la Năsăud, ca și *Heu, quale portentum!* și *Pregătiri de bacalaureat*. În toate aceste trei povestiri, al căror umor generos și cald se așterne peste întîmplări în care gravitatea și dramatismul au fost estompate prin scurgerea anilor, ca și în alte povestiri autobiografice, aspectele senine se păstrează în contururi limpezi, ca și cum s-ar fi consumat de curînd.

p. 422 AMICUL MEU DIN TORBOLE

Publicată, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XX, nr. 38, 23 septembrie 1902, p. 2; în notă: *Lago di Garda, august*.

Reprodusă în: *Deșteptarea*, Cernăuți, X, nr. 76, 29 septembrie 1902; *Tribuna literară* supliment la *Tribuna*, Sibiu, 1902, p. 184.

Coșbuc a poposit cîteva săptămîni în nordul Italiei, pe malul pitorescului lac Garda, într-o mică dar celebră și foarte căutată stațiune, Riva (chiar în marginea de nord a lacului); popasul a avut loc în vara anului 1902. Într-un carnet de în-

semnări, Carnetul K, păstrat la fondul Coşbuc de la B.A.R. din Bucureşti, poetul reţine cîteva date interesante pentru refacerea drumului său italian. Din balconul hotelului din Riva, Coşbuc avea o perspectivă fermecătoare : „Pe la 10, în balcon, nori peste Riva, lumină albă, în sud, pe lac, în Italia, albă ca în zori... Fete culeg pere în parc (spre sud), vorbesc italieneşte aşa de frumos.“ Privit în timpul nopţii, lacul are altă poezie : „Riva, noapte, pomişorii ca căciuli de borsalieri, colibi indiene, licurici prin oleandri enormi ; nu dorm, balcon vecin... unul mă scuipă în ceafă. Pîrîul dintre Du lac şi Palace... la sf. Madalena, lumină ca o candelă. Peste monte Baldo neguri, privighetorile ciau-ciau... ci-ci-ci-ciau şi rill-ci, rlceio-ci-ci-ci-ciorecio, multe şi se sufăr — broaşte prin trestiş, cîntec vechi de acasă. Prin chiparoşi cîntă vîntul, nori...

Mă uit peste Riva. Ce poetic, ce misterios, dar să nu ştii că devale umblă trăsuri, că jos e presă (înghesuială *n.n.*) prin berării, prin cafenele. Acolo pe Rocheta sus să fii Zeos, pe tron, fără moarte, fără dureri, să te uiţi în jos, să nu ştii că există şi proza. Ce cuminţi grecii cu Zeos pe Olimp, se uită în jos, priveşte, nu se amestecă în afacerile lumeşti şi D-zeul creştin vede toate.“

Aceste scurte notiţe, nu lipsite de o anumită poezie, cuprind unele elemente din care, după plimbarea cu pescarul din Torbole (un mic sat de pescari, nu departe de Riva, pe malul răsăritean al lacului Garda), a alcătuit Coşbuc povestirea sa, scrisă, după cum se precizează la sfîrşit, chiar la faţa locului. Talentul descriptiv al poetului îşi etalează toate valenţele sale. (Vezi Gavril Scridon, *Note despre călătoriile lui Coşbuc în străinătate*, în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Series philologia*, fasc. 1, 1965, p. 125—127.)

p. 426 DOUĂ VORBE

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Şezătoarea săteanului*, Bucureşti—Tîrgu-Jiu, V, nr. 1, ianuarie 1903, p. 3—5.

p. 428 LUCIFER

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Albina*, Bucureşti, VI, nr. 20, 16 februarie 1903, p. 511—513.

p. 432 NAŞTEREA PROVERBIILOR

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Albina*, Bucureşti, VI, nr. 36, 8 iunie 1903, p. 949—951 şi nr. 38, 22 iunie 1903, p. 1001—1002.

Ca şi în articolele ***Poporul poet*** (***Tribuna***, Sibiu, 1897) şi *Baladele poporale* (*Albina*, Bucureşti, 1903), Coşbuc susţine ideea că orice producţie populară orală are un caracter personal. În *George Coşbuc şi creaţia populară*, p. 57, Adrian Fochi constată că poetul Coşbuc „este primul care s-a preocupat de alcătuirea proverbelor, studiind paralelismele disjunctive şi adversative, ca şi alte stereotipii compoziţionale (subordonata subiectivă sau juxtapunerea comparativă), ori cercetînd procedeele artistice pe care se bazează alcătuirea lor (caracterul sintetic şi lapidar, simetriile generate de rimă şi de figurile poetice, ori de felurite modele logice: contrastul, paradoxul, elipsa)."

p. 438 PREGĂTIRI DE BACALAUREAT

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Universul literar*, Bucureşti, XXI, nr. 36, 30 iunie 1903; în notă: *iunie 1903.*

Întîmplările pe care le evocă poetul aici s-au petrecut la Năsăud, în primăvara anului 1884; bacalaureatul s-a desfăşurat la Năsăud, în lunile mai şi iunie 1884 (probe scrise, mai întîi, urmate de examenul oral); lucrările scrise ale lui Coşbuc se păstrează la B.A.R. din Bucureşti, fondul Coşbuc şi au fost reproduse, în facsimil, toate, în lucrarea lui Gavril Scridon, *George Coşbuc în locurile anilor de ucenicie*, Bistriţa, 1975. Ne întîmpină, în *Pregătiri de bacalaureat*, aceeaşi atmosferă juvenilă, hazlie ca şi în *Heu, quale portentum!* sau *De ce te temi nu scapi.*

p. 442 GHICITORILE POPORALE

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, Bucureşti, VI, nr. 42—43, 20/27 iulie 1903, p. 1104—1108, nr. 47, 25 august 1903, p. 1289—1290 şi nr. 50, 14 septembrie 1903, p. 1289—1290.

Reprodus în *Telegraful român*, Sibiu, LI, nr. 93, 23 august/5 septembrie 1903, p. 382 şi nr. 94, 26 august/8 septembrie 1903, p. 381—382.

Ghicitoarea l-a preocupat pe Coşbuc încă din tinereţe (publică *Ghicituri*, în versuri, în 1885 — vezi vol. III al ediţiei noastre, p. 525). În revista *Vatra* publică, de asemenea, nume-

roase ghicitori, multe nesemnate, sau marcate doar cu inițiale. Poetul era atras, ca și în cazul proverbelor și zicătorilor atît de forma concisă de exprimare cît și de posibilitatea ce-o ofereau, unele, de a găsi explicații de natură istorică, etnografică; nu în ultimul rînd, pentru Coșbuc ghicitoarea este și un joc al inteligenței. Coșbuc scrie un studiu important în care subliniază experiența celor care compun ghicitori, precum și valoarea metaforică a ghicitorilor.

p. 451 COLINDELE NOASTRE

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, București, VI, nr. 51, 21 septembrie 1903, p. 1317—1320.

Reprodus în : *Epoca*, București, IX, nr. 27, 4 octombrie 1903 ; *Foaia poporului*, Sibiu, XI, nr. 47, 16/29 noiembrie 1903, p. 553—554 și nr. 48, 23 noiembrie/6 decembrie 1903, p. 567—568.

p. 456 DE DEPARTE ȘI DE-APROAPE

Publicat, pentru prima oară, în *Universul literar*, București, XXI, nr. 40, 6 octombrie 1903 ; în notă : *octombrie 1903*.

Reprodus în *Deșteptarea*, Cernăuți, XI, nr. 95, 30 noiembrie 1903.

p. 461 DOUĂ VORBE ROMÂNEȘTI

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, București, VII, nr. 4, 26 octombrie 1903, p. 85—88.

Reprodus în *Tribuna poporului*, Arad, VII, nr. 209, 15/28 noiembrie 1903.

p. 464 JOILE RELE

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, București, VII, nr. 34, 23 mai 1904, p. 803—807.

Reprodus în : *Calendar*, Sibiu, LIV, 1905, p. 156—161 ; *Foaia interesantă*, Orăștie, III, nr. 4, 12/25 iulie 1908, p. 18—19.

p. 470 BALADELE POPORALE

Publicat o singură dată în timpul vieții lui Coșbuc, în *Albina*, București, VII, nr. 1, 5 octombrie 1904, p. 10—11 și nr. 2, 12 octombrie 1904, p. 35—36.

Poetul subliniază şi aici (ca şi în articolele *Poporul poet* şi *Naşterea proverbiilor)* concepţia că „Orice poezie populară, fie doină, fie rapsodie, ori altceva, este croită de un singur poet“ ; că, trecînd din gură în gură, producţia aceasta primeşte noi frumuseţi la care contribuie însă numai cei înzestraţi, poeţii, nu întreg poporul. (Vezi şi Adrian Fochi, *George Coşbuc şi creaţia populară*, p. 57, 60.)

p. 475 PUTEREA MISTICĂ A FIERULUI

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Albina*, Bucureşti, VIII, nr. 20, 13 februarie 1905, p. 524—529 şi nr. 21, 20 februarie 1905, p. 553—555.

p. 484 PRICOLICIUL

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, Bucureşti, VIII, nr. 35, 29 mai 1905, p. 940—943.

Reprodus în *Poporul român*, Budapesta, VI, nr. 27, 18 februarie/8 martie 1906.

p. 488 UN PRIM CUVÎNT

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Viaţa literară*, Bucureşti, I, nr. 1, 1 ianuarie 1906, p. 1

Este articolul de fond şi de prezentare a scopului revistei pe care începe s-o editeze Coşbuc în colaborare cu Ion Gorun.

p. 490 PENTRU POPOR

Publicat, pentru prima oară, în *Şezătoarea săteanului*, Bucureşti—Tîrgu-Jiu, VIII, nr. 1, 1 ianuarie 1906, p. 3—4, cu titlul *O vorbă înainte.*

Republicat, de Coşbuc, în *Viaţa literară*, Bucureşti, I, nr. 4, 22 ianuarie 1906, p. 7, cu titlul *Pentru popor.*

p. 492 PROVINCIALISMELE SCRIITORILOR NOŞTRI

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Viaţa literară*, Bucureşti, I, nr. 8, 19 februarie 1906, p. 1.

Preocupat de formarea limbii române literare, Coşbuc e de părere că nu poate fi exclusă şi neglijată contribuţia unor elemente periferice „specifice ale graiurilor“, care au dreptul de

a contribui la dezvoltarea limbii literare; elementele provinciale primesc dreptul de a intra în categoria limbii literare dacă sînt valorificate de către scriitori de valoare.

(Vezi și Gavril Scridon, *Pagini despre Coșbuc*, p. 133—134.)

p. 495 PENTRU LIMBA ROMÂNEASCĂ

Publicat, pentru prima oară, în *Viața literară*, București, I, nr. 12, 19 martie 1906, p. 1.

Reprodus în *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, LXIX, nr. 71, 30 martie 1906.

În acest articol, preocupat, ca și în cel de mai sus, de cultivarea limbii române, Coșbuc se mulțumește să protesteze, chiar cu amărăciune și vehemență împotriva stricătorilor ei, fără însă a da soluții. (Vezi Al. Duțu, *Cuvînt introductiv* la ediția *George Coșbuc despre literatură și limbă*, p. 19—20 și Gavril Scridon, *Pagini despre Coșbuc*, p. 125—126.)

p. 498 MĂRȚIȘORUL

Publicat o singură dată în timpul vieții lui Coșbuc, în *Șezătoarea săteanului*, București—Tîrgu-Jiu, VIII, nr. 3, martie 1906, p. 68—70.

p. 501 PNEUMONIILE ȘI CAUZELE LOR ÎN SUPERSTIȚIILE POPORULUI

Publicat o singură dată în timpul vieții lui Coșbuc, în *Albina*, București, IX, nr. 37, 11 iunie 1906, p. 985—988 și nr. 38, 18 iunie 1906, p. 1013—1016.

p. 508 CULTUL FRĂSINELULUI

Publicat o singură dată în timpul vieții lui Coșbuc, în *Șezătoarea săteanului*, București—Tîrgu-Jiu, VIII, nr. 7—8, iulie-august 1906, p. 204—205.

p. 511 PIATRA TRĂSNETULUI

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, București, XI, nr. 1, 7 octombrie 1907, p. 15—18.

Reprodus în *Amicul tinerimii*, București—Tîrgu-Jiu, V, nr. 9, 1 februarie 1908, p. 203—207.

p. 515 IRODIA DOAMNA

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Albina*, Bucureşti, XI, nr. 23, 9 martie 1908, p. 673—675.

p. 519 ŢARA POPII ION

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, Bucureşti, XII, nr. 40, 5 iulie 1909, p. 1071—1073.

Reprodus în : *Tribuna*, Arad, XIII, nr. 148, 10/23 iulie 1909 ; *Foaia interesantă*, Orăştie, IV, nr. 29, 18/31 iulie 1906, p. 123 ; *Olteanul*, Făgăraş, nr. 18, 30 iulie 1909.

p. 523 SĂRBĂTORI FĂRĂ DE ROST

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, Bucureşti, XIII, nr. 12—13, 20—27 decembrie 1909, p. 348—352 şi nr. 16, 17 ianuarie 1910, p. 429—431.

Reprodus în *Foaia interesantă*, Orăştie, V, nr. 8, 11/24 februarie 1910, p. 30—31 şi nr. 9, 18 februarie/3 martie 1910, p. 34—35.

După cum am văzut, acest articol trebuia să fie cel de al patrulea capitol al broşurii *Superstiţiunile păgubitoare ale poporului nostru*, din 1909, aşa cum era anunţat pe foaia de titlu. Nu se ştie din ce motive Coşbuc n-a mai inclus *Sărbători fără de rost* în broşura amintită — probabil că, la data predării acesteia la editură, articolul nu era redactat (el a apărut abia la sfîrşitul anului 1909, cînd cărticica era tipărită). Ca tematică se integrează perfect broşurii despre superstiţii.

Despre sărbători fără de rost a mai scris Coşbuc şi alte articole, a se vedea, de pildă : *Joile rele* în ediţia de faţă.

p. 529 LUMEA S-A PORNIT ÎNTR-O MARŢI

Publicat, pentru prima oară, în *Albina*, Bucureşti, XIII, nr. 35, 30 mai 1910, p. 974—976.

Reprodus în *Foaia interesantă*, Orăştie, VII, nr. 3, 5/18 ianuarie 1912.

Un articol pe aceeaşi temă, cu titlul *Cînd s-a pornit lumea ?*, semnează Coşbuc în *Şezătoarea săteanului*, Bucureşti—Tîrgu-Jiu, VIII, nr. 5, mai 1906, p. 134—135, reprodus în acelaşi periodic din Orăştie, *Foaia interesantă*, IX, nr. 11, 4 martie 1907, p. 46.

p. 533 LATIN ORI SLAV ?

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Românul*, Arad, II, nr. 40, 19 februarie 1912, p. 1—2.

Articol despre cultivarea limbii române, rezultat al unor discuţii care s-au purtat, presupunem, la Arad (poetul era în relaţii foarte strînse cu Vasile Goldiş şi alţi conducători ai Partidului Naţional Român din Transilvania, unii amintiţi în nota explicativă a titlului). Poetul reia idei din *Ce ne-au dat slavii şi grecii*, din alt unghi de vedere ; este o atitudine antilatinistă, manifestată de Coşbuc şi în alte articole.

p. 539 AMINTIRI DESPRE CARAGIALE

Publicat o singură dată în timpul vieţii lui Coşbuc, în *Flacăra*, Bucureşti, II, nr. 7, 1 decembrie 1912, p. 49—50 ; pe coperta revistei, articolul are titlul *Caragiale şi Dido*. După titlul *Amintiri despre Caragiale*, revista dă o scurtă indicaţie, ca un subtitlu : *Marele poet Coşbuc povesteşte cum Caragiale voia să scrie o piesă patriotică în jurul nunţii Didonei.*

Intîlnirea celor doi scriitori şi prieteni din anul 1911, la Karlsbad (Karlovivary), este fixată într-o fotografie (pe care fotograful A. Roşu din Bistriţa a multiplicat-o sub formă de cărţi poştale ; pe aceste cărţi poştale, din care se păstrează cîteva exemplare, este scris : „Băile Sângeorzul-român", ceea ce a indus în eroare lumea, printre care şi pe îngrijitorul acestei ediţii în cartea *Pagini despre Coşbuc*, 1957) ; în această fotografie sînt : George Coşbuc, dr. D. Ciuta, dr. Alexandru Vaida Voievod cu soţia şi I. L. Caragiale. Pe un perete al clădirii în faţa căreia s-a realizat fotografia este o reclamă în limba germană, „Frische Gebirgsforellen" (Păstrăvi proaspeţi de munte) ; un asemenea text n-a fost afişat niciodată în staţiunea Sângeorzul-român (Sângeorz-Băi).

Aşa cum am arătat în notele vol. I al ediţiei noastre, p. 191—192, în urma discuţiei cu I. L. Caragiale, Coşbuc schimbă titlul poeziei *Legendă* în acela de *Ex ossibus ultor*. În legătură cu preocupările lui Caragiale, prezentate de Coşbuc în amintirile sale, ar putea fi menţionată şi opera *Didona abbandonata* a lui Pietro Metastasio.

Includem în această secvență cele două articole-program (*Vorba de acasă*, semnat împreună cu I. Slavici și I. L. Caragiale și *Primele vorbe*, împreună cu Al. Vlahuță), precum și cîteva prefețe ale poetului la diferite cărți ale altora ; în aceste prefețe Coșbuc dezbate mai ales chestiuni de teorie literară, estetică și circulație a operei literare.

p. 545 VORBA DE ACASĂ

Publicat în *Vatra*, București, I, nr. 1, 1894, p. 1—2.

Este articolul-program al noii reviste, semnat de cei trei „directori" : I. Slavici, I. L. Caragiale, G. Coșbuc.

Cîțiva ani mai tîrziu, în *Sămănătorul*, București, I, nr. 1, 2 decembrie 1901, cei doi directori : Coșbuc și Vlahuță, vor publica, fără semnătură, articolul-program *Primele vorbe*, pe care îl reproducem în continuare.

PRIMELE VORBE

Ne strîngem, cu credință și cu dragoste, în jurul aceluiași stindard, stindard de pace, de înseninare și de înfrățire intelectuală, de apostolică muncă pentru dezmorțirea inimilor cari tînjesc, pentru redeșteptarea avîntului de-odinioară în sufletele românești, pentru chemarea atîtor puteri risipite la o îndrumare mai sănătoasă — la sfînta grijă a întăririi ș-a înălțării neamului acestuia.

Noi, cari ni-am făcut de mult ucenicia în literatură, simțim ca o mustrare de cuget, cînd ne uităm în urmă și vedem cîtă

vreme-am pierdut, puind în stihuri amăgirile și durerile micii noastre vieți, retrași de zgomotele lumii, înstrăinați adesea de marea viață a poporului, de marile lui suferinți și aspirații, cari ar fi trebuit, de la început, să umple și să încălzească inimile și cîntecele noastre. Am stat ș-am privit, cu brațele încrucișate, la triumful mediocrităților pompoase, la trecătoarea izbîndă a vînturătorilor de fraze goale, la scîlcierea și batjocorirea limbii în școli, în teatru, pe tribuna Ateneului și-n presa de toate zilele, am asistat fără revoltă la terfelirea celor mai curate sentimente și celor mai scumpe credinți ale noastre, ș-am ajuns astăzi să fim aproape străini la noi acasă, în buna și milostiva noastră țară.

„Nu vedeți abisul în care vă prăbușiți cu toții, ne spunea un bătrîn mai zilele trecute, nu vedeți că voi, tinerii de azi, ați ajuns să vă sfiiți pînă și de rostirea cuvintelor : patrie, iubire de țară, de popor, de limba și datinele strămoșești !... Culegeți și însuflețiți din nou vorbele acestea mari — atîția viteji au luptat ș-au murit pentru ele — treceți-le prin inimile voastre și le reîncălziți, spălați-le în lăcrimile voastre și le redați înțelesul, viața și strălucirea lor de-odinioară. Strîngeți-vă laolaltă cîți simțiți în voi dorul de muncă și setea sfîntă de adevăr, umpleți-vă sufletele de cea mai adîncă evlavie pentru trecutul glorios al neamului acestuia, pentru faptele nespus de mărețe ale străbunilor voștri, încălziți-vă de cea mai entuziastă iubire pentru patria voastră apărată cu atîtea jertfe, pentru frumusețile acestui pămînt frămîntat în sîngele atîtor viteji, și faceți ca fiecare gînd și fiecare pas al vostru să fie pentru binele și înălțarea neamului românesc ! Suflați colbul de pe cronici, cum zice poetul, și faceți să renască virtuțile bătrînilor de-atunci în sufletul tinerimei de azi..."

Noi ascultam, cu frunțile plecate. Glasul lui părea că vine din cine știe ce depărtări, inimile noastre băteau mai tare, înflăcărate de-o simțire nouă. — Am ieșit din casa înțeleptului, purtînd cu noi taina acestei binecuvîntări și hotărîrea nestrămutată de a ne face datoria.

p. 548 ADEVĂRUL ÎN ARTĂ

Publicat, pentru prima oară, ca *Prefață* la cărticica lui I. Costin, *Spre primăvară. Versuri*, București, Editura librăriei Carol Müller, 1896, colecția „Biblioteca pentru toți", nr. 64, p. 7—11.

Reprodus în *Tribuna*, Sibiu, XIII, nr. 134, 18/30 iunie 1896, p. 533, cu titlul *Adevărul în artă* (pe care l-am păstrat și noi). Este o succintă și foarte condensată artă poetică a lui Coșbuc, pe care o confirmă opera sa cu prisosință.

p. 551 [LITERATURA PENTRU COPII]

Publicat, pentru prima oară, ca prefață la cartea lui Sergiu Cujbă, *Povestiri din copilărie*, București, Editura librăriei C. Sfetea, 1896 ; cartea lui Cujbă este ilustrată de N. Vermont.

Reprodus în : *Epoca*, București, II, nr. 33, 14 decembrie 1896 ; *Tribuna poporului*, Arad, I, nr. 1, 1/13 ianuarie 1897, p. 4.

Articolul acesta precizează prin noi dimensionări profesiunea de credință a lui Coșbuc despre conținutul și misiunea artei ; poetul avea o bogată experiență în direcția literaturii pentru copii, adîncită și prin activitatea de autor de manuale școlare (calitate în care scrisese un foarte mare număr de texte în proză și poezii). În acest domeniu al creației poetice, destinată copiilor, Coșbuc cere scriitorilor sinceritate și accent pus pe valoarea etică a literaturii.

p. 553 POPORUL POET

Publicat, pentru prima oară, ca *Prefață* la cartea lui George Madan, *Suspine (Poezii populare din Basarabia)*, București, Editura librăriei Storck & Müller, Sucursala la Sinaia, colecția „Biblioteca pentru toți".

Coșbuc își propune, în acest studiu de folclor (p. 5—18), să discute două chestiuni fundamentale : cine este autorul creațiilor orale populare și cum se răspîndesc acestea. În prima parte, poetul povestește lucruri din viața lui, de la Hordou și de la Sibiu, pentru a arăta cum se fac cîntecele populare. Procesul de creație este individual, în fond, este vorba de „autori obiectivi în toată puterea cuvîntului", autori care nu se consideră creatori, nu au această conștiință care pe cărturar îl transformă în profesionist. Ideea aceasta referitoare la caracterul individual al creației literare populare o susține Coșbuc, după cum am văzut, și în articolele *Baladele populare*, *Poporul poet* și *Nașterea*

*proverbiilor*. Ceea ce conferă caracter popular şi anonim creaţiei este rezultatul circulaţiei acesteia, cînd mai mulţi creatori individuali contribuie la dezvoltarea textului. Articolul lui Coşbuc, deşi autorul declară că nici nu-i trece prin gînd să lămurească problema, aduce o contribuţie valoroasă, cu valenţe teoretice actuale şi azi. Adrian Fochi discută şi el contribuţia poetului în *George Coşbuc şi creaţia populară*, p. 56—59.

p. 561 UNIŢI

Publicat, cu acest titlu, în *Sămănătorul*, Bucureşti, I, nr. 2, 9 decembrie 1901, p. 17—18, articolul este reluat şi amplificat ca prefaţă la ediţia Grigore Alexandrescu, *Scrieri în versuri şi proză*, Bucureşti, Institutul de arte grafice şi editură „Minerva", 1902, colecţia „Biblioteca scriitorilor români" ; o a doua ediţie în 1913.

p. 566 CE NE TREBUIE NOUĂ ROMÂNILOR

Publicat, pentru prima oară, ca prefaţă la cartea lui Nicolae Velo, *Cantice juneşti*, Bucureşti, Tipografia „Universitară" A. G. Brătănescu, 1905.

Un fragment este reprodus în *Familia*, Oradea, XLI, nr. 26, 26 iunie/9 iulie 1905, p. 309, cu titlul *Ce ne trebuie nouă românilor* (pe care l-am preluat şi noi). Cele cîteva versuri, din testamentul Văcărescului, Coşbuc le redă din memorie, cu mici intervenţii personale.

Nicolae Velo este poet aromân, născut în comuna Molòvişte din ţinutul Bitolia (Iugoslavia), în anul 1882, decedat în 1924. (Vezi şi *Antologie lirică aromână*, Selecţie de texte, transpunere şi cuvînt înainte de Hristu Cândroveanu, Editura Univers, Bucureşti, 1975, p. 193.)

Pe Coşbuc l-a interesat literatura românilor din Balcani. Poetul tălmăceşte în dialectul dacoromân poezia *Armin mine, român tine*. Cîntec popular din Macedonia, pe care-l publică în *Şezătoarea săteanului*, Bucureşti— Tîrgu-Jiu, IX, nr. 2, 1907, p. 53—54.

Publicat, pentru prima oară, ca *Prefață* la volumul lui Gh. C. Ionescu, *Note de drum. Mînăstirea Putna, Bucovina, Maramureș, Ardeal, Banat.* Cu o prefață de G. Coșbuc și o introducere de Ion Dem. Petrescu, Gorj, Editura revistei *Șezătoarea săteanului*, 1905.

Reprodus în *Deșteptarea*, Brașov, I, nr. 40, 6/19 octombrie 1905, p. 2—3.

În *Introducere*, Ion Dem. Petrescu dă următoarea informație : „Le-am prezentat (*Notele de drum*, n.n.) în manuscris și marelui nostru poet G. Coșbuc, căruia de bună seamă că i-au reamintit multe clipe plăcute din viața de licean de la Năsăud, și d-sa găsindu-le bine scrise «a fost de gîndul nostru» și ne-a onorat cu «prefața» pentru care îi prezintăm cele mai respectuoase mulțumiri."

Coșbuc a mai prefațat următoarele cărți : Ioan Al. Lemenyi, *Poezii*, Brașov, Tip. A. Mureșanu, 1914 (în care exprimă o atitudine echivocă față de talentul autorului, considerînd că acesta s-a cam pripit cu publicarea culegerii de poezii, dar sperînd să aibă „un frumos succes" ; această atitudine a lui Coșbuc a stîrnit discuții în recenziile publicate la cartea lui Lemenyi : *Viața românească*, Iași, IX, vol. 33, nr. 5, p. 212—213 și *Românul*, Arad, IV, nr. 138, 26 iunie/9 iulie 1914, p. 2—3) și Traian Anghelovici, *Cîntul valurilor*, București, Tip. modernă „Cultura", 1914 (Coșbuc consideră că Anghelovici a avut real talent dar moartea timpurie l-a împiedecat să-l desăvîrșească). *Conferințe populare ținute de învățători rurali*, publicate de Casa școalelor sub îngrijirea lui G. Coșbuc, vol. II, București, 1915—1920, 19×13 (colecția „Din activitatea Cercurilor culturale") ; vol. I, Tip. „Jockey-Club" Ion V. Văcărescu, 1915.

În fondul de manuscrise Coşbuc de la B.A.R. din Bucureşti se află un mare număr de file, scrise cu cerneală sau cu creionul, unele dintre ele constituindu-se în însemnări interesante, cu deosebire din domeniul preocupărilor sale filologice; nu ne referim aici la poezie, ci numai la scrierile în proză. Cîteva articiole sînt închegate, gata pentru tipar (dar nu le-am găsit publicate). Reţinem, în ediţia prezentă, doar o parte din aceste materiale, care sînt mai rotunjite. Cel mai preţios dintre manuscrise, din punctul de vedere care ne interesează acum, este cel înregistrat sub cota *3285*. (Pentru unele comentarii şi precizări de detaliu vezi Gavril Scridon, *Pagini despre Coşbuc.)*

p. 577 LOGICĂ PARTICULARĂ

Se publică acum pentru prima oară, după ms. *3285*.

p. 584 O FORMULĂ SOLEMNĂ

Se publică acum pentru prima oară, după ms. *3285*.

p. 590 DESPRE SĂRĂCIA LIMBII ROMÂNE

Se publică acum pentru prima oară, după ms. *3285*.

p. 596 UN PLURAL AJUNS DE BATJOCURĂ

Se publică acum pentru prima oară, după ms. *3285*.

p. 602 [POPA]

Se publică acum pentru prima oară, după ms. 3285, p. 69—76.

p. 606 [GLOSAR]

Publicat, pentru prima oară, de Gavril Scridon în *Pagini despre Coşbuc*, p. 109—111, după ms. din Mapa VI, fondul Coşbuc de la B.A.R. din Bucureşti.

Lingvistul H. Tiktin (1850—1936) îl roagă, într-o scrisoare, pe Coşbuc să-i explice unele cuvinte din „preţioasele" sale poezii ; indicînd lista cuvintelor, adaugă : „După înţelesul exact aş dori să ştiu în care regiune (cerc, clasă etc.) se aude cuvîntul şi dacă se poate cam care ar fi echivalentul german (sau francez). Vă încredinţez de adînca mea recunoştinţă pentru serviciul ce-mi veţi face cu aceasta şi vă rog a primi asigurarea înaltei mele stime."

În răspunsul său, Coşbuc explică cuvintele tipărite de noi aici. Tiktin le-a introdus în dicţionarul român-german la care lucra atunci : *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I—IV, Bukarest, 1895, 1906, 1912, 1924, Staatsdruckerei (Imprimeriile statului).

În ms. *3285*, Coşbuc explică şi unele cuvinte care numesc caractere *(fanfaronul, arţăgosul, încăpăţînatul, zgîrcitul)* pe care nu le reproducem în ediţia de faţă.

Printre manuscrisele lui Coşbuc de la B.A.R. din Bucureşti se află şi un *Dicţionar botanic*, cuprinzînd 103 file, în care poetul, alături de numirile latineşti ale plantelor, dă numeroase nume populare româneşti ; este, în fond, tot o lucrare de lingvistică, dar şi cu tangenţe numeroase la medicina populară. Din acest dicţionar dăm doar o mostră :

*„Lăcrămioara"*. Convallaria bifolis L. 452, dar mai ales iubita Convallaria majalis L. 441. Prin păduri şi dumbrăvi în toată ţara. Sinonim cu mărgăritărel, margaritari, sufleţele, floarea turcului. Nume generic clopoţele şi coada cocoşului ca al tuturor florilor Convallaria. Lăcrimiţă, umbrăvioară, cerceluş." (Mapa VII ; vezi Gavril Scridon, *Pagini despre Coşbuc*, p. 140—141.)

CUPINSUL

## DIN VOLUME

### VERSURI ȘI PROZĂ — 1897



### DINTR-ALE NEAMULUI NOSTRU — 1903

SUPERSTIŢIUNILE PĂGUBITOARE ALE POPORULUI NOSTRU. DESCÎNTECUL ŞI LEACURILE BĂBEŞTI. DUHURILE NECURATE. VRĂJI ŞI FARMECE. SĂRBĂTORI FĂRĂ DE ROST — 1909



DIN PERIODICE

## VARIA



## DIN MANUSCRISE